A. CSAPIGIN

SZTYENYKA RÁZIN

FORDITOTTA
MAKAI IMRE

ATHENAEUM KÖNYVKIADÓ
1950

A mű eredeti címe:

РАЗИН СТЕПАН

A verseket

Zelk Zoltán

fordította

*

A borítólapot

Demjén Zsuzsa

rajzolta

Felelős kiadó: Haraszti Sándor
Felelős szerkesztő: ifj. Barta Lajos
Műszaki felelős: Simon Zoltán

507766/1 Athenaeum Nyomda (Fv.: Soproni Béla)

ELSŐ RÉSZ

MOSZKVA

1.

A Szpasszkij-kapu órájának ütésére Moszkva végtelen sok vasütéssel válaszolt: megkongatták a bojárok, kalmárok házán függő lemezeket. A toronyóra elverte a hármat, de nem lehetett látni a homályban, hány óra van... Itt-ott egy-egy lámpás villan fel; lovak patája dübörög: bojár halad tova... Nyár utóján sűrűsödött a szürkület, gyakran esett eső. A görbe, fekete utcákon sunyin kúszott a köd. Az utcákat — egyes helyeken — bárdolt gerendákkal borították. A burkolat nyálkás, síkos volt, mintha fekete hab vonta volna be.

Aki az utcán járt, feltétlenül úti levelet hordott zsebében és lámpást lóbált maga előtt. Néha óvatosan lépkedő sztreljecek[1] fekete alakja bukkant fel, amint vállra vetett alabárddal őrségváltásra igyekeztek a Kremlbe.

— A ménkő csapjon az ilyen útba! Úgy botorkálok itt, akár a vak, pedig de sokszor jártam tengeren. Előbb-utóbb még felbukok — dörmögte egy bárányбőrkucsmás férfi. Hosszú aljú kozákkaftánt viselt. Csizmája patkója keményen koppant a fára. Ha belebotlott egy-egy gerendába, megcsúszott. — Ördög és pokol! — szitkozódott: sorompóba ütközött, mely az utca egyik oldalából a másikba ért.

— Biztosan nem voltál még a Zemszkij Prikázban,[2] gazember! — kiáltott rá az őr.

— A ti moszkvai ceremóniátokat nem ismerem, de egy lyukat azonnal fúrhatok a kobakodon! — felelte dühösen a férfi; kezében pisztoly csöve csillant meg.

[1] *Sztreljec.* A 16—17. sz.-i moszkvai állam különféle szolgálati és gazdasági kiváltságokat élvező állandó hadseregének katonája. E szövegben gyakran a »lövész« szót használom jelölésükre. — *A ford.*

[2] Közrendészeti hivatal volt a XVII. sz.-ban. — *A ford.*

Az őr hátrahőkölt, az idegen pedig lehajolt, átbujt a sorompó alatt, felegyenesedett és gyorsan továbbindult.

A pisztoly láttára megszeppent őr végre megemberelte magát és utána kiáltott:

— Bárcsak kezed-lábad törnéd, te disznó...

Odament hozzá egy másik őr.

— Minek engedted át?

— Pisztolya, szablyája van. Biztosan rabló kozák. Hiszen mostanában országszerte bitangolnak ezek a zsiványok.

— Ejnye, te bamba! Összeszűrhettük volna vele a levet: osztályt kapunk a zsákmányból, ha kifoszt valakit.

— Megijesztett, hogy a nyavalya törje ki! Úgy égett a szeme, akár a farkasé.

— Ejnye-ejnye, te százesztendős vénasszony!

A nagy ködben végtelennek látszó, tágas tér közepén vastag szentképes oszlop állt; a fába mélyen bevágott ikon alján örökmécs lángja pislogott a cifra rámába illesztett macskaüvegen át. A földön két ember árnyéka folyt széjjel, az oszloptól nem messzire pedig az őrlövészek alakja feketéllett. A sztreljecek, az alabárd nyelére támaszkodva, nyilván szundikáltak a földből feltörő, egyhangú panasz hallatán:

— Jaj-jaj-jaj, emberek! Pondrók rágják a mellem... És miért veszejtenek el engem azok az igaztalan bírák? Hisz az én uram rosszabb volt a hétfejű sárkánynál is! Tüzes tűket vert a körmöm alá... Kicibálta fele hajamat. Rontás volt rajta: elsorvadt a heréje. Nem is kellett neki asszony. Ezért gyötört hát engem örökké, mert csak kínzásban tellett öröme!

— Ejha! — A kozákruhás férfi végignézett a föld színén és vállig gödörbe ásott, szétzilált hajú asszonyt pillantott meg.

A léptek zajára felkapta fejét az egyik lövész.

— Hé-hé, takarodj onnét!

Vasával föld felé fordította alabárdját és erősen megmarkolta a nyelét.

— Mi az ördögnek kószálsz itt, mi? — kiáltotta a másik.

— Jóbarát vagyok én! Minek vertek mindjárt riadót?

— Ismerjük mi az ilyen jóbarátokat!

— Hát ha mondom! Hozok nektek egy kis itókát, leventék!

— Ki fia-borja vagy te voltakép?

— Látni való, hogy idegen. Na, de majd deresre húzzák és megtanítják kesztyűbe dudálni!

— Értsünk szót, emberek!

A kozák tarkójára tolta bárányból kucsmáját és ruhája öbléből előhúzott egy agyagedényt.

— Inni éppen jó volna, de lássuk csak előbb, nincs-e benne egy kis örökaltató?

— Ugyan, hát miért mérgeznélek meg benneteket?

A sztreljec az edény szájára illesztette ajkát.

— Ne idd ki mind! Nekem is haggy! — szólt rá a másik és mohón csettintett a nyelvével.

— Csak igyál, testvér, amennyi jólesik. Nem korcsmában vagyunk, nem kerül pénzbe.

— Iszonyú ez a kín! Jajj-jajj! Nem láthatja meg szegény menyecske többé isten szép világát, a fényes napocskát, meg a fehér holdat...

— Megölted az urad, hát csak fogd be a szádat, te undok boszorkány! — rivallt rá a sztreljec.

— Hátha megérdemelte az ura, cimborák? — kérdezte a kozákruhás.

— Lehet, hogy megérdemelte, dehát mi közünk hozzá?

— Hát te magad mért nem iszol?

— Nekem is jut még belőle. Van itt bőven ital!

— Hát ha van, adj még egy kancsóval!

— Ha már megtiszteltél bennünket, akkor ne fukarkodj. Mert látod, nagy a köd, fázunk...

— Vajmi pityergős nyár ez az idei. Örökké csak eső meg eső...

— Nesztek, huzzátok meg.

A sztreljecek nagyot ittak és tovább csevegtek a kozákkal.

— Nem félsz éjnek évadján a városban mászkálni, pajtás?

— Fiatal, de lám, milyen keménykötésű legény!

— Mifelénk, a szabad Don táján senki se fél senkitől!

— Nekünk már a nagyapánk is sztreljec volt, de azért...

— Féltek?

— Na, nem annyira, csakhát...

— Ugye, leventék, fát vágnak a bojárok a hátatokon?

— Majd ha eljön az ideje — lerázzuk a nyakunkról a bojárokat.

— Addig tűrünk!...

— Hát aztán soká jön még el az az idő?

— Majd csak eljön egyszer!

— Mi már most sem félünk az ördögtől sem!

— Nem féltek?

— Nem hát!...

Az egyik sztreljec a mellére csapott hatalmas öklével.

— Nézz rám, szabad vitéz, én sem félek sem a sátántól, sem a pátriárkától, sem a bojároktól!...

— Csakugyan?

— Esküszöm a szent keresztre!

— Csak hencegsz, dalia! Csak kötöd az ebet a karóhoz!

— Nem hencegek én, te mamlasz.

— Mivel bizonyítod be?

— Amivel akarod!

A sztreljecek megkótyagosodtak.

— Hát ha nem féltek, akkor ássuk ki ezt a menyecskét, vigyük el egy csapszékbe, igyunk és melegedjünk meg magunk is egy kicsit.

— Egye fene, ássuk ki!

— Nem, nem pajtás, ebből baj lesz! Hát miféle őrök vagyunk mi?

— Látom, vitézek, valóban nem is féltek... csak gyávák vagytok, mint a nyúl.

— Nem, nem! Belőlünk a sztreljecbecsület beszél.

— Miféle becsület? Egy asszony mellé állítottak benneteket strázsának. Nagy becsület, mondhatom!

— Igazad van. Ássuk ki!

— De aztán hová megyünk?

— A kocsmába!

— Ássuk ki az asszonyt!

— Mivel?

— Még kérditek? Ott az alabárd a markotokban. A szablyával majd én is segítek.

— Rendben van!

— Ásni hát!

Odamentek, kiásták az asszonyt és karjánál fogva kihúzták a gödörből.

— Látod, öcsém, tetőtől-talpig meztelen?!

— Sebaj! Ráadom a dolmányomat, én meg majd ujjasban maradok. Fogd ezt a ruhát, menyecske!

— Olyan feje van ennek a legénynek, hogy elmehetne papnak is.

— Hanem az asszony is derék személy! Micsoda lábikrája van!

— Faros, mejjes fehérnép!...

— Hé-hé, hogy az ördög vigyen el benneteket!

Harsány hang hullámzott végig a téren.

— Hinnye, az anyja keserves mindenségét! A hadnagy!

— Botot érez a hátam!

— Az enyém meg bikacsökött! Mit csináljunk, visszaássuk az asszonyt? Akkor is észreveszi!

— Ne temessétek vissza, vitézek! Mentsétek meg a menyecskét, én majd lecsillapítom ezeket a bojárfiakat.

— Eredj, eredj, öcsém — beszélj a fejével!

— Héé, lövészek!...

Lépés döng.

— Itt vagyok! — hangzik a válasz.

— Itt vagy, te ösztövér bakkecske, hogy az ég szakadna rád?! Hát a másik gazfickó hol tekereg?

— A helyén áll!

— Hát te, ebszülte bitangja, miért lökted el az alabárdodat, miért vetetted le a dolmányodat?

— Szablya lóg az oldalamon — kozák ujjas a vállamon!

— Ahá, szóval kozák betyár vagy! Őrség! Őőőrs...

A szürkületben élesen megvillant a szablya pengéje. Az »őrség« szót nem fejezhette be a parancsnok. Teste földre rogyott és két darabra hullt.

A legény visszament a sztreljecekhez.

— Hová lett a parancsnok? — kérdezte az egyik.

A másik nagyot szippantott és hangosan, de csak úgy magában azt mondta:

— Ez sehogy sincs rendjén!

— Micsoda?

— Agyonvágta a parancsnokot! Érted? Mostmár mi is betyárok lettünk...

A másik, még mámorosabb lövész vihogott. Köhögés fojtogatta.

— Úgy kellett annak a sátánfajzatnak! — mondta, mikor végre megint lélegzethez jutott. — Ha már elkezdtünk vagdalkozni, akkor csak daraboljuk minél apróbbra!...

A parancsnok kettéhasított, vérző testét a szentkép mécse elé vonszolták.

— Tagbaszakadt fickó! És lám, hogy agyoncsapta a szabad legény?! Nem akárki fiától telik ám ki az ilyesmi.

— Huzzátok le róla a ruhát! Daraboljátok fel. Lökjétek a gödörbe az asszony helyett, aztán gyerünk a kocsmába!

— Esküszöm, pópa lehetnél, kozák! Olyan jó fejed van!

— Nem láttál még pópánál rangosabbat? Én bizony pátriárka akarok lenni!

— Ha-ha-ha! Az ördög vigyen el!

— Méghogy pát-ri-ár-ka?!...

A sztreljecek nyelve és keze nem nagyon engedelmeskedett. De mégis megtették, amit a kozák parancsolt. Aztán mindnyájan elindultak.

Az őrök az útkereszteződésnél felnyitották előttük a sorompókat, vagy rácsos kapukat. Néhol megkérdezték:

— Hová, vitézek?

— Tolvajt viszünk a Zemszkij Prikázba!

— Magunk is tolvajok vagyunk.

— Minek tátod úgy ki a szádat? Még a gyomrod fenekét is látni! Csendesebben!

— Mi lesz vélünk a parancsnok miatt? Csupa vér vagy! Én is összekentem magam!

A kozák megállt.

— Egy út áll előttetek, leventék: a Don mellé menjetek! Sok szabad vitéz gyült össze a Donnál. Ha oda szöktök, nem ér utól benneteket a bojár. Sokkal kurtább a keze!

— Hát te mit csinálsz?

— Onnét jövök, oda is megyek!

— Hazudsz!

— Gyere, Gyema, cipeljük el asszonyostul a Razbojnojra.[1]

— A Razbojnojra? Gyerünk hát! De ládd, csupa merő vér a kezem!...

— Ehol még egy kis pálinka, igyatok! Ideje már aludni! Reggel majd meglátjuk, mit is tegyünk.

— Pálinka? Adszi!

— Huzzátok meg, de csak így a korsóból!

A sztreljecek hol elestek, hol feltápászkodtak. Vérszennyes arccal mentek végig az utcán. A kozák egy mellékutcába vonta a mentébe öltöztetett asszonyt és kilesett a szöglet mögül. A lövészek egészen megfeledkeztek róluk. Hol egyik hasalt el, hol a másik, aztán feltámogatták egymást és tovább dülöngőztek.

— Vezess, menyecske! Minél messzebb a sírtól! — mondta a kozák és még szorosabban bebugyolálta az asszonyt.

A menyecske didergett. Alig állt a hidegtől és sártól fekete, mezítelen lábán. A számtalan templom bádogkupolája fehéren ragyogott. Itt-ott harangoztak. A közeli piacokon már javában

[1] *Razbojnoj Prikáz:* a Zemszkij Prikázhoz hasonló közrendészeti szerv. A razbojnyikok — betyárok — ügyével foglalkozott. — *A ford.*

lármázott a nép. A gyolcsra és fonálra alkudozó asszonyok hevesen vitatkoztak és úgy kiabáltak, mintha égne a házuk. A piszkos kis viskók deszka- és háncsteteje mind világosabban és tarkábban tünt elő a szürkületből.

— Embereld meg magad! Gyerünk a csapszékbe! Már kinyitották.

— Megyek-megyek, gyöngyvirágom, csak nehezemre esik a gyaloglás...

2.

A csapszékben nagy a ricsaj. A széles tölgyfaajtó tárvanyitva áll. Aki nem szokta meg a kocsmai bűzt, alig jutott lélekzethez: fojtogatta a kozmaolaj, a szesz, az izzadt testek, a nedves condrák és gúnyák szaga. Virradt ebben a tágas gerendaházban is. A falakat teleköpködték; a szoba földjén sárban cuppogott a láb. A kármentő mögött nagy, fekete ákombákommal telerótt sárga papiros lógott a falon. Mellette egy rozsdás polcon álló tartóban faggyúgyertya égett. Törzsén olvadt faggyúerecskék csurogtak végig. A reggeli derengésben gyér fénnyel világította meg a papirost. De mégis mindenki elolvashatta a szöveget:

»ALJEKSZEJ MIHAJLOVICSNAK, NAGY- ÉS KISOROSZORSZÁG CÁRJÁNAK ÉS NAGYFEJEDELMÉNEK TILALMA ÉRTELMÉBEN AZ KOCSMÁKBÓL NEM SZABAD HAZAHÍVNI VAGY ELKERGETNI AZ IVÓKAT — SEM ASSZONYNAK AZ Ő URÁT, SEM ATYÁNAK AZ Ő FIÁT, SEM BÁTYJÁNAK, SEM NÉNJÉNEK, SEM SEMILYEN ROKONÁNAK — MINDADDIG, AMÍG NEVEZETT IVÓ AZ GATYÁJÁT IS EL NEM ISSZA.«

A kozák sasszemmel nézett szét a tágas faházban. Gerendamennyezete olyan kormos volt, mint a füstölő-fészeré. Tekintete a kocsma belsejébe siklott. A közfal tárt ajtaján nagy, feketeszájú kályha kandikált ki.

A kozák azt leste, nincsenek-e poroszlók a csapszékben. Megnyugodott: nincsenek. Széles mellét kidüllesztette, pénzt tett a kármentő lapjára és kurtán parancsolta:

— Itce pálinkát, kalácsot ide!

Az asszony elszundított. Félálmában szétvetette karját.

A kozák átölelte, de a mente szétnyílt és előtárult a sáros, húsos, meztelen női test. A csapláros gyanakodva sandított a kozák kardjára, véres kezére, de azért elébe tette a liszttel vastagon megszórt kalácsot meg a dugótlan itcét.

— Tán a föld alól kapartad elő ezt a fehércselédet?

Az asszony felriadt. Kezébe kapta a kalácsot, de elejtette. A kozák összevonta sűrű szemöldökét, de higgadtan felelt:

— Leitta magát, rossz emberek megerőszakolták, aztán lehúzták róla a ruhát. Én meg felszedtem és — látod — most melengetem.

A csapláros gúnyosan hunyorgott.

— Szentisten! Nem hagyják békében az embert azok a gazok! — tette hozzá baljós hangon. — Majd minden éjjel kiüt valahol a tűz...

A sokhelyütt kilyukadt macskaüvegen át behallatszott a verebek csiripelése, görgetett vagy szekeren szállított súlyos tárgyak csörömpölése és dübörgése.

— Megint ágyut cipel a német a cár udvarába...

— Incselkedj csak vele egy kicsit. Mondjad: Kukuj![1] Kukuj! Kukulj meg, német!

— Dehogy mondom, elég korbácsot kóstolt már a hátam! — tréfálkoztak a csapszék belsejében, a mellékszobába nyiló ajtónál óriási hasas hordókon ülő toprongyos korhelyek. Összeölelkeztek asszonyaikkal, akik ugyanolyan mocskosak voltak, mint ők maguk. Az asszonyok szüntelen kötekedtek és civakodtak.

— Kívül tágasabb! — rivallt rájuk a kocsmáros. — Menjetek az utcára, menyecskék, ott veszekedjetek!

— Csak ne olyan tüzesen, hékás! Lecsapta a kezemről Mikeskát, Mikeska meg elsinkófálta a kikámat...[2]

— Tyűhaj! Kicsoda ez az asszony? Csak nem valami jómódú polgár felesége?

— Matrenka? Hát nem ismered, pedig híres bojárasszony![3] Igaz, hogy csak olyan kocsmai bojárné!

— Ha-ha-ha!

— Gyöngyös, granátos kika volt, úgy-e?[4]

[1] *Kukuj:* Moszkva-környéki német telep. — *Csapigin.*

[2] *Kika* — pártaszerű női fejdísz. — *Csapigin.*

[3] *A bojárság* a XVII. sz.-i orosz társadalom legfelsőbb rétege volt. — *A ford.*

[4] *Granát:* sötétvörös, vöröseszöld vagy egészen fekete színű drágakő. — *A ford.*

— Nagyanyámtól szállt rám, azért szerettem.

— Értem mostmár, értem, gyönyörűm... Idehallgassatok, cimborák, a púpos bolond Griska cudarul meggyalázta Matrenka kikáját: kapcát hasított belőle magának és abban mászkál a piacon, sőt kika helyett kakának csúfolja a galád.

— Hahaha! Hihihihi!

— Pfuj, te pocsék féreg!

A hordók vagy feküdtek, vagy fenekükkel felfelé fordítva álltak a földön. Az emberek — mint furcsa oszloperdőben — hol előjöttek, hol megint elbújtak mögöttük. A hordók mögött húrt pityegtetett valaki, a hordók előtt pedig pipaszárlábú, fekete kiugrott pap táncolt hosszú csuhában, melyet rongyos övvel kötött körül. Orrhangon dalolta:

A pópa és a pópáné,
a sátán és a sátánné
körbe-körbe járják,
a mérges kántor eltörte
egy vén macska lábát...
Beteg volt már három éve,
nem mászott fel a kéményre,
a kandúrja bánatába
beleesett a dézsába...

A hordó mögül előugrott a »kobzos«, aki egy fadobozon játszott.

— Hé-hé! Csak ülj meg a helyeden!

De a zenész táncra perdült, úgy forgott, mint a kerge birka, söpörte a padlót a feleségétől lopott ócska raszpasnyica[1] cafatokból lógó aljával. Hátul a hasítékon ki-kivillant szurokkal bemocskolt meztelen feneke.

A zenész éktelenül csapkodta a dobozt, majd eltépte rajta a húrokat. Énekelt is hozzá:

Fenyő alatt, nyírfa alatt
ha elmégy,
látod ott lakik a szúnyog
meg a légy.
Köszönöm a szúnyognak,
hogy engem meglátogat,
köszönöm te legyecske,
nótát dongsz a fülembe...

— Hé, emberek! Már elfelejtettétek, hogy a pátriárka pa-

[1] *Raszpasnyica:* végig hasított, be nem gombolható, csak egymásra hajtható szárnyú női ruha. — *A ford.*

rancsára elégettek minden dombrát[1] és szlomnyicát[2] meg hogy most szigorúan tilos a csapszékben zeneszóra mulatni?

A zenész abbahagyta a táncot, de visszafeleselt a kocsmárosnak:

— Sebaj, Trifon bácsi! Ha Moszkva leég — te is táncra perdülsz.

— Takarodj innét, te puci fenekű! Mindjárt jönnek a poroszlók, akkor majd más nótát fújsz.

A csapláros korbáccsal a kezében kiugrott a kármentő mögül. A tökrészeg asszonyok ökölre mentek.

A kozák maga után húzta a menyecskét. A kocsmáros szétzavarta a verekedőket és visszalépett a kármentő mögé. Mikor észrevette, hogy asszonyostúl eltűnt a kozák, megrázta dús szakállát. Csuklott egyet. Keresztet vetett a szájára és panaszosan mondta:

— Nem jönnek a poroszlók, én meg elszalasztottam ezt a legényt a ringyójával együtt. A legénynek kard lógott az oldalán. Csupa vér volt a keze... Biztosan valami betyárféle lehet.

Az asszony úgy botorkált előre, mint az alvajáró.

— Ismered az utat, menyecske? — kérdezte a kozák.

— Odavezetlek, gyöngyöm, ahová kell.

A rozoga gerendahídon átjutottak a Moszkva folyó tulsó partjára, majd a Sztreljeckája telep sikátoraiban haladtak tovább. Az asszony valóban olyan utcákon vezette a kozákot, ahol vagy egyáltalán nem, vagy csak hébe-hóba jártak emberek. Majd régi tűzvész helyéhez értek. Szöges deszkákon, félig elszenesedett gerendákon és kidőlt cölöpökön botorkáltak át, hol lebocsátkoztak a földre, hol pedig megint felkapaszkodtak egy gerendatorlaszra.

— Nem hittem el, hogy csakugyan ismered az utat.

— Hát hogyne ismerném, virágszálam? Csak nagyon elgyötrődtem! Hisz mennyi időt kucorogtam abban a gödörben! Mindig jajveszékeltem: »Isten veled, kerek világ!...« Már nem is emlékszem, mit kiabáltam mind éjten-napon át!... Hát te honnét kerültél elő? Ugy látszik az égből...

— Nem az égből, csak innét a földről!... Hallottam, amint a deák[3] fennhangon olvasta az ítéletet, szétnéztem, hát láttam, hogy meztelenül vezetnek téged...

[1] *Dombra* vagy *domra:* kerektestű pengetős-húros hangszer. — *A ford.*

[2] *Szlomnyica:* görbe kürt. — *Csapigin.*

[3] A deák *(gyák)* a titkári teendőket látta el a különböző közigazgatási hivatalokban, prikázokban. — *A ford.*

Az asszony megkereste az égett galagonyabokrokkal, fűzfával benőtt roskatag kerítés ajtaját. Meggörnyedt, bebújt.

— Nem haza viszlek, galambon, ott elfognak. De itt nem akad nyomodra senki... Itt van eldugva néhány holmim; csak egy nyomorék, öreg bolond lakik itt...

— Jó-jó, bemegyek, csak vezess!

A kozák feje a kerítésbe ütődött. Kaftánja ujjával törölgette sovány, kissé ragyás orcáját.

— Nagyon megütötted a fejecskédet? — kérdezte az asszony.

— Csak bepiszkítottam magam. Igaz, hogy a piszkot jobban utálom, mint a vért...

A kerítésen túl végeláthatatlan hanga-rengeteg tenyészett. A bozót legsűrűjében csúnya hosszú, alacsony ház terpeszkedett. A küszöbön, a lefelé vezető lépcsőnél félmeztelen, pupos öregember ült. A vasláncokkal körültekert szennyes torz testen, a pupos mellen vaskereszt függött. A pupos nem húzódott arrább, sőt meg se moccant, csak azt kérdezte mélyről feltörő hangján:

— Visszajöttél a másvilágról, Irinyica? Még legény szeretőt is hoztál? Nem küldenek megint vissza a bojárok, lányom?

Szétterpesztette csontos lábát, meggátolta a bejutást.

— Moccanj arrább, öreg, alig állok a lábamon!

A pupos maga alá húzta a lábát.

A kozák meg a menyecske bement egy földalatti szobába. A sötétben belebotlottak egy nagy ruhásládába, de az asszony nemsokára kitapogatta az alacsony ajtót, amelyen mindkettejüknek be kellett bújni. Amint az ajtón túl lebotorkáltak még három lépcsőfokon, jó meleg szobába jutottak. Irinyica felélesztette a tüzet a különös, heverő-formájú kis csempés kályha szájában. A kozák szálegyenesen állt. Bár magasabb volt az átlagosnál — a szoba mennyezetét korántsem érte el.

Irinyica egy viaszgyertyával sorra meggyújtott három mécset, keresztet vetett és odaszólt vendégének:

— Mit állsz ott, gyöngyvirágom? Ülj le! Hálistennek megmentettél a mártíri kínoktól! Csak feküdj le, ha jólesik! Ott az ágy, a dunyha, meg a párna, elheveredhetsz rajta kedvedre. Ide ugyan senki sem teszi be a lábát...

Ledobta a legény dolmányát a lócára és meztelenül kiment valahová. A kozák halálosan kimerült, ebben a szobában pedig

síri csend honolt. Levetette kaftánját, lecsatolta kardja, pisztolya szíját, lerúgta otromba, nehéz csizmáját és elszunnyadt a pehelyágyon. Csak úgy a takaróra heveredett le.

Az asszony visszajött. Nyusztprémmel szegett cipellőjében halkan lépkedett a padlón. Kicsinosította magát. Kék kamuka szarafán[1] és selyem-pruszlik volt rajta. Dús haját gyöngydíszes hálóba szorította. Odament az ágyhoz, csendesen, nagyon csendesen leült a szélére és halkan suttogta, hogy fel ne ébressze a drága vendéget:

— Aludj, lelkem, aludj! Soha többet el nem felejtlek téged. Apámnál-anyámnál jobban a szívemhez nőttél...

A kozák felnyitotta a szemét.

— Ej-ej, én nyughatatlan asszony! Pedig engem is majd lever a lábamról a szörnyű nagy fáradtság, de mégis úgy húz valami hozzád, aranyom. Idejöttem, hogy mégegyszer megnézzelek...

— Feküdj le!...

— Ha már megengedted, hogy lefeküdjek, hát melléd fekszem és megölelgetlek, csak elfúvom a mécseseket meg függönyt akasztok a szentképekre.

— Hagyd az istent! Ne akassz rá semmit. Világosban vidámabb az ember.

— De mégis félek: meglátja, hogy vétkezek.

— Meglátja? Hisz ezen a világon mindenki vétkezik, tele van bűnnel. Ne oltsd el a mécsest, feküdj le rögtön!

— Jaj, te bűnfészek! Eressz már magadhoz. Megengeded hát, hogy öleljelek, csókoljalak, vagy nem engeded?... Az imént jól megfürödtem, mégis földszagú vagyok.

— Majd elmúlik!

— Minden elmúlik, drágaságom, hát még ez a kis büdösség!...

— Símulj hozzám szorosan és hallgass.

— Mindjárt levetem a szarafánt!

— A pruszlikot, a szarafánt is, mindent. Ölelj, csókolj! Ne csinálj magadnak felesleges gondot. Semmi értelme sincs!

— Drágám! Gyönyörű virágszálam!

— Ej, Irinyica! Nem potyára mentem én érted! Beállasz közénk, kozák kalózok közé, úgy-e?

[1] Ujjatlan, bő női ruha. — *A ford.*

— Jól van, aranyom, csak hadd takarom el az isten képét egy kis ócska ronggyal. Édesebb lesz úgy az ölelés...

— Hallgass, menyecske! Ne fecsegj annyit.

3.

Erős gyertyafényre ébredt a kozák. Az asztalnál a szentképek alatt a kötésig meztelen bolond öreg üldögélt. Az asszony eltűnt.

— Minek ülsz a szép sarokban[1]? — kérdezte a bolondtól a kozák.

— A rendes helyemen ülök... A nagy sarokba a pópákat meg a bolondokat ültetik. Engem pedig zsenge korom óta bolondnak hínak.

— Nohát, akkor csak ülj ott. Mindjárt felkelek én is! Hát Irinyica hol van?

— A fürdőszobába ment a menyecske... De lám, ehol jön, ni!

Az asszony pirosan, izzadtan, csinosan tért vissza. Rókaprémmel szegélyezett zöld selyem raszpasnyicát, az alatt kék szarafánt, rózsaszínű selyeminget viselt. Ruhája ujja tenyérnyi szélesen ki volt hímezve gyönggyel.

— Felébredtél, édes szívem, drága galambom?...

— Elrepülök mindjárt! — A vendég felkelt. A tagbaszakadt test alatt megreccsent a tölgyfaágy.

— Vasgyúró! Milyen fiatal és lám máris milyen markos legény. Beh kár, hogy engem nem ilyen deréknak szült az édesanyám — dörmögte az öreg.

— Bort hoztam, meg meggyes méhsört! Ha már elszállsz innét, drága galambom, legalább a nevedet mondd meg. Különben kiért vetek majd keresztet, kit hívok álmomban?

— Sztyepánnak hívnak. Szülőföldem messzi van...

— Öltözz fel hát, Sztyepánuska! Kinek a vére ez itt a kezeden? Mosd le, galambom, hintsd meg arcocskádat jó hideg vízzel... Én már megjártam a piacot... Megtudtam mindent, ami kell. Poroszlók hajszolják azt a két lövészt, aki az én gödröm strázsálta. Egész Moszkvát tűvé tették értük, de nem

[1] A *krasznij ugol*, a szép sarok vagy nagy sarok a bejárattal szembeni sarok volt. Odaültették a vendégeket és általában, akit meg akartak tisztelni. Nem tévesztendő össze a vörös sarokkal. — *A ford.*

akadtak nyomukra... A sztreljecek feleségét meg gyermekeit a Zemszkij Prikázba cipelték kínvallatásra.

— Vigyázz, menyecske! Ne nagyon mászkálj, mert rád ismernek, akkor aztán lesz nemulass!...

— Ugyan galambom! Nem olyan könnyű Moszkvában megtalálni egy menyecskét. Kipirosítottam magamat, kalmárnénának öltöztem, kifestettem a szemöldököm. Hajbókolnak előttem a koldusok. Dehogy is keresik majd azt a menyecskét... Hiszen ebek harmincadjára vetettek. Majd felfaltak a kutyák a szégyengödörben. Csak a lövészek kergették el őket, mikor már belémharaptak: »Hadd kínlódjék minél tovább« — mondták.

— Látod jóra fordult a baj... — dünnyögte a bolond öreg.

— Híre is terjedt, galambom: az ebek marcangolták széjjel azt az asszonyt, a sztreljecparancsnok pedig — betyár. Ő maga is eltűnt, a lövészeket is magával csábította. A parancsnokot keresik a legjobban, aranyom... — mondta éneklő hangon az asszony.

— Vajjon sokáig maradnak-e tévedésben, ez a legfőbb kérdés. Mert, ha igen — rendben van, de ha mihamar kiderül az igazság, akkor lapulni kell... No, de — éles a szablya, markomban a markolata, aki ide dugja orrát, az majd megismeri Sztyenykát...

— Ó, én tyúkeszű! Megfeledkeztem a vízről! — Az asszony elment. Réztállal csörömpölve jött vissza. Jobb kezében ezüstkancsó. Benne víz. — Mosdj meg, galambom, édes galambom!

— Mulassunk, táncoljunk, daloljunk! Jó lesz, Irinyica?

— Jó lesz, gyöngyöm, nagyon jó lesz!

— No, lemostam a vért is. Bárcsak pusztulna el ez a bojárok Moszkvája!

— Igazad van: bárcsak nyelné el a föld! A nép szerfelett haragszik a nagyurakra, akik a cár körül lebzselnek, Borisz Ivanovicsra, Csisztovra a duma[1] deákjára meg Pljescsejevre, a kapzsi bíróra, aki ártatlanul tömlöcben sanyargat számtalan embert. Az a Pljescsejev atyjafia a cárnak... Most az utolsó morzsa sót is a markába kaparintotta és olyan magasra csapta

[1] A XVII. században a bojár-duma a legfelsőbb törvényhozói és adminisztratív jogokkal felruházott testület. — *A ford.*

az árát, hogy magunkfajta egyszerű emberfia nem juthat hozzá. Eheti az ételt sajtalanul...

— Hallottam már effélét... Nincs-e véletlenül tatárruhád Irinyica?

— Van-van, gyönyörűm. Az urammal — halóporában is legyen átkozott — mindenféle ruhaneművel kalmárkodtunk a sorokon. Mindjárt megnézem a ládában. Ugy emlékszem, galambom, van ott egy ilyen pogány öltözet. Még kucsma meg ciframintás puhacsizma is akad.

— Talpraesett menyecske vagy!

— A nép már rég megmarkolászta volna azoknak a gaz főuraknak a torkát, de fél a német ágyútól. Mert a német nagy mester az ágyúöntésben és hát persze a németnek nem a nép sorsa miatt fáj a feje.

— Elbánunk mi a némettel is! Tölts menyecske!... Istenigazában fel kell rázni Oroszhont, akkor majd a fúrólyukba is bebúvik a német...

Ittak, csókolództak, majd megint iddogáltak. A vendég magasra tartotta szép, göndör fejét. Mélytüzü sasszeme élesen szegeződött a menyecskére.

— Hát aztán, ha engem is hajszolnak a pribékek, poroszlók, és más szelindekek, a bojárság egész kutyafalkája — mersz-e majd menedéket adni a hajlékodban, Irinyica?

— Hallgass, galambocskám, ne is beszélj erről. Elbújtatlak, ha keresnek, akár kerékbe is töretem magamat érted.

— Hát akkor igyunk és hallgassunk, asszony!

— Na, ezek szépen összeszűrték a levet — szólalt meg a bolond — de az öregnek nem adnak belőle. Engem is vigasztaljatok meg egy kis itókával.

— Nem felejtkezünk meg rólad sem, öreg.

A kozak méhsört töltött a bolond nagy rézkupájába.

— Ez kell nekem, az ilyen ital: édes is meg a lábamról is lever.

— Hanem inget végy magadra, öreg!

— Ej-ej, Irina, az ing alatt nem látszik, milyen szent bolond vagyok, pedig én még táncolni akarok. Hallod-e, öcsém, ha megkérgesedik a szád a nagy csókolódzásban, megfájdul a nyakad a menyecske karjától, beszélgess velem egy kicsit.

— Jól van! — szólt a vendég és közelebb húzódott a bolondhoz.

— Messziről jöttél-e, fiam?

— A Don mellől... Mifelénk nem vetnek gabonát, nem fognak halat, csak vadat lőnek, meg foglyokat ejtenek, adják-veszik az embereket és Pansinból a Volgara járnak portyázni... Igy élnek ott!

— De te, öcsém, ha visszamégy a muzulmánok közé, ne tűrd, hogy az embert adják-vegyék.

— Miért ne engedjem, öreg?

— Mert majd téged is eladnak egyszer... Mondd, szeretsz-e kincset keresni?

— Én már megtaláltam, sőt ki is ástam a magam kincsét. Ehol van ni — mondta a kozák és megpaskolta a menyecske széles hátát.

— Ez az asszony olyan kincs, a világon párja nincs, énekel, hogy kell; ha elrontja a nótádat, libabőrös lesz a hátad... Nagyerkölcsű asszony, alig bírok véle... Ha aranyat, gyöngyöt vagy ezüstkincset akarsz, beszélek néked a színes virágokról — itteni szójárás szerint — a fehér és fekete liliomokról.

— Érdekel, öreg, csak beszélj!

— Hát hallgasd sorjában. Van egy virág, sírokon nő. Úgy hívják, hogy szöcskefű. Magas a szára, kék a virága, gyűrűalakú. Igen alkalmatos kincskeresésre. Rongyba göngyöld ezt a füvet. Magától kiszökken. Meg kell pörgetni a mezőn: ahová ugrik, tűzláng csap fel a földből. Ott ásd, mert ott a kincs!...

— Az én kincsem, öreg, a padon hever. Csudákban nem hiszek, karddal szerzek gyöngyöt, aranyat meg asszonyt.

— Szóval ne is mondjam tovább?

— De csak beszélj, szívesen hallgatom.

— Hát hallgasd! Van egy növény: mezei komló. Mocsaras vidéken terem, sárga a bugája. Csak a virágja üt el a közönséges komlóétól... Ha porrá morzsolod a buga magvát és — akár borban, akár sörben — megiszod, nyakhajlásig ihatsz, sosem leszel részeg...

— Agyamba vésem ennek a virágnak nevét, öreg, mert szeretem a mámorító italt.

— Ne felejsd el, vitéz vendég, ha sokat iszik az ember abból a porból, sose rúg be többet, de nagyon vakmerő, szilaj lesz: átgázol tüzön-vizen, neki megy még az éles késnek is.

— Megjegyzem: ez a virág »mocsaras vidéken terem, sárga a bugája...«

Az asszony felhajtott egy kupa méhsört, aztán fejére borította az üres kupát.

— Az öreg olyanokat mond néha templomban vagy az utcán, hogy végigborsódzik tőle a hátam. Előbb-utóbb beleköt-nek a poroszlók s elcipelik... — mondta.

— Elcipeltek már engem, de el is engedtek rögtön: eszefogyottnak tartanak. Hallgasd tovább, fiam: van egy másik virág: kúszó boglárka névvel illetik. Dombokon, áfonyabozót közt, sűrű erdőben terem. Szép, törékeny, tiszta kis virág... Levele, tűje zöld, szára bütykös, bogos. Bogyója is zöld, de néha fekete... Főzze, igya a levét, kinek rossz a vére vagy akinek galandféreg, kígyó, varangy és más undok hüllő van a hasában. Ez a szer minden ocsmányságot kihajt a beléből. De talán jobb lesz, ha a planétákról beszélek, úgy-e?

— Mondj mindent, amit tudsz, apó!

— Hajdanában olvastam egy nagy könyvet: Szharija zsidó és más bölcsek eretnek tanait, írásait. Mór számítás szerint forbátoltam a számokat, vizsgáltam a leírott csillagokat, jósoltam belőlük. Ezekben a könyvekben azt olvastam, hogy a mi földünk, akit a pátriárkák és más igazhitű szentatyák olyan laposnak tartanak, mint az ember tenyere — voltaképpen gömbölyded; nincsen ám hét, hat, öt, avagy két-három ég, hanem csak egyetlenegy van; továbbá: miként földünk kerek, az ég is az, mert mindenünnen, alulról, felülről, jobbról-balról körülveszi a mi gömbalakú földünket, végezetül azt olvastam, hogy ez a sárgolyó — forog... De vigyázz — ezt csak neked mondom, mert nemcsupán Irinyica szívét nyerted meg, én is megszerettelek... Másoktól félek. Máglyán égetik el ösztövér vén testem, pedig még nem jött el az ideje, hogy tűz martalékául vessék...

— Hallgass, eretnek! — kiáltott az asszony és asztalra koppantotta a kupát. A kupából kilöttyent a méhsör...

— Szilaj vagy, Irinyica, ha iszol, nagyon szilaj vagy. Jólvan elhallgatok...

— De én azt mondom: beszélj tovább, öreg. Mert ki kell mondani azt, amit a papok tiltanak, és lehet, hogy nagy igazság rejtezik azokban a zsidó írásokban... Tudni akarok mindent... meg akarok nézni minden csudatévő ikont, hogy azután visszájára fordítsam. Erre törekszem én. Nagyon haragszom a hamis pópákra meg a bojárokra. Begyemben vannak!

— Tudni is kell mindent, vitéz vendég! — A bolond ittas volt, de a mámorban csodálatosképpen csak megélesedett az agya. Folyékonyan beszélt, egyszer sem botlott meg a nyelve. Csontos öklével rá-rácsapott púpjára. Meg-megrázkódott gyér,

ősz szakálla, koszos, cingár testén megcsörrent a lánc, púpján fel-felugrált a vaskereszt. — Tudni kell mindent — az egész bölcsességet. Ezért kész volnék máglyára is menni!... Az eretnek írások azt mondják, hogy földünk egykoron ugyanolyan fehér és hideg égitest lesz, akár a hold: forgó, jeges gömb válik belőle... A csillagok, kedves vendégem, mérhetetlen nagyok és mindegyik csillag ugyancsak gömb, sőt mindegyik forog; fény és sötétség, szelek és viharok váltakoznak rajtuk...

— Te púpos! Te százesztendős sügér! Hagyj békét már Sztyepának, Sztyepa az enyém. Úgy-e, galambom?

— Tied, Irinyica. Míg itt vagyok — tied vagyok.

— Vigyél az ágyba!

— Ülj még egy kicsit.

— Vígy ágyba, ha mondom! Különben letépem magamról a ruhát, pőrén az utcára futok és kikiabálom: »Én vagyok az az asszony, akit elragadott a síri pondróktól! Ez vagyok én, ő pedig az, akit a napvilágnál is jobban szeretek!... Vigy ágyba, Sztyepa.

— Ne nyűgösködj, Irinyica! Beszél az öreg, én meg tudni akarom, amit mond.

— Akaratos, szilaj asszony. Tedd meg, mert úgy sem lesz tőle maradásod...

A kozák felállt, karjába vette a méhsörtől, vodkától teljesen elázott asszonyt, odavitte és letette az ágyra. A menyecske összevissza csókolta, harapdálta.

— Feküdj nyugton, mert megverlek!

— Csak verj! Üss, hisz úgy is szeretlek. Ha megversz, utánad szaladok. Vert asszony még édesebben szeret!

— Aludj — mindjárt visszajövök!

Elment. Az asszony elcsitult és úgy látszik, elaludt.

Különös: amint a vendég végigment a szobán, a szesztől hirtelen megkótyagosodott a feje, világos szemét vér öntötte el, nagy keze pedig a szablya markolatára hanyatlott. Előtte a kis ősz nyomorék fancsalgott, torz testén csörömpölt a lánc. A kozák elfelejtette, hogy nem régen még olyan figyelmesen hallgatta a púpost, aki csudálatos, ismeretlen világról beszélt. Nagyot dobbantott nehéz csizmájával és parancsolóan rikkantotta:

— Táncolj, nyavalyás!

A bolond elkezdett pörögni a szoba közepén, púpja úgy lötyögött, mint egy torz emlő; fel-felugrált rajta a kereszt. De-

res szakálla szétzilálódott. Rozsdás kappanhangon gajdolt egy nótát:

Láttam, mikor a két testvért
vérpadra vonszolták,
ingüket letépték,
testük kaszabolták,
vállukról a húst a
hóhér lenyúzta...
Csipőfogó, harapó...
énekelj csak nagyapó,
dalolj a két testvérről,
dalolj a piros vérről...
Bőrüket leszaggatják,
csontjukat ropogtatják.

Majd halkan, nagyon halkan folytatta:

Szattyán-kesztyű a tenyéren,
korbács a hóhér kezében.
A prikáz deákja
nézi hogyan vágja,
hogy korbácsol a hóhér,
szakad a hús, foly a vér,
fölcsap a gerendára..
Megcsonkított hullára
rászáll majd a holló...
Ahol az élet csak iga,
véres a szégyentalyiga,
hóhér gázol ott a vérben,
mintha a patak vizében —
így tisztelik a bojárok,
kegyes urak, a jobbágyot...
Ámen.

— Rosszul járod, az ördög vigyen el! — A vendég előbb a padra akarta dobni a szablyát, de aztán kirántotta hüvelyéből és nehéz, patkós csizmájával hetykén dobogva táncra perdült maga is.

Hej Nasztaszja, Nasztaszja,
neked szól az ének,
nyisd ki hát már a kaput,
itt a vőlegényed!
Ha majd jő az éjfél,
köszörüld a baltát,
aki téged kínoz, ver,
verd agyon a vajdát!
Azután majd úgy temetjük
húsát a hollóknak vetjük...
Hej Nasztya! Hej Nasztya!

A kard széles köröket írt le és vészesen suhogott, mintha túl akarná süvölteni a kozáklegény duhaj füttyét. A vén ember megrettent a villogó kardtól, meg a betyárfüttytől és az asztal alá mászott. A szablyát forgató súlyos kar hirtelen lecsapott az asztalra. A hosszában kettéhasított tölgyfaasztal megingott és nagyot reccsent. Lapja szétesett az iszonyú ütéstől: a kard mélyen bevágódott a szilárd tölgyfa-alsórészbe. A nagy koppanásra, reccsenésre, meg az asztalról szikrázva szétfröccsenő edénycserepek csörömpölésére felserkent az ittas asszony és felemelkedett az ágyon.

— Hol harangoznak, apó?...

A tréfához szokott bolond ijedtében is feltalálta magát. Csak nem szalaszt el ilyen kitűnő alkalmat!

— A megváltó kongat, Irinyica.

Füstölgő faggyúgyertyacsonkok hányódtak a padlón. Csak a szentképek imbolygó fényű örökmécsei világítottak.

A kozák utolsót dobbantott, hirtelen lendülettel a falba szúrta a szablyát. A kard villogva rezgett. Sztyepán leült a padra, megtörölte homlokát és felborzolta kondor fürtjeit. Az öreg előbujt az asztal mögül, összeszedte a gyertyacsonkokat, a tört edények, kancsók, kupák cserepét. Bekukucskált egy épen maradt méhsörös korsóba.

— Van még mivel kábítani a fejed, van még mivel ingerelni a szíved... — mondta félénken a vendégnek. — Én, kedves vendégem, nem tudok ilyen vad nótát...

A vendég lehorgasztott fejjel ült, letépte magáról a ruhát és a földre lökte. Az öreg — óvatosan, mint a ragadozó állathoz — odamászott hozzá és lehúzta a vendég lábáról a nehéz csizmát.

— Látod, ez a bolond asszony dohányra ágyazott méregerős vodkát hozott nagy örömében — dünnyögte. — Ez a pálinka veszedelmes ital: elbódítja az embert.

A kozák lomhán felállt, szemében kihunyt a fény, fiatal arca, szája eltorzult. Szörnyen csikorgatta a fogát. Az öreg villámgyorsan eltünt az útjából. A kozák az ágyhoz ment és rárogyott. A bolond hallgatódzott. Sztyepán hangosan parancsolgatott álmában valakinek és élesen füttyentgetett.

— Na, lecsapott a ménykő, elmult a vihar!... — szólt az öreg.

A homályban kitapogatta a nagyszoba ajtaját, de rögtön visszafordult és a tompaorrú posztóbocskorában a szép sarokba csoszogott. Leült, hogy felhajtsa a maradék italt.

— Ej-ej, öcsém, de veszedelmes ember vagy. No dehát azért nem az a legény, aki üti, hanem aki állja... Mindig így volt ez, mióta világ a világ!

4.

Korareggel. Szürkület. A Kreml tövében javában áll a piac a mindenféle portékával megrakott szekerek során. A piaci deák zsinórral kihányt, hosszúaljú kaftánban, két lövésszel járkál a szekerek között. Fején rókaprémmel szegélyezett bársonykalpag. A deák vámot szed a cárnak, az egyháznak; a dézsma egy részét a monostoroknak juttatja. Pénz csörög.

A sorok előtt, a Kremlhez közel, ott állt a hóhér. Fekete plüss mellényt és vörös inget viselt. Inge ujját felgyűrte: készülődik, hogy megkorbácsoljon egy tolvajt.

A bűnös, ing nélkül, egy szál festett vászongatyában, görnyedten reszket a hóhér előtt... Félelem veritékében fürdő ösztövér testéről pára gomolyog a hajnali hűsben. Horpadt mellén zsinóros rézkereszt fityeg.

— Oszoljatok szét, emberek! — kiabál a hóhér, egy szakállas legény, aki nemrég még hentessegéd volt a piacsoron. Ráérősen tarkójára tolja ványolt kucsmáját, vértől megfeketedett, kemény markába fogja a korbácsot és előrenyomja erős, alsó állkapcsát. Meglebben dús, fiatal szakálla. Inge gallérját kigombolja. Széles, szőrös mellén kereszt zsinórja látszik. — Fúdd ki magadból a fölös levegőt, te toprongyos tolvaj!

A bűnös majd beleszakad a nagy erőlködésbe. Bíborvörös lesz az arca. A tömeg kacag.

— Sípol a tüdeje. Ez rossz jel!

— Szorítsd csak még jobban, különben majd a véred is kifúvod a levegővel.

— Nincs már abban levegő!

— Na, most vigyázz!

A hóhér megsuhogtatja a korbácsot. Egyetlen kézmozdulattal tekeri le a korbács végéről a bikacsökből hasogatott rojtot.

Bum-bum-bum! — döng a dob.

A tömeg szétválik. Némelyik lekapja kucsmáját.

— Bojár!

— Megy, jónapot köszön a cárnak!

— Félre az útból emberek!

Ezüstösbe vegyülő fekete szakállú, lóhátas bojár halad át a téren. Korbácsa nyelével veri a kápára akasztott dobot. Arca komor. Sűrű, fekete szemöldöke alatt kerek héjaszem villog. A derengésben piszkosszürkének látszó kék, bársony köntöst visel. Fején cobolyszőrmével szegélyezett süveg.

Két oldalt és hátul csatlósok kísérik. A cselédek imbolygó lángú fáklyát tartanak. A pislogó fényt homályosan verik vissza a bojár ruháján a drágakövek meg a ló sörényébe font gyöngyszemek.

— A vajda-a-a!

— Ki az?

— Hát Jurij Oljekszijevics!

— Dolgorukov?

— Az! Aki úgy gyűlöli a népet...

— Útat-útat, emberek!

Suhog a korbács... A tizedik csapás után megtántorodik a bűnös. A vér vastagon átáztatta a nadrág korcát.

— Állva nem bírod ki. Feküdj le! — mondja higgadt hangon a hóhér és megigazítja lecsúszott ingeujját.

A bűnös berekedt a nagy ordítozásba. Engedelmesen lefekszik. Legyengült; alig mozog az ajka. A szakállas deák nyugodtan számolta az ütéseket. Gyapjas füle mellett lúdtoll, övén tintatartó.

— Elég! — szólt, mikor betelt a szám.

Odahajtottak egy fogatot. A bagaria-öves, feketeinges bakó felemelte a megkínzott tolvajt és a talyigára lökte. A bűnös könnyes szemmel hunyorgott.

— Ihatnám... — motyogja szánalmasan.

A hóhér előrelép és fenyegetően rárivall a népre:

— Oszolj!

És harapófogóval lecsippenti a bűnös jobbfülét.

A szerencsétlen nem érzi a kínt.

— Ihatnám... — suttogja.

A deák int a talyiga elejében ülő parasztnak.

— Ne orozz! — figyelmezteti a megkínzott embert — különben elveszted a balfüledet is...

— Tudjátok, keresztények, mit csent el ez a legény? Egy tyúkot!..

— Hát igen: a bírák irgalmatlanul sanyargatják a népet!

A kínzótér közelében két némber verekszik. Mindkettejük kezében egy-egy nagy cipó volt, de már a homokba taposódott, az asszonyok pedig lerántották egymás fejéről a keszkenőt, hajbakaptak és összeragódzva támolyogtak a tömeg közé. A nép mégjobban uszítja őket:

— Hej, te szöszke, rántsd fel a rokolyája alját! Csak az alját!

— Hadd lássa a nép, milyen feneke van!

— Vágd a földhöz, kis barna! Térddel billentsed farba! Rúgd fenéken — rúgd hát, a teremburáját!

— Nem úgy van az, fiúk! A szőke győz! Roppant szeretem látni a menyecskék farát, azt a jó vastag húsukat...

— Úgy látom, kedveled a püspökfalatot, te nyalánk szoknyabolondja.

— Márhogy a jércéket? Ismertem egy asszonyt... Olyan fara volt, hogy...

— Szaladjatok!

— Jön a piaci deák!

— Nem esz meg! Minek szaladjak?

A deák méltóságosan közeleg a sztreljecekkel. Az asszonyok a földön fetrengenek. De hemperegve is markukban tartják egymás haját, köpködnek és nyujtogatják a nyelvüket.

— Eresszétek el egymást, ronda szukamacskák!

Az asszonyok rá se hederítenek. A deák odaszól a lövészeknek:

— Aristomba velük!

Erre bezzeg felugranak az asszonyok, helyrerángatják szarafánjukat, megigazítják a hajukat. Egyikük — sárgaarcú sovány menyecske — meghajol.

— Hallgas meg, jó uram!

— Na, mi a baj?!

— Ez a ringyó boszorkánysággal bűvölgeti az uramat. Egészen elvette az emberem eszét.

A másik szintén meghajol.

— Megutálta már a feleségét, jó deák uram, mert ez az asszony kígyót-békát kiált mindenkire, pedig az ő hasában vartyog és kuruttyol a varangy. Hallani is förtelem. Mocsár, iszap bűze jön belőle és csuklik szüntelen...

— A magad hasával törődj! Te utolsó szemét! Majd adok én neked mindjárt.

— Látod, deák uram, hogy kapcáskodik?!

— Vigyétek őket minél messzebb. Egyiket jobbra, másikat balra. Ott aztán rúgjátok farba mindkettőt — mondja a deák a sztreljeceknek és hangosat szellentve indult a tömeg közé.

— Egészségedre, deák! — hallik egy hang.

A deák észreveszi a gúnyt és szigorúan válaszol:

— Biztosan nem tartjátok a bőjtöt. De én megtartom: most is a sok retektől csikaródik a hasam.

A deák sorra járta a szekereket, de mivel nem talált senkit, akitől még lehetett volna vámot szedni — eltünt. Nő a lézengők hada. A tömeg közt felbukkan egy tatár. Arca sovány, ragyás. Csakúgy villog sasszeme. Kéktetejű turbánt, sárga bársonykaftánt, zöld csónakorrú csizmát visel.

— Sót vegyetek, urúszok! Sót vegyetek! — kiabál és megmegráz egy zacskót.

A nép a tatárhoz tódul, veszi a sót nyakra-főre, csodálkozik, milyen olcsó.

— Hol tettél szert erre a sóra, te pogány?

A tatár a zacskóba dugja nagy kezét, összemarékkal méri a sót; fontjáért csak egy garast kér...

— Minálunk Kazányban nincsenek bojárok, nincs Morozov, nincs Pljescsejev. Ott egy garasért három összemarékkal adnak... Kazányban is volt egy herceg — a tatár fejedelem — aki magosabbra szabta a só árát. De a nép nem tűrte. Lecsapta a kobakját és rögtön olcsóbb lett a só!...

— Pravoszlávok! Ez a tatár jól beszél!

— Ha lenyakaznánk Pljescsejevet, itt is olcsóbb lenne a só...

— Morozovot se kéne kímélni.

— Egyúttal Morozovot is megkurtítanák!

A tömegen át két hosszú, dolmányos ember furakodott a tatár felé. Mindkettőjük fején papi süveg alakú fekete föveg.

— Gyere csak utánunk, te pogány!

— Hé, moszkvaiak! — üvöltötte a tatár, hogy meghallják a tér minden zugában. — Elcipelnek a poroszlók, mert megmondtam az igazat, mert jót tettem veletek.

— Micsoda? Hol vannak azok a poroszlók?

— Csepüljétek a bojárok kopóit!

— Szorítsd! Üsd-vágd, nem apád!

Az egyik poroszló dolmánya szárnya alól hirtelen előkapta

a tulumbázt,[1] de a tatár nem engedte, hogy riadót verjen. Kaftánja hosszú, redős ujjába rejtett pisztolyával fejbevágta a vérebet; a fekete föveg a koponyába süppedt, és a poroszló lerogyott. A másik elszaladt, hogy hívja a lövészeket, de nyomban nyakoncsipték, földhözvágták és a csizmasarokkal agyontiporták. A tatár göndör, fekete fürtjeiről leesett a turbán...

A nép a térre tolongott. Elfogták és megverték a poroszlókat. Erre a kopók eltüntek.

Valaki nagyot kiáltott:

— Mindegy, akár pogány vagy, akár igazhitű! Vezess bennünket a bojárok ellen!

A feketehajú, tatárruhás legény is elkiáltotta magát, hogy az egész tér hallja:

— Emberek! Elfogadtok-é engem atamánnak?

— Elfogadunk! El, el!

— Gyerünk-gyerünk, vezess!

— Vezess! Eleget szipolyoztak már bennünket az urak!

— Meg kell koppasztani Morozovot!

— Vezess legény! Vezess atamánunk!

— A tömlöchöz! Szabadítsuk ki Kolodnyikovot.

— Menjünk, *sózzunk* oda a bojároknak!

6.

Moszkva minden nagyobb templomában félreverik a harangokat. Kong és bong a sok harang, mint ezernyi érctorok.

— Megmozdultak a papok. Félreverik a harangot a Frolovája-toronyban.

— Ne félj! Mellénk álltak a sztreljecek! Csak hadd kongassanak...

— Morozov megszeppent és kereket oldott!

A Kremlben recseg-ropog Morozov bojár házának szilárd, faragott lépcseje. Szürke lávaként tódul befelé a tömeg. Fejsze, karó és furkósbot a fegyver. Az erősen bezárt ajtót vállal szakítják fel. A tömegben itt-ott feltűnik Morozov csatlósainak arca.

A színesablakú, tarkán festett, homályos előszobában deresfejű, kékdolmányos, alabárdos udvarmester fogadta a fenyegető tömeget.

[1] *Tulumbáz* = gömbölyű csészéjű, egyfenekű riadódob. Tetejét marhahólyaggal vonják be. — *Csapigin.*

— Hová rohan ez a csürhe? Mit akar itt ez a csőcselék? — üvöltötte és esetlenül hadonászott otromba fegyverével. Az alabárd bele-beleakadt a falba és nehezen forgott az öreg kezekben. A vénember kétségbeesetten kiáltott be a szobába. — Meneküljünk, úrnőnk, drága édesanyánk, meneküljünk!...

— Dehogy édesanyánk — rossz, gonosz mostohánk!

Az öreghez odaugrott egy szürkekötős, markos iparos, szekercéjével rávágott az alabárd nyelére és az ócska fegyver — mely már csak parádéra volt jó — kihullt az udvarmester kezéből.

— Vén kutya!

Az öreg a nagyszoba ajtajánál állt, széttárta karját, nem engedte be a tömeget. Ugyanaz a férfi átnyalábolta a vénembert, kiszaladt vele a lépcsőre és lehajította. A nép a nagyterembe özönlött. A súlyos dobogástól rengett a padló, nyikorgott a deszka. Fejszecsapás, fabútorok recsegése hallatszott. Kitépték az ablakokat. A faragott rámák ropogtak a talpak alatt, pozdorjává zúzódott és a csizmákhoz ragadt a macskaüveg.

— Kincsesláda, cimborák!

Szétverték az ezüstpántos nagyláda tetejét, de csak kikákat, pruszlikokat meg egyéb női ruhát találtak benne. A ládában turkálva zsebbe gyömöszölték a felfűzött gyönggyel és rubinnal ékes, drága hajkötőket.

— Itt a mi sónk!

A ládából mindent a padlóra dobáltak. Atlaszon gázoltak. Cafatokra szaggatták az arannyal áttört selyemkelméket. A kikák homlokkaréját az ablakpárkányhoz csapkodták, hogy kiverjék belőle a granátot, meg türkizt.

— Itt a sok só, cimborák!

Mikor egy másik ládában kaftánokra és köntösökre bukkantak — megkezdődött az átöltözés: ledobták darócgúnyájukat, sebtében köntöst, díszes dolmányt öltöttek. A varrásokon sokszor felrepedt a kelme. Levetették bocskorukat, durva csizmájukat és mintás, szattyáncsizmát húztak a lábukra. Akinek a lábára nem illett a bojár-csizma, kihajította az ablakon.

— Majd jó lesz Bolond Griskának!

Hiába öltöztek selyembe-bársonyba: fejükön még mindig ványolt süveg éktelenkedett. Így még most is csak az iménti szolgákra, nem nemesekre emlékeztettek. Ha az egyik csoport átöltözött, a ládához mások furakodtak.

— Hé, legény! Lám csak, bojárnak öltözött!

— Brokátruhát kell a tatárra adni!

— Csipkés, köves palástot rá!
— Azt nem veszi fel, nehéz!
— Hé, tatár, hogy hívnak?
— Öltözz fel te is!
— Nincs ott valami török kaftán?
— Ehol-e! Vedd magadra. Nesze ez a hasított, bogláros kalpag.
— Inkább kozákkaftánt veszek, mintha a tenger mellől jöttem volna.

Sokan nem cseréltek lábbelit, a maguk otromba csizmájában jártak továbbra is, mert óvatoskodtak:

— Ha megszalasztanak bennünket, csak a ruhát kell levetni, a csizma a miénk...

Az arany háttérre keresztek, csigavonalak, kék és vörös virágok közé festett kerubok mozdulatlanul nézték a különös vendégeket, akik eddig nem voltak járatosak a cár sógorának dísztermeiben.

— Jó volna egy kis bor, cimborák!
— Meguntad már a sót keresni, te borzsák?! Hehehe!...
— Inkább bort keressünk, fiúk!
— Odanézzetek! De cifra madár!
— Furcsa! Ugy locsog, akár egy fehércseléd!
— Milyen különös hátulja van. Nem csudálnám, ha sólyom madár lenne!

Néhányan körülállták a vontezüst kalickát és a zöld papagáj görbe csőrébe dugdosták kérges ujjukat.

— Még csíp ez a barázdabillegető!
— Vág avval a kampós csőrével!
— Bábut tanáltatok, csecsszopók! Lökjétek ki az udvarra!

A kalickát csakugyan kidobták az ablakon. Szorosan összezsúfolódtak a nehéz tölgyfaajtó előtt, melynek tábláin bronzminták díszelegtek. Nekivetették vállukat — nem engedett.

— Fejszét ide!

Egy koppanás és máris kirepültek a tölgydeszkatáblák.

— Húzd magad felé!

Az ajtót tönkrezúzták és betódultak egy kis szobába; a padlótól a boltozatos mennyezetig halványfényű, aranybrokát kárpit borította a falat. Az ablakon függöny. A kék és vörös mintákkal ékes, homorú mennyezetről apró, színes üvegcserepekből összerakott lámpások lógnak le bronzláncokon. A lámpásokban

gyertya ég. A sárga atlasz baldahin alatt ágy áll... Az ágyon kócoshajú fiatalasszony fekszik.

— A cárnő huga!

— Kell a fenének, mikor olyan csínos lányok vannak itt!

A bíborbársonnyal bevont alacsony zsámolyokon, a bojárné lábánál és fejénél két kék szarafános, szőke szűz kuporgott. A tömeg mindkettőt tovasodorta. A férfiak szilajul leszakították róluk a selyemszarafánt, kérges kezükkel cafatokká tépték gyöngyös pártájukat és összekócolták hajukat. A beteg bojárné nagy erőlködéssel felemelkedett vánkosain és gyenge hangon kiáltotta:

— Nem szabad!

— Hahaha! Ha nem a cárné húga lennél, téged is megbúbolnánk egy kicsit.

— Feszítsétek szét a lábukat, fiúk!

— Itt még a padlón is jó puha lesz!

— Rántsd a fejükre a pendelyt!

— Ej, de mohó vagy! Mind a kettőt ölbekaptad! Másnak is hagyjál belőlök, hé!

A leányok megnémultak félelmükben. Felakadt szemmel, összeszorított foggal vergődtek a durva karok között, néha elestek, de felkapták őket. Súlyosléptű legény jött a szobába, félrerántotta az ablak függönyét. Nyári napfény áradt be és elűzte a homályt. Felharsant a hang, melyet az imént egész piac hallott:

— Ha atamánnak választottatok, akkor hajtsatok a szóra! Micsoda dolog az: lányokat megerőszakolni?! Fejszével rombolni — ez a mi munkánk!

Engedelmeskedtek a hangnak. A megtépázott, összedögönyözött lányokat a bojárné ágyára dobták, mint két szalmazsúpot. A tömeg visszaömlött a többi terembe. Letépték a falakról a sok ikont, szétzúzták a szentképtartókat, letépték a rubinos, gyöngyös ezüstbetéteket. Az üres deszkalapokat azután kidobálták az ablakon.

Az atamán a hálószobában maradt. Súlyos léptekkel ment oda az ágyhoz. A beteg bojárné állig betakaródzott atlaszpaplanával és a derékaljon felülve reszketett.

— Idehallgass! Nem akarlak fenyegetni. Mondd meg szépszerével, hol a kincsesláda?

Morozova felnyitotta, majd remegve újból behunyta kék szemét.

— Fordulj el, ne nézz ide!

— Ne nézze-e-k?!

Még közelebb lépett. Hallotta, hogy hüppög a takaró alatt a két leány. Egyik kezével felemelte Morozova állát, a másikkal megsímogatta a félelemtől és a betegségtől nedves hajat, de agyán tüstént átvillant a gondolat: meg is ölhetem, ha akarom.

— Nem bojár vagyok én... Nem kínozlak tüzes vassal, szépen kérdezem...

A bojárné alig hallhatóan válaszolt:

— A párnám alatt az ágyfiókban...[1]

— Na látod, így rendben van!

Kirántotta a nehéz ládát, arrább ment, az ablak felé fordult, csizmája orrához koppantotta a fiókot, zsebébe tömte az értékeket és kifelé indult. Nem nézett vissza, de megállt, mikor meghallotta maga mögött a bojárné hangját.

— Nem ölnek meg bennünket?

Hangosan felelt a félénk, halk kérdésre:

— Rögtön kitakarodik a termekből az utolsó ember is!

— Nem gyujtják fel a palotát?

— Csak aludj nyugodtan... Nem bántanak! — válaszolta a legény bizalmat gerjesztő hangon.

Morozova a hálószoba ajtaján kívül mégegyszer hallotta ezt a hangot:

— Hé rongyosok! Ki az udvarra, bort inni! Mind!

A terem megremegett — valami nehéz tárgyat görgettek le a lépcsőn. Az udvarról egyre távolodó zsivaj ömlött be az ablakon. Fejszecsattogás. Aztán mintha egyetlen óriás torok üvöltötte volna, félelmesen felharsant a kiáltás:

— Pálinka!

A tágas pince boltíves mennyezetéről tízakós hordók csüngnek hatalmas láncokon; málnára, meggyre és gyömbérre ágyazott méhsörrel van tele mind. Száz meg száz kéz emelte csapásra a fejszét és beverte a hordók fenekét.

— Tartsátok alá a süveget!

— De én a csizmámból akarok inni!

— Felőlem akár kapcástúl is ihatod ha jólesik!

Lyukat fúrtak, rést ütöttek a hordók fenekén. A lyukakból ragadós, illatos szökőkutak buggyantak fel. Ittak nehezen lihegtek, köpködtek és hadarva, kacskaringósan káromkodtak örömükben. Némelyik a pince földjére ült. Valaki torkaszakadtából kiabálta mindig ugyanazt:

[1] Olyan lejtős tetejű ládáról van szó, amelyet »fejnél« építettek be vagy helyeztek el az ágy párnaalatti részében. — *A ford.*

— Pritoromko. Adj egy kis pálinkát!
— Állj fel és igyál!
— Húzz fel, magamtól nem birok!
A száz meg száz hordóból tovább bugyogtak a ragadós szökőkutak. A pince földje nyálkás lett, mint a mocsár. Aztán mind magasabbra áradt a szesz illatos tengere.
— Sóért jöttünk, mégis méhsörbe fulladunk bele!
Most már térdig ért az ár.
— Puff, puff!
— Mi az, lőnek?
— Csak a pálinkás hordókat verik szét!
Megint megszólal a mámoros, mély hang:
— A dongákat ne bántsátok! Csak a fenekét üsd! Csak a fenekét!
— Minek neked az a hordódonga?
— A fenekét! Különben csak a hasatokat fröcsköli le, de nem talál a szátokba.
— Ugylátszik, bognár a koma, sajnálja a hordót!
— Üsd, ahol éred! Van itt vodka elég!...
Csizmával, kucsmával merítették a pálinkát.
— Igyál, ne bukdácsolj!
— Segítség! Megfúlok, cimborák!
Már inni sem kellett: a nélkül is részegített az átható szeszszagú, nyirkos levegő. Beleszöttyentek a ragadós italtóba és bugyborékolva aludtak el benne — örökre.
Némelyik, mintha pehelyderékaljon heverészne, még tréfálkozott is ebben a pálinka-sírban:
— A pravoszláv italban hal meg a legszívesebben!
A pincében hosszú, szürke dolmányt, papi süveghez hasonló, fekete föveget viselő emberek jelentek meg.
— Poroszlók!
— Üssétek a gazokat!
Elfogták a gyanús személyeket és tüstént végeztek velük. Egy kézműves — akinek dolmánynál drágább ruhára tellett, kucsmáját pedig elvesztette — letérdelt a szeszárban, úgyhogy mellig ért neki a pálinka — ijedten hányta a keresztet, mutogatta a nyakában lógó feszületet és munkában megkérgesedett tenyerét.
— Hasonlít rájuk! Üsd agyon!
— A cár poroszlói is mind keresztet hordanak!
Összevissza kószáltak a pincében és meg-megcsúszva, fejszével verték agyba-főbe a poroszlókat. De hamarosan vége sza-

kadt ennek a véres leszámolásnak. Zöld lángra lobbant egy tízakós pálinkáshordó, aztán egy másik, harmadik, negyedik és a zöld tűzvész az egész pincén végigkúszott. Kísérteties, halványzöld színűre festette az arcokat.

— A poroszlók gyujtották meg a szeszt?

— Fogjátok meg a kutyákat!

— Meneküljünk, ki merre lát! Szedd a lábad szaporán!

Kievickéltek az udvarra, de sokan a pálinkába fultak és bennégtek a boltíves pincében. De az életben maradtak tömege még mindig szilaj volt és erős. Találtak egy ezüsttel kivert kocsit. Letépték róla a német veretű, aranyozott címereket.

— Ezt a cártól kapta Morozov!

— A bojároknak hintókat ajándékoz a cár, bennünket meg pellengérrel, bitófával jutalmaz.

— Deressel meg korbáccsal a piacon.

— Izzé-porrá törjétek!

Forgáccsá aprították a hintót. Nyugtalanul indultak a Kremlbe.

— Megcsappant a nép!

— Híni kéne a polgárokat is!

A moszkvai hídnál, a domb tövében, újabb tömeggel találkoztak.

— Itt vannak a mi embereink!

Ugyanitt, a domb alatt, rövid bársonyköpenyt, magastetejű fekete kalapot viselő, kardos férfiak csoportja állt. Sárga csizmájukon hosszú, görbe sarkantyú. Idegen nyelven beszélt a csapat. Hol a tömeg, hol a kocsma felé mutogattak, ahonnan bezúzott ajtók recsegése és tört edény csörömpölése hallatszott.

— Die Leute sind barbarischer, als wie der Türk.[1]

— Sclaven, aber hinter der Maske der Sclaven steckt immer der Räuber.[2]

— Schaut, schaut![3]

— Ha, die wollen uns drohen.[4]

A Vörös-téren összetorlódott tömeg felüvöltött.

— Üssétek a svábot, fiúk!

— Fizetnek a cárnak, de ők meg a mi vérünket szívják.

[1] Ezek az emberek barbárabbak, mint a törökök.

[2] Rabszolgák! Dehát a rabszolga lárvája mögött mindig a rabló búvik meg.

[3] Odanézzetek! Odanézzetek!

[4] Hohó, hisz ezek bennünket akarnak fenyegetni. — *Csapigin jegyzetei.*

— Hány emberünket megkorbácsolták már miattuk.
— Engem is egy sváb nő miatt vertek meg!
— Akárcsak engem!
— Elő a fejszét, kezdjétek!
Közbedörrent egy hatalmas hang:
— Ki az atamán: én-e, vagy más? Rám hallgassatok hát, emberek. Nem a német az oka ezer bajotoknak... Csak a bojárokon álljatok bosszút!
— Igaza van!
— A bírót ide!
— Azt az igazságtalan Pljescsejevet!
— A bolond Griska már rég félre szerette volna sepertetni ezeket az útból... Jártában-keltében osztogatta is a népnek a seprüket. Mindenkinek azt mondta: »Csiszto mesztyi po morozu pljascsemu.[1]
— Üssétek Csisztov deákját!
— Csapjátok le a fejét annak a púpos szörnyetegnek!

SÓLÁZADÁS

1.

Moszkva-szerte mind szélesebben hömpölyög a riasztó harangzúgás. Az ősi város felett vörös fellegek lobognak, akár a láng; sok-sok templom bádogkupoláját aranyszínűre festi az égi fény.
— A lövészek mellénk álltak!
— Őket is sanyargatták, hát most bosszút állnak.
Megtalálták a hóhért. A legény nem mert ellene szegülni a nép akaratának.
— Hányszor végigtáncolt a korbácsod a hátunkon! Hát most csak táncoljon a bojárokén!
A hóhér elindult a Kremlbe. Utána özönlött a nép — már mint a józanabbja. A lövészek pityókosan is elindultak.
— Pljescsejevet követeljük!
— Most mi leszünk az ő bírái!

[1] *Lefordíthatatlan szójáték.* Szószerint: Farkasordító hidegben (is) tisztára kell seperni (az utat). A mondat másik és tulajdonképpeni értelme: Bosszút kell állni Csisztovon, Morozovon és Pljescsejeven. — *A ford.*

A cár fapalotájában, úgy látszik, eldöntötték a volt kegyenc sorsát.

Az aranyozott peremű, széles lépcsőn gyöngyös, kék köntösben áll a szélesvállú, hatalmas termetű, fiatal car. Mellette Dolgorukij vajda. Fekete szakálla immár őszbevegyül, sűrű szemöldöke alatt sárga héjaszem villog. A herceg régimódisan öltözik: hosszú, bő palást van rajta, melyet jobbvállán aranyboglár kapcsol össze. A cár mögött bojárcsoport.

Lába előtt sűrűn és mélyen földig hajbókolva csúszott-mászott egy pufók arcú, deres szakállú, pocakos bojár. Tar koponyája bőre meg-megcsillant a napon. Hosszú, fekete kaftánja a vállaról lecsúszva vonszolódott utána.

— Kegyes uralkodó! Erőmet nem kímélve szolgáltalak téged is meg jó atyádat is. Jussanak eszedbe nagy érdemeim! Ne engedd, hogy csúfot űzzön belőlem a csőcselék! Hasznomat veheted még felséges uram! Úgy szolgállak, mint hív ebed; bármilyen hivatalt adsz, bárhová küldesz, odamegyek...

A cár elfordult, hallgatott.

Dolgorukij érdesen és hangosan szólalt meg:

— Tolvaj vagy, bíró! Fejvétel jár az ilyen szolgálatért!

— Hódolattal esedezem, Jurij herceg, néked is!... Szólj egy jó szót értem az uralkodó előtt, mentsd meg az életemet. Én, én...

A herceg kerek szeme szigorúan szegeződött a bíróra.

— Lépten-nyomon rágalmaztál a cár előtt, most meg rimánkodol: »Szólj értem egy jó szót!«

— Ne hidd el, Jurij herceg! Hazugság, amit mondanak! Miért áskálódtam volna ellened?

— Pljescsejevet követeljük!

Dolgorukij fiatalosan, harsányan elkiáltotta magát:

— Hóhér! Ide!

Pljescsejev csüggedten rejtette kaftánjába arcát és zokogott.

A hóhér felment a lépcsőn. Átnyalábolta és lecipelte Pljescsejevet a fokokon. De mindjárt megfordult.

— Ki lesz az ítélethirdető deák?

— Csak végezd ki a bírót! Mindenki ismeri gaztetteit.

Dolgorukij beljebb húzódott az ámbituson.

— Bojárok, drága feleim, könyörgöm, esdek, rimánkodom! — üvöltötte Pljescsejev. Talpra állt és ellenszegült.

A lövészek segítettek a hóhérnak és gáncsot vetve földre terítették Pljescsejevet.

A cár és a bojárok látták, miként hurcolták el Pljescsejevet. A cár könnyezett.

— Hát ha megengedjük, hogy a csőcselék ítélkezzék elevenek és holtak felett, még ciírább eseteket is megérünk — jegyezte meg az egyik bojár.

A főurak a korláthoz tódultak és sopánkodva nézték a jelenetet. Ekkor macskaügyességgel, puhán felszaladt a lépcsőn egy szürkedolmányos ember, térdre omlott a cár előtt és hódolva mondta:

— Bocsáss meg nékem, felséges úr! Engedd meg, hogy szóljak előtted.

A cár hátrahőkölt ugyan, de kegyesen mondta:

— Beszélj!

— Nem a sztreljecek lázítják a népet, felséges uralkodó, hanem egy idegenből jött legény. Kiféle-fajta, nem tudom. Könnyen megismerszik: tagbaszakadt ember, arca ragyás, de nem nagyon, hangja úgy kong, mint az ércharang.

— Fogjátok el a főkolompost!

A cár az előcsarnok ajtajához lépett. A dolmányos ember észrevétlenül le akart osonni a lépcsőn, de megragadták a ruhája alját. A poroszló dolmánya alól kiesett a riadódob és legurult a lépcsőfokokon. Egy kék köntösű öreg bojár — egyik kezében botját, a másikkal a dolmány alját tartotta — lement a poroszlóval a lépcsőn.

— Fogjátok el a főkolompost, érdemeljétek ki a cár kegyét. Minden csapszékben gyujtsátok meg a pálinkát: a zendülő mindig a vodkára veti rá magát. Kutassátok fel azt a legényt...

— Morozov úr pincéjében sok emberünket felkoncolták a lázadók, uram...

— Azért mészárolták le őket, mert ostobák! A bolondokat agyon is kell ütni. Dobjátok le a dolmányt, tegyetek fel másik fejfedőt. Öltözzetek át békés polgároknak meg szmerdeknek...[1]

A poroszló el akart menni, de a bojár még mindig visszatartotta. Rávetette vad tekintetű szemét, a többi bojár beszélgetésére fülelt, majd halkan megszólalt:

— Ha mégegyszer a cár szine elé merészkedel, botot kapsz a hátadra, hitvány szolga és kitépik bűnös nyelvedet! Ma is csak az volt a szerencséd, hogy a hóhér — Jurij herceg paran-

[1] *Szmerd* = előbb a zselléreket, majd általában az egyszerű nép fiait hívták szmerdeknek. — *A ford.*

csát teljesítve — már beszennyezte ő felsége grádicsát. No, most menj — keresd a főkolompost.

A poroszló eltünt, mint a kámfor. Még a riadódobot sem merte felvenni a földről.

— Kiadta a felséges úr! — kiáltotta a hóhér, amint a tömeg felé vonszolta Pljescsejevet.

A Kreml kapuján kívül sok-sok kéz ragadta meg a hóhért és a bírót, a téren pedig ezer torok harsogta:

— Kezünk közé került az átkozott!

A tömeg a hóhérhoz rohant. A legény vállán szétreccsent az ing, süvege leesett. Letaposták a lábát. A hóhér ellökte magától a bírót.

— Még engem is agyonvernek veled együtt.

A tömeg elkapta a bírót. Megvillantak a fejszék Pljescsejev fölött és csattogva zuhogtak fejére a botok. A bíró vére a kivégzők arcába fröccsent.

— Lám, gyászruhát vett fel.

— Sátánfajzat!

— Biztosan otthon hagyta a selymet meg a bársonyt.

Pljescsejev ruháját egy pillanat alatt szétkapkodták és testét meztelenül hurcolták végig a téren. A hulla feje helyén rózsaszínű selyem ingcafatok fityegtek, amelyeket a húsba taposott a tömeg.

— A mieink meg a deákot aprították szét!

— Nazarka Csisztovot is félrecsisztították az útból.

— És az Iverszkaja-utca!

— Lángban áll a Nyegljinnoj-híd!

— A poroszlók felgyujtották a nagykocsmát.

— Gyerünk oda, fiuk! Mekkora kincs pusztult el ott már eddig is!

2.

A derengésből élesen és világosan emelkedett ki a Szent Vasziljij-templom. Az Uszpenszkij-székesegyház aranykupolái zöldes fényben ragyogtak. A Kréml fala még mindig őrizte Borisz pusztulásának és a lengyel dúlásnak emlékét. Derűsen és komoran állt a virradatban: hol kigyúlt rajta a hajnali fény, hol megint elhalványodott.

A cári nagykocsmából hatalmas, egyenes láng csapott fel az égre és végignyaldosta a galambszürke színű, duzzadt fellegeket.

A zöldarcú emberek tarka tömege ész nélkül mászott a lángok közé. Mindegyikük fején zsarátnokként izzott a megpörkölődött süveg. Úgy rémlett, mintha nem is a köznép, hanem bojárcsoport görgetné ki a lángtengerből a pálinkás hordókat. Az egyszerű emberek bársony mentében és köntösben sürögtek-forogtak a tűzvész körül és fejszével verték be a hordók fenekét.

— Félrébb a tűztől, testvérek!

— Igyál, pajtás!

— Leég egész Moszkva!

— Miért sajnálod? Tán nem lesz, hol inni?

— Csak hadd égjen a bojárok városa!

— Idehallgassatok, fiuk, azt mondják, hogy a cár gyászruhába öltözött.

— Pedig még megnyaggatjuk a bojárokat a só miatt!

Ugyanúgy ittak, mint Morozov pincéjében: süveggel és csizmával merítették a vodkát. Lángralobbant a pálinkával átitatott deszka útburkolat. De égett ott maga az anyaföld is. A füstölgő földön részegek fetrengtek. Meggyulladt az embereken a ruha: a maguk gúnyája és a fényes bojáröltözék egyaránt. Némelyik hempergett, egyik-másik felugrált, füstölve szaladt egy darabig, majd megint elesett. Némelyik görcsökben vonaglott, de már csak dörmögni tudott. A földön fetrengők fején, lábán keresztül-kasul tört a tűz felé egy megrögzött korhely, egy kiugrott szerzetes, aki rongyos csuhában szokott táncolni, hol egyik, hol másik kocsmában. Egy másik részeggel együtt Pljescsejev felismerhetetlenül elrútított holttestét cipelték. A pap a nagy igyekezetben véletlenül parázscsomóra lépett. Tüzet fogott a lelógó öv meg a rongyos csuha alja...

— Ereszd el! — kiáltotta a másiknak és bár megtántorodott, mégis egyenest a tűzbe dobta a bíró hulláját.

— Dögöljön meg mégegyszer! — mondta és mély hangján rázendített:

Érintsd lelkem, ördög ujja
alleluja, alleluja..

— Égsz, szent atyám!

— *Voltam* atya, lelkem, rongyos koldus lettem!

Arrább fehér kaftánban és bársonysüvegben állt egy szélesvállú kozák. Jobbját a kaftán szárnya alatt tartotta — ott volt a kardja.

»Tyű, de sok nép csődült itt össze. És a bojárok? Mintha a föld nyelte volna el őket...« — gondolta magában, aztán hangosan tette hozzá: — »Pedig még csak ezután jön a vastaga!«

Hosszú léptekkel haladt a füstös utcákon. Marta a szemét a füst, égett hús bűze érzett. A hullák úgy hevertek az utcán, mint óriási parazsak. Az atamán is tisztességesen felöntött a garatra, de még mindig keményen lépkedett. Csak a lelke vágyott valami szertelenségre és keze szorongatta a szablya markolatát.

Már közeledett az ismerős sövényhez, már a régi tűzvész helyén járt, mikor észrevette, hogy három ember lopódzik utána.

— Ezek nem részegek. Ezek poroszlók!

Az egyik odament az atamánhoz. Nemezföveg feketéllett a fején, szürke kalmárkötény volt rajta.

— Hallod-é, bojárfi?! — szólította meg a kozákot.

Az atamán a tarkójára tolta süvegét és dühösen mérte végig a kullancsot.

— Igaz, hogy még meg sem virradt, de téged messziről meg lehet ismerni. No ne forgasd olyan dühösen a szemed — én csak egyszerű boltos vagyok!

— Mi kell?

— Hol »vetted« azt a süveget... Ahá! Hisz Morozov ládájából való az is, meg ez a török kaftán is!

— Ördögadta!...

Az atamán előrántotta a kaftán alól a pisztolyt és csettintett a kakassal, de a kovából nem pattant ki szikra. Odaszaladt a másik két poroszló is. Az atamán gyorsan az elsőhöz lépett és a pisztoly agyával fejbesujtotta a »kereskedőt«. A poroszló nyikkanás nélkül összerogyott.

— Gyertek csak ti is! — kiáltotta fenyegetően.

De a másik kettő nyakába szedte a lábát.

Az atamán — fogát csikorgatva — sokáig kergette őket, de a két poroszló gyorsabban futott. A kozák szemmel tartotta őket, míg el nem tüntek a Moszkva-hidon túl. Akkor visszament a halotthoz, felemelte és egy gödörbe dugta, amelyből valamikor kiégett egy vastag cölöp.

Két elszenesedett gerendát hengerített a gödörre, bár maga sem tudta, miért.

Aztán az ismert uton áthaladt a tűzvész helyén és eltünt a megpörkölődött galagonyabokrok között.

Széles tenyérben nyugszik az asztalra hajtott göndör fej. Irinyica méhsört töltöget a nagy kupákba. Selyem nyári ruha és bársony alapon gyönggyel ékesített kika volt rajta.

— Ej, de elszontyolodtál, galambom! Nesze! Igyál!

Az atamán felemelte a fejét. Tekintete elködlött. Sovány arca szörnyű fáradtságot tükrözött.

— Ne hívj galambodnak engem, menyecske — száriny vagyok én.

— Idegen szó! Mit jelent az a száriny, aranyom?

— Száriny — böszörmény szó — azt jelenti: sólyom, a mi kozák nyelvünkön meg — korsun!

— Hát akkor inkább sólyomnak hívlak. Ne lógasd hát a fejed. Igyál — így ni!

— Már sokat ittam. Meg aztán erős ám ez a te méhsöröd!... Vállam, karom kimerült a sok munkában. Pedig még sok tennivaló akad itt, sőt — úgy hallom — Pszkovban is mozgolódnak a mieink... De én már a Don mellé vágyom.

— Bizonyára vár már ott a feleséged... Miért is vagy ilyen szeretni való, drága szép sólymom? Miért vagy ilyen édes?

— Édes? Mikor azt hiszi a fehérnép, hogy szerelmesen simogatom, pisztolyért nyúl a kezem: ne lőjem-é agyon... Máma is megsimogattam egy bojárnét.

Az asszony szemében harag tüze gyult ki.

— Kígyót simogatni?! A kígyó mindig veszedelmes, sólymom — mérges fullánkja van.

Az atamán jót ivott, aztán megfontoltan mondta:

— Jó szimatom van, akár a vadnak: tudom én, kit kell megölni, kinek kell megbocsátani... Ott úgy kellett — megbocsátani...

— Igyál!... Én töltöttem... Lám csak, milyen furcsa ember vagy!... Várj hát, koccintsunk!

Az asszony a legény felé nyujtózott, koccintott vele, majd átölelte a nyakát és összevissza csókolta. Gyönggyel kivarrt ruhája ujja csillogott.

— Ne ragódzz belém, menyecske!

— Hát már nem szeretsz?

— Nem hajlik most az én lelkem a szerelemre... Mást látok... Messzebbre nézek...

— De én nem nézek, nem látok semmit, mert megvakítottál, akár a villám... Szeretlek és rajongok érted... Szörnyűnek

éreztem ma Moszkvát, iszonyatos volt ma Moszkva! Miféle amulettet hordozol magaddal, hogy úgy vonzódik hozzád a nép? Parancsodra kész volt szétrombolni mindent, megtagadta cárját, istenét. De azért én, ha megtehetném, aranylánccal ágyamhoz kötném sólymomat, gyöngyfüzért fonnék göndör hajába, nem engedném át senki idegen szépasszonynak. Kiszívnám a véred és veled halnék meg, bármily szörnyű halálra kárhoztatnának is.

— Hagyd ezt az üres fecsegést.

— Nem üres fecsegés ez, sólyom madaram! Egészen megzavarodik az agyam, a szívem meg lángol... Egyszer odamegyek az urakhoz, elárulom magam: »Itt vagyok, farkasok, faljatok fel. Meg akarok halni. Semmit sem ér az élet, mert szeretek, de az én sólyommadaram nem szeret!«

— Felejts el mindent, igyál, te sátán leánya!

— Mulatnak, részegeskednek, bojárék meg amott jönnek! — kiáltotta be egy rekedt hang a szélesre nyitott ajtón. Láncával csörömpölve, a pipaszárlábú nyomorék botorkált be a szobába.

Az atamán talpra ugrott. Keze a kard markolatára siklott.

— Hol az ellenség, öreg?

— Incselkedtem, vendég: itt nincs sem bojár, se poroszló, de a piacon kint függ egy nagy levél. Leírják benne minden vonásodat... És sok nép olvassa az írást...

— Mondd el gyorsan, öreg, mi van még abban a levélben?

— Magam is olvastam, mások is olvasták, részeg és józan egyaránt — mindenki, aki csak megállt előtte. Nem kis summát tűztek ki a fejedre vendég: háromszáz moszkvai rúbel, rókaprémbunda meg kalpag lesz a jutalma annak, aki elfog...

— Azt hittem, már kifürkészték, hogy itt bujdosok.

— Igyál, sólyommadaram. Te vagy nekem mindenem, még az istenem is!

— Nem vagyok isten, nem is akarok az lenni... Régebben sorra jártam a monostorokat, el-elnéztem a hívő népeket, magam is kerestem a hitet... De nem tudom, hogy hiszek-e vagy sem... Csak egyet tudok — a nép könnyes imával meg gyertyával imádja az istent — köröskörül pedig nem látunk egyebet, csak bitót, nyujtót, meg bikacsököt... A gazdag hájat ereszt, a nép meg utolsó erejéből húzza az adó igáját... erdőbe bújdosik a vajdák elől... Utolsó garasát a hóhér markába nyomja baksisnak, hogy enyhébben üsse, ha deresre húzzák. Akinek pedig egy garasa sincs, amin megvehetné a bakó

emberségét, arról csontig leveri a hóhér a húst. Kerestem az istent, hátha megtalálom, de nem vagyok jártas a betűk világában. Bátyám, Ivan Rázin, jól tudja olvasni a könyveket, és szid, átkoz mindent... Nincs most idő istenkeresésre, azt kell keresni, mikép törhetnénk meg a bojárok dölyfét, hogy ne sanyargassák a népet.

— Ezentúl ne csak a poroszlóktól óvakodjál, drágám, hanem mindenkitől: minden vadászik rád... Nyírd le göndör fürtjeid, hagyd itt őket szegény Irinának... Ajándékozd néki levágott hajad... Hisz a szerelmet úgyis elviszed, hát legalább ezt hagyjad itt, minden hajad szálát... párnám alatt őrzöm — könnyemmel öntözöm... És álmomban majd látom azt a messzi utat, ahol az én sólymom. az én egyetlenem repül... Hallgasd csak meg, mit találtam ki...

— Beszélj, menyecske, — mert mindjárt elnyom az álom!

— Kalmárkaftánt adok rád, szívem, veresre festem a szemöldököd, szakállt. bajuszt ragasztok neked... Magam kalmárnénak öltözök; együtt átmegyünk a Moszkván; elkísérlek az első postaállomásig. Ott kocsit fogadunk. Én visszafordulok, te meg szülőföldedre repülsz...

— Aludjunk, Irina! Majd az ágyban meggondolom, rőt kalmárnak öltözzek-e, vagy szablyámba vessem minden reményemet. Most hát feküdjünk le!...

— Pelyhes ágyban máskép gondolkozik az ember... Én nem is engedem, hogy a takaró alatt egyeben járjon az eszed, mint a szerelmen.

— Igyál velünk, öreg.

A nyomorék vénember befészkelte magát a szép sarokba, a szentképek alá, két viaszgyertyát ragasztott egy nagy, régi sárga könyv mellé és olvasott.

— Igyál, öreg!

— Ma nem iszok, kedves fiam... Ma más méhsört kóstolok: megízlelem a régi bölcsek tanait...

— Te is istent keresed? Hagyd az anyja keservébe! Ha-ha-ha!

— Ne bántsd! Vigyél ágyba, Sztyepa, vigyél ágyba, aludjunk...

Eloltották a két gyertyát. Homályba borul a szoba. A vénember a sarokban ül; gyér szakálla közt rejtőző ajka hangtalan mozog, fekete ujját végig-végighúzza könyve kézzel írott sorain A szentképtartó előtt a fehér ezüst koronás megváltó fekete képénél három viaszgyertya ég. Alszik a fiatal atamán. Óriási,

izmos karját szétveti. Olykor füttyent egyet és félrebeszél. Arcához hajol a nő: kikája — melyen halványan ragyog a gyöngy meg a drágakő — az ágy mellett, a padlón hever.

Az aszony sokáig, mereven nézi, néha végighúzza kezét a szemén. Most egészen rátapad és belemarja magát az alvó legény orcájába. A kozák nyugtalanul elrántja fejét, de a szemét nem nyitja fel. A menyecske — zilált hajával — gyorsan a párnába fúrja magát. Hátán meg-megremeg az ing, amint hullámzó, halk zokogás rázza a testét.

A púpos éppen átfordít a könyvben egy nehéz lapot és alig hallhatóan szól oda:

— Ne kínozd magad, Irinyica! Ne bámuld az arcát tovább! Hiszen a szem úgyis elszalasztja, amit lát, csak a szív őrzi meg az emléket örökre. .

A menyecske suttogva szólalt meg:

— Beh sajnálom, öregapó, hogy bármennyire részegít is a méhsör, rajtam nem fog a mámora.

A vén púpos gondosan kisimította az átfordított könyvlapot.

A FŐATAMÁN MEG A PORTYÁZÓK

1.

A főatamán a lépcsőn álldogál. Köntöse nyitva. Barna keze széles vörös övén nyugszik. Övéből ezüst török pisztoly fényes fogója kandikál ki. Az atamán arcát sebhelyek borítják. Dús bajusza kétoldalt lecsüng. Bárányból kucsmája alatt nem lehet látni a szemét. Mikor elfordítja fejét, jobb fülében megcsillan a smaragdköves ezüst fülbevaló.

— Hé-hé, kozákok! Aki felülkerekedik, kap egy kehely vodkát, a másik meg egy kupa méhsört.

— Jól van, atamán!

A széles lépcső közelében — egymás derékszíjába ragódzva — két fiatal kozák birkózik. A tagbaszakadt legények lába alól porfelhő száll fel. A holdfényben szürke füstnek látszik. A kozákok eldobták kardjukat, bele is taposták a homokba, csak a két rézmarkolat csillog bágyadtan, ha rátapos a birkózó pár. A legények arca megduzzadt a nagy erőlködésben; ropog a csont; a környéken messze érzik az izzadtság szaga.

Néhány kozák körülállja a birkózókat. Szakállas, bajuszos vagy pelyhedző arcuk sápadtnak látszik a holdfényben. Csettintgetnek a nyelvükkel, betyármódra füttyentgetnek és biztatják a birkózókat.

— Kapd el a derekát!

— Vigyázz, Panyko!

— Ügyesebben, komám, Luh, ne légy bamba, mint a juh!

A kék égen szürke felleg sötét redői húzódnak. A felhő mögül, mint ezüst boglár a hercegi palástón, kiragyog a hold... Az atamáni udvar fehér melléképületei mögött a holdvilágnál piszkosszürkének látszó magas sövény emelkedik.

A két jól megtermett alak éles fekete árnyékot vet a földre. Az árnyékok ide-odahajladoznak, kígyóznak, a birkózók mégis szilárdan állnak a lábukon. Hiába próbálja levegőbe dobni egyik a másikat.

Az udvaron át három kozák — egy ősz öreg és két fia — tart az atamán lépcsője felé. A birkózókat körülvevő kozákok harsányan kiabálják:

— Erőt-egészséget Tyimosa apó!

— Megvagy még, öreg?

— Taposom még a földet egy darabig, fiacskám! Egészséges vagyok, mint a makk!

— Élj száz esztendeig!

— Birkózó verseny van nálatok?

— Igen: Panyko meg Luh gyomrozza egymást egy kicsit.

— Sztyenyko! Eriggy oda, vágd földhöz mind a kettőt... — fordul az öreg idősebb fiához.

— Ismerjük Sztyepánt. Vele nem kelünk birokra!

— Hehe, begyulladtatok, kölykök?!

Az atamán barátságosan üdvözölte a vendégeket.

— Erőt-egészséget, kozák atyafiak! Lám, még a keresztfiam is itt van? A krúg[1] döntése nélkül elment zarándokolni. Búcsút vett a kapufélfától. Ez sehogy sincs rendjén, kozák!

— Majd csak kiengesztellek, keresztapám! Ajándékot hoztam neked...

Az atamán arcon csókolta keresztfiát és megpaskolta a hátát.

— Ej-ej, fiam, te is olyan vagy, mint a többi kozák: templomba indulsz imádkozni, mégis a csapszék asztala alá gurulsz holtrészegen.

— Szeretem a szeszt, keresztapám!

[1] *Krúg* = kör A szabad kozákok tanácskozó testülete.

— Tudom, fiam... De jól mulathattál, mert Moszkvából ide is eljutott a híre, milyen dáridót csaptatok.

— Az én fejemért sok rubelt ígért Moszkva városa... De nem fogtak el... Ide jöttünk, mert erre volt legegyenesebb az út.

— Jó utat választottál, keresztfiam. Régesrégi út vezet Moszkvából mifelénk.

Az udvar megtelt sötét, sebhelyes arcú szakállas kozákokkal. Ökörszőrből ványolt durva kaftánt viselt valamennyi.

— Tartsunk tanácsot, atamán[1] atyánk!

— Tartsunk, kozákok, ha úgy akarjátok!

Padokat, tuskókat, deszkákat cipeltek egy lépcső elé. Letelepedtek. A fiatalság — kissé félrébb — állt. A birkózók felvették a földről kucsmájukat, szablyájukat és félrevonultak.

— Megnyitom a krúgot — kezdte az atamán. — Szeretnék elmondani valamit, meglett kozákok.[2] Egyetmást magatok is tudtok, de vannak ügyek, amikről becsületesen, nyiltan beszélni kell!

Füstölögtek a pipák.

— Hallgatunk, Kornyej Jakovljevics!

— Beszélj!

— Hát csak becsületesen!

— Beszélek is — hallgassátok: azért hívtalak össze benneteket, atamán, jeszaul[3] és meglett kozák bajtársaim, erre a kis krúgra, hogy halljunk Moszkváról és megvédjük a régi kozák szabadságot. Most kereken, minden köntörfalazás nélkül fogunk beszélni...

Az atamán leült a legfelső lépcsőfokra. Leült idősebb fiával az öreg is. A fiatalabb fiú, a suhanc, a korlátnak dőlve állt.

Az atamán a fiúra sandított. Fülében megcsillant a fityegő.

— Frol — szólt a legfiatalabb Rázinnak — eredj a legényekhez, mert ha itt ülsz velünk, megsérted az idősebbeket. Ha majd kell, idejöhetsz édesapádért.

Az öreg ember fiatalabb fia lement a lépcsőn. Megszólalt az öreg.

[1] Atamán atyánk *(bátykó atamán)* a főatamán szokásos címe és megszólítása volt.

[2] Meglett, módos kozákok — *matyerije kazaki* — a tanácskozásra képes kozákférfiakat jelentették a kozák sihederekkel és a szegénylegényekkel szemben.

[3] Jeszaul (a csagataj *jaszaul szóból)* kozák tiszti rang. Megfelel a kapitánynak — A fordító

— Kedves rokonom, főatamánunk, tudd meg: Tyimofej Rázin sohasem szerette Moszkvát, most sem szereti, fiainak is megtiltja, hogy szeressék... Moszkva régóta a kozákszabadságra tör. Moszkva vajdákat ültetett nyeregbe mindenütt, szerte az orosz földön, csak a szabad Don táján kevés a vajda... A szabad Don vidékén nem a bojár adója elől menekül, hanem önként megy az erdőbe a kozák, hogy vadat lőjön, halat fogjon. Néha még a tengerekre is ellátogat, hogy foglyokat ejtsen. A Donnál azután becsületesen megosztja a zsákmányt a többi kozákkal...

— Jól beszélsz, apó — hallatszott alulról.

Az atamánnak úgy rémlett, mintha háta mögött kissé kinyílt volna az ajtó. Hátrapillantott, megigazította fején a kucsmát és megszólalt:

— Nem kell ilyen szavakat ejteni, Tyimofej apó, mikor Moszkvából jött követek laknak itt nálunk. Szégyen-gyalázat ez, sőt baja származhat belőle a szabad kozákságnak: Moszkva városa messzire hall, minden szavunk fülébe jut...

— Ej-ej, atamán atyánk, azért beszélsz te így — érzi az én öreg szívem — mert nagyon pártolod a cárt meg a bojárokat. Tulságosan hajbókolsz előttük!

A bárányből kucsma göndör gyapja alatt megvillant az atamán mindaddig láthatatlan szeme. De mégis ráérősen kiverte pipáját a lépcső korlátjához, aztán rátömött, kovával, acéllal, taplóval rágyujtott, és csak akkor szólalt meg nyugodtan:

— Honnan tudod, öreg kozák, hogy Kornyej rajong a moszkvai rendért? Döntsétek el, meglett kozákok, lelkiismeretesen: csatlós vagyok-e én, vagy szabad kozák?

— Kozák vagy, Kornyilo apánk!

— Derék kozák vagy, harcokban nőttél fel!

— Még valami mást is a krúg tudomására akarok hozni, atamánok, cimborák — csak Tyimofej kizökkentett az egyenes kerékvágásból — ez a bojár, Moszkva követe, nem csak úgy jókedvéből jött ide, hanem azért, hogy követelje: állítsuk törvény elé Sztyepán Rázint. Mit vétett a keresztfiam — mondja el a krúgnak ő maga...

A fiatal kozák felállt.

— Hát kozák krúg tagja vagyok én, keresztapám és meglett alsódoni kozákok, avagy felsődoni pór, akit bíró elé rángathat bármelyik úr?

Az atamán pöfékelve suttogta:

— Miért álltál fel, keresztfiam, időnek előtte, miért hegyezed a körmödet? Ülj vissza a helyedre. Itt csak magunk emberei vannak s minden irka-firka nélkül fontoljuk meg az ügyet.

— Hadd mondja el a kozák a krúgnak, mi történt Moszkvában!...

— Beszélj hát, Sztyenko!

— Moszkva, meglett kozákok, fojtogatja a népet. Bárhová tekint az ember — mindenütt nyujtót, bikacsököt lát. A nép só nélkül szűkölködik, mert a bojárság összeharácsolta az utolsó morzsa sót is...

— Tyühaj...

— Szétnéztem a piacon — zúgolódnak az emberek. »Vezess a bojárok ellen, szerezzünk sót!« — ezt kiabálták. Lelkiismeretesen ítéljétek meg: vonakodhat-é a kozák, ha sanyargatott szegények vezérnek választják. Elindultunk hát, meg is öltünk egy bojárt... De azt az urat maga a cár adta ki...

— Hát akkor nincs semmi baj, ha maga a cár adta ki!

— Megöltek egy kapzsi tolvaj deákot is... Dehát ahol kenyeret vágnak, ott hullott a morzsa is... Kifosztották a cár atyafiságát, de ha a bojárok rabolhatnak, miért ne rabolhatná ki a nép is a bojárokat? Bosszút állt a nép a nagyurakon... Másnap reggel látom, hogy papiros függ a piarc terén: »El kell fogni az atamánt«. Elolvasom az írást: az én vonásaimat sorolja fel. Erre a Don mellé menekültem. De látom, a bojárok még itt is a nyomomban szimatolnak... Hát kevés kozákunkat húzta még karóba Moszkva?...

— De bizony, sok kozákunk életét kioltotta, fiam!

— Nem adjuk ki a magunk embereit!

— Csak portyázz, Sztyenko, máskor is, azért vagy kozák!...

— Azt kell írni Moszkvának: »A magunk törvénye szerint megfenyítettük«.

— Hanem óvakodj Moszkvától, keresztfiam! Egyelőre nem hívtam a krúgba az íródeákokat, így hát ezúttal nem lesz semmi bántódásod.

— Nem félek én! Fogjanak el, ha tudnak!...

— Még valami mást is akarok mondani, meglett kozákok: a felsődoni városokban sok moszkvai menekült telepedett meg. Többnyire szántóvetők. Ez a népség megmunkálja az ottani termőföldeket. Hát mire való dolog ez?

— Ebben igazad van, Kornyej! Kozákhoz bizony nem illik a szántásvetés...

— Csak hadd műveljék a földet az ukránok!

— A békés pórok után mindig betelepszenek a vajdák is.

— Ha szántani kezdünk, akkor új idegen rendet vezetnek be a Donnál: Moszkva harácsoló keze messzire nyúlik!

— Tehát ne fogadjuk be a szegénylegényeket, atamánok, meglett kozákok. Ne harcoljunk Moszkva ellen, csak ha magunkat kell védeni?

— Ej-ej, Kornyilo apánk, hát hogyne fogadnánk be a földönfutókat?

— Miért zárnánk el az utat a szegénylegények előtt?

— Nem hagyjátok helyben, cimborák?

— Nem egyezünk bele!

— De ez ellenünk tüzeli Moszkvát!

— Idehallgass, Kornyej! Moszkva majd papokat küld hozzánk. A pópák mind ágrólszakadt barátok. Ne eresszük ide őket, hisz köztünk is van szegény, épp elég...

— Nekünk nem kell a moszkvai isten! Moszkvában, vitéz kozákok, csupa keresztet meg templomot lát az ember. Isten sok van, de igazság egy szemernyi sincs!

Az atamán félbeszakította Rázint.

— Az istent ne bántsd, fiam! Az isten egy: nálunk is meg Moszkvában is. Moszkva — hitben — közelebb áll hozzánk, mint akár Litvánia, akár a tatárság...

— Ádáz ellenségünk a polyák, meglett kozákok, ádáz a török, de a muszka még ádázabb ellenünk!...

— Ne felejtsétek el, atamánok, testvéreim, hogy Moszkva zsoldot ád: gabonát küld, amiért borsot törünk a török meg a tatár orra alá s meggátoljuk, hogy muszka földre törjenek... Keresztfiam, Sztyenyko még fiatal, nem tudja, hogy ember emlékezet óta Moszkvából jön a puskapor meg az ólom. Most még emberben is segítséget kell kérni: elzárta a török a Don torkolatát, vasláncot feszített keresztbe rajta. Azovtól feljebb meg bástyás várat épített: így hát nem juthat tengerre a kozák.

— Jól van, atamán atyánk. Hát hadd adjon segítséget Moszkva puskaporban, emberben, ha kell...

— Csakhogy a moszkvai népség nem nagyon kedveli a harcot!

— Ha a maga emberei gyengék, küldjön németeket!

— A német se szívesen csap fel lovaskatonának; nem jó kozák válna belőle! Sztreljec meg a világért sem akar lenni! A német csak parancsolgatni szeret, mert azt szokta meg, márpedig nekünk megvannak a magunk atamánjai.

— Vannak itt atamánok, akik bennünket vezessenek!

— Hallgassátok meg, szabad kozákok, mit mond az öreg Rázin.

— Hallgatunk, öreg, beszélj!

— Szabadságos levelet kérek a krúgtól magamnak meg Sztyepán fiamnak, Szolovkiba akarok menni vele Zoszima-Szavvatyijhoz, hogy sebeimet gyógyítsa.

— Ez valóban komoly dolog, öreg!

— Agyongyötörnek a régi sebek... Meg aztán gyertyát szeretnék gyujtani legidősebb fiamért, Iványért, akit Moszkvába hívtak atamánnak, hogy hadat vezessen a polyákok ellen. Sajog a szívem, hisz évek óta nem láttam a fiamat...

— Neked adunk szabadságos levelet, öreg, de Sztyepán fiadnak nem kell... Levél nélkül is eljár, ahová kedve tartja.

— Köszönöm a krúgnak!

— Iródeák van itt? Irja meg azt a levelet!

— Kornyej atyánk majd ráüti a pecsétet!

— Nagyon-nagyon köszönöm!

— Van még valami megfontolni való?

— Lesz még egysmás, vitéz atamánok. Tehát ne adjuk ki Moszkvának keresztfiamat, Sztyepánt?

— Ne adjuk ki!

— Sztyenko eszes legény! Nem hiába ő az egyetlen fiatal a krúgban...

— Ez már igaz, testvérek! Még egy kérdés: ne zárjuk el a szegénylegények útját, ha Moszkvából a Don mellé menekülnek?...

— Ne zárjuk el!

— Csak hadd találjon itt menedéket a nép, ha a bojárok üldözik.

— A pátriárka is gonosz! A pátriárka elől is hadd jöjjenek ide!

— De ne felejtsétek el, vitéz atamánok, hogy a Don táján kevés a gabona, pedig akik családostul ideszöknek — azok is enni akarnak.

— Gabonával rakott bárkákat járat a pátriárka a Volgán!...

— Ősidők óta a Volga adott a kozáknak kenyeret meg halat.

— Ukrajnából is hozhatunk!

— Igaza van atamán atyánknak, jól meg kell fontolni, mi lesz a gabonával?...

— Majd meghányjuk-vetjük, ha a portyázók visszatérnek a tengerről és hozzák a sok zsákmányt, meg foglyot. Akkor majd nagy krúgot hívunk össze.

— Most kell dönteni!

Vitatkozott, zajolt a krúg. Jól tudta az atamán, hogy szikrát pattantott a taplóba, mikor szóba hozta a gabonát. Tudta, hogy ez a szikra még sokáig izzik. Szótlanul pipált és nézte a kozákok kucsmáját, fejét.

A lármás krúgot megkerülve, deréktermetű, gyermekarcú lány közeledik a főatamán lépcsője felé. Ékes ruhát és gyöngyös mintával díszített piros sapkácskát visel. A sapka alatt szépen befont s rendben egymásra rakott szőke varkocsok... Sztyepán Rázin feláll, leugrik a lépcsőről, megfogja a leány nagy kezét, félrevonja és halkan, de izgatottan kérdi:

— Mit keresel itt, Oljena?

— A főatamánhoz jöttem...

A kozák elengedte a lány nagy, napbarnította kezét. Kemény en a szeme közé nézett, de durcás szeszélyen kívül semmit sem tudott kiolvasni tekintetéből.

— Ne szorítsd úgy a kezem, Sztyenyko!

— Elfelejtetted már, mire intettelek?

— Nem várhatlak örökké! Becsavargod a félvilágot, biztosan ölelgeted, tapogatod a lányokat kedvedre, én meg üljek itt, mint egy apáca? Táncolni se merjek?

Levegőbe rúgott sárga szattyáncsizmás lábával. A csizmán megcsörrentek a gömbalakú csörgők.

— Keresztapámtól kaptad azt a csizmát?

— Nem is tetőled, Sztyenyko!

— Várj sorodra, én is hoztam ajándékot.

— Eszem ágában sincs várni!

— Ez sehogy sincs rendjén, Oljena! Már megint kezded a régit! Ha elveszlek — véresre verlek!

— Verekedni ráérsz akkor is — most még nem vagyok feleséged!

A főatamán a markába szorította pipáját, és teljes magasságában felemelkedett.

— Hé, te lány meg te kozák — ne zavarjátok a tanácskozást!...

— Ne haragudj, főatamán, hozzád jöttem, mondani akarok valamit.

— Vendégeim vannak, Oljena. Később majd hivatlak, de

most nem érek rá. Tanács meg lakoma lesz nálam. Mondom, majd elküldök érted... Örülök, hogy látlak!

— Eljövök, Kornyílo Jakovljevics!

— Mondom, majd érted küldök; várjál...

A lány gyorsan eltűnt. Sztyepán felment a lépcsőn. Az atamán halkan odaszólt neki, hogy csak ő hallja:

— Ne lábatlankodj keresztapádnak, kedves fiam, mert a tyúkszemedre lép... Nehéz ember vagyok, nagyon meg találom nyomni!

A főatamán hangja a tréfa felszíne alatt haragot sejtetett.

— Vitéz atamánok! — kiáltotta Kornyej most már hangosan. — Kérlek benneteket, jeszaulok és meglett kozákok, gyertek be a szépterembe — kóstoljátok meg szerény étkeinket.

— Jól van, atamán atyánk, megyünk!

Megnyikordult a lépcső deszkája: a díszterembe vonult a krúg.

2.

A főatamán házában ezüst tartójú gyertyák sora áll a tölgyfapolcokon. Az asztalon szintén gyertyák égnek. A száz személyre megterített asztalt kékvirágos fehér abroszok borítják. Rajtuk pálinkás butykosok, francia borral, sörrel és méhsörrel megtöltött korsók sorakoznak. A tálakon sült liba, vadkanhús, meg sült hal: dévérkeszeg és márna párolog. Nagy ezüst tálcákon mézeskalács, fehér cipó, és porcukorral vastagon meghintett mákossütemény hever. A polcoktól lejjebb szőnyeg borítja a fehér falakat. A perzsa és török szőnyegeken halcsont-markolatú görbe tőrök, szablyák, kovás pisztolyok lógnak. Akad köztük ezüstös is, meg nehéz, rozsdás fegyver is, amelyekkel hajdan Anatólia partjain kalandozott Kornyej, vagy viharos éjszakákon az Azovi-tengerre indult portyázni, hogy foglyot ejtsen, kelmét zsákmányoljon. A sarkokban púdnyi súlyú puskák csüngnek. Kerekes kakasuk arannyal van bevonva. A kerekekből kormosvégű gyujtózsinór fityeg. Ugyanabban a sarokban — hosszú, csákányformáju fokos és buzogány függ.

A vendégek körülözönlötték az asztalt, de még nem ültek le.

— Nem bojárok vagyunk mi, hanem szabad atamánok — mondta a házigazda, és fülében megcsillant a fityegő — hány-

szor heveredtünk le a puszta földre, hányszor telepedtünk tábortűz mellé: ki hová ül, az a helye!

Ő maga visszavonult a szőnyeggel elfüggönyözött belső terembe. Nemsokára vörös átlasz kaftánban tért vissza. A kaftánon ezüst pityke, bojt; még a zsinóros gombhurkot is ezüst fonálból sodorták. Ősz bajusza most is lekonyult, de dúsabbnak, bolyhosabbnak látszott, mert takarosan szétfésülgette. Kucsma nélkül lépett az asztalhoz. Koponyája síma, borotvált, akár a záporozsjei kozákoké, a feje búbján — őszbevegyülő fekete tincs. Az asztalfőn egy padra ült, felemelte szőrös kezét; hüvelykûjján nagy aranygyűrű, a gyűrűn meg pecsét, melybe belevésték a nevét.

— Igyunk — kiáltja hetykén, legényesen — igyunk a fehér cárra,[1] cimborák.

— Igyunk, atamán apánk!

Összecsendültek a kelyhek. Némelyik a lócákat feldöntve gebeszkedett a főatamán felé, hogy koccintson. Kornyej Jakovljevics — szokása szerint — balkezében tartotta a méhsörös serleget és odanyujtotta mindenkinek, aki koccintani akart vele és hozzálépett. Sokan megcsókolták a főatamán sebhelyekkel ékes arcát.[2]

A vendégek felhajtották a kupa italt, aztán puszta kézzel széttépték a húst. Maga a gazda felgyűrte moszkvai kaftánjának hosszú ujját, kezébe vett egy darab vadkanhúst, behabzsolta, majd töltött a közelebbi vendégeknek. Az asztal körül két kozák-kamasz sürgölődött, tele-teleöntötték a vendégek serlegét és a nagy erőlködésben gyakran kilöttyintették a bort.

— Töltsetek, kozákcsemeték! Gazdag Kornyej atamán!

— Gazdag ám, nem hiába főatamán!

— Hány betyár szeme megcsillan a főatamán cserkasszki palotája láttán.

— Aki messzebb ül, töltsön magának! — kiáltotta a házigazda.

— Nem vagyunk szégyellősek, atamán apánk!

Zsíros szájak csámcsogása hallatszott, sült hús illata, néhol izzadtság és dohányfüst csípős bűze terjengett a teremben:

[1] A moszkvai cárra. A fehér cár elnevezés eleinte gúnynév volt. Így csúfolták Rettegett Iványt a kazányi tatárok. Később megtisztelő név lett; más cárokra is vonatkoztatták. — *A ford.*

[2] Harcias népek (pl. húnok, kozákok stb.) felfogása szerint a sebhely nem elrútítja, hanem megszépíti a férfiak arcát. — *A ford.*

sokan pipáltak. A sok kemény koponya fölött füst és pára szállt a magas, kormos mennyezet felé.

— Igyunk megint a fehér cár egészségére!

— Igyunk-igyunk, atamán apánk!

Mikor a házigazda nagyot kiáltott és a fehér cár egészségére ürítette serlegét, sem Tyimofej Rázin, sem fia, Sztyepán, nem emelte fel a kupát. Amint a házigazda elrikkantotta magát: »Igyunk megint...« — az öreg közbe kiáltott. Gyenge hangját elnyomta az összekoccanó kupák csengése, a mohó csámcsogás, a csizmasarokhoz vert pipák kopogása. Alig lehetett hallani ezt a halk hangot, de akinek megütötte fülét, az elcsitult és továbbadta szomszédjainak.

— Hej, kozákok, atamánok! — kezdte az öreg. — Figyeljetek a szavamra!

— Beszélj, apó!

— Halljuk!...

— Nocsak ki vele!

— A mi kozák bajainkról akarok mondani egyetmást!... Azovban történt a dolog... Amikor már majd éhen vesztünk az ostromlott várban, közös levelet írtunk a fehér cárnak — esne a lova patája alá! — megesküdtünk, hogy utolsó csepp vérünkig harcolunk érte. Elbúcsúztunk egymástól, felkészültünk a kirohanásra, a halálra. Egy csepergős reggel, nagy üggyel-bajjal átvergődtünk az árkon, felkapaszkodtunk a sáncra, odamegyünk a török táborhoz, hát látjuk, hogy üres. Lélekszakadva rohantunk a török után. A tengernél, a hajóknál értük utól. Közelről sokat agyonlőttünk, zsákmányul ejtettük a szultán nagy lobogóját meg rengeteg kis zászlót, nem is emlékszem, hányat...

— Nagyokat mond a vén kozák! Rég volt már az, talán igaz se volt.

— Ne zökkents ki a kerékvágásból, Kornyej apánk!

— Úgy van, úgy van, csak hadd beszéljen az öreg kozák!

— Akkor kapta a kozákság a »Nagy Doni Sereg« nevet, kedves gyermekeim. Tekintélyes követség ment a Don mellől Moszkvába: huszonnégy kozák jeszaulostúl. De Moszkva hamar elfelejtette, hogy Azovban keserves ostromot vészeltünk át, vérünket hullattuk és bizony sok kozák a fűbe harapott... Azt parancsolta: adjuk át a várost a töröknek. »Ti meg menjetek haza viskóitokba, vagy ki merre lát!« — ezt mondta a kozákoknak az a híres fehér cár! Nem is iszik rá Tyimofej Rázin!

— Ha nem iszik a fehér cárra a vén kozák, akkor mi sem iszunk!

Az öregek szavát erőlködve kiabálta túl Rázin:

— Amit szablyával szereztünk, azt ne adjuk oda ingyen senkinek!

— Nem is adjuk oda, vén kozák!

— Atamán apánk, hát hol az a moszkvai vendég?

— Hosszú volt az út, szendereg egy kicsit az öreg követ.

Az atamáni ház dísztermének másik felébe nyiló ajtót széles, hímzett szőnyeggel függönyözték el. A szőnyeg Moszkva ajándéka. Az »Utolsó ítélet«-et szőtték bele. Fekete alapon zöld ördögök kavargatnak egy hatalmas üstöt, főzik a kárhozottakat. A pokoli kondér kanárisárga, a lángot vörös selyemmel, a bűnösök arcát sötétkékkel hímezték ki. Jobbkéz felől égszínkék üdvözültek. Baloldalt, félrébb, szürkével szőtt, szomorú bűnösök csoportja áll. A képes szőnyeg most megmozdult — félrelebbentették. A terem másik feléből sárgaarcú, dereshajú, szikár, sőt ösztövér bojár vonult be, a lakomázó kozákok közé. Alul cobolyprémmel szegélyezett, mintás aranybrokát kaftán volt rajta. Emelt fővel, lassan, méltóságosan lépkedett puha szattyáncsizmájában. Az asztalhoz ment és halkan megszólalt:

— Aljekszej Mihajlovics, egész Oroszország nagy uralkodója cári kegyét küldi a Nagy Doni Seregnek és atamánjainak...

Az öreg bojár olyan volt, mint egy halott, csak vadtüzű szeme villogott ki fiatalosan a petyhüdt arc redői közül.

A házigazda közelebb húzódott hozzá a szőnyeggel letakart padon. A vendég méltóságteljesen keresztet vetett a szentképes sarok felé és higgadtan leült.

— Idehallgass csak, te bojár! — kiáltotta valaki. — Azt mondják, a cár úgy táncol, ahogy Morozov fütyöl.

— A bor beszél belőled, kozák! Egy szó sem igaz az egészből — felelte a bojár, majd hátranézett a képes szőnyeggel elfüggönyzött ajtóra, ahonnan tarkaruhás tatár fiúcska jött elő. Zománccal díszített, míves aranytálcán keskenynyakú kaukázusi ezüst korsót hozott. Fürgén a bojár elé vitte, ügyesen letette és eltünt. A bojár lesütött szemmel folytatta:

— Aki az igazságot pártolja, azt megkínálom egy kis rajnai borral...

— Akkor itt mindenkit megkínálhatsz, bojár!

— Csak azt, akit kedvelek, vitéz atamánok!

A vendégek felzúdultak, aztán kiáltozva hívták a bandúrást.[1] Valaki az asztalt verte vasöklével és egy táncdalt énekelt:

Komám-asszony, édesem,
halászlét főzz énnekem...

Némelyik az asztalra fektette súlyos könyökét és ránehezedett. Pipáztak. A házigazda beszólította az ügyeletes kozákokat.

— Sört, pálinkát, méhsört! — parancsolta.

— Vigyázz, atamán apánk, mert innen nem mégy el a magad lábán!...

A moszkvai vendég csendesen és nyájasan Tyimofej Rázinhoz fordult:

— Igazat mondtál Moszkváról, vén kozák. Sok sérelmet szenvedtek a cártól az öreg kozákok. Sok vért ontottak hajdanában, mikor a török ellen küzdtek — s mind hiába. Miért kellett átengedni Azovot, mikor a kozákok elfoglalták a várost és örök időkre szóló dicsőséget vívtak ki maguknak?

— Igaz ez, bojár, szentigaz!

— Ezt mondom én is! Úgyis megszegték azt a békét, ami szerint a töröké lett Azov. Megint nem fér a bőrébe a böszörmény, megint meg kellene tanítani kesztyűbe dudálni. De egyelőre az a parancs, hogy várni kell...

— Megtanítanánk mi, de most sem mehetünk ki a tengerre!...

— Azov vára kell a fehér cárnak. Felejtsük a régi sérelmeket, a behegedt sebeket, a viszontagságokat és igyunk egy kis jóféle bort. Én őszintén tisztellek téged, és azt ajánlom, hogy békülj ki a cárral.

— A cárral a síromig sem békülök ki! De veled iszom, bojár, az értelmes beszédedért.

— Igyál, amennyit bírsz, igyál, amennyi jólesik!

A bojár az illatos borral teletöltött egy serleget. Az öreg kozák egyhajtásra felhörpintette és nagyot rikkantott:

— Egészségedre, bojár vendégünk! Hát ez a bor vérré válik bennem; tyű, milyen édes!... Tölts még!

— Derék kozák másodszor is ihat!

A pergamensárga kéz a korsóért nyúlt, de ekkor szúrós szempár szegeződött a bojárra. A levegőben megvillant az ezüst

[1] *Bandúra* = sokhúrú, gömbölyű törzsű, pengetős, régi ukrán hangszer. Nyaka széles. — *A ford.*

edény és — a közelebb álló kozákokat borral lelöttyintve — a falba ütődött, majd a padlóra gurult. A tatársuhanc elősurrant, felkapta a korsót és eltünt.

— Tölts még egy kicsit! — tréfálkoztak a vendégek és letörölgették magukról a bort.

— A kozák úgyis egész életén át vérben meg borban fürdik! Sztyepán vállonragadta az öreget.

— Őrizkedj Moszkvától, apám, ne igyál Moszkva korsajából.

— Megbolondultál, Sztyenyko fiam? Micsoda bor! Micsoda finom ital!...

A bojár lassan a fiatal Rázinra fordította ragadozó szemét, hangtalanul felnevetett és kivillantotta ritka, sárga fogait.

— Mikor Moszkvát végig kellett rabolni, bezzeg fürge voltál, legény, de most elkéstél: mi már kiittuk apáddal a békepoharat.

— Csakugyan ittál, apám?...

— Hát már hogyne ittam volna! De most aludni akarok, Sztyenyko, aludni. Jó ez a bor, nagyon finom!... Aludjunk!

A legény segített apjának, hogy kikecmeregjen az asztal mögül. Az öreg Rázin a fia széles vállára borult és zsibbadt, ernyedt lábát alig-alig emelgetve csoszogott ki az atamán házából. A lépcsőn a fiatalabbik fiú vette át az öreget, Sztyepán meg visszatért a vendégekhez. A vendégek hangosan beszélgettek. Sztyepán Rázin az atamáni terem másik felébe ment. Amikor izmos alakja eltünt a szőnyeg mögött, a bojár felvetette lesütött szemét és halkan megkérdezte az atamántól:

— Felismerted-e már, Kornyejusko, azt a kozákot, aki a fejetetejére állította Moszkvát?

Az atamán arca sápadt a bortól, csak a füle cimpája vöröslött: odatódult a vér. A vörös fülön különösen élesen fehérlett az ezüst fülbevaló. Az atamán hallgatott darabig, végighordozta tekintetét a vendégeken és csak azután felelt:

— Nem ismerek olyan kozákot, bojár. De azért keressük.

— Én is keresem és úgy sejtem — itt van köztetek az a legény, az uralkodó halálos ellensége... Csalhatatlanul rá vallanak a jelek: a kissé ragyás arc... termete, hangja, szóval mindene... Moszkva, kedves öcsém, emberemlékezet óta azért kerekedett felül minden ellenségén, mert ha valaki szálka volt a szemében, az akár a föld alá is bujhatott — nem menekült meg. Moszkva felkutatja mindenütt...

Az atamán füléről az arcára terjedt át a pirosság. A sebhelyes, szigorú arc makacs és fenyegető kifejezést öltött. Szőrös kezével megszorította a nehéz kelyhet, az asztalra koppantotta és kevélyen mondta:

— A Don mentén, bojár, nem elég keresgélni — meg is kell fogni; ha pedig véletlenül csakugyan elcsíped, könnyen a folyó fenekén szeded össze magad!...

— Tudom, Kornyejusko, tudom... De ha gusztusod van arra a bojári rangra, meg ha szeretnéd, hogy a cáradta palást takarja a vállad, akkor segíts Moszkvának kézre keríteni azt, aki még nagy romlásba döntheti a bojárságot, sőt öreg bajba keverheti a szabad Dont is.

— Értem, bojár és nem titkolom — kellene nékem a rang is, a palást is!

— Nohát akkor törd a fejed, Kornyejusko, mit kellene tenni, hogy a legbiztosabban célt érjünk...

Az atamán váratlanul felállt az asztalnál. Harsányan, kissé ittasan szólalt meg:

— Idehallgassatok, vitéz atamánok, jeszaulok!

— Halljuk, atamán apánkat! Halljuk!

— Megparancsolom, hogy a betolakodókkal keményen bánjatok! Megparancsolom: jól nyissátok ki a szemeteket, mert a mi toprongyosaink mind az alsó-, mind a felsődoni városokban összeszűrik a levet a szegénylegények útján hozzánk jött sztreljecekkel, cselédekkel és zsellérekkel. Pedig most olyan időket élünk, amikor a cár minél erősebben az úrhoz akarja láncolni a muzsikot és a szolgákat. Igyhát még többen szöknek majd hozzánk, mint eddig. Megint csak azt mondom: nem győztök elég gabonát szerezni!

— Ne parancsokat önts erre a sok ittas fejre, Kornyilo!

— Inkább bort önts!

Az atamán meglágyította a hangját, legyintett, a padlóra dobta a csengő serleget és elkiáltotta magát.

— Hé, lányok! Legények!

Ugy látszik, ismerték az atamán szokását, várták már ezt a terem nemsokára megtelt fiatal kozákokkal és tarkaruhás leányokkal. Előkerült a dombrás meg a bandúrás — egy öreg, ősz záporozsjei is. Az atamán a bojárral együtt kijött az asztal mögül. Kornyej Jakovljevics erősen felöntött ugyan a garatra, de csöppet sem dülöngélt, bár igen-igen lomhán járt. A részeg

kozák vezetők arrább sem mozdultak, fel sem néztek. A krúg evett-ivott, mintha rajta kívül senki sem lenne a teremben.

— Hé, táncosnők!

Az atamán letépte az ajtóról a moszkvai ajándékot, egyetlen lendülettel a sarokba dobta, feltárta a terem másik felét — a jövevények oda tolongtak. A bandúrás színehagyott záporozsjei ruhát: veres nadrágot és kék kabátot hordott. Leült a padlóra, törökösen maga alá hajlította a lábát és rázendített egy szapora táncdalra. A rőtszínű moszkvai kaftánt viselő dombrás állva kísérte és lábával ütemre dobbantva énekelt:

Ó te dombra, dombruska,
feleségem, Domnuska,
érzem szagát a jó palacsintának,
de a vén uradat meg se kínáltad...
csak azt a csavargót,
azt a Vaszenkáját,
aki hízelgésre
nyitja mindig száját...
Lám a rabló jeszault,
azt jobban szereted,
azt, aki halomra
gyilkol embereket.

— Ez aztán a jó moszkvai nóta! Főzzél nekem dévérkeszeget! Különben ott egye meg a fene! Nem kell!

A zenész folytatta:

Megfognálak Vaszjka,
hej de megfognálak,
megkorbácsolnálak,
meg is taposnálak...
csak az a baj, félek,
agyonversz egy bottal
nem hálhatok többé
édes asszonyommal...

A fiatalság táncolt. Oljena úgy úszott közöttük patyolatingében, akár a hattyú. Csizmáján meg-megcsörrentette a kis csengőket. Orcája nem pirult ki, mint a többi lányé, sőt inkább meghalványodott. A sápadt arctól élesen elütött a tánc élvezetében szikrázó, féliglehunyt sötét szem, meg a sűrűn összenőtt, fekete szemöldök.

— Hej, Oljena, sátán lánya! Nálad szebben senki sem táncol... — kiáltotta az atamán. Nagyokat dobbantott nehéz csizmájával.

A szűz arany hajfonatai szétbomlottak és csakúgy kavarogtak a levegőben. Végükön vörös galand villogott.

— Állj meg — ördögadta lánya!

A csörgők utolsót zörrentek. Oljena ledobbant az atamán elé, aztán felállt.

— Nesze, ez a tiéd!

Az atamán aranypénzdarabokból összefűzött nehéz kalárist vetett a leány nyakába.

A lábdobogás miatt nem hallani az énekesek dalát, alig hat el ide a húrok zümmögése meg a csizmapatkók kopogása.

A fehér falnál — hátát nekivetve — sovány, mogorva arcú kozák áll. Szeme Oljena mozdulatait követi. Az atamán odalép hozzá, nehéz kezét a kozák vállára teszi.

— Ej, keresztfiam! Nincsenek már táncosok — Oljenka mellől mind kidőlt... — Rázin megrázta fürtjeit, hallgatott és széles hátával még szorosabban tapadt a falhoz.

— Elcsendesedtél, vércsefióka! Korán kirepültél a fészekből... Te nem olyan vagy, mint a többi: azok *tanulják*, hogy' kell szúrni, vágni. Bezzeg te egycsapásra kettéhasítod a pogányt. Láttam, tulajdon szememmel láttam — mondta, szeszbűzt lehelt Rázin arcába és halkan, szinte súgva tette hozzá: — Te betyár! De azért szeretlek, Sztyenyko!...

— Nem nagyon hiszem, keresztapám!

— Ugyan! — Az atamán szélesre tátotta száját és eltámolygott Sztyenyko mellől.

Rázin éleset füttyentett és ellendült a faltól.

— Helyet nekem, a teremtésit!

A táncosok csoportba verődtek az ablaknál. Lobogó hajuk felett szablya suhogott; a csizmák sarkán meg-megvillant a patkó. A moszkvai vendég az atamán párducbőrrel letakart ágyán ült. Farkasszeme szüntelenül figyelte a táncost, de csak a sarkán csillogó acélt, a fekete fürtöket, meg a körbe-körbe suhogó kardot látta. A betyárfüttyök hallatára libabőrös lett a háta. A legény délcegen járta a táncot, meg-megsuhintotta szablyáját és a tölgyfa polcon álló gyertyák imbolygó, halvány lángjánál úgy égett a szeme, mint a dúvadé. A moszkvai vendég megrezzent, nyaka közé húzta a fejét; szemét behúnyta, aztán felnyitotta és nagyot sóhajtott: magasan a feje fölött, halk pengéssel a falba koppant s belefúródott a szablya. A kozák az előbbi helyén állt a falnál, zihált, és mint mindig, mogorva

nyugalommal nézett körül. Megint megcsörrentek a csörgők: Oljena odafutott és egész testével hozzátapadt.

— Szeretlek, Sztyenyko!

— Lökd vissza az ajándékot a főatamánnak.

A lány letépte nyakából a kalárist és a padlóra dobta.

— Gyerünk apámhoz, Oljena... Kérjünk áldást... Hej, keresztapám, küldd utánam a szablyát, hisz a tiéd úgyis különb!

Oljena és a kozák elment. A főatamán némán belerúgott a ledobott nyakékbe és hangosan odakiáltott a lakomázóknak:

— Vendégek! Vigyen a lábatok! Ne meresszétek a szemeteket a más cipójára! Az asztalról el ne cipeljetek semmit!...

— De fukar lettél, atamán apánk!

A főatamán háza lassan kiürült és hűvösséggel telt meg. Mindenki elment, csak a moszkvai vendég ült a kereveten maga alá húzott lábbal, keresztet vetett és valamit motyogott. A főatamán némán ült a divány szélére.

— Láttad ezt a legényt, Kornyejuska? Az ilyen sehol se leli helyét... Az ilyen tüzes méneket nem sokáig hordozza hátán az anyaföld...

— Tudom, bojár!

— Tudod, Kornyejuska, de mégse tudsz mindent. Sejted a bajt? Mert én sejtem. A rabszolgák a Donhoz menekülnek, a Don meg befogadja őket... Régen is sokan elmenekültek, de a zendülés nem mindig volt komoly. Csak akkor válik veszedelmessé, ha ilyen kenyérkezű, forrófejű vitézt terem az anya méhe. És most, ha nem irtjuk ki gyökerestül a vén Rázin nemzetségét, tudom, hogy holnap már elkapja őket az ár...

— Nem közönséges bor a te borod, Pafnutyij bojár?

— Hiába gyógyítják az öreget.

A főatamán felállt és járkálni kezdett a teremben. Nyilván a rajtaesett sérelem bosszantotta.

— Oljenka, te ördögadta lány! — mormogta és megrázta a fejét.

— Ha bojár leszel, Kornyejuska, majd nemesebb, szebb lányt keresünk néked...

A főatamán az ajtóhoz ment, ahol az imént még a krúg dáridózott.

— Hé, kozákok! — kiáltotta.

A bojár összerezzent.

Két kozákstrázsa lépett be.

— Kísérjétek át a bojárt a hátsó házba, ahol a deákok alszanak... Ott készítettek neki helyet!...

A moszkvai vendég felállt és meghajlás nélkül nyujtotta száraz hideg kezét a főatamánnak.

— Jó éjszakát, főatamán! És ezen a jó éjszakán fontold meg, hogy lesz jobb és mit mondtam neked arról a ... Ismerem én az embereket: nehezen tudod te igába törni a szabad Dont... Dobd át a gyeplőt a mi kezünkbe. Moszkva hatalmas: sok lakója, sok hivatala van. Moszkva tudja, kinek hogy törje le a szarvát.

— Isten veled, bojár!

A vendég távozott. A főatamán még sokáig járkált a teremben: míg a gyertyák csonkig nem égtek.

3.

Frol alig birta tartani az öreget. Tyimofej Rázin föld felé hajolva csüngött fia karján. Feje előrenyult. Kozák koponyáján a holdfényben ezüstösen csillogott a tüskehaj.

— Nehéz vagy, apám, akár a kő!

Az öreg felegyenesedett, megállt.

— Őrizkedj Kornyejtől, Frolko... — mondta. — Kornyej nagyon ravasz, inkább... — az öreg hiába keresett megfelelő szót: emlékezőtehetsége egyre gyengült, gondolatai egymásba gabalyodtak. Eszébe jutott a mult és dörmögve gyujtott egy záporozsjei dalra:

Milyen ház az ottan?
Lengyelek tanyája!
Kutyát nyúznak éppen,
azért ez a lárma,
kutyahús lesz ott ebédre,
az lesz vacsorára...

— Hej, Bogdán apánk! Ő bezzeg tengelyt akasztott a királlyal... Ej, Frolko, ha faltörő kossal nekironthatnék a moszkvai palotáknak, ha pattantyúval, puskával a cár fényességes szeme közé lőhetnék! Nem sajnálná ezért az életét a vén kozák!

— Gyerünk, apám, hamar!

— Állj meg, Frol, állj meg! Hadd tekintek fel a holdra, a mennyboltra... Réten, ménen, tengeren nőttem én fel. Haj, te

kozákváros! Haj, záporozsjei fajta, ki holdsütötte, vízmosta szigeten: ezüst tálon tanyázol! Milyen jó is ott!

Hazaértek. Frol üggyel-bajjal ágyra fektette az öreget. Odament az ablakhoz és félrelökte a deszkát, amely eltakarta. Friss pusztai szél áramlott az áporodott levegőjű szobába. Az ablaknyíláson beömlő holdfény éles foltot vetett a földre. A kozáklegény az asztalhoz lépett, a fáklyatartó tekenőben megkereste a tűzszerszámot, szikrát csiholt, meggyujtott egy tölgyfafáklyát, majd egy másikat és mindkettőt fekete vashüvelybe tűzte.

— Frolko fiam!

— Mi lelt, apám?

— Tölts egy kis aludttejet a szilkébe vízzel... De ne sok vizet önts hozzá!...

A feketehajú siheder a padra dobta ökörszőrből ványolt szűrét, megrántotta a pincébe nyíló ajtó gyűrűjét, lemászott és egy fakancsóban savanyú aludttejet hozott fel vízzel.

— Jólesik, fiam, ég a gyomrom, kiver a veríték... A testem olyan, mint tavasszal a jég, hideg, érdes — gyere, tapogasd végig — a belsőrészem meg forró, mintha golyót öntenének benne az ördögök, hogy legyen mivel lőni a lengyelt. Elment a hangom is, pedig ma este még szépen énekeltem; a nyelvem kődarab... Adj még egy kis aludttejet, fiam.

— Nincs több, apám, Sztyenykának talán van, de lakaton a szobája. Várj, megkeresem a kulcsot a láda alatt.

— Aá, bezárta?! Ne keresd... maradj itt... »Kutyahús lesz ott ebédre, az lesz vacsorára.«

Szép ez a nóta, fiam. Zbarázs alatt énekeltük a polyákoknak... Ha-ha-ha... Zbarázs alatt... az ördög vigye el őket. A polyákok megölték Burljájt — haj, micsoda hős volt az a Burljáj! Úgy felgyujtotta Szinopot, mint a pinty. Egy font dohányt tömött a pipájába, aztán kézbe kapta a puskát vagy a kardot és aprította a böszörményt, akár a szecskát... Éjjel szinte lángolt az arca! Az égő dohány csakúgy perzselte bajszát, üstökét... Egymaga vontatta tengerre a gályát teljes felszereléssel... Ha csapszékbe ment, majd kirúgta a falát... Hasánál fogva vállára emelt egy lovat... Ég a gyomrom! Jaj, Frol, ég!... Idehallgass!

— Itt vagyok, apám!

— Ki kaparász ott? Sipít is, hallod?

— Biztosan a sólyom: belegabalyodott a láncba.

— Ahá, a sólyom!... A sólymot nem kell tovább rabon tartani: téged meg Sztyenykát nem ismer, nekem pedig, úgy sejtem, nem sok van hátra... Vetkeztess le!

Frol hozzáfogott, hogy levetkeztesse az öreget.

— Mindent húzz le rólam. Húzz le, adj tiszta inget... No most jó. Megyek a piacra; kikiáltom: nősül a vén Rázin kozák.

Szablya eskette meg... szablya... szablya...

Az öreg nagynehezen felállt. Arcán tűzfoltok égtek, szemehéja megpöffedt és táskásan leffedt szemére.

Mezítelen sárga lőcslábán meg-meginogva, hosszú fehér ingben ment az ablakhoz, ahol a sólyom vijjogott. Alig látta a padlót.

A madár olyan dühösen cibálta a láncot, hogy megrepedezett a csőre.

— Várj csak, száriny! Rég nem voltál szabadon... várj, várj, mindjárt eleresztelek... Segíts, Frol, nem látok...

— Csíp, vigyázzon apám!

— Kozák vagyok: a bátor kozák csatatéren pusztul el, a gyáva meg asszony szoknyája mellett. Ne félj, nem tépi le vállig a karom...

— Én nem is félek, de ez nagyon ireg-forog!

A sólyom ádázul vijjogott, ráncigálta rabláncát és megmegvillantotta szürke tollait. Az öreg a karjára vette.

— Várj, várj, száriny — mondta halkan.

A sólyom mérgesen forgatta a fejét, de nem csipdesett — várt. Frol letekerte róla a rozsdás vasláncocskát.

— Oldd el, fiam, eresszük ki... Sejt valamit, biztosan bajt érez... azért sipít...

— Éjjel nem repül.

— De repül, csak csatold le a láncot.

Mikor a sólyom megérezte, hogy szabad, kiszökkent az ablakon.

— Elrepült?

— El. Tyű, de magasra szállt!

Az öreg sírva fakadt, de nem ráncolta össze homlokát.

— A holdat sem látom... Sötét van... Sötétség, sötétség mindenütt... Köszöntöm, száriny, Iván fiamat, az atamánt... Jaj, hogy ég a gyomrom! Aludttejet, Frol, savanyú tejet! Moszkva... Megmondta Sztyenyko... á-á... fogj meg... Hol vagy, Frol?

A siheder nem tudta megtartani az öreg kozákot. Tyimofej Rázin a padlóra zöttyent, napbarnította, vékony nyaka meghajolt, és mélyen lecsüngött ősz feje. Frol minden erejét megfeszítette, iparkodott felemelni apját, de érezte, hogy nem bírja. Visszabocsátotta hát a vén testet, mely nehéz volt és hideg, akár a kő...

4.

A siheder egyideig tehetetlenül állt apja holtteste mellett, aztán az ágyhoz ment. Belefúrta arcát a párnának használt nyúlbőrbe és sírva fakadt. Úgy érezte, hogy ő okozta édesapja halálát.

— Nem kellett volna megengedni, hogy a padlóra üljön, akkor most is élne.

Apja — miként Sztyenykát — őt is arra oktatta, hogy uralkodjék magán. Megtanította lovagolni, lándzsával öklelőzni. Dorgálta, ha kellett, kifejlesztette benne a bátorságot.

— Apám, apám...

Mikor felemelte fejét, holdfény hullt be az ablakon. Úgy rémlett, mintha hangokat hallana, a holdsugár egyre szélesednék az ablaknyílásban, testén meg apró hangyák mászkálnának. Mindent elfelejtett és szájtátva hallgatta egy leány szavát.

A lány — bár nem tudott róla és nem is akarta — egészen felkavarta a fiatal Rázin lelkét.

— Nincsen rajtam szép ruha, Sztyenyko, most nem megyek édesapádhoz... Várj holnapig: akkor csinosan felöltözöm és eljövök. Ne félj, biztosan eljövök és — amint a lányok szokták — megkérem, hogy adjon hozzám téged...

— Hagyd ezt, Oljenka! Olyan szép a ruhád, hogy különbse kell — még ma mondj meg mindent apámnak. Holnap kimegyünk a piacra — köszöntöd a népet, én meg azt mondom: »Feleségül veszlek!« Ördögnek kell a pap!...

— No jó!

Fürge kezek motoztak az ajtón. Frol a nyúlbőr közé temette arcát.

— Hé, Frolko! Hol a világ, ördögadta?

— Kialudt; a tartóban a tűzszerszám meg a fáklya!

Hallani lehetett, amint a súlyos kéz a kovára ütött az acéllal.

— Hol van apám?

— Odanézz — a padlón fekszik.

Nyers fáklya akadt Sztyepán kezeügyébe. Türelmetlenül csapta a tartóba és eloltotta az izzó csonkokat. Az ágy alá nyúlt, előkotort egy ládát, kivett két faggyúgyertyát és meggyujtotta.

— Hé, Frol! Miért fekszik a padlón apám?

— Kimeredt, Sztyenyko!

— Á-á-á! Szaladj a térre, Frol. Az út jobb oldalán — itt nem messzire — van egy ház: görögök, meg mindenféle hindusok laknak benne. Érted?

— Értem.

— Ott szállt meg átutaztában egy német orvos is... Hídd ide gyorsan... nesze itt egy tallér... mondd meg, hogy még többet is kap. De ha nem jön — pisztollyal biztatom meg...

— Szaladok, Sztyenyko! Megmondom neki...

— Hej, Oljena; ha mérget itattak apámmal a muszka bojárok — akkor ezt nem viszik el szárazon... Látod a kezét? Nehezebb a kőnél. Nem a maga halálával hal meg, akinek ilyen a teste. Gyere ide... már halott, de ne félj tőle... Aranyember volt... Gyermekkoromban magával vitt a tengerre: én töltöttem meg a puskáit... Megtanított, hogy kell lóval átgázoltatni a folyón. Vívásban, öklelésben én voltam az első. Zabolát, nyerget kaptam a főatamántól. De azért ördög volt az az atamán. Minek is beszélek? Hisz magad is tudsz mindent.

— Tudok.

— Gyere ide, ne félj tőle. Látod itt a kezе... felemelem..., Ha életben marad, biztosan beleegyezik, hogy elvegyelek. Enyém vagy, Oljena?... De nagy csapás ért bennünket, de nagy csapás!... Apám, vén Tyimosa, édesapám!

A fiatal kozák térden állva tépte göndör fürtjeit. A lány vállánál fogva tartotta.

— Soká jön ez a német! Vagy nem is jön? Majd magam megyek érte.

— Ne sírj, Sztyenyko! Nagyon foglak szeretni...

— Ne csókolgass, ne csüngj a nyakamon, Oljena! Magam sem tudom, mit tegyek!

Kinyílt az ajtó. Besietett Frolko, csaknem szaladt. Mögötte két fekete-köpenyes német lépett a házba. Fejükön magastetejű, fehértollas fekete kalap. Mindkettő cipőt visel. Oldalukon hosszú kard. Az egyik az ajtónál marad, gyanakvóan néz körül. A másik, pipaszárlábú német határozott léptekkel megy a halotthoz, föléhajol, megérinti az öreg üveges szemét a duzzadt héj alatt és megtapogatja hideg kezét.

— Fény! Ide világít! — parancsolta tört oroszsággal.

Sztyepán odatartotta a gyertyát, ahová az orvos parancsolta.

— Tot! Lehet mondani, meghalt...

— Megmérgezték? De az igazat mondd, fekete sátánja!

— Én mindig igaz mondani! Öreg... Szíve beteg... Inni bort?

— Ivott — lakomán volt.

A másik fekete ember is odament, lehajolt és sokáig, figyelmesen nézte a halottat, de nem érintette meg.

— Nem tudni egyéb! — mondta az orvos. — Inni bort, halál oka szív... Schwarz das Gesicht?[1] — fordult a másikhoz, mintha tanúnak akarná hívni.

A másik férfi hallgatott.

— Elmégy, német?

— Minek ittmaradni tovább?

— Nesze még egy tallér. Eljöttél — hát vedd el! De mégis hazudsz, te fekete ördög!

— Nem, kozák, én nem hazudni!

A németek elmentek.

A hold olyan fényesen sütött, hogy a keskeny utca homokja éjjel is fehéren csillogott, akárcsak nappal. Zárt csapszékek mellett haladtak el az idegenek. Pálinkaszag, fokhagyma és pirosszárnyú ponty bűze érzett. Kék, néha homályos zöld árnyékot vetettek a házak, a lompos nád- és szalmafödelek. A fák árnyai éles, szeszélyes vonalakban rajzolódtak ki a földön. A németek elmentek egy képesfa mellett: a keresztes tető alol szent Miklós ikonja tekintett rájuk. A vastag tölgyből ácsolt ereszes képesfa a temető fejfáihoz hasonlított — mintha ezt is ugyanaz a mester bárdolta volna. Innen már lassabban haladtak tovább a németek.

— Ugyancsak sietni kellett — mondta a doktor. — Megfenyegettek bennünket ezek a vadak... Kifáradtam...

Csend mindenült. Sehol egy teremtett lélek. Csak néha vonítanak a kutyák és valahol messze, a nádrengetegben választ üvölt rá a koplaló sakál.

— Miért nem árultad el az igazat, doktor? — kérdezi a másik idegen. — Hisz nyilván megmérgezték a vén vadat.

— Sokat tapasztaltam már ebben az országban és másutt. Ha a muszkák megtudják az igazságot, megtudják, hogy vala-

[1] Fekete az arca? — *Csapigin.*

kit erőszakkal tettek el láb alól, nem a bűnöst ütik agyon, hanem azt, aki felfedte a halál okát. A gyilkos ugyanis már messze jár, a barbár háborgó szíve meg bosszúra szomjazik... Ezek pedig, akikhez az imént mentünk halottkémnek, még vadabbak, mint a muszkák. Indulatukban ugyanolyan féktelenek, mint a római légionáriusok: hadjárat idején még a tulajdon parancsnokaikat is megölik és másokat választanak... Számukra az öldöklés a legfőbb élvezet, mert az igazság nem kell nekik! Szittyaország szívében vagyunk, barátom, nem Európában... Ha izgalmaink fejében megkapjuk tőlük a fizetséget, hálát kell adnunk a mindenható istennek, hogy megőrizte életünket; hogy még használhatunk édes szülőhazánknak...

A németek holsteini tájszólással beszéltek.

— De milyen szép asszonya van annak a barbárnak! Megnézted, doktor?

— Igen: termete derék, arca gyermeki, de lappang benne valami sötét vadság; és mint minden barbárnő — ez is szörnyű nyers bőr- és halszagot áraszt... Állíthatom: a kozák tekintete egészen szokatlan; hangja szívhez szóló. Alig tudtam megállni, hogy el ne áruljam neki az igazat. De akkor aztán szaladhattunk volna, mert nem tudjuk, milyen következményekkel járt volna ez az igazmondás... Én nem akarom megvárni a hindukat, akik pénzt várnak ezektől a rablóktól... A kereskedőkkel Indiába szándékozom utazni — Indiába, a bráminok, a gyógynövények, a nagy csodák országába!

— Itt mélyen homokos a talaj, doktor, tönkreteszi a harisnyát; azt az otromba lábbelit meg nem tudom viselni. Nem szoktam hozzá.

— Igaza van. Erre már én is gondoltam.

A németek ráérősen beszélgetve mentek be a téren álló nagy házba — az idegen kereskedők állandó szállására.

5.

A moszkvai vendégek — a bojár és három deák — az atamáni udvar mélyén, egy tágas házban kaptak szállást.

A ház belsejét fali és futószőnyegekkel úgy felékesítették, mint egy dísztermet. Ellenzős, kürtős nagy kandalló áll a szobában, mégis erős a füstszag, mert a mély zsarátnoktartót tele-

zsúfolták izzó parázzsal. Az ablakokat vékonyra vakart marhahólyaggal vonták be. Homály uralkodik a házban, de az ablakrámát félre lehet tolni, be lehet engedni a szabad levegőt. Pafnutyij Kivrin bojár fél az állami titkokra éhes fülektől, nem nyit ablakot, csak a pitvarba nyíló ajtót tárja ki: hadd szellőzzék a forró, füstös levegőjű ház. A bojár korán kelt, felnyitotta novgorodi készítményű, mintás ezüsttel kivert kék ládáját, kivette belőle az őseitől rászállt aranyozott rézfedelű, összehajtható képet, mely számos egyházi ünnepet ábrázolt. Szétnyitotta, majd az asztal sarkára állította leragasztott és a fáklyával meggyujtott előtte egy szál viaszgyertyát.

— Itt alig van szentkép, mégis keresztényeknek tartják magukat... Javarészt templomban határozzák el a háborút is — dörmögte. Letérdelt és összefogott két ujját homlokára és mellére erősen rányomva keresztet vetett és imádkozni kezdett. Sárga, tar koponyáján halvány fény imbolygott. A bojár nem függönyözte el a deákok kisszobájába nyíló kétszárnyú ajtót: szerette szemmel tartani embereit. Míg imádkozott, a fejében szüntelenül egy tolakodó gondolat motoszkált. A bojár még buzgóbban morzsolta az imát, hajoltában a földet verte homlokával, de mégse tudta kiverni belőle azt a gondolatot: »Itt másképpen kell bánni az embereimmel, különben megszöknek, felcsapnak kozáknak és kifecsegik a titkainkat.«

Az ajtóval átellenben, a ház másik felében éppen ebédelnek a deákok. A kék abrosz takarta széles asztalon — egy nagy tálcán — pirospaprika-mázzal bevont sült dévérkeszeg párolog. Mellette szárított apróhallal — samajkával — színültig telerakott fénymázas vörösagyag-tál...

— Az ördög vigye el ezeket a csimbókosokat! Én birkahúst kértem, ők meg — a hideg lelje ki valamennyit — egy csomó compót sütöttek nekünk — szólalt meg érces, mély hangon az egyik fiatal deák. Nanking-kaftánt visel, hosszú haja szőke.

— Fogd be a bagóleséodet! Csendesebben! Imádkozik a bojár. Különben is hazudsz. Idenézz, nem compó ez, hanem dévérkeszeg, meg szárított eperlán-lazac...

— Ezek folyton buzát[1] vedelnek; tőlünk sem sajnálják.

[1] *Buza* (a perzsa buzā-ból) kölesből, árpából és tatárkából készült enyhe szeszes ital (Krim, Kaukázus). — *A ford.*

Kvászt[1] kértem — nincs. A sok búzától már olyan degesz a hasam, mint egy vajda nagydobja...

— Vigyázz, Jefim! Meglakolsz legény, vigyázz! Elver a bojár!

A deákok puszta kézzel ettek; mikor jóllaktak, keresztet vetettek, megtörölték kezüket a kaftán aljában. Kettejük szakállas férfi. Jefim fiatal legény, alig ütközik a bajsza.

A deákok a maguk szentképei előtt imádkoztak; a házigazda nem tartott szentképeket. A deákok szobájában csak egy helyi készítményű faretszet függött: otromba kozákot ábrázol vörös kucsmában, kék mentében, vörös nadrágban, nem az ő lábára szabott hatalmas csizmában, éppen átszúrja hosszú lándzsájával a pirostollas kék kucsmát, zöld kaftánt viselő lengyelt. Alatta ákombákom: »Ördögadta polyákja, a Bogdán-táncot járja.« A legfiatalabb deák hangosat szellentett: ezzel kísérte a félretolt ablak csikorgását.

— Jól élnek ezek a csimbókosok! Itt bezzeg tágas a világ. Csak ne hordana olyan sok port a szél: folyton recseg a fogam alatt.

— Megmondtam, hogy imádkozik a bojár. Várhattál volna a szellentéssel. Nem olyan sürgős az. Látod, mi tűrtőztetjük magunkat.

— Sebaj, ismer ő engem.

— Ismerni ismer, sőt Moszkvában még vendégül is meghív — a Razbojnojra, ott aztán pösszenthetsz eleget a hóhér keze alatt.

A fiatal deák megrázta haját.

— Ömaga meg-megver, de bakó kezébe nem kerülhetek: nem vagyok én tolvaj.

A bojár bevégezte az imádságot, méltóságos és szigorú arccal ment be a deákokhoz. Útközben kezébe vette a botját. A deákok mélyen meghajoltak, ujjaikkal a padlót érintették.

— Kifáradtál, bojár? Kóstold meg szerény eledelünket! Aztán eltakarítom a maradékot, abroszt váltok és a legjobb ételeket tálaltatom fel... — mondta hadarva a fiatal deák és mármár elszaladt, hogy szóljon a szolgáknak.

A bojár megállította.

— Nem maradhatok veletek: az atamánhoz vagyok hiva-

[1] *Kvász* orosz nemzeti ital, malátából, vízből és különböző gabonafajtákból készítik — *A ford.*

talos... Hanem te — vagy kell, vagy sem — folyton szellentesz. Úgy utazik majd utánad a poloska, mint káni követ kibitkájában a tetű.

A két idősebb deák lehorgasztott fejjel állt. Várták, mikor halkítja suttogóvá hangját a bojár: akkor lesz nemulass. De a bojár hangosan, egyenletesen folytatta:

— Zsenge korodban magam mellé vettelek, Jefim. Megtanítottalak, hogy kell könyveket rendezni, tintát keverni, mostanában különösen nagy kegyben részesítettelek, még uralkodónknak szóló iratok szerkesztését is rád bíztam. Nem is sejted, milyen nagy megtiszteltetésre méltattalak. És te magad után csalod a poloskát...

— Bocsáss meg, bojár, de a poloska éppen a csendes szellentésre elevenedik meg; a buzgó durrogatás elöli...

A deák ellenvetésére a bojár nagyot koppantott a padlóra botjával és összevonta szemöldökét. Mondani akart valamit, de nagy tömeg énekszava harsant fel odakint.

— Hurrá, cimborák! — mennydörgött a kiáltás

Ágyúk sortüze rázta meg a földet.

A bojár elsápadt:

— Mi ez? Szaladj, Jefim, tudd meg, mi történt.

A szakállas deákok az ablakhoz rohantak. A fiatal nyugodtan állt.

— Most jöttek meg a tengerről a kalózok: a többi csimbókos meg ágyúszóval fogadja őket.

A bojár felélénkült.

— Ládd, azért szeretlek, Jefim, mert mindent tudsz, ami náluk történik... Jaj, de büdös füstszag van itt, valami úgy szorítja a fejemet. Jó volna kimenni a szabad levegőre, de félek...

— Mit félsz, bojár?

Az uralkodó követei vagyunk: a sok nép mind ránk mereszti majd a szemét; márpedig ez rossz erkölcsű, tolvaj népség! Tulajdon atamánjaira se nagyon hallgat. Csak kárt ne tegyenek bennünk!

— Kár megijedni, bojár! Török, perzsa, meg más követek gyakran szállnak meg ebben a városban. Mi is olyanok vagyunk, mint a többiek. Megszokták már ezek a követeket!

— Csakugyan? No akkor magamra kapom az ujjasomat és kimegyünk. Igaz, hogy skárlátposztóból varrták, de majd elfedjük valamivel, ha közel érünk ahhoz a helyhez...

— Hadd segítsek, bojár!

A fiatal deák a bojár előtt beperdült a terembe. Az idősebbek irígyen néztek utána. Míg a bojár az öltözködéssel bibelődött, az egyik szomorúan mondta:

— Lepipál bennünket ez a Jefimko! Pórázon vezeti a bojárt, akár egy vizslát...

A másik alig hallhatóan válaszolt:

— Igazad van, Szemjonusko, már le is pipált.

6.

Pafnutyij bojár a két deákkal ráérősen ballagott ki a főatamán sövényes udvaráról...

A dombról jól látták a napfényben fehéren tündöklő folyót. A moszkvai vendégek az ezüstös hullámokon megpillantották a rettenetes »kalózhajókat«, ezeket a hosszúevezőjű és hosszú testű gályákat, amelyeket egészen megfeketített a víz meg a lőporfüst, s amelyeket nádból összefűzött, sávos, vastag bordákkal burkoltak be. A gályás portyázók roskadoznak a bársony, az arany- és ezüstbrokát, meg a keleti szőnyegek súlya alatt. A vörös kucsmások záporozsjeiek, a bárányból kucsmások — doniak.

— Sátáni csőcselék...

A bojár továbbindul, botjával dühösen bökdösi a homokot. A deákok követik.

A kozáktömeg partra ugrált a gályákból. A kikötőknél egy másik tömeg ütötte az üstdobokat, rotyogtatta a dudákat, trombitákat. A parton felállított fakerekű, hosszú csövű, vaktöltésű ágyúkkal nagyokat durrogattak. Az ezüstös vízen puskaporszagú füstfelhők kúsztak. Száz meg száz torok harsogta:

— Cimborák! Megjöttek a tengeriek!

A kozákok a gerendákból épített kikötőpallóra vezették a gályákból foglyaikat; idegen, bronzbarna arcú, megkötözött, rongyos, sebhelyes, vérborította férfiakat; tarka nadrágos, félmeztelen nőket. A kozákok az asszonyokat nem kötélen, hanem hajfonatuknál fogva vezették. Egy öles termetű záporozsjei kozák — idomtalan erezetű barna kezével, két fiatal török lányt tartott hajuknál fogva. Galambszürke atlaszból varrt köpenyt viselt, melyet aranylánccal kapcsolt össze az álla alatt. Bajusza hatalmas mellére csüngött. Valahányszor egy férfi felé közeledett rabnőivel, rájuk kiáltott:

— Vessetek keresztet!

A török lányok ügyetlenül hányták a keresztet.

— Vegyél rabnőt, atyafi! Mindegyik tud keresztet vetni, jó feleség lesz belőle.

A tengerről visszatérők arcát, kezét fekete vér, alig behegedt sebek borítják. A tarka tömeg a térre, a szentképesfához indult a kikötőből.

— Gyerünk Mikolához! Adjunk hálát a tengeri szentnek, hogy épen hazahozott a tengerről bennünket.

— Ki van itt írástudó? Nem baj, ha pap is.

— Vess keresztet!

— Ejnye, de szuszka vagy.

— Megvagy Taranuha? Nincs semmi bajod, kozák? Hadd tapogassalak meg... Látom élsz...

A halál torkából, a tenger hideg öleléséből kiszabadult emberek boldogan, bolondosan nevettek, kiabáltak, énekeltek. Nem hallgatták végig a szentképesfánál a hálaadó imát, szétszéledtek az utcákon, betódultak a csapszékekbe és mohón ettek.

— Hé, kofák, buzát, pontyot, samajkát!...

A kofák vékony nádból font kosarakkal tolakodtak a lebújok felé és fürgén árulták a halat, kenyeret, sült ürühús-szeleteket. A moszkvai vendégek egy helyen egy bódét láttak. Három fala tölgygerendából épült. Negyedik oldala nyitott. Náddal és pázsitos földdel födték be. A fényes napsütésben, egy fatönkön, olajbarna testű, toprongyos záporozsjei ült. Condrákban fityegő vörös nadrágot, szinehagyott kék kaftánt és bocskort viselt. Az utcai borbély rozsdás tőrrel megkaparta a kozák hatalmas koponyáját, hasas agyag korsóból zavaros vizet öntött a fejére, majd egy piszkos szappan darabbal bedörzsölte. A földön álló köszörűkövön megfente félrőfnyi borotváját. A köszörűkőre is ugyanabból a korsóból töltött vizet, aztán csizmája szárába dugta a tőrt és mintha nagy halról rántaná le a pikkelyt, hersegtetve borotválni kezdte a kozák fejét. A záporozsjei összehunyorította a szemét, mert belesütött a nap.

— Jó, nagyon jó — kiáltotta. — Beretváld simára, pajtás, csak az üstököm ne vágd le. A záporozsjeiek feje nem koszos, de bezzeg koszos a doniaké, mert nagy hajat hordanak. A záporozsjei csak bajuszt visel, szakáll se kell neki. A szakáll amolyan moszkvai divat. Csak a jajiki kozákok kedvelik, mert azok is Moszkva adófizetői.

Valahányszor bőrcafatok röppentek le a kozák fejéről, mindig elkomorodott a borbély borotva karcolta, csontos arca. Buzgón szappanozni kezdte a felsértett helyet, leloccsantotta vízzel és lemosta a záporozsjei arcáról a rácsurgó vért. A kozák maga vígasztalta a borbélyt:

— Oda se neki! Köpj rá egyet, pajtás, szórd meg egy kis földdel! Hisz nem is vérzik. Hát neked ez is valami? A záporozsjei kucsma veres, az alatt meg se látszik a vér!

— No, deákok, nyissátok a szemeteket, fületeket... — mondta a bojár, otthagyta a borbélyműhelyt és másutt állt meg.

— Nyúzd meg azt a kutyát! — mondta magában a fiatal deák, amint elnézegette a borbély munkáját, de amikor felvetette a tekintetét és észrevette, hogy a bojár és a két deák már előrement — utánuk indult.

Négy kozák perzsa és török szőnyegeket dobott magára köpönyeg helyett. Hőstetteiket kürtölték világgá.

— Szálfákat eresztettünk a pogányokra, cimborák. Tyű, hogy csapkodták azok a gerendák a láncot! Micsoda hullámverés volt ott... Mi meg a nádasban lapultunk. Vártunk.

— Állj, Lavrej, nem úgy volt az!... Én hadd mondjam el: setét volt... a szél majd leiútta az ember fejét. A török pattantyúval lőtte a gerendákat. A szálfák nekirontottak a láncnak, hányták-vetették; a lánc úgy csörömpölt, mint az ördögök a pokolban; a törökök meg üvöltözik: »Allah! Allah! Budzi-dzsi. Jégzajlás!« Ohó, böszörmény, hát neked már a parton is jég van? Így üldögéltünk ott a nádasban. Mikor összefagytak, abbahagyták a durrogatást, mi meg kirohantunk a tengerre. Üsdvágd a böszörményt!

Díszes kék kaftánban, kardosan közeledett a nagybajuszú atamáni írnok.

— Mindnyájan elhajóztatok Azov mellett, atyafiak?

— Nem, kozák! Némelyik a Donyecből átvontatta a gályát a Mijuszba, a Mijuszon úsztatott le egészen a tengerig, ott aztán megint csatlakozott hozzánk.

Egyre nőtt a tolongó tömeg, hallgatták a kalandokat, majd újra elkérdeztek mindent. A szilaj daliák az írnokhoz fordultak, hogy végre lerázzák a kíváncsiakat.

— No, íródeák, most te mondd el, amit tudsz...

— Mit tudhatna? Örökké itt ül Kornyej mellett a krúgban!

— Felolvasom, kozák atyafiak, hogy' bánt el Szerko záporozsjei atamán a szultánnal.

— Jó lesz, nagyon jó!

— Meghallgatjuk! Hordóra! Állj fel egy hordóra...

Odagurítottak egy hordót, nyitott végén átfektettek egy deszkát és ráemelték az irnokot.

— Olvasd!

A kék kaftános ember megigazította kucsmáját, megrántotta kardját, ruhája öbléből előhúzott egy csomó papírost, megnyálazta ujját és lapozni kezdett. Olykor a fődetlen vagy kucsmás főkre tekintett.

— Ne lökdössetek — kiabálta.

Óvatosan és lassan szétteregette a megfelelő írást és hangosan olvasta: »Szerko kosevoj[1] atamán Murád krimi kánnak.«[2]

— Hé-hé, mit olvasol? A török szultánnak szólót olvasd!

— A török szultánnak szóló írást, atyafiak, elvesztettem a sztanyica-házában.[3] Nem találom!

A magasba lendülő sok kéz imbolygó kék és lila árnyakat vetett a fehér homokra.

— Egye meg a fene!

— Akkor olvasd a krimi kánnak szólót.

— Olvasom, kozákok, olvasom: »Kozák testvéreink vezérükkel az Jevkszipont-on[4] gályáikban harcolván, vitézül elhatolnak vala az konstantinápolyi falakig és azokat muskétáiknak füstjével, az nagy szultán szeme láttára ugyancsak bekormozzák vala. És minden caregrádi[5] lakosokban rettenetet és zavart keltének némely Kostantinápolyt környező falvakat szerencsésen felgyujtának és sok harácsokkal tértenek meg az magok *kos*-ába.«

— Ez Nyecsáj volt Burljájjal — mind a kettő záporozsjei. Jól ellátták a török baját.

— Még most se felejtjük el.

— Jegyezzétek fel, deákok — mondta a bojár — ezek a kalózok semmibe sem veszik az uralkodó tilalmát. Megtiltották nekik, hogy felingereljék a törököt és mégis cselekszik...

[1] A *kos* a záporozsjei kozákok katonai közössége, szervezete, települése volt, ennek élén a *kosevoj atamán* állt. — *A ford.*

[2] A *kán* több keleti népnél, így a tatároknál is fejedelmet, uralkodót jelentett — *A ford.*

[3] A *szlanyika* doni kozák-tábort, később községet, majd mezővárost jelentett. — *A ford.*

[4] A Pontus Euxinuson, a Fekete-tengeren. — *A ford.*

[5] *Caregrád* vagy *Carigrád* — Konstantinápoly. — *A ford.*

Az izzadt, kapatos tömeg csakúgy tódult a hordó felé, mert remélte, hogy az írnok felolvassa a szultánhoz írt levelet is. A nap szinte perzselte fejüket, vállukat. A kék égen alig észrevehetően — mint légy a magas kék mennyezeten — egy helyben állt a tömeg fölött valami légi ragadozó.

— Nini, héja vitorlázik odafent...

— Hol? Nem látom. Tyű, de magosan van!

— Magosra szállt, az ördögadta!...

Az írnok leszállt a hordóról.

— Miért a Dont szolgálod, deák? — kiáltották a tengerről jött kozákok.

— Szolgáld Záporozsjét!

— A záporozsjeiek nem adták el magukat senkinek! De az alsódoniakat megvette a muszka cár.

— Pusztulna el az a Muszkaország cárjával meg minden nemzetségével együtt!

— »Nem szabad véteni az török ellen, meg kell várni parancsomat-« — ugye, bojár, így írta volt uralkodónk és nagyfejedelmünk? — kérdezte az egyik deák.

A bojár dühösen bökdöste botjával a homokot, végighordozta tekintetét a tömegen és sultogva mondta:

— Ezek a betyárok trágár szóval gyalázzák uralkodónk nevét — nem illik itt ácsorognunk.

A moszkvai vendégek továbbmentek.

7.

Az utca közepén, egy nyirkos helyen, egyenest a sárba terített atlaszköpenyen hevert a záporozsjei a két török rabnővel. Egyiküket maga mögé ültette és térdére hajtotta csimbókos, nagy borotvált fejét. A másik mellette kuporgott a homokon. A kozák kiengedte markából a török lányok hajfonatát és erősen behunyt szemmel szunyókált. Ezüst hüvelyű görbe cserkesz-szablyája, rozsdás kováspisztolya jobbjánál feküdt.

A rabnők meztelen barna mellükre horgasztották fekete fürtös fejüket és behunyt szemmel, könnytelen búsultak.

A bojár odament a záporozsjeihez. A deákok már kissé távolabb megálltak, de az öreg odaintette fejével a legfiatalabbat.

— Költsd fel!

Jefim oldalt került és sárga csizmája orrával enyhén megrúgta a záporozsjeit.

— Ki az ördög az? — kiáltotta a záporozsjei. A napbarnította ököl kinyílt és a bütykös ujjak keményen ráfonódtak a szablya markolatára.

— Hé, kozák, eladod ezt a két eladólányt — kérdezte hangosan a bojár. — Szeretném tudni az árát.

— Fejenkint húsz tallér. Mind a kettő az én rabom.

A záporozsjei kissé felnyitotta a szemét, levette kezét a szablyáról, vörös bugyogós nadrágja zsebébe nyult és egy nagy pipát, kostököt, tűzszerszámot húzott elő.

— Miért szabod olyan magasra az árát, te zsivány?

A záporozsjei ügyet sem vetett a bojár szavára, megtömte pipáját, tüzet csiholt, rágyujtott és megint el akart szundítani.

— Adok értük huszonöt moszkvai rubelt. A tallér se ér többet, mint a rubel.

— Nem vagyok még fogatlan vénember: elvenném én feleségül mind a kettőt, de kell a pénz... Potyára meg nem akarom bemocskolni az edényt!

A bojár várt és hallgatott.

A kozák rávetette betyárszemét és tenyerével rongyos nadrágjára csapva biggyesztette hozzá:

— Nekem még volna mivel legénykedni, de te csontváz vagy, hulla vagy.

A bojár majd felöklelte szemével a kozákot és sziszegve rázta a fejét. A rózsaszínű, lapostetejű bársonysapka alól kibuggyanó deres tincsek tiltakozóan lobogtak halántékán.

— Csak a bolond mutogat ujjal a lába közé, okos ember szembe néz!

— Takarodj a pokolba, te csontváz! Neked nem adom olcsóbban őket, mert hulla vagy... Azt akarom, hogy egy csapat gyereke legyen ennek a két lánynak... Neked nincs már..., de nézd meg, micsoda csecse, hasa van ennek a két lánynak! Utolsó dög vagy te, phi!

— Nem fejni akarom én őket. Adok értük huszonhat tallért — mindjárt előkeresem a pénzt...

A záporozsjei lomhán, álmosan tömte meg újból a pipáját.

Odament egy hosszú, tarkakaftános, fehér csalmás, méltóságos, magas török vagy buharai. Nagyon halkan mondott valamit törökül. A fogoly lányok felemelték fejüket. Egyikük, aki a kozák fejét tartotta, egészen felélénkült; szép, barna arcát pirosra festette az öröm. A másik csak szemmel mosolygott a

törökre, gyors, félénk pillantást vetett a szunyókáló kozákra és kissé előredőlt.

A csalmás férfi a kozák fölé hajolt és hangosan ráköszönt:

— Szele malikin![1]

— Ohohó! — a záporozsjei felnyitotta a szemét és ugyanazzal a köszöntéssel felelt: — Malikin szele, cimbora!

— Mennyiért adod a kettőt?

— Neked, böszörmény? Harminc tallérért odaadom mind a kettőt.

— Add ide őket, nesze a pénz!

A kozák felült — sokkal fürgébben, mint ilyen nehéztestű embertől várni lehetne — felnyalábolta a két rabnőt, mint két kisgyermeket; először jobbkarjából az egyiket, aztán baljából a másikat nyujtotta át a vevőnek.

A vevő meghajtotta fejét a kozák előtt, kezét szívére tette; ezzel fejezte ki tiszteletét a rabnők volt gazdája iránt, majd megfordult és a török lányokkal a városba indult.

— Ez bezzeg nem csontváz. Ez vevő a talpán — dörmögte a záporozsjei. Lehajolt, vállára dobta köpenyét, hatalmas mancsával felmarkolta fegyvereit és kucsmáját. Szeméből egycsapásra elszállt az álom. Gyorsan elindult a legközelebbi lebujba.

A fiatal deák nem tudta megállni szó nélkül.

— Ej, bojár, én két kancsó pálinkáért mind a két eladólányt megvettem volna ettől a részegestől.

— Vigyázz, kölyök, ólommal forrasztatom össze a szádat.

A moszkvaiak mellett feketehajú, olajbarnabőrű, fürge, pőre kamasz futott el. Meg-megrázta cinóbervörös agyagkorsóját és torkaszakadtából kiabálta:

— Itt a buza, itt a buza, aki fizet, az meghúzza!

— Hé, püspökfalat! — szólították meg a suhancot a járókelő kozákok. — Adj egy kis buzát!

— Ördögadta csimbókosai! — dörmögte a fiatal deák, mikor látta, milyen mohón nyakalják a kozákok a buzát. — Isszák, mint a nektárt, nekem meg mindjárt szellenthetnékem van ettől a kotyvaléktól, pedig a szellentés miatt úgy megvadul az öreg, mint a farkas.

A fiatal deák félt dühös gazdája közelébe menni. Várta, mikor szólítja magához...

[1] Azonos a nálunk *szálem-alejkum* formában ismert arab-török köszöntéssel. Jelentése: béke veletek, vagy veled. — *A ford.*

A téren — szent Miklós képescölöpétől nem messze — áll Bajnok Iván fatemploma. A bejárat fölé tölgygerendákból összerótt, korhatag eresz hajol. Az eresz alatt, a vasgyűrűs, alacsony szárnyasajtó fölött sötétlik a szent vitéz képe, mely homályos zöld vértben, félfordulatban ábrázolja Bajnok Ivánt. Derekát keskeny öv fogja körül, rajta fekete hüvelyű, kétélű, kurta kard csüng. A vért alatt vörös nadrág, botoshoz hasonló sárga csizma látszik. Leengedett balkarja szíve felé hajlik vissza, jobbjában vékony keresztet tart. Úgy néz, mintha fülelne valamire. A sarokban néhány felhőfoszlányon holmi szent arcok láthatók...

A kozákok ki- s bejárnak. Meg-megfordulnak, keresztet vetnek az ajtó felé. Gyertyákat égetnek azok előtt a szentek előtt, akik az ő fogalmaik szerint a legjobban segítenek a hadjáratban és akiknek a háborúban megfogadták, hogy tiszteletükre »gyertyácskát« égetnek majd az ódon szentegyházban. A templomnak két papja van. Mindkettőt Moszkva küldte. Mindegyik hozott egy-egy ikont, amelyet moszkvai cári szentképírók festettek. A kozákok szemügyre veszik a hozott ikonokat.

— Nem idevalósi mester írta képek... Olyanok rajta a Krisztusok, akár a vajdák: pozsgásak, hájasak.

A pópákat kigúnyolják:

— Hajdanában esett: egyik pópa kíséri a másikat és azt kérdezi tőle az úton: »Hogy hínak téged, Iván?« — Hát a pópák azóta se tudják, kit hínak Ivánnak, kit Pjotrnak.

Olvasni nem lát a két pópa: emlékezetből éneklik a misét és alleluja helyett bizony gyakran mondanak ámen... A kozákok ritkán esküsznek templomban, inkább a hajdani szokásokhoz ragaszkodnak: dobogót eszkábálnak a téren, ott kiáltják ki a vőlegény meg a menyasszony nevét. A vőlegény kiválasztja a maga és mátkája tanuját, tartanak egy kis ceremóniát s ezzel vége az esküvőnek.

A bojár a térre, a templom felé tolakodott deákjaival. A tér közelében kofabódék és csapszékek sorakoznak. A moszkvaiak néha odamentek a bódékhoz, megálltak, vizsgálgatták a portékákat. Az egyik sátor előtt téglaszínűre festett, bő teveszőrkaftánban, ugyanolyan színű, térdigérő rövid nadrágban, pucér lábszárral, mezitlábra húzott saruban nagyszakállú perzsa járkált fel s alá és úgy gágogott, mint egy gunár:

— Zer-barft! Zer-barft![1]

[1] *Zer* — arany; *barft* — szövet, kelme. — *Csapigin.*

Visszafelé menet ugyanolyan gágogó hangon kínálta áruját:

— Arany — pars, arany — pars.[1]

— Hé, te sósugorka!

— Ne csúfold, nem görög az, hanem hindus.

— Ne? Miért ne? Azok fehér *csal*mában *csal*nak, ezek meg kékben. Egykutya! Hé, hogy adod a koszt meg rühöt?

A bódé belsejében egy másik perzsa ült. Nyilván ez volt a gazda. Vörösmintás aranybrokát kaftán és arannyal hímzett kék csalma volt rajta. Ragadós édességeket evett. Egy zacskóból rakta egyenest a szájába. Fényes, fekete szakállára sűrűn rátapadtak a nyalánkságok apró morzsái.

Valahányszor a vevőcsalogató a perzsával beszélt, mindig mosolygott, integetett és az elsőnél is hangosabban kiabálta:

— Finom kelme, finom brokát! Adj pénzt, kozák! Adj pénzt, kozák!

A bojár odament a sátorhoz és kezében mérlegelte a kiakasztott, világos kelme súlyát.

— Jó brokát! Venni kellene... Moszkvába nem szállítanak ilyet...

Továbbmentek. A kék damaszkuszi kamukával megrakott bódékra ügyet sem vetettek, rövid ideig álltak a bur, litván és velencei bársonyt áruló kalmárnál is.

— A moszkvainál százszorta jobb bársonyt árulnak a zsiványok: rőtsárga a színe, ragyog, mint az arany...

Arrább, oldalt szinnel egybeépített bolt áll. A szin ritka gerendáinak hézagain mohón csillogó szemek bámultak kifelé. A nyilt üzletből perzsaszőnyeggel félig eltakart deszkaajtó vezetett a szinbe. A bolt falain csodálatosan finom mintájú szőnyegek függtek. A bojár széttárta karját és kis híján elejtette aranyozott fejű botját.

— Csudás! Hát ez csudás! Ilyen szőnyegeket világéletemben sem láttam, pedig elég régóta élek a világon...

A sátorban két kampósorrú férfi ül: az egyik fején prémestetejű fekete kucsma, a másikén bozontos fekete süveg. A gyapjú kondor tincsei alól kékes bogarú, metsző tekintető szem villog elő. Mindketten szőrével kifelé fordított birkabundában vannak.

— Pogány perzsák — szólal meg Jefim.

A bojár közbevágott:

[1] Szójáték: *parcsa*: brokát, a perzsa *pars*-t kiabál, ami az oroszban koszt jelent. — *A ford.*

— Ne fecsegj zöldséget, szolga. Azok a perzsák, akik brokátot árulnak. Ezek, úgy gondolom, lezgek!...

Az egyik görbeorrú kivette szájából a szőnyeg mögött, egy kis asztalon álló nargilé szopókáját és nagyot kiáltott:

— Kamenumek, arnel ahcsik! Me thga mart! Cahumenk halicsanner Horoszanic ev-Parszkasztanc Faraganic!

Hegyes körmű, fekete mancsával fürgén, mohón megragadta a nargilé szopókáját és nagy szörtyögéssel, bugyborékolással szívta tovább a dohányt.

— Az ördög vigye el! Úgy szopja azt a belet, mintha az ember ereiből szipolyozná ki a vért, bizisten; odanézz, bojár! Olyan, mint az ördög azon az »Utolsó ítéleten«; ugatni is pokolian ugat! — kiáltott fel Jefim.

— Fogd be a szád! Azért is megállunk, próbáljuk megfejteni, mit mond — csökönyösködött a bojár és csakugyan megállt.

A másik görbeorrú oroszul kezdett kiabálni:

— Akarnak-e venni kislányt vagy kisfiút, uraim?... Adunk el horoszáni és perzsiai — faragáni szőnyegeket is.[1]

Az első görbeorrú kerékbetört oroszsággal megint elrikkantotta magát:

— Mi portékánk legolcsóbb! — harsogta bömbölő torokhangon, mintha örülne, hogy tudja ezt a néhány idegen szót. Sovány, szikár. Arca sárga. A birkabunda meg-meglibben rajta. Valahányszor kettényílt, az övön mindig megcsillant a cifrahüvelyű, hosszú tőr.

A bojár odament, megérintette az egyik szőnyeget.

— Jó szőnyeg — faragáni munka! — mondta az oroszul óbégató örmény.

Alkuba bocsátkoztak. A deákok szótlanul vártak. Csak Jefim sündörgött körülötte. Megsimogatta a szőnyeget, ráhajtotta arcát és megszagolta. A bojár megalkudott egy szőnyegre. A fekete ember fürgén összetekerte a portékát, elvette a pénzt és barna kezével a szőnyeget paskolgatva tört oroszsággal mondta:

— Vegyél, uram, kislányt... Török, hajlik, mint nádszál, csccsc! — csettintett a nyelvével. — Fog táncolni, dobot ütni, játszani. Madár — nem kislány, csccsc! Nem táncol, repül...

[1] Ez a bekezdés annak a szövegnek a fordítása, amelyet az első kereskedő örményül mondott. Faragán — Fergán. — *Csapigin.*

A bojár némán magához intette az egyik szakállas deákot és kezébe adta a szőnyeget.

— Vidd a szállásomra, Szemjon!

A deák átvette.

A fekete ember behízelgően folytatta:

— Van egy lány... Mellét kiégették. Láncos perzsa csészecskék vannak mellén... Lehet magadnak szeretni, lehet ajándékozni másnak — nem lesz anya ... nincs mell, nincs magzat... Ha megnő, vad lesz, mint hiéna... Az ilyen nagyon vigyáz uraság háremére — senkit nem enged be, kínozza asszonyokat. Maga meddő, máshoz sem enged idegen férfit... Olcsón adom, uraság... Olcsó kislány...

A bojár úgy tett, mintha nem hallaná a fekete ember hízelgő hangját. A szőnyegeket rézegette.

— Mi portékánk legolcsóbb! — kiáltotta a másik.

Jefim sejtette, hogy ez nem tud sokat oroszul.

— Hindus vagy, avagy görög, te sátán?

— Nem — rázta boglyas fejét a kereskedő — nem görög, örmény... Kamenumek, arnel, ahcsik!

— Gyerünk tovább, deákok!

A deákok meghajoltak és a bojár után indultak. Jefim közelebb lépett gazdájához és gyorsan odaszólt:

— Megnézted azt, amelyik a mi nyelvünkön gagyog?

— Hát te megnézted? Mit láttál rajta?

— Rőfnyi tőr van a subája alatt — nyilván betyár ez is. Eladja a portékát, utána szalad a vevőnek, leszúrja és megint eladja a szőnyeget!

— Ugyan-ugyan! Valóban olcsón árulnak... Moszkvában álmodban sem látsz ilyen szőnyeget ezért a pénzért...

— Ezek is csak összeraboltak mindent, mint a csimbókosok... Láttad, hány kis fiú meg lány van a színben? Minden rés tele van apró szemekkel, mint a rőzse verébbel!

— Hát rabló népség, az már igaz! — hagyta rá a bojár és hozzátette: — De nagyon olcsón árulnak.

A lábuk közt kutyák surrantak át. Oszlásnak indult hús bűze csapott orrukba. Röptében arcukba vágódott a tömérdek légy. Ezen a soron élelmiszert árultak.

Iszonyú agyarukat kivicsorító barna vadkanok lógtak a napsütésen; a bódén körbefutó tölgygerendákra erősített köteleken csüngtek. Az elejtett erdei vadak szemében legyek és pondrók hemzsegtek. Ugyanitt pusztai lovak szélesen szétterpeszkedő, esetlen patájú, óriási levágott csánkjai álltak. A gyékény-kötős

mészáros — szakállas doni kozák — ugyancsak hadonászott véres kezével.

— Kinek adjak pusztai csikóhúst? Marját, fejét, vagy egész hátulját? Paprikásan, fokhagymásan sütve nagyon jóízű — valóságos csemege!

— Hát te, pajtás, ettél-e már gebehúst?

— Ettem — feleli szaporán a mészáros — neked is javallom, kozák; a pusztai csikó húsa puhább, mint a bornyúé. De vehetsz ürü-, vaddisznóhúst — az is van.

— No mutasd azt az ürüt! De ne kutyahúst adjál ám!...

— Sintérkedni nem érek rá, aztán meg a kutyának nincs szarva.

— Kövér vagy sovány?

— Pogány népség! Úgy zabálnak, mint a tatárok. A lóhús még hagyján, de pondróstúl befalnak mindenféle dögöt, pfű! — köpött egyet a bojár és elkomorodott, de lehalkította a hangját.

A deákok attól tartottak, hogy kirobban belőle a düh; hátramaradtak.

Az öreg tovakopogott a köveken, botjával homokfelhőt vert fel és elsietett, hogy ne lássa a piacot, ne érezze a bűzét.

— Nem jól megy az öreg, de kár szólni — megharagszik!

A fiatal deák foghegyről felelt a szakállasnak:

— Hadd haragudjék!

— De olyankor tájékára se lehet menni, vigyázz!

A bojár a csapszékek utcájába tévedt. A tölgyfából épült kocsmák tárva-nyitva állnak. Az ajtón sűrű, nehéz bűz vodka-, sóshal- és ganészag árad ki a lebúj hátulja felől. Minden csapszék hátsó része alacsony sövényre támaszkodik, a kerítés mentén vörös és fekete kucsmák meredeznek, combok sárgállanak: tisztálkodnak az emberek... Ugyanitt vízben áztatott kender rothadt, csípős bűze terjeng.

Az öreg tüsszentett egyet, kaftánja szárnyával megtörölte szakállát és eltakarta arca alsó felét. Hátrahőkölt és a deákokhoz fordult. Jefim a bojár szeme közé nézett és megszólalt:

— Nálunk Moszkvában is erősen kereskednek ezzel az itókával a lebújokban, de úgy sejtem, a csimbókosok még erősebben élnek vele.

— Hová vezetsz, gazember?! A templom felé tartanánk és hová elcsámborogtunk? Te veszett kutya! Néha olyan éles a szeme, most meg vak!

— Ócska templomuk van ezeknek, bojár, nemsokára összeomlik. A mi embereink újat építenének nekik, de látod, ezek job-

ban szeretik a magukét, cölöpökkel támasztják meg, mint egy viskót.

— Te, te szószátyár! — szisszent rá a bojár. — Ha Moszkvában mondanál ilyeneket a templomról, ólmot öntetnék a torkodba, hogy ne káromold szent hitünket... Majd adok én neked!...

A deák ütést várt, de a bojár leengedte botját. A legény levette kucsmáját és bűnbánóan mondta:

— Bocsáss meg, bojár! Roppant csikaródik a hasam ettől a kozák löttytől, majd szétszakad a fejem, azért jön a nyelvemre ez a sok hiábavalóság!

— No jó, ezt elhiszem... De nem a buzától szelel ám úgy a hasad, hanem az ételtől: ezeknél a betyároknál mindent paprikásan, meg zöldséggel főznek s ami a fő — nem tudni, ki kotyvasztotta; nem tudni, tiszta, egészséges-e az étek? Ezentúl óvatosan nézz a körmükre, deák!

— Értem, bojár. Ezen a közön hadd vezesselek: mindjárt itt a templom.

Az öreg nem mert előremenni. A deákot követve ballagott a közön, félénken sandított a csapszékekre, ahol csimbókos fejek, izmos bronzszínű karok csüngtek le az asztalok széléről. A kocsmákban folyt a tivornya, az ajtón úgy ömlött kifelé a dohányfüst, mintha égne a bódé. Részeg hangok hallatszottak:

— Lökjetek egy kis pénzt a csapláros bugyellárisába, cimborák!

— Igyál! Aranyhegyek úsznak a Volgán, meg a tengeren!

— A muszkák hajószámra küldik a ruhaneműt meg a gabonát!

— Zsiványtanya! — szisszegte a bojár.

9.

A téren olyan sok kozák férfi és asszony, olyan sok bőnadrágos, fehéringes, bocskoros muzsik gyűlt össze, hogy nem egykönnyen lehet eljutni a templomig.

A templom közelében dobogót emeltek. Két öreg kozákasszony kék szövettel serényen leteríti az emelvényt, a lépcsőt meg leborítja rikító színű szőnyegekkel.

A bojár halkan parancsolja a deáknak:

— Szimatold ki, Jefim, kinek eszkábálták ezt a vérpadot.

A deák felvidul a bojár tréfájára és víg arccal surran a tömeg közé.

— Esküvő lesz, bojár — újságolja, mikor visszatér. — Ezek a betyárok nem szívelik a muszka papokat, hát deresre húzzák és tölgyfabottal elfenekelik őket.

— Ne tréfálj! Milyen ez a ceremónia?

— Felállnak erre a dobogóra, olyan mélyen meghajolnak a nép előtt, hogy a deszkát verik a homlokukkal, aztán meg a menyasszonyt verik meg.

— Az igazat mondd, ne lódíts!

— Már hozzák is őket! Tolakodjunk közelebb, hadd lássunk, halljunk mindent, azért vagyunk a cár szemei és fülei.

— Zabolázd meg a nyelved, ne fecsegd ki, mik vagyunk! Hullák vagyunk... Nem hiába becézett így bennünket az a rabló...

— Gyerünk még közelebb, bojár — ahol jön a fiatal pár!

A feketehajú Frol Rázin vadonatúj kék kaftánban, hajadonfőtt, felment az emelvényre. Kezében törülközővel letakart szentkép. Mögötte két tanu. Egyik a vőlegényt, másik a menyasszonyt vezeti kézen fogva. Felvonulnak a dobogóra, meghajlással köszöntik a népet. Frol az emelvény végébe megy a képpel, nem hajlik meg a nép előtt. A tanuk az emelvény két elülső szögletébe állnak, egyik jobbra, másik balra.

A vőlegény kézen fogja a menyasszonyt és mégegyszer mindketten meghajolnak a nép előtt.

Sztyepán Rázin szűkderekú fehér atlasz kaftánt öltött. Derekán égszínkék selyemöv; rajta ezüst hüvelyű, halcsontmarkolatú, kurta, görbe tőr csüng. Fején keskeny prémszegélyes vörös kucsma. Fekete fürtjei kibuknak alóla.

A menyasszony barna ruhát visel. Fején áttetsző kék keszkenő, melynek hátra ereszkedő végét szőke hajába fonta.

— Rablott kaftán van rajta, testre símuló, gyönggyel kirakott, moszkvai kaftán — súgta Jefim a bojárnak.

— Mit jár a szád hiába! Tán én nem ismerem a kaftánok szabását?

— Vigyázzatok, észrevettek bennünket... — súgta a másik deák.

— Ez is bolond — dörmögte az öreg — hisz hangosan nem szólunk senkinek semmit. — Mégis óvatosan szétnézett. Mikor látta, hogy senki sem törődik velük, halkan hozzátette: — A vérpad már elkészült. Hóhért ide, és vége a cécónak!

Jefim hangosan felnevetett.

— Vigyázz, deák, nem magunk közt vagyunk.

A vőlegény előretette sárga szattyáncsizmás lábát az emelvényen, kucsmáját balkezébe vette és keresztet vetett. A menyasszony szintén, csakhogy ő a templomra tekintett. Aztán mindketten meghajoltak mind a négy égtáj felé. A vőlegény messzezengő hangon megszólalt:

— Ez a feleségem, vitéz atamánok és ti jó kozákok és minden emberek, kik itt vagytok. Aki nem tudja a nevét, annak megmondom: Oljena Mikitisna, Sisenka kozák özvegyének lánya.

— Tudod-é, kozák, hogy ma éjjel meghalt apád, Tyimosa?

— A halottat nem keltheted életre, kozák, nem támaszthatod fel. Tudom, hogy meghalt apám, sajnálom is, de a portyázó kozák keveset tanyázhat itthon. Ha elmúlik a lakodalom, tisztességgel eltemetjük a megboldogultat, fejfát állítunk a sírhantjára.

— Csak nősülj meg, kozák. A portyázó csakugyan nem ülhet itthon, nem sírhat örökké.

— Vén volt már az apád, tán a száz esztendőt is betöltötte.

A vőlegény a menyasszonyhoz fordult:

— Oljena Mikitisna! Légy a feleségem. Szeretni foglak, amennyire lehet, vigyázok rád és ajándékokkal kedveskedek.

Rázin derékig meghajolt menyasszonya előtt.

— Te meg, Sztyepán Tyimofejevics, légy az én szeretett uram; csak neked adtam a lelkem, neked adom hát a testem is...

A menyasszony bokáig hajolt a vőlegény előtt, aztán egymás mellé álltak és előre, a tömegre néztek.

A vőlegény tanuja megrántotta derékszíján a görbe cserkesz kardot. A kék kaftán alatt kidülledt széles mellkasa, de ő nem szólt semmit, csak kis fekete bajuszát pödörgette és a záporozsjei kucsma alá igazgatta fekete haját — olyan sűrű volt, mint egy kalmüké — aztán halkan beszélni kezdett:

— Atamánok, jeszaulok és kozákok! Én, Vaszilij Lavrejev, akit Bajusz Vaszjkának becéznek, akit mind ismertek — hiszen portyákon nem egyszer választottak atamánná — becsületszavamat adom, hogy Sztyepán Rázin vőlegényt — akit minden bajtársunk ismer — mindig megtartom az igaz úton, ügyelek, hogy sose sértse meg feleségét, Oljena Mikitisnát, és tudomásotokra hozom, ha becstelenül bánna asszonyával.

A tanu nem hajlik meg, visszavonul a dobogó belső végébe.

— Neves tanuk! Egy év mulva, vagy tán hamarább is, másnak kell köpönyege szárnyával eltakarni a menyecskét... — kiáltja valaki a téren tolongó tömegből.

— Majd meglátjuk! — felel rá egy másik hang.

Most a menyasszony tanúja szólal meg. Szikár, erős, középtermetű férfi. Jobbfülében gyűrűalakú aranyfüggő fityeg. Egyik kezével megigazítja selyem övén csüngő rövid tőrét. Kellemetlenül, nyersen csengő hangja betölti az egész teret.

— Én Szergej Taranuha vagyok, akit hályogos szemem miatt Kancsi Szerjozskónak is hívnak. Zsenge korom óta járok a portyázókkal mindenfelé: kóstolták már a kardomat perzsák, törökök, tatárok és kajdatszki hegyilakók. Oljena Mikitisnát becsületes lánynak ismerem, őszintén megmondom nektek, atamánok, kozákok és neked Sztyepán Tyimofejevics, aki most már ura vagy: én így vélekszek róla. Nem tudok semilyen rossz cselekedetéről. Ha tudnék, nem takargatnám.

Megrántotta szűkderekú vörös kaftánjának szárnyát és hátrahúzódott.

— Ha aztán szétválnak — tessék megítélni, ki a rossz, ki a jó!

— No, csókoljátok meg egymást, fiatalok, és vendégeljétek meg a népet pálinkával!

A vőlegény hátralépett a menyasszonnyal. A dobogóra fürgén felment egy fehéringes, plahtás,[1] öreg kozákasszony. Rózsaszín alapon sárga csiszolt üveggel és fehér gyönggyel díszített szaru-kikát tartott ráncos kezében. Az öregasszony meghajolt a vőlegény előtt, a menyasszonyt szájoncsókolta, ügyesen és gyorsan levette lánya fejéről a keszkenőt, kontyba kötötte hajfonatait, szabaddá tette a menyecske nyakát, fülét és új fejdísszel födte be haját.

Míg kicserélte lánya fejékét, hangosan mondta:

— Kiszabadítom a füled, hogy meghalld urad szavát! Felkontyozom a hajad, hogy ne lógjon, ne hátráltasson a házi munkában. Szeresd a férjedet, Oljenyuska.

Veje előtt bokáig meghajolt.

[1] A *plahta* négyszögletes, csíkos vagy kockás, vastag gyapjú- vagy gyapotanyag, melyet szoknya helyett viselnek Ukrajnában és Dél-Oroszországban. — *A ford.*

— Te meg, Sztyepánusko, szeresd a lányomat... Tartsd szigorúan, de ne bántsd, ha valami rosszat pletykálnak róla...

— Szeretni fogom, Anna Andrejevna!

Arannyal és gyönggyel hímezett állógalléros, vörösbársony moszkvai kaftánban, lassan, méltóságosan maga a főatamán lépett az emelvényre. Frol átnyujtotta neki a szentképet. A fiatal pár derékig meghajolt Kornyej Jakovljevnek és megcsókolta a képet.

— Apátok, Tyimofej Rázin helyett apátok leszek, Sztyepán és Oljena. Most is kérlek benneteket, hogy kereszt- és örömapátok házában üljétek meg menyegzőtöket!

Visszaadta Frolnak a képet, majd a néphez fordult és hangosan kiáltotta:

— Lakodalom-vigasság az élőknek, örök emlékezet az elhunytaknak! Tegnap is mulattunk, vitéz atamánok, az is volt valami; de ma arra kérlek benneteket, hogy ezt a nagy örömet osszátok meg keresztfiammal, keresztlányommal és velem, apjuk helyett apjukkal!

A tér boldogan, viharosan felzúgott.

— Lám, mind itt van, bojár — mondta Jefim.

Bajnok Iván templomának vén harangja bágyadtan megkondult.

A bojár levette lapostetejű prémsapkáját, a deákok lekapták sapkájukat.

»Csak nem megy a templomba az öreg — gondolta boszszusan a fiatal deák. — Olyan éhes vagyok, mint a farkas...«

A bojár az elnéptelenedett téren át a templom felé indult.

10.

A forró nappalt — mikor a folyó vize fehéren tündöklik a fényben — üvegfüggönyként takarja el az éjszaka. A fehér homokra kristályos-zöld árnyékot vetnek a házak és a fák. A ruhák: a kaftánok, nyári ujjasok és tarka plahták szine piszkos-fakóra halványodik. A nagy, kerek hold már rég a vizenyős-zöld égbolton áll. Sok világ ég az atamáni házban. Az ablakról félretolták a rámát. Füst és gőz áramlik kifelé. Ittas kozákok, kozákasszonyok, bocskoros, lábpólyás muzsikok támolyogva botorkálnak ki az atamáni ház lépcsejére. A lépcsőn egyik hasmánt csúszik, másik kétrét görnyedve vánszorog az

udvarba. A pityókos asszonyok, lányok nagy karikába gyűlnek az ablak alá és rágyujtanak egy menyasszony-csúfolóra.

— Kezdjed, komámasszony!

— Itt jó, itt lehet!

Az egyik rázendít:

Náunk a lakodalomban
történt a csuda,
megszólalt a pálinka is,
nemcsak a duda.
Azt mondja a szesz neked:
elveszem az eszedet...
Tölgydongájú hordócska,
furva rajta lyukacska...
Megizzadt az, aki fúrta,
de nem te voltál az, Sztyenyka,
elszaszasztottad a jussod, rág a bú,
du-du, du-du, du-du, du.

— Csinálta volna Sztyenyko, de a menyasszony nem adta be a derekát. Kergesd ide az anyját, Sztyenyka, hámot teszünk hátára annak a fortélyos banyának!

— Kezdjed, komámasszony!

— Mit gajdoltok ilyen moszkvai nótát, boszorkányok!

— Ojjé, a vőlegény szereti a moszkvai dolgokat!

A domb partján letaposták a füvet,
öregapó csókolta meg a szüzet...
du-du-du.
Tölgydongáju hordócska,
fúrva rajta lyukacska...
du-du-du.

Fundámentomáig megremegett az atamáni ház grádicsa. A vőlegény állt a lépcsőn; nagyot dobbantott lábával. Göndör fürtjei eltakarták arca egyik felét. Araszos vállán fehér atlaszkaftán ragyog a holdfényben. Széles, domború melle le van öntve vörös méhsörrel. Rázin jobbjában pisztoly.

— Hé, menyecskék, meg az, aki csúfolni meri az én fiatal feleségemet!

Az asszonycsapat kireppent az atamáni udvar kapuján, de még a legmesszebb szaladó menyecskék is hallották az iszonyú hangot:

— Megtanítom kesztyűbe dudálni azt, aki hazugságot kiabál.

Felemelte, megrázta lehorgasztott fejét. Arca halvány. Magas homloka fölött égnek állnak fekete tincsei.

— Hol vagytok, pletykafészkek?

Az atamáni udvaron csak részegek ődöngtek. Rázinnak senki sem felelt. A lépcső közelében vénasszony táncolt rongyos plahtában. Gyér, ősz haja kibukott keszkenője alól és arcába hullt. Ittasan gajdolt:

Édesanyám huzzál piros csizmát,
hadd kopogjon annak a patkója,
ha meghallják patkód kopogását,
mind elnémul, ki rád rosszat szólna!

Rázin hallgatott egydarabig, aztán megszólalt.

— Ne merjétek városszerte meghurcolni Oljena nászingét, menyecskék!... Aki érte jön az ingért, azt zsákba bugyolálom, aztán a vízbe hajintom, mint egy kutyát! Mi már nem mindent kedvelünk, amit az öregek szeretnek!...

Rázin komoran szétnézett az udvaron és a terembe ment.

— Tudjuk, hogy nem kedvelitek! Azelőtt nem ivott, nem evett a vőlegény, menyasszony, ti meg esztek, isztok! — kiáltotta valaki.

Éjfél elmult. Gyertyás lámpásokkal vonult haza a nászmenet. Hat dudás ment velük. Kornyej atamán ittasan, lomhán, hajadonfőtt kísérte haza a fiatal párt. Alján kovácsolt fémcsipkével díszített bársonyköpeny, mintás zöld szattyáncsizma volt rajta. Sztyepán keményen lépkedett, maga elé nézett és hallgatott. Átölelte kékblúzos mátkája derekát. A fiatalasszony homlokát és haját arany abroncs ékesítette. Ura széles vállára hajtotta gyermekies fejét. Nagy szeme boldogan csillogott, valahányszor halkan megkérdezte:

— Szeretsz, Sztyenyko?

Rázin nem felelt.

— Hallod, Sztyenyko?

— Hallom, Oljena. Szeretlek, csak most nincs kedvem beszélni!

Keresztfia házának lépcsőjén az atamán szájoncsókolta a két fiatalt.

— Csak szeretkezzetek, gyerekek. Szép ez az éjszaka... szép... Hej! — sóhajtott és elment...

Otthon egész éjjel öntötte magába a bort.

A bojár szállásáról különféle megbízásokkal elküldték a két idősebb deákot. Még a kis tatárt is elszalasztották, hogy segítsen felszolgálni a lakodalomban, pedig ez a siheder gyakran segédkezett a bojárnak.

A terem tolóablakait szorosan becsukták. Csak ketten vannak otthon: a bojár meg Jefim, a fiatal deák. A legény előtt lapokból összeragasztott, hosszú papiros fekszik az asztalon. Írásra kész kezében lúdtoll. A bojár ideig-óráig félreteszi dölyfét: a fekete medvebőrrel bevont padra, az íródeák mellé telepszik. Az üres asztalon gyertyák lobognak. A bojár töpreng, a deák is hallgat. Az öreg szétnéz a teremben.

— Nagyon jó, hogy hólyaggal húzzák be az ablakot. ebben látod, a betyárok okosabbak a moszkvaiaknál — azok csillámlapot vágatnak, sőt sokan — mit ki nem lelnek — üveget tétetnek a karikába. Szinte rőfnyi magas lyukat töretnek a falba és ragacsos agyagból tapasztanak köré rámát. Ez már nem helyénvaló.

— Igazad van, bojár! Helytelen. olyan nagy ablakot vágatni — hagyta rá halkan a deák.

— No, kigondoltam már — írjad!

— »Aljekszej Mihajlovics cárnak és nagyhercegnek egész Nagy-, Kis- és Fehér-Oroszország uralkodójának hódolatát küldi szolgája, Pafnutyko Vasziljev, Kivrin fia! Ez esztendő augusztus havának 5-ik napján, parancsolatodra ideérkeztem, uram, és megtelepedtem a doni sereg krúgjánál, szállást meg kosztot Kornyejka[1] Hodnyev Jakovljev atamán ád...« Leírtál mindent értelmesen?

— Az utolsó betűig, bojár!

— »És miképpen megígértem és megfogadtam, hogy mindent, de mindent jelentek neked, tétovázás nélkül jelentem is. A doni Cserkasszi városa, uram, nem kicsiny. Szigeten fekszik, cölöpkerítés veszi körül; de a kerítést belepte a moha és néhol a föld színéig lesüppedt. A tornyok és bástyák roskadoznak; némelyiket gyámfákkal támasztották meg... A város sztanyicákra oszlik. A kozák-házak sorban állnak. Köztük veteményes

[1] A kicsinyítő alakok használata (Pafnutyij helyett Pafnyutyko, Kornyej helyett Kornyejka) korántsem a levélíró bizalmaskodását fejezi ki: akkori szokás szerint ezzel is »kicsinyíteni« akarja magát, alázatát kívánja jelezni a cárral szemben. — *A ford.*

meg gyümölcsös kertek... A tér, uram, tágas. Ott vagyon Bajnok szent Iván temploma. Majdnem összedől. A te nevedben, uram, kőtemplomot építenek, de immel-ámmal rakják a falat. A templomban gyéren akad szentkép. Egyetlen arannyal festett ikonjuk sincs — mind színes festékkel írott. A kozákok nem valami buzgók. Úgy járkálnak a templomban, akár a piacon. A bástyákon kevés az álgyú; gyanítom, hogy a doni kozákok elitták pattantyúikat, mert nagy iszákosok és mert nem kell félniök, ha hiányzik egynéhány álgyú: úgyse rohanja meg városukat senki fia. Kinek volna kedve, uram, e veszedelmes zsiványtanyára jönni, azaz a halál torkába dugni a fejét? A piacon és annak tájékán különb-különbféle portékákkal zsúfolt sátrak sorakoznak. A kufárok brokáttal, a Tyereknél és a kalmük földön rabul ejtett foglyokkal kereskednek. Vásárt javarészt perzsák és örmények űznek. Sok a csapszék. E korcsmákban zsidók meg görögök a csaplárosok. Azt parancsoltad, uram, hogy felséged akaratját mindenáron véghezvigyem...« Jó ez a szó, deák?

— Melyik, bojár?

— »Véghezvigyem«.

— Úgy vélem, jobban illenék a »teljesítsem«, bojár.

— Csakugyan jobb szó, azt írjad!

— »... teljesítsem. Azt rendeléd, nagy uralkodó, és azt rendelé a cári belső duma kereső hivatala, hogy kutassam fel a sólázadás főkolomposát. En fel is kutattam itt, és kiderítettem, micsoda rabló familiából származik. Ez a nemzetség a betyár Tyimoska Raziné, egy roskatag aggastyáné, aki számos rablásokban hírre-névre tőn szert közöttük. Ezt az agg Tyimoska zsiványt eltettem láb alól, uram, betapasztottam a száját örökre. Ha felséges színed elé állok, mitsem titkolva, sorjában elmondandok mindent.« Leírtad?

— I.e. Rendben van, bojár.

— »És jelentem továbbá: megfordult a fejemben, hogy Hodnyev Jakovljevet, ki ennünk innunk ád, elfogatom és erős strázsa alatt tartandom; de nincs hozzá elegendő erőm.« Leírtad?

— Mindent papírra vetettem, bojár.

— »Izennék a vajdának, de messze van. Szökött jobbágyokon, szmerdeken kívül — akik a városkában bőven akadnak — harcos csapatot itt nem lehet találni. Másutt lehetne, de azokban megbízni szerfelett veszedelmes... Kornyejko atamánt erősen elítélem, uram. Ez a Kornyejko befogadja a voronyezsi

kalmárokat, akik — akaratodnak ellene szegülve — lopnak, csalnak: puskaport és ólmot hordanak Cserkassziba. Ez a sok puskapor mind a Volgán meg a tengeren kalózkodó guljebscsikok — portyázók — kezébe kerül. Az öreg kozákok alattomban összebeszélnek a főatamánnal, sok felszerelést adnak a betyároknak. Ennek fejében ugyanolyan osztályrészt kapnak a zsákmányból, mint maguk a rablógyilkosok. Ez a Kornyejka, uram, a templom számára egy szőnyeget kapott Moszkvából, Morozova bojárnétól, a felséges cárné és nagyhercegné hugától. Ezen a szőnyegen az »Utolsó ítélet« volt kihímezve. Kornyejka ocsmány helyen függesztette ki, ahol mindenféle szedett-vedett népség lebzsel, táncol, mulat, ahol tivornyákat csapnak... Körülöttünk csupa doni betyárok vagynak, uram. Ambátor előttünk tisztelettel említik nevedet, esik itt épp elég illetlen szó is rólad. Hetvenkednek, hogy ők senki úrnak nem szolgálnak.« Megvan, deák?

— Még egy kis híja és kész lesz, bojár!

— »A főkolomposnak sarkában vagyok, uram. Sztyenyka, Rázin fia ez a gonosztevő. Idevalósi. Gazok közt is a leggazabb, legduhajabb. Rokona Kornyejka főatamánnak. Most vala a menyegzője, ha ugyan esküvőnek lehet nevezni az ilyen hókusz-pókuszt: a piarcon sok összecsődült népek előtt kikürtölte, hogy ezentúl paráznaságban él azzal a lánnyal. Mi szerintünk ez vallatás nélkül leleplezett törvényszegés, aminek utana az ilyen cédákat mezítelenül kísérik végig és korbácscsal megcsapják a moszkvai piarcokon...«

— A bojár sokáig hallgatott.

— Minden le van írva, bojár — mondta az íródeák.

— Ne siess. Értelmesen írj, deák, ne tégy bukit és jerjt, ahová nem való. Tudom, izsicát sokat belefirkálsz — ki is nevettek miattad nem egyszer... Vigyázz, mert az ilyesmi miatt táncra perdül a hátadon a tölgyfa husángom, ha meg eljön az ideje, a bakóval is megdögönyöztetlek egy kicsit...

— Néha vétettem egy-egy hibát, bojár, de már ugyancsak megtanultam a betűvetést.

— Ne hencegj!

— »Erőszakkal nem lehet lefogni Sztyenykát, azt az előcsahost, de Kornyejka atamán révén — úgy vélem — mégis kézrekeríthetem. Én, hű szolgád, ígéretekkel nyerem meg ezt az atamánt. »Nagy tisztre emelünk téged' — szoktam hitegetni. Úgy sejtem, uram, ez a Kornyejka mihozzánk húz és azt a betyár Sztyenyka Rázint Moszkvába küldi cimboráival, Moszkvá-

ban pedig, nagy uralkodó, tied az ítélet és kényre-kedvre elbánhatsz vele... Bocsáss meg nekem, szolgádnak, uram, hogy tanácsra merem nyitni a számat, de úgy vélekszem, hogy a betyárokat nem lesz alkalmatos akkép elfogni, miként Pszkovban fogják össze ama hitványokat, akik a svéd király őfelségét gyalázták volt. Az nem bátorságos mód és sok vérbe kerül. Én csendesebben és sokkal alkalmatosabban férkezem hozzá. Ha netán fennhéjázónak találnád, ne ítéld meg szolgádat, uram. Ezt csak a pszkovi gazok kapcsán említem... Jelentem még innen, uram, hogy e kozákok nemigen szántanak-vetnek, aki rabló pediglen állandó földmívelésre szánja magát, azt e helyről kiverik... Azt is hallottam, miért cselekednek ekképpen: a vajdák és földesurak hatalmát csak Ukrajnában rettegik, mert ott sok a földműves...« Majd még írunk hozzá egyet-mást, deák. Minden megvan sorjában?

— Minden megvan, bojár!

— Nem is néztelek meg jobban, mikor hozzáfogtunk az íráshoz. Miféle nadrág van rajtad?

— Irás közben kiver az izzadság, ezért hát ócska bársonydarabokat terítettem a térdemre.

— Jól kilelted! Máskülönben az egész írást összemaszatoltad volna azzal a festett nadrágszárral! Beszélni jól tudok, van veleje a mondandómnak, de írni még a nevemet is üggyelbajjal írom le... Mi most már legalább olyan jó leveleket írogatunk az uralkodónak, mint Afonyka Nascsoki... Most pedig útnak indítjuk Szenyka deákot... Erőslábú, szakállas ember, nincs nagy pocakja... kéregetve is elmehet Moszkváig: toprongyos koldusnak nézik, zarándokbotra támaszkodva majd csak odavergődik valahogy. Darócot, bocskort adj rá és vitesd át a tulsó partra... Vezető nem kell neki — ismeri az utat. Irj egy kis levelet a vajdáknak is, hogy ne tartsák fel ezt a maskurás íródeákot.

— Igy lesz a legjobb eljuttatni leveledet az uralkodónak... Odakint gyermekhangok harsantak fel.

— Kik ordítanak ott, deák? — kérdezte a bojár.

Jefim felpattant, az ablakhoz futott, kissé félretolta és kinézett.

— Kozákfattyak kornyikálnak, bojár! Mintha csatatérről jönnének: csupa karmolás a pofájuk. Nem ez az első eset: nap mint nap háborúsdit játszanak.

A közeledő hangok hetykén fújták a dalt:

Kozák száguld a lovával,
nem törődik gaz vajdákkal..
Duna, Duna, Duna!
Hej Duna, Duna!

A bojár kinyujtotta az asztalon sárga kezefejét, aztán ökölbe szorította:

— Az apjuktól tanulták ezt az éneket? Várjatok csak, betyárok, majd felszántjuk mi még a ti földeteket, de még a hátatokat is! Majd ültetünk mi még gonosz vajdákat a nyakatokra. No, deák, olvasd fel azt a levelet, aláírom és lepecsételjük ..

12.

Rázin a kitárt ajtóval szemben, a kocsmában üldögél. Fürtjei arcába hullnak... A sok kilöttyent italtól megfeketedett, széles asztalnál mellette ül két fiatal kozák: Bajusz Vaszjka meg a bal pofacsontján sebhelyes, halványarcú, csontos, ösztövér Kancsi Szerjozska. Hályogos, halott balszemét összehunyorítja, a jobbal mohón, szúrósan néz. Füle cimpáján gyűrűs aranyfülbevaló csillog. Erős méhsört isznak a kármentő mögött álló kátrányos hordóból. A feketehajú görög csaplár sasszemmel lesi a kozákpénzt; várja, mikor kiáltják: »Sört ide!«

Az ajtóval átellenben — kissé messzebb — a föld színéig süppedt városi cölöpfal, azon túl a Don-part fehér sávja látszik. Felette porfátyol lebeg. A Don úgy csillog, mint az ezüst brokát. A harci gályák sora mozdulatlanná dermedt és élesen feketéllik a tarkán tündöklő folyón.

— Voronyezsi kalmárok puskaport meg ólmot árulnak! — mondta Bajusz.

— Itt vannak a városban?

— Ott van mind az atyafiságnál, Szkorodumovában.

— Nekem, bojár-kincseim vannak, cimborák.

Rázin felemelte a söröskorsót, aztán leengedte. Megreccsent az asztaldeszka, hangjától megremegtek a falak:

— Sósugorka, sört ide!

A görög kiugrott a kármentő mögül és mély meghajlással tett az asztalra egy vaskorsót.

— Pénzt, kozákok, pénzt!...

— Ingyen nem lehet, az ördög vigyen el?!

Rázin egy tallért vetett az asztalra.

— Kincsünk van, szó se róla. Telerakjuk a gályát ólommal és — gyerünk portyázni!

— Ép a karunk, a fejünk meg még a nyakunkon van!

— Igyunk, cimborák! Nézzétek, mennyi ezüst ragyog a Donon! Kifelé vágyok, a szabad vizekre!

— Komák vagyunk, Sztyepán. Kezet rá, kezet! — A hosszú, bütykösujjú, eres kéz átnyúlt az asztalon. Sztyepán letakarta a magáéval és megszorította. Bajusz Vaszjka rövid, érdesujjú, széles mancsa legfelül csapódott rá a két kézre.

— Én is komátok volnék, kozákok!

— Igyál! Idd ki fenékig!

— Fenékig isszuk, Sztyepánusko!

— Hanem Kornyejtől őrizkedj, Sztyepán! Nem hiába nem szerette az apád...

— Tudom én azt, Szerjozsko, mindent tudok...

— Téged választunk atamánnak, Sztyepán.

— Lehet! Szívesen megyek!...

A csapszékek ajtaja előtt elhaladt a kikiáltó kozák; egy pálcával megpergette a mellén, övén lógó üstdobot.

— Hé, hé, kozákok! Atamán apánk hí benneteket a sztanyica-háza elé...

— Hány napot mulattunk el potyára! Keményebben kell határozni, különben visszahőköl az atamán!

— Dehogy hőköl, Szerjega. Mulassunk!

Felállt a három nehéztestű ember és elment.

13.

Oljena menyecske kék kamuka-keszkenővel kötötte be fejét, szorosan elfödte aranyszínben játszó haját. Széles csípőjén új plahta feszül. Nyügösködve követi urát, olykor-olykor a szemébe tekint.

— Jaj, Sztyenyko, hány napja fáj már a lelkem. Mondd, mit eszeltél ki?!

Rázin nyitott fekete bársonykaftánt, alatta térdigérő selyem ujjast visel. Fején vörös kucsma. Komor szeme a messziségbe fúródik.

Az öreg kozákok Rázin kucsmájára pillantanak és morcosan dörmögik:

— Tőrülmetszett alsódoni, mégis záporozsjei kucsmát hord. Ez sehogy sincs rendjén!

A téren sok a részeg. Nagy a zsivaj, nagy a vita.

— Megetted már a menyecskével mind a sült halat, Sztyepán? Nem kívánod még a sós tengeri frisset?

— Derék menyecske, az igaz, de a kozáknak nem való itthon tanyázni... Oljena! Micsoda asszony ez!...

Sztyepán enyhén megpaskolja felesége puha hátát és elkomorodik. Emlékezetében egy pillanatra világosan felvillan egy másik arc: ugyanúgy paskolgatta Moszkvában a földből kiásott menyecskét is.

— Itt a kucsmám! — A záporozsjei kucsma a kék magasságba repül az erős kézből.

— Halljátok, vitéz kozákok?

— Halljuk!

— Ki jön velem a Volgára? Fogunk egy naszádra való halat!

— Nagy az a hal, kozák?

— Ezer pudos!

Felrepültek a kucsmák: előbb Szerjozsko vöröstetejű bárány-bőr süvege, aztán Bajusz Vaszjka záporozsjei fejfedője.

— Repülj, kucsmám!

— Hát a mienk kutya? Az is repüljön!

— Fellököm én is!

— Ahány kucsma, annyi önkéntes portyázó, kozák atamánok!

A tér felől üstdobját verve közeledik a hírmondó.

— Hé, kozákok, jön a főatamán!...

Az alacsony viskóból — a sztanyica házából kozákok jönnek le a földbe taposott grádicson. Lófarkas zászlót — buncsukot — hoznak. Aranygömbös nyelét a vén Kuszej jeszaul tartja. Mögötte lépked a többi jeszaul meg az irnok. Minden kozák és jeszaul sötét köpenybe öltözött, mintha hadba indulna. Csak Kornyej atamán vett magára skarlátvörös kaftánt. Pirostetejű bárány-bőr kucsmáján aranygalandok húzódnak keresztalakban. Kezében az atamáni hatalom jelvénye: a fokos. A fokos fejét sodrott fekete vont ezüsttel burkolták körül. A templom mellett mindnyájan körbeálltak. Levették kucsmájukat, keresztet vetettek. Az atamán is levette süvegét, a kör közepére lépett és szintén keresztet vetett. Mikor az atamán levette fejfedőjét, fülében megcsillant a fehér függő, hosszú, őszes, fekete csimbókja meg jobbvállára hullt.

A jeszaulok földredobták kucsmájukat, az atamán elé állították a buncsukot és derékig többször meghajoltak előtte, aztán

felvették és fejükre tették kucsmájukat. Az atamán szintén. Kornyej Jakovljev megrázta a fejét és hangosan mondta:

— Hívjátok ide, vitéz atamánok, azokat a kozákokat, akik csakúgy a maguk szakállára, a krúg megkérdezése nélkül már napok óta készülnek portyára...

A kör kitágult. Azok a kozákok, akik az imént levegőbe dobálták kucsmájukat, a főatamán elé álltak.

A főatamán földre eresztette fokosát és fülbevalóját megvillantva hordozta végig tekintetét a tömegen:

— Nem tudjátok, kozák legények, hogy a sztanyica-házában van ám kaloda, csiga, bilincs meg jó erős bikacsök is?

— Tudjuk, atamán apánk!

— Kit választottatok atamánnak a portyára?

— Sztyenyka Rázint, a keresztfiadat.

— Nem tudjátok, kozákok, mit határozott a krúg titkos tanácsa?

— Nem tudjuk, apánk!

— Akkor tudjátok meg. A titkos tanácson jeszaullá választották meg Sztyepán Rázint a vezérek és Moszkvába küldik a zimovája sztanyicába, a kozák követségbe. Nem kis megtiszteltetés ez őneki. Idejében útra kél, elhozza a cártól a zsoldot az egész Donnak, megfelel arra, amit az asztrahányi atamánok kérdeztek tőlünk levélben: »Hová készül hadjáratra seregével a krimi cár?« Ezt mi ugyancsak kipuhatoltuk a kalmárok révén. Azt is megtudja Moszkvában, ideje már egy kis kalamajkát csinálni a töröknek, vagy még várjunk vele. Ezt magunktól nem tudhatjuk. Ezért hát én, az atamán: azt parancsolom, legények: eszetekbe se jusson többet a keresztfiam. De mivel fiatalok lévén, nem tudtatok a krúg titkos rendeléséről, megbocsátom bűnötöket, senkit se fogatok tömlöcbe, sőt a portyát se tiltom meg. Emberemlékezet óta így szokás ez (nem én hoztam be): a kozák portyázni jár... Tudom, ha szépszerével nem engedlek el benneteket, a magatok szakállára vágtok neki. Így hát válasszatok más atamánt a portyára és kóboroljatok hegyen, völgyön, tengeren, amerre jólesik...

— Jó lesz, apánk! Köszönjük.

— Szerjozskát válasszuk!

— Keresztfiamon kívül akárkit — nem bánom! Te meg, Sztyepán, fogadj szót a krúgnak, mert a krúg nem hiába jött ki most lófarkas lobogó alatt. Ereggy haza, apránkint készítsd elő az elemózsiát, a szánt, a lovakat: mihelyt az első hó leesik, hivat a vezéri kar.

Rázin némán meglengette kucsmáját és a körből kilépve átölelte feleségét:

— Gyerünk haza, Oljena!

Oljena lekapta fejéről a kendőt és boldog arcát a főatamán felé fordítva hátra integetett. A főatamán a sztanyica-házába indult, de a lépcsőn átadta a fokost a jeszauloknak, levette kucsmáját és visszaintegetett a menyecskének.

— Gyere, asszony! Engem eladtak Moszkvának, te meg köszöngetsz ezeknek a gazembereknek!

— Jó sokáig leszünk még együtt, Sztyenyko!... Ezt köszönöm meg Kornyejnek.

— Az asszony lelke még a korbácsnak is örül.

Köpött egyet és gondtalanul dalra gyujtott.

A kozákok menetelnek,
tüzes nyilat eregetnek
Jajik városára!

Lehajtott fejjel, fogcsikorgatva gyürkölte markában a vörös kucsmát.

— Csakhogy Rázint nem olcsón veszik meg!

— Jaj, úgy félek, Sztyenyko, ne csikorgasd a fogad... Álmodban is mindig csikorgatod...

A BOJÁROK MOSZKVÁJA

1.

A világoshajú bojárné lekapta fejéről az arannyal, gyöngygyel hímzett, drága kikát és a padra dobta.

— No, lányok, hát ki a férj?

— Te legyél a férj, bojárné!

— A férj verekszik: hát ki verhetne meg téged? Te legyél a férj.

A pitvaros ajtónálló lány bókolva jött be.

— Odakint egy ösztövér világi ember kér bebocsátást, bojárné, Anna Iljinyisna.

— Csak szerzetest fogadok... Mást be ne bocsáss!

— Sírva rimánkodik, azt mondja: »Én is barát voltam, jól ismer engem a bojárné...«

— Ki az? Vezesd be!

A pitvaros lány bekísért egy vékonydongájú, sovány embert. Rongyos kaftán, ványolt bocskor volt a jövevényen. Már a küszöbnél a padlóra vetette magát és felülvöltött:

— Elsenyvesztettek, hercegném, anyácskám! Kivetkeztettek emberi ábrázatomból, oltalmazz meg engem.

— Ki bántott, Vasziljij?

— A pátriárka szavára az ingó jószág fejében kényre-kedvre kiadtak egy bojárnak.

— Milyen jószág fejében?

— Ó jaj, kegyelmes bojárné! Testben-lélekben ártatlan vagyok és lám... Kvasnyin bojár egy pecsétes ládát tett le monostorunkban. A ládában sok pénz volt — azt mondja: ezer rubel — meg nagy gyöngyös hurkokkal kivarrt, karéjos bársonysüveg meg aranypitykékből, drága kövekből fűzött kaláris. És ezt mind kilopták a ládából. Én — hiába volt rajtam barátcsuha — egyszerű, írástudatlan muzsik vagyok... Nem köthettem ki a bojárral, nem mondhattam: nézzük csak meg, mi van a pecsét alatt, hátha nem is veszett el semmi... Testben-lélekben ártatlan vagyok, a pátriárka parancsolatjára mégis letépték rólam a fekete csuhát és darócot húztak rám, odalöktek a bojárnak; Iván Petrovics Kvasnyin meg iszonyú haragra gerjedt, amiért az itélőszék nem az ő szája íze szerint itélt, nem rótta ki a monostorra, hogy térítse meg a pénzt és kárpótolja a jószágért. Megfenyegetett: »Vizet hordatok veled a Jauzából, míg bele nem döglesz, vén pokolfia, de enned nem adok — kényre-kedvre kiadtak, azt teszem veled, amit akarok!« És befogtak a gebe helyébe, nem is vizes lajtot, hanem trágyát hordatnak velem. Naplemente után meg pöcegödröt meg lyukasszéket tisztítok és mindenféle piszkos munkát végezek. Ha megállok szusszantani, bottal vernek. Etelt, lábbelit nem adnak. Látod, milyen ócska bocskor van rajtam? De ezt is Jeremov adta könyörületből, az a kalmár, aki a Varvarszkije kapunál árul a piarc-soron... Kvasnyin bojár meg — az isten ne irgalmazzon a lelkének — mihelyt megpityókosodik — ez pedig nap mint nap megesik vele — duhajságában előhivat engem, pocsék szarvas bohóc-maskurába bujtat. Parázna nótákat kell énekelnem, négykézláb mászkálva ugatnom, mint az eb. Ha kifogy belőlem a szusz, oldalba rúg, majd összetöri a bordámat meg a gerincemet avval, ami épp a kezeügyébe kerül... Ha a felesége, Ivanovna Usztyinyija Vasziljevna bojárné berúg, a házi feredőben — aki az udvarban, a komlólugas mellett vagyon — hetente egyszer-kétszer, sőt többször is végigfekszik a polcon.

Leányok csapkodják nyírfavesszővel. Ilyenkor hivat, hogy én is pacskoljam. A feredőben olyan nagy a gőz, hogy majd szétlöki a falat. Én nem bírom a feredőbéli levegőt: majd lever a lábamról a gyengeség. Cudarul dobog a szívem és olyan leszek, mint az eszeveszett. »Pacskolj, gazember! Ha az igument[1] tudtad gőzölni, akkor gőzölj engem is, én rangosabb vagyok.« De csak győzzem paskolni azt a húshegyet! Ha ráér a szükség ott a feredőben, egy sajtárba végzi el a kisdolgát, nagydolgát, a szemérmeket pedig férfimódra nevén nevezi. Addig kell cepelni a vizet, mígnem összeesek. Ha összerogyok — akár a feredőben, akár a pitvarában — rámzúdítja a sajtárból a mocskát és ocsmány szitkokat szór rám: »Nesze, te toprongyos, nesze néked a szentlélek malasztja!« Nem engedi levetnem a darócot, ruhában kell pacskolni... Nem érzem se lábam, se fejem, beténfergek egy szegletbe, reszketek, mint a hideglelős. Büdös, utálatos mocsokba keverve, nem tudok örülni isten szép világának és nem győzöm kivárni, hogy ennek a pokolnak mikor lesz már vége... Legalább te könyörülj meg szegény öregen, felséges hercegné.

— Nem hercegné, hanem csak bojárné vagyok, Vasziljij! De hogy keljek védelmedre. Magad is tudod: a cár meg a pátriárka ellen nincs erőhatalom.

— Ó, jaj, édesanyám, drága hercegném! Kérd meg Borisz Ivanovics bojárt — beszéljen a szívére Kvasnyin bojárnak: ne hajtsa ki belőlem a lelket. Hát miért vetkeztet ki emberi ábrázatomból?

— Nem felejtem el, Vasziljij! Ereggy haza, majd szólok Borisz Ivanovicsnak.

— Földre borulva, sírva esdek, édesanyám!

Az öreg elment.

— No kezdjétek, lányok...

— Itt a pad, bojárné, feküdj rá, kulcsold össze a kacsódat.

A bojárné lefeküdt a szőnyeggel letakart padra. A lányok korbácsot tettek jobb keze mellé. Körülállták a padot és rázendítettek:

Koporsóban fekszik férjem,
Semmi okom már, hogy féljem,
jaj de fölkel hirtelen,
kip-kop! csépel fejemen...
Akárhogy ver, vén embernek
nem engedelmeskedem!

[1] Görögkeleti szerzetes rendházfőnök. — *A ford.*

— Kelj fel, bojárné! Korbácsold meg a feleséged!

A szobába belépett Morozova anyja, egy ravasz, élesszemű, erős öregasszony. Nagyszemű gyönggyel díszített kika, az alján világos selyemmel szegélyezett barna, posztó opaseny[1] van rajta.

Görbebotjával kopogva ront a lányokra:

— A nyavalya törjön ki benneteket, büdös kurvák! Ha betoppan és rajtacsíp benneteket a bojár, rögtön elvitet a poroszlókkal. Azok bezzeg nem így paskolgatnak majd a korbáccsal, hanem annak rende-módja szerint elvernek, mint a kétfenekű dobot. Neked is nagy szégyenedre válik, bojárné-anyánk,[2] hogy bosszantod Borisz Ivanovics bojárt. Minden kívánalmadat teljesíti, nem győz eleget gyönyörködni benned. Hovatovább ikont irat rólad és — urambocsáss! — imádni fog. Többre tart téged, mint magát a pátriárkát... Hát ki ajándékoz néked francia fóliánsokat, ékszereket és tengerentúli beszélőmadarakat? Te meg, Iljinyisna, cseppet sem tiszteled a bojárt. Lám, most is milyen játékot találtál ki! A bojár beleőszül a nagy fejtörésbe: hogy is járhatna mégjobban kedvedben... Tudod, hogy nem tűri, ha »öreg férjet« emlegetnek. Mi lesz, ha betoppan termedbe, meghallja a nótát és haragra gerjed? Égszakadás, földindulás!

Az öregasszony megrázta botját és megint ráförmedt a leányokra:

— Takarodjatok innét, kuncogó rimák!

— Jól van, anyám, nem játszunk többet, de ne kergesd el őket, hanem mesélj valamit, ha már idejöttél. Csendben meghallgatjuk.

— Meséljek? Azt lehet... Miért ne mesélnék, Iljinyisna anyánk?

A mama a lányok segítségével felmászott a csempe-padkára.

— Zsámolyt!

A lányok odaállítottak egy gyalogszéket, az öregasszony szorosan rátette a lábát. Fejét előrehajtotta, állát a görbebot fejére támasztotta és elkezdte a mesét:

»Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy rest muzsik. Minden kiesett a kezéből; ennek semilyen munka sem sikerült ren-

[1] Opaseny nyári női felsőruha: hosszú aljú, rövid ujjú kaftán. — *A ford.*

[2] Az »anyánk, anyám« cím itt azt fejezi ki, hogy a beszélő magasabb rangúnak, istápolójának tekinti a megszólítottat. A bojárné szintén anyámnak szólítja édesanyját, de ez már a természetes származási viszonyra utal. — *A ford.*

desen... Soványan élt, egyszálmagában: egy asszony sem akart feleségül menni hozzá... Az volt a szavajárása: »Ha az isten ád valamit, majd belöki az ablakon!« Egyszer, mikor alszik, ez a tunya muzsik, hallja, hogy — álmában — megszólítja egy hang: »Kelj fel, Foma! Ereggy a rétre, áss ott a halmon egy tölgyfa tövében — kincset találsz!...« Felserkent a renyhe muzsik, megvakarta a tarkóját, másik oldalára fordult és továbbhúzta a lóbőrt. Esmég hallja ám a szózatot: »Kelj fel, Foma, ereggy ásni! Ki korán kel, aranyat lel...« Felül a muzsik az ágyon, roppant szeret szunyókálni, majd elnyomja az álom. Odakint még meg se pitymallott: másodszóra most kukorítja a kokas az éjfelet.

»Miért keljek fel ilyen korán?« Visszafekszik, megest elalszik, de harmadjára is hívja ám a hang, sőt — mintha valaki hasbarúgná a hétalvó muzsikot. Mégiscsak felcihelődött az az álomszuszék, felhúzta a bocskort, megkötötte a galandját, a pitvarban tapogatódzva megkereste az ásót, azután immel-ámmal kiténfergett a lépcsőre. A grádicsnál ott állt egy kapzsi kalmár. Mindéjten át ott rostokolt, virrasztott szegény feje, gonosz emberektől óvta, strázsálta csűrjeit.

— »Miért keltél fel ilyen korán, Foma?« — kérdezi a lustától.

— »Azért — feleli a lajhár — mert háromszor is incselkedett velem egy álomlátás: ‚Kelj fel, ereggy ásni: a réten túl, a halmon kincset lelsz.' De a szentnek se akaródzik odamenni. Hiszen csak álom... Még, ha ember mondta volna, akkor más lenne!«

— No, majd én elmegyek! Ugyis összefagytam. Ásogatok egy darabig, legalább jól felmelegszek — mondja a kalmár. Napkeletre tekint és azt gondolja magában: »Nemsoká megvirrad. Nem kell félni a tolvajoktól...«

A muzsik odaadta az ásót a kalmárnak, ő meg bement a házba és aludt tovább. A kalmár megkereste a halmot, kiszemelt egy tölgyfát és ásott-ásott a tövében, míg ki nem ásott egy döglött kutyát.

Megharagudott erre a kalmár.

— Olyan buta, mint a tök, mégis kedve szottyant, hogy csúfot űzzön a tisztességes emberekből! No, megállj, majd adok én neked! — És halld, királyném, bevonszolta azt a dögöt a faluba.

»Még nehéz ez, a nyavalya törje ki!« — motoszkált a fejében szüntelen, amíg cepelte.

Odahurcolta a lusta Foma ablaka alá, aztán farkánál fogva fellódította a dögöt — nagyon alacsony volt az ablak — megcélozta a karikát, betörte vele és behajította.

— »Itt a párod, te lusta dög, neszel!« — gondolta magában.

A döglött kutya beesett a házba — és az utolsó porcikája is arannyá változott. A nagy koppanásra felugrott a henye Foma.

— »Csak nem a kalmár akar leszámolni velem!«

És látja, hogy arannyal vagyon terítve az egész szoba... Megvakarta füle tövét, megdörgölte a szemét és azt mondta: »Valóigaz hát — ha az isten ád valamit, belöki az ablakon«.

— Ó, anyám, hazug ez a mese, mégpedig azért hazug, mert az isten vajmi keveset ád... Az imént járt nálam a vén Vaszilijj. A pátriárka kényre-kedvre kiadta Kvasnyin bojárnak. A bojár meg annyira megsanyargatta az öreget, hogy alig áll a lábán. Azt hiszed, a vén Vaszilijj nem imádkozott az istenhez meg minden szentjeihez? Még sem ád neki valamit is az isten!

— Miért mondasz ilyeneket a leányzók előtt, anyám, királyném, Iljinyisna. Ha bolondjában kikotyogják a szavadat, ha világgá pletykálják, azzal takaródznak majd: »A bojárné szájából hallottuk ezt a beszédet«. A pátriárka meg a pópák — hepciás népség, a hit nevében nem egy embert eltettek már láb alól...

— Nekem nem árthatnak, anyám. Nem ez a baj, hanem roppant unatkozom. Sírhatnám nagy unalmamban...

— Ne káromold az istent, királyném! Mi köze ehhez az istennek? Akinek úgy rendeltetett, attól még a kapzsi kalmár sem harácsol el semmit, sőt inkább kincset cepel a házhoz... Annak az aggastyánnak bizonyára az a plánétája, hogy sanyaruságban tengődjék. A nép nem szíveli a barátokat. Panaszkodnak is az uralkodónak: »Botokkal hány meg bennünket a nép, valahányszor a monostort kerüljük a szent kereszttel meg a zászlókkal«. Akit pedig a nép nem szeret, azt az isten sem kegyeli.

— A nép nem szereti a vajdákat meg a bojárokat, anyám, így hát az isten sem kegyeli őket?

— Jaj, Iljinyisna, édesanyánk! Egészen megzavartad ezt az öreg fejemet... A vajdák, bojárok a cárt szolgálják, a barátok meg az istent és mégis mire vetemednek? Színleg szigorú bőjtöt tartanak, alattomban meg paráznaságot űznek. Kapzsi

harácsolók: monostorok jobbágyaivá süllyesztik a népet és uzsorára pénzt adnak kölcsön. Nem is olyan régen még nagy tivornyákat csaptak a feslett apácák és pálinkát árultak a vásárokon. Bizonnyal annak a Vaszilijjnek is lakolnia kell valamiért...

— Dehogy is anyám! Még, ha igumen lett volna az öreg! De együgyű, írástudatan muzsik; talán csak a vajda sanyargatása elől vonult monostorba. A te meséd meg a restet dícséri — dologtalan here szerzette azt a mesét is.

— Nem tudom, Iljinyisna. Azt mondtam, ami épp eszembe jutott.

— Nem is víg mese... Inkább azt sorold el, mit hallottál Moszkvában?

— Sok vidám újságot hallottam Moszkvában, királyném! Mondok is annyit, hogy csak győzzed hallgatni. Először is: a kocsmai kortyondiak kitódultak a lebujokból és megfenyegették a bojárokat. Kvasnyin bojár poroszlói ezért a Zemszkojra hurcolták, hogy megbotozzák őket. Egy eltévelyedett asszonynak — Uljka a neve — fejét vették: megfojtá tulajdon magzatját. Moszkva mindig ilyen fertő vala. Hát történik Moszkvában vidám eset? Kiszlovkában, a cárné palotájában, ahol strázsa áll a három rácsos kapunál, elfogták a kocsmárost meg az iszákosokat meg Dáskát, a cárné belső szolgálóját. Bizonyára te is ösmerted, Iljinyisna. Csuda víg, locsi-fecsi, pajzán teremtés vala.

— Ösmertem Darját. Sajnálom. Mi van vele?

— Megigézte az uralkodó ágyékát, sőt úgy mondják, a cárné talpát is megrontotta.

— Üres szóbeszédre kínozzák az embereket. Nem hiszek én a rontásban, anyám!...

— Nem hiszel a rontásban? Ó jaj, gyönyörű királyném, a rontás iszonyú dolog. No, újságolok még egyet-mást arról a vidám Moszkváról. Az arbati meg a nyikitszki kapu közt fekvő telepet töviről-hegyire átkutatták a poroszlók. Sok rablót kerítettek kézre. A nyikitszki kapu mögött van egy üres német udvar. A tolvajok oda rejtették az orzott holmit. Felbujtójuk volt — nem is egy: az arbati porkoláb meg az ítélőszék végrehajtója uszította őket azokra, akiket ki akartak fosztani! Most keményen korbácsolják őket, a hurkás hátukat meg tüzes nyirfanyalábbal verik...

— Jaj, anyám. Örökké ez a korbácsolás!... Tíz ártatlant agyonkínoznak, mire egy bűnös kézrekerül...

— Hogy-hogy, Iljinyisna anyánk, hát szerinted meg kell kegyelmezni a tolvajoknak? Sűrű méhsörrel itassuk őket, megsímogassuk a fejecskéjüket?

— Megmondtam már Borisz Ivanovicsnak — kegyetlenség ez a sok verés. Ő meg azt feleli: »A tengerentúlról veszünk példát: ott még kíméletlenebbül kínozzák, égetik az embereket, mint mi«. Minden bajnak az a forrása, hogy semmit sem tudunk sem a napról, sem az égről, sem a mások hitéről, sem az idegen népekről, mert a pópák megtiltják, hogy ezekről tudomást szerezzünk... Mondd, nem láttál valamilyen követeket?

— Újak nincsenek, Iljinyisna anyánk. A németek már nagyon régen itt laknak. Néhányuk útnak indult perzsa földre. A doni kozákok a minap elküldték követeiket a cárhoz a zsoldért, gabonáért, egyéb javakért... Várj csak, Iljinyisna anyánk! Rég készülök már megmondani, de mindig kiment a fejemből: azt mondja a nép, hogy e követek közt van az a betyár is, aki a sólázadást kirobbantotta, aki olyan sok jószágodat elrabolta, aki a csőcselék atamánja volt... Utána kellene járni, igaz-e a mendemonda, meg kéne hallgatni azokat, akik emlékeznek a vonásaira. Akkor aztán csak egy szót súgj Borisz Ivanovics fülébe, és a bojár tüstént elfogatja Iván Petrovics Kvasnyinnal, aki székülő a Zemszkoj prikázban... Ha csakugyan itt van az az előcsahos, ha csakugyan nyakoncsípik, nagy dicsőségedre válik! Te voltál az első, aki tudomást szereztél róla! Még maga az uralkodó is felmagasztalna ezért a cselekedetért.

— Ugy véled, anyám, kevés rágalmazó vagyon Moszkva városában? Azt hiszed, hogy rám is szükség van? Csakugyan az a követ, aki atamán volt a sólázadáskor?

— Az, királyném. Ugyanaz!

— Menjetek a szobátokba, lányok. Ma nem játszunk többet.

A lányok elmentek. A bojárné maga zárta be utánuk a terem ajtaját. Mikor visszajött, leült a zsámolyra anyja lábához és lehorgasztotta fejét.

— Lehajtod a fejed, a tekinteted bágyadt. Csak nem vert meg szemmel valaki, Iljinyisnám, mondjad?!

— Balgaság ez, anyám! Nem hiszek én a szemmel verésben!

— Balgaság a szemverés? Nem, galambom! A hamis szemtől isten ments!

— Nem szeret engem senki, anyám. Ebben a teremben majd megfojt a fülledtség, az unalom. Ki vágyok a szabadba... akárhová! Akár a búcsúsokkal is, de szeretnék elmenni innen.

— Miért panaszkodsz, királyném? Mi lelt, Iljinyisnám? Hát nem szeret, nem becéz eléggé Borisz bojár?

— Könnyen lángra lobban az én szívem, anyám, mint a szurok a tűzben. Perzsel belül a szívem — az uram meg vén...

— Csak hirtelen hevedben ilyet ne mondj neki, gyermekem — isten őrízz! Szeret ő téged, annyira szeret, hogy magával mitsem törődik! Én is szeretlek... pici korod óta... Marját, a cárnét nem szeretem annyira... Magam pesztráltalak, magam csicsijgattalak, babusgattalak.

— Csak élj még sokáig — anyám! — Miért halnál meg miattam?... Tudod, mit akarok mondani — a bojárné felemelte fejét. — Azt mondtad az imént: »Jelentsd fel azt a kozákot, aki a sólázadást vezette«. Én meg szeretném itt látni őt a teremben és tőle magától megkérdeni mindent.

— Mondj imát Jézusnak, bojárné, hogy ne vigyen kísértésbe: csak nem akarod szemtől-szembe látni azt az áspiskígyót. Hátha megöl? Hírhedt gyilkos az a só-atamán, az a kozák követ, az a doni kalóz... pusztító tűzvész, emésztő kór — hogy a hideg lelje ki!

— Idehallgass, anyám! Ha nincs az a kozák, akkor engem megöl az aljanép: ő nem engedte... Ha éppen meg nem ölnek, rámgyujtják a termet... Hiszen akkor mozdulni se birtam az ágyban... Még most is emlékszem a szavára: »Aludj — nem bántanak, nem gyujtják fel a házat!« Beteg voltam, de a brokátot, a drágaköveket meg az arcát világosan látom, világosabban, mint most látok... A szemére is emlékszem... félelmetes szeme vagyon...

— Hogyne oltalmazott volna meg, bojárné, Iljinyisna? Nem elég, hogy a bojár mezeit elrabolták, még téged, aki kór voltál, még téged is megöltek légyen?

— Aki fosztogat, anyám, az nem gondolkozik és nem fél — a rablók sokaságában nincs egy bűnös: vétkes és ártatlan az egész tömeg... Mondj, amit akarsz...

A bojárné megint mellére ejtette a fejét. Az öregasszonynak úgy tetszett, mintha sírna a lánya.

— Jaj, Iljinyisnám! Ne hívassam ide Tatjánkát, a javasasszonyt? Hátha valami ráolvasás miatt szenvedsz? Valóigaz, hogy idővel meghalványul az arany, színét veszti a gyöngy is.

— Látni akarom, anyám! Hátha olyat mesél, amitől felvidulok, megnyugszom. Hiszen ő nem olyan, mint mi. Ó szabad madár: hegyen, tengeren és végtelen pusztán érzi otthon magát. Azok a hegyek magasabbak, mint a felhők! A tenger ismeretlen óceán. A puszta — kék és zöld világ. Mindenféle teremtmény lakja — apró és nagy egyaránt... Csíkos párduc les a fű között. Sasmadár száll a felhő felett — öles a szárnya, a csőre acél.

A bojárné felpattant és fel s alá járkált a teremben.

— Vezesd ide, anyám! Keresd meg... látni akarom... Neked adom, amit csak kérsz. Akkor elhiszem, hogy valóban sajnálsz, igazán szeretsz. Legalább te szeress... A lányok — látom én jól — hízelegnek, hajbókolnak előttem, de félnek és nem szeretnek.

— Ó, királyném! Badarságot beszélsz. Mit szól majd Borisz Ivanovics, ha megtudja, hogy termedbe vezettetted a rablót? Márpedig megtudja — én mondom neked — minden a fülébe jut, amit azzal a betyárral beszélsz. Ha nem üres fecsegés, amit a nép mond, ha csakugyan ő volt a sólázadás atamánja, akkor bizonnyal kínpadra vonják a bojárok. Emberemlékezet óta így van ez. Ha pedig korbáccsal, tüzes vesszővel verik, nyujtóra húzzák, biztosan elmondja, kinél járt, kivel mit beszélt. Akkor mi lesz velünk?... Te — mondjuk — erős várban ülsz: bojár az urad, védelmedre kél. De én hová legyek? Iszonyú bűnhődés csigán, gyónás nélkül megválni az élettől! Hiszen én olyan vagyok, mint fűszál a szélben — ijedtemben kirepül belőlem ez az árva lelkem. Hiszen három korbáccsal verik az embert — tetőtől talpig csupa vér az áldozat!

— Azt mondod — én várban ülök; te meg mögöttem ülsz. A te várad én vagyok. Senkitől, semmitől sem félek... Csak a teremben rostokolni félek, részegítő méhsört inni, a hímzőkeretnél cél és ok nélkül varrogatni, a templomokat járni, a pópák meg a koldusok szavát hallgatni félek. Ezt mind-mind roppant megutáltam. Ha szeretsz anyám — keresd meg őt és hozd ide, de minél hamarább!

— No, hát nagy bajt idéztem erre az ostoba fejemre! Hát hogy vegyek elő csakúgy, a zsebemből egy zsiványt?! Meghibbantál te, Iljinyisna!... És hol laknak azok a kozákok? Bizonyára valamelyik távolabbi külső városban. Hiszen a kozákok nem olyanok, mint mi, előkelő emberek vagyunk. . Aztán meg nem is gubbasztanak otthon az odvaikban, bizonyára szétszéledtek már egész Moszkvában! Az éjszaka nem elriasztja, hanem

inkább csalogatja az ilyen gonosz embereket... Az utcai sorompók, rácsok mitsem tesznek. Az örök félnek, maguk is félnek a betyároktól. Az ilyet se a pisztoly, se a szablya erejével nem lehet kínzókamarába hurcolni. Sőt maguk a strázsák is cinkosaik. Ahol nem lehet szabadon átmenni, ott a gonosztevők üres udvarokon kúsznak keresztül. Az emberek mondták... Az ilyen kozáknak nem egyhamar akad nyomára az ember... Ne siess, Iljinyisna, királyném, várj még egy kicsit ezzel a látogatással.

A bojárné nagyot dobbantott dühében:

— Látni akarom! Minél hamarább látni akarom! — Felvette kikáját a padról, fejéhez illesztgette, aztán földhöz vágta. — Hallod anyám?!

— Hallom, királyném! Hallom, Iljinyisnám... Rögtön elküldök egy ügyes futárt azért az áspiskígyóért. Bocsáss meg, uramistenem! Micsoda csapást idéztem öreg fejemre, micsoda félelmet öreg lelkemre!... A bajt nem lehet elkerülni! Megyek, bojárné, megyek.

Az öregasszony izgatottan kopogott botjával a padlón és gyorsan eltávozott.

2.

Jurij Dolgorukij nesztelenül jött elő távoli szobáiból. Patkótlan szattyáncsizmás lábával keményen lépkedett: szorosan a padlóra nyomta a talpát. Az ebédlőterem fala az ablakok között síma kékre volt festve. Az ezüstedénnyel megrakott polcos állványnál az udvarmester két fiatal segédje állt fehér brokátkötösben. Az asztalnál maga a tiszteskorú, ősz udvarmester meredt mozdulatlanná. Az asztalon sok háromkarú gyertyatartó, kék kamuka abrosz díszeleg. A terítő csücskeire ezüst füvet, aranypatákat hímeztek. A vajda keresztet vetett, asztalhoz ült. Vércseszeme végigsiklott az aranyserlegeken meg az ezüsttálakon tornyosuló ételeken. Úgy látszik, mindent rendben talált. De gyűrűs kezével némán az égő gyertyákra mutatott. Az udvarmester fürgén előkereste dolmánya zsebéből a koppantót és gyorsan lecsippentette a gyertyák hamvát.

— Mondjátok meg az ajtónálló cselédeknek, csak Kivrin bojárt eresszék be, mást senkit.

— Már megparancsoltam, herceg!

— Ide kell bevezetni a bojárt!

— Ezt is tudják, herceg!

— Hát ezt a két cölöpöt minek állítottad ide? — mutatott az ezüsttartó mellett álló két lakájra.

— Igy előkelőbb, bojár-herceg!

— Ma nem kell semmi ceremónia.

— Távozzatok! — intett az udvarmester a néma szolgáknak.

— Te is menj utánuk, Jegorka. De várj odakint, mert majd hívlak.

Az udvarmester meghajolt, ujjaival a padlót érintette és kiment.

Bot kopogása hallatszott, majd az alacsony ajtóban megcsillant a vendég előrehajló tar koponyája.

»Azért olyan alacsony az ajtó, hogy mindenki meghajoljon a gazda előtt« — gondolta Dolgorukij.

Suhogó, bő brokát kaftánban bujt be a terembe Pafnutyij Kivrin, felegyenesedett, balkezével a botra támaszkodott, jobbjával keresztet vetett a sarokban álló szentképtartó előtt és halkan mondotta:

— Hódolattal köszöntlek, herceg és vajda. Hogy szolgál az egészséged?

— Köszönöm, nincs semmi baj. Ülj le, Pafnutyij Vasziljics bojár — szívesen látott vendég vagy nálam.

— Hogyne ülne le az ember ilyen sok áldás mellé? Leülök én is, Jurij herceg...

Kivrin az étkek felé nyujtotta sárga kezét.

— No, ha olyan nagy áldásnak tartod, kóstold meg. Előbb igyál egy kis francia bort, bojár.

— Azt eszem, iszom, amivel megkínálsz, Jurij Oljekszijevics herceg.

— Megkínállak mindennel, bojár, amit csak szemed lát, amit kezed elér. Ne vendégnek — gazdának érezd magad asztalomnál. Nincs, aki kiszolgáljon — elküldtem a cselédeket· fölösleges fül ne hallja, amit beszélgetünk...

— Nagy eszed van, Jurij herceg. Szeretem az ilyen embereket! Az ilyen férfiaknak — mint te vagy, Jurij herceg — köszönheti életét édesanyánk, Ruszija.

— Igyál még, Pafnutyij bojár. Tölts magadnak, nekem nem esik kezemre, messzire ülök.

— Nem tudok már sokat inni, Jurij herceg — elszállt az idő felettem. Bezzeg hajdanában!... De most elég egy kehely krétai és — befellegzett a vén bojárnak.

— Nem az uralkodó kaftánját viseled, bojár?

— Finom a brokát, a cobolyt se kezdte ki a moly — ugor szőrme. Adjon az isten a cárnak hosszú életet, jó egészséget: nem feledkezik meg szolgájáról, Pafnutyka Kivrinről. Rajtad derékhoz álló, nagyköves kaftán vagyon. Úgy látom, ősi Dolgorukij-kincs.

— Családi kincs: jó szemed vagyon, bojár. Nohát, Pafnutyij Vasziljics, a cár egészségére!

A herceg feláll, kehely a kezében. Feláll az aggastyán is — farkasszemével nyugodtan néz a herceg szeme közé.

— Aljekszej Mihajlovicsra, az uralkodó-cárra és nagyhercegre szívesen ürítem serlegem, herceg!

Kiitták a bort, aztán mindketten fejükre borították a kelyhet.

— A cárnéra iszom, bojár!

— Marija Iljinyisna, a cárné és nagyhercegné egészségére! Attól tartok, Jurij herceg, kiszáll ebből a vén fejemből, amit jelenteni akarok neked és amit hallani szeretnék tőled.

— Majd beszámolsz! A cárné egészségére iszom, bojár!

— Az ő egészségére, Jurij herceg.

— Inni kellene még az egész cári családra is, de félek, hogy elnehezedünk. Üljünk le, Pafnutyij Vasziljics.

— Üljünk le, Jurij herceg. Én már most is kapatos vagyok!

— Nem potyára hívattalak ide ma estére, bojár... Iváska Kvasnyin sokat morog rád, Vasziljics... Ellened ingerli fondorkodásával Morozovot is... Morozov — mondani is felesleges — atyafiságban vagyon a cárral. A minap — mint magad is tudod — hatalommal ruháztatott fel, hogy végére járjon különb-különbféle dolgoknak...

— Mindez tudomásomra jutott, Jurij herceg. Csak egyet nem értek: miért jutott eszébe Iváska Kvasnyinnak, hogy ellenem fenekedjék?

— Nem tudod, bojár? Én tudom.

— Hallgatom, herceg.

— Azt mondja Iváska, hogy te, bojár, szüntelen ide-oda-dobálod a leghasznavehetőbb nyomozóit és minden nyomozásba beleártod magad.

— Ez merő ócsárlás, Jurij herceg! Mibe ártom én bele magam? Az én embereimet — ez szigorúan megállapíttatott — nem nyomozóknak hívják, hanem keresőknek. A kereső szót mindenki ismeri. Ez a szó megmagyarázza rendeltetésüket: az én embereim olyaténképpen járnak el, mint akik keresettel,

panasszal fordulnak az ítélőszékhez: kiszimatolják a kisebb tolvajok bűntetteit, jelentik a vajdának, hol mi történik, de ők maguk nem döntenek soha semmiben... Kvasnyin emberei pedig nagyon is gondoskodnak »az uralkodó igéje«: a törvény végrehajtásáról, s már a ruhájuk is elárulja hatalmukat. Kvasnyin emberei olyan színű kaftánt hordanak, mint a sztreljecek: vörösest, akárcsak Jakovljev városkapitány katonái, vagy kéket, mint Pjotr Lopuhin lövészei. Még a kucsmájuk is olyan, akár a sztreljeceké, csak éppen alabárdjuk nincs... Az én legényeim hegyestetejű süveget, darócmentét, háziszövésű, kendervászon alsóruhát és egyéb muzsik-gunyát hordanak.

— Tüzetesen nem vizsgálódom, bojár, csak figyelmeztetlek: Morozov le akar becsmérelni az uralkodó előtt. Azzal kezdi az ócsárlást, hogy »Kivrin levelében sok a hamisság!« Míg odavoltál, írtál valami levelet; nem kérdeztem, hogy milyet.

— Köszönöm, Jurij herceg! Ez az a levél, amit a Don mellől írtam a kalózokról. Látom, jó emberem vagy, Jurij herceg, bizalmadba fogadtál...

— Te is jó emberem vagy nekem, Pafnutyij bojár!

— Esmég köszönet érte, Jurij Oljekszijevics herceg...

— Mind a ketten szeretjük Oroszhont, Vasziljics!

— Beszélni is felesleges róla! Szeretjük, Jurij herceg, és a cári ház üdvét akarjuk. Mi, Jurij Oljekszijevics, nem a rangért, nem baksisért vagy pénzjutalomért szolgálunk. Hisz én már öreg vagyok, senkim sincs, hát minek nekem a gyémánt meg az arany? Hallgasd csak meg az aggastyán szavát, herceg!

Kivrin körülnézett, közelebb húzódott a padon a herceghez és halkabbra fogta a hangját:

— Rég volt a sólázadás, herceg? Pszkovban még nem aludt ki a zendülés lángja, sőt átcsapott Novugorodra is. És még sok eljövendő pártütést látok, valahányszor a kínzótoronyban korbáccsal vagy tüzes vassal vallatom a tolvajokat. Azért látok sok lázadást, herceg, mert a vajdák istentelen kegyetlenséggel sajtolják ki a harácsot a pórnépből, a bírák meg sápot húznak tőle.[1] Az uralkodó pedig vajmi keveset tud minderről... Talán Pljescsejev volt Oroszhonban az egyetlen bíró, akit ízekre tépett a csőcselék? Nem ő volt az egyetlen! A cinkosaik — az uralkodó

[1] A régi Oroszországban megengedték egyes bojár-adminisztrátoroknak, hogy az igazgatásuk alatt álló terület lakosságára adót — helyesebben harácsot, oroszul: *kormljényijét* — vessenek ki. Ezzel jutalmazták őket. A harács megengedett, »törvényes«, a sáp — *poszuli* — törvénytelen jövedelmi forrás volt. — *A ford.*

szemei! — akik föléjük állíttattak, palástolják amazok huncutságait... Morozov bojár arzamaszi lúgkőgyárában az öntők meg a lúgozók mint a rabszolgák robotolnak. És hol alszanak? A marha is rendesebb helyen kérődzik a hodályban... Pondrós húst, homokos kenyeret etetnek velük. A kendergunyát lemarja a lúg a vállukról. Saját ruhájukban kell dolgozniok, de honnan vegyenek másik hacukát? Bérüket az utolsó garasig elisszák a kocsmában. »Az ivókat nem szabad kikergetni a csapszékből« — így szól a törvény! Ugyanők szállítják majd lefelé a Volgán a lúgkövet... A széles Volga pedig a betyárok hazája. Egy ugrásnyira esnek a kozákok, a szökött sztreljecek... A Volga mentén ezernyi csárda vadászik a pénzre: ahány falu, annyi lebuj! Ezek a zendülések tűzfészkei, herceg!

Dolgorukij mogorván elmosolyodott.

— Ágg vagy, bojár, de messze látsz!

— Nem vagyok már fiatal, Jurij herceg, de amint látod, nem hiába neveztek el »Farkasszem«-nek. Csak azt nem vették észre, hogy a szimatom is olyan, akár a farkasé. Messzire látok én Oroszhonban.

— Pálinka, vér és félelem. Egyéb frigyes nem is kell a Lázadás ellen: a pálinka — kezét-lábát megköti; aztán jöhet a kínpad, a tüzes vas meg a korbács... és megint a pálinka...

— Én meg úgy vélem, herceg, hogy aki berúg, annak nem vehetjük hasznát, az nem segít semmit.

— De én így vélekszem, Vasziljics és így fogok vélekedni, beszélni ezentúl is: a pálinka megoldja a nyelvet és feltárja a titkokat!...

— No, hagyjuk ezt!... Arról vagy híres, hogy csirájában fojtasz minden lázadást. Hogy taníthatnálak *én — tégedet?*... És tudom, hogy amit kigondolsz, az nem üres, kérkedő koponya, hanem világos fej eszméje. Ha szerény tanácsaimat összekapcsoljuk bölcs gondolataiddal, hercegem, akkor mi ketten megóvjuk a cárt azoktól, akik hebehurgyán szaladgálnak be felséges színe elé...

— Azt igérted, bojár, hogy valami különös újságot mondasz.

— Éppen kapóra jött, amit mondtál, Jurij herceg. Kvásnyin felpiszkálta Morozovot, Morozov pedig talán már fel is kereste az uralkodót — bárcsak ne történt volna még meg — és ilyen beszédre nyitotta a száját: »Kivrin sok badarságot firkál össze a Donról.« De te higgy az öregnek, herceg.

— Hiszek, bojár!

— Hát mit gondolnak azok: loptam én ott a napot, elmulattam az időt a kozákokkal? Hisz a fejemmel játszottam, elkészültem rá, hogy bármelyik percben vízbe löknek, mint egy kődarabot... A kalózbandától hamar kitelik az ilyesmi...

— Elhiszem, bojár.

— Mialatt ott éltem, felkutattam egy lázadóvezér rablónemzetségét és az uralkodó nevében kitéptem a gyökeret, melyből három sarj hajtott ki: Iván, Sztyepán, és Frol — a Rázinok. Ivánt sose láttam, Frol még suhanc, de Sztyepánt jól ismerem! Igazi lázadóvezér: az ilyeneket el kell fogni, ki kell irtani... Az ilyenek rengetik meg a földet, Jurij herceg! Te most nem foglalkozol az ügyekkel, nem hallottál semmit a Sziszknij prikáztól.[1] Bizonyára azt sem tudod, hogy ki robbantotta ki a sólázadást.

— A főkolompos külsejéről hallottam egyet-mást, de nem voltam ott, mikor kitört a zendülés...

— Hát a sólázadás Sztyepán Rázin műve volt. Az uralkodó azzal a titkos megbízással küldött a Don mellé, hogy kutassam fel az előcsahost... Nyilván azért agyarkodik rám Ivánka Kvasnyin, mert megtudta Morozovtól: »Ez is sikerült neki.«

— Beszélj, bojár, egyet-mást majd én is elárulok neked.

— Mindent elmondtam, Jurij Oljekszijevics... Csak még azt felejtettem ki, hogy Kornyejka Jakovljev Hodnyev atamán adott szállást, ételt, italt. Ezt a Kornyejkát rávettem, hogy Moszkvába küldje azt a lázító Sztyepánt. Bizonyára te is tudod, herceg, hogy megérkezett a zimovája sztanyica és a főkolompos most e követség jeszaulja... Ennyit akartam mondani...

— Nekem is vagyon egy kis mondanivalóm. A lengyel háború alatt mint sztanyicsnij atamán szolgált táboromban Iván Rázin...

— Hol van most az az ember?

— Hallgasd csak sorjában, bojár! Ez a Rázin folyton bujtogatta a kozákokat: »Ne fecséreljük itt az időt potyára. Üssük agyon a vajdát — sok út vezet a Don felé.« Fülembe jutott, mit pusmog, mit forral ellenem, őrizetbe vétettem azt a betyár atamánt, de a közkozákokat bántatlanul elengedtem...

— Kezedben vagyon-e most is az a rabló atamán?

[1] Bűnügyi nyomozó hatóság. — *A ford.*

— Kezemben van, bojár... Nem sietek a kivégzéssel, hiszen senki sem tudja, hol vagyon, mi történt vele... Eleinte gyorsan el akartam tenni láb alól, de meggondoltam a dolgot: hátha van valami atyafisága Pszkovban vagy a Volga mentén? Most már tudom, hogy van. Holnap átkísértetem hozzád Iván Rázint a Razbojnojra és te végezz vele, Pafnutyij Vasziljics. De jól kínozd meg az átkozottat!

— Micsoda szerencse! Nagy áldás az ilyen bölcseség, Jurij herceg! Igyunk, hogy sokáig élj még, Jurij Oljekszijevics. Nem félek, hogy vén fejjel berúgok, hogy még ma sok dolgot kell elintézni. Értelmesen meghallgatok mindent, nem úgy, mint egy kocsmai korhely... Titokzatos fény világosította meg elmédet, herceg...

— Itt van két serleg krétai, bojár — no, egészségedre!

— Ez nincs rendjén, herceg! Előbb azért csendüljön össze a kehely, hogy *te* élj még számos éveket!... Igy ni! Most iszom!

Az aggastyán egyhajtásra kihörpintette az erős krétai bort, lezöttyent a padra: köhögés fojtogatta. Felkapott az asztalról valamit és szájába tömte. Lassan megrágta és lenyelte.

— Tudod, mit gondoltam ki ezzel a hitvány eszecskémmel, Jurij herceg — szólalt meg, mikor ismét lélekzethez jutott. — Alkalmatosabb időt, mint a mostani, kívánni sem lehet. Fogjuk el Sztyepánt és végezzük ki ezt a két előcsahos Rázint, míg Morozov be nem feketít engem az uralkodó előtt.

— Én is arra gondoltam, bojár!

— Ivászkát küldd át, herceg, Sztyenykát meg majd kézrekerítik az én poroszlóim, majd behurcolják a Razbojnojra... Node ideje, hogy menjek, Jurij Oljekszijevics. Itéletnapjáig elüldögélnék itt nálad, de vár a hóhérmunka.

— Fáradozz is Oroszhon üdvére, bojár. Útravalónak fogadj el egy jótanácsot!

— Elfogadok én mindent, herceg, csak mondjad!

— Ivászka Rázinnal ne sokat teketóriázz — végezd ki... Ebben az ügyben majd később teszünk jelentést a cárnak. Majd én felelek érte. Vállalom. A másikat alattomban fogd el, ne csinálj nagy zajt. Minekelőtte végeznél a lázadóval, jelentsd Morozov bojárnak: »Igy és igy: kézrekerítettük a sólázadás főbűnösét, ítélünk felette, írásban majd a vallatás után adunk számot az ügyről...« A lázadóval azért kell csendben elbánni, mert ő a doni sereg küldötte. Miatta lázadás törhet ki a Donnál. Akkor aztán majd bennünket illetnek váddal, bennünket feketítenek be...

— Igazad van, Jurij herceg! Ez már igaz!...

A bojár elment. A herceg kikísérte a terem ajtajáig, aztán bekiáltotta az udvarmestert:

— Jegor! Rendeld ki a cselédeket: tartsanak világot a bojárnak, míg a fogathoz ér, az úton meg strázsa kísérje!...

— Ne aggódj, herceg, meglesz minden! — felelte egy hang a belső szobákból.

3.

— Süteményt, pravoszlávok! Forró a húsos béles! Kívülbévül melegít... ha téli bélest veszel itt!...

Az árus a sátor előtt táncol hólepte, nagy posztócsizmájában; egyujjú bőrkesztyűvel meg-megpaskolja csípőjét. Nyúlbőr tarsolyos, birkabőrsubás, nagyszakállú férfiak tömege tolong el mellette... Némelyik kaftánt, durva kendergúnyát visel.

— Itt a húsos béles!

A tömegből kinyúlik egy kecskeszakáll:

— Gyere csak ide! Mondd: kutyahússal van bélelve az a béles?

— Nem »gyere«, hanem »eredj«: eredj az anyád...! Magad vagy a kutya, te éhenkórász.

— Kinek adjak lepényt? Itt a lepény, finom lepény, vegye, egye, aki legény — mennydörgi egy mély hang a másik sátor mellől.

A tömeg posztó- és bőrcsizmával dagasztja a havat. Csakúgy repülnek a kérdések a lepényes felé:

— Felöntöttél a garatra, te kankofa, mi?

— Orosz volnék tán, nem mohamedán! Iszok bíz' én!

— Szent homok a jeruzsálemi Thábor hegyéről! Vegyétek, keresztények! Megóv a korbácsütéstől és minden egyéb »csapásoktól«!...

— Ej, te, feketetarisznyás! Inkább a »Balcsugá«-ról árulnál mohát, az első moszkvai csapszék emlékére.

— Eretnek! Ne gúnyold a szenteket — hívom a sztreljeceket.

A görbe, szűk sikátoron mind vastagabb a hó. A járókelők nemezcsizmájuk szárával meregetik a fehér port. Néha leülnek az utcasarkok kiszögelléseire, a fagyos lépcsőkre, kiverik a havat a csizmából és lábbelit váltanak... Némelyik csaknem mezít-

láb, vagy lyukas csizmában, pucér lábfejre húzott bocskorban ténfereg — ezeknek teljesen mindegy.

A házak beszögelléseiben sok utcai árus kínálja portékáját: a mazsolás mézeskalácsot, a fekete ribizliből készült, száraz nyalánkságot — mely olyan, mint a bocskortalp — és a dercelisztte megszórt kalácsot. A zsindelyfedeles, szűk csillámablakos fekete házak között, a széles hézagokban deszka-klozetek — mocskos ülőkéjű bódék — állnak. Az utca két oldala felett büdös pára terjeng.

Ünnep előtti, szünni nem akaró harangszó tölti be a levegőt. Érces zúgás lebeg az alacsony házak fölött. A Kremlből, a fellegvárból, a magas székesegyházakból különös, ünnepélyesen komor kongás-bongás száll lefelé.

Olykor belebúg a malomkerék, néha belehasít a legközelebbi templom istenes koldusainak panaszos üvöltése:

— Isten szerelméért, a cár üdvösségéért — egy kis alamizsnát! Emberek, keresztények, lelketek üdvéért, atyátok fiainak nyugodalmáért — egy kis alamizsnát!...

A tömeg sűrű áradatban hömpölyög, alig néhányan állnak meg az árusoknál; felhörpintenek egy kis méhsörös forró vizet, megesznek egy-egy húsosbélest, befalatoznak egy-egy lepényt.

— Kibitka!

Vörös posztóval bevont hintóderék siklik tova magas szántalpakon. Csillámüveges ablakán alacsonytetejű, gyöngyös cobolykucsma meg egy festett, pufók arc kandikál ki. A szántalpas hintót öt paripa húzza. A nyergest nyereg nélkül, szőrén üli meg egy irhabundás, boglyas, fedetlenfejű legény, aki mezítelen lábra húzta fel bocskorát.

— Utat a bojárnénak!

— Meg se állj, te ringyó, a pokol kapujáig!

A szánhintó mellett cselédek csoportja topog.

— Még ha valami nagy előkelőség utazna benne!

— A gyalogosnak könnyebb a járás — kitaposták az utat.

A tömeg kissé összehúzódik, hogy utat engedjen egy magassüvegű, sűrűszakállú, szőrmók pópának. A pap mellén kereszt. Arca vörös; keze-lába úgy mozog, mintha nem az övé volna.

— Keresztelőben voltál, szentatya?

A pópa ráförmed a kérdezőre:

— Húsz botot az anyád hátára, te pogány, hát mért nem köszönsz dicsértesséket, mi?

A férfi a tömeg közé húzódik a pópa elől, a pap meg ruhája ujjánál fogva igyekszik elkapni.

— Állj meg, te átkozott istentagadó!...

A férfit egy kék kozákruhás, szélesvállú, magas dalia takarja el a pap elől. Prémköpenye alatt szablya lóg a kaftán övén. Fején keskeny hódszegélyes, vörös kucsma.

— Takarodj a pokolba, te sátán! — kiáltja a kozák és erős kezével félrelöki a pópát.

— Mit mászol a képemre? Még sátánnak mered csúfolni a pópát? Hé, cári emberek!

A kozák ököllel mellbesujtja a pópát; csakúgy csörömpöl keresztlánca. A pap térdreesik, félkézzel süvegét tartja és jajgat:

— Védjetek meg!

Egy kötős, alacsony, fürge mesterlegény megragadja a kozák karját:

— Megállj, vitéz kozák! Nem tudod, mit szabad, mit nem. Így kell ezt!

Megkapta a pópa fejéről lepottyanó süveget, a legközelebbi árus deszkaládájába dugja és hajánálfogva arccal a hóba borítja és nagyokat nyögve néhányszor jól oldalbarúgja.

— Segítség, sztreljecek! — kiáltja a pópa a hóból.

Két sztreljec ráérősen közeledik a tér felől.

— Ütnek valakit? — csendül meg higgadtan egyikük hangja.

— Ütnek...

— Kit ütnek?

— Egy papot...

— Régen ütik?

— Nem, még nem olyan régen! A pópa kezdte...

— Hol a süvege?

— Itt van nálam! — kiált az árus.

— No, akkor jó!

— Katonák, a Krisztus szerelmére kérlek! — hörgi kétségbeesett hangon a pópa.

— Elég már, te cséphadaró! Állítsd talpra a pópát!

A mesterlegény a gallérjánál fogva megragadja a hóba taposott pópát, a ládából előkapja a süveget és meghajlással teszi a pap fejére.

— Itt a kikád, szentatya. Semmi baja nem esett...

A pópa nyöszörögve fujkálja a szakállát, bolyhozza mindkét kezével, lesepri róla a havat és tisztességesen kijózanodva, sántikálva indul tovább.

— Mert hát a pópát éppen meg lehet hempergetni a hóban,

de a süvegét nem szabad: a miatt szigorú ítélet jár! — magyarázza valaki a tömeg épülésére.

Járás közben meg-megnyikordul a szétnyitható fagyos fadoboz. A palacsintaárusok — fejük felett gőzfelhő — széttárják ládáikat; égett tészta és olaj szaga érzik.

— Kinek adjak tejfelest?

— Itt az ikrás palacsinta: hármat egy félgarasért!

— Milyet árulsz?

— Árpalisztből sütöttem.

— Az enyém búzalisztből sült!

— Adj egy árpásat!

— Nekem is!

— Fogd meg csak az alabárdomat, pajtás. Csikaródik a hasam.

— Biztosan sok aludttejet ettél.

— Nem. A fehérrépás béles, meg az édes kvász miatt csikar, a fene egye meg!

— Hé vitéz úr, félrébb avval a nagydologgal — itt esznek a tisztes keresztények.

— Oda se neki!

— Nemsokára még az arcát is eltakarja a kucsmájával!

— Ölnyire esik a budi, mégis lusta odáig menni?

— Zabál és — mindjárt ide a hóra!

— Micsoda népség!

— Te... doni... kozák... vagy? Cser-kasszi-ból... jöttél? — kérdezi nyögve a tisztálkodó.

— Csak végezd el, aztán majd beszélünk!

— Moszkvában senki se járhat fegyverrel, csak mi, sztreljecek...

— Én követ: jeszaul vagyok. A doni sereg küldött a cárhoz.

— Nem jól mondod: az uralkodóhoz, cárhoz és nagyherceghez! Te hordhatsz fegyvert! — ha ugyan van papirosod.

— Van!

— No eredj utadra! Mi meg azt gondoltuk Griskával, hogy egy kis dolgunk lesz veled — a Zemszkojra kell majd cipelnünk...

A vörös kucsmás magas kozák széttolja a tömeget és tovább megy.

A térre vezető mellékutca egyik felét koporsók és vastag hasábok foglalják el.

A kátrányszagú fehér kereszteket vagy a mély hóba állították vagy a házak falához, a falépcsőkhöz támasztották.

— Ki akar venni utolsó lakhelyet? Mindenkinek szüksége van rá: toprongyos korhelynek, bojárnak, hercegnek; hogyha ma nem, holnap, fakaftánba bújnak!

A koporsós a lépcsőn didereg. Összecsapkodja posztócsizmáját. Mellette két hosszú-csuhás barát. Egy ködmönös fehérnép pityeregve válogat a koporsóban. Keszkenője hegyes szögben csúcsosodik homloka és haja fölé.

— Festett kell, kis özvegy, vagy közönséges fenyőfa koporsó?

— Egyszerű kell, bácsikám.

— Kinek veszed?

— Az uramnak. Éppen hazafelé tartott a söntésből, de elesett és a másvilágra költözött. A templomi koldusok cipelték be a Zemszkoj udvarára.

— Tudod a méretét? Akkorát válassz, hogy ne kucorogjon benne a megboldogult. Különben megharagszik és majd hazajár éjjelente!

— Jaj, ne mondj ilyen szörnyűségeket, bácsikám!

— Vegyél festettet, özvegy, azzal lekenyerezed a megboldogultat.

A másnapos barát még mindig reszket mámorában.

— Zsoltárt énekelek — ajánlja az asszonynak — lecsillapítjuk az elhunytat, hogy ne járjon haza. Kellemesebb, jobb neki ott az isten előtt...

— Úgy sejtem, Jefroszin, nem a maga halálával halt meg ennek a menyecskének a férje. A pátriárka pedig megtiltotta, hogy zsolozsmázzunk azokért, akik erőszakos halállal pusztultak el...

— Mit törődöm én a pátriárkával, Panfiljij atya, ha egy kis boritalt áhít a gyomrom! Elmegyek, kis özvegy! Zsolozsmázok az urad lelke üdvéért.

— Jaj, már azt sem tudom, mit tegyek...

— Húzódj errébb!

— Majd csak becsusszan a lelke a mennyeknek országába.

A tömeg a keresztekhez zsúfolódik, belegázol a mély hóba. A hepehupás mellékutcán fel s alá hullámzó nyitott szánt húz egy gebe. A szánderékban ládaformájú pad; egy gonosztévő ül rajta. Lába szalmába süpped. Csuklóját a térdére fektetett kaloda lyukán dugta át. Kékrefagyott kezében viaszgyertyát szorongat. A gonosztévő mellett felfordított boglyas kucsma feketéllik a padon, mint egy varjúfészek. A járókelők félgaraso-

kat dobnak a kucsmába. A bűnös lehajtja a fejét, homlokán lecsüngő hosszú sörénye eltakarja szemét és arca felső részét.

— Csudálatos ez, cimborák! Fúj a szél, a gyertya mégis ég, nem alszik el...

— Bizonyára ártatlan, igaz ember!

A szán mögött a hóhér és két sztreljec lépked... A hóhér hátán rövidnyelű, széles pengéjű bárd. Irhasubáját szíjkorbács övezi körül.

A hóhér néha odaszól a tömegnek, de nem áll meg.

— Mindjárt olvas a deák a téren.

— Gyertek, fiúk, a térre!

— Olvasni fog a deák!

— Ez az, akit a székesegyházban fogtak el!

A téren vérbefagyott vesztőhely emelkedik. Körülötte kivégzettek elrútult feje lóg a karókon: orrukat, fülüket levágták, félig belepte őket a hó. A halálraítélt szánja lassan csúszik a vérpad felé. A kozák haránt átgázolt a mély hóval borított téren. Szembe jött a tömeg, hogy megnézze a kivégzést. Ki egy karéj kenyeret, ki kalácsot majszolt. Találkoztak egy pópával, aki egy zsákutcából lépett ki. A pap piszkossárga szarvasbőr kesztyűbe bujtatott kezében ezüst kereszt. A pópát alabárdos sztreljecek követték; hegyes karót cipelt mindegyik. Az estefelé mindjobban lehülő levegőben — most véletlenül nem zúg a harang — tisztán lehet hallani a deák szaggatott beszédét. Unottan, ki tudja hányadszor olvasta:

— »És te rabló... a mellékelt pecsétes irat szerint... fellázadtál Aljekszej uralkodó és nagyherceg ellen... Istenszülő Szűzanyánk elhunytának ünnepén, Nagyboldogasszony napján... a Kreml-i szentmisén... egy doni kozákkal és atamánnal... kincseket loptál... Téged a nagy uralkodó halállal büntetni, felnégyeltetni parancsol...«

A kozák megállt és feszülten figyelt a deák beszédének foszlányaira. A fellegvárban ütött a toronyóra. A kozák nem számolta meg az óra zengő ütéseit. A kocsmaudvar felé tóduló tömegben ittasan kiáltotta egy mély hang:

— Ez aztán az óra! Magától mozog, magától kongat.

4.

A kocsma udvarát magas kerítés veszi körül. A kerítésnek egyik cölöptől a másikig nyúló szakaszai összerótt hosszú rudakból épültek. A szakasz legfelső rúdján kovácsolt szögek meredez-

nek, mint a tüske. A gerendákból ácsolt kapu közelében áll a söntés. Lépcsőjénél magas pózna; feneketlen iccét húztak rá, a fölé meg seprűt biggyesztettek.

Az alacsony szárnyas ajtó felett fehérbetűs felírás olvasható a grádicson:

»KEVERT ITALT NEM SZABAD FŐZNI ÉS PARÁZNA NŐSZEMÉLYEKET NEM SZABAD TARTANI AZ KORCSMÁKNÁL.«

A kozák belépett a pitvarba. Az egyszerű pitvarban — bár az utcán még alig alkonyodik — fáklya lobog a fali tartóban. Zsarátnoka egyenest a padlóra hull. A padló fekete és ragadós. A pitvarból nem ajtó, hanem csak a gerenda-közfalba vágott rés nyílik a szobába. A küszöböt símára bárdolták. A feketén ragyogó mennyezetű, tágas és kormos szobában asztalok, azok mellett meg hosszú padok állnak. A bejárattól balra kármentő; rajta faggyúgyertya ég. Mögötte állvány. Alsó polcán láda fekszik. A sárga láda oldalán kékre festett ákombákom olvasható:

»TOLVAJ KUTYA AZ, KI MEGKÁROSITJA AZ URALKODÓ KINCSTÁRÁT — AZAZ NEM AZ KORCSMÁBAN ISZIK, HANEM OTTHON FŐZ SZESZT MÉRTÉK NÉLKÜL.«

A kozák nyomában betoppantak a sztreljecek is, akik a téren őgyelegtek. Asztalhoz ültek egy kispap mellé. A kortyondi diakonus szilajul hányja-veti sörényét keservében, mert nincs már mit elinnia. Mély hangon dörmögi, mint egy temetési éneket:

Annyi juhar-deszkám legyen,
hogy egy koporsóra jusson,
beletesszük a vénasszonyt,
soha többé el ne fusson!

— Hagyd már abba, te *ktspap!*

— Abbahagyom, ha megkínáltok egy *kis pap*ramorgóval, cári vitézek!

— Orrod attól fokhagymás! Majd alabárddal kínáljuk meg a fogadat!

— Akkor hát énekelek, mert nekem már csak a nóta jut! — nedves, bütykös ujjait sörényébe ásta és tovább dudorászott:

Giling-galang, giling-galang,
így szól Szpászban a nagy harang,
válaszul a harangszóra,
vén Jegorban üt az óra...
Harang szóljon, óra verjen,
emlékezzetek Moszkvára...
Moszkvában egy veder bornak
éppen három pénz az ára!

— Hazudsz, kispap, te fiók-szentatya! Hát ríni kell, ha olyan potom áron mérik Moszkvában a bort?

A sztreljecek fizettek és elmentek. A diakonus nagykelletlenül szintén kidülöngélt. A kozák leült az egyik hosszú asztal mellé és méhsört rendelt. A besúgó kocsmai szolga firtatva nézegette a kozákot.

— Tán atyafit látsz bennem, vagy mi a szösz? — kérdi a kozák.

— Sok ilyen rokonom van nekem. De a te arcodat jól meg kell nézni... Ha véletlenül valami kalamajkát csinálsz, hát jó lesz ismerni a pofádat...

— Lám már vérebeket is tartanak ezek a kutya csaplárosok! Törüld meg ezt a kancsót!

A besúgó megtörölte a vaskancsó száját daróc kötényével, a korsó fenekéről meg a padlóra löttyintette az italmaradékot. Az itókáért kapott pénzt odaadta a kocsmárosnak. A tenyérbeszaladó pofájú csapláros fel-feldobta széles, kérges tenyerén a rézgarasokat és a felírásos ládába dugta a pénzt. Hitetlenkedve emelte szemét a kármentőhöz közeledő emberre. A férfi vontatottan mondta:

— Olvasd csak, Artyom!

— Mit akarsz? Ha szépszerével nem takarodsz el . . .

Egy korcos derekú, borsózöld kaftánt viselő, bőjtös arcú, gyér szakállú, deres férfi valami papirost tett a kármentő lapjára. A csapláros közelebb tolta az irathoz a gyertyát, kisimogatta az árkuspapírt és a sorokat vastag ujjával kísérve, ajkát mozgatva lassan olvasott. A férfi két bádogkorsót dugott be a kármentő ablakán.

— De szaporátlanul olvasol!... Egy kis munkámba került, de nem volt maradásom, hiszen egy sasos cári pecséttel hitelesített vedérrel[1] — az árlevél szerint — tizenhat altin[2] és négy pénz a bor ára...

[1] 1 vödör régi orosz ürmérték: kb. 12 liter. — *A ford.*
[2] 1 altin három kopek értékű orosz rézpénz. — *A ford.*

— Hát aztán?

— Te meg a minapi vásárláskor huszonhat altint meg négy pénzt követeltél ugyanennyi borért... Ezentúl hát ilyen deák-irat szerint veszem nálad a bort itt a cári kocsmában, vagyis tizenhat altin, négy pénzért egy vödörrel. Ma egy vödörrel veszek. Tedd ide a kármentőre azt a tizennégy altint, ami a harmincból visszajár!

A csapláros odakiáltott a besúgónak:

— Makszimko! Mérj a céhbeli kalmárnak egy veder bort!...

A besúgó fogta a két korsót és eltünt. A kocsmáros kimarkolt a ládából egy csomó pénzt, megszámlálta és a kalmár kezébe nyomta. A kereskedő darabonként potyogtatta kaftánja zsebébe a pénzt. Fejben mégegyszer átszámolta és rigolyásan folytatta:

— Mutasd csak azt a pecsétes vödröt, Artyom! Ha csakugyan hiteles, nem hepciáskodom...

A csapláros szuszogva csörrentette a kármentőre a vodkabűzös, nyirkos vödröt és mellé tette a rőföt. A kalmár megmérte a vödör magasságát és szélességét.

— Mérem, Artyom, mérem; — mondta — látod: a felső szélétől a feneke belsejéig nyolc hüvelyket kellene kiadnia.

— Hát az én vedrem ez? Nem cári vödör? Nem sasos pecséttel hitelesített vödör, mi?

— Mit berzenkedsz? Semmi kétség — hiteles a mérték.

A széles arcú kocsmáros a kalmár füléhez hajolt.

— Odaát a másvilágon, lámpással bolházzák át a lelkedet az ördögök... El is patkolsz nemsokára. Kire hagyod majd a vagyonod?

— Biztosan nem terád, te békás böndőjű csaplár!

A kalmár felkapta korsait és meghajlás nélkül távozott, ahogy bejött.

— Hogy száradna el minden tagod, te kákán csomót kereső zsugori!

A csapláros nagyot köpött.

Hatalmas szélhullám csobbant a szobába és eloltotta kármentőn pislákoló gyertyát.

— Mi a fene?!

A kocsmáros kirántotta a fáklyát a fali tartóból és meggyujtotta a gyertyát. Vedlett hátú, megtermett, lompos mackó cammogott a terembe. Bundája, mancsa csupa hó. Utána be-

mászott egy fedetlen fejű muzsik is. Keményen tartotta a láncot, melyet karikás végével az állat orrába fűzött. Oldalán csörgős kézi dob. Szürke gyapjával kifelé fordított birkaködmönt, görbe lábán meg jégkérges bocskort viselt.

— Megint szurkálja már az ördög a melled — dörmögte a csapláros, amikor az egyik ivó elé a kármentőre tett egy kancsó bort. — Ide adtad már a pénzt?

— Oda, Artyom Kuzjmics. Még egy kalácsot, hadd falatozzak!

A medvetáncoltató muzsik után egy ormótlan égimeszelő mászott be. Kezében ölnyi fütykös. Hangosan káromkodik és imákat morzsol egyszerre. Amint nyögve kúszott befelé, elordította magát:

— Tán leszáradt a kezed, hogy nem tudtál rendes ajtót vágni! Gerincét töri az ember ebben a lyukban.

— Az ilyen hórihorgasnak az ajtó is kicsi.

— Ha-ha-ha!

Mikor a langaléta alak beért a szobába, felegyenesedett és cifrán elkáromkodta magát. A hasa kifeszült és fohászokat rikkantgatott. A magas fekete mennyezet alatt kimeresztett szemű papír-maskara jelent meg.

— Hé, Artyom bácsi, a cári levelet kiszögezted az ajtóra, de rest voltál keresztet is vetni rá: bebújt az ördög a házba — kiabálták a korhelyek.

— Miféle ördög? — bődült el a figura — megkeresztelték az én maskurámat a vízkereszti kádban nem is egyszer. A köldökömnek meg az Iván-téri hóhér volt a keresztapja!

A csudabogár fel s alá járkált az ivóban és az öles furkósbottal nagyokat koppantott a padlóra. Több kaftánból összetoldott hacuka lötyögött rajta. A fekete báránybőrgallér a derekáig csüngött. Tilinkót dugott át a papírálarc nyílásán és sípolni kezdett egy nótát. Elől kifeszült rajta a felleghajtó és a köldök táján ugyanarra a nótára rázendített egy másik síp. A csudafigura táncra perdült, aztán lelökte a festett álarcot és a kármentőhöz lépett.

— Az isten áldjon meg, Artyemusko, hintsd meg már a lelkem egy kancsó pálinkával.

— Pénzt! — A kocsmáros teletöltött egy kancsót pálinkával és a kármentőre tette. A figura derékszögben meghajolt és lefelé nyúlt, de hirtelen kinyílt a köpönyeg és a kancsó el-

tünt az óriás hasában, majd üresen ismét visszakerült az asztalra.

— Hohohó! Tölts, Artyom, megfizetünk érte!

Megint teletöltötték a kancsót. Az óriás nyögve lehajlik, a pálinkáért nyúl, de a köldöke megint elissza előle.

— Pukkadj meg! Látjátok keresztények, ez az én sorsom: a pocakom — a bojárság, a fejem meg az arcom — a nép! A fej kér, a fej készít mindent, a pocak meg bezabálja! Igy aztán cimborák, örökké koplalok én, a keresztény nép... — mondta sírós hangon a figura.

— Lám, milyen nagy igazságot mond!

— Tölts még, Artyom, hátha a népnek is jut egy kis itóka...

A csapláros megfenyegette öklével az óriást:

— Te, te pojáca! Nem adok egy kortyot sem, sőt kikergetlek innen, ha még csúfolni mered a bojárokat...

Az egyik korhely felállt és megtapogatta a langalétát.

— Halljatok csudát, cimborák: két ördög egyvégtébe ragadt!

A fura figura forgolódni kezdett a szobában és fájdalmasan jajgatott:

— Jaj, jaj! Bánt a szülőgörcs! Tyű, de nagy magzat jön a világra belőlem!

Az alak leült a padlóra és ketté vált.

Két tagbaszakadt legény mászott elő a furcsa burok alól, összehajtogatták az óriási köpönyeget, a sarokba állították a tölgyfahusángot, mindketten asztalhoz ültek: a korhelyek mellé.

— No, keresztények, kínáljátok meg a gyermekágyas asszonyt egy kis pálinkával. Lám, mekkora pulyát szült! Rögtön meg is lehet házasítani!...

— Igyatok szülő asszonyok! Jó mulatság volt!...

— A medvén a sor!

— Mulattasd őket, Mihajla!

A medvetáncoltató a csörgős dobot verte és nagyokat rikkantott, hogy táncra perdüljön a mackó, de a medve csak dörmögött és egyhelyben topogott. Szájából sűrű, véres nyál csurgott.

— Nincs mit tenni! — A muzsik a kortyondiak felé nyujtotta a dobot. — Egy kis pénzt, keresztények, az állat kosztjára!...

— Miért nem adsz enni neki?

— Éhes lóval nem szántanak! — kiáltották az iddogálók.

— Ez már igaz! Éhes az állat és nincs mivel etetnem: a patriárka megtiltotta, hogy beengedjenek bennünket a piacra...

A kármentőnél álló vendég felhörpintette vodkáját, a mutatványosokra pillantott, letört egy-egy falatot és gazdaságosan ette a kalácsot, hogy jusson is, maradjon is. A medve odafordult, meglendítette mancsát, kikapta a kalácsot a vendég kezéből és gyorsan lenyelte. A muzsik a kucsmájával hadonászva ment a táncoltatóhoz.

— Tiéd a medve, fizesd meg a kalácsot!

— Miért?

— Hogy-hogy miért? Ez a vadállat bekapta a kalácsomat!

— Nagy a böndője és üres, kedves pajtás!

— Fizesd meg, míg szépen mondom.

— Engedd el neki — alamizsnaképpen, kedves cimbora, majd elmulattat érte.

— Kárpótolj, vagy megyek a bíróhoz panaszra.

A kozák az asztalra koppantotta a bádogkancsót.

— Ide egy koszorú kalácsot, csapláros![1]

— Pénzt!

A kozák odavetett egy ezüstpénzt. A kalácsfüzérből letört egyet és a muzsik markába nyomta.

— Nesze és takarodj a szemem elől!

— Megyek!

A kozák egyik kalácsot a másik után dobálta oda a medvének. Az állat ügyesen elkapta a szájával és rágatlanul nyelte le valamennyit...

— Nohát akkor, Mihajla, mutasd meg, hogy hajbókol a muzsik a vajda előtt.

A táncoltató a tulajdon fejére ütött a csörgős dobbal. A mackó hasrafeküdt, mancsa közé dugta pofáját és szükölve, vonítva csúszott-mászott a padlón.

— Most azt mutasd meg a becsületes embereknek, Mihajla, hogy csikarja ki a muzsikból az örökös földesúr az adót, a bíró a sápot, meg egyfüst alatt a botozás váltságdíját is!

A medve most hátsó lábára guggolt; elülső balmancsával beleragódzott a padlóba, a jobbal ütötte, cibálta, hogy csakúgy

[1] Lakatalakú kalácsról van szó, melyet koszorúba lehet fűzni. — *A ford.*

röpködtek a deszkalapok. Bömbölt, hörgött és kivicsorgatta a fogát.

— Hé-hé, disznók! Mindjárt elkergetlek és dutyiba vitetlek benneteket, ha ilyeneket csináltok!... Még megérem, hogy engem vonnak felelősségre miattatok! Nem szabad medvét a kocsmába hozni! — kiáltotta a csapláros.

A mutatványos lecsillapította a mackót. A korhelyek pálinkával itatták a muzsikot is, a medvét is.

A kozák felhajtotta méhsörét és vodkát rendelt. Megkótyagosodott a feje, lelke mélyén szilaj vihar támadt. Keze már a szablyáért nyúlt — valamiért roppant megdühösödött a csaplárosra — de türtőztette magát, felállt; távozás előtt rántott egyet a vállán, tarkójára tolta kucsmáját és nagyot kiáltott:

— Hej, te moszkvai nép! De megtörte a lelked a deres, a kaloda meg a korbács!... Folyton csak imádkozol — pedig az imádság nem az istennek, hanem a papoknak kell — tengernyi bajt-bánatot cipelsz. De az a legbántóbb, hogy magad vered bilincsbe azt, ki védelmedre kelt és nincs meghittebb atyádfia, mint a bojár meg a hivatalnok. Nem győzök csodálkozni rajtad és tudd meg — alig várom az időt: mikor dobod le válladról a bojárok jármát?

— Ez már igaz! Derék vitéz vagy, kozák! — hangzott az iddogálók válasza.

A kocsmáros a levegőbe kapott széles markával. A besúgó fürgén odaugrott. A csaplár a kozákra sandítva suttogta:

— Szaladj, legény, a Zemszkojra! Mondd meg Kvasnyin bojár deákjainak: »Idegen kozák lázítja a népet a cári kocsmában...« Gyorsan mondd el nekik, hogy...

— Tudom én, hogy mit kell mondani, nem ez az első eset, Artyom Kuzjmics!

A besúgó hajadonfőtt szökkent ki a pitvarba.

A kozák a besúgó után indult. Csizmája patkója ráérősen kopogott a padlón.

A legény vissza se nézett — sietett. Menetközben felszedte hosszú kaftánja alját, feszesebbre húzta kötényét. A kozák szemmel tartotta. A besúgó a kanyarnál, egy kihalt szűk sikátorban átmászott egy sorompón. Meglassította lépteit, mert alig tudta kihúzni a lábát a mély hóból. Sehol egy teremtett lélek. Hirtelen láng lobban. A besúgó feljajdul a lövésre, előrelökődik és holtan rogy a gerendák közé. A kozák a subája alá, a szíj mögé

dugta füstölgő pisztolyát. Átlépett a szálfákon és nehéz csizmájával jó mélyen a hóba taposta a hullát.

— Ördögfattya! — mondta hangosan, mikor a sikátoron végig botorkálva kijutott a térre.

A piac szélén elhaladt a Zemszkoj prikáz mellett és kiballagott a Moszkva folyóra.

5.

A jégpáncélos gályákra épített híd és a kajla korlát csupa hó. A híd közelében üresen árválkodnak a boltok és raktárak. A kereskedelem a folyó jéghátára költözött. Először a mészárosok és halasok állították fel rajta bódéikat, azután a vörös-téri nagy piac-sorok kalmárai hurcolkodtak ki a Moszkva jegére. A városban csak a ládás lepény- és bélesárusok kínálják portékáikat.

A hídnál, a sátrak előtt földkockákkal fedett, közepén kissé benyomott kávaformájú tágas fürdőház. A fürdő közelében, a folyó partján kútgém áll: azzal merik a vizet a lékből. Az ablaknyílásokat jégkérges vesszőnyalábokkal tömték be.

A vesszőnyalábokon át gőz szivárog kifelé. A gőz felszáll a tető eszterhájáig. Ott vízcseppekké csapódik le a meleg pára, és a fürdő eszterháján hosszú jégcsapok csüngnek köröskörül.

A fürdőház erős, de elferdült ajtaján meztelen emberek szaladgálnak ki. Ilyenkor faedények koppanása, zsivaj, meg a forró kőre zuhintott víz sistergése árad ki a nyitott ajtón. A kirohanó pucérok hóval dörzsölgetik testüket. Némelyik véletlenül éppen a csepergő eresz alá áll és bárgyún bámulja a járókelőket, akik ugyancsak fenekednek rájuk.

— Hé, dalia, takard el a plajbászodat!

— Amaz meg olyan, mint egy szőrös pópa! Orcátlan dög — az útra vizel!

Esteledik. Az emberek sűrű tömegben jönnek az esti miséről.

A fürdőből kifut egy anyaszült meztelen nember. Csakúgy lóg a hasa meg a melle. Terebélyes nőszemély, nyom legalább hét pudot.[1] Kétrétű tokája csupa bibircsók. Meztelen lába közt valóságos seprű... Víz csepeg róla a hóba. Párafelhő szakad a testéről, alig liheg.

A járókelők hahotával fogadják:

[1] 1 pud = 16.38 kg.

— Jól megmostad a micsodádat!
— Neked meg mi kéne?
— Hé, ángyikám! Hogy adod fontját a húsnak?
— Hogy vinnének el a Razbojnojra!

A némberhez odament egy göndörszakállú, feketehajú bojárfi.[1] Málnaszínű téli dolmánya csupa sárga zsinór; hurokpaszományos gömböcskék fityegnek rajta. Egészen közel lépett a fehérnéphez, megcsípte lecsüngő hasát és mintha disznóhúst válogatna a mészárszékben — ujja hegyével több helyen belebökött a degesz testbe.

— Jössz?
— Mennyit adsz?
— Két pénzt.
— Kevés. Csak egy félrubelért megyek!
— Jó. Megadom.
— Ide a pénzt — a fürdőben a ruhám.

A legény pénzt nyomott a markába.

— Fogd a felét, a többit a bódé mögött kapod meg!
— Látod, puci vagyok — várj egy kicsit.

A némber beszaladt a fürdőbe és nemsokára panyókára vetett birkabőr subában, rövidszárú ványolt csizmában lépett ki.

— Gyorsan végzel, szép legény? Különben összefagyok.
— Egycsapásra elintézzük.

Mindketten a bódék mögé surrantak.

A bódék mögül női sikoltás hasít a levegőbe:

— Segítsé-é-ég!
— Nesztek fiúk! Fogjátok le! Elég lesz ez mind a hármónknak!
— Hohohó!
— Kapcabetyárok! Szemtelen csavargók!...
— Lökd a pofájára a bundát.
— Harap... a ronda dög!
— Tömd a foga közé ezt az övet — meg se nyikkan!
— No, lökd ide!
— Jaj-jaj!
— Húzd errébb...
— Tyühaj, cimborák! Nem asszony ez, hanem szánka! Legalább is félszekér!

[1] A bojárfiak *(bojárszkije szini, bojárszkije gyetyi)* olyan nemesek voltak, akik állami funkciók teljesítéséért birtokokat kaptak. Birtokukat holtukig használhatták, de nem örökíthették át fiaikra. — *A ford.*

— Hát dundinak dundi! Hahaha! Gömböc!

A kozák fülelt egy ideig, aztán a bódék felé indult. A fürdő mögött, a sátrak közt, magastarajú hóbucka tövében, szalmával kibélelt nagy ládában, szétfeszített posztócsizmás lábát égnek tartva, feküdt birkabőr subáján a némber. A láda mellett két markos legény öltözködik. Az egyik feszesre húzta kaftánja övét, a másik a nadrágszíját rántotta szorosabbra. Arrább, arccal a fürdő felé — állt a feketehajú nemes. Nyilván strázsált. A kucsma hátsó része eltakarta a legény nyakát. Meredek homloka és füle födetlen. Pipázott. Zöldcsizmás lábát összeütögette.

A kozák kirántotta kardját.

— Engedd el azt az asszonyt, te gazember!

A vörösruhás merev alak megmozdult. A bojárfi gyorsan hátralépett, csizmája sarkával szilárd pontot keresett a hóban és megvillantotta görbe tatár kardját.

— Várjunk! Nosza, rajta!

A szürkületben szikrát hányt az összecsörrenő acél. A bojárfi két-három szablyacsapás után megsejtette, mit akar ellenfele. Apró fürge léptekkel a bódé mögé hátrált.

— Meg se kottyan neki — eléggé hozzá edződött! Ha akarod, feküdj rá te is, mi nem bánjuk! . . .

— Sátánfattya! Elereszted végre azt a menyecskét?

— Hé, cimborák! Állítsátok talpra azt a ringyót . . . sötétedik. Még véletlenül rajtacsíp az őrség. Nem ér annyit ez a nőcseléd, hogy levágja miatta a hóhér a csühögőnket.

Hirtelen felhúzták a némbert, kirántották szájából az övet és vállára löktek a subát.

— No, menj dologra, tubicám, szórakoztass másokat is!

— Zsiványok! Orcátlan csalók. Egy fogadott meg és csapatostul rontottak rám! Ezért kerek rubel jár, a fene azt a zsidó pofátokat!

— Ne járjon a szád! — rivallt rá a bojárfi. — Vigyázz, mert üres kézzel mégy haza!

— Nem megyek én egy tapodtat sem! Fizess meg mind a hármótokért.

— Vigyázz, te boszorkány, mert megint szétfeszítünk!

— Jaj de félek! Köpök rátok!

— Hát ez csakugyan boszorkány! — szólalt meg hangosan a kozák.

A bojárfi az asszonyhoz lépett és visszakiáltott a kozáknak:

— Azt hitted, megöljük? Á, dehogyis! Csak szórakoztunk egy kicsit a nénivel . . .

— De azért a kezem közé ne kerülj még egyszer, te boglyas, mert felakasztalak!

A kozák tovább indult.

— Hohó! Ha már úgy szeretnél felakasztani, előbb tudd meg, kinek hívnak engem: Lazunka Zsidovin bojárfi a nevem.

— Akkor se viszed el szárazon, csak kerülj még egyszer a szemem elé!

— Nem úgy verik a cigányt, kozák! A kaszabolásra szer vagy, csakhogy még nem kecmeregtél ki Moszkvából. Vigyázz: még téged is úgy felhúznak, mint a pinty...

— Az ördög vigye el! Minek is kötöttem bele? Ennyire pityókos volnék?

Megrázta a vállát és felballagott a hídra.

6.

A fehér hóban szinte szétfolyt, lapos halommá nyúlt a hosszú ház. Alig látni a hozzávezető keskeny ösvényt, csak a bejárat nyílása feketéllik lent, az út végében.

A kozák csörömpölő szablyával lépkedett lefelé. Fejét beleütötte a szemöldökfába. Amint talpával tapogatódzva kereste a lépcsőfokokat, álomba ringató dal ütötte meg a fülét:

Az erdő vén harkálya
reá szállott a fára,
de hiába kopácsol,
házat sohase ácsol!

Mint két évvel ezelőtt, a pinceház tágas sötét pitvarában most is ládákba, komótokba botlott.

— Olyan vagyok, mint a vak! — villant át agyán a gondolat. — A várost emlékezet szerint jártam be. Itt meg csak a hang után megyek.

Erős kezének nyomására feltárult az ajtó. Aludttej és ruha meleg illata csapta meg.

— Jézusmáriám, te vagy az csillagom?! Boldogságom, örömöm! Idenézz, apó, nézz ide gyorsan! Itt van Sztyepánusko, az én sólyommadaram!

Irinyica felpattant a helyéről. Majd felborította a bölcsőt. Sárga nyári ruha volt rajta. A bölcsőben lábra állt egy sötéthajú fiúcska.

— Ma-ma-a-a-a — kiáltotta Irinyica után.

A vénember ímmel-ámmal vált meg könyvétől. Elfújta a padra ragasztott viaszgyertyákat, felállt és egymásra hajtotta tarka inge nyitott gallérját.

— Éppen tegnap gondoltuk Irihával: sose látni azt a sólymot... Épségben-egészségben megjottél, vendég?

— Épségben-egészségben, apó! Hát te hogy vagy Irinyica?

— Akár a gyémánt az ezüstrámában! Az imént még olyan voltam, mint a téli éjszaka, de most olyan lettem, mint a tavaszi nap!

Irinyica sírva ugrott a vendég nyakába és elhalmozta csókjaival.

— Ne borulj a nyakamba, menyecske! Megházasodtam. Most azután, ha akarod: fogadsz, mint jó vendéget, ha akarod, tombolj kedvedre.

— Mindenki a maga útját járja, sólyommadaram, kincsem, galambom... Nem, nem tombolok, inkább örülök, hogy látlak.

A vendég a padra dobta subáját, kaftánjáról lekapcsolta a kardszíjat meg a korbácsot, a padlóra koppantotta a pisztolyt és berúgta a pad alá.

— Rég nem ittam, de ma jót iszom, annak örömére, hogy ide repült hozzám az én sólyommadaram. Isten veled, keserves búbánat!...

Szaporán irgett-forgott, hogy rendbe tegye a szobát. Futtában felöltözött.

— Nem akarsz mosakodni?

— Sebaj, menyecske — egyelőre mosdatlan is megleszek. Ráérek később is...

— No, én elszaladok egy kis borért, méhsörért. Te meg, apó, ügyelj a kicsire. Miért nem mégy oda hozzá, Sztyepánusko, hiszen a te fiad?! Óbenne van minden vigaszom, ő az én kimondhatatlan gyönyörűségem!

— E háborgó, veszett világban minden öröm és minden gyönyör hamar megfakul és megfanyarodik... — A bolond odament a bölcsőhöz. Az asszony eltűnt.

Az öreg gyöngéden, csendesen fektette vissza a kisgyereket és megigazította feje alatt a párnát.

— Aludj, két ember szerelmének gyümölcse, tentikélj!... Aludj, dédelgetett csemete, még élnek azok, akik dédelgetnek téged, mert eljövend az idő, mikor férgek másznak a földbe azoknak orralyukából, akik csicsijgattak...

— Miért károgsz, öreg? Most élünk, hát mulassunk!

— Igazad van, vendég! Csak hevítse minél tüzesebbre a testét az ember, amíg eleven! Igy van ez rendjén.

A gyermek elszenderedett. A bolond otthagyta, letanyázott a padra. A vendég nem ült le. Fel s alá járkált a szobában; nehéz, kopogós csizmájával minél halkabban akart lépkedni. A padon szétnyitott könyvre bökött és gúnyosan kérdezte:

— Hallod-e, te bölcs! Hát aztán megtaláltad benne az istent? Mit tartasz a sátánról?

A bölcs bolond higgadtan, tünődve felelt:

— Sokat ülök a könyv mellett... Aki keresi az istent, az nem találja meg... Hinni kell és nem keresni... Én meg nem hiszek.

— Úgy bizony... Úgy van az!

— Magad is tudod: engem bolondnak tartanak Moszkvában... Vitába szállhatnék ugyan akár a pátriárkával is, de kutyába se vesznek. És a hitről nem is lehet vitatkozni, mert a pátriárka ólmot öntet a torkába annak, aki ismeri a könyvek bölcseségét... És tömlöcöket építtet... Úgy tengődöm itt, akár a sírban... Ebben a rossz ingben akár meg is penészedhetnék, ha Iriha nem gondoskodna rólam... Idehallgass!

— Figyelek, mert tanulni akarok tőled.

— Öreg vagyok már. Régóta egy évszázad doha árad vén testemből. De a lelkem virágoskert: a világ ismerete virult ki benne... Lábam ernyedt, de mégis hordja a testet, mert a testnek a lélek parancsol... Fényes tűz sugárzik a földnek méhéből... Sokszor olvastam már, hogy ez a földalatti tűz a világ messzi tájain füstbe borítja, kátránnyal és kénnel önti el a városokat és falvakat... Igy az én lelkem is!... Nem engedi elenyészni testemet és sok esztendőkön át fenyegeti lappangó tüzével a moszkvai bojárokat, annak az asszonynak hóhérait, aki egy Grigorij nevezetű bolondot szült a nyilvános kínpadon.

— Érthetetlen dolgokat mondasz!

— Hallgasd csak tovább, majd értelmet nyer az érthetetlen is!

— Hallgatom...

— Számtalan embert kínoznak, égetnek meg — itt Moszkvában és szerte a földkerekségen — azok, akik meggyalázták Krisztust és a szent szüzet, a Krisztus anyját. Bilincsbe verik felebarátjukat és az életadó piros vért úgy loccsantják a földre

az ember testéből, akár a vizet. És mit követnének el vele, ha még az istent is káromolná?

— Pedig én is szidom a szenteket, apó!

— Hát miért pusztítják el az élőt a holt miatt? Mert holt tán az, ami a papiros- és bőrlevelű könyvekben írva vagyon! Azt mondják: volt egy isten-ember, kit Jézusnak hívtak, volt anyja is, kinek neve Mária vala... Ezt vallják az emberek széltében-hosszában. De bezzeg azt eleresztik a fülük mellett, bezzeg azt nem akarják meghallgatni, miképpen kínozták a deresen az én várandós anyámat, de úgy, hogy a korbács nyomán kívülről-belülről ömlő vérébe fagyva, egy bolondot vetélt erre a világra. Ha ma elmondom valakinek, azt mondja rá — érthetetlen, hihetetlen. Szőröstül-bőröstül felfalták a férgek isten szolgálóját, Jefroszinyiját, az anyámat, ki annyit szenvedett a bojárok gonoszsága miatt... Hát akkor miért higgyük el azt, ami évezredekkel ezelőtt történt? Lehet, hogy csakugyan keresztre feszítették Krisztust, de lehet, hogy csupa csalóka mese az egész szentírás! Sokat olvastam én a bibliát, az Ószövetséget, az Újszövetséget... Mi a biblia? Ó-zsidó bölcseség; annak a népnek az üdvét szolgálja, amelynek hitét a pravoszlávia szentatyái üldözik, holott a mi hitünk is ugyanabból a kútfőből ered. »Átkozott hit az övék — hazudják a papok. — Zsidó eretnekség! A mi hitünk meg Bizáncból származik.« Csakhogy a bizánciak hellének; a régi hellének meg bálványokat imádtak, akár a római cézárok... Kinek, melyik lelki szemfényvesztőnek higgyünk hát? A zsidó vallás — a gazdagok vallása, mert hisznek a Messiás király eljövetelében, aki majd alászáll a mennyekből és akkor a világ minden királya meghódol neki és minden nép a zsidóknak robotol... A szegénynek, aki már sok nyomort megért, eszébe se jut, hogy szolgájává tegyen másokat. A zsidó hit tehát a kiváltságosak hite. A mi pátriárkáink, püspökeink királynak és istennek vallják Jézust és azt hirdetik: eljövend a világ vége, s akkor Jézus Krisztus is alászáll a mennyből és megváltozik a világ: malaszttal teljes, szelíd életet kíván majd élni. De hogy szelidülhetne meg? Hiszen az ember testet emésztő szenvedelmeknek, az élet vágyainak tüzében égő teremtmény: testeket, ékességeket akar érinteni kezével, ételeket akar szagolni, ízlelni, mert csakis ez a boldogság a földön! A megigazulás, a szelídség nem kell az embernek, míg eleven... Az égből alászálló Messiást meg Krisztust várják... De mi az ég? Földünk, mint egy labda, lebeg az égen, mint egy kék óceánon,

melynek nincs vége, határa; úgy lebeg, mint sajka a víz színén... A mi szentatyáink — a pátriárkák, papok — azt mondják: »Ime a cár: a földi isten, néki hódoljatok, megemlékezvén az égi cárról, őt féljétek, mert ő az élet és halál ura!« A cár bölcs — bár törvényszegő, iszákos naplopó. A cár kiválogatja a maga segítőit — akik ugyancsak önmagukhoz hívek: — asztalnokait, pohárnokait, bojárait, hercegeit, azok meg szétszélednek a vajdaságokba, és kedvükre harácsolnak; hogyne, hisz a cár küldte őket... Hát ide vezet a régi legenda, vendég, ez az oka annak, hogy a cárok, bojárok és kalmárok beleragadóznak az üstökébe annak, aki kételkedik és a vallás ellen mond valamit...

— Futja az én erőmből, apó! Ha követ a nép, Moszkva ellen vonulok és elbánok a cárral meg a pátriárkával!

A vendég a levegőbe lendítette széles tenyerét.

— Csitt csak! Ki ne hallgassa valaki... Jönnek!

Irinyica lépett be.

— Jaj, apó! Csak ül-ül, káromolja az istent, meg regél azokból a könyvekből, de az már nem jutna eszébe, hogy újjal cserélje ki az abroszt. Meg a gyertyákat. Hát csak nem mécsesvilágnál mulatunk, mikor ilyen vendégünk vagyon?

Irinyica megint sürgölődni kezdett a szobában. Abroszt váltott, gyertyákat állított az asztalra és meggyujtotta őket.

— Sebaj! Biztosan csatából jött a vendég — nem kell neki túl nagy pompa. Ugyis lére locsoljuk az abroszt a méhsörrel, ha tisztességesen felöntünk a garatra.

— Bánom is én, ha lelocsoljuk! Bánom is én, ha kiég! De szeretem mindennek megadni a módját! Egyetlen sólyommadaram! Úgy odarohannék most hozzád, úgy összeharapdálnálak örömömben!... Gyere már ide, sólyom, gyere már ide a bölcsőhöz, vess egy pillantást kicsi fiadra! Csuda okos, de olykor rakoncátlankodik!... Néha megesik, hogy úgy hallgat és töpreng, akár a felnőtt...

— Félek, hogy megszeretem a fiamat. Messzi útra kelek és az én utamon — érzem — sok baj leselkedik... Ha megszeretem a kicsit, még megérem, hogy elrabolják a drágát, és felfalják, mint a farkasok... Akkor azután sokáig vérzik majd a lelkem miatta...

— No, ülj le! Vesd le azt a kaftánt!

Rázin ledobta kaftánját és hímzett fehér ingben ült asztalhoz. Az öreg közelebb húzódott.

— Nekem is, hé! Én is szeretem a húsos fazekat, a paprámorgót meg az olajban sült lepényt. Akkor aztán magától is cseveg a nyelvem, míg a lakoma tart...

— Csakhogy én nem engedem ám, hogy sokat locsogj, öregapó! Meguntam már egyedül sóvárogni az ágyban.

— Most a te egészségedre iszunk apóval, Irinyica, az övére majd külön iszom. Testben hitványka, de nagy esze vagyon...

— Igyunk, galambom, ahogy akarod. De minden serleg után csókolj meg, ha koccintottunk.

Ettek, ittak, csókolództak. Az öreg oldalt ült, hogy ne bámulja őket.

— Hevítsed a tested, minél tüzesebbre hevítsed!

Sovány karjára hajtotta ősz fejét és behúnyt szemmel dúdolta:

Nagyon beteg a mi anyácskánk,
mégsem akar Moszkvába menni,
mert ő hét portán is parancsol,
de neki nem parancsol senki...

— Vigyázz, apó, rá ne gyujts valami trágár nótára!

— Nem gyujtok, Irinyica... Éljed világod, vendég és ne higgy a cári szemfényvesztők szavának, akik azt mondják: »Nem a kenyér éhe veszejti el az embert, nagyobb éhinség az embernek — isten imádása nélkül élnie.«

— Minek ez sok cifra beszéd, vénségesvén púpos, inkább dalolj valamit!

— Azt lehet! Nem félsz a csintalan nótáktól?

— Inkább káromkodj, mintsem az istenről fecsegj olyan sokat. Csókold meg a szám, Sztyepánuska, csókolj, mindenütt csókolj, galambom...

Az öreg rázendített:

Bélest akart sütni Fetyinya,
meg is sütötte már kis hijja,
de egy tehén volt a konyhába,
s a sok tésztát mind felzabálta...

Felugrott és táncra perdült.

Nincs több lisztje Fetyinyának,
nyögi szegény most az ágyat,
mert megfogták, jól elverték,
végül meg is hempergették..

A bolond a méhsörös serlegért nyúlt és leült.

— Hanem nagy atamán lesz még belőled, vendég, érzem én — csakhogy akkor éppúgy kell félned a pátriárka hazugságától, mint a vajda hazugságától és haragjától. Ez a hamisság pedig ilyen leend: ország-világ előtt átkot szór a fejedre és kiközösít.

— Szótól még nem ijedek meg, öreg!

— Hát nem tudod? Az iszonyú szó szörnyűbb a halálos harcnál... Nem is sejted, milyen bajt zúdít rád az a papi szó? Mert én előre látom. A nép hisz a pópáknak... Hiába áll mögéd, keze tüstént leereszti a bojár ellen felemelt fegyvert, mihelyt a moszkvai székesegyházban felharsan a nép fülének oly iszonyú szó és mennydörgése — miként a sok kör, mit a vízbe dobott kő ver — végighömpölyög egész Oroszhonon... A papok örömest visszhangozzák a moszkvai mennydörgést — a nép füle pedig érzékeny az évezredes mese iránt.

— Ne károgj már, te púpos vészmadár! Rá se hederíts, Sztyepa... Elnyom az álom, de nem akarok nélküled elaludni: fektess ágyba és magad is feküdj le mellém...

— Ne csüngj örökké rajtam, Irinyica!

— Ne haragudj, galambom... Nagyon egyedül vagyok. Gyere el máskor is!

— Ha egyébüvé nem lesz menőkém, eljövök! Ma a tied vagyok.

— Gyere minél sürvebben, sólyommadaram... galambom... és ne higgy neki; mindig veszedelmet károg, akár a holló! Gyere, súgok valamit, biztosan örülsz majd neki...

Az asszony az ágyhoz ment.

— Máson töprengek én, öreg.

— Mit forgatsz a fejedben?

— Azon gondolkozok, hogy mihelyt atamán leszek, haddal perzsa földre vonulok, a sah hatalma alá vetem magam és ott tervelem ki, hogyan segítsek népemen...

— Ne a sah alattvalója légy. Inkább a török szultánnak kínáld fel kardod és karod!

— Azt akarod, hogy karóba húzzanak?

— Lásd be: a sah örökké Moszkvával cimborál. Mihelyt elmennek hozzá a cár bizalmasai és összeszűrik vele a levet — meglásd kényre-kedvre odadob Moszkvának.

— Igyunk, apó!

— Igyunk vendég! Mit tesznek majd veled, ha egyszer a maguk embereitől is félnek, ha azokat sem kímélik? Az Arkangyal-székesegyház főpapja könyvet írt. Ilyen szavak vagynak benne: »Nem szabad elfordulnunk az eretnekektől, nem szabad haragudnunk rájuk, inkább imádkoznunk kell megtérésükért.« E szavaiért tömlöcbe vettette a pátriárka. Maholnap vasketrecben égetik meg azt a főpapot, mint istentől elrugaszkodott eretneket. Ha Moszkva célt tett rád, perzsa földön sem tágít mellőled... A szultán erősebb... A szultán hadilábon áll velünk.

— Úgy látszik, öreg, a dögmadarak mindenütt csípik, vágják a sólymot. Mert rettegnek tőle...

— Igyunk, vendég!

— Igyunk. De ideje már aludni is!

Rázin az ágyhoz ment. Az öreg vodkát kevert a méhsörbe és ivott. Aztán lelógó fejjel nótába kezdett:

Nézzétek csak, hogy mi van ott,
legurították a papot,
ahány lépcső, annyit esett,
éppen annyit bukfencezett!
Hát a kalmár koponyája?
Azt is beverték csudára!
A kántort is jól elverték,
a nyakát is kitekerték..
No angyalom, ebből mi lehet,
Moszkvába visznek most tegedet...

A vénember lomhán feltápászkodott, táncolni próbált, de a lába nem engedelmeskedett. Behúzódott a kuckóba, kis dikójára hevert, sokáig motyogott, mint a lázas beteg és nótákat dúdorászott.

7.

A Kreml falából kiemelkedő Frolovája bástyán riadó-harang csüng. A bástyától háromöles[1] átjáró vezet a kínzótoronyba. A két bástya közt csigával, acél sodronykötéllel működő csapóhíd látható. Hat lövész három bűnöst kísér a Frolovájából a kínzótoronyba — vallatásra. Övetlen szürke kaftánban magas szakállas kozák halad legelől. Hatalmas teste kissé meggörnyed, hátán kidudorodik a széles lapocka. Fekete fürtjei közt sűrűn akad

[1]Az orosz öl = 3 arsin (rőf) = 2 134 méter. — *A ford.*

ősz hajszál. Hosszú karját napbarnította nyakára erősített kalodába szorították. A kaloda lecsüng elől és a térdét veri.

Mikor a lövészek átvonultak és betuszkolták a »latrokat« a kínzótoronyba, a gerendahíd két felét lassan felhúzták a csikorgó csigákkal és a két hídrész a vízzel megtöltött téglafalú árok fölé meredt.

A kínzótorony falain tartóba tűzött sercegő fáklyák lobognak. A torony padlásánál két vasgerenda húzódik keresztbe. Fölöttük nyitott, szűk ablakok. Ott száll ki a füst meg a pára. A torony vakolt falán — ölnyi magasan vagy még feljebb is — szétfröccsent vércseppek, húscafatok, hajcsomók feketéllenek. A fal tövében gerenda húzódik. Koncsár[1] van beleszúrva. Szíjánál fogva egyujju bőrkesztyűt akasztottak a markolatára. A gerenda fölött — alacsonyan, ferdén — bárdolt póznát erősítettek a falhoz. A fal és a pózna közé harapófogók, a kéz- és a lábujjak összepréselésére szolgáló kínzószerszámok vannak bedugva. Nyelével felfelé ott áll egy tömpeorrú kalapács is. Nyelén — mint egy vadember nyaklánca — hegyes kis csonttűk, ékek zsinegre fűzött koszorúja lóg. Ezeket az ékeket a vallatott bűnös körme alá szokták verni, ha a szükség úgy kívánja. A torony félköralakú külső falába két szűk csillámüveges ablakot vágtak. Az ablakok alatt asztal és néhány zsámoly áll. Az asztalnál egy nagyszakállú nemes, Kivrin bojárnak, a Razbojnoj főnökének helyettese ül. Az asztalfőn maga Kivrin bojár foglal helyet. Rövid zöld bársonykaftán, panyókára vetett egysoros fekete dolmány, rókahátból hasított keskeny prémszegélyű, rőt bársonykalpag van rajta. Az ajtó két oldalán egy-egy deák ül zsámolyán, egyik piros, másik kék kaftánt öltött. Az egyik deák Jefim. Ugyancsak megemberesedett: szőke haja, göndör, tömött szakálla még hosszabbra nőtt. Kivrin a nyujtóra fordítja farkasszemét: a keresztgerendán erős szíjak lógnak, mint a hám.

— Deákok! Mondjátok meg Ortyem hóhérnak, hogy szurkolja be a nyujtószíjakat, mert kivörösödnek, szétrepednek.

A deákok felálltak és meghajoltak Kivrin előtt.

A hóhér tönkje, amelyre fel szokott lépni, egy fülke mélyében a fal mellett állt. A nyujtó alatt öles vas-csapóajtó van a padlóban. Tüzet szoktak rakni rajta. Ide lökik be a nyujtón halálra kínzott vádlottak hulláit is. Ha bedobják a csapóajtón, a holttest

[1] A *koncsár* — szuronyalakú, egyenes, vékony kard. Csatában ezzel döfték át az ellenfél páncélját. — *Csapigin.*

lesiklik egy csúsztatón és a Frolovája közelében egy kőrésen át kizuhan a Kreml fala tövébe. A templomi koldusok minden reggel összeszedik a hullákat, mert a kínvallatás húsvét, karácsony és pünkösd kivételével, nap mint nap folyik. A Frolovája mélyében, a bejáratnál, az alacsony ajtón véres kezek mocskolta papiros függ:

»ALJEKSZEJ MIHAJLOVICSNAK, EGÉSZ OROSZORSZÁG CÁRJÁNAK ÉS NAGYHERCEGÉNEK PARANCSOLATJÁRA A TOLVAJOKAT ÉS RABLÓKAT MINDENNAP KÍNVALLATNI KELL, MÉG ÜNNEPEKEN IS, MERT ŐK NEM VÁLOGATNAK A NAPOKBAN, MIKOR ELKÖVETIK ORZÁSAIKAT ÉS RABLÁSAIKAT.«

A bástyát betöltötte a kremli harangok zúgása. Kivrin levette kalpagját és keresztet vetett, de nem állt fel. A nemes felemelkedett, levette rókabőrkucsmáját, az ablak felé fordult és buzgón hányta a keresztet. A deákok ugyancsak felkeltek, keresztet vetettek és leültek.

Két lövész a másik terembe vezető boltíves ajtóban állt.

— Ha üt az óra, lövészek, eresszétek le a frolovájai hidat, mert majd jönnek a bakók.

— Tudjuk, bojár!

— Ha véget ér az esti ájtatosság, tüstént munkához látunk, de — úgy gondolom, hogy mielőtt a bátyjához nyúlnánk, meg kellene várni a másikat.

A nemes lehajtott fejjel bámulta az előtte fekvő papírlapot. Felemelte tekintetét és biccentett.

— Sehogy se akarják már idehurcolni azt a másikat?! — fakadt ki Jefim deák.

— Fogd be a szád szolga, nem veled tanakodom. Lehet, hogy holnap is várni kell, Ivanics.

— Úgy sejtem, bojár — mondta a nemes — Kvasnyin pandurjai nem valami ügyesen mozognak. A magad embereit kellene nyomába ereszteni, Pafnutyij Vasziljics!

— Az én poroszlóimnak itt a helyük, Ivanics. Kvasnyin már úgyis nagyon fenekedik rám, amiért minden nyomozásba beleavatkozom...

— Hát akkor sokáig kell itt ülnünk ölbetett kézzel, bojár, pedig igen sürgős az ügy...

— Szó sincs róla! Pukkadjon meg az a Kvasnyin! Csak hadd panaszkodjék az uralkodónak, mégis elküldöm a magam legényeit. Hé, lövész, hívd be csak a poroszlókat!

Az egyik lövész kivette a fáklyát az ajtóhoz legközelebb eső vasökölből és átment a torony másik termébe.

— Kivrin emberei! Hivat benneteket a bojár.

A kínzókamrába belépett és az asztalhoz ment négy irhaködmönös poroszló. Egyikük szélesvállú, kiálló pofacsontú, ferdeszemű, tatáros testalkatú férfi. Hármójuk fején ványolt süveg fehérlett, a negyedik meg egészen ferdemetszésű szeméig lehúzta sűrűszőrű, fekete kutyaprémmel szegélyezett, hegyes tetejű kucsmáját. A szélesvállú tatár kétszeresen a dereka köré tekert vékony szíjkorbácsot viselt öv helyett, akár a hóhér. A korbács egyik végén hurok.

— Tudjátok-e, fiúk, kit kell kézrekeríteni? — kérdezi Kivrin és farkastekintetét végighordozza a legények arcán.

— A vonásait már rég ismerjük, bojár. A nevét is hallottuk: Sztyenyka Rázin, a kozák követség jeszaulja.

— Az az! Őt fogjátok el!... De ügyesen kerüljétek a lármát, a feltűnést. Ne csapatosan, hanem külön-külön férkőzzetek hozzá. Csak akkor csípjétek el, ha nincs nála szablya. Mert, ha kard van nála, akkor úgy aprítja majd a fejeteket, mint a répát. Ismeretes dolog ugyanis, hogy az a kalóz vakmerő kardforgató és nem igen szokott *mellé* suhintani...

A bojár szeme a tatáron állt meg.

— Hallottam, Jumaska vitéz, hogy sok lovat fogsz hurokkal. Vigyázz, el ne hibázd a kozákot, ha rá veted a pányvát; légy óvatos: ha szablya van a kezében, nem fogja a pányva. Intelek benneteket: a klozetbódéban lessétek meg — a lyukas-székre csak nem jár kardosan. Vagy béreljetek fel néhány besúgót — de előbb ijesszetek rájuk, hogy titokban csinálják a dolgot! — és kezdjetek ökölviadalt a folyó jegén... A kozáknak ugyanis nyoma veszett: csak annyit tudunk, hogy tegnap éjjel a Sztreljeckájába ment. A követi ház meg itt van a Kreml tőszomszédságában. Lehetetlen, hogy ne jöjjön vissza a követségre. Ha pediglen a Moszkva folyó jegére lép, minden áron ököltusát kell kirobbantani, ott, amerre halad. Bizonyára kedvet kap a tusakodásra, ledobja szablyáját s akkor már a kezetekben van. Készítsetek elő egy szánt, kötözzétek meg zsineggel és hurcol-

játok ide a Frolovajához. Mi majd minden lárma nélkül átvesszük...

— Elcsípjük, bojár!

— Megfogjuk a főkolompost!

— Krisztus nevében induljatok!

A poroszlók elmentek. A Szpasszki-kapun ütött az óra. Megcsikordult a csiga — helyére állt a híd.

— Jönnek a bakók, lövész? — kérdezte Kivrin.

— Jönnek, bojár!

8.

Mintha fényes nappal, ébren látná Rázin: egy gálya fedélzetén fekszik, csendesen viszi az ár lefelé, előtte kék vitorla. Amint szétnéz, meghökken.

Jobbja oldalt hever és lassan mozgó ujjakkal magához hívogatja. A teste is messze esik a szemétől. Csak egy kékkaftános ember csizmáját látja egészen közel... A férfi arca helyén nagy, sárga árkuspapír lobog, alatta lecsüngő, világos szakáll remeg. Razin hallja, amint a férfi olvas. Igyekszik megérteni.

»...Ördögi számítással... Eskűszegő... rabló... Meg akarta gyalázni a szentélyt... Nem tudta... hogy kegyes szentek oltalmazzák a moszkvaiakat....«

A kék kaftán, a sárga árkuspapír és a szakáll felett csipkés fal emelkedik. A falon túl aranypárták[1] tapadnak egymás tetejébe — asszonyi arc nincs közöttük — a magasba nyúlnak, ahol aranykereszt tündöklik a napon.

— Csuda ez, igaz csuda!

Rázin fel akart állni, de egy pillanatig úgy érezte, hogy nem tud megmoccanni. Feltámadt benne a csökönyösség és a düh... Széles mellkasát teleszívta levegővel.

— Hát mi vagyok? Az ördögbe is! — rikkantotta és felugrott az ágyból.

A szoba másik falánál egyenletesen ring előtte a kék kamukával elfüggönyözött bölcső. A bölcső felső felét ragyogó sárga selyem rojt díszíti. A ringatásra — mint szél fuvallatára — meg-meglibben. Irinyica ül a bölcsőnél. Pendelye ferdén lecsúszik a válláról és dús kebléről. Kissé félrébb — de ugyancsak a

[1] A bizánci stílusú orosz templomok egyik építészeti eleme is pártaalaku. Innen a furcsa álomkép — *A ford.*

lócán — nyitott könyv hever és néhány viaszgyertya ég. A bolond sorról sorra bökdösi az ujjával a könyvet és fennhangon vitatkozik magával.

— Mondtam ennek a százesztendős sügérnek, hogy még felébreszti a vendéget! Jaj, Sztyepánuska, bizonyára berúgott az öreg, vagy a láz ütött ki rajta — félrebeszél... elment az esze...

— Szentek?! A moszkvaiakat?!... Nem-nem, ez hazugság! Kirill protopópa könyvében ez vagyon írva: »Az ördög már eleve széjjelhinté az rágalomnak magvát, legendát szőve aszszonyok-szülte hamis istenekről!« — kiabálta a bolond. Ügyet sem vetett Irinyica csillapítgató szavaira. Rázin felállt és sietve öltözni kezdett.

— Hová mégy, sólymom? Aludj még, galambom, míg meg nem virrad egészen. Ennivalót teszek az asztalra. Iszunk valami szeszes italt...

— De főpap is hazudik! Azt írja Kirill a könyvben: »A sátán az antikrisztusba költözik.«

— Hagyd már abba, apó!... Hadd nézek a szemed közé, fényes sólymom, gyönyörűm! Hadd csókoljak meg minden kis himlőhelyet az arcodon. Sajog a szívem — nem tudok aludni éjjel, úgy érzem, hogy most örökre elválunk.

— Lehet, hogy találkoznuk még, csak ne nyűgösködj. Minél hamarább el kell mennem Moszkvából... Felkavarja a lelkem!... — mondta és kiment.

— Látod, te százesztendős holló, elkergetted a boldogságomat! — hallotta Irinyica sírós, panaszos hangját.

9.

Rázin kerülte a zsákutcákat. Az alacsony házak felett a kremli bástyákat figyelte és a külvárosi telepen át igyekezett a folyó felé. Néhány férfi jött vele szemben. Kezüket lóbálva gázoltak a hóban. Háta mögött — nem messzire — két ember ballagott bokáig érő subában. Hosszú szakálluk csupa dér. Az egyik kérdezősködött, a másik hencegve felelgetett.

— Te is maskura[1] voltál valamikor?

[1] A maskurák maskarába öltözött bohócok voltak, akik a karácsonytól vízkeresztig tartó ünnepi időszakban (a *szvjatki* alatt) különféle tréfákkal, mutatványokkal szórakoztatták a népet az utcán, piacon. Igen sokszor a legdurvább és legilletlenebb csínyektől sem riadtak vissza. — *A ford.*

— De még milyen fürgén bolondoztam az utcán, míg meg nem tiltotta a pátriárka. Korpafű-porral de sokszor leperzseltem az emberek szakállát. De azért vízkereszt táján nem egyszer úsztam a jég között.[1]

— Nem tréfálsz? Aztán nem tört ki a nyavalya?

A szavak érthetetlenné halkultak: a beszélgetők vagy hátramaradtak, vagy befordultak valahová. Hátulról három férfi igyekezett Rázin elébe kerülni. Meg-megcsúsztak. Kifordított sarokkal dagasztották a havat, hogy könnyebben lépkedjenek.

— Jó a novgorodi szíj — kiáltotta az egyik — de az én bakómnak sehogy se tetszik!

— Hát mi kell neki?

— Azt mondja: »Nem korbács az, amit meg sem érzek a kezemben.« Fogta magát és ólomszálakat font a csapójába...

— Hogy a fene egye meg!

— És most — ha csak valaki meg nem vásárolja a hajlandóságát — egy csapásra agyonüti a bűnöst.

— Hű, az áldóját!

— Bizonyisten! A deák számolni akarja: éppen szóra nyitja a száját — ő meg — püff! — odacserdít egyet, és a szerencsétlen máris felfordul, a nyelve meg kilóg.

— A kutya mindenit!

— Az asszonyokat meg egy legyintésre kivégzi. De azok már tudják a módját — odasúgnak neki: »Utána a fürdőnél találkozunk!« Erre aztán csak megpaskolja őket. A vér ugyan kiserked, de a hús épen marad...

Rázin még sokáig hallotta a felkiáltásokat:

— Óóó! Nohát!

— Csakugyan?

— Az árgyélusát!

Az egyik általútnál templomos koldusok — mások termetére szabott foltos kaftánt, lélekmelegítőt viselő aggastyánok, vénasszonyok — kántáltak:

»Idegen pogányok támadásától — ments meg uram minket. Pogányoknak fogságától a bölcs és erős hercegeket, bojárokat, vajdákat és kalmárokat — mentsd meg, ó uram!«

Egy dússzakállú, kék dolmányos, prémkucsmás, himzett ne-

[1] *A szvjatki* alatt gyakran előadták a »pescsnoje gyejsztvo«-t, a »kemence színjátékot«, amely a három bibliai ifjúnak a tüzes kemencéből való kiszabadulását mutatta be. A Nabukodonozor babiloni király szolgáit alakító szereplőknek vízkereszt táján meg kellett fürödniök a jeges vízben. — *Csapigin.*

mezcsizmás kalmár a kántáló lázárok előtt állt, finom szarvasbőr kesztyűbe bujtatott kezével cipókat szedegetett ki egy kamasz-tartotta kosárból és szétosztogatta a koldusok között. A lázárok mélyen meghajoltak, homlokukkal a havat érintették, aztán egyhangúan bozsékoltak, zsolozsmáztak tovább«

»Áldd meg uram, istenem Aljekszej Mihajlovicsot, igazhitű nagyhercegünket és nagy uralkodónkat... a vajdákat, bojárokat és a városi nemeseket, küldd le rájuk minden áldásaidat!...«

Rázin leballagott a havas lejtőbe vágott lépcsőn.

»Vajjon megérem-e valaha, hogy átkozni fogják azokat, akikért most könyörögnek?«

— Vitéz kozák dalia! Segíts rajtunk az istenért, ütnek! — kiáltotta egy rövidkaftános, nyitottgalléru, piszkos karton-inges, polgárformájú ember. Eres nyakán rézkereszt fityeg, kapcátlan lábán bocskor. Arca csupa vér.

— Ki bánt?

— Nemcsak engem bántanak a bojárok cselédei, jó vitéz, hanem mindnyájunkat, polgárembereket: elvernek bennünket a piaci szekerek mellől.

Rázin lement a jégre és a távolba pillantott: a hússoroknál térdig levágott lábú, nyúzott tehén-tetemek hevertek. A halasok sátrainál mint bojárházak lépcsője mellé ütött esztergályozott gyámfák, hatalmas harcsák álltak tompe orrukon, farkukkal fölfelé. A bódék körül tömeg tolongott a havas ködben. Ez a tömeg ott volt a legtarkább, ahol selymet és kartont árultak. A folyó két partja közt örökös zsibongás zúgott.

— De nem hazudsz? Ki bánt benneteket? — kérdezte Rázin, amikor a halsoroktól visszahúzódó rosszul öltözött emberek tömegét megpillantotta. Egy másik tömeg szorongatta őket, amely sárga ködmönt, csizmát és füles ványolt kucsmát hordott. A ködmönösök tömege karóval volt felfegyverezve.

— Üsd-vágd a toprongyosokat! — A ködmönösök kucsmájának füle mozgás közben ide-oda himbálózott.

Rázin ledobta subáját és felgyűrte a kaftán ujját.

— Hé, rongyosok! Megálljatok...

A visszavonulók tömege megállt.

— Atamánunk lett! Álljunk meg!

A karóval felfegyverzett emberek felzúdultak:

— Ez nem viadal, ez mészárlás!

— A kozáknak szablyája van!

— Látjátok a pisztolyát fiúk?

— A kozák nem verekedhet! Nem szabad!

— Hát karóval szabad verekedni?

— Lökjétek el azokat a pálcákat, én is leteszem a szablyát!

— Ha ökölviadalban el tudjátok venni, minden szekér hús a tietek.

— Nosza rajta, rongyosok!

A karókat a jégre dobálták.

— Hé, kozák, mi már ellöktük a karót!

— Jól van! — Rázin a jégen heverő subájához lépett, lecsatolta szablyaszíját, majd a pisztolyt is a birkabőr-subára dobta. A tömeg önként engedelmeskedett neki. Rázin felsorakoztatta az embereket, ő maga a sor élére állt és elkiáltotta magát.

— No, kezdjük!

A két tömeg egészen közel nyomult egymáshoz. Rázin mellbevágta az ellenfeleket. Aki csak nem siklott ki az ütése elől, az messze repült és elterült a jégen. Emberek hemperegtek, amerre elhaladt.

— Mienk minden szekér, sőt a megegyezés szerint a ködmönötök is!

— Nem járja: új harcost híttatok segítségnek! — kiabálták a ködmönösök.

— Viszket a farotok? Azt is megrugdaljuk egy kicsit?!

Rázin végigvonult a ködmönösök tömegén: ki a jégen hevert, ki elinalt. De az ellenfelek gyanúsan össze-összekacsintottak. Rázin megsejtette a cselt, subája és fegyverei felé fordult, de amikor visszaindult és leverte lábáról azt a szembejövőt, aki útját állta, valaki nagyot füttyentett az öklébe. Ugyanakkor szíjpányva kigyózott a kozák feje fölé, majd a nyakára csapódott.

— Hej, ördögfajta!

Egy tatárkucsma alól — vagy tíz lépésnyiről — kivicsorított fogak fehérlettek. A bőrkesztyűs kéz gyorsan feltekerte a vékony szíjat. Rázin magánkívül volt dühében, de csöppet sem félt. Fuldokló mellel vetette rá magát a vigyorgó tatárra. Hatalmas kezével megmarkolta ellenfele eres nyakát és egy mell-lökéssel hanyatt buktatta.

A tatár arca bíborvörösre dagadt Rázin melle alatt; ferde szeme kidülledt.

— Sátán!... Sátán!...

Bár a hurok fojtogatta, Rázin rántott egyet a vállán —

csakúgy recsegett a csontja — és hátra csavarta ellenfele fejét.

— Odanézzetek, ez a rabló kitekerte Jumaska nyakát.

Csizmák csuszkáltak a jégen. Rázinnak nem volt ideje, hogy védekezzék a buzogány sújtó csapása elől — az ütés egész testét megrázta.

Forogni kezdett és megzöldült a folyó, a bódésor, a tarka tömeg, a Kreml rőt fala meg a templomok pártaalakú aranyozott homlokdísze, csak itt-ott a távolban táncoltak apró fénypontok: napsütötte keresztek csillogása volt-e, vagy égő gyertyák lobogása — Rázin nem tudta volna megmondani: vontatott zúgás állt a fülébe...

10.

A kínzótorony felső ablakain száraz havat szór be a szél. A fáklyák fénye meg-meglebben: a piszkos fehér falon egy nyujtóra húzott ember árnyéka imbolyog. Inge cafatokban lóg a vállán, szürke kaftánja az asztal előtt, a padlón hever. A felhúzott a fogát csikorgatja, néha nagyot nyög. A hóhér csak az imént dugta a szíjjal összekötözött lábak közé a gerendát. Rátérdel, feltekint, vigyáz, hogy szét ne szakadjon a fogoly kificamodott, recsegő csontú karja. A szél a toronyba loccsantotta a harangok zúgását.

Kivrin az asztalnál ült. Keresztet vetett.

— Elmult az éjjeli ájtatosság. Bizonyára panihidát[1] énekelnek. Gyenge harangozója van most az Iván-templomnak, lám, milyen bágyadtan kongat.

Az ajtónál, mint mindig, két deák ült, az egyik kék, a másik vörös kaftánban.

— Ez nem az Iván harangja, hanem az Arkangyal-székesegyházé, bojár!

— Akárhogy is: bágyadt harang! No, Ivanics, isten nevében — kezdjük el!

— Kezdjük, bojár — felelte a nemes, Kivrin jobbkeze.

— Üssed, hóhér! Irjad, deák!

Zsu-zsuhh! — sújtott le a korbács újból és újból. A sárga háton vérpatakok csurogtak lefelé a kék sebhelyekből. Zsuh, zsuh!

[1] Éjjeli gyászszertartás a pravoszlávoknál.

— Elég! Öt ütés esett — jelentette a deák.

— Forraltál-e valami gonosz szándékot Jurij Oljekszijevics Dolgorukov[1] vajda ellen, te zsivány Iván Rájza? És ha ármánykodtál a cárunk-uralkodónk küldötte hadvezér ellen — ármánykodtál-é maga a felséges nagy uralkodó ellen is? — szólalt meg az asztalnál Kivrin síri hangja.

— Begyemben volt mindenki, aki meg akarta fojtani a kozák szabadságot. Ki akartam irtani a vajdákat, bojárokat, városfőket és a hivatalnokokat! — felelte a nyújtógerendáról a göndörhajú kozák; hangja szaggatottan, de keményen csengett.

— Irjátok, deákok! Frigyet kötöttél-e, te rablógyilkos, Ijevka Koza pszkovi lövésszel és egyéb betyárokkal, akik gyalázták egész Oroszország uralkodójának és nagyhercegének nevét, és trágár szavakkal mocskolták a svéd király ő felségét?

— Roppant sajnálom, hogy nem tudtam róla és nem volt időm, hogy szövetséget kössek vele — különben megtettem volna...

— Van még valami mondanivalód?

— Frigyre léptem volna mindenkivel, aki felkél az éhező nép sanyargatói ellen; mert most veszettebb elnyomók ülnek Oroszhon nyakán, mint a gonosz tatárok voltak.

— Ne sajnáld a korbácsot ettől a zsiványtól, bakó — hadd mondjon el mindent!

Zsuh, zsuh! — a megkínzott férfi sárga háta mind vörösebb lesz: nadrágja elnehezedett a vértől és egészen lecsúszott.

— Elég! Összesen húsz ütés számoltatott meg — szól a deák.

— Nevezd meg, ki segített a lázadásban, kik voltak a többi főkolomposok? — szólalt meg az asztalnál a síri hang. — Nem szűrted-e össze a levet a pszkovi rablókkal, akik a Luga folyón lopóztak Ivangorod alá és szétzúzták az angol követ hajóját? És mondd meg, kik forgatnak még fejükben aljas szándékokat nagy uralkodónk ellen!

A kínzott nem válaszolt.

A toronyfülkében, ahol a kínvallatás előtt a hóhér lábfeszítő gerendája állt, egy gyékénycsomó alatt patkó csillant meg egy pár nagy csizma sarkán. A csizma megmozdult, nagyot

[1] Csapigin felváltva hol Dolgorukijt, hol Dolgorukovot és pl. Rázint, Rázját használ. — *A ford.*

koppant a kaloda, a gyékénycsomó alól fekete fej, véres arc bukkant elő.

— Ha megmaradok, Iván bátyám, háromszorosan megtorlom a véred hullását

— Kínvallatásnál is borzasztóbb tudnom, hogy téged is elfogtak.

— Felocsúdtál? — Kivrin kivigyorította sárga fogait. Farkasszemét a gyékényhalomra vetette: — Beh kár, hogy nem futja az időből: egyszerre kellett volna megnyújtani mind a két betyárt.

— És miért nem lehet, bojár?

— Azért nem lehet, Ivanics, mert el kell mennem Morozovhoz jelenteni, hogy elfogatott és elébem vezettetett a sólázadás előcsahosa.

— De hiszen nem nálunk kellene lennie, hanem Kvásnyinnál.

— Jelenteni kell a dolgot Morozovnak, Ivanics! No, hóhér, oldd meg a vallatott nyelvét.

Ismét lecsap a korbács. Az elsőt már eldobták. A bakó újat adott a hóhér kezébe. A hóhér most hátrahúzta vastag, véres könyökét. Széles háta kifeszül a sárga bőrbekecsben, mikor súlyos tetemként a megnyujtott áldozat lába közé tolt gerendára nehezedik. Recseg a csont...

— Ropog a gerinced, mégis makacskodol? Áruld el, rabló, kik a cimboráid, a nép lázítói, az uralkodó ellenségei!

A kifeszített ember összeszedi utolsó erejét és odakiált:

— Mindent megmondtam, te sátán!

— Úgy sejtem, hóhér, megvették a korbácsodat. Rakj alá tüzet. A tűz a legbiztosabb szer.

A bakó fát dobált a nyújtó alatti vasajtóra. A hóhér kihúzta a lenyomó-gerendát Iván lába közül. A bojár és a deákok szeme elől sűrű füst takarta el a vallatottat. Felcsapott a láng és mohón nyaldosta a kozák mindkét lábát. Égett emberhús szaga érzett. A megkínzott fel-felnyögött, mind erősebben csikorgatta a fogát. Aztán úgy csattogott össze a két fogsor, mint az erős láz gyötörte betegé. Kivrin az asztalra csapott szarvasbőrkesztyűs kezével és a kínzásban gyönyörködve megeresztett egy tréfát:

— Azért csupa veríték, mert véresre, vereték: meleg ruhát kapott a cártól! Dugd a tűzbe a harapófogót, bakó, s ha

fehéren izzik, csípd le a szeméremtagját, sőt úgy látom, a bordáját is össze kell törni!

Sistergő vércseppek fröccsentek a tűzbe...

— Ömlik a vér a vallatott végbeléből, bojár! — jelentette a hóhér.

— Lazíts a nyújtón, kínok mestere! Hadd könyebbüljön meg. Mert így hamar kimúlik, és a másvilágra viszi a titkát. Nagyon erősen feküdtél a gerendára: megszakítottad a beleit. Különben hát nem lakodalomba hívtuk. Most jut eszembe, adtatok mellé papot, deákok, mikor ide vezettétek?

A kékkaftános deák felállt.

— Mikor a vallatottat a Frolovajába kísérték, odament hozzá egy pópa, de a vallatott Iván Rázja ráacsarkodott és a pópa elment!

— No, nem is kell pópa, a nélkül is megleszünk!

A megkínzottat levették a nyújtóról. Arca fekete. Perzselt lábán támolyogva lép, nagynehezen nyitja fel szemét, épp ellenkező irányba fordítja fejét, mint ahol a másik Rázin fekszik a gyékényhalom alatt. Gyenge hangon kéri:

— Sztyenyko öcsém! Sírom szélén állok. Ne felejtsd el, hogy haltam meg!

— Isten áldjon, Iván, nem felejtem el!

Kivrin az asztalra csapja rőt kalpagját és ritka fogait kivicsorítva üvölti:

— Sztyenykának is megadjuk a kellő tiszteletet! Vezessétek ide a szomszédba a másikat, lövészek, feszítsétek a falgyűrűbe!

Négy lövész fáklyát ragadott, a kínzókamrával szomszédos üres toronyrekeszbe vezették Sztyepán Rázint és leverték kezéről a kalodát. Rázin a lövészekre vetette szemét véres szemöldökei alól.

— Busásan megfizetek én még minden bojár-kopónak!

A sztreljecek szétfeszítették Rázin karját a falon, kezét vasgyűrűbe dugták, nyakára szöges szíj-nyakörvöt csatoltak, melyet erős lánc tartott.

— Azt szokták mondani — akármilyen merész a héja, szabad madárra sose vadásszon!

A buzogány-ütéstől még mindig szivárgott fejéből a vér, bemocskolta arcát, összeragasztotta szemehéját.

Valami rongyot kellene a fejére dobni — hisz mégiscsak

ember — mondta az egyik lövész. Bárányból kucsmáján tarka rongy csüngött.

— A vallatásig kibírja. A többi meg a bojár dolga — felelte felsőbbséges hangon a másik.

— Szívósak ezek a cserkasszi kozákok — tette hozzá a harmadik.

A negyedik fáklyás lövész hallgatott. A nyirkos falon kővé dermed a hát a hidegtől. Rázin ott függ a falon. Lábát a kőpadlónak veti. Hánykolódik, megpróbálja letépni magát: ki is rántotta volna a falból a gyűrű kampóját, de a szíjpányvától még mindig sajgó nyakát új, erős, bár nem túlságosan szoros örv veszi körül. Fejének minden moccanására bőrébe szúródnak a szögek. Az ajtótlan, vastag közfal miatt nem láthatta, mit tettek bátyjával a bakók.

Csak az hallotta, amint az izzó harapófogó sisteregve mart Iván testébe. Égett hús szaga áradt szét a toronyban. Ropogtak a csontok. Tudta, hogy bátyja bordáit törik össze. Nyögést hallott.

— Megmondod-e, kik voltak a cinkosaid, te zsivány? — kérdezte újból a síri hang.

— Inkább... meghalok...

— Akkor nincs tovább! Hóhér tüzesítsd meg a koncsárt, és döfd a hasába. Irjátok, deákok:

»Ivásko Razja rabló szidta, átkozta a vajdákat, bojárokat és új lázadással fenyegetőzött. Kínvallatásakor csökönyösködött, nem akarta elárulni a főkolomposokat és — mivel erősen megvallatott, a vallatást nem bírta ki.«

— Fejezd be, hóhér! Ide, ide szúrd a tüzes vasat...

Elnyújtott hörgés, üvöltés. A falhoz vasalt Rázin hallotta, amint megcsörrent a vas csapóajtó és a nehéz test a padló alá csúszott.

— Lebocsátani a hidat, sztreljecek! Imádsággal végezzük be a munkát. Nagyon kifáradtam és már bizonyára elmúlt az éjfél... — Majd ugyanolyan síri hangon folytatta: — Hóhér vedd ezt a kaftánt, a kivégzett ruhája ősi szokás szerint mindig a hóhérnak dukál...

— Nem éri meg ez a condra, hogy felemelje az ember.

— Mi az, megtollasodtál? No a bakód nem lesz ilyen finnyás, ő majd elfogadja. Oltsátok el a világot.

11.

Irinyica szüntelen a vendégre gondolt, aki korán reggel elhagyta az éjjeli szállást. A bölcsőt ringatta és altatódalt énekelt.

Elszakítottak éntőlem,
jó anyádtól, gyermekem,
apádat is messze űzték,
bújdos erdőn, rejteken...
aludj, aludj, gyermekem.
Nőj csak nagyra, nőj erősre,
te leszel csak magad őre,
aki jutott árvaságra,
maga sorsát így vigyázza...
aludj, aludj, gyermekem...

Fagyos lábbeli csoszogása, vascsörrenés hallatszott odakint. A púpos támolygott le a szoba lépcsején.

— Jól kiválasztottad, mit énekelj, Irina...

— Nem illik most ezt énekelni, apó? Úgy sajog a szívem — mondta és másik nótára gyujtott.

Ej, te kandur, szép kis kandur,
homlokodra göndör haj hull...
bojárok termében jártál,
ott kis híján póruljártál,
lábad akarták eltorni,
épp csak hogy ki tudtál szökni.

— No, te nyomorék, ez már vidámabb?

A púpos levetette rongyos subáját, a dikóra dobta. Lekapcsolta a hideg láncot is.

— Elveszett a vendég, ha ugyan igazat beszél a nép — dörmögte hangosan... Nem láthatom, hogy bánik el a bojárokkal, a sanyargatókkal. Igy kell meghalnom... De kár!...

— Mit károgsz, te holló?

— Magam is félek, Irina, hogy a bojárok elcsípték a mi kandurmacskánkat...

— Már megint veszedelmet károgsz apó?

— A piarcon meg a Kreml falánál hallottam...

Irinyica az öreghez rohant, megragadta a vállát és súgva kérdezte:

— Mi az, mit hallottál? Mondd!

— Tyű, de nekitüzesedtél! De kihevültél! Úgysem tehetsz semmit. Vigyázz, mert megint a földbe csücsültetnek, mint annakidején Makszim, az urad miatt. Ne markolászd a vállamat.

— Megfojtalak, bolond, ha nem beszélsz! Ne kínozz már! Makszim — este ne is említsd a nevét, mert felvisítok éjjel! — aljas, gonosz szarzsák volt. Nem érdemeltem érte büntetést. Mit hallottál?

— Azt beszéli a nép, hogy Sztyepán vendégünket meglékelt koponyával, szánkón szállították a Frolovajához... A lövészek szétkergették a népet, őt magát meg a toronyba hurcolták.

— Nem hazugság ez? Csakugyan ő volt, apó?

— Attól tartok, csakugyan ő volt. A Moszkván, ökölviadalban fogták el szegényt. »Ez az — azt mondják — ez az a kozák, aki atamán volt a sólázadáskor...«

— A Razbojnojra vitték Kivrin bojár elé?

— Hová másüvé? Óhozzá, ahhoz a sátánhoz!

Irinyica sebtében öltözni kezdett; keze remegett, feje szédült — felkapott valami ruhadarabot, ledobta, ismét felvette. Végül legszebb ruhájába öltözött: üveggyönggyel hímzett széles hevederű, kék selyem szarafánt, könyökig érő, rövidujjú selyem inget öltött, hajára igazgyönggyel telefűzött hálót, selyem keszkenőt kötött; aztán rókaszőrmével bélelt lélekmelegítőt vett magára. A ládából elővett egy igazgyöngy-fürtös nyusztprém kucsmát.

— Bárcsak száradt volna el a gégém... Hová mégy egyedül a vakvilágba?

— A Razbojnojra!

— A farkas torkába? Úgy rádförmed, hogy a fogad is belevacog...

— Mit bánom én az életet!

— Azt sajnálod, ezt nem?

Irinyica a padra rogyott és sírva kiabálta:

— Ne kínozz, apó, perzsel minden szavad! Dehogy nem sajnálom, de most alszik, nem lehet felkelteni. Különben megháborodok...

— Ha élve elengednek — szerencséd van. De hátha deresre húznak, mint az én megboldogult anyámat? Ezt ne felejtsd el! Hosszú haj, rövid ész!...

— Ügyelj a kicsire, apó. Vedd ki a pénzt a párna alól...

etesd-itasd minél gyakrabban... Jaj, nem nőhet fel az én kis Vaszjutkám...

— Elég az én pénzem, nem kell a tied. Jaj, te asszony, te asszony! Magad is elhamvadsz, bennünket is a tűzbe dobsz...

12.

Felsietett a kőlépcsőn. Méntaszag és fülledt pára bűze érzett. Alacsony, kétszárnyú ajtó nyílt befelé a lépcső pihenőjéről. Mélyen, benn, a félköralakú bolthajtás alatt, pirosarcú, szőke szakállú, vöröskaftános deák jön szembe Irinyicával. Rézgyertyatartót fog, melyben viaszgyertya ég.

— Mit keresel itt, menyecske?

— A bojárral szeretnék beszélni, galambom.

— Mit akarsz te a bojártól?

A deák kinyitotta az ajtót. Irinyica utána ment a bojár előszobájába. Oszlopos, boltíves fehér falak. Az oszlopokon és a boltíveken cikornyás dísz. A falak mentén hosszú padok állnak, rajtuk gyapottal tömött, tűzött vörös matracok hevernek. Ittott egy-egy tarka cihájú párna. Két szögletben szentképek. Mikor Irinyica övig meghajlik a deák előtt, megcsillannak hajhálóján az igazgyöngyszemek.

— Azt mondják, galambom, elfogtak, a Razbojnojra hoztak egy fiatal kozákot: ragyaverte arcú, göndörhajú, magas...

— Minek neked az a lator?

— Azt mondják, galambom: betörték a fejét. Pedig ártatlan. Hát miért tették ezt vele?

— Ismered a bojárt, menyecske — nem nagyon lágyul meg, ha vért lát... Rossz helyen kopogtatsz a hódoló kéréssel. Fordulj vissza, míg nyitva áll a város sorompója. Azért tanácsolom, mert sajnállak... Roppant megtetszettél nekem, menyecske.

Irinyica a deák lábához vetette magát és sírvafakadt. A deák a padlóra állította a gyertyatartót és felemelte az asszonyt. Irinyica most a nyakába borult:

— Kérj, amit akarsz, galambom, csak lágyítsd meg a bojár szívét...

— Hagyd már abba! — szólt rá a deák és lefejtette nyakáról az asszony két karját. — Még meglát bennünket valaki és lesz nemulass. De nagy kedvem volna megszeretgetni téged... Mondd meg, hol laksz.

— A Sztreljeckáján túl, galambom, az égett telken, egy palánkos házban. Most majd betemette a hó...

— Elmegyek... de iszkolj innen, a bojár szeme elé ne kerülj, mert nem ereszt haza épen, úgy vigyázz! Menekülj! — suttogta a deák, megsímogatta Irinyica vállát és a szeme közé nézett: — Hol teremnek ilyen szép asszonyok? Sok fehérnépet láttam már, de ilyen gyönyörűt még nem.

— Mondd meg az igazat, galambom, csakugyan elfogták azt a kozákot?

— Tudod... nem szabad erről beszélni... el, elfogták. Sztyepán? Rázja?

— Ő az, galambom! Engedj be a bojárhoz, ég a szívem.. Nem hágy nyugton...

— Ne menj be, várd meg itt, a gőzfürdőben ül...

— Nem várhatok, galambom! Engedj be, mondd meg, merre menjek?!

A deák legyintett és felemelte a gyertyát a padlóról.

— Ugy látom, meghibbantál. Ereggy: itt a fürdő lent a lépcső alatt... Balkéz felé befordulsz, megleled az első ajtót. Nyomd be — az az öltözőszoba... Te, te félkegyelmű asszony!

Irinyica az előszobában levetette lélekmelegítőjét, kucsmáját, leszaladt a lépcsőn és megkereste az ajtót. Az öltöző polcain réztartós gyertyák lobogtak. A széles síma padon rövid zöld bársony kaftán és lapostetejű díszes rózsaszínű kucsma hevert.

— Hé Tyiska! Hol vagynak a lányok? — kiáltotta ki a fürdőből egy síri hang.

Irinyica megnyitotta az ajtót és bekandikált a fürdőbe. A polcon bütykös-csontos test sárgállott; lábán görbe, vékony ujjak. A falon függő lámpás fénye meg-megcsillant a csupasz koponyán.

»Akár a hullamosó kamara!« — villant át Irinyica fején a gondolat.

— Elvégzek én mindent, amit parancsolsz, bojár!

— Ki az?! Az ördögbe is! Nem is kellenek már nekem a lányok. Bujj be, menyecske, füröszd, dörzsöld meg az öreget!

Irinyica gyorsan ingre vetkezett, de hajhálóját nem vette le. A polc lépcsőjére térdelt és a vén ember sárga oldalára nyomta a mellét.

— Csepüt, csepüt! Dörzsöld a tagjaimat, dörzsöld... Ej, de gyönyörű vagy!... Ragyogsz, akár a nap! Édesebb az illa-

tod, mint a ménta-levélé! Hová valósi vagy, asszony? Ohh, köszönöm...

Az öltözőben léptek döngtek.

— Nem kell senki, Tyiska, magam is elboldogulok! — kiáltotta a bojár.

— Jól van, bojár! — hangzott a válasz a távolodó léptek kopogása.

— Dobd le az inged, menyecske!

Irinyica levetette verejtékáztatta ingét és megint beszappanozta a dörzsölő csepűcsomót. Mikor ismét az öreg fölé hajolt, a bojár az asszony jobb mellébe mart tompa metszőfogával.

— Jaj, bojár, félek!

— Mitől félsz? Nem halok én meg! Csecsemőt szoptatsz? Tejes a melled...

— Már nagy a fiú. Csak hébe-hóba szoptatom.

Hideg halálkezek kapkodtak a forró női test után.

— Ördög és pokol! Boszorkány! — dörmögte az aggastyán és a tar fej csakúgy kopogott a fürdőpolc deszkalapjain. Szája szélén tajték verődött. Irinyica aládugta a karját és felemelte. Arcát félrefordította. A kopasz koponya most már a lágy női testhez verődött. — Igy jó! Még agyonzúzom magam... nem neked van félnivalód, hanem nekem... félholtan akarok szeretkezni!... Elmúlt az idő, elszálltak az évek... Fedd be a tested, nem bírlak nézni! Félek... hogy itt fordulok fel... és akkor téged állítanak ítélőszék elé...

Irinyica felkapta ingét a padlóról, a méntaszagú, fojtó párából az öltözőbe ment, felöltözött és várt. A bojár lekecmergett a polcról. Irinyica segített kivánszorognia az öltözőbe. Gondosan szárazra dörzsölte a vén ember testét egy törülközővel és serényen felöltöztette. Az aggastyán köhécselt és zihált. Egyik karjával átölelte a menyecske derekát és fuldokolva mondta:

— Iszonyúan dobog a szívem! Nemsokára mehetek a pokolba — palacsintát sütni Belzebubnak!

Irinyica betámogatta a bojárt az előszobába. Odavezette a padhoz, egy párnára fektette az öreg fejét, lábát a matracra lendítette és tulajdon lélekmelegítőjével takarta be. A bojár elszundított. Irinyica ott gubbasztott a lábánál. Mikor Kivrin felébredt, kvászt kért. A vöröskaftános deák lehorgasztott fejjel állt az ajtónál, hátát a félfának vetette. A bojár parancsára eltűnt, majd ezüstkancsóban kvászt hozott. A bojár megitta jó felét, böffentett egyet és visszanyujtotta a kancsót a deáknak:

— Add oda neki is: megérdemli, sokat fáradt. Hej, Jefimko, ha fiatalabb volnék, el sem engedném. Gyémánt, ez nem fehérnép!

A deák némán meghajolt.

— Miért vágsz olyan komor arcot, tán álmos vagy, deák?

— Rosszul érzem magam, bojár...

Irinyica kortyintott a kvászból és visszaadta a kancsót.

— Menj, aludd ki magad, mi meg elcsevegünk a menyecskével: hány hét a világ?

A deák elment.

— No, gyémántom, gyöngyöm, mondd el, mi járatban vagy. Bizonyára nem azért jöttél, hogy hullákat fürdess. Nyilván van valakid, érette kerestél fel úgy-e?

Irinyica felugrott a padról és térdre vetette magát.

— Alázatosan és zokogva könyörgöm, bojár, azért a kozákért, akit tegnap Razbojnojra vittek... Sztyepánnak hívják...

— A! — A bojár felült a matracon és — gyorsabban, mint várni lehetett volna — padlóra bocsátotta lábát. Irinyica látta, amint a halálfő szemüregében kigyúlt a farkas-szem. — Rázja? Sztyepán Rázin?

— Ő az, bojár!!

— Kitől hallottad, hogy itt vagyon nálunk? A deáktól?

— A nép beszéli, bojár. A fülembe jutott; azért jöttem hozzád...

— Szerelemben éltél Rázjával, mi?

— Nem sokáig, bojár!!

— Ennyi az egész? Hát azt tudod-é, hogy az a rabló kozák és a bátyja isten ellen támadott?

— Nem tudom, bojár!

— Ülj le és valld be az igazat. Tudod-é, hogy Sztyepán Rázja volt a sólázadás atamánja?

Irinyica lehajtotta fejét és nem válaszolt. Érezte, hogy lángol az arca.

— Most már látom, hogy tudod.

— Ami volt, elmúlt, bojár!

— Húzódj arrább! — a bojár visszafeküdt, kinyujtotta lábát és az asszony arcába tekintve folytatta: — A sátán valamikor vitába szállt az úristennel. Az isten a gyehennára vetette a mennyből a sátánt, bilincsbe verte és örök tűzre — pokolra kárhoztatta. Aki cárunk, uralkodónk: isten felkent helytartója

ellen kél, az az isten ellen támad. Az egész rabló Rázjanemzetség pártot ütött nagy uralkodónk ellen, és ezért, miként isten a sátánt, tűzre vetették őket... És te, ki a sátánhoz tapadtál testeddel, még menekvésről álmodol? Honvan szállhatott meg ilyen vakmerőség, hogy esdekelni jőj a sátán fiáért. Olyan olvadós vagy, mint a vaj a lábasban. No, mit tegyünk? Feküdj le, éjjel majd meghányom-vetem a dolgot. Hé, Jefimko deák!

A bojár hangjára a terem másik feléből előjött a szőke deák.

— Vezesd a kis padlásszobába ezt az asszonyt! Holnap majd kézfogót rendezünk nekik... Gőzfürdőben volt, még sem izzadt meg eléggé... Hát mi majd megizzasztjuk...

— Haza kell mennem, bojár! Holnap jókor reggel eljönnék.

— Azt akarod, hogy az úton a híd alá hurcoljanak a gonosz emberek és lecsapják a fejedet? Mi legalább a helyén hagyjuk... Vagy a gyermekért fáj a szíved? Rázjától való?

— Tőle, bojár!

— Vezesd el, deák!

— Gyerünk, menyecske! — mondta mogorván a deák.

A vöröskaftános íródeák hosszú léptekkel előrement és maga előtt tartotta a gyertyát.

»Akár a hóhér!« — gondolta Irinyica.

Az egyablakos, szűk szobában magányos ágy áll, a sarokban szentkép függ; előtte vékony gyertya eg.

— Itt alszol!

A deák az asztalra állította a gyertyát és távoztában visszapillantott az ajtóból. Szőke hajának vége megcsillant a vállán. Szemét nem lehetett látni.

— Szálka vagy a szemében — mondta halkan — nem tudom: élve menekülsz-e... Megmondtam, hogy ez lesz a vége.

— Minden szenvedést eltűrök én, galambom!

A deák elment. Irinyica — maga sem tudta, miért — fogta a gyertyát és az ablakhoz ment. A kőfülkébe vágott, cikornyás ráccsal biztosított keskeny, csillámüveges ablakot kívülről deszkatáblával födték be. A görbe csillámüveg szörnyen eltorzítva tükrözte vissza az asszony arcát.

— Borzasztó! Micsoda baj szakadt rám! Isten veled, Vaszenyka... Vajjon él-e még Sztyepán?... Szörnyűség!

Eloltotta a gyertyát, imádkozni kezdett és — a padlón heverve — csak reggeltájban aludt el.

13.

Irinyica azt álmodta, hogy valaki egy ismerős régi dalt énekel:

Milyen keveset aludtam,
mégis beh sokat álmodtam,
azt álmodtam, szép kedvesem
egy szobából másba megyen ..

És rögtön hallotta, hogy megcsörren a keresztvas; az ajtóról valaki leveszi a lakatot, motoz a kulccsal. Ugy érezte: testén férgek mászkálnak. Irinyica le akarja söpreni őket, de a keze leragad, a férgek nem tágítanak, tovább nyüzsögnek testén és egészen a szeméig másznak. Mikor felébredt, hanyatt feküdt. Panyókára vetett, egysoros fekete dolmányban, magas, rőt kalpagban, a bojár állt előtte. Kezében csillámüveg-lámpás. Farkas-szeme az asszonyra szegeződik:

— No, menyecske, gyerünk háztűznézőbe ...

Irinyica felugrott, meghajolt a bojár előtt, megrázkódott és utána indult. A fali folyosók mentén haladó titkos átjárókon keresztül jutottak a Frolovája-bástyába. A nyirkos kerek toronyban subás, alabárdos és fáklyás őrlövészek várták őket.

— A híd?

— Le vagyon engedve, bojár!

Kivrin odaadta a gyertyás-lámpást a sztreljeceknek.

Átmentek a kínzótoronyba. A bejáratnál csak a vörösruhás deák ült a zsámolyán. Irinyica meghajlással köszöntötte. A deák felállt, mikor a bojár belépett; de megint leült, mikor gazdája az asztal mellé telepedett. A kínzótoronyba bejött két őrlövész. Megálltak a bejárat boltíve alatt.

— Csak Kirjuha hóhért eresszétek a toronyba, sztreljecek! — parancsolta Kivrin.

— Igenis, bojár. Ugy leszen!

— Fogd a világot, deák, kíséred oda a menyecskét ahhoz a gonosztevőhöz ...

A deák kivett egy fáklyát a falitartóból és elvezette Irinyicát.

— Húzzátok félre a nyujtószíjakat, legények és rakjatok tüzet a nyujtó alá! — parancsolta a bojár a lövészeknek.

Előjött az asztal mögül, ledobta kalpagját, odament a kínzószerszámokhoz, kiválasztott egy nagy harapófogót és a tűzbe dugta.

Az egyik lövész fát hozott, a másik felaprította alabárdjával és felszította a tüzet a vas csapóajtón. A szomszédos bástyarekeszben hirtelen felüvöltött Irinyica:

— Sólyommadaram, galambom! De agyongyötörtek ezek az átkozottak. Csupa seb vagy! Láncra vertek, örvöt csatoltak a nyakadra, mint egy dúvadéra.

A bojár Irinyica hangja irányába indult, és csípőnek szegett kézzel megállt az ajtóban. A magasra csapó láng visszfénye megcsillant a fekete dolmány alól kilátszó zöld csizmasarkon.

Irinyica selyem keszkenővel törölgette Rázin véres arcát.

— Minek árultad el magad? — kérdezte álmos hangon Rázin. — Azért, hogy örömet szerezz ennek a sátánnak?

— Nem bírtam ki, Sztyepánuskóm, sólyommadaram. Nagyon fáj a szívem utánad, jaj, nagyon fáj! Elmegyek Morozov bojárhoz, könyörögve kérem kínzóidat...

— Morozovot? Azt, aki a sólázadáskor megfutott a nép elől? Attól ugyan semmi jót ne várj!

— Akkor a pátriárkához! Elmegyek magához az uralkodócárhoz. Esdve kérem és zokogni fogok!

— Felejts el engem... Ivánt megölték... a bátyámat... Itt ér utól a kínhalál majd engem is. Ez, *ez* a sírból szökött ördög végeztet ki...

Rázin most Kivrinre emelte tekintetét. A bojár az előbbi helyen állt. A fekete dolmány alól zöld kaftán kandikált ki. Síma koponyáján rőt fényfolt táncolt.

Irinyica zokogva ugrott Rázin nyakába. Észre sem vette, hogy megsebzi a szöges örv és vér szivárog végig karján és keblén.

— Ereggy innen! Ne marcangold a szívemet!... Megdermedtem ebben a hidegben, téged sem érezlek...

— No, menyecske, vége a halottsiratásnak, gyerünk tort kotyvasztani... Vidd innen, deák.

Jefim elvezette Irinyicát Rázintól és belökte a kínzókamrába.

— Dugd vissza a fáklyát! Fogd le a kezét, elbánunk vele, hogy ne neveljen az uralkodó-cár életére törő fiókkígyókat!...

Irinyica magánkívül volt, nem tudta, mit tesznek vele. A deák a fali tartóba tűzte a fáklyát, ledobta kaftánját és háttal fordult az asszony felé. Karjával elkapta és keményen leszorította Irinyica karját. Közelebb lépett a tűzhöz. Az asszony szinte a deák forró hátán csüngött.

— Ja-a-a-ajjj! — üvöltötte őrülten, mikor az izző harapófogón sistergő tej szertefröccsent szeme előtt.

— Jaj-jaj! — megint szétfröccsent a tej és a tüzes harapófogóval lemaratott másik emlő is a padlóra esett.

— Vérbe fulladsz még egyszer, te sátán! — mennydörgött a hang az üres toronyrekeszben.

A sztreljecek előtt, a kínzókamra bejáratánál, egy szélesvállú legény állt. A boltív tartóoszlopának támasztotta hátát. Bárgyú arcát rőt pehely borítja. Kivicsorítja nagy fogát. Bikaszeme vígan követi a bojár kezének mozdulatait. A legény bőrkötőt hord. Vállig meztelen, kékeres, izmos karját félig a kötő alá dugja. Türelmetlenségében remeg a keze. Alacsony, feketesapkás nagy fejét izgatottan forgatja jobbra-balra.

— Száz esztendeig élj, bojár! Erős még a kezed, éles még a szemed — lám, hogy lecsippentetted ennek a nagydarab asszonynak a mellét, akár egy szuka csecsét...

Kivrin lehúzta az egyújjú bőr hóhérkesztyűt és a gerendába döfött koncsár markolatára akasztotta:

— Ma elvettem egy karéjt a hóhér kenyeréből! Derékul dolgozom-e még, Kirjuka?

— Istenuccse, nagyon derékul, bojár!

Irinyica mély kábulatban, az asztal előtt feküdt a padlón. Emlője helyén két fekete folt tátong, melyből bőven ömlik a vér.

— Foggal lemarni bajos, kiégetni — pillanat műve! Locsold le egy kis vízzel, Jefimko...

A deák még nem öltötte fel kaftánját. Zöldborsó-mintás fehér karton ingben vitt oda egy vödör vizet és tetőtől talpig végigzuhintotta Irinyicán. Az asszony felocsúdott, felült a padlón és halkan nyöszörgött, mint akinek a foga fáj.

— No, Kirjuka, rajtad a sor, piszkáld szét a tüzet, hozd rendbe a nyujtót.

A hóhér a tűzhöz lépett, felemelte a vasajtót és a padló alá seperte a zsarátnokot.

A deák az asztalhoz rohant, mikor a bojár leült. Remegő karjával az asztalnak támaszkodott és vadul forgó szemmel, sírós hangon üvöltötte:

— Tudd meg, bojár: ha még bántod ezt az asszonyt, én megölöm magam! Esküszöm a szent szűz Máriára!... — A deák keresztet vetett.

— Elment az eszed, legény? Nem tudod a törvényt? Ez a

szuka egy betyár ringyója volt. Rabló rimájává züllött, s a cédákat kegyetlenebbül szokták kínozni, mint a zsiványokat. Ha szabadjára engedjük, akkor minket magunkat kell nyujtóra húzni.

— Bánom is én, kicsoda-micsoda! Kezet vetek magamra, ahogy megmondtam...

— Hát így hálálod meg a jóságomat?! Tanítottalak, fiammá fogadtalak, az uralkodó deákjává teendelek. Egyedül vagyok, ha meghalok, rád száll minden gazdagságom, kincsem...

— Ne nyúlj ahhoz az aszonyhoz. Különben nem kell nekem sem a tisztség, sem a kincs...

Kivrin odaszólt a hóhérnak:

— No, Kirjuha, a kivégzésből nem lesz semmi... nem lesz a tiéd a menyecske szarafánja. Ereggy a Frolovájába, ott várj míg szólítalak! Sírásónak készültem, de látod, most fel kell csapnom örömapának...

A hóhér elment.

— Ha már annyira megsajnáltad, Jefimko, ereggy gyorsan az én szobámban — egy levél van ott az asztalon. Szenyka deák írta az éjjel. Tépd el és dobd ki azt az árkuspapírt! Ha a menyecskét megvendégelem vala evvel a torral, át akartam adni a levelet Iváska Kvásnyinnák, kutatást akartam tartani ennél a ringyónál — de nem teszem. Vegyél a mellére láncos arany perzsa csészét és szeretgesd kedvedre. Töröld meg a haját, takard el a fejét... Ám legyen így... Ha felöltözik az asszony, vezessétek, sztreljecek, a Moszkva-folyó túlsó partjára, onnan majd magától is hazaténfereg.

14.

Gyűrűs ezüstszakáll. A kék kaftánon szétzilálódnak a fehér hajszálak; göndör végük meg-megcsillan. A büszke szem kényelmesen járja sorra az ábrás német füzet — album — oldalait. Az átfordított nagy lapokon fel-feltűnik egy-egy színes állat vagy madár: párduc, elefánt, papagáj vagy páva.

Feszes fehér brokát kaftánban, mély meghajlással, karcsú, szőke lakáj lépett a terembe. Bókolt még egyet s iratot tett a főúr elébe. Gyors, puha léptekkel hátrált kifelé a szobából. A főúr felemelte szemét és végigmérte a szolgát:

— Neved napját ülöd, cseléd?
— Nem, bojár.
— Hát akkor miért jársz olyan cifrán, mint egy kakas?
A szolga végignézett magán.
— Az udvarmester parancsára öltöztem díszbe, bojár.
— Küldd be az udvarmestert — ereggy!
A szolga reszkető lábbal, nesztelenül távozott. A bojár felvette az iratot és elolvasta:

»Az ezüst rámába foglalt tükör ára, bojár uram, Borisz Ivanovics, húsz rúbel, hozzávaló síma bíbor bársonytok öt rúbel. A ráma tetejébe és aljába két szép egyenletes, vörösszínű rubinkő vagyon beleillesztve. Darabja százötven rúbel. E rubinok a te óhajodra tétettek bele. A kövek ezüst foglalatba helyeztettek. A tükör nem fölöttébb tiszta, az üveg kissé torzít, de Velencéből behozott üveget most sehol sem lehet kapni. A novugorodi üveg pedig gyatra...«

Belépett az udvarmester. Kétrét hajtotta vén hátát.

— Miért öltözteted brokátba ezeket a fiatal kamaszokat, Szevasztyán? Tüstént add ki a parancsot, hogy egyszerű nankingot öltsenek a gála helyett...

— Igenis, bojár.

— Neked parádésan kell járnod, mert vén vagy, az öltözék majd megszépíti öreg testedet. De hozzájuk nem illik a díszruha — világos, göndör a hajuk; arcuk, szemük tüzes, és izmos a testük.

— Teljesítem, bojár, parancsolatodat.

— Még valamit. — A bojár az iratra koppantott puha öklével. — Az ezüstmíves jegyzéket küldött. Német mesternél tanult, mégis kontármunkát végez. Itt az az ötvös?

— Itt van, bojár. A cselédházban várakozik.

— Menj, küldd ide.

Az udvarmester elment, a bojár pedig kisímogatta a képeket és azt gondolta magában:

»Takarosan tudnak állatokat, madarat pingálni ezek a németek, de arcképírásban a taljánok ügyesebbek. Híres-neves képíró mestereik vagynak...«

A magasszárú csizmát, finom posztóból varrt hosszú fekete kaftánt viselő, hosszúszakállu, méltóságos ezüstötvös kissé megszeppenve lépett be. Titkolt félelem ragyog a szemében. Olajos körhaját szíj fogja át.

Amíg az ötvös imádkozott, a bojár sem szólt semmit. Az ötvös az ima befejeztével szorosan az ajtóhoz hátrált és meghajolt.

— Ki írta ezt a jegyzéket, szolga? — kérdezte a bojár és tovább nézegette a rajzokat.

— A fiacskám, bojár, a fiacskám: a Nyikolo-Pjeszkovszkája templom sekrestyése tanította meg a betűvetésre.

— Magad illesztetted a rámát az üvegre?

— Magam, bojár!

— Jó munka. De miért ilyen tükröt tettél bele?

— Tudom, bojár, kicsit görbe az üveg, de térdig jártam a lábam, mégse találtam megfelelőbbet... A velencei vagy német már...

A bojár felemelte fejét. Tekintete kizökkentette az ötvöst a kerékvágásból. Ismét meghajolt.

— Vedd vissza a mívedet! Magad is tudod, miért: eltorzítja az arcot. Nem adhatom ajándékba. Vagy azt hiszed, hogy míveddel csúfot akarok űzni abból, akinek ajándékozom... Nem arcot, pofát mutat: olyat, mint a külországi törpéké és pojácáké, akik mindenféle bolond tréfákat űznek. Tartsd meg magadnak azt a tükröt, illegesd előtte magad ünnepnapokon, ha felöntesz a garatra. Menj!

Az ötvös megint meghajolt és az ajtóig hátrált; farával nyitotta ki.

— A kicsit, aki a jegyzéket írta, küldd be hozzám. Tanítatni kell: érdemes lesz. Ha megnő, majd megteszem poggyacsijnak.[1]

— Köszönöm, bojár, igen köszönöm.

— A tükörben meg gyönyörködj magad. Ha alkalmatost találsz, azt igazítsd be és hozd vissza...

Belépett az udvarmester:

— A Razbojnoj prikáz főnöke jött látogatóba, bojár. A szánja már beállt az udvarba.

— Küldd vagy vezesd ide! Ha farkas jár a kertben, a kutyának a kapunál a helye.

A bojár félretolta a füzetet, a lépésekre figyelt és a bársonypadon arccal az ajtó felé fordult. Botjával kopogva jött be a vendég. Kopasz koponyáján meg-megcsillant a fény. Sokáig imádkozott a sarokban álló képek előtt és sűrűn meghajolt.

[1] *A poggyacsij* a deák segédje, alacsonyabb rangú írnok volt a régi Oroszországban. — *A ford.*

— Hódolattal köszöntelek! Hogy szolgál Borisz Ivanovics bojárnak, az uralkodó tanácsadójának egészsége?

— Köszönöm. Foglalj helyet az asztalfőn, bojár!

Kivrin leült, végighordozta tekintetét a falakon, a festett mennyezeten, meg a széles padokra terített szőnyegeken és behízelgően kezdte:

— A házigazda kincse, jószága számlálhatatlan, a nagy uralkodó pedig — ki se lehet mondani, mennyire — tiszteli és becsüli őt.

— Hozz valamit, udvarmester, kínáljuk meg a vendéget. Bizonyára elfáradott, hisz nem ifjú már.

— Míg élek, jövök-megyek. Az a dolgunk, bojár, hogy dolgozzunk és nem az, hogy panaszkodjunk. Mindnyájan a nagy uralkodó szolgái vagyunk. Ha néha elfáradok, nem a munka merít ki, hanem a kor...

— Úgy van, bojár, úgy van...

Az udvarmester kancsó bort, serlegeket és harapnivalót hozott be egy nagy aranyozott tálon.

— Kóstold meg ezt a francia bort, bojár. A minap egy hordó bort kaptam ajándékba egy svéd kalmártól, mert árusítójogot szereztem neki Novugorodban. Hát ha fontosat tárgyazunk, meg hogyha éppen ínyünkre esik, meg lehet kóstolni ezt a finom ajándékot.

— Ugyan, Borisz Ivanovics bojár, hát olyan mohó italosnak ismersz engem? Mostanában elég egy kehely, ha másikkal is iszom — befellegzett. Kevéstől is berúgok — iszonyúan dobogni kezd a szívem, a nyelvem meg dőreségeket locsog... Mégishát — az egészségedre, szemünkfénye, Borisz Ivanovics!

— A tiedre, Pafnutyij Vasziljics! Sokáig élj és munkálkodjál, intézd a rablók és orzók ügyét...

— Nos, ha nem az uralkodó tanácsadójának és atyafiának egészségére kell inni, akkor egyelőre csak koccintsuk össze a serleget... Először el kell mondanom, mi járatban vagyok, mert ha megkótyagosodok, mindent elfelejtek.

— Mi készté a bojárt arra, hogy idefáradjon: igen ritka vendég errefelé.

— A sok tennivaló miatt ritka, bojár! Különben szüntelenül asztalodnál ülne, mert mégiscsak szeret korhelykedni... Nagy dolog késztetett, Borisz Ivanovics... Magam sem tudom, mivel kezdjem, mivel végezzem! Ha az ember leveti magát a hídról és fejjel a mélybe zuhan, könnyen sánckaróba esik... Tudod, bojár, elfogattam és a Razbojnojra szállíttattam

Sztyenyka Rázját, azt a rablót, a sólázadás atamánját. Jelentem, Borisz Ivanovics — ez ennek a módja, hisz mindig a te szavad a döntő — jelentem, hogy hamarosan megkezdem a kalóz kínvallatását. Pontos, írásos jelentést majd a vallatás után terjesztendek a nagy uralkodó elé.

Kivrin szeme kigyúlt és a bojár arcára szegeződött.

— Miért komorodtál el, bojár? Vagy valami sértés volt szavaimban? Eszem ágában sincs, hogy megbántsalak...

— Beszélj, bojár. Hallgatlak, bár máskép vélekedem...

— Miként vélekszik tehát a bojár?

— A Don fontos tisztségben küldötte hozzánk: nem közkozák, hanem jeszaul-követ. A követség már megkapta a kozákok járandóságát, megjelent az uralkodó színe előtt, de nem tudtam — míg nem jelentéd — miért vesztegelnek a követség emberei, miért nem indulnak haza. Hát most tudom: a követet várják, őt keresik Moszkva-szerte.

— A követségi emberek mitsem számítanak, bojár! A rablót nem szabad elereszteni, nem szabad megengedni, hogy másodszor is végigpusztítsa Moszkvát és bajt okozzon legnemesebb embereinknek!

— Ez a te igazságod, bojár. De nekik is megvan a maguk igazsága: őt a Nagy Doni Sereg küldötte.

— Hát ha a bojár nem tudná, megmondom: mikor Cserkasszibán jártam, megegyeztem Kornyejka Jakovljev főatamánnal...

— Kornyila főatamánnal, bojár!

— Így is hívják meg úgy is... Megigérte, hogy követi rangban ideküldi a főkolompost. A főatamán tudja, hogy elfogjuk a tettest. Örül neki ő is, meg a többi meglett kozák is, mert szálka a szemükben ez a Rázja meg az egész nemzetsége. Csodálom, Borisz Ivánovics, szerfelett csodálom, hogy e rabló védelmére kelsz, holott a sólázadáskor éppen téged fosztott ki a legjobban!...

— Megölték hű, öreg udvarmesteremet. Sajnálom, de ami volt, elmult, bojár...

— Nem mult el, bojár! A rabló és kalóz mindig ugyanaz, aki volt. Tavasszal megvedlik a tigris, de a foga ép marad! Kutyából nem lesz szalonna.

— Igyunk, Pafnutyij Vasziljevics! Megszelidülsz egy kicsit.

— Nem, bojár, előbb tisztázzuk, hányadán állunk... Majd csak aztán...

— Hányadán állunk? Hát tudd meg, ha kíváncsi vagy rá!

Morozov arca elvörösödött, büszke szeme végigsiklott a négy falon, közelebb húzódott a padon vendégéhez és szigorú hangon kérdezte:

— A te poroszlaid fogták el ama főkolompost, Rázját?

— Ami igaz, az igaz, bojár! Derék emberemet pusztította el az a rabló, nem is egyet. Keménykötésű, erős, izmos tatár volt, az az átkozott Rázja mégis kitekerte a nyakát a jégen, az ökölviadalban. Csak azt nem értem, hogy sikerült ez neki?...

— Jussa volt hozzá, ha végzett vele.

— Hát ez meglep, bojár! A rablók egyre-másra irtják a hatóság embereit, a bojárok meg tapsolnak hozzá és azt kiabálják: »Üsd-vágd, nem apád!«

— Ne másszanak rá jogtalanul a hatósági emberek! Jelentés tétetett a sólázadás amaz atamánjáról Iván Petrovics Kvasnyinnak. És mi ketten — én meg Kvasnyin — fontolóra vettük, mit tegyünk? Kvasnyinban megbízom: ismeri a törvényt, jóllehet italos ember. Így latolgattuk a dolgot: »Helyénvaló lesz-é elfogni. ha egyszer követül jött ide? Ha elfogjuk, a Donnál még vészesebb zendülés várható.« Kvasnyin figyelmeztetett: »Ama cselédeket, kik rossz fát tettek a tűzre Moszkvában, és a kozákok közé menekültek, nem lehet ítélőszék elé állítani, ha mint kozákok térnek vissza.« Ugyanilyen a kalóz esete is: akkor kellett volna elfogni, mert most törvénytelen lenne az elfogatása!... Bocsáss meg az egyenes szóért, bojár — elhirtelenkedted a dolgot, jogtalanul cselekedtél...

— Csakhogy, amíg tanakodunk vala, ő már kereket old. Nincs itt semmi jogtalanság. Levelemben tövéről-hegyére mindent megírtam a nagy uralkodónak...

— Leveledet, bojár, még jól meg kell vizsgálni.

— Látom, Borisz Ivanovics, akadályt gördítesz az én ügyem elé...

— Ne siess a végrehajtással, Pafnutyij Vasziljevics!

— Baj, nagy baj ez, bojár. Uralkodónk, a cár után te vagy az ország második embere. Kegyét úgy hordod magadon, mint egy cobolysubát. És éppen te nem óvod meg Oroszhont a pártütőktől. — A farkasszemekben kigyúlt a tűz. Kivrin remegve állt fel.

Morozov még közelebb húzódott hozzá a padon és hátravetette fejét.

— Öreg vagy, bojár, tőled már nem lehet számonkérni semmit. Különben máskép felelnék a rágalmaidra.

— Kvasnyin, a barátod, minden lében kanál: fitogtatni akarja magát a világ előtt, te meg, bojár, látom: most is egyengeted az útját. De vigyázz, Borisz Ivanovics, a riska sose száll magasra, mint a sólyom. Nyeletlen fejsze nem tanul meg úszni.

Kivrin elsápadt, keze megremegett és a bot szinte magától darabosan kopogott a padlón.

— Udvarmester! Kísérd ki a bojárt a szánhoz és mutasd meg neki, merre vezet az út kifelé — hátha elfelejtette már...

Kivrin elment.

Morozov újból a művészi állatképeket kezdte lapozni.

15.

A széles szentképtartón égő sok-sok mécs sárgás fényt áraszt. A haragos bojárné e sárgás derengésben járkál szobájában fel s alá. Szőke haja szétzilálva libeg a vállán. Kikája a padon hever.

— Minden öröm elkerül, amire úgy szomjuhozik a lelkem! Rossz csillagzat alatt, balsorsra születtem.

Görbebotjával kopogva, bejött az anyja:

— Elküldtelek, öreg, hogy hírt hozz a kozákról és — már mióta! — színedet se látom!

— Ne pörölj, édesanyánk. Sok mindent megtudtam, de egy polturát sem ér az egész...

— Miért nem?

— Elfogták a kozákot. A Rozbojnojra hurcolták. Vallatóra fogják, mint már régen sejtettem. Épp az imént állított be a bojárhoz — maga a farkasok farkasa, a vén falkavezér: Kivrin, aki a gonosztévők ügyeit intézi. Én meg, gyarló édesanyád, hallgatództam, egy kicsit a szoba ajtajánál. Tyű, ha Borisz Ivanovics rajtacsíp, menten agyoncsap! De a haláltól se félek, csakhogy kedvedre tehessek, királyném, aranyom. Te meg toporzékolva fogadod öreg édesanyádat?

— A hallgatódzás nem helyénvaló. No, de ha úgy történt, halljam, mit tudtál meg.

— Amit a nép beszél, az mind igaz. Maga a vén ordas ugatta ki a bojárnak: »Elfogattam Rázját, azt a doni kalózt. De mielőtt végeznék vele, eljöttem, hogy jelentsem neked, Borisz Ivanovics«.

— És a bojár? Mit szólt hozzá?

— A bojár megtiltá, hogy azonnal kínvallatásra fogják. Várakozni rendelé...

— Tovább!

— Tovább nem mertem fülelni, Iljinyisna: mi lesz, ha a bojár kitekint a kisszobába, s ott talál?! Elbicegtem hát onnan szépszerével. Hanem van annak a vén toportyánféregnek egy íródeákja: Jefimkának hívják... Ez a deák Kivrinnek meg a keresztlányának a fattya... Kivrin borzasztóan szerette azt a lányt. Mikor meghalálozott — magához édesgette Jefimkát, a fattyút és mindenkinek azt mondja, hogy »talált gyermek«. De mi tudjuk, ki fia-borja...

— Szívesen hitelt adsz a világi pletykának, anyám; neked szentírás minden rágalom...

— Olyan emberektől hallottam, királyném, akik nem a kis ujjukból szopták...

— Siess, anyám! Lépteket hallok, jön a bojár.

A mama gyorsan elbicegett. Görbe botja most egyet se koppant a padlón.

A bojárné arccal a sötét ablak felé állt.

— A te szobádban, mint valami apáca-cellában, mindig faolajszag van, Iljinyisna. És minek ez a sok mécs a szentképek előtt. Hé, lányok!

Két kék szarafános, selyem fejkendős szőke leány lépett be.

— Gyujtsatok gyertyát. A pad alól, a ládafiából vegyetek elő egy kis jószagú füvet és azt is gyujtsátok meg: nem bírom a kolostorszagot.

A két leány gyertyát gyujtott, beillatosította a termet és elment. A gyertyák árván pislákoltak az asztalon.

— Miért vagy olyan kedvetlen, Iljinyisna? Nézz csak ide, rögtön felvidulsz. Látod, mit szerzék a némettől neked?! Miért vetted le a díszt a fejedről?

— No ugyan mit szereznél nekem, bojár?

— Idenézz! Ne durcáskodj — gyer' az asztalhoz! Művészi képeket szerzék. E füzetben színes madarak, oroszlányok, tigrisek vagynak írva. — Neved napjára tükröt is akartam szerezni, de az ezüstmíves elkontárkodá — ezzel az ajándékkal még várnom kell.

— Kár úgy törnöd magad, bojár! Minek nekem annyi ajándék. Ugyis tele van velük a szobám.

— Hát mivel mulatnád magad, Iljinyisna? Mi kellene néked?

— Ez kell: látni akarom, bojár, azt a kozákot, aki a sólázadáskor megmentette az életemet. Ez szebb lenne minden ajándéknál. Hisz úgy se volna, aki elfogadja őket! A zendülők rám akarták gyujtani a termet, de ő nem engedte. Ha felgyujtják — végem van! Hiszen tudod, férjem uram, magam-tehetetlen beteg valék. A tömeg jöttére mindenki szétfutott, te pedig nem mutatkozhattál.

— Ez igaz, Iljinyisna! Mikor észbe kaptam, szörnyű félelem fogott el: mi lesz veled. De kicsoda-micsoda az az ember? Miért nem láthatod őt, ha egyszer olyan nagy jót tett veled és velem.

— Nem lehet, bojár! Ezért fáj a szívem napról-napra: élek, járok-kelek, tisztel mindenki, de szemtől-szembe nem mondhatok köszönetet annak az embernek, akinek pedig életemet és a tiszteletet köszönhetem...

— Mondd meg hát, kedves feleségem, ki az az ember. Szolga-é, a pórnép fia? Akkor is vendégül fogadom, legszebb termem szép sarkába ültetem.

A bojárné odalépett férjeurához és megölelte. Arca felderült, de szeme még bizalmatlanságot rejtegetett.

— Az az ember most a Razbojnoj prikáz foglya. Nemsokára kínvallatás lesz a sorsa, mint a gonosztevőké. Az az ember — a sólázadás atamánja...

— Rázja?

— Ő az, bojár!

— Csupa tűz vagy, Iljinyisna, miért? És még valamit: miért nem mondtad eddig ezt nekem? És hogy menthetett meg téged az a rabló, mikor ő támasztotta az egész lázadást?

— Nem hiszed, bojár? Hát ha nekem nem hiszed el, hidd el a lányoknak: őket az erőszaktól mentette meg. Nekem pedig azt mondta: »Aludj, nem bántanak!«

— Furcsákat beszélsz: »Ha nekem nem hiszed el, hidd el a cselédeknek«!

— Úgy véled, bojár: valami mesét találtam ki, vagy bájitalt ittam, bolondgombát ettem?

— Tudom: sose füllentesz.

— Akkor miért kételkedel?

— Valami sehogy se fér a fejembe! Iván Petrovics Kvasnyin pártját fogta ennek a Sztyenyka Rázjának. Kivrin meg a Donnál járt a maga személyében, hogy felkutassa ezt a Rázját. Irt is róla a cárnak... Az uralkodó igen megbízik Kivrinben.

Kivrin elevenen felfalná Kvasnyint, csak azért nem veszi agyarára, mert — mócsingos falat... Kivrin pártján áll Jurij Dolgorukov herceg is Épp az imént mondtam Kivrinnek: »Rázja jogtalanul fogatott el. Bűnét meg kell bocsátani.« Csak azt nem tudom, miként vélekszik a cár... És még valamit: ki és mikor adta tudtodra, hogy Rázját elfogta a Razbojnij prikáz?

A bojárné arca lángba borult. Levette karját férje nyakáról és félre vonult.

— Azt akarod tudni, bojár, honnan hallottam? Hisz nem titok ez! Ezt beszéli a nép is a piacon, én meg a bódék mellett járok templomba...Kihevültem? Igen! De hát égne-é lelkem, ha szabad volna az, aki megmentett a haláltól?!

A bojár az asztalra dobta a képes-albumot és leült.

— Ülj le, Iljinyisna! Ha már hozzáfogtunk, hányjukvessük meg a dolgot egészen...

A bojárné a pad szélére ült.

— Ülj közelebb! Hisz nem idegenek volnánk tán... Fontoljuk meg, mikép menthetnénk ki Rázját Kivrin keze közül... A megmentés — egyenes cél, de csak görbe úton érhetjük el. Pedig nem szoktam alakoskodni, kerülőutakon járni.

— Hol van itt álság, bojár, ha Kvasnyin látja, hogy az egész csak rágalom?

— Nem rágalom ez, feleség, mert igaz. De Kivrin jogtalanul cselekedett. Megmondtam neki, hogy Rázját jeszauli tisztben küldé ide a doni sereg, de Kivrin ven róka: nem ma lett a Razbojnoj főnöke. Meg aztán a Donnál járt és összeszűrte a levet a főatamánnal. Azért kell alakoskodni, Iljinyisna, mert Kivrin révén mind a cár, mind a főatamán tudja, hogy Rázja ludas a lázadásban. Azért kell görbe úton járnom, mert azonnal ki kell mentenem és szabadjára kell bocsátanom azt a kozákot, minek előtte még az uralkodó belső tanácsa döntene és a cár jóváhagyná a határozatot. De ha szabadon engedem — megkezdődik az áskálódás, a pletyka. Az uralkodó már nem ifjúember, elmult az az idő, mikor még mindenben az én szavamra hallgatott. Jurij herceg, jól tudom, kikél majd ellenem; és Dolgorukov nagyobb becsben áll a cárnál, mint Kvasnyin. Kvasnyint minden főember részegesnek tartja. Előre tudom, most is kótyagos fővel jön majd a tanácsba.

— Akkor nem kell az ajándékod, bojár! Szavaidból megértettem: nem lehet és nem is lesz nyugtom.

A bojárné fel akart állni.

— Ülj csak tovább, asszony! Mikor feleségül vettelek, nem tudtam, hogy ilyen csökönyös Miloszlavszkij kisebbik lánya. Az idősebbik — cárné lett. Ohozzá jobban illenék a hatalmaskodás, mint tehozzád, de ő lágy természetű asszony. Tudod, hogy a bojár felesége féli urának szavát és szemét, aki pedig konok, azt a korbács szelidíti meg. De miköztünk soha sem került és nem is kerülhet verekedésre a dolog. Ezért nem intézhetjük el kurtán-furcsán a vitát. Én is tudom, mi a való és mi az igazság, éppúgy, mint te. A való az, hogy jogtalanul fogták el azt a kozákot, nem akkor csipték el, mikor kellett volna. De az igazság más: a kozák betyárságot követett el; az ilyeneket el szokták fogni. Kivrinnek igaza van: ha szabadon engedjük, megint rablásra adja a fejét az a kozák — akkor aztán szégyenbe keveredek. És ezt nemcsak Kivrin látja majd, hanem a cár is! Most pedig hadd fontoljam meg, mi a drágább nekem.

— Az igazság és a becsület, bojár!

— Te drágább vagy még a becsületnél is.

— Ha itt látom a kozákot a szobamban, akkor elhiszem.

— Most nem hiszed?

— Kétkedem .. Mert te is kétkedtél, bojár, mikor azt mondtam, hogy a sólazadás atamánja mentett meg.

— Ami volt, elmult. Hiszek neked. Egészen mástól félek én: fiatal, vakmerő, valami nem-emberi tűz villog a szemében. Ezt olvastam róla a nyomozói jelentésben. Mit felelek majd a becsületemnek, ha téged is elrabol tőlem? Hallgass! Az ilyen ember mindig képes elkövetni olyan dolgokat, amit más még álmában is szörnyűnek tart.

— Te az uralkodó haragját tartanád szörnyűnek... Tied voltam, a tied maradok.

— Biztos ez? Tüzes menyecske vagy... Ezt tapasztaltam magam is... Ha tűzbe jössz, magad sem tudod, mit teszel. Ezt szeretem benned, Iljinyisna, de ettől félek is... Nem olyan nagy dolog az, amiről tanakodunk: galléron kell ragadni az íródeákot — írjon egy levelet. Rákerül Iván Petrovics aláírása. Három lépés a cári palota... És Rázja, a megmentőd, máris bátorságban van... Ha találkozol vele, vigyázz, ne alázd meg magad. Lelkiismeretedre hagyatkozom.

— Mi az, bojár, tán félsz?

— Tőled félek, nem őtőle! — mondta az öreg, megrázta ezüstös fürtjeit s felállt. — Ellenségeim nem egyszer tiportak

meg, de azután mind a sárba kerültek — ők is. Üsd fel azt a füzetet, Iljinyisna, sok szépség és nagy emberi tudomány foglaltatik benne...

A bojár puha kezére tette az albumot, feleségéhez lépett, megcsókolta és sietve távozott.

»Művészi képek, tigrisek, oroszlányok és sasok... Csak minél hamarabb megtegye!«

A bojárné beszólította pitvaros leányait, összeölelte, megsimogatta őket, a szolgálók pedig szépen megfésülték a haját.

16.

Kivrin a kínzótoronyban ül az asztalnál. Farkas-szeme az üres nyujtóra szegeződik.

— Min tűnődol, bojar? — kérdezte a nemes, amint elnézte főnökét.

— Rosszul vagyok, Ivanics... És nemcsak magam, hanem az ügyeink is... Menjetek, sztreljecek, vegyétek le a gyűrűről azt a kalózt, a kalodát is verjétek le a lábáról... Vezessétek ide a kínzókamrába. De várni kell a kínvallatással...

— Mi történt, bojár?

— Elmondom, Ivanics! Elmentem Morozovhoz, hogy marakodjak vele egy kicsit. Hát megtudtam, hogy a zendülőnek fogja pártját. Ebben is Kvasnyin kezét látom...

Rázint bevezették a kínzókamrába. Lóbálta karját, mozgatta vállát, hogy kirázza a zsibbadtságot. Vértől kérges inge a hátára fagyott.

— E-e, itt melegebb van!

— Add csak ide a kezed, legény, beledugom ebbe a kínhámba, mert nem szabad ám a nyujtó alatt hadonászni! — kapcáskodott egy sztreljec.

— Mit nyaggatsz?! Hadd mozgassam egy kicsit a karom.

— Szó sincs róla! Elég erős vagy te, összekötve is felmelegszel.

A lövész makacsul nyulkált Rázin keze után.

— No!

Rázin mellbelökte a lövészt. A sztreljec csörömpölő alabárddal repült a Frolovája, a híd felé. Dühösen ugrott talpra, felkapta a padlóról alabárdját és nekirohant a fogolynak.

— No most aztán lecsapom a fejed!

— Csak merd idedugni a képed, piszok! Egy halottal több lesz a másvilágon!

— Te bolond sztreljec! Jumaskának is kitekerte a nyakát, pedig Jumaska vasgyúró vala. A tiedet is kitekeri, mint egy kis kakasét. Ne kötekedj vele! Hadd melegedjék... — szólt a csendes hang az asztal mögül.

Rázin véres arccal mosolygott.

— Nem is vártam volna! Úgy látszik, még a sátánnak is köszönetet kell mondani... Pedig te nem a meghunyászkodó gazok közé tartozol... De szeretnék megfürdeni.

— Itt csak vérben szoktuk megfürészteni a gonosztevőket! — felelte Kivrin.

— Jó, hát akkor vérben szeretnék megfürdeni!

Rázin a nyujtó előtt járkált. Patkója keményen kopogott a kövön. Különös csengéssel csörrent meg, amikor Rázin lába a vasajtóra dobbant. Az őrlövészek izgatottan tekintgettek Rázin félelmetes alakjára, véres fekete arcára és vesébe látó szeme közé. A deákok a pad legvégére húzódtak. Nyugtalanul izgett-mozgott a nemes is. Csak Kivrin ült mereven és egy pillanatra sem vette le tekintetét az üres nyujtóról.

Háttal a bástya támfalának dőlve állt a zömök termetű, rőt hóhér. Vállig meztelen karját szokása szerint a bőrkötő alá dugja. Fekete kalpagját hetykén félrecsapja. A rőt hóhér is nyugodt, de bamba pofáját mosolyra húzza és kivillogtatja nagy fogát. Kivrin a hóhérra fordítja tekintetét.

— Úgy sejtem, Kirjuha, nem sokáig dolgozunk már együtt.

— Miért, bojár?

— Csak... Rakj tüzet a nyujtó alá, hadd melegedjék meg ez a gonosztevő.

A hóhér tüzet rakott. A toronyba belépett egy fekete kaftános, plüss-kucsmás idegen deák. Meghajolt a bojár előtt és az asztalra tett egy ív papírt.

— Mi ez?

— Morozov küldi, bojár!

— Hé, Jefimko! Olvasd el!

— A vöröskaftános deák az asztalhoz lépett, higgadt mozdulattal felvette a levelet, kibontotta és hangosan olvasni kezdte:

»Válasz Kivrin bojárnak, a Razbojnoj prikáz főnökének kínvallatási ügyben hozzám intézett kérdésére:

»Aljekszej Mihajlovicsnak, egész nagy, kis és fehér Oroszország cárjának, korlátlan hatalmu nagy uralkodójának parancsára utasíttatik Kivrin bojár, hogy az átala elfogatott Sztyepán Rázint, a doni kozák követség jeszaulját minden huzavona nélkül, azonnal küldje át a Zemszkoj prikázba, Iván Petrovics Kvasnyinhoz; a kínzótoronyból kísértesse el a Frolovája-bástya lépcsejéig, ott adassa át Poltyev lövészeinek, akik őrszolgálatot teljesítenek Iván Petrovics Kvasnyin bojár Zemszkoj prikázában.«

— Vége hát mindennek! Hallod, Iványics? Mennyit fáradoztunk Oroszországért és látod, kárba veszett minden fáradságunk! Van-é cári pecsét a levélen, deák?

— Van, bojár!

— El kell tenni jó helyre azt a levelet, Jefim! Lövészek! Vörös kaftánotok nem tetszik Morozovnak meg Kvasnyinnak. Poltyev fehérkaftánosai váltanak fel benneteket. Most pedig azonnal vezessétek el ezt a kalózt, úgy, ahogy van, bilincs nélkül. Ne kötözzétek össze, ám szökjön meg — nem a ti bajotok, nem tőletek, hanem másoktól kérik számon a szökevényt. Leengedték-e már a hidat?

— Leengedték, bojár!

— No, kozák! Ugy érzem, nagyszerű sors vár rád. Repülj, szabad madár!

Rázint elvezették.

17.

— Iljinyisna, bojárné édesanyánk, fogadd a vendéged, megjött az a kozák.

— Hol van, anyám?

— Itt áll az ajtó előtt...

— Vezesd be gyorsan, vezesd!

A mama az ajtóhoz tipegett kopogó botjával és kikukkantott.

— Hé, kinek is hívnak? Keresztény vagy, nem pogány? Gyere, hív a bojárné!

Rázin idegen termetre szabott kék kaftánban, véres ingben, kopogós csizmában lépett be. Arcára rászáradt a fekete vér.

— A mosdótálban gyorsan nedvesíts meg egy törülközőt mama, add oda neki, hadd törülje meg az arcát...

— Hát sose gondoltam volna, bojárné, hogy egyszer majd betyárvért segítek lemosni!

— Ne morogj, tedd, amit mondtam!

A mama magában zsémbelve, motyogva nedvesítette be a törülközőt és odanyujtotta. Rázin ledörzsölte arcáról a vért.

— Mosd le itt. is, te áspiskígyó: iszonyú a nyakad meg a mancsod... Mosd le tisztességesen.

— Jó, jó, te boszorkány!

— Süllyednél a föld alá! Boszorkánynak csúfolni egy tisztes öregasszonyt! Ha azt tehetném, amit akarok, sose lépted volna át ezt a küszöböt...

— Menj ki, mama, négyszemközt akarok beszélni vele.

— Nem merlek egyedül hagyni ezzel a rablóval, tündérkirályném! Hadd hívjam be legalább a leányokat.

— Ereggy — nem kell senki!

A mama az orra alá dörmögött valamit, vissza-visszatekintett Rázinra és kiment.

— Ülj le kozák. Ide! Nem, ott nem jó. Ülj közelebb, nadd nézzek a szemed közé!... Sovány az arcod... Ilyen szemet még sohase láttam...

— Szavamat adtam a bojárnak, hogy nem sokáig maradok nálad...

— Ki viselte szívén a sorsod, a bojár vagy én?

— Nem tudom. Szavamat adtam — állom is!

— Hát tudd meg: ha én nem vagyok, a bojár — igazság ide, igazság oda — otthagyott volna a Razbojnojon. Én nem engedtem...

— Köszönet érte, bojárné!...

— Jó tett helyébe jót várj: megmentetted az életemet, én is a tiedet. Mondd, te támasztottad a sólázadást?

— Én vezettem a népet, de a nép már régen kirúgott a bojárokra...

— Mondd: vígnak, szabadnak érzi magát az ember a végtelen pusztán? Jó a tengeren, a hegyek közt járni?...

— Végtelen és derűs a világ, bojárné! Még a vihar, a fergeteg sem gyötri, rémíti az embert — inkább felvidítja... Csak a gonosz emberek okoznak bajt és sötétséget a világban, bojárné! Fáj a szívem, ha látom, hogy némelyik vígasságban él, örökké tivornyákon mulatja az idejét, jóízűt eszik, pehelyágyban alszik, aranyruhát és ékszereket hord. A másiknak meg falatnyi szárazkenyér jut, de a vajdák, deákok és poggyacsijek még azt is ki-

rántják a kezéből. Porbatapossák, vasraverik az embert, sőt a vérét is kiontják. És miért? Azért, hogy ők maguk annál dúsabban éljenek.

— Látod az igazságot és ki mered mondani. Csókolj meg érte! Én is érzem ezt az igazságot, de nincs erőm, hogy kiálljak mellette. Csókolj meg!

— Így ni!... Édes a csókod, bojárné! Te nem láttál olyan szemet, mint az enyém, én meg nem éreztem eddig ilyen forró csókot!

— Tudnál engem szeretni, kozák?

— Nem tudom, bojárné...

— Nem tudod? Meg mered mondani? Ládd, én szeretlek.

— Félelmetes volna szeretned!

— Félelmet nem ismerek!

— Velem jönnél?

— Veled. Mindent vállalok, még a kínpadot is!

— Bolond vagy!

— Ha szerelmes az asszony — nem lehet okos! Ha lángol a lélek és szeret a szív — nincs félelem, csak boldogság. Csak a csillag lehet ilyen boldog, mikor az égről a földre hull és már az úton kialszik a fénye... Attól sem félek, ha kialszik a lelkem, ha elhomályosodik a szemem — mindent vállalok. És minél nagyobb lesz a szégyen, annál szebb lesz az én boldogságom... Csókolj meg még egyszer, kozák!

— Nem... Nem lehet!

— Lám, milyen is vagy! A te szemedben én is csak egy vagyok azok közül, akik duslakodnak minden jóban, gyűlölik a szegény népet, örülnek nagy bajának, és mulatnak nyomorán? Igen?

— Elhiszem a szavad, bojárné! Érzem, hogy te nem olyan vagy, mint a többiek. De ismerd meg, milyen vagyok.

— Nos!

— Tengeren, folyókon, városokon át kalandozok! Akit megszeretek — avval elenyelgek és bár fáj a szívem, otthagyom. Nem lehet másképp!... Olyan vagyok, mint az erdei vad. A bojárság majd nagy hajtóvadászatot rendez ellenem, veszettebbet, mint a dúvad ellen. Ettől nem félek! De érzem, hogy *te* bilincsbe: a szánalom bilincsébe verhetnéd a lelkem — és ettől félek! Megkérdem most tőled: hová jönnél velem ilyen szörnyű útra? A hegyek közé meneküljünk? Elfognak bennünket a kajdaki hegyi lakók, a dagesztáni tatárok meg Kaszpulát her-

ceg, akik a vadállatnál is kegyetlenebbek. Azov környékén, a sztyepen török hordák tanyáznak... És én nem akarom, hogy elszakítsanak tőlem a pogányok, foglyul ejtsenek és eladjanak. Sovány öröm az itthoni élet, de legalább tisztelnek-becsülnek!... Nem tudnám elviselni, hogy harcban, gyötrelemben élj... Vagy eljött az ideje, hogy tatár kibitkával cseréld fel termedet? Nincs elég erőm, hogy megoltalmazzalak, a jótettért meg nem fizethetek rosszal...

A bojárné lehajtotta a fejét.

— Ne haragudj — folytatta Rázin. — Jót akarok neked! Most váljunk el, míg nem forrott össze a lelkünk erősen!... Csak gondold meg: a Don mellé nem szökhetünk: ott a feleségem. De nem is ez a baj, hanem az, hogy elsorvadsz bánatodban, míg hazavársz a hosszú portyázásból. Én azért jöttem a világra, hogy a rosszért rosszal fizessek. Ezt csak neked mondom meg. Én a bosszúban látom az igazságot. A te lelkedben a szeretet, az enyémben a bosszú tüze ég... Isten áldjon! Hadd köszönjem meg a jóságodat, a szeretetedet, meg a szabadságot.

Rázin felállt, meghajolt a bojárné előtt. Az asszony felemelte fejét és odanyujtotta a száját.

— Miért mentetted meg az életemet?... Csókolj meg még egyszer!...

— Nem szabad, bojárné... No jó... De csak mint testvérek csókoljuk meg egymást.

— Nem a húgod akarok én lenni. Utálom az ilyesmit! Arra vágyom, hogy a szeretőd legyek!... Hej, kozák, kozák!...

— Isten veled! Mennem kell. Vár a bojár.

— Mondd: megint lázadásra készülsz?

— Ég itt valami! — csapott a mellére. — Bosszút kell állnom apámért, bátyámért... Isten áldjon, bojárné.

— Fogd ezt, útravalónak.

— Nincs hová tennem!

— Keresztet viselsz a nyakadban!... Kösd a mellé!

— Elvesztettem, mikor a kisfiamnál jártam.

— Fogadd el ezt. Ne nézz rám, süsd le a szemed! Ereggy! Kísérd ki a vendéget, mama!... Hol vagy? Gyorsan kísérd ki!...

— Alig várom már, tündérkirályném... Gyerünk, te áspiskígyó, gyerünk.

Amikor az ajtó becsukódott, a bojárné arccal a padra vetette magát. Rázta a sírás. Csakúgy recsegett a foga közt a kika igazgyöngye, mely párna helyett a kezeügyébe akadt. Mikor

meghallotta az ismerős lépéseket, felállt, letörölte könnyeit, végigsétált a termen, megigazította az erősen lobogó mécset. A bojár belépett.

— Most már boldog vagy, Iljinyisna? — kérdezte mindjárt az ajtónál.

Iljinyisna hanyagul felelt:

— Most már nyugodt a lelkem férjem-uram. Mától fogva nem bosszantlak többé, bojár, és örömest elfogadom ajándékaidat.

— Elhiszed-é, hogy a becsületnél is drágább vagy nekem?

— Elhiszem, bojár!

Odament és erősen megölelte az ősz fejet.

— Lám... lám... kár volt úgy aggódnom... Várj egy kicsit, ki kell mennem, hogy útnak indítsam a kozákot, különben még megint elfogják a legényt az éjjel... Szállást meg nem adhatok neki: szégyenbe keverem a házat...

A bojár gyorsan megfordult, megsimogatta felesége fejét és elment.

18.

Morozov cselédházában ki hámot javított, ki csizmát talpalt, a fiatalok meg kártyáztak az asztal mellett, egy kis fáklya világánál. Ugyanitt ült egy kis fiú is; a tartóba igazította és meggyujtotta az új fáklyákat. Sok cseléd a lócákon hevert és pipázott.

A cselédház tágas. A füst-ablak a kürtőbe szolgál.

Rázin a kemence szájánál állt. Széles hátával eltakarta az előtért. Vállán irhaködmön. Az ősz udvarmester hóhérkorbácsot nyujtott Rázinnak.

— Nesze, legény, kétszeresen tekerd körül a derekadon.

— Derék! — tréfált valaki. — Tőrülmetszett hóhér! Akár az Ivan-piarcra is kikísérhetnénk...

— Ne vigyorogjatok! A nyelét így szokták aládugni: elől, kicsit jobbkéz felé... Hát ez a kucsma megteszi-é? Jó! Bárdot nem lelek: itt csak favágó fejsze akad...

— Adj, amilyen van... és rendben lesz minden.

Belépett a bojár.

Mindenki kapkodni kezdett, csak Rázin nem. A kártyázók eldugták a lapokat, a dohányosok markukba szorították a pipát, némelyik meg oda dugta, ahová elrejteni éppen kezére esett.

— Aki pipált, csak szívja tovább, a pipát ne dugdossátok sehová sem, mert még tűz üthet ki. Nem gyóntató pópa vagyok én, sem finánc-deák.

A bojár Rázinra emelte szemét.

— Útrakészen, kozák? Még egy szekercét adj neki, udvarmester! — folytatta.

— De itt nincs hóhérbárd, bojár, sőt alkalmatos fejszét sem találok...

— Vedd a lámpást, szaladj el a Zemszkij prikáz raktárába — itt van egy ugrásnyira — hátha még nem feküdtek le. Az én nevemben kérj egyet — bizonnyal adnak. A dohányt meg a bort nem kérem számon tőletek, cselédek; de ha valamelyikőtök kipletykálja, hogy ma este hóhérruhába öltöztettük ezt a legényt, akkor baj lesz! Magam botoztatom meg a hosszúnyelvűt a Zemszkij prikázban!

— Megértettük, bojár.

— Miért járna el a szánk?

— Udvarmester! Útközben térj be Ofonyka deákhoz, hozd el tőle az útileveleket: az egyik a sorompóstrázsáknak szól, hogy áteresszék a kozákot, a másik a kolomenszkiúti postaállomásnak, hogy lovakat adjon. Add oda azt a lámpást is a kozáknak az útra.

— Megteszem, bojár.

— No, kozák, menj a kolomenszki útra. Az első állomáson mutasd meg azt a levelet — lovat adnak... Ott van a subád, pisztolyod, szablyád... És ne felejtsd el, hogy Moszkva néha túl »melegen« fogadja ám a vendégeket. Betyárságot máskor itt el ne kövess!

— Köszönöm, bojár! Ha megint Moszkvába jövök, majd én hívom vendégségbe a várost és minden fogást megkóstoltatok vele — felelte Rázin és kivillantotta fogait.

— Az öreg Kivrin nagyon ért hozzá, hogyan kell megfélemlíteni az embereket, de úgy látszik, hozzád a félelem árnyéka sem fért. Lám, még tréfálni is van kedved! Foglald imádba, követ, a bojárné nevét — ő járt közben érted, máskülönben a moszkvai mocsarakban rothadt volna el a tested!

— Éppen zarándokútra indulok, bojár! Majd imádkozok én ott érte tisztességesen!

A bojár elment.

Az aljáig selyemmel hímzett kék kaftánt viselő udvarmester az ezüst tárgyakkal teli pohárszéknél állott. Az asztalt már rég megterítették. Mivel alkonyodni kezdett, sok gyertya égett az ezüst tartókban. Az étellel megrakott drága tálak és boroskancsók már glédába sorakoztak, mire a herceg kijött távoli szobáiból. A vajda málnaszínű kaftánban ült asztalhoz.

— Tölts két serleg francia bort, Jegor.

Az udvarmester serényen teljesítette a parancsot.

— Meghagytad-é a cselédeknek, hogy csakis Kivrin bojárt bocsássák be hozzám?

— Teljesítettem parancsolatodat, herceg!

Az udvarmester olyan arccal válaszolt, mint aki még mondani szeretne valamit. A herceg felhajtotta az egyik borral teleöntött kelyhet. Az udvarmester ismét megtöltötte.

— Úgy veszem észre, valami mondanivalód vagyon.

— Azt hiszem, Jurij Oljekszijevics herceg, hogy Kivrin bojár nem igen jelenik meg asztalodnál...

— Miből gondolod?

— A cselédházban ül a deákja. Levelet hozott neked, herceg!

— Miért nem jelentetted már előbb. Hívd be azonnal!

— Igenis, herceg!

Skarlátvörös kaftános, szőke deák lépett be. Meghajolt és átnyújtotta a vajdának a lepecsételt levelet.

— Kivrin bojár küldi! — Még egyszer meghajolt, az ajtó felé hátrált néhány lépést és megkérdezte: — Itt várjak, vagy kimenjek, Jurij Oljekszijevics?

— Itt várj! Miért nem sürgetted a bebocsátást? Miért fecsérelted az időt potyára?

— Nem parancsolták meg, hogy sürgessem.

Dolgorukij felbontotta a levelet és magában elolvasta:

»Jurij Oljekszijevics herceg, barátom és jóakaróm! Súlyos betegség gyötör, ezért nem bírok elmenni hozzád. Am tudtodra adom, Jurij Oljekszijevics herceg, hogy Iváska Rázja betyárt, meghagyásod szerint kivégeztetém és ugyancsak javallatod szerint elmentem Morozovhoz, hogy jelentést tegyek a másik lázadóról, Sztyenykóról, Iván öccséről. De Morozov — mivel sok

mindenben egy húron pendül Iváska Kvasnyinnal — erősen pártjára kelt ama rablónak, a sólázadás atamánjának és azt mondá: »Jogtalanul fogták el«. E tiltakozása után, mihelyt eljöttem tőle, rögvest a Razbojnojra küldött egy deákot egy levéllel, melyre a nagy uralkodó pecsétje üttetett. »Kísértesse át ama Sztyenyka Rázja lázadót Kvasnyin bojárhoz, a Zemszkoj prikázba.« Tudomásomra jutott, Jurij herceg, hogy minek utána elkísérték azt a zsiványt a Razbojnojról, Morozov öreg éjszakáig tulajdon házában rejtegeté. Tudatom veled, jóakaróm, hogy betegségem erős szívdobogástól ered — a német orvos mondá. Ezt pedig amiatti keserű bosszúságom okozá, hogy ez a veszélyes sólyomfi kacagva és hencegve száll ki Moszkva városából, meg sem kínoztatván, amiért előkelő, hatalmas embereket kirabolt. Ilyen még emberemlékezet óta nem történt nálunk, Jurij herceg! A kutatás folyamán kiderítettem, hogy a tolvaj Sztyenyka a Szerpuhovi-útra bocsáttatik ki. Üdvös lenne, ha te, Jurij herceg és vajda, levelem vétele után tüstént szemlét tartanál a sorompóknál és kikérdeznél minden gyalog és lovas embert — aki csak nem katona — minek előtte még pitymallanék, mert a betyár mindig éjszaka jár... Még valamit: bár Morozov levelén rajta vagyon a nagy uralkodó pecsétje és jóllehet ama levélben megparancsoltatik, hogy Sztyenyka Rázját a Zemszkoj prikázba kell kísérni, azt a zsiványt mégis álruhába öltöztették és elszökték... Erről a nagy uralkodó nem tud, ez Morozov és Kvasnyin bojárok önkényes cselekedete. Még egyet: Oroszhont a gonosztévőktől megóvandó, valóban jogtalanul fogtuk el azt a lázadót. De szökni engedni — százszorta nagyobb jogtalanság. Ezérthát: ha most elfogjuk a szökött gaztevőt, azonnal ki kell végeznünk őt, miképpen bátyját, mitsem törődvén kerékkötőinkkel: Kvasnyinnal és Morozovval. Ismételten földig hajolva köszöntlek, Jurij Oljekszijevics herceg. Várom jóakaróm sürgős válaszszavát.«

Dolgorukij felemelte tekintetét:

— Menj, deák, mondd meg a bojárnak, hogy mindent megteszek, ami erőmtől telik. Hé, Jegor.

Az udvarmester belépett. Az ajtóban elengedte maga mellett a szembejövő deákot.

— A lovásznak add át a parancsomat: nyergeljen meg tizenkét lovat, azonkívül az én hátasomat is. A legfürgébb embert tüstént szalajtsd el Sztreljeckij prikázába. Követelje nevemben, hogy küldjék ide a legjobban lovagló tizenkét

lövészt: éjjeli lovas-szemleútra indulok. Gondoskodj fáklyatartó cselédekről is!

— Úgy lesz, Jurij Oljekszijevics herceg!

— Várj! Küldd ide a subámat, meg a kardomat!

— Igenis, herceg!

20.

Szerte az alvó Moszkvában, a keskeny ablaku szürke házak között, kényesen magasra tartott, vagy lehorgasztott lófejek, és kucsmás, alabárdos férfiak fekete árnyéka táncol. A fal bástyáinál, az általutak sorompóinál daróckaftános, csizmás vagy bocskoros emberek topognak. A szürke havon fel-felbukkan a lámpások vetette sárga fénysáv vagy folt, ott vöröslik a lovas lövészek kaftánja, a hercegi suba hajtókáján néha megcsillan és kialszik a drága gránátkő tüze, különös csengéssel ütődik a kengyelnek a finom horaszáni acélpenge fémhüvelye és messzire hallatszik a vajda hangja:

— Hé strázsa! Kit engedtél át a sorompón?

— Hallom, hallom, Jurij herceg apánk! Jövök, jövök.

Az őr mezítelen lábra húzta bocskorát. Rongyos irhabundában, hajadonfőtt közeleg. A szél szilajul tépázza kócos haját, szakállát. A torzonborz szőrbozót között talán a kor dere, talán a tetőről pustuló hópor fehérlik.

— Hallottad, mit kérdeztem? — a cobolycsuklya alól szigorúan villog a herceg sasszeme.

— Hallom, atyánk, hallom! Épp azon töröm a fejem, hogy kit is engedtem át. Mert tudod, sok embert áteresztettem. Már akinek lámpás volt a kezében. Akinek nem volt lámpása, meg útilevele, azt nem engedtem keresztül, Jurij herceg ...

— Kozákruhás ember ment itt keresztül?

— Nem, herceg apánk. A kozákokat messziről megismerem. Olyan jött errefelé ... Egy kalmár ment át, Vasziljij Sorin kufár ságora, Kvasnyin bojár szánkózott a Zemszkij felé. Aztán meg Razbojnoj hóhérja kért átbocsátást. Annak is lámpása, útilevele volt, nyilván Kivrin bojár embere vala ...

— Nem hóhért keresünk, hanem kozákot. Sorinnál sok léhűtő lakik, akadhat köztük tolvaj is. Rég járt erre az a kalmár?

— Félórája lehet, atyuskánk!

— Három lövész rögtön a kalmár nyomába ered. Ha utóléritek, faggassátok ki. Merre tartott, strázsa?

— Azt mondta, atyuskánk: »Megyek a Szerpuhovi-útra . . .« Azonnal csípjétek el azt a kalmárt, sztreljecek és tartsátok őrizetben, míg oda nem érek. No, nyisd ki a sorompót.

Az őr csörömpöl a kulccsal. Ropog a rácsos kapu-sorompó fagyos fája.

— Ha kozák jön, jól nézd meg és át ne ereszd! — szól vissza a herceg az őrnek, mikor kissé távolabb lovagolt. — Ha észreveszed, hívj segítséget és kísértesd a Frolovajába. Ott add át az őrlövésznek!

— Értem, atyuskánk! — A boglyas fej mély hódolattal hajlik meg.

Megint felbukkannak a házak falán, meg a szürke havon az emberek, lovak, fegyverek árnyékai... Mihelyt üt az óra a Szpasszki-kapun, mihelyt elcsitul az őrök kereplőjének recsegése, a moszkvai polgárok háza előtt felharsan az erélyes hang:

— Hé, sorompós! Kit engedtél keresztül?

— Egy deákot, Jurij herceg — feleli engedelmesen egy náthás hang — meg egy pópát: nagybeteghez sietett, aki már a végét járja... Aztán meg hóhért; nem is egyet. Sok hóhér ment át. Mind lámpással meg útilevéllel... Gonosztevőket nem láttam...

— No, nyisd ki! Ha meglátsz egy kozákruhás embert, cipeltesd a Frolovajába. Most pedig gyerünk a szerpuhovi sorompóhoz!...

21.

Kivrin az asztalnál ült a nagyteremben. Előtte láda. Az öreg nehezen liheg, színes selyemkendőjével letörli a verítéket kopasz fejéről. Néha mozdulatlanul ül, még a szemét is behúnyja, mintha szenderegne. Zöld rövidkaftánja fölé farkasprémmel bélelt színjátszó recés buharai selymes-gyapot kelméből varrt rőt subát viselt. Az öreg gyengélkedett. A német orvos megtiltotta, hogy felkeljen, de ő mégis otthagyta az ágyát. Jefimmel felöltöztette magát és segítség nélkül, egyedül jött ki a hálószobából. Maga után hozatta az emlékes ládát is. Most üldögélve szedte ki sorra az ajándékba kapott szentképeket, a kék

kamuka kendőket, a selyemöveket, a diamántos fejékeket. Kivrin — külföldiesen — mindig diamántnak nevezte a gyémántot.

— Itt ez a bársonnyal bélelt kék kamuka öv. Látod, aranynyal van hímezve... A diamántok kissé megfakultak rajta... Nesze, legyen a tied. Ha megházasodol, majd felkötöd... Vedd és ne feledd: azért adom, mert becsületes vagy, Jefimko.

— Magadnak kellene viselned, bojár — gyönyörű holmi!

— Csak vedd el, ha mondom! Úgy se vihetem ezt mind a sírba. Az ember mohó: némelyik a sír szélén áll, mégis összeharácsolna mindent, ami csak a szeme elé kerül... Már üveges a szeme, keze-lába nem is érzi, merre ténfereg, a szájaíze keserű... Ugy vélné az ember, már semmi sem kell neki és némelyik mégis kincseket hajhász. Én csak tudom... Egyre ügyelj, legény: ne vedd el azt az asszonyt, akinek az emlejét kimarattam... Hogy is hívják?

— Irinyicának, bojár. Ha ugyan őt kérded...

— Ő az, annak a haramiának a ringyója. Voltál nála?

— Készültem hozzá, bojár, de nem értem rá...

— Halld, mit tudtam meg róla: Fomka martalóc vallomása után rablókat fogtak el a Nyikitszki-kapunál, egy üres német udvaron. Azok közt volt két szökött lövész is. Ezek a sztreljecek azt mondták, hogy az a betyár Sztyenyka Rázja a földből ásta ki Irinyicát, aki megölte volt a hites urát. Látod, milyen drágalátos mákvirág?... Azért kapaszkodott annyira abba a haramiába, mert visszahúzta a halál torkából, holott törvényes ítélettel szabták ki rá az elföldelést. Mihelyt felépülök, megbolygatom ezt az ügyet, ha nem kapálózol ellene. Mondd, hogy lenne helyesebb?

— Nem találtam még ki semmi okosat.

— Mi van a haramiával? Odaadtad a levelem Jurij hercegnek? Én azalatt eszméletlenül feküdtem...

— Teljesítettem a parancsot, bojár! A herceg mitsem tétovázott, azonnal lóra ült és a Jakovljev-prikáz lövészeivel egészen pirkadatig mindéjten át kutatott Moszkva-szerte, megállította a gyalogosokat a sorompóknál és kikérdezte őket... Sok martalócot elfogtak, de az a Rázja nem került kézre...

— Már egérutat nyert?! — A bojár kissé felemelkedett a puha zsámolyról, de visszazöttyent.

— Elinalt, bojár...

— Akkor mindennek vége! Kerékkötőink csak csúfoltak bennünket és most meglásd, mégis engem, meg Jurij herce-

get rágalmazzák meg az uralkodó előtt... Én ugyan azt mondtam annak a zsiványnak: »Repülj, sólyom, terád még nagyszerű sors vár!« — de magamban azt gondoltam: »Kalickából kalitkába repülsz.« Kiderült, hogy a poroszlók igazat mondtak: Kvasnyin meg Morozov szabadjára eresztette azt a jómadarat... Gúnyos szavam — mit magam se hittem — im, valóra vált... Jefim!

— Hallom, bojár!

— Tüstént hozd ide téli kucsmámat. Rendeld elő a szánt útra-készen. Indulok a cárhoz, hogy összemarjam ellenségeim...

A deák elment a kucsmáért, a bojár meg dühösen verte az asztalt csontos öklével.

— Hát kit kegyel? Morozovot, Kvasnyint vagy engem? Most meglátom, melyikőnk kell majd a cárnak és kit küld Kukutyinba zabot hegyezni. Kereket oldott a martalóc... elillant!...

A deák bársonnyal bélelt magastetejű téli cobolykucsmát hozott. A cobolyprém közt igazgyöngyből és drágakövekből fűzött mintás díszek tündököltek.

Kivrin imbolyogva feltápászkodott. A deák a gazdája fejére tette a kucsmát. A bojár felvette botját és a padlónak szegve lassan elindult. Arca hullaszürke, csak farkasszemében tüzel a düh.

A deák az ajtóhoz rohant. Mikor a bojár a kijárathoz közeledett, Jefim az öreg lába elé vetette magát. A bojár megállt.

— Miért hódolsz előttem, cseléd? — szólt mordul, szigorúan.

— Drága Pafnutyij Vasziljics bojár! Ne menj el, hisz gyengélkedel, tenmagadnak árnyéka lettél... Keserű szemrehányással illetnek majd a bojárok; hisz mindenki tudja, mit mondanak. Te meg nem tudod majd elviselni azt a keserű szót, dühbe gurulsz. Pedig megtiltá a fekete német, hogy mérgelődj... Isten őrizz, még összerogysz! Ne menj, bojár-atyánk, ne menj!

— Kelj fel, szolga! Első a munka, magammal csak aztán törődhetek. A német nélkül is tudom, hogy meg vagynak számlálva perceim. Vezess a szánig. Tartsd a karom... Ha feljössz a palotába, menj be hálótermembe, nyúlj be védőszentem, Pafnutyij Borovszkij szentképe mögé, amit Szenyka Usakov festett. Vedd ki azt a levelet, amelyet a Szudnij prikáz deákja írt... Azon felsoroltam, mit örökölsz a pénzemből, ingójószágaimból,

ha meghalok és mit kell a pópáknak adni, hogy misézzenek lelkem üdvéért... Megtalálod, mi jár a morzsagyüjtő lázároknak, a templomi koldusoknak... Ha az isten még irgalmaz bűnös lelkemnek és élve térek meg a cártól, visszaadod a levelet és ugyanoda teszed, ahonnan elveended. Ha pedig magához szólít az úr, magadnál tartod. Töröld le könnyeidet, nem vagy te vénasszony!... Nincs itt mit siratni, ha úgy se érünk vele semmit... Halálom után is viselkedj úgy, miként életemben viselkedtél. Nem vagy korhely, ne is légy... Nem pipázol, becsületes vagy... Maradj is tiszta, mint a csecsszopó könnye... Sok tudományt megesmertél — de ne kérkedj vele. Sajátítsd el a gyors írást,[1] ne iparkodj mindenáron egyházi könyveket olvasni: a pátriárka nem szereti, mert az egyházi könyvek olvasása a hitbéli kétkedés, sőt némelyeknél az eretnekség szülőanyja. Ezt vésd eszedbe és engem se felejts el... Hadd csókollak meg... Igy ni...

— Hová legyek nélküled, árván, bojár?

— Tudd meg, hogy tüstént jelentenem kell a cárnak, kit eresztettek szabadjára ellenségeim, mert e hanyagságuk még nagy bajt zúdít Oroszhonra. Ha belehalok is, azonnal jelentem az uralkodónak!... Vezess! Tartsd a karom... Olyan a lépcső, mintha ködben úsznék...

22.

A tisztára sepert, homokkal felszórt cári udvaron lovas és gyalogos agarászok várták a cárt, mikor indul vadászatra. Az aranyozott, festett korlátú, tágas lépcsőn subás bojárok tolongtak. Ők is mindnyájan a cárra várakoztak. Hol vitatkoztak, hol hallgatództak. Dolgorukij vitázott a legjobban:

— Hencegni tudtok, bojárok, de némelyikőtöknek bizony híg a veleje. Nem Afonyka Nascsoka takar engem el az uralkodó elől — van más, aki erősebb is, meg közelebb is áll hozzá.

— Hej-hej, Jurij! Iván Hovánszkij derék ember, mégis kicsi előtted a becsülete...

— Iván Hovánszkij herceg hatökör! De még a szarva is tompa: öklelni se tud!

— Mondj, amit akarsz, Jurij herceg, Nascsoka eszes ember.

[1] A gyors írás *(borzopjszányije)* nem a mai értelemben vett gyorsírást jelenti; csupán a közönséges kézírás gyorsabb módszerét. — *A ford.*

— Hát írni ugyancsak megtanult, de egy fagarast nem ér a tudománya!

— Csillapodjatok, bojárok!

— Jön a cár!

A cár kijött az előcsarnokból a lépcsőre. Lassan közeledett. Hol a jobbján lépkedő Morozovval, hol a balján haladó Kvásnyinnal beszélgetett. Rövidujjú szürke bársonykaftán, csuklóban arannyal hímzett szarvasbőr kesztyű, német készítményü füles cobolykucsma volt rajta. A kucsma hátsó és oldalsó hajtókáját igazgyönggyel hímezték ki. A kaftán alján aranypaszomány. Vöröses-sárga és kék kamuka övébe ezüsthüvelyű tőrt tűzött. A hüvely és a markolat vörös rubinnal és kék zefirrel ékes. A cár kezében fekete bot, fogantyúján keresztes aranygömb.

— Hívd csak ide valamelyik solymárt, Iványics — szólt a cár Morozovnak.

— Nincsenek itt, uram, egyet sem látok!

— Hé, solymárok!

— Itt vagyok, uram!

Rövidujjú, szűk kék kaftánt viselő sárgakesztyűs fürge legény futott a lépcsőhöz.

— Miért vagytok ilyen kevesen? Miért nincsenek itt a sólymok? Meleg az idő, szél se fúj, a hó se pustul.

— Veszélyes, uram: elgémberednek, nem bírnak repülni. Két kerecsenünk volna, de úgy sincs mit fogniok.

— Hát a fogolymadár micsoda?

— Fogolyra a kerecsen is elég jó lesz, uram: sűrű a tolla, nem fél a hidegtől.

— Mind felkészülteték-é a vadászatra?

— Minden rendben van, nagy uralkodó!

A cár a felső lépcsőfokra állt. A bojárok egymást lökdösve igyekeztek a szeme elé kerülni. Hajbókoltak, de a cár ügyet sem vetett rájuk.

— Kér kihallgatást valaki? — kérdezte mégis.

— Igen, nagy uralkodó, Kivrin bojár!

— Á!... Az öreget megvárom!

Kivrin lassan, zihálva ment fel a magas lépcsőn; úgy kopogott botjával, mintha át akarná szúrni a síkos fokokat. Minél feljebb hágott az aggastyán, annál jobban meglassultak léptei, farkas-szeme rávetődött Morozov és Kvasnyin arcára. Kivrin

gyér szakálla megrázódott; a bot mind izgatottabban kopogott a lépcsőn. A bojár megremegett és fojtott hangon kiáltotta:

— Árulás, uram!... Szabadjára engedtek egy lázadó haramiát!

A cár nem értette az öreg sebes beszédét.

— Ne siess, bojár, megvárlak! — felelte.

— Megszöktették... ellenségeim... Iván Pjotrfia... Kvasnyin!

Kivrin összeszedte minden erejét, de csak az utolsóelőtti lépcsőfokra jutott el. Felemelte fejét, megbotlott és hasraesett. Kucsmája a cár lábához gurult.

A cár előrelépett, lehajolt, fel akarta emelni az öreget, de a bojárok odaszaladtak hozzá és feltámogatták. Kivrin görcsökben vergődött. Arca elfeketedett.

— Nagy veszedelem fenyegeti Oroszhont... Szabadon engedték Rázját, uram... Kvasnyin tette... — suttogta.

Kivrin behúnyta szemét és lassan lehajtotta a fejét.

— Egyre hidegebb — mondta valaki.

Az öreget a lépcsőre fektették. Levették kucsmájukat.

— Hát ilyen az élet!

— Feleúton elhúnyt a vén bojár...

A cár is levette fejfedőjét és ruhája ujját hátralökve, keresztet vetett.

A bojárok tovább hányták a keresztet.

— Elhalasztom a vadászatot, Iványics. Rossz előjel — halott keresztezte az utamat.

Morozov odakiáltott az agarászoknak:

— Az uralkodó nem megy vadászni. Vigyétek el az ebeket!

— Vigyétek be az elköltözöttet, bojárok, vigyétek a pitvarba, a szentképek alá.

A bojárok felemelték Kivrin holttestét. A tágas előcsarnokban — ahol tarkahuzatos padok és vörösposztóval bevont zsámolyok várták a bojárokat — megint valamennyien a halott köré torlódtak. A cár Kivrin megfeketedett arcát símogatva fordult Kvasnyinhoz:

— Ellened zúgolódott a megboldogult, Iván Petrovics?

— Félrebeszélt, uram!

— Miért is mozdult ki hazulról?!... Hisz nagyon beteg vala — tette hozzá Morozov.

— Utolsó percéig példásan hű szolga volt.

Dolgorukij előrelépett.

— Uram! A megboldogult Pafnutyij bojárnak tudomására jutott, hogy Iván Petrovics Kvasnyin — minekutána Kivrintől elvevé — szabadon eresztett egy lázadót. E pártütőnek kézrekerítése fölöttébb sok fáradalmába került Kivrin bojárnak, aki szent kötelességének tartá, hogy megvédje Oroszhont az ilyen haramiáktól. Ezt akarta tudtul adni néked is, nagy uralkodó. Halála előtt levélben tudatá velem is. Szomorúan izente a megboldogult, hogy a kórság is a nagy aggodalom miatt tört reá. Ebben az ügyben, uram, lovas lövészcsapattal jártam egész éjjel a várost, de az a martalóc, a sólázadás atamánja kereket oldott, a nélkül, hogy vallatóra fogták, megkínozták volna. És mindez Iván Petrovics bojár akaratából történt...

— Igaz ez, bojár?

— Igaz is, meg nem is, uram! Hogy mindent megtudj és hogy fel ne haragítsalak, uram, előre megmondom — mindenért én felelek. Rázját, a doni követség vezetőjét azért engedtük ítélet nélkül szabadon, mert Kivrin bojár jogtalanul hurcoltatta a Razbojnoj prikázba...

Kvasnyin összenézett Morozovval.

— Rázja jeszault, nagy uralkodó, én bocsátottam szabadon. és nem Iván Petrovics! — mondta Morozov.

— Te, Iványics?

— Én, uram! Éspedig azért, mert könnyen lázadás üthet ki miatta a Donnál. Az a hamis állítás, miszerint Rázja lett volna a sólázadás atamánja, nem bizonyíttatott be... Annakidején nem fogták el és nem állították ítélőszék elé. Most jogtalanul fogatott el. A megboldogult csak a kínvallatás után akart számot adni az ügyről néked, nagy uralkodó! Hol és mikor látta valaki, hogy csakugyan Rázja volt a sólázadás vezére? Csak azért, mert ő a Don mellé utazott, hogy felkutassa azt a főkolompost, és mert hirtelenjében sok hamisságot összefirkált levelében — nem lehet minden kozákot lázadónak tartani. Most és ennek előtte, atyád idejében, híven szolgálták az uralkodót a doniak meg a cserkassziak és megbízható választottakat küldöttek Moszkvába... Ha pedig a fiatalság nem fér a bőrébe, a meglett kozákok értik a módját, hogy' kell ráncbaszedni a rakoncátlanokat. Azért bocsátám szabadon Rázját, azért kelek pártjára, mert jogtalanul fogatott el és mert nem bizonyíttatott be, hogy haramia.

— Mit szólsz ehhez, Jurij Aljekszejevics herceg? — kérdezte a cár.

— Azt szólom, nagy uralkodó, hogy az elhúnyt Pafnutyij Vasziljics jól vezette a nyomozást. Nem csak úgy vaktában fogatta el éppen Sztyenyka Rázját. Oroszhon lázong, uram. Rég volt-é a sólázadás? Utána kitört a pszkovi zendülés. Hány nagynevű ember szenvedett sérelmet, sanyargatást, sőt soknak vérét is onták. Hóhérbárd kell Oroszhonnak, uram... Kíméletlenül meg kell csapolni a vérét; irmagját is ki kell irtani mindazoknak, akik zúgolódnak a hatalmasok ellen és egyetlen görbe szót szólnak! Elfogni, kínpadra vonni, nyúzni-sózni minden előcsahost! Az uralkodó szemei és fülei éjjel-nappal, hadd járják az országot!... Azt a martalócot — Sztyenyka Rázját, akit Borisz Ivanovics a világra szabadított — nem kellett volna elereszteni! És most itt fekszik előttünk a megboldogult, aki utolsó percéig az uralkodónak és az uralkodócsaládnak üdvéért aggódott, aki — bár érzé halála közeledtét, a haláltól sem ijedt meg, idejött, hogy megmondhassa: meg kell menteni Oroszhont a lázadás kísértetétől.

— Igazad van, Jurij herceg. És mivel az elhúnyt Kvasnyin bojárt nevezte meg, benne látta a főbűnöst, a bajok forrását, Iván Kvasnyint a Zemszkojból átteszem a Razrjadnij prikázba, ám vajdáskodjék az íródeákokon, tartsa számon, kinek hány fő cselédsége, hány lova, mekkora vagyona van, hogy tudjuk, kitől mennyit szedjünk, ha háborúra kerül a sor... Téged pedig, Jurij Aljekszejevics Dolgorukij herceg, a mai naptól fogva Iván Kvasnyin helyett megteszlek a Zemszkoj prikáz vajdájává.

Kvasnyin meghajolt.

— Engedd meg, hogy távozzam uram! — kérte a cárt.

— Mehetsz, bojár!...

Kvasnyin hajadonfőtt távozott.

A cár Morozovra fordította tekintetét.

— Szemrehányást kellene tennem Ivánicsnak is, de már eleve megbocsátám a bojárnak számos bűneit. Ő már ilyen: szeret kirúgni a hámból. Ezt a vétkét is meg kell bocsátanom.

Morozov mélyen meghajolt a cár előtt.

— Igen. Még valamit: tisztességgel vitesd hajlékába az imént elhúnyt bojárt, Ivánics!

— Parancsolatod szerint lesz minden, uram!

A cár elsietett. Elment Morozov is. Távoztában firtató pillantást vetett Dolgorukijra.

A bojárok — csak hogy bosszantsák a herceget — örömet színlelve kívántak szerencsét Dolgorukijnak a cár nagy-nagy kegyéhez.

A herceg dühösen jött le a lépcsőn és mérgesen mondta:

— Hagyjátok ezt a képmutatást, bojárok! A ti sorsotok keserűbb lesz, mint az enyém. Akkor vigyorogjatok, ha majd Kvasnyin előtt kell kétrét görnyedeznetek a Razrjadnij prikázban! Úgy látom, még nem tudjátok, hogy fölöttébb ajánlatos jóba lenni Borisz Ivanoviccsal és pajtáskodni Kvasnyin bojárral.

Dolgorukij elment.

A cár cselédei koporsót hoztak az előcsarnokba. A bojárok lassan szétszéledtek.

MÁSODIK RÉSZ

A VOLGA

»Mi, Aljekszej Mihajlovics cár és nagyherceg, egész nagy, kis és fehér Oroszország önkényura, küldjük otcsinánkba Asztrahányba Iván Andrejevics Hilkov hercegnek, bojárunknak és vajdánknak, és Iván Fjedorovics Buturlinnak és Jakov Ivánovics Bezobrázovnak valamiként íródeákjaiknak: Iván Fominnak és Grigorij Bodánonvak[2]. A tavalyi 174-ik esztendő május hava második napján, mi, a nagy uralkodó, leveleket intézünk hozzátok:[3] keressétek meg a martalóc kozákokat, csatározzatok azokkal, kik kalózkodásnak végette a Donról a Volgára akarnak menni, és ezenképpen a tengernek meg a tengeri szorosoknak tájékára se eresszétek őket, hogy ne portyázhassanak a Volgán...«

A Poszolszkoj prikáz[4] 1667 március 25-én levelet küldött a doniaknak:

»A doni sereg külön e végett választott atamánt és jeszault küldjön Pansinszkij és Kacsalinszkij városokba és erős tilalommal éljen, hogy a Sztyenyka Rázin vezette kozákok ne vonuljanak sem Cáricin alá, se máshová.«

Andrej Unkovszkij vajda 1667-ben ezt jelentette Cáricinből: »Sztyenyka Rázin rabolni indult Cserkasszkból cimboráival; és a sereg ebben nem akadályozá meg.«

[1] *Otcsina* (v. többnyire *votcsina)* apáról fiúra szálló örökbirtok a Moszkvai Oroszország korszakában a XVI., XVII., században. — *A ford.*

[2] Az atyai név említése ebben a korban még az udvariasság kitüntető jele, csupán főnemesnek, nemesnek dukál. Közrendű embert csak kereszt- és családnéven említenek. — *A ford.*

[3] Ez az időszámítás a moszkvai központi állam megalakulásának időpontját, a XV. sz. végét veszi alapul. — *A ford.*

[4] Megfelel a külügyminisztériumnak. — *A ford.*

Rázin háza tiszta, mint a pohár. A sarokban álló ékalakú ikontartó ezüst dicsfényes fekete szentképeit himzett törülközőkkel függönyözték el. A szoba földjére tarka futószőnyegeket terítettek.

A nyalka Oljena új plahtában, vörös nadrágban, kurtaszárú csizmában szorgoskodik: leszedi az asztalt.

— Segíts, Frolko, vagy kiálts ki Grisutkának, merre pákászik.

A feketehaju Frol arca még mindig nőies, de dióbarna szeme körül már apró szarkalábak tünnek elő. Dombra-pengetéssel válaszolt ángyának, aztán abbahagyta a játékot.

— A kertek alá szaladt a gyermekekkel — katonásdit játszanak.

Ismét megpendültek a húrok.

— Mit cincogsz. Várj egy kicsit, mindjárt itt lesz, játszhatsz akkor eleget!

— Ravasz, mint a róka, ádáz, mint a farkas! Nem szeretem Kornyejt, Oljena és Sztyenyka se szereti.

— Nem igaz! Sztyenyka szereti, tiszteli, becsüli a keresztapját.

— Megboldogult apánk, Tyimosa se szerette... Akkor éjjel, mikor részegen haldoklott, én meg végigcipeltem Cserkasszkon, azt mondta: »Őrizkedj Kornyejtől. Kornyej nagyon ravasz.« Rég volt, de jól emlékezek rá!

— Ha nem lenne ravász, nem lehetne olyan régóta főatamán. Az ő tanácsa nélkül nem tud meglenni a krúg. — Oljena kacagásra fakadt, incselkedve ment oda Frolhoz és kitárta gömbölyű karját a kozák feje fölött.

— Kicsit megöregedtem... de azért — megölelhetlek? Olyan vagy, mint egy lány — biztosan azért is nem házasodol meg.

Frol lesütötte a szemét.

— Nem házasodok meg. Eszem ágában sincs — tette hozzá alig hallhatóan. — Te csak mulatsz rajtam, de én kölyökkorom óta szeretlek...

— Szeretsz? Ojjé, hisz nem is vagy kozák![1]

— Nem szívelem én a kozákmesterséget: a rablást, a háborút. Kozákok és halál — mindig együtt jár. Örökké azzal kérkednek, hogy nem irgalmaznak sem öregnek, sem csecsemőnek.

[1] A kozákok kettős értelemben használják a *kozák* szót: jelent egyszerűen *férfit* (persze kozákférfiit) is. — *A ford.*

— Ha Sztyenyka hallaná, kikergetne a házból.

Frol a húrokba kapott. Oljena az asztalhoz ment, megigazította a boroskancsót és helyrerántotta az abroszt.

— Mit babrálod azokat a húrokat?

— Vijjognak — nem birom — intett a sarok felé.

Az ajtónál, a sarokban nagy rozsdás kalicka állt. Rothadó hús bűze áradt belőle. A kalicka rúdjain két héja ült egymással szemben. Drótháló választotta el őket. A két madár le-leröppent a rúdról, nekiütődött a hálónak, belevágta kampós karmait, igyekezett elérni egymást, de hasztalan. Megint visszaültek és vijjogtak.

— Vi-i-i, vi-i-i...

— Nemrég még picinyek voltak. Mióta megnőttek, mindig össze akarnak csapni... Elmehetnél dombrásnak, Frolko, a lakomákra... Sztyenyko nem ilyen. Az én Sztyenykóm néha nagyon szilaj!

— Apjára ütött. Az öreg Tyimosa is nagyon keménykötésű legény volt. Azt mondják, Iváska Gurjev Kondirjjal együtt nem engedte, hogy a cár kalmárja befészkelje magát a városba...

— Bezzeg, te nem apádra ütöttél. Ha-ha... lánynak akartak szülni a szülőid, de elkontárkodtak... ha-ha-ha — csakúgy rengett dús keble, rengett nem régóta terhes hasa. Elől elállt a plahta.

A nap melegen sütött a szobába, de rövid időre hirtelen elborult. Az ölestermetű főatamán lépett méltóságosan a ház pitvarába.

Félrelebben az ajtó függönye.

Kornyej főatamán levette bárányból szegélyű kucsmáját és széles kezének mind az öt ujjával keresztet vetett.

— Hej, te táncoslábú menyecske! Megvagy, lányom, épségben-egészségben?

— Ülj le, keresztapám, igyál valamit, bizonyára megszomjúhoztál az úton.

— Az úton? Neked a szúnyog is elefánt?... Nem hosszú ez az út!

Megcsillant az ezüstfityegő a fülében. Asztalhoz ült; elfogta a napvilágot.

— No mi az, hajnal lett, vagy alkonyat? Dologra dombrás! Ihaj, Frol! Gyujts rá egy kozáknótára!

Frol a húrokat pengetve, halkan énekelt·

A Don folyó partján,
hol zsombékos a láp,
ásta el a kincset
egy vitéz kozák...
A buharai kincset,
az örmény kincseket,
miket portyán rabolt és
annyi vér szennyezett.
Nincs gondja, mibe rejtse,
talált egy ládikót,
amely csontból faragva
s olyan, mint Carjgorod,
bástyák, paloták, templomok
e ládikón faragva,
most zsombékos föld rejti el
s egy vén fűzfa takarja.

— A kincsről dalolsz? Pedig magad sem hallottad az egészet végig. Én egy vén bandurástól hallottam még gyermekkoromban. Nem így kell ezt a nótát játszani... Hanem ukránosan...

Frol nem felelt.

— Táncnótát pengess, fiam!

Mikor malacot költött a koca,
mindjárt tojást tojt a kismalaca!

— Ez már igen! Oljena, táncolj!

— Megöregedtem, keresztapám, lomha lettem.

A főatamán dobbantott egyet.

— A medve is lomha, mégis versenyt fut a lóval. Táncolj!

Oljena símán suhant körbe a házban. Nehéz kontya szétkócolódott, arca kigyúlt, szeme elhomályosult.

Frol sokáig verte a talpalávalót, de félt egyszer is ángyára pillantani. A főatamán jót húzott a kancsóból, dobogott lábaival a tánc ütemére, előugrott az asztal mögül és nagyot kiáltott.

— Ereggy, Frolka. Szavam van keresztlányomhoz, nem sokára elmegyek.

A kozák mitsem mert ellene vetni, felvette kucsmáját a lócáról és kiment.

— Hány éve csalogatlak magamhoz?!... Még mindig nem felejtettelek el. Jössz-e vélem, szépasszony? Elérkezett az ideje. Miben reménykedsz még?

— Az uramban remélek, keresztapám.

— Az urad nem sokáig szerelmeskedik veled.

— Azután miért nem, keresztapám?

— Nem halottál hírt felőle? Akkor én mondom el: a felső

Oljena a padra ereszkedett. Kornyej közelhúzódott hozzá. A rongyosok csakúgy tódulnak Sztyenykához. Megtanította őket, hogy kell bánni a muskétával, a tengerre vitte, azután a Donon át a Volga ellen fordította a csapatot. A meglettek vissza akarták tartani őket. Minek? Itthon úgyis csak a kenyeret pusztítják. Nem férnek meg egymással... Így hát én szabadjára engedtem: repülj, sólyom, a fiókáiddal! Moszkva megtiltotta, hogy a Volgára eresszem Sztyepánt. De mit nekem Moszkva? Nekünk, meglett kozákoknak, tágasabb a Don, ha portyáznak a rongyosok.

A főatamán Oljenához lépett és halkan, de epésen folytatta:

— Kikötött Moszkvával: sokáig nem kerül... haza!...

Oljena sírvafakadt és leejtette karját.

— Ülj le, menyecske! — szólt az atamán s maga is leült.

Oljena a padra ereszkedett. Kornyej közel húzódott hozzá, és vállára tette nehéz kezét. Az atamán vörös fülében függő fityegő fénye bántotta Oljena szemét. Elfordult.

— Ne fordulj félre, hallgasd, amit mondok: megasszonyosodtál, kigömbölyödtél, felneveltél egy kis legényt. Én is megöregedtem, de még el tudom szeretni a más menyecskéjét Örökbe hagyom a mostohafiamnak az atamáni buzogányt, meg a lófarkas zászlót. Ha a kozákok nem választják meg, mert fiatal, Szamárenyinnak adom át, mi pedig máris indulnánk Azov felé...

— Megvárom az uramat, keresztapám. Szenyko hadd vigyen magával engem is meg Griskát is...

— Hová cipelne? Portyára? Harcba, rablásba? Nem sokáig betyárkodik már Sztyenyka — elcsípik! Te meg, látod, megint állapotos vagy...

— Nem megyek, keresztapám.

— Ej-ej, Oljena. Elmennénk a török szultánhoz. Régóta hív... Vagy a lengyel királyhoz, mint Vigovszkij hetman. Kapunk tőle egy kis csecsebecsét: aranyat, gyöngyöt. Rubinnal, zefirrel aggatnálak tele, mint a szűz Mária képét... bizony!

— Nem kell, keresztapám.

[1] Felső = felsődoni, alsó = alsódoni, Moszkva = a fővárost és magát a moszkvai államot egyaránt jelenti, miként a *Don* 1/a folyót, 2/a doni kozákság körzetét és 3/a kozákságot — *A ford.*

— Hát tudj meg mindent! Moszkvának olyan karma van, mint ennek a héjának. Látod, hogy tépik a vasat a ketrecben? Nemsoká meghallod: leveleket irsogálnak a Donra, a Volgára, Asztrahányba: »Fogd meg a tolvajt!« Elfogják, megint megkínozzák abban a toronyban vagy valahol másutt... Tudd meg, ha vele tartasz, téged is nyujtóra húznak, letépik a pendelyed is, azután így verik a mezítlen talpad: így, meg így, meg így — a főatamán dühösen verte öklével az asztalt.

Oljena összehunyorította a szemét.

— Griskát, meg akit hordasz, ebek harmincadjára vetik, mint a pszkovi szegénylegények kölykeit. Moszkva a bojárok Moszkvája, attól irgalmat ne várj... Ha velem jössz, sose bántlak meg se téged, sem a két gyermeket, mert szeretlek, régóta szeretlek!

— Nem, keresztapám, én inkább meghalok!...

Az atamán felállt.

— Benézek még hozzád. Gondold meg a dolgot; mondom: csak most jön még a feketeleves!

Belépett Frol s előbbi helyére ült. Kornyej főatamán enyhe mámorban pöfékelte a pipafüstöt. deres bajuszába, vörös orcájába, és a kozákra sandítva mondta:

— Plahtába kellene öltöztetni téged, Frolko! Kikát a fejedre és mehetsz a bojárnék termébe nótákat játszani, te igric! Ez nem kozák és nem is lesz kozák soha!...

Erős kézzel sarkig kivágta az ajtót és hátrafordult:

— Ezt a két héját kalickástúl hozd át hozzám, Frolko! Ideje megidomítani őket: a portyázók majd hasznukat veszik.

— Káromkodni fog Sztyenko, keresztapám: ezek az ő madarai.

— Mondtam, Oljena, kisebb gondja is nagyobb lesz a te Sztyenkódnak, mint ez a két madár.

Az ablakon beömlő fényt eltakarva, lomha léptekkel távozott. Oljena némán lehajtotta fejét. Sírás fojtogatta a torkát. Nem szólt Frol sem. Hallani lehetett az asztalra löttyent méhsörre szálló legyek dongását. Frol megpendítette a húrokat.

— Mindig így van ez! Ha felönt a garatra, olyan, mint a vadállat... gonosz... Ha nem részeg, akkor meg ravaszul néz az emberre...

Oljena nem felelt. Karjára ejtette fejét.

Cserkasszk szögletbástyájának mellvédjéről messze hömpölygött a pusztába az ágyúlövés döreje.

Kornyej főatamán a pusztába indult fekete csődörén, hogy lecsillapítsa lobogótüzű vérét. A város utcáin fehér por gomolygott és szürkére festette az atamán vörös köpenyegét. Zúgott, recsegett a nádas a láposokon. A szetyepen égett fű szaga áradt végig a mérhetetlen széles piszkoszöld nádtenger felől. Kornyej pöfékelve bámult a pusztába.

— Úgy kell azoknak a pogány gazoknak, akik nyersen eszik a húst.

A sztyepen bujdosó tatárharamiákra gondolt. A tűz hátrább szorítja a tatár bandákat a kozák városoktól...

A puskalövésre felélénkült a hőségben eltikkadt Cserkasszk.

— A mezőre, kozákok!

— Hív atamán atyánk!

— Vadászni! Jó mulatság lesz!

A legjobb kozák-lövészeket válogatták össze. Suhogtak a korbácsok, messze kéklettek a korcos kaftánok, mikor a csapat a pusztába nyargalt. A távolban is jól látszott az atamán vörös köntöse. Kornyej felkaptatott egy strázsahalom tetejére. A lövészek is a kurgánhoz lovagoltak és a tövében helyezkedtek el. A láposon, a nádasban, a kiserdőkben el-eldördült a hajtók puskája. Az atamán az őrhalomról kiáltott utánuk:

— Vaktöltéssel puskázzatok a vadra! Riasztónak az is jó!

— Tudjuk, apánk!

— Eh-e-he-he!

— Uhu-hu-hu!

Arrább két óriási barna folt gurult ki a tavakat borító nádasból.

— Oho-hó-hó!

— Vaddisznók!

Az atamán mostohafia — sovány, ínas, barna legény — tarka csődörön ült. Ő volt az első, aki előreszegezte lándzsáját. A hátsó vadkan félrekanyarodott, az elülső szembefutott Kaluzsnij tarka lovával.

— No, legény! — dörmögte az atamán; karját szeme fölé emelte ellenzőnek, és mereven nézte, mi lesz. Nagyokat fújt, mert a sztyepe felől forró, fojtó kozmát hozott a szél. A kozák nagy erővel döfött egyet, ám — mellé: a vadkan nem látta ugyan a vadászt, de váratlanul oldalt szökkent, kisiklott előle és agyarával felhasította a paripa hasát. Kaluzsnij alatt felágaskodott a tarka ló, a fűre csurgatta vérét, kiomló belsőrészeit, felhördült és oldalt zuhant. A kozák már estében leugrott róla. Meg-

állt, mintha gyökeret vert volna a lába. Vaktában elsütötte muskétáját. A golyó erősen horzsolta a vadkan sörtés oldalát. Az állat dühösen röffent egyet és kitátotta hosszú száját. Megint megvillant véres agyara. Előre akarta vetni magát, de egy rányargaló kozák lándzsája megállította... A kan — bár a lándzsa átjárta hasát — gyorsabban, mint várták volna, meggörbítette konok nyakát és átharapta a lándzsa nyelét. Recsegve tört ketté a fa. Kaluzsnij a vaddisznóra vetette magát, az állat fülébe lőtt pisztolyával és a vadkan fejéből sűrű füst gomolygott. A vad halkan röfögve omlott a fűre.

— Kutyákat, fiúk! Elszökik a másik! — kiáltotta az atamán.

A közeli nádas sárgálló fala hajladozva recsegett valahol. Majd elhalt a nád ropogása és a semmibe veszett, mint a kialvó tábortűz fénye. A vadkan eltűnt a mocsár bozótja közt.

— Elszalasztottátok!

— Hát igen. Azt már utól nem érjük.

A vadászok a dombról a rétre ügettek. Hatalmas nyúl sárgásszürke szőre bukkant elő a fű közül. Sok vadász rásütötte puskáját, de a tapsifüles sértetlenül iszkolt a halomra, az atamán lovának lába felé. Kornyej fiatalosan lehajolt a nyeregből és csapásra lendítette korbácsát. A nyúl törött gerinccel bukfencezett a ló alá és úgy nyifogott, mint egy csecsszopó.

— Fürge füles volt!

Kornyej már megint egyenesen ült a nyeregben, szétnézett a réten és fokossal cserélte ki a korbácsot.

Egy kozák farkast hajszol. Már-már vége a vadnak, de a legény lova megbotlik egy füves gödörben... A világos szalmasárga vad, lekonyított füllel ellohol, de, lám, a kurgán felől hangok hallatszanak. A tetején meg egy vörös ember áll. A fakó farkas nyílnál sebesebben a kurgánra szökken. A ló hátán meglobbant egy vörös valami, mint a láng, s acél villant a farkas szemébe... A vad felüvöltött és hasmánt kúszott le a kurgánról. Fejéből velővel elegyes vér ömlött. A fojtó szél vörös-tarka szárnyu, csípős pőcsik-hadat hajtott a végtelen sztyeperől a réten vadászó kozákok felé. Az összemart lovak rúgkapáltak, ágaskodtak és rázták a fejüket. Az atamán levágtatott a dombról és ficánkoló paripáját fékezve kiáltotta:

— Gyerünk haza, kozákok! Nyakunkon a pőcsik, hogy az a... hej!

— Parancsod szerint teszünk, apánk!

Kaluzsnij a más paripáján lovagolt hazafelé. A szolgák szekérre gyüjtötték a réten a terítékre került vadakat.

A zöld mezőben élénken kéklettek a kaftánok a hollófekete csődörön ülő vörös köntösü főatamán mögött.

A vadászok az atamánj ház kapujánál leugrottak lovukról, fejjel a város felé fordították őket és rájuk kiáltottak:

— Gyü, gyü te!

A lovak prüszkölve verték fel patájukkal a fehér port és lovas nélkül ment mindegyik a maga sztanyicájába. Az atamán már a lépcsőn állt. Rágyujtott pipájára és hátratekintett.

— A nagyterembe, vitéz kozákok. Kóstoljuk meg a háziasszony főztjét.

3.

A nyomott-mintás kartonabrosszal leteritett hosszú asztalokon, szigorú soványarcú, magas asszony: maga a főatamánné rakosgatta a késeket, kelyheket, korsókat. Sokáig elnézegetett minden tárgyat, mintha örökre emlékezetébe akarná vésni. Az étekfogók behozták a vodkát meg az ennivalót.

Az atamánné aranybojtos derekú női köntösbe burkolódzva, komoran pillantott férjére. Kornyej az asztalhoz lépett és széles kezének kurta ujjaival az abroszra bökött:

— Nem koldus az atamán, hogy kartonabrosszal terítsék le az asztalát!

— Csak nem kék kamuka abroszt rendelsz felteríteni? Lére locsoljátok, korhelyek, kiszórjátok a tüzet a csibukból, kiégetitek a terítőt!...

— Ej, te házsártos, fösvény banya! — évődött az atamán és igyekezett elrejteni szemét az asszony tekintete elől.

Az asszony rándított egyet a vállán és szaporán hadart, mert már hallotta a vendégek zsivaját és döngő lépteit:

— A fene enne meg, vén kujon! Megint menyecskékkel édelegtél, mi?

A vendégek beléptek és meghajoltak a gazdasszony előtt. Az atamán durcásan megrázta a fejét. Szokása szerint vállára lendítette ősz hajtincsét és nagyot rikkantott:

— Üljetek le, meglett kozákok és ti portyázók, mind.

A magas asszony nem fogadta a köszöntéseket, méltóságosan végigvonult a nagytermen, mentében meghagyta egy cselédnek, hogy gyujtsa meg a tölgypolcokon sorbaállított gyer-

tyákat — és távozott. Az atamán állva kísérte ki tekintetével az asszonyt, majd az ajtóhoz lépett és a pitvarba kiáltott:

— Ajtónállók, hívjátok házamba a fiatalságot meg a bandurást, meg a dudásokat. Daloljanak, zenéljenek!

— Úgy lesz, apánk!

Kornyej félrelebbentette az egyik préselt mintás függönyt. Az ablakon nyitott ábécés könyv feküdt. Ragyogó, cikornyás nagy vörös betűk voltak benne: »Buki — bog, bozsesztvo«.[1] Az atamán a padlóra dobta az ábécés könyvet.

— Ostoba lelemény, sose tanulja meg az ember! — dörmögte és belerúgott a könyvbe.

A veríték- és kátránybűzt, forróságot árasztó poros fiatalság átbújt az ajtófüggöny alatt a terem másik felébe.

— Egyetek, igyatok, mulassatok vendégek, én addig a lányokat nézegetem...

Elhaladtak előtte a lányok. Némelyik hosszúaljú sárga rokolyában, némelyik plahtában, apróhímes ingben közeledett. Valamennyi varkocsba fonta a haját és alul galanddal kötötte el. Volt, aki fonata végére bojtot vagy pántlikát csokrozott. Aki virágot is tűzött a hajába, a felé kinyujtotta a kezét a főatamán, megsimogatta a lányka fejét, kihúzta a virágot és megszagolta.

— Kupála szaga van. Csakhogy ez az Iván azért fürdött, mert a vízbe pottyant...[2]

Mikor minden szűzet beengedett és a lányok hajából kiszedett virágszálakat derékövébe tűzte, az asztal mellé egy padra ült. A vendégek nem várták meg a gazdát: jóízűen ettek-ittak. Az atamán felemelt egy boros-kancsót és elkiáltotta magát:

— Igyunk, vitéz atamánok, a mái kis mezei portyára. Derék vadkant ejtettünk el! Igaz, hogy kiontotta egy ló belét, de a kozák sose siratja meg a paripát.

A barna legény közelebb húzódott a padon mostohaapjához és koccintott vele.

— Sebaj, apám, szerzek másikat. Isten éltessen.

[1] Buki a **b** () betű régi neve; bog = isten; bozsesztvo = istenség. — *A ford.*

[2] A keleti szlávok a pogány korban népi szertartásokkal ünnepelték meg a leghosszabb nap: június 24. éjszakáját. A kereszténykorban is fennmaradt ez a népszokás, de ekkor már Keresztelő Jánossal, Iván Kupálával hozták kapcsolatba Kupátysza = fürdeni. Innen a név. — *A ford.*

— Ne szerezz, legény, adok egy szakasztott olyat... Most pedig, vitéz atamánok, igyunk az uralkodó, a moszkvai cár egészségére!

— Igyunk, Kornyej apánk!

— Koccintsunk azért, hogy Moszkovia keze erős, hogy elhatolt a vad Szibériába is és igába hajtotta a tatárt. Még valamit, cimborák: hívjátok ide a lakomára az íródeákot is.

— Rég várja már a hívást az ebadta: szereti a tütükét.

— Hé, te tintanyaló!

Hosszú kék kaftánban belépett az írnok és meghajolt a kozákok előtt. Az asztal végén szorítottak neki helyet a padon.

— Igyál, tollnok! — rikkantotta az atamán és felemelte kancsóját. Igaz, hogy nem voltál velünk vadászni, mert hát nem is neked való a portya, de azért csak egyél-igyál, mert hasznodat vesszük.

Az írnok felállt és meghajolt a körnek.

— Bármikor kész vagyok szolgálatodra állani...

— És tintát önteni vér helyett?

— Dologra, vitéz atamánok, míg be nem rúgunk.

— Első a dolog, apánk!

— Jól van Kuszej! De hol van Bizjuk? Nem látom a vén kozákot.

— Felöntött a garatra. Alszik, atamán apánk!...

— Ej, de duhaj kozák volt pedig. De hát megvénült és — nem bírja az italt. Dologra térek hát, vitéz atamánok: tudjátok-é mindannyian, meglett alsódoniak, hogy mit csinál atyánkfia, Sztyenyko Rázin kozák?

— Kalózkodik a Volgán!

— Úgy ám! És — éppen az ő mesterkedései miatt — nagy veszedelem fenyegeti a doni sereget... De ha Moszkvának fittyet hányva — összerabol egy halom kincset, megint hazatér az én keresztfiam...

Kaluzsnij felemelte korsaját és elkurjantotta magát:

— Nincs helye itthon annak a kozáknak, aki a nagy uralkodó tilalmával dacolva kalózkodik!

— Bárhol lett légyen is az én keresztfiam — tudom, hogy megtér a Donhoz, vitéz atamánok.

— Amcsak térjen! Vasra verjük és kiadjuk Moszkvának.

— Túllőttél a célon, Rogyion — torkolta le mostohafiát az atamán. — Együtt kell ezt meghányni-vetni. Nem szabad elfelejteni, hogy a tehetősek a Donnál is sanyargatják és gyűlölik a rongyosokat. A szegénykozákság meg arra néz, akit

szeret. És a szegénylegények háromannyian vannak, mint a meglett, módosabb kozákok...

— Hát azt tudod-é, atamán atyánk — szólt közbe az érdemes Szamárenyin kozák — hogy Miska Volockoj meg Szerebrjákov embereket toboroz Sztyenykának?

— Ha nem tudnám, kozák, akkor Miska meg Ványka Szerebrjákov, az a farkas, velünk vadászott volna ma és itt ülne lakomámon.

— Azt hiszem, jobb lesz, ha nem bántjuk Sztyenykát... örüljünk, ha ő nem köt belénk...

— Én is úgy gondolom, Mihajlo: nem kell bántani és őrizkedni kell tőle, de Moszkvát nem szabad megharagítani — felelte az atamán Szamárenyinnak. — Moszkva az egyesség szerint gabonát, hadi felszerelést ad a Donnak... Moszkvának sok fegyveres embere van... Ha Moszkva dühbe gurul és elzárja a doni utat a kalmárok elől — nyelheti az éhkoppot a hős Don-kozákság...

— Te jobban tudod, mint mi!...

— Sztyenyko a Volgára ment. A Volga — Moszkva testének egy része: azon utaznak a kalmárok a török városokba, perzsa földre, meg Asztrahányba. Nem hiába küldözget követeket a német Moszkvába, nem hiába alkudozik a volgai útra. A svédek, franciák szintén azért kacsintgatnak Moszkva felé: a Perzsiába vezető út végett. Ha Sztyenyko hatalmába keríti a Volgát, nekünk rója fel Moszkovia és számonkéri tőlünk ezt az árulást...

— Gondold meg, Kornyej apánk, hogysmint lenne jobb. Mi mindenben csak terád hallgatunk!

— Én úgy vélem, némiképpen már most helyre kellene ütni a hibát: levelet írunk a cáricini vajdának: mossuk kezeinket.

— Jó! Ez igen!

— Irjad, tollnok!

— Egyenest Cáricinbe!

— Van nála papiros?

— Ne is zargassatok a papiros miatt — magammal hordom minden eszközömet.

Néhányan előmásztak az asztal mögül, gyertyákat vettek le a polcról, leragasztották, helyet csináltak és szoros gyűrűben vették körül az írnokot. Kornyej főatamán jobb kezének hüvelykujján megcsillant a bogárformájú aranygyűrű.

—»Kelt a 174-ik esztendő május havának 5-ik napján — kezdte. — A Nagy Doni Sereg és az ő atamánja, Kornyilo Jakovljev tudtul adja Andrej Unkovszkij cáricini vajdának és bojárnak: békességben éltünk az azovi néppel és ezt a békét akarta megbontani egy seregbeli kozákunk, Sztyenko Rázin és cinkosai. Fejébe vevé, hogy haddal a tengerre vonul, de levelünkre visszafordult a tengerről, semmi bajt nem okozván az azoviaknak. Ám elevezett Cserkasszk mellett cimboráival és tovább halad a Donon felfelé. Mi: az atamán és a sereg több hírnököt is küldénk utánuk, de ők nem adának választ....«

— Jól van, apánk!

— Nagyon jól!

— »Tudomásunkra jutott, hogy Sztyenyko Rázin rabolni ment a Volga folyóra...«

— Úgy-úgy! Rabolni ment!...

— »Minek előtte az azoviak ellen indult volna, titokban azt mondta nekem: »Edesapámat, a szemem láttára, a bojárok tették el láb alól, mikor Naum Vasziljev atamánnal jeszaul lettem a követségben. Moszkvában, a Razbojnoj prikázban pedig előttem végezték ki bátyámat, Iványt«. Akkor eltitkolta előlem, az atamán elől, hogy kalózkodás végett a tengerre meg a Volgára akar menni!«

— Jól összeszerkeszté!

— Azért főatamán!

— Hát az írnok papírra vetette-é mind?

— Mind az utolsó szóig, apánk!

— Helybenhagyja-é mindenki ezt a levelet?

— Helybenhagyjuk! Örömest!

— Akkor holnap lepecsételjük és futárral elküldjük Unkovszkijnak. De van még egy szavam hozzátok, kozákok.

— Csak mondjad, apánk.

— Kozákok, atamánok! Én, a cserkasszi Kornyej, meghagyom néktek, hogy a Moszkva parancsára épülő templomtól el kell vonni az ácsokat és a kubikosokat, hogy bennünket szolgáljanak. Úgyis a mi kenyerünket eszik... A templom várhat. Hajdanában a szentképesía is megtette, az előtt is le tudtuk róni hitbéli kötelességeinket... Mondom, el kell vonni az ácsokat és a földmunkásokat, meg kell erődíttetni vélük Cserkasszkot. Mindnyájan látjátok, hogy a város kerítése lesüppedt, a bástyák, mellvédek oldalt dőltek. Emeljék feljebb a sáncot, erősítsék meg a kerítést, ássanak új árkokat. Az óvatosság sosem

árt. Ha haddal jönnek ránk, akár a saját embereink, akár az azoviak, akár a tatár hordák — ez biztos mentsvárunk leszen. Kánikulában kiszárad a víz a sáncban, könnyen hozzá lehet férni a városhoz, mert nem verettünk köré karókerítést.

— Igazad van, apánk!

— Ezt már rég meg kellett volna csinálni.

— Bizony!... Egy-két nap alatt helyreállítjuk a kerítést.

— Helyreállítjuk, apánk!

— Most még csak azt mondom: egyetek-igyatok, amennyi jól esik. Ha kevés a bor, kérjetek: kaptok. De aztán ne csenjetek el se kelyhet, se kancsót, mert fukar asszony a feleségem: máskor nem engedi meg, hogy lakomát csapjunk a házban...

— Úgy lesz, apánk! Nem lopunk el semmit!

— Mulassatok nélkülem. Engem meg... majd elmulattatnak azok az ördögadta lányok...

Az atamán lomhán kimászott az asztal mögül. Csizmája sarka, talpa keményen kopogott. A terem másik felében szólt a zene.

Eladta ám egy tallérért
szép húgát a tatár bátya,
szőke haját egy hatosért...
pedig beh szép az a lányka!

— dúdolta az atamán és átment a fiatalokhoz.

4.

A kiöntött folyó olyan, mint óriás tükör, melyben az egész ég meglátja magát. Ezt a tükröt csak éjszakánkint erősítik a sztyepere a halásztüzek aranyszögei. Mikor e tüzek kigyúlnak, felmerül az emlékezetben a láthatatlan régi part. Ekkora tenger a Volga meg az Ilovlja folyó, ha végtelen szélesen szétönti árját. . Ezen a sík vizen — bármily derült az éj — még a hold sem képes egyik parttól a másikig átvetni a tündöklő ezüst pikkellyel telehintett pallót. E vízmezőn nappal szürke, éjjel fekete foltnak látszik az ember, a távoli parton álló árva favároska — melyet korhadt gerenda-palánk és néhány ferde bástya vesz körül, a víz és a menny végtelenjében — rég eldobott, ócska játékszerre hasonlít. Ez a város — Pánsin-gorod. Ott, ahol a legszélesebb az ár, nappal alig észrevehető halom emelkedik.

Éjjelente tábortüzek fényében úszik a domb. Néha elpukkan róla egy-egy lövés: figyelmezteti a halászokat, hogy meg ne közelítsék a dombot, ahol kozák őr járja sorra a náddal beburkolt oldalu harci csolnakokat.

Az embert nem lehet észrevenni, de annál harsányabb, kifejezőbb a hangja. A dombon minden éjjel felcsendül a strázsa hangja:

— Nye-e-csáj! . . .

Ez a szabad Don: az önkéntes portyázók jelszava, mely Nyecsáj apó, a híres záporozsjei kozák nevéből származik.

A rongyosok atamánja nem egyszer, nem is kétszer verte tönkre a tengeren a perzsa naszádokat, ejtett perzsa, török foglyokat.

A vitéz Nyecsájt és daliáit nem egyszer látta márvány falai tövében — Konstantinápoly. A felgyujtott török falvak tüze széles sávban vetette fényét a tenger felszínére. Ilyenkor fekete csolnakok és vörös záporozsjei kucsmát viselő kozákok tüntek elő a sötét vizen.

Pánsinba mind gyakrabban jártak a cáricini és asztrahányi vajda futárjai. A volgai domb szálka a hatalmaskodó, harácsoló Moszkva szemében.

Pirkadatkor néha mennydörgő hang üti meg a pánsiniak fülét:

— Hé, Pánsin-gorod, kergesd el a moszkvai kémeket! Ne tartsd azokat a kozákokat se, akiket a doni városok küldtek énhozzám. Különben — szorulsz!

Visszhang zúg a vizen:

— . . . or-u-u-ulsz . . .

Pánsinban mindenki hallja a félelmes hangot.

Hallgatás a felelet. De ha beállítanak hozzájuk a vajdák futárai, elutasítják őket.

— Adunk mi csolnakot, de menjetek magatok! Nem jóhelyt van a fejetek? Mert a mienk jóhelyt vagyon! Dehogy megyünk a domb ellen! . . .

A vajdák kémei Pánsinnál nem jutnak tovább.

A sávokból összeragasztott, keskeny levélben — melyre ráütötték vajdai pecsétjüket is — ezt írták a vajdák a moszkvai cárnak:

»A kalózkozákok szándékait eddig még nem sikerült kifürkészni, de éjjel-nappal nagy vigyázatossággal élünk . . . Embereink nem szállítják át a pánsiniak, ám Sztyenyka Rázin

— ki Pánsin környékén a Volga-folyó dombjain tanyázik cimboráival — nem szokott rabolni — békességben vagyon...«

A Don mellől három választott, lóhátas követet küldött a főatamán: egy atamánt és két jeszault. Bajuszos, csimbókos mind a három és valamennyi málnaszínű dolmányt visel.

Pánsinban nagy sürgés-forgás támadt. A hírverő — egy sánta vén kozák — minden házat sorra járt és megkopogtatta botjával az ablakpárkányt. Összegyültek a pánsiniak és azt válaszolták:

— Lőszer és doni csapatok nélkül nem megyünk. Küldjön a doni sereg gályákat meg embereket, akkor mi is veletek tartunk. Teljesítsétek magatok, amit nekünk parancsoltatok: »Ne engedjétek Sztyenyka Rázint sem Cáricin, sem más cári város alá.« Mi nem tudjuk féken tartani.

A doni követek megfenyegették a pánsiniakat:

— Jelentjük a cárnak, hogy egy húron pendültök a kalóz kozákokkal!

Visszaindultak a Donhoz és hírüket sem lehetett hallani többet... Néha százával, sőt nagyobb csapatban is tódult Pánsinba a felsődoni szegénykozákság.

— Csolnakot, Pánsin — Sztyenyka apánkhoz megyünk!

A pánsiniak nem feleltek azonnal, elküldték emberüket, nézzen jól szét városszerte, füleljen mindenre: nincsenek-e a városban idegenek. Mikor megtudták, hogy nincs ott a vajda egyetlen embere sem, csolnakba ültették a szegénylegényeket és átvitték őket a dombra. Egyúttal árultak vodkát, kenyeret, egyéb elemózsiát és puskaport. De nem szálltak ki a partra.

A dombról le-lekiáltó őrnek karban kurjantották vissza:

— Nye-e-csáj jön, Nye-e-csáj!

5.

A volgai szigeteken, dombokon messze lehetett hallani a villában forgó evezők csikorgását.

Olykor gályarabok bús dala hallatszott, melyet túlharsogott a parancsnokok káromkodása. Mikor a csattanós korbácsütések, harsány szitkok közepette elnémult az ének, szuszka monostori zsolozsmázás szállt a víz felett...

A hűvös fehér ködben — a széles lapályon túl — pirkadni kezdett a hajnal.

A dombon, a csolnakokra ügyelő strázsa az atamán sátrába ment.

Rázin fekete bársony kaftánban ült. A kaftán alól aranyszínt játszó sárga ujjas látszott ki. Az atamán egy fatönkön ült és a zsarátnok felett melengette nagy kezét.

— Karaván, apánk!

— Régóta hallom... Készen állnak-e a csáklyák, a mozsarak, meg az emberek?

— Minden kész!

— Add át az őrséget alantasaidnak és — rajta — az evezőkhöz!

Lopuhin lövészeinek kék kaftánjai kékre festették a víz felszínét. A kékségen, mint elömlő híg ezüst, hullámzott az alabárdok tükörképe. A karaván élén cári gálya haladt. A villákban sietősen csikorogtak az evezők. A vitorlákat bevonták, mert nem fújt a szél. A cári gálya mögött fekete foltok libegtek a vizen: a pátriárka gályája következett. Fedélzetén mind tisztábban énekelték a szuszka hangok az »Igazhitű uralkodónak és egész Oroszhon nagyhercegének...« kezdetű éneket. A barátok feje felett az örökkévalónak a szentképével díszített zászló lengett az árbocon. Messzire ellátszott az aranylapra festett fekete arc. A gályarabok ismét rázendítettek:

Megtanítjuk a vajdákat
kesztyűbe dudálni;
nem fogunk többé előttük
meggörnyedve állni!

A gályarabok dalát elfojtja a barátok zsolozsmája, de mindent túlharsog egy mennydörgő, mély hang:

— Az anyátok keserves mindenségét. Már Asztrahányban kellene lennünk, aljas börtöntöltelékek!

A gályák mögött alacsony fedélzetű szürke bárkák úsztak libasorban. A gályák után közvetlenül következő bárkában valaki fennszóval, szűkölő, zokogó hangon imádkozott:

— Csak itt vigyél át, itt segíts keresztül bennünket, uram!

Egy másik az evezősöket nógatta:

— Nyomjátok meg, legények! Ne szakadjatok el a cáriaktól!

Egy harmadik hang mindig ugyanazt hajtogatta:

— Pálinkát kaptok! Pálinkát! Csak ne hagyjátok, hogy lepipáljanak a gályarabok!...

Mintha megnyitotta volna gyomrát a Volga, mintha medre

mélyéből törne fel az a hang, amely egy pillanatra elnyeli a gályarabok énekét, a káromkodást, a zsolozsmát és a fohászt egyaránt:

— Fel, sólymaim, repüljetek!

Eldördült egy mozsár, aztán a másik, harmadik. Elnyújtott, fülsértő fütty hasít a levegőbe. Száz meg száz evező villan fel és csattan a vízbe. A vezérgályáról torkaszakadtából mennydörgi a mélyhangú parancsnok:

— Micsoda dolog ez?! Mi a cár emberei vagyunk!

— Nyecsáj!

— Nye-e-csáj!

— Üsd-vágd!

— A gályákról leverni mindent, sólymaim, a bárkákat elsüllyeszteni!

Csattogtak a csáklyák, csatabárdok! Ezer visszhang kísérte a rövid tusát: a vadrucák a fehér vizet paskolva, sebesen szálltak az alacsony partok felé. A folyami csatatér felett nagy fekete madár keringett s mint a kereplő, kárpált: kru-kru, kru-kru! Az emberek puskára, fejszére kaptak, abbahagyták az imát, a sírást, védekeztek és támadtak. A szekercék csattogása mind élesebbé vált a víz színén — és a Volga egyik bárkát a másik után nyelte el.

— Hé, sztreljecek!

— Harcoljatok!

A cári gályán vascsörömpölés, lövöldözés, kiáltozás hallatszik.

— Ezt még számon kérik tőletek, lövészek!

— Takarodj innen, pohos ördög!

A kék kaftános sztreljecek átpártoltak a kozákokhoz, és a gályarabok lábáról leverték a láncot meg a kalodát.

— Mit csináltok?! Hé, sztreljecek!

— Tömd be a pofáját, Vaszjka!

Lecsap a bárd és egy bojárkaftános holttest nagy loccsanással a vízbe hull...

6.

Napkeltekor fű- és só-szag áradt a Volgára a lapály felől...

A cári gálya orráról letépték a kazányi szűz Mária képével díszített zászlót. Már széles lobogó, »a doni körzet címere«[1] leng a helyén.

[1] Félmeztelen kozák egyszál nadrágban lovagol egy hordón. Jobb kezében szablya, baljában pipa. Előtte boros serleg áll a hordón. — *A ford.*

A cári gálya orrán bojárkaftánokkal teledobált vodkás hordó. Rajta kivont szablyával Rázin ül. A kozákok elébe vezetik a sztreljec-parancsnokokat.

— Ezt húzd fel! Ezt botozd meg, aztán lábánál fogva húzd fel!

A gálya árbocain bojár-kotigák[1] és a sztreljecfőnökök színes kaftánjai tarkállottak. Látja Rázin: vonszolnak valakit. Cseng a füle az éktelen ricsajtól. Az odacipelt fogoly az atamán lábához csúszik.

— Mi rabszolgák vagyunk, atyuska!

— Ne veszejts el bennünket, atyuskánk!

— Kik vagytok ti?

— A kalmár örök adósai!

— A gazdag Sorin felügyelői.

— Azért engedjelek el benneteket, hogy beáruljatok a cárnak?

— Ha kínpadra vonnak, atyuskánk, akkor se nyitjuk ki a szánkat!

— Esküszünk a szent szűz Máriára!

— Engedjétek el őket kozákok — hadd fussanak.

— Áldjon meg az isten érte!

Széles mozdulattal hányják a keresztet és remegve másznak le a fedélzetről.

— Ezek a toprongyosok meg rakodók, apánk!

— Lökjétek egy csónakba őket.

— De némelyik mellénk akar szegődni.

— Aki velünk tart, fogadd be.

A pátriárka hajóján, melyet szorosan a cári gálya mellé húztak, még nem csitult el a harc és a lárma, nyögés, káromkodás.

— Mit tátod a szád? Puskázz közéjük!

A vörös kucsmák közt fekete kalpagok bukkannak fel. Bárdok villognak. Egy hosszú hajú barát fejjel kiválik a többiek közül.

— Ne hagyjátok magatokat, testvéreim! Jusson eszetekbe, hogy ment rá az ellenségre Oszlabja barát — trombitálja egy hang.

Fellebbent a fekete kaftán, megcsillant a napon a sárga

[1] A kotiga előkelő férfiak hosszú kaftánja. — *Csapigin.*

atlasz ujjas — Rázin a pátriárkai gályára ment. Emberei utat engedtek neki.

— Sátán!

Villant egyet a szablya, s a hórihorgas barát szekercét emelő karja bénán lógott le a kardcsapás után.

— Sátán! Nem kóstoltad még meg a Volga vizét?

A hajó oldalánál nagyot csobbant a víz: a szerzetest a folyóba dobták.

— Szilaj pap volt! Tyű, hogy irgett-forgott!

— Még az a gazfickó vár ítéletedre. Azt mondja: »Engem ismer az atamán, hadd ítéljen rajtam ő maga.« Így hát nem mertük nélküled...

— Hozzátok ide.

Bíborkotigás bojárfit taszigáltak az atamán elé. Állát sűrű, göndör, fekete szakáll borította. Hosszú fürtjei összekócolódtak és eltakarták a szemét.

Rázin elkomorodott. Kezét a szablya markolatára ejtette.

— Régi az ismeretség, gazember! Moszkvában... a fürdőnél... azzal az asszonnyal...

— Én voltam... Agyonvághatsz, most rabszolgád vagyok

— Hé, hívjatok hozzá papot, ha ugyan él még egy is!

— Nem kell nekem pópa, atamán! Igaz, hogy a pátriárka embere vagyok, de — egye meg a fene mind!...

— Oldjátok le róla a kötelet!

— No, ha már kezem-lábam szabad, adjatok kucsmát is, semmi kedvem hajadonfőtt meghalni!

— Elfelejtettem a neved, fickó!

— Megmondom még egyszer, utoljára: Lazunka Zsidovinnak hívnak, atamán!

Baljával kisimogatta göndör szakállát, mert jobb kezéből csurgott a vér.

Rázin szigorúan nézett, lehajtotta fejét, mintha erőlködnék, hogy emlékezetébe idézzen valamit. Felsóhajtott. Szablyáját a véráztatta fedélzetbe döfte.

— Adjatok kucsmát neki! — Az atamán felemelte fejét. Felvidult az arca, amikor megpillantotta, hogy barátkalpagot csaptak a bojárfi kobakjára. Előrelépett és kihúzta a szablyát...

— Hogy verekedett, kozákok?

— Mint az ördög, apánk! Célozva is, kapásból is lövöldözött, mintha úgy kellene...

Előreperdült még egy kozák:

— Sok emberünket a Volga fenekére küldte. Őt akartuk elsőnek felhúzni, dehát követelte, hogy engedjük eléd.

— Csatabéli vitézségért nem lehet elítélni senkit! Azért harc a harc. — Rázin felemelte a szablyát. A bojárfi bátran nézett az atamán szemébe, mellét előre düllesztette.

— Tömjénszaga vagyon ennek a kucsmának... Látszik, hogy baráté vala... Csapj agyon, atamán.

Rázin elnevette magát és leengedte a szablyát.

— A bojárokat szolgáltad?

— Azokat: nem titkolom.

— Írni-olvasni tudsz?

— Gyermekkoromban megtanítottak rá a monostorban, azért is lettem a pátriárka embere.

— Nagy gazember vagy! Hát aztán megszöksz-e tőlem, vagy híven szolgálsz-e majd?

— Akinek a kenyerét eszem, attól nem szökök meg.

Rázin a hüvelybe dugta a kardot.

— Meghagyom az életed! Szolgálj nekem!

— Köszönöm. Vállalom.

— Adjatok neki valami kötözőszert — vérzik a karja.

— Egy-kettő! Fordítsátok vissza a gályákat, fiúk!

A gályák énekszóval tértek vissza a dombra. Fedélzetükön a kozákokhoz pártolt sztreljecek kaftánja kéklett.

Kiderült az ég. A fehér köd a lapályra ülepedett, a végtelen ezüstös folyón lendületes evezőcsapások csobbantották szét a kék tükörképet. A záporozsjei kucsmás evezősök csolnakjai nyomában vörösen ragyogott a víz. A felszínen meg egyre sűrűbb fűszagot hömpölygetett a szél a tágas rét felől, ahol a rabló Nogáj nomád ménesei őgyelegtek. A kereplőhangú, fekete madarak le-lecsaptak a hullákra, melyeket az emberemlékezet óta oly dúhaj Volga lefelé sodort...

7.

A hordai partról két homokturzás nyúlik a Volgába. Mind a kettőn összeszáradt, elhagyott gályák kátrányos oldala feketéllik. A parti hegyen csapszék. A tágas mezőn a forró párában versztnyire kéklik a város gerendafala meg a deszka kapubástya. A város négyszögletes sarkain — a kapuerődön kívül — nincsenek bástyák. A várospalánkon túl monostor és néhány

templom emelkedik. Vakolt falaik fehérek, ablakaik keskenyek, tornyukat bádog fedi.

A parti kocsma szilárd, szárnyas ajtaja nyitva áll. Ivók zsivaja, részeg asszonyok sikoltozása hallik. A csapszék sarkánál, háttal a kocsmáros-címert — a felfelé fordított seprűt — tartó, vastag póznának dőlve, vállravetett, kifakult, málnaszínű kaftánban egy sztreljec ült a terméskövön. A Volga fehér tündöklése szúrja a szemét: hunyorog. Alabárdja hegyével barázdákat szánt a porba. Szeretné ugyanazt csinálni, amit a lejtőn ötlépésnyire két kurta szablyás, poros köpenyeges katona csinál.

A katonák átölelnek egy pirospozsgás részeg asszonyt, gacsos bocskorukban nehézkesen tapickolnak a homokban és nagy porfelhőt vernek fel.

— Bujj a köpenyeg alá, kedves — dörmögte az egyik izzadtan, pityókosan... — Ej, te, rakoncátlan, látod, hogy süt a napocska!...

Az asszony karján — rongyokba pólyált csecsemő. Belekéküld a hasztalan bőgésbe. Már nem is jön ki hang a torkán, csak a száját tátogatja.

A némber a fejét rázza.

— Ugyan menj, te kaszraszájú! Nem szabad muzsikokkal[1] az úton hemperegni.

— De mi nem muzsikok vagyunk, hanem katonák, úgy-e, Vaszja?...

A fehércseléd részegen röhög:

— Katonával meg kivált tilos. A katona tán kiváltságosabb? Annak tán a szájába repül a sült galamb, mi?

— Idehallgass: a katonának minden fehérnéphez jussa van... Vaszja, fogd meg ezt a porontyot — én majd betakarom az asszonyt a köpenyeggel!

— Jobb lesz a kocsmában, a hordók mögött.

— Nem hagyják: lábodnál fogva kihúznak, telemocskolják az egész testedet. A köpenyeg olyan, mint a fürdőház. Fogd meg, Vaszja!

A katona lecibálja az asszony karjáról a gyermeket, odaadja a másiknak. Vaszja fejjel lefelé tartja a kisgyermeket. Az első katona beburkolja magát és az asszonyt a bő köpenyegbe és mind a ketten a homokba hemperedtek. Izzadságszag, vodkabűz, porfelhő terjeng körülöttük.

[1] A muzsik kettős értelmű szó: jelent parasztot és férfit egyaránt (v. ö. kozák). — *A ford.*

— No a fene egye meg. Mégiscsak legyűrte azt a fehérnépet! — A sztreljec szája széles mosolyra nyúlik. Fegyverével tovább barázdálja a homokot és hangosan teszi hozzá: — Hé, katonák, úgy sejtem, botot kaptok vacsorára!

— Befogd a szád, az anyád ne sirasson, te betyárvakarcs!

— Te szájtáti, fordítsd meg azt a gyereket, fejébe száll a vér. Ha elpatkol, feljelentelek, akkor aztán felelhetsz a bíróság előtt.

A katona megfordítja a csecsemőt és karján ringatva szól vissza a lövésznek.

— Nem a gyermeket sajnálod te, hanem az asszonyt irígyled tőlünk.

— Mit irígyeljek épp ezen? Ahány csak van, mind alattatok hempereg.

— Nesze, gyujts rá! Nem Moszkvában vagyunk. Itt nem metszik le az orrod a dohány miatt.

A katona pipát, kostököt húz elő a köpenyeg mély zsebéből.

— Takarékos ember vágy! — szól a lövész, pipázik és a Volgára bámul.

Az árbóctalan, alacsony naszádokról lisztes és gabonás zsákokat cipelnek a rakodók a parti magtárakba. Meztelen, izzadt hátuk, melyet csupa sebhely, forradás és karcolás borít, bronzszínt játszik. A rakodók festett gatyában, mezítláb, görnyedten, imbolyogva mennek a hosszú pallókon. Az egyik naszád tatján ványolt kucsmás, napbarnította, sovány felügyelő áll. Kezében korbács. Időnkint nagyot kiált és csizmája szárát veri a korbáccsal.

— Lassan tegyétek le, ki ne lyukasszátok a zsákot!

A Volga mentén csípős sóshal-szag és büdös füst terjeng. A parton máglyára rakott hordók állnak. A halas hordók közelében — mindjárt a víz szélén — szabadtűz ég, mely a vakító napfénynél sápadtnak látszik. Három fedetlen fejű, mezítlábas, condrás alak egy ürüt süt fanyárson.

— Nincs valakinek egy arravaló vasnyársa, legények?

— Így sose sütjük meg a húst — elég a karó...

— A fogad közt majd megpuhul. Hisz nem olyan kemény az az ürühús!...

— Szamára! Bojárok meg vajdák lakják — a tűz égesse meg őket — dörmögi egy kékkaftános, kéknadrágos, poros, rőtcsizmás kozák. A kozák ugyanannál a szabadtűznél forral vizet egy fakancsóban. A tüzön forróra hevít és óvatosan a kancsóba ereszt egy-egy nagyobb kavicsot.

— Hát te mit csinálsz, kozák?

— Vizet forralok, aztán falok egy kis toloknót.[1]

— Hát mi is soká kóstolhatjuk meg ezt az ürüt, de te még tovább forralod fel a vizet.

— Mindjárt kész lesz!

A kozák egyre hevíti a köveket, közben a hegyre tekintget. Az alul sárga, felül élénk kék háttérre lovas alak rajzolódik ki a parti hegy tetején. A bozontos szőrű lovacskán egy tatár ül begörbített lábbal, kengyel nélkül. Hátán tevebőrrel bevont, nyíllal teletömött tegez és íj. Kócos prémmel szegélyezett, hegyestetejű kucsmája vöröses. A kozák csak néha kiált oda, de mindig ugyanazt:

— Kizilbej murza,[2] ügyelj a lóra!

És ugyanolyan egyhangúan felel a tatár:

— Kardas urusz,[3] itt ló, itt ló...

A kozákló nyugodtan áll, alig csápol a farkával. A kápához málha, puska és szablya van erősítve.

A csapszékből mind hangosabb lárma és káromkodás hallatszik. A részeg katonák körben ülnek a piszkos padlón és verik a kártyát. A daróckötős kocsmai szolga odamegy mezítlábra húzott bocskorában és folyton szurtyongatja a katonákat:

— Cári csapszékben tilos kockát vetni, kártyázni azonkép!

— Ütöm! Egy vég kelme!

— Nem hazudsz? Ne, itt az ász!

— Akár ász, akár nem ász, ütöm a veres filkóval!

— Mióta viszi a kolop az ászt?

— Hé, katonák, nem szabad!

— Húzódj innét! Pitélni se szabad, mégis mind azt csinálja, ládd? Elfáradsz, ha annyit prézsmitálsz!

A szolga odamegy a csaplároshoz.

— Falrahányt borsó! Nem lehet bírni velük, Iván Petrovics.

A kocsmáros a szilárd, sötét kármentő mögött áll, bosszúsan tépi széles szakállát és rá-ráripakodik az asszonyokra:

— Büdös dögök! Ki lelte ki, hogy megkárosítsátok a cári kincstárt, mi? Mindjárt hívom a csendbiztost!

Az asszonyok vizet hordanak a Volgáról egy rossz üstben, kiöblintik a boroshordókat és az edényt beleborogatva, hason-

[1] Nem őrölt, hanem mozsárban tört liszt (többnyire zabliszt), amelyet vízzel, olajjal stb. elkészítve esznek. Amolyan puliszka-féle. — *A ford.*

[2] Murza = kisebb nemesi cím a tatároknál. — *A ford.*

[3] Urusz = orosz tatár nyelven — *A ford.*

fekvé isznak. Egy rakoncátlan ittas némber odatámolyog a csaplároshoz, a kármentő felé fordul, felrántja condráját és kidüllleszti pőre farát:

— Itt a borod ára, ide süss!

— Kergesd ki ezt a ringyót, üss a gerincére! — kiáltja a csapláros!

A szolga megragadja a némbert — még azt sem engedi meg, hogy megigazítsa szoknyája alját — kivonszolja a szabadba.

Két katona talpraugrik a kártyázók csoportjában és rárivallnak a kocsmárosra:

— Majd megmutatjuk mi, hogyan kergeted ki az asszonyokat a csapszékből!

— Ne zavard ki a menyecskéket, ha kedves a szakállad!

— Hagyjad, Fegyko, ne bántsd — kiált a csaplár a szolga után. — Gyere ide!

A szolga odamegy és a csaplároshoz hajlik a kármentőn át. Gazdája a katonákra sandítva súgja:

— Eredj oda a sztreljecekhez! Szólj nekik. Hátha megtanítják móresre a katonákat.

A szolga a lövészekhez siet. A rőt kaftánosok a sarki asztalnál vedelik a bundapálinkát. Alabárdjukat egy csomóba a sarokba támasztották. Arcuk vörös, kucsmájukat tarkójukra tolták. Óvatosan körülnéznek, halkan beszélgetnek:

— Örökké csak a szolgálat!... Megszökik az ember? Elfogják, megint ráolvassák a piarcon a huszonötöt, börtönbe vetik...

— Ha kikerül a tömlöcből, meg ha megkorbácsolják — újból csak szolgálatba kell állni, mert korog a gyomra és se földje, se boltja, se zsoldja.

— Ha megvénül, árokban fordulhat fel, mint egy kóbor eb!

— Bizony! Sanyarú sorban tengetjük az életünket, cimborák!

— Mi lenne, ha szerencsét próbálnánk, mint a Lopuhinlegények?

— Jó volna! Azt beszélik, az Ilovlján az egész Lopuhinprikáz Rázinhoz pártolt.

— Vigyázzatok, fiúk, sok mende-monda járja, ki kell szaglászni, mi az igazság.

— Csakugyan: hátha csak üres témonda az egész?! Mi kéne, szolga? Mit hallgatod a szót?!

— Én! Dehogy! Nézzétek csak a katonákat, vitézek, el kéne venni a kedvüket a kártyázástól.

— Nem mi parancsolunk nekik! Van azoknak májerük.

— Hagyd békében őket, legény! Azért kocsma a kocsma...

— De hajbakapnak ám!

— Szétoszlanak szépszerével. Sokkal rosszabb, ha zargatod őket: kifolyatnak minden italt, a tetejébe még el is döngetik a gazdát.

A szolga elment. A csaplárossal most a volgai naszádok felügyelője dugta össze a fejét: a legfrissebb újságokat sugdosta a fülébe. A hórihorgas férfiú áthajolt a kármentőn és markába szedte csutaknyi, keskeny szőke szakállát, hogy össze ne áztassa az italban.

— Küldd a fickót a vajdához, cár szolgája, Iván Petrovics — mondta és a legény felé vágott a fejével...

— Miért, Klim Mitrics?

— Ott a kocsma mögött a hegyen egy pogány áll teljes fegyverzetben, két lóval. Vele tart egy kozák is. A tűznél meg három rongyos — ürüt süt... Minden jel arra vall, hogy jöttment tolvaj népek. Gyujtogatni, rabolni akarnak. Figyelmeztesd a vajdát... Rossz az ingük, nyűtt a nadrágjuk, bocskor meg nincs is a lábukon. És ürüt sütnek! Nem pénzért vették, nem ajándékba kapták. A vak is láthatja — rabolták.

— Mindent a maga során! Látod: olyan a csapszék, akár a hangyaboly. Ha a szolga nincs itt, kilopják a szemem is. Már csak inkább a cári kincstárra ügyelek! Mert kitől kérik számon az italpénzt, ha nem éntőlem. Csak forduljon félre az ember — rögtön megesik a kár!... Van neked embered épp elég. Válaszd ki valamelyik megbízható legényedet — meghálálom! — és küldd el a vajdához.

— Igazat mondok, Iván Petrov fia, kalózkozákok azok a rongyosok: volgai népség! Majdnem mind börtöntöltelék volt, minek előtte a Volgához szökött!... Csak mukkanj egyet — lerepül a fejed... A vajdát említeni — merő veszedelem!...

Egy katona odament és öklével a felügyelő kipúposodó hátára csapott.

— Egyenesedj fel, te égimeszelő! Papramorgót kíván a lelkem, te meg eltakarod előle az idvességet...

A felügyelő elugrott a kármentőtől.

— Mit vétettem én neked, te betyár, hogy majd letöröd a derekam! Mindjárt bepanaszollak a parancsnokodnál!

— Panaszolj! Pallón szoktál járni, úgy-e? Mély a Volga, mérted-é?

— Fenyegetőzől? Azzal fenyegetőzöl, hogy a vízbe fojtasz? Tanu van rá — a csaplár hallotta. Majd elhúzom én a nótádat!... — rikácsolta a felügyelő és ványolt kucsmájával hadonászva, kiszaladt a csapszékből.

— Rakodók, legények! Lökjétek a Volgába ezt az ingyenélő rabszolgahajcsárt! — kiáltotta ki egy katona a kocsma ajtaján. Feleletül fenyegető hang mennydörgött a Volga felől·

— Kikötni a gályákat, fiúk!

Felpattantak a kocsmázó sztreljecek, felkapták alabárdjukat és a Volga-partra rohantak.

— Rázin!

— Gyujtogatni, rabolni jött?

— Mulassatok emberek! Az egyszerű népnek úgy sincs egyebe, csak keresztje meg tetve. Ennyiből áll az egész élete... Ne fussatok, mulatók — dörögte a Volgáról egy egészen rendkívüli hang. — Nem bántunk senkit. Csak vendégségbe jövünk!

A csapláros keresztet vetett és fejvesztetten bújt a kármentő mögé.

— Szűzmáriám! — dörmögte az orra alá — de megkorbácsolnak engem.[1] Ütött a halálom órája!

A szolga is a kármentő mögé szaladt és szinte belebújt a csaplár szakállába.

— Menjek a vajdához, a városba?

— Várj, elfognak!

A katonák eldugták a játékokat, megostromolták a kármentőt és öklükkel dörömbölve követelték:

— Ide egy hordó pálinkát, vagy leperzseljük a szakálladat!

— Vendégek jöttek, most kezdődik csak a dáridó!

— Pokolba küldjük a májert!

A részeg, rongyos, kócos asszonyok a katonák után ténferegtek és feléjük nyujtogatták meztelen karjukat:

— Ne vidd el mellettem a kancsót, hé! Nekem is adj! Szomjas vagyok!

Aranyszínben játszott a sárga atlaszujjas. A fekete kaftán panyókára vetve lógott a vállán. Rázin belépett a kocsmába. A katonák és némberek szétrebbentek a kármentő mellől.

— Asztalokat a csapszék közepére!

Egy szempillantás alatt odatolták az asztalokat. A kocs-

[1] A kincstár ráparancsolt a cári kocsmárosokra, hogy »az italpénzt hiánytalanul, az ivás rendjében be kell szedni«. Ha hiány mutatkozott — kegyetlenül megkorbácsolták a csaplárokat. — *Csapigin.*

mai szolga letörölte kötőjével az asztalok tetejét és padokat állított melléjük.

— A padra a kakasok, az asztalra a sasok.[1]

Rázin az asztalra ült. A szomszédos asztalra vodkáshordót, bádog-kancsókat tettek.

— Hé, sztreljecek, igyatok!

A sztreljecek sorjában odamentek, átvették Rázin kezéből a pálinkás kancsót, felhajtották, meghajoltak és félrehúzódtak, hogy helyet adjanak a többinek. Mikor mindnyájan ittak, előlépett a legmagasabb rangú lövész és meghajolt.

— Eléd állunk, atamán apánk! Mindnyájunk nevében beszélek: megcsömörlöttünk a rabságtól, a bojárok szolgálatától. szeretnénk megkóstolni a szabadságot is... Veled élünk, veled halunk, fogadj be minket, tiéid vagyunk. Hívséges szűvel-lélekkel szolgálandunk!

— No, ha nékem szolgálandtok, igyatok még eggyel-eggyel! Hát a katonák? Vagy birokra akarnak kelni velünk? Hé katonák!

— Nem iszunk, atamán! Elmulattuk a napot. Ha megtérünk a regementhez, táncra perdül a bot a fenekünkön!

— Nem értem: hát a szabadságot válasszátok-e, vagy a botot?

— A szabadságot válasszuk, atamán! Veled megyünk! A lövészek — utánad, mi meg a lövészek után!...

— Jól van, igyatok ti is!

A Volga-partról három legényt hoztak a kozákok, az atamán elé állították őket.

— Merre lesz az út, fiúk?

— Amerre a szemünk lát, meg a lábunk visz... Munkát keresni indulánk, de nem találtunk sehol... Korog a gyomrunk, leettük magunkról az utolsó rongyot is!

— Most mit csináltok?

— Szerencsés nap virradt ránk: megjöttél! Vigy magaddal minket. A puskához ugyan nem értünk, de annál jobban az evezőhöz.

— Hát üljetek az evezőhöz. A puskázásra majd megtanítunk benneteket. Igyon mindenki!

— A Volga-partról idejött egy kozák?

[1] *Pljuh* ivó, korhely — kiejtve ugyanúgy hangzik, mint *pjetuh* kakas. Sasok alatt a máskor sólymoknak nevezett doni kozákságot kell érteni. — *1 ford.*

— Honnan repültél ide, héja?

— Héja vagy magad, én doni sólyom vagyok. Atamán apánkhoz akarok menni.

— Itt az atamán!

— Honnan jöttél hozzám?

— Iván Szerebrjákovtól, atamán. Egy békés murzával lóhajtottunk utánad a parton. Elcsigázódott a két lovacska. Ittott még a bőgöly is bántotta őket. Bizony bajos az út!

— Hát aztán?

— Iván Szerebrjákov szalajtott utánad, apánk. Lelkünkre kötötte, hogy jelentsük neked: »Ezer felsődoni rongyost vezettem Cáricin alá«. Miska Volockoj ugyanannyi vagy még több önkéntest verbuvált a felső városokban és mind hozzád vezeti... Cáricin alatt bárkákat és gályákat zsákmányoltak. A Volga szigetein várnak rád!...

— Igyál! Ne potyára nyargaltál légyen utánam! Körülöttem szűknek érzi a világot, aki nem iszik.

Rázin maga töltött a kozáknak egy korsó pálinkát.

— Igyál és vágtass vissza a murzával. Ha előbb érsz oda, mint mi, azt izenem Szerebrjákovnak: »A lovasok a parton ügessenek Csernoj Jár felé, de vigyázzanak: a hordai oldalon nappal nem lehet lóháton haladni; éjjel alkalmatosabb. Arrafelé sok a mocsár, a bőgöly, sok ló elhull azon a tájon.«

— Úgy leszen! Mondásod szerint jelentem, atamán — az italt meg köszönöm.

— Kinek hívnak?

— Fegyko Spinynek!

— Te mindig jeszaul voltál Bajusz Vaszjka csapatjában, úgy-e?

— Ő is hozzád készül!

A kozák elment.

Az asszonyok át akartak furakodni a katonák tömegén: a pálinkához igyekeztek.

Az atamán rájuk tekintett a katonák feje fölött.

— Hadjáratban még a józan asszony is gané, hát még a részeg. Kergessétek el őket, hogy napfeljöttéig egy se tegye be a lábát a városba — szólt Rázin.

— Szavad szerint cselekszünk, apánk!

— Van-é őrszem az utakon meg a mezőn?

— Fel vagynak állítva. Jelszó nélkül egy lelket sem engednek be...

Előlépett egy sztreljec.

— Egy emberünk a városba szökött, apánk!

— Ejha! Mikor?

— Mikor a Volgán jöttél, még a csapszék sarkánál ült egy kövön, mihelyt partraszálltál, elillant.

— Ha felkerekedik a vajda — harcra kelünk vele. De most igyunk, mulassunk. Aztán dologra, hisz azért jöttünk.

— Mit parancsolsz, megcselekedjük!

— A két homokturzásról felszeditek azokat a gazdátlan gályákat; még az éjjel megjavítjátok, felszerelitek; a magtárból meg átrakjátok rájuk a lisztet, halat, aztán — nótaszóval indulás! Hol a felügyelő?

— A naszádok felügyelője a Volgában úszik, apánk. Mihelyt beléptél a kocsmába, a rakodók hurkot akasztának a nyakába, megfojták és — zsupsz a vízbe!... Komisz volt a munkásemberekhez! A rakodók most tüzet raktak a parton és melléd akarnak szegődni mind...

— Jól van! Mulassatok, fiúk!

Rázin néha a csaplárra vetette szemét. Látta, hogy a szolga odahajlik hozzá, a kocsmáros meg sugdos neki valamit. Mire Rázin megint szétnézett a csapszékben, a szolga már nem volt sehol· eltünt a nagy zürzavarban, mikor kikergették a némbereket.

— Hé, csapláros! Mikor váltja már az a szolga a kancsót?

— Nem is tudom, hova lett? Esküszöm a Krisztusra, nem tudom!

— A te Krisztusod gatyában jár! Elküldted, hogy besúgjon bennünket.

A csapláros remegve tépkedte szakállát.

— Szabad ember az a szolga... Nem tudom, hogy hova ment... de nem hordja az a szót... béres-cseléd, azaz — szolga!

— De ha kisül, hogy besúgni küldted, ítélőszék elé állítunk, te sátán!

A kocsma előtt nagy lárma támadt.

— Csak kenyérért mentem a városba, kozák cimborák! — hasított a levegőbe a szolga sírós hangja.

A csapláros összerezzent és egy ládára ült a kármentő mögött.

— Tüzet rakni a kocsma előtt! — kiáltotta Rázin, mikor a szolgát betuszkolták a lebujba. — Keressetek egy vasrudat!

— Az imént ürüt sütöttünk, apánk — szólalt meg az egyik volgai munkás. — Eleinte fanyárson forgattuk, de aztán addig

keresgéltünk egy vasat, míg találtunk is. Ott hever a pernye mellett.

— Hozd ide!

A munkás egy szempillantás alatt leszaladt a hegyről és egy vasrúddal tért vissza. A kozákok parazsat hordtak a kocsma elé és tüzet raktak. Beledobták a vasat, hogy izzóvá hevítsék.

A szolgát megragadta két lövész.

— Húzzátok le a gatyáját! — parancsolta Rázin.

— No, legény, ha nem mondod meg, az igazat: miért szöktél a városba, hát akkor leégetjük azt a tagod, ami nélkül nem kell az asszonynak a férfi.

— Jajjajjaj! — rúgkapált a szolga.

— Nesze, lövész, itt a kesztyű — vedd ki a tűzből a vasat.

A szolga a csaplárosra vetette szemét és elkezdett kiabálni.

— Iván Petrovics küldött, hogy jelentselek fel, atamán!

— Mit izent?

— Azt izente a vajdának: »Rabló kozákok jöttek. Maga Sztyenyko Rázin is velük. Ingyen isszák a cár italát, nem fizetnek egy garast sem, rabolni, gyujtogatni akarnak.«

— Lökjétek el a vasat! Mindent bevallott a legény!

— Mit reszketsz, ördögadta kocsmárosa?! Várod a halálos ítéletedet?

A kocsmáros előrohant a kármentő mögül, a padlóra vetette magát az előtt az asztal előtt, amelynél Rázin ült.

— Megháborodtam, szabad atamán, elment az eszem... Nagyot vétettem. Csakugyan elküldtem a legényt. De rámparancsoltak, hogy vigyázzak a cári kincstár vagyonára: az italpénzre. Ha meg kell halnom, akkor is megmondom az igazat: megkorbácsolnak, ha nem tudok számot adni róla. Keresztcsókolással megesküvék a cárnak, vigyázok a pénzre, kocsmai italt nem adok se hitelbe, se ingyen, se apámnak, se testvéremnek, se semilyen atyámfiának.

— Eredj a helyedre! Majd megfontoljuk, mit tegyünk veled? Dologra, cimborák, vontassátok ide a gályákat.

— Úgy lesz, apánk!

A kocsma kiürült. Csak a csapláros maradt ott, a kármentő mögött meg a szolga a sarokban. Szepegve húzta fel festett gatyáját. Az ajtónál két alabárdos sztreljec állt őrt. Sem a csaplár, sem a szolga nem szólt egy szót sem. A sztreljecek is mogorván hallgattak. De az egyik nem sokáig bírta a némaságot. Rágyujtott s megszólalt:

— Meg kell kóstolni a korlátlan szabadságot, pajtás. Örök sanyargatás a sztreljecek sorsa: még a palánk tövébe sem ereszti a parancsnok az embert, hogy szükségét végezhesse.

A másik szótlanul pipált.

A szamárántúli magaslatokról kék alkony szállt a Volgára. A dombok mögött eltünt a nap. A vizen friss széna átható illata áradt szét.

A kocsmával szemben, a két homokturzáson emberek tocsognak a vízben a gazdátlan gályák körül.

— A-zannya!

— Cipeld, ne jártasd a szád!

— Húzd át a feneke alatt!

— Sodord meg jobban a kötelet, elszakad!

— Te tucskó!

Hangosan recseg-ropog a fa.

— El ne törjétek!

— Sebaj! — úgyis meg kell reparálni!

— No, lehet javítani, cimborák!

Az egyik gályát a parttól nem messzire egy naszád mellé vontatták. A rakodók a naszádon át, pallón hordták vissza a magtárból a Volgára a liszteszsákokat. Némelyik halashordót görget. Recsegés, csikorgás, puffanás.

— Vigyázz, hé!

— Azt a hétszentségét, a magad lábán járj, hékás!

— Hát szedd a lábad szaporábban!

A hullámok a partot verik. A gálya remeg a dübörgés meg a terhek huppanása alatt. A kék Volga közönkint ezüstösen csillog és fehér hullámokat küld mind a távoli, mind a közeli partra. A rohanó hullámok egymás hátára szökdelnek, zúgásukkal mintha a kocsmai ivók izgatott szavait visszhangoznák:

— Rá-á-zin.

— Rá-ázin itt vagy-o-on!

A meredek szamárai síkság mögött még nem is pirkadt, mire a homokzátonyokról levontatott gályák réseit már rég betömték csepüvel, kátrányos oldalukat kitoldották-foldották fehér gerendadarabokkal és teljesen felszerelve mind útnak indították. Az elülső gálya tatjáról vöröskucsmás, feketekaftános férfi dörgő hangja hallatszott:

— No, most őrizheted a cári kincstárt, te kutya!

Sokszoros zúgással felelt a Volga az atamán félelmes hangjára. Megvirradt. Az egyik homokzátonyon vas-nyakörvös pucér

férfi ült egy rézpénzzel telerakott zöld láda tetején. Örvét kötéllel erősítették a ládához.

A széles, rőtszakállú férfi remegve hányta a kesztet. A láda oldalán felírás olvasható: »Tolvaj kutya az, aki megrövidíti a cári kincstárt: nem az kocsmában iszik, hanem otthon főz szeszt mérték nélkül!«

8.

A vajda izzadtan hevert a matracon; könyökét szétfolyó pocakjának szegte és a sztároszta[1] költségjegyzékét olvasta:

»Mitrij Petrovics Habárov vajdának július második napján másfél pud disznóhús, tíz altin ára tokhal szállíttatott.«

A jegyzék a párnás, szőrös kézzel együtt a kék selyemingre esett — a vajda nagyot hortyant és elaludt.

A kürtőtlen hivatali szobát melegre fűtötték. A csillámüveges ablakocskákat jó szorosan becsukták: máskülönben nem lehetett volna bírni a legyekkel. Odakint sütött a nap. Az utcai hőség még jobban fokozta a telekormozott szoba fülledtségét. A helyiségben verejtékes, csapzott haj szagát és valami savanyú bűzt lehetett érezni. A hosszú asztalnál, egy széles lócán, (mellette zsámoly állt) két egymásra terített matracon feküdt a vajda. A pitvarban sugdalva beszélgettek a deákok. Nem mertek se benyitni, se a zsámolyokkal zörömbölni.

Valami mégis zavarta a vajda nyugalmát, mert elbődült álmában, nyoszolyájáról lecsüngette szakállát, megvakaródzott és összerezzent. Megint megvakaródzott és — még mindig behunyt szemmel — matatni kezdett az ing alatt. Felserkent, de még szunyókálva csámcsogott vastag ajkával.

— Jól befüstölték a deákok a szobát, mégis előmásznak a poloskák a hasítékból.

A hasára csapott és krákogva felült. Lecsúszott róla a hímzett, sárga selyemnadrág és a korc most nem a potrohot, hanem a szőrös sódart fogta át. A vajda a nadrágjába nyúlt.

— Hej, azt a mindenét, hogy marják az embert! — mondta fogcsikorgatva, mikor sikerült kitapogatni a poloskát. — Lakolsz, pimasz! Nesze!... — és szétlapította a férget.

Az asztalon kozjmogyemjanszki művű faragott hársfakehely állt kvásszal teli. A vajda hörpintett belőle és szemügyre vette fekhelyét.

[1] A *zemszkoj* v. *zemszkij sztároszta*-ról van szó, aki a *kormljényijére* átadott terület lakosságát képviselte a vajdával szemben. — *A ford.*

— Kicsiny állat, de úgy harap, mint a kutya... És miből terem? Akármilyen csudálatos — a szellentés termi meg... Dehát, hogy lehetne meg az ember szellentés nélkül? Amikor kormljényijét kértem a cártól, még belőle is jött a szél — éreztem a szagát... És ha a cár is ereszt, hát hogy kerülhetnénk el *mi*?... A, megvagy, gaznáció! Nesze — neked is!

A vajda megint kivicsorította fogát és szétnyomott egy másik poloskát. Felkapta fejét. A pitvarban zaj támadt.

— Hé, ki rakoncátlankodik ott? — kiáltott ki. - - Mindenki tudhatná, hogy a vajda — lepihent.

Megnyilt az ajtó, boglyas deákfej kandikált be rajta.

— Bocsáss meg vajda atyánk — egy sztreljec mindenáron be akar menni hozzád, bár én nem engedem...

— Mit akar?

— Azt mondja: titkos hírekkel jött.

— Hát ha így van — ereszd be!

Belépett a sztreljec. Málnaszínű kaftán van rajta, mely kifakult a vállán. Alabárdja nincs. Derékig meghajol:

— Hódolattal köszöntlek, vajda.

— Miért másztál ide a színem elé?

— Hírt hozok, bojár!

— Teljes címemen szólíts! Na, beszélj! De ne átabotában! Mindent elmondj, ne tódíts!

— Vajdánk, bojár atyánk! Tegnap estenden a Volgán, a kocsmánál gályák kötöttek ki...

— Hát aztán?

— ...rabló kozákok jöttek, Rázin meg a cimborái.

— Ne mondd már! Hazudsz, legény!

A vajda talpraugrott, a nadrágja teljesen lecsúszott róla. A bojár széles léptekkel járt fel s alá a szobában. Nadrágja piros csizmája után vonszolódott, mint az uszály. Az ing alol kilátszott a lilásrózsaszinű pocak alja.

— Ezek a bestye lányok! Hányszor megparancsolám, hogy varrják kijjebb a pitykét, a korcot meg eresszék ki. Ha begombolom, vágja a hasamat... Ne nézd az alját, lövész; beszélj...

— Nem tudok mindent, bojár.

— Titkolódzol? Vigyázz, megtépem azt a fakó szakálladat!

A vajda a lövészhez lépett, de belegabalyodott a nadrágba, elvörösödött, nagynehezen lehajolt, felhúzta a hímes selymet, de sehogysem tudta kitapogatni a gombot.

— A bestyék! Ugyhát azt mondod — Rázin volt? És hol van most?

— Bizonyára elevezett — lefelé...

— Elevezett? Akkor mért jöttek Szamárába? Nem potyára eveztek azok a betyárok ide! Mért nem szimatoltad ki, hová hajóztak, mi? Te, te fakószakállú mamlasz!!

— Én a kocsmánál egy kövön ültem, bojár...

— Megmondtam már, hogy teljes címemen szólíts...

— Szóval ott ültem a kocsmánál egy kövön, vajda és bojár, nézem a Volgát, egyszercsak látom, hogy jönnek ám a kozákok...

— Zsiványok!

— Hogy jönnek a zsiványok hajón. Útnak indultam, hogy figyelmeztesselek, de nem sikerült: utánam másztak a hegyre, a mezőn is kozák őrszem állt... Az árokba surrantam, a fű közé kúsztam és hegyeztem a fülemet: nem beszélnek-e valamit.

— Mit hallottál? Várj egy cseppet! Egészen rátekeredett a lábamra ez az átkozott nadrág — ledobom, hisz nem vagy te asszony. Ott a kaftánom, add ide.

A lövész odaadta a vajdának a hosszú aljú, szűk derekú kaftánt.

— Ahogy ott hasalok, vajda atyám, egyszercsak hallom ám: »Levontatjuk a gályákat a túrzásról, megreparáljuk és gyerünk Cáricinba«. Rögtön kitaláltam: Rázin el akarja vinni a gazdátlan gályákat.

— Nem olyan nagy kár értük! Ennél rosszabbat nem cselekedének? Rablás, gyujtogatás?... Ilyesmiről nem hallottál?

— Nem, mert — úgy sejtem — lementek a Volgára, bojár...

— ...és vajda! Hányszor mondjam még? Hát ha lementek, akkor a fejünk se fáj... Nem kell jelentést írni... pfű... utálom a jelentéseket...

— Csak akkor bújtam elő az árokból, vajda és bojár, a fű közt néztem utánuk — levettem a kucsmámat is — és láttam, hogy felszalad a hegyre a naszádok felügyelője, aki idáig szállította az Asztrahányba küldött cári gabonát. Kiabál, hadonászik. Két rakodó meg kergeti... Hurkot löktek a nyakába, a Volgához hurcolták és bizonyára belefojtották.

— Hát a lövészek? Hisz éppen azért küldtem oda őket, hogy megvédjék a felügyelőt, és nógassák a rakodókat.

— Azt hiszem, vajda-bojár, hogy a sztreljecek átpártoltak Rázinhoz...

— Átpártoltak? Mind aljas árulók, lázadók vagytok. A nagy uralkodónak semmi öröme sem telik bennetek! Hát a katonák?

— A katonák, vajda atyánk, folyton részegeskedtek, verték a kártyát, míg a kövön ültem. Úgy gondolom, azok is vele mentek...

— A kártyázás tilos — ezért még felel a kocsmáros!

— Mit tehet itt a kocsmáros? Amíg az árokban feküdtem, a kocsmáros nyilván elküldte hozzád a szolgát, de az őrök elfogták és visszahurcolták a kocsmába... Akkor én eppen a fűben kúsztam a város felé, aztán még hasaltam egy keveset és most előtted állok.

— Állni éppen itt állsz, de nem sokat tudsz... Ha a kalózok továbbhajóztak, és miként mondád — nem okoztak semmi kárt, akkor ne verd fel a hírökkel a várost. Akit pedig azon kapnál, hogy a zsiványokról pusmog, vagy írást, cédulát osztogat, cipeld elém, a prikázba. Ha szépszerével nem jön, hívj segítséget és vonszold ide... Hol a csapláros? És hol a szolga.

— Azt hiszem, vajda atyánk, megkerül az a csapláros, egy kis pálinkával ki lehet váltani. És hová legyen a szolga? Előkerül az is!

— No, menj! Láss, hallj — szemfüles légy, akkor bizalmamba fogadlak...

Estefelé alábbhagyott a nappali hőség, de párálliott a levegő. Az alkonypír aranyszínűre festette a monostor-templomok bádogkupoláját...

A vajda két lovásza egy paripát vezetett a prikázépület lépcsője elé. A vajda minden pitykére begombolta kaftánját, a lovász segítségével nyeregbe ült és hazaindult. A gazda szemével nézett szét azokon az utcákon, amelyeken végiglovagolt.

9.

A padok alá szórt fehérvirágú fű illatától fülledt, tágas szobában bársonnyal bevont, alacsony, széles heverőn, zöld bársony szarafánban, sok apró gyöngypitykével begombolt kar védőben szundikált a vajda felesége. A szarafán fel-felemelkedett és szétfeszült a hasán. A vajda hátratett kézzel, fejét rázva, töprengve járkált fel s alá.

— Miért töröd magad örökké Mitrij Petrovics bojár? Bizonyára elfáradtál, sokat tanakodtál a deákjaiddal — emelte fel a fejét a vajdáné.

A vajda odament nejéhez, szőrös kezével megtapogatta és megrázta az asszony hasát:

— Lehet még neked itt gyermeked, Makszimovna mama?

— Lehet, hála istennek. Miért kérded? Egészséges vagyok.

— Igen, de a háj elfogja tőle a helyet...

— Magad eresztettél hájat, gazda, nem én. Nekem nincs nagy pocakom. A májerné — *az* a potrohos!

— Azt gondoltam...

— Mit kell olyan sokat gondolkozni, hagyd!

— Hagynám is én, de nem lehet! Látod, megint kalóz-kozákok portyáznak a Volgán...

— Nem az idén portyáznak először. Mit kell ezen annyit töprengeni?!

— Azért, Makszimovna, mert ha vakmerő atamán kerül az élükre, akkor nem ülhetjük itt végig a vajdaságra kiszabott időt... fel kell szedni a sátorfánkat. Szolgánk van épp elég, de sem te, sem én nem bánunk velük kesztyűs kézzel. Haragszanak a mívesek, és a pórnép is fukarkodik a dícsérettel... Baj fenyeget, nagy baj.

— Nagyon is megeresztetted a gyeplőt, gazda. Úgy bánsz a cseléddel, mint a hímes tojással, azért álmodsz mindig gonosz emberekkel. Bezzeg, ha kordába szorítanád mind, ahogy kéne... Lám, a zemszkoj sztárosztát is mind sűrűbben hívod meg, hogy pusztítsa a drága kenyerünket.

— Nem potyára hívom! Ajándékokat hoz. Meg aztán kiszedem belőle, nincs-e valami zendülés a kerületben.

A vajda nagyot szippantott.

— Lámcsak, akármennyit szimatoltam, nem jöttem rá, mitől ilyen szagos a szoba. Most, hogy megláttam, tudom. Miért szórtad tele szénával a szobát Makszimovna?

— Azért szénáztam tele, mert ez poloskaölő fű. Hazahurcoltad abból a hivatalból és úgy elszaporodtak, hogy nincs tőlük békesség...

— Jól van, bojárné! Idenézz!

A vajda széttárta kaftánja szárnyait.

— Szégyen-gyalázat! Hát hogy járhat nadrág nélkül egy főnemes ember, még hozzá — vajda?

— A füvedről eszembejutott: hányszor megparancsoltam már, hogy engedjék ki a nadrág korcát, a gombokat meg varrják kijjebb! Nem szolga vagyok én, hanem bojár! Ezért kell nadrág nélkül járni! Szégyelhetem magam a deákok meg más alacsony szolganép előtt. Hisz lám, neked is kellemetlen nézni.

— Mindennap a szájába rágom annak a Nasztáha leányzónak: »Tisztességesen megvarrd a vajda nadrágját!« De látod,

nem hajt a szóra. Alig pillant félre az ember, máris kiszökik a cselédházba: bizonyára valami vőlegényre vadászik

— Ha vőlegényre vadászik — jól teszi! A pénzen vett cseléd — rabszolga; minden ivadéka a mi rabszolgánk marad: a cseléd a mi hasznunkra szaporodik...

— Tegnap jól elnáspángoltam, de ma megint meg kell vesszőzni a leányzót.

— Csak vesszőzd! A vessző móresre tanít, verés nélkül nincs jó cseléd.

A vajdáné olyan nagyot sóhajtott, hogy megrecsent alatta a heverő.

— Ne kelj fel, ne törd magad. Fogadj szót!

— Szót fogadok, gazda!

— Ma hírül hozta egy sztreljec, hogy Sztyenyka Rázin atamán Szamárába hajózott.

— Jaj, vajda-gazda! Hát miért nem verted fel a májert, meg a katonákat, meg a sztreljeceket? Meg kellett volna szemlélni a puskákat meg az ágyúkat. Hol van az a rettenetes? Nagyon rosszakat beszélnek róla...

—Épp az a baj, Makszimovna, hogy az a sztreljec nem tud mindent. Kiküldtem a magam embereit, hogy értelmesen járjanak a végére mindennek, keressék meg a kocsmárost és hozzák ide a prikázba: a csapláros minden tud: hogy s mint, miért voltak itt a kalózok. A májerban nem nagy a bizodalmam: korhely... Nem egyszer tartóztatták le azért, mert rossz fát tett a tűzre. A katonák sem szívelhetik: nem ád enni, nem ád ruhát nekik, ahogy kellene. Néha holtra verik őket. A katonák az erdőbe szöknek előle... A muzsikokban megbízom. Ám, pirongass meg érte, mégis azt terveltem ki, hogy meghívom a zemszkoj sztárosztát vasárnapra ebédre...

— Jaj, hisz vasárnap Oljena napja van, gazda!

— Ahá! Csakugyan!

— Nem bánom, hívjad. De ajándékot hozzon az a sztároszta! Izend meg neki: »Haragszik a vajdáné, mert mindig csak nyolc altint ád...« Legalább tizet adjon. Úgyis pirosítóra, arckenőcsre kell költeni.

— Megizenem... De tudod, Makszimovna, hogy mindenütt egyforma: nyolc altin, két pénz az ajándék.

— Mégis izend meg.

— Vasárnap — ünnep. Ünnepen lehet a legjobban megülni a kislány nevenapját.

— Ki hoz ajándékot a nevemnapjára, apám, és milyet?

Beszaladt a vajda kövér lánya. Minden jel arra vallott, hogy olyan terebélyes lesz, mint a mamája. Kovácsolt művű párta, rózsaszínű selyemszarafán és sárga selyeming volt rajta. Az ing széles, rövid ujján gyöngyhímes dísz.

— Édesem, napsugárkám! — mondta gyengéden a vajdáné.

— Akár napsugárka, akár holdsugárka, mégsem illik, hogy ide szaladgáljon a maga terméből... Ha egy idegen látná, szégyelhetné magát!

A vajda tréfásan beszélt, vidáman nézett lányára, odament hozzá, nekiveselkedett és üggyel-bajjal felemelte.

— Nem piarci deák vagyok, de a méréshez értek valamelyest — nyom vagy öt pudot.

— Hálistennek — kiadósan étkezik.

— Férjhez kellene adni valami előkelő emberhez. Csak azt nem tudom: asztalnokhoz adjam-é, avagy pohárnokhoz.

— Szerezz férjet nekem, édesapám, de minél fiatalabbat, karcsúbbat és — ne szőkét!... A karcsúkat szeretem meg a feketéket.

A vajda jót nevetett:

— No, majd valami kocsmai csaposhoz adlak! Azok mind ösztövérek! Az előlkelő épp azért kél elől, mert hogy jó húsban van...

— Gazdánk, Mitrij Petrovics, hogy beszélhetsz olyat, amire még álmodban is köpni szoktál: egy csaposhoz adni! Ha továbbadja... jaj ...

— Eredj a szobádba lányom. Épp azt beszéljük anyáddal, kit hívjunk meg a nevednapjára. Mert ártana a jó híred nek-nevednek, ha minden jött-ment idecsődülne. Eredj.

A bojárlány elment.

A vajda a szoba ajtajához lépett és öklével rácsapott.

Odakint felébredt a szolga, de nem nyitott be.

— Mi kelletik a bojárnak?

— A bojárnak és vajdának, szolga! Eredj, küldd be Grigorejt.

A szolga eltűnt. Helyette méltóságosan bevonult a kékkaftános, hosszú ősz szakállú, vén, kopasz udvarmester.

— Olyan vagy Grigorej, mint egy protopópa!

A szolga deréknál mélyebben meghajolt, de nem szólt semmit.

A vajda járt egyet a szobában, mikor visszatért, megállt a szolga előtt és ránézett. Az udvarmester ismét ugyanúgy meghajolt.

— Ma milyen nap vagyon?

— Bőjtös nap vagyon, bojár és vajda — péntek!

— Úgy! Holnap menj el Jermilkához, a zemszkoj sztárosztához, hívd meg hozzám vasárnapra, ebédre. Az ajándékról már tud. De Dárja Makszimovnának külön hozzon. A bojárné haragszik a muzsikra, mert csak nyolc altin, két pénzt szokott hozni neki. Tíz altint hozzon és hogy még hány pénzt, azt maga is tudja a vén bakkecske! Te is kérj négy pénzt a hívogatás fejében, vagy ha többet ád, hát többet... Eredj. Ha lehet, még ma szólj neki. Kalácsot is hozzon ám az ünnepeltnek...

— Azt hiszem, alszik, bojár és vajda! Márpedig, ha alszik, nem lehet kizörgetni a házból...

— Keltsd fel! Annyi baj legyen — a muzsiknak mindig fel kell serkenni, ha egy bojár hívja.

A szolga meghajolt a vajda előtt meg a vajdáné előtt és elment.

— Grigorej a legértelmesebb szolga — mondta a vajdáné — hallgat, de elvégzi, amit parancsol az ember...

— Nem fiatal már. A pálca megokosította. Mert számtalan pálcát kapott... Nem szól semmit, de a híváspénzt tíz körömmel is kikaparja a sztároszta bugyellárisából.

— A pálca megokosítja a szolgát. Ma megint megveszszőzöm Nasztahát. Eredj, gazda, nem való a vajdának látni egy szolgáló fenekét.

— Jól kilelted! Mintha nem vernénk elég sok szolgálót a prikázban — mégpedig mindenütt.

— Hát akkor nézzed. Nekem mindegy!

— Szólítsd be a lányokat. Küldj el valakit a hivatalba a nadrágomért. Ma éjjel még dolgom van ott, nem akarom, hogy szem előtt hányódjék a holmim... És parancsolj rájuk, hogy adjanak bővebb nadrágot.

A heverő megint megreccsent. A vajdáné felállt:

— Lányok!

Kacsázó léptekkel végigment a szobán, megigazította a mécseket a szentképállvány előtt, megmártotta az olajban ujjait, fenyerébe törölte, aztán összedörzsölte két kezét. Az aranypalástból széles, tokás, sárga arc tekintett rá.

— Lányok! Bestye dögök!

Nesztelenül lépett be két selyemkeszkenős leány durva, festett szarafánban. Szorosan a falhoz lapultak, egyik az ajtó egyik oldalán, a másik a másikon.

A vajdáné imádkozott.

Alacsony homlokát összeráncolva fordult a lányokhoz:

— Hívjátok be Nasztahát. A kertben messetek két-három nyaláb fűz-, nem: nyirfavesszőt — az hajlékonyabb, jobban sujt.

A két lány zajtalanul eltünt. A vajda alacsony, széles zsámolyt húzott elő a pad alól.

— Még nem is láttad, gazda, min szoktam eldöngetni a lányokat...

— Derest kellene beállítanod a szobádba, Makszimovna. Az sem volna baj, ha korbácsod lenne.

— Szerzek azt is, Petrovics.

10.

A cselédházban fülledt a levegő. A dohányfüstöt vágni lehetne. A kürtőablakot kinyitották ugyan, de nincs huzat, és csak a legyek repülnek be a kis ablakon.

A cselédek házában vidám az élet — mindaddig, míg a vajda vagy a vajdáné be nem rendel valakit, hogy leszámoljon vele.

A leányszobából a dúsmellü, zömök, szőke Násztya lépett a házba. Csak az ajtónál állt meg, mint aki mindjárt menni is akar.

A kocsmai szolga — hamiskás szemű, hajlékony, fekete legény — mint mindig, ma is eljött. A csapláros gyakorta szalajtotta ide feljelentésekkel, a vajda meg az ő besúgása alapján lövészeket küldött a kocsmába. Násztya jól ismerte: a legény nem egyszer kacsintott rá, nem egyszer próbálta futtában megfogni a kezét és nem egyszer súgta a fülébe:

— Szeress egy kicsit, galambom!

Násztya éjjelente gyakran eltünődött a leányszobában:

»Szeretni — egy ilyet? Hisz úgyis annyit sanyargatnak bennünket a gazdáék, ő meg még árulkodik a magunkfélékre. Hány embert cipeltek már a sztreljecek a prikáznájába azért, mert feljelentette őket. Nagy szégyen lenne, ha épp egy besúgóval kötném egybe magam. Hiszen: csapos vagy besúgó — egyre megy...

— Szabad ember vagyok! — súgta néha a csapos. — Egyelőre a csaplárost szolgálom, de ha jobb gazdát találok, azt fogom szolgálni... Ne azt nézd, milyen ruha van rajtam. Elég pénz csörög a zsebemben, ruha meg akad a vásárban... Nem vagyok korhely... irni-olvasni tudok!

A csapos nem titkolódzott Násztya előtt, bizalmasai közé számította. Előtte is megmondta a cselédházban, ki ellen küldött feljelentést a csaplár. A cselédek féltek tőle, de tartották a barátságot.

— Ez néha pálinkát is hoz. Máskép hogy juthatna hozzá a jobbágycseléd?

De ma valahogy más volt a csapos, mint egyébkor. Büszkén nézett, nem ravaszul. Egész kanna pálinkát hozott és mindenkit megkínált. Mikor ő is jócskán felhajtott, mesébe fogott.

— Hé, csapos, elfelejted, miért jöttél a vajdához!

— Hozzátok jöttem, testvérek, vendégségbe; a vajdához nem járok többet. Otthagytam a kocsmát, keressenek mást.

— Nehezen hisszük el, legény.

— Előbb azt mondja el, mi történt máma a Volgán. Aztán mesélhet.

— Majd megtudjátok magatok, jobb arról nem is beszélni.

— Bizonyára megtiltták neki!

— Akkor legalább mesélj.

— Csend legyen!

— »Volt egyszer egy eszefogyott legény... Apja-anyja vénséges-vén. Nőtlen vala az a legény, akárcsak én. Eljött az idő, hogy megházasodjék. — A csapos Násztyára pillantott. A lány lesütötte szemét. — Minden bolond igen szorgalmatos jó gazda. Öneki is takaros gazdasága volt: új háza, paripái az istállóban, hodálya marhával tele... Megtetszett a félkegyelmünek egy lány, ki már nem vala szűz: szeretőt tart vala! Megkéreté ezt a leányasszonyt a gügyi, és a leány hozzá is méne...«

— Inkább azt ujságold el, pajtás, mi történt a Volgán.

— Későbbet cimborák! Hallgassátok csak tovább... »Hozzáméne hát a leány, felebarátaim, de már az első éjszaka csúfot űzött az urából. Kicsapá a marhát az utcára és mikor aludni térnének, azt mondja:

»— Szájtáti, ügyetlen ember vagyon a családban.

»— Miért asszony?

»— Nyitva hagyá a kaput: elbitangol ló-tehén, most aztán ellopják a jószágot!

»— Hadd lopják! Majd megkeresem! — szólt a bolond és meg akarta ölelni a menyecskét, de az nem engedte.

»— Szaladj csak ízibe, még nem csámboroghattak el túl messzire.

»Ki is szaladt a félnótás legény, majdnem mezételen. A menyecske régi szeretője meg a kamarában várt. Az asszony bezárta kampóra a kaput meg a ház ajtaját és ugyanúgy mulatta magát a szeretőjével, mint azelőtt...

»A nanámtütü legény addig szaladgált az utcán, míg egybeterelte a barmot. De lám, zárva találja a kaput. Dörömböl, szörnyen vacog a foga, reszket, mint a kocsonya, mert majd megveszi vala az isten hidege. Télidőtt esett a dolog.

»— Eressz bé, Mátréna! Én vagyok, Iván, az urad!

»A menyecske kidugá fejét az ablakon:

»— Nem igaz! Az én Iványom itthon vagyon, csak az imént ülénk meg a menyegzőt: a vendégek ím, már hazaszállának aludni, mi is lefeküvénk. Állj odább, te eszelős, míg szépen vagy.

— Azt beszélik, hogy Rázin atamán az italpénzes ládához pányvázta a csaplárt és kiültette a homokturzásra. Igaz-é, csapos?

»— Nem tudom... Elszaladt ám a bolond a paphoz. Kocog az ablakán:

»— Baj van a háznál, szentatyám: apám-anyám siket, vén, a menyecske meg nem ereszt a házba, pedig hites feleségem Te eskettél, te csak tudod.

»— Mit akarsz?

»— Beszélj a fejével — eresszen bé.

»— Nem az én dolgom az, fiam!

»— Már hogy ne volna a tiéd: te vagy a pópa, te oktatsz jóra...

»— Hát gyerünk — a lelkére beszélek!

»Igenám, de a pópa tudta, hogy parázna volt a lány: pénzt is kapott tőle, hogy kendőzze el romlottságát és eskesse meg... Felölté subáját meg nyusztkalpagját a pópa — farkasordító hidegre fordult az idő az éjjel. Odaértek. Kopogott, dörömbölt a pópa. Elkezdé szidni őket a menyecske.

»— Mit akartok, gazemberek.

»Minekalatta a féleszű a pópánál járt, a menyecske beereszté a barmot és még erősebben bezárá a kaput.«

— Azt beszélik, hé, hogy téged meg tüzes vassal kínvallattak a kozákok. Igaz?

— Ha kínvallattak volna, nem jöttem volna hozzátok. Pedig látod: — itt ülök, pálinkát iszom... »Az én Iványom itthon van. Tudhatnád, hogy ő az uram, te hosszúhajú, hisz magad eskettél, most meg a nyakamra hozod ezt a toprongyost, zaklatsz, hogy eresszem be a házba. Mindjárt megyek a vajdához, panaszt teszek!«

»Megijedt a pópa. Szétnéz, csak most veszi észre, hogy egyszál ingben vagyon a legény: »Itt csakugyan nincs rendjén valami. A pópa haza akart menni, de a bolond nem tágított mellőle. Beleragódzott a pópa subájába. A pópa a nyakába szedte a lábát. Iván — a nyomában. Rámelegedett a suba a papra, egészen eltikkadt benne — ledobta a subát is, a kalpagot is és még-jobban nekiiramodott a hidegben. Iván felemelte a bundát, felöltötte és tovább kergette a pópát. De a pópa egérutat nyert, hazafutott, magára zárta az ajtót, a bolond meg kint rekedt az utcán.

»Majd sírva fakadt szegény Iván. Mert fázni már nem fázott, de vágyott ám az asszonyhoz nagyon!... Úgy üvöltött, mint a farkas. Egyszer észbe kapott. »Elmegyek a bábához!«

»Az a bába nem messzire lakott. Javasasszíony hírében állt, de gyakorta rántotta ki a bajból a kárvallottakat és nem kért érte semilyen adományt. Eltévergett hát hozzá a balga és elsírta a baját. Azt mondja neki a bába: »Feküdj le. Reggel majd dologhoz látsz!«

»Lefeküdt hát Iván és elaludt.

— Hé, csapos, nem láttad? Azt mondják, hogy a gályákat levontatták a két homokturzásról, megreparálták mind és rájuk hordatták a raktárból az utolsó zsák lisztet is.

— Nézzétek meg magatok, fiúk! Én nem tudom.

— Eredj vissza a Volgára, mert a vajda úgy megvesszőztet, hogy szedhetjük a hátadból a szilánkokat!

— Azért nem mond nekünk semmit, mert titokban küldték a vajdához.

— Szemesnek áll a világ! Meg annak, akiben vagyon bátorság. Azok nem félnek a vajdától...

— Lám, lám, miket mond! Úgy látszik, csakugyan nem a vajdához jött.

A szolgák sugdolóztak még egy ideig, aztán egy vasgyúró legény odahúzódott a csaposhoz.

— Ne félj tőlünk. Köztünk nincs árulkodó... Csak azért keressük a kedvét, hogy minél kevesebb verés legyen a bérünk.

Ha kell, a fejünket is kockára tesszük — de mégis beállunk a kozákok közé...

— Jól van! Később majd meglátjátok, miért jöttem hozzátok. Nem árullak én be benneteket a vajdánál...

— Akkor mondd el a mese végét...

»Reggel azt mondta a vénasszony Ivánnak:

»— Itt egy kendő! Eredj haza, ne szólj a menyecskének egy szót se, még a szeme elé se kerülj: alattomban csináld a dolgot. Mássz be az ágy alá. Ha az asszony lefekszik a szeretőjével, köss egy görcsöt erre a kendőre. Majd meglátod, mi történt velük. Hívd oda a pópát, ő tudja, melyikőtöket eskette össze a lánnyal, hiszen még pénzt is kért érte attól a rossz párától.

»Úgy is lett, cimborák: mikor beköszöntött az éjszaka, Iván az ágy alá mászott, a menyecske meg az ágyba feküdt a szeretőjével. Megkötötte a bolond az első görcsöt a kendőn... Hallja, hogy mocorogni kezdenek az ágyon. Az asszony káromkodik, el akarja kergetni magától a kedvesét, de nem lehet, mert összenőttek... Eljött a reggel. Meg kellene már nézni a jószágot, megitatni, megfejni a teheneket. A lovak nyerítenek, majd összetörik a hidlást. De az asszony még mindig ott kínlódik a férfival. Akár az egész falun végighempereghetnének ebben a furcsa formában, vagy legurulhatnának a tóhoz. Odamegy öreg ipa, napa; keresztet vetnek és köpködve nézik, hogy a menyük összenőtt egy idegen muzsikkal. Az öregasszony szét akarta őket feszíteni a piszkavassal — de az sem segített!

»Elküldtek a pópáért: — „De hozzon keresztet is — nagy baj van a háznál!"

»A szomszédok odahívták a pópát.

»A pópa imát mondott — de az sem segített, a kispap meglóbálta a tömjénezőt — az sem segített; erre mind a ketten énekelni kezdtek, a kántor is rázendített — annak se lett semmi látatja. Iván görcsöt kötött a kendőre: mintha valaki rálökte volna a pópát a menyecskére meg a muzsikra. Még a keresztet is elejtette. Rájuk ragadt a pópa. Másik két görcs a kispapot meg a kántort ragasztotta a többiek tetejébe. Erre kimászott a bolond az ágy alól, keresett egy furkósbotot.

»Egy a kántorra! Ráhúzott, aztán kioldotta a görcsöt, elereszte. Egy-kettő — a kispapra! Rásózott, kibogozta a másik csomót is és — elengedte a kispapot. A pópára tíz botot olvasott, aztán azt is elbocsátotta. Hanem a szeretőt — ott az asszonyon — agyonveré...«

A házba beszaladt két leány és félbeszakította a csapost.

— Nasztáha! Tűvé tettük érted a házat. Eredj be, hivat a vajdáné...

— Ilyen a mi életünk — mondta valaki. — Ha a vajdáné érteküld valamelyik lányért és hivatja — azt biztosan megcsapják.

— Ne felejtsd el, Násztya! Nemsoká megszabadítalak a vajdáné vesszeitől — kiáltotta a csapos.

A lány összerezzent, a mesemondóra vetette, aztán lesütötte a szemét és a vajdáné termébe indult.

II.

— Vedd le a szarafánt! — A vajdáné odalépett Násztyához, lerántotta fejéről a kendőt és a padlóra dobta. — No, most majd nem felejted el, hogy' kell tisztességesen felvarrni a vajda nadrágjára a gombot...

A lány vetkezni kezdett és sírvafakadt.

— Akár bőgsz, te szuka, akár nem — feküdj hasra rögtön! Násztya pendelyre vetkőzött és leült.

— Ne ceremóniázz itt nekem, te dög — hasra! — parancsolta a vajdáné.

A lány a zsámolyra hasalt, csupasz karjai közé rejtette arcát és kinyujtózott.

— Mi az, tán aludni feküdtél le?!

A vajda ráparancsolt, hogy húzza fel a pendelyét. A vajdáné lekapcsolta selyem karvédőjét és vesszőcsomót kapott párnás kezébe.

— Várj, bojárné, világot gyujtok!

A vajda szikrát csiholt a taplóba, lángra szította, meggyujtott egy vékony fáklyát, azzal meg sorban három viaszgyertyát.

— Elég lesz, gazda! Ne pocsékoljuk rá a világot.

— Nem az enyém, a kerületé: ha kifogy a gyertya, pofon legyintem a sztárosztát és gyüjt, amennyi kell...

A köpcös vajdáné egészen felélénkült, mikor megragadta a vesszőcsomót, szétvetette lábát, nekiszegte a padlónak és a lányra sujtott: egy!

— Olvassátok az ütést, lányok!

— Olvassuk, bojár-vajdáné

— Nesze, te dög! Nesze! Hányat csapjak rá, gazda?

— Húsz kevés lesz ezért a szégyenért.

A vajda tovább gyujtogatta a gyertyákat.

— Hányat hát?

— Lányok, olvassátok!

— Olvassuk: tizenhárom, tizennégy...

— Alig vicánkol: úgy látszik, nem elég keményen ütöd, Dárja.

— Hogy lehetne keményebben ütni — ide nézz!

— Adj csak egy csomót, majd magam — *én* értek ehhez!

A vajda új vesszőcsomót kért az egyik lánytól, ütésre lendítette, krákogott egyet és lecsapott vele, aztán visszarántotta maga felé.

— Jaj! — ülvöltött fel a megkínzott lány.

— Mégis csak jobban sujt a te kezedben, Petrovics!

— Ez még semmi... Ide nézz!

A vajda újból és újból lecsapott, és minden ütés után maga felé rántotta a vesszőt.

— Jól sujt, mert kemény a fara ennek a dögnek.

A huszadik ütésre már nem jajdult fel a lány. A vajda kivitette az udvarra, hogy locsolják le vízzel. Megigazította félrecsavarodott kaftánja-ujját, elfujta a gyertyákat, odament a feleségéhez és erősen átölelte hájas derekát.

— Mit fogdosol, gazda?

— Jó kövér vagy!... A fogásodról érzem, hogy csak úgy csepeg belőled a zsír.

— Hát eszem-iszom, amit az isten adott.

— Adni adott eleget, de nem ártana, ha fogyasztanánk is: nagyon megehültem. Készíttess vacsorát.

— Azonnal! En is falatozom!

— Jól kell laknom, mert a prikáznájában csak éjfélre végzek a sok dologgal: csupán a deákok lesznek ott, a höhér nem...

A cselédek a cselédház ablakából és pitvarajtóból nézték: hogy locsolják fel a lányok az udvaron a megvesszőzött Násztyát.

— Látjátok, testvérek! Idáig mindig latolgattam, mit csináljak, de ma elszántam magam — a kozákokhoz szököm

— Téged nem vertek meg, mégis kereket oldasz, bennünket meg mindennap megvesszőznek háromszor napjában, de gyakran többször is.

— Ez még csak hagyján: a vesszőzés. De némelyiket bottal szokták ütni!

— Télen a fagyban olyanra válik az ember háta, ha megverik, mintha szőrös birkabundát adnának rá.

— Sokat szenvedtek-tűrtök!

— Lesz még a kutyára dér. Most még várunk, de egyszer a mi időnk is eljön.

— Én úgy végeztem: már most felcsapok kozáknak... Csak aztán, csitt, fiúk, be ne súgja valaki a vajdának... Az atamán cédulákat adott, hogy osszam szét a városban meg a parasztok között... Szétosztom és gyerünk...

— És mit igér a népnek az az atamán?

— Megmondtam már, hogy felolvasom nektek a cédulákat, csak valami biztos kuckó kéne.

— Ott a kemence sutja.

Behúzódtak a kuckóba. Minden lámpát elfújtak, csak az egyik legény világított fáklyával a csaposnak.

— Ügyesen világíts, ügyelj a tarkójára!

A feketehajú, karcsú csapos féltérdre emelkedett, kaftánja kebléből előhúzott egy sárga lapot, olyan közel hajolt hozzá, hogy kurta bajusza és hegyes orra szinte szántotta a sorokat. Feszes szájmozgással, halkan, szótagolva olvasta:

— »Várjatok minden szamárai parasztok és városlakók, várjatok engem, Sztyepán Tyimofejevicset. Ha élni maradok, leveszem a nyakatokról a vajdák és bojárok igáját... A városlakóktól, kalmároktól, kézművesektől vámot nem szedek a kereskedésért, iparért, a parasztoknak külön földet adok; kinek mije vagyon — bírja. A poggyacsijeket, bojárokat, vajdákat megégetem, agyonverem, mind egy lábig. Sztyepán Rázin atamán.«

— Jól van, legény, jól van, de látod, rólunk, cselédekről egy szót sem ír.

— De bölcsek vagytok! Hát ha agyonverik a bojárokat, akkor ki ül a nyakunkba, hogy basáskodjék rajtunk?

— Ez igaz, de mégis benne kéne lenni abban a levélben..

— Vigyázz, Fjodor, a sztreljecektől óvakodj.

— Az imént volt itt egy kopottkaftános, betolakodott a vajdához. Most csupa szem-fül...

— Tudom én, kitől kell őrizkedni! Bizodalmas embereimnek markába dugdosom ezeket a papíroslapokat és még ma este elpályázok innét.

— A piarc terén is szórj el néhányat, ne félj, felszedik!

— Ti is fussatok Rázinhoz, legények, aki nem bírja már tovább...

— Majd meglássuk...

— Engem csak egy valami tart vissza. Szeretném látni Násztyát, szeretnék pár szót szólani...

— Isten ments! Vagy nem tudod? Amig dologba nem áll, kamarába zárják, őrt rendelnek mellé. Ha elfognak a cédulákkal — nem viszed el szárazon.

— Ha visszajössz, mint kozák, kimentheted!

12.

A prikáz házában — a kemence szájának fáklyatartójába dugott szövétnek és az asztalra állított gyertya világánál — kék inge fölé panyókára vetett, málnaszínű, rövidujjú bársony kaftánban, szokott helyén, a gyapottal tömött matrácon ült a vajda. Az asztal végén a deák gunnyasztott. Lehajtotta keskeny homlokszíjjal átkötött, sörényes fejét. Frissen gyujtott szövétnek fényénél olvasott egy papírlapot.

— Ma ki került horogra, deák?

— Dunyka Mihajlova asszonyság, vajda és bojár.

— Hé, legények, állítsátok elém Dunykát, azt a polgár-asszonyságot!

A hátsó házban megcsikordult a gerendaközfal ajtaja. A prikáznája fogdmege a vajda elé tuszkolt egy harmincéves, széparcú, de megtépázott menyecskét. Az asszony vállán vörös gyapotkendő csüngött, a világos, babos kartonblúz szétfeszült és meg-megremegett a mellén. Az asszony fojtottan zokogott.

— Mit bőgsz?

— Hogyne sírnék, bojár atyánk...

— Bojár és vajda atyánk — így szólíts, ringyó!

— ...Bojár és vajda atyánk. Artatlanul vonszoltak el hazulról. Csak a komámuram tanyázott nálam, látogatóba jött.

— De nemcsak tanyázott, hanem le is feküdt. És nem azon a kapun ment be, mint más. Nem az udvarba kötött be, hanem a szarafánt oldotta ki.

— Nem történt mi köztünk semmi efféle, bojár. Ezt mind a poroszlaid hazudozták össze...

— A poroszlók a cár emberei.

— A poroszlók kegyetlenek, vajda és bojár... Mért kínoz-

nak engemet ártatlanul, mért szidnak trágár szavakkal, mért nem engedik, hogy leöblítsem az arcom?... Nincs ivóvizem...: Annyi a poloska, mint a Sisera hada... Nem alhatom, nem hajthatom le fáradt fejemet.

— Deák, szolga, menjetek ki a pitvarba, meg kell tanítani az özvegykét, mi az igazi élet...

A deák és a fogdmeg elment.

— Tudod mit, Jevdokeja asszony! En most semmi rosszat nem teszek veled. Ha híven teljesíted parancsolatomat, még meg is tollasodol. Eredj, paráználkodj, amennyi jól esik, ne félj: én vagyok a vajda, mindenek gazdája, én megengedem. De egyre ügyelj: ha adás-vevés dolgában, avagy egyéb ügyben pénzes emberek jönnek a városba, csalogasd magadhoz, szesszel itasd le őket. Ne tarts semmitől, én megvédelek. Szedd ki belőlük, kinek mennyi a pénze. Ha el tudod lopni — lopd el. Ha nem tudod, szólj nekem, ki az az ember, milyen a ruhája meg az arculatja. Ha elcsened a pénzt, előlem el ne titkold, gyere be hozzám, ide a prikáznájába, add át nekem azt a summát és mindig juttatok neked belőle szarafánra, szép pendelyre. Miért nem nyitod szóra a szád? Tán összeszáradt a torkod, mi?

— Bojár atyánk!...

— Bojár és vajda atyánk...

— Bojár és vajda atyánk, megteszem parancsodat, de aztán ne hurcoljanak ide a poroszlók, ne büntess meg érte, szégyen-gyalázat lenne, mert én mindig tisztes özvegy valék...

— Ha bánt valaki, csak jelentsd, de nem mer hozzád nyúlni senki! Hébe-hóba magam is elruccanok hozzád éjjelente, elmulatgatok veled, jó?

— Csak gyere, bojár atyánk, gyere, szívesen látlak...

— És minden meglészen, amit akarok? Hé, íródeák! Ülj a helyedre. Szolga, kísérd haza ezt az özvegyet.

Az asszony meghajolt és elment.

Belépett a deák, a vajda gyertyájánál meggyujtotta a fáklyát és megint a papírosba temetkezett.

— Ki vagyon még odakint, deák?

— Jepláha Szilántyeva, vajda és bojár.

— Hé, szolga, ereszd ki a tömlöcből Szilántyeva rabot. Vedd le róla a bilincset és hozd ide.

A vajda hangjára megcsikordult a deszkaajtó. Egy másik szolga éltesebb asszonyt vezetett a vajda elé. Fekete hajában sűrűn akadtak ősz szálak. Zöld gyapotszarafán volt rajta. Az

asszony haragosan nézett. Amikor az asztalhoz lökték, ráripakodott a vajdára:

— Mit főztél ki, te pohos? Világéletemben nem valék kínzókamrában, soha nem dobtak a poloskák martalékául. Ártatlan vagyok! Senki atyámfiát nem hurcolák törvény elé, mert igazul éltünk!

— Mit fuvalkodsz fel, Szilántyiha, miként a béka? Bizonyal azért nem vonák törvény elé atyádfiait, mert eddig nem ismertetek volt igazságos vajdát. Aki nálam börtönben nem ült, az nem is tudja, milyen az igaz vajdaság.

— Pukkadnál meg az igaz vajdaságoddal együtt.

— Azt mondod, ártatlanul hurcoltak ide? Bűnös vagy Szilantyev asszonya: rágalmazó beszédet ejtettél. A piacon ocsnány szavakkal szidtad, fenyegetted a nagy s dicső bojárokat és engem, a vajdát, trágárul káromoltál bennünket és ami a legsúlyosabb: kedvezél a kalóz kozákoknak, kik tegnap Szamára alatt portyáztak. Tudomásod vagyon arról — kitől hallottad, nem jelentették — hogy nem valamennyi betyár kozák evez a Volgán: némelyek lóháton haladnak a part mentén. Te meg vállaltad, hogy elvezeted őket oda, ahonnan lovasrohammal a legkönnyebben bevehetik Szamárát. Hát nem vagy bűnös, te dög?

— Te gömböc! A melleden hordod a keresztet, vagy hátralökted?![1] Szántszándékkal összehordasz hetet-havat, hogy főbenjáró bűnt süthess rám.

— Nem holmi keresztről akarok fecsegni veled, nem barát vagyok én... Az egyházi dolgokhoz nem sokat értek... De ha... Deák, menj ki a szolgával a pitvarba. Négy szem között vallatom ki ezt a banyát.

A deák meg a szolga távozott.

— Makrancos, szilaj nember vagy — mondta a vajda, az asztalra könyökölt és az asszonyhoz hajolt — ha nem mondod meg, hová dugtátok az urad pénzesládáját, akkor a poloskákkal etetlek meg a tömlöcben...

— Te akasztófavirág, te potrohos ördög! Vigyázz, te is meghalsz egyszer! De pokolra vettetsz, te lelkiösméretlen pogány... Azt hiszed, elárulom, hová rejtettük az uram keresetét? Azonnal ráteszed a kezed. Az uram meg agyonüt, ha megjön kalmár-útjáról. Nem! Inkább itt senyvedek, míg haza-

[1] Értelme: igaz, jó keresztény vagy-e, vagy farizeus? — *A ford.*

tér... Ha belehalok, a te lelkeden szárad. Az uram fenyegetésétől, zaklatásától jobban tartok, mint a te kínzásaidtól.

— Deák, szolga — hozzám!

Bejöttek a pitvarból.

A deák az asztal mellé ült, a szolga a kemence szájánál állt meg.

— Menj a szobádba — mondta a vajda a deáknak. — Sokat fáradtál. Elég lesz mára. Nincs rád szükségem tovább.

A deák meghajolt, feltette kalpagját és elment. A szolga lehajtott fejjel állt.

— Vezesd el, legény, Szilantyiha asszonyt. Kötözd meg és vesd a verembe. Ha ezzel végeztél, bocsásd be a kocsmárost.

Az asszony szitkozódott, visított, harapdálta a fogdmeg kezét. De a markos szolga mégis legyűrte és elcipelte. Mikor elcsitult a sikoly és a rívás, ismét megcsikordult a börtön ajtaja és rogyadozó léptek kopogása hallatszott. A csapláros — jöttében — megrázta magán a hosszú kaftánt és mélyen meghajolt a vajda előtt.

— Hogy aludtál, Iván, Pjotr fia?

— Jól! Csak annyi a poloska, vajda és bojár, mint a szemét.

— Ülj le, Iván, Pjotr fia! Szerencséd, hogy atyai nevünkön druszák vagyunk, így hát majd testvériesen csevegünk. Testvér pedig nem akar rosszat testvérének.

A csapláros a padra ült.

— Beláttad-é már, hogy nekünk, mint testvéreknek, meg kell osztoznunk kereseteden.

— Gondolkoztam rajta, de nem tudom belátni, Mitrij Petrovics!...

— ...és vajda.

— ...Mitrij Petrovics és vajda. Félek hozzányúlni. Úgy tisztelem a kincstár ládáját, mint az anyámat. Ha rágondolok, hogy kifosszam, égnek áll a hajam, szinte még a kucsmámat is felemeli...

— Ismersz engem, Iván, Pjotr fia: engem, a vajdát.

— Ismerlek, vajda atyánk.

— Tudod, hogy én mindent megtehetek: befeketíthetem a fehéret és fehérre moshatom a feketét. Mondjuk: jelentem, hogy Fegyko, a csaposod, a te parancsodra csapott fel zsivány kozáknak.

— Keresztcsókolással megesküszöm, vajda és szemtanukkal bizonyítom, hogy a haramiák örvöt csatoltak a nyakamra

és a cári pénzesládával együtt mezitelenül kipányváztak a túrzáson, akár egy barmot.

— Hát a csapos miért pártolt a kozákokhoz? Ebben te vagy a ludas!

— Megcsókolom a keresztet s úgy esküszöm — nem vagyok ludas.

— Felőlem akár a kutyafarkát is megcsókolhatod. De hol veszel tanúkat, kik bizonyíthatnák, hogy nem szűrted össze a levet a csapossal? Én, a vajda, rád vallok és tanusítom, hogy éppen te bujtád fel!

— Miért bánsz így vélem, bojár-atyánk?

— Azért, mert nem akarod megérteni, Iván, Pjotr fia, hogy sem az uralkodó, sem a bojárok nem vonnak felelősségre, ha suttyomban megosztozunk a kincstári italpénzen... Vagy azt hiszed, hogy a cár majd vallatóra fogja a tolvajt: »Mennyi pénzt loptál el a szamárai kocsmárostól a 174-ik esztendőben?« Figyelmezz rám, Iván, Pjotr fia! Olyan dolgok vagynak érőben, amik fontosabbak a kocsmapénznél. A te summád csak arra kell nekünk, hogy szükség esetén minél messzebbre legyünk a Volgától és minél közelebb Moszkvához...

— Megcsókoltam a keresztet, bojár,[1] nem akarom beszennyezni a lelkem! Mennyit imádkoztam. Meg is lett a haszna, mert Rázin ugyan kipányvázott, de a pénzhez ujjal sem nyúlt.

A bojár lomhán előmászott az asztal mögül. Majd felborította a pocakjával.

— A rabokra sztreljecek vigyázzanak. Zárd be a házat, menj haza — mondta a vajda a belépő szolgának. — Mi meg gyerünk Iván Petrov.

A pitvarban súgva megszólalt a kocsmáros:

— A csapos rám vallott: elárulta a martalócoknak, hogy figyelmeztetni akartalak, bojár.

— Csakhogy a csaposod kámforrá vált — nem lehet számon kérni tőle semmit, de tőled igenis számon kérjük, miért szökött a szolgád a kozákok közé!

— Megcsókolom a keresztet: igáz ember vagyok! Tanúkat állítok...

— Én meg majd lehúzom rólad az inget és ha aranyból vagyon a kereszted, azt is leakasztom a nyakadból. Tudom én,

[1] A keresztcsókolás — az eskütétel formája volt. A cári kocsmárosokat — a *kabátcsikokat* — épp a keresztcsókolásról *cjelováljnyik*-oknak is nevezték (*cjelovátyi* = csókolni). — *A ford.*

mit ér egy csapláros keresztcsókolása, hiába bújsz mindig a kereszt mögé. Mindjárt megmondom neked, mit forgatok most a fejemben...

— Hallgatom, vajda atyánk...

— A poloskának is van valami rendeltetése. Ha már egyszer a világra jött, vétek lenne éhen pusztítani az úr eleven teremtményét. Azt gondolom hát: tömlöcbe vettetlek, lehúzatom rólad a gúnyát, összekötöztetlek és egy-két hétig vagy egy hónapig is táplálni fogod a férgeket — levezekeled undok bűnödet!...

— Mit téssz velem, vajda és bojár atyánk és miért?

— Nem lehet beszélni a fejeddel... Ha megfelezzük az italpénzt, egészen más lesz a nóta. Most eredj, fontold meg a dolgot. De minél hamarább! Ha nyakaskodol, Fegykáért is felelni fogsz!

A lövészek meggyujtották a lámpásokat, nyeregbe segítették a köpcös bojárt és az őrség egy része elindult, hogy lámpavilággal hazakísérje.

13.

Vasárnap, a nagymise után — lóháton és batárokban — feleségestül gyülekeztek a bojárok a vajdalány nevenapjára. A bojár-cselédség a vajda udvarában tolongott. A nagy zsolozsmázásban beleremegett a vajda-ház. A városiak, kézművesek, kalmárok és szántóvetők tömege a palánkon át bámészkodott befelé a nyitott ablakon.

Látták miként jött vendégei elé a gyöngyhímes, aranyosselymes ruhába öltözött vajdáné, majd a szépsarokba vonult és egész testével eltakarva — megállt a szentképállvány előtt.

A palánk mögött ilyen beszédet hallani:

— Bement, hogy leboruljon a szentek előtt!

— Túl vaskos ez ahhoz!

— Lám, csak derékig hajolt meg...

— Igen, mert ha mélyebbre hajolna, kipukkadna a potroha!

— Jönnek a sztreljecek!

— Tisztuljatok innét! Mit másztok a palánkra?

— Tyűhaj: a bojárok földig bókolnak a vajdáné előtt!

— Lám, az a róka-rőt szakállú, pohos vajdánk is földig hajol a vendégeknek.

— De aztán az udvarmester támogatja fel a padlóról...

Jól látták azt is, amint a vajda odament a feleségéhez, megcsókolta és kérte a vendégeket, hogy kövessék példáját.

— Pfű! Úgy csókoltatja, mint a szűz Máriát!

— Ne káromold az istenanyát, menyecske!

— Mindegyik vendég megcsókolja és földig hajbókol neki.

— Odanézz! Ott az a bakkecske: a sztároszta is.

— Hogy eresztették ezt ide?

— A zemszkoj nem csókolhatja meg a vajdánét!

— Mert sztároszta ugyan, de ugyanolyan pór, mint mi...

— A vajda kéri a vendégeket, hogy igyanak bort a felesége serlegéből.

— Lám, elsőnek maga a vajdáné hörpint belőle.

— Fajankó! Hát az a szokás: első a háziasszony. A többi csak utána iszik és megint földig hajol előtte...

— Most a maga termébe ment, a bojárnékhoz.

— Rájok kéne gyujtani a házat, fiúk!

— Csendesebben: itt vagynak a sztreljecek!

— Majd megnyaggatjuk mi ezeket a tarkakaftánosokat is!

— Ovastátok, amit Rázin atamán izent.

— A piarcon... Egy csapos adta a cédulát... »Nemsoká jövök!«

— Fogjátok be a szátokat — még meghallják a lövészek!

— Halkan, hé, a falnak is füle van!...

— Aztán majd odalöknek a prikáznájában a poloskáknak!

— Fegyko, a csapos, Rázinhoz szökött.

— Megint zsoltárra zendítettek a pópákkal.

— Kicsit borizű zsoltár!

— Mit nekik! Ölben cepelik haza őket a cselédek...

— Halkabban: sztreljecek!

— Hé, szájtátók! A vajda meghagyta, hogy mindenkit kergessünk el a palánktól.

— Ne üss, hé! Nem kell minket korbáccsal hajtani.

— Magunktól is megyünk.

14.

A zemszkij sztároszta éjjel fáklyafénynél — szőke szakálla közt kaparászva — halvány tintával rótta egy darab papírra ákombákomait.

»Július... Oljena Mitrijevnának, a vajda leányának nevenapján a vajdának és bojárnak asztali kalács vittetett. Süté Mityka Cagin... Ugyanőneki récék vásároltattak két altin négy

pénzért. Friss halak szintén... Menyhal és egyéb: öt altin... Ugyanaznap ebédre hívott a vajda. Egy papirosban tizenhat altin és négy pénz vitetett neki. Grigorejnak, a hivogatónak öt pénz adatott...«

— Várj egy kicsit, Jermil Fagyejics! Hát a bojárné-vajdánét hová teszed? Grigorej után? Hogy pukkadna meg a pókhasú! Reggelig is körmölhetsz, mégsem tudod mind leírni, amit arra az átkozott névnapra hordtál neki... A tetejébe még könyvbe irsogáljam, meg neki is adjak róla külön cédulát: »Nem írtál hozzá egy kis ráadást?« — azt mondja. Ráadást neked, te feneketlen böndőjű dög?! »Hát a parasztok?« Majd elsorolom én neked, hogy s mint. »Nem láttad-e, hogy ez vagy az kalóz-cédulákat olvas, aztán másnak is továbbadja?« Láttam hát és hallottam is — de a te orrodra nem kötöm! Jaj, mikor rázhatunk már le a nyakunkról?!

A sztároszta az asztalra tette a jegyzéket és kisímogatta tenyerével.

— Nyilallik a hasam — annyira megerőltettem magam az írással.

Az asztal lapján tojását vajudó svábbogár mászott. Mikor megérezte, hogy a sztároszta ujja utána kúszik, elpottyantotta tojását és terhétől megszabadulva futott az asztal alsó deszkája felé.

— Olyan potrohod volt, mint a vajdának, most meg üres hassal akarsz kereket oldani, mi? Bárcsak a vajdát is úgy agyon lehetne nyomni, mint téged, te ocsmány!

A sztároszta vakargatta még egy ideig a szakállát, nagyot ásított, új szövétneket gyujtott, letérdelt a sarokban és fejét jobb vállára billentve nézett a fekete ikonra. Keresztet vetett és földig hajolt. Övén fehér fafésű fityegett. Kecskeszakállú ösztövér, horpasz figura feketéllett a sárga falon. Az oldalsó gerendafalba mélyen bevágott keskeny ablakon szélcsendes hűvösség áradt be.

A CÁR MOSZKVÁJA

1.

A nappali hőség galambszürke párába vonja a palota termeinek rácsos ablakait. Jobbra az Uszpenszkij-székesegyház tojásdad tetejű, pártaalakú, fehér homlokzati íveit, felsőrészükön

a keskeny, kis ablakokat lehet látni. A talján Floraventi örök időkre szóló építményének aranykupoláin szikrázó fényfoltok tündökölnek. Balkézt az Arkangyal-székesegyház, a nagy milánói építőművész alkotása áll. A két szentegyház között a vörös lépcsőjű, hatablakos Granovitája emelkedik. A lépcsőn olykor nagyszakállú, bársonyruhás, gőgös emberek jönnek-mennek. Gyűrűs kezükben magas kucsmát tartanak. A hőség eltikkasztja a bojárokat, különben nem vennék le kucsmájukat.

Az Arkangyal-székesegyház aranyozott pártáira derűs ragyogást áraszt a sok kagylóalakú dísz és kupola. A haranglábakon zúgnak a harangok és nagy ricsajt csapnak a csókák, melyeknek szétbomló, izgága raja olykor eltakarja a kupolák ragyogását. Most hirtelen elcsitul, félbeszakad a harangzúgás, mindent túlharsogó, fülsértő, elegyes kiabálás, emberi hangok zsivaja hallatszik alulról: bömböl az Iván-tér, törvényt lát a bűnösök felett, kiket »a cár rendelésére, egész Oroszhonból« Moszkvába parancsoltak. Ezért olyan türelmes a cár a tömeg rikoltozása iránt, kegyes a hóhérokhoz, akik a prikázok előtt, sőt a Granovitája ablaka alatt felállított magányos deresen is verik, kínozzák az embereket, »kit kimerülésig, kit számolt ütéssel«.

A székesegyházak meg paloták között állandó deszkajárda épült. Csak olyankor cserélik ki, ha teljesen elkorhad, nehogy a cár bemocskolja szattyáncsizmáját a trágyában és porban, ha sétál. Fenn, a díszes tornyok, kupolák között madárzsivaj és a szél zúgása, lenn visongás, ima, nyögés és azoknak a ráérő cselédeknek cifra káromkodása hallik, akikkel maga a cár sem bír.

A cselédek kora reggeltől késő estig a Kremlben lebzselnek: a főurak udvari cselédsége gyűlt ide ezüsttel, gyönggyel és aranyfüstös rézzel ékes lovakon. Szigorúan rájuk parancsoltak: »Várjanak, míg a bojár fent van a cárnál«. A bojárok a palotába vonultak, hogy hódoljanak a cár előtt. A cselédek éhesek, de nem mehetnek el. Azzal űzik el unalmukat, hogy incselkednek a járókelőkkel, meg egymással és ökölviadalt vívnak.

Arrább, a Szpasszkij-kapu felé a prikázok, elsősorban a Pomjesztnoj[1] és a Razbojnoj prikáz magas lépcsőzete ugrik ki a térre. A grádicsok előtt deresek állnak, melyeket fényesre csiszolt a bűnösök hasa, de vér és emberi ürülék szennyezett be.

[1] A Pomjesztnoj prikáz a 16. és 17. században az örökbirtokok és egyéb nagybirtokok ügyeit intézte. — *A ford.*

A lépcsők között vérpad és akasztófa emelkedik a prikázok falánál. A deresen óránkint váltják egymást a korbácskínozta emberek, akiknek még a szemefehérét is bemocskolta tulajdon vérük. A deresek mellett gyakran váltakoznak a deákok s bakók.

A cár Moszkvájában mindenki annyira hozzászokott már a kegyetlen veréshez, hogy szájról-szájra száll az ige: »Moszkva nem hisz a könnynek!« — és alig hederítenek a bakókra; a deákokra meg, kik az ítéletet hirdetik, ügyet sem vetnek.

A Szudnoj prikáz, a legfelsőbb ítélőszék lépcsejénél ünnepek kivételével mindennap kaftános, dolmányos, korcos-mentés, szakállas patvarkodók sűrű tömege hemzseg. Valamennyien a deákokat és magát a bírót várják. De a bíró és deákjai késlekednek, jóllehet a cár elrendelte:

»Mind a bírák, mind a deákok minél előbb jelenjenek meg a prikázban és minél később távozzanak onnan.«

Az is elrendeltetett, hogy a bojár-cselédek az »Iván-harangtorony mögött várakozzanak a lovakkal«. De ez a rakoncátlan népség szerteszéled az egész piarcon, ökölre megy egymással, még a székesegyházak előcsarnokaiban, a templomkertben, sőt a deszkajárdán is, ahol a nagy uralkodó szokott közlekedni.

A kíváncsibb járókelő a cselédek kiabálására fülel és sok pletykát megtud:

»Árulók a Trubeckoj hercegek: eladták magukat a polyáknak. A szent kereszt helyett[1] római feszületet csókolnak. Golji cin herceg csökönyösen ragaszkodik a mjesztnyicsesztvóhoz[2] és ezért mindjárt az uralkodó menyegzőjéről Bjelo-ozeróba számüzték.«

— Mindjárt jelentem a hercegnek!

— Nekem is van szám, én is jelentem!

— Sztreljecek!

— Cselédek! Takarodjatok az Iván-torony mögé — az a parancs, hogy ott álljatok.

— Álljatok ott magatok, ti rokolyás asszonyok

— Pohos ördögök!

— Kutyaháziak!

[1] A pravoszlávoknál az egyenlőszárú görögkereszt: + vagy még inkább a hármas orosz kereszt ǂ vagy ǂ volt használatban. a katolikusok lenyúló szárú latinkeresztjével † szemben. — *A ford.*

[2] A *mjesztnyicsesztvo* a 15—17 sz.-i ú. n. Moszkvai Oroszországban az állami hivatalok betöltésének sajátos rendje volt. Az egyes bojárok családjuk előkelőségének és az elődjeik által viselt tisztségeknek megfelelően foglalták el vagy akarták elfoglalni a tisztségeket. — *A ford.*

— Ne ugassatok! Mindjárt hívjuk az őrséget.
— Hívjátok, pimaszok!
— Sózz a fejükre a buzogánnyal, te fajankó!
— Nem lehet bírni ezekkel a kutyákkal, pfü!
— Hé, emberek. Jönnek a hírnökök!
— Hadd jöjjenek! Hadd kiabáljanak az egész Iván-tér hallatára!

A Razbojnoj prikáz ablakait kinyitották, mert fojt bent a meleg. Szivettépő női kiáltás hasít a levegőbe.

— Mi közöm nekem Nyikonhoz, drága jó atyák? Nem vétkeztem én a nagy uralkodó ellen...
— Húzz még egyet rajta, bakó!
— Jaj! Bevallok mindent, töredelmesen!...

Két kigombolt vörös-sárga kaftános kikiáltó megállítja fehér lovát, szemben a deák-bódéval, ahol egész Oroszország a »jobbágy-szerződéseket« köti. A bódé a Nagy Iván-harangtoronyra támaszkodik hátulsó részével. Asztal, több zsámoly látszik benne. Az asztalnál poggyacsijek ülnek. Egy deák — ugyancsak az asztalnál — állva olvassa a törvény szövegét.

A kikiáltók balkezében egy-egy hosszú bot. A bot felső végén aranybrokát zászlócska leng. A kápán hírdob. Az idősebb, szakállas hírnök megállítja lovát és korbácsa nyelével megpergeti a dobot.

— Moszkvai nép! — kiáltja. — Jól tudod, hogy egy esztendőnek előtte a szent pátriárkák ítéletet mondtak Nyikon pátriárka felett, aki a nagy uralkodó parancsolatját semmibe véve, önkényesen leköszönt magasztos méltóságáról, szerzetesi csuhát és süveget vőn és a Voszkreszenszkij klastromba vonula.

A másik kikiáltó szintén megpergeti dobját és folytatja társa beszédét:

— És most már nem pátriárka többé Nyikon, hanem — miként tudod, moszkvai nép — a Ferapont-monostor szerzetese. Hívják pedig őt Anyikának!

Az első kikiáltó felváltja.

— Ezen Anyika barát a szerzetesek tömegével — kiket elbűvölt az ő egykori méltósága — beméne az Uszpenszkij székesegyházba és félbeszakítá az istentiszteletet. Az efféle botránkoztatásért a közönséges halandókat korbáccsal megcsapatják, ám Anyika — Aljekszej Mihajlovicsnak, egész Oroszhon nagy uralkodójának akaratja és elnéző kegyelme folytán — visszabocsáttatott a Voszkreszenszkij monostorba.

Most újból a másik hirnökön a sor.

— Anyika barát, ki sok gonosz cselekedeteivel magára vonó a felséges istennek és a felséges cárnak haragját és büntetését, ki zsinagógának ócsárlá a szentséges pátriárkák gyülekezetét és csavargó koldusoknak becsmérlé a főpapokat — ez Anyika megszökék az ő zárdájából és oly mesékkel ámítja a népet, miszerint a pátriárkai méltóság sírigtartó tiszt, melyet letenni nem lehet, és hamis szóval istenítéletet emlegetvén, hiábavaló fenyegetődzéssel él...

Az első kikiáltó megfordította lovát és botját megrázva teszi hozzá a záró szavakat:

— Moszkvai nép! Ne kövessed Nyikont, az egykori pátriárkát, ne higgyél ama hamis próféták dühös acsarkodásának, kiket Anyika megbabonázott. Vesd el őt magadtól, ne hódolj be sátáni gőgje előtt és ne felejtsd el, hogy az egykori pátriárkát, a mostani Anyika barátot az egyház atyáinak örök átka sújtja. Megvonták tőle a papi méltóság viselését is és a nagy uralkodónak haragja rajta!

A kikiáltók ellovagoltak. Zúg a tömeg:

— A bojárok kergették el a szent pátriárkát!

— Mindenki tudja, hogy így van! De látod, mindenféle mende-monda járja a nép között. Még a kikiáltók is hazugságot óbégatnak a fülünkbe! !

— Félnek Nyikontól!

— Nyikon pátriárkától csakugyan kitelik, hogy elmegy a kolostorból, de aztán a népért, a sanyargatók ellen harcol ám!

— Vigyázz, besúgók járnak közöttünk.

— Sztreljecek?

— A sztreljecek még hagyján — poroszlók!

— Idehallgassatok, emberek! — kiáltja egy nyitott kaftános, bárányból kucsmás, izzadt férfi. — Már majdnem egy év óta portyáznak a Volgán a doni kozákok.

— Csakugyan?

— Bizonyisten. Sztyenyka Rázin az atamánjuk...

— Nahát, csudálatos!

A verejtékes férfinak igen hizeleg, hogy olyan sokan hallgatják és most már torkaszakadtából kiabálja.

— Azt beszélik, hogy egy cári hajót, meg egy másikat, a pátriárkáét a Volga fenekére küldte. A sztreljecek meg mind hozzá pártoltak.

— Megállj, legény! Tudod-e, hol nyitottad ki a szádat?

— Miért?

— Miért? A Razbojnoj prikáz ablaka alatt óbégatsz, barom! »Miért?«

— Hisz a színigazat mondom. Bizonyisten így hallottam!

— Lövészek! Fogjátok meg azt a téli kucsmás fickót, hazugsággal ámítja a népet.

A sztreljecek — kaftánja nyitott szárnyainál fogva ragadják meg a férfit.

Az, aki elfogatta, szorosan beburkolódzik hosszú, daróc köpenyébe, elrejti a ruha ujjából kiforduló riadódobocskát és mélyen a szemébe húzza a posztó süveget.

— Poroszló?

— Ki lenne más?! Megmondtam ennek a szamárnak...

A tömeg úgy szalad a fogoly mellől, hogy csak úgy porzik a nyoma.

— Hová vigyük, poroszló? — kérdik a lövészek.

— Ez lázító! Cipeljétek a Razbojnojra. Rögtön megyek magam is.

— Micsoda dolog ez!? Nem vagyok lázító. Eresszetek el, megáld az isten benneteket.

— Majd kiszedik belőled, ki s mi vagy!

— No legény, emeld a lábad: ide megyünk vendégségbe, ide nem messzire.

— Szegény fejem! Hallottam és kikotyogtam!

— A fejedről meg egyebedről majd a Razbojnojban zengedezz! Hallod, milyen szépen fújja az a néni?

— Engedjetek el, derék emberek!

— Ne csökönyösködj, piszok!

Nagy tömeg bojárcseléd csődült össze a fajárdára a székesegyházak elé. Öklöződnek, kiáltoznak és fülharsogatóan füttyentgetnek. Némelyik, akit levertek a járdáról, a porban hentereg. Aztán talpra ugrik, beleragódzik a paripa sörényébe vagy a kengyelbe és elvágtat. De még parázsabb a harc, még sűrűbb a tömeg. De hirtelen elcsitult a harci zaj, a kiáltozás és a fütty: mintha üres lett volna a tér. Az Arkangyal-székesegyházból gyöngyhímes kék selyem köntösben egy ősz bojár jön lassan a járdán. A bojár hajadonfőtt lépked, tar koponyáját finom virágos kendővel törölgeti.

— Süvegelni, emberek! Aki nem veszi le kucsmáját, itt helyben megnyomja a derest és korbáccsal megcsapatik. Egész Oroszhon nagy uralkodója és a szent pátriárka jön a székesegyházból.

Aki a járdához közel áll, mind lekapja a fejfedőjét. A pópák keresztekkel, a bojárok selyem és bársony köntösökben, brokátkaftánokban közelednek. A gyönggyel és drágakövekkel ragyogó tarka tömeg közt ott tündököl a Monomah-korona[1], ott imbolyog a kereszt a jogar felső végén. A járda közelében, amerre a cár elmegy, földre borulva hódol a nép. De az Iván-tér többi része egész szélességben zúg és üvölt, nem veszi észre sem a cárt, sem a pátriárkát. Kit és miért vernek a téren — nem lehet kihámozni a zajból. A deákok ugyan pontosan és gondosan kiáltják ki az ítéletet, de hangjuk elvész a vitában, a lovas szolgák füttyversenyében, a sztreljec őrségek parancsnokainak kiáltásában, az Iván-téri bódé zümmögő lármájában, a Szudnoj prikáz előtt elsírt panaszokban és rimánkodásokban, a csendbiztosok és piaci hivatalnokok szitkaiban, akik meg akarják tiltani a káromkodást, de nem képesek túlharsogni ezer meg ezer torok zsivaját. Az emberek ricsaja egybeolvad a csókák, varjak károgásával, melyek a zöld patinás, cserépfedeles székesegyházakon és tornyokon, a fehérpárkányos, lőréses, csipkés, rőt Kreml-falakon vándorolnak ide és tova.

2.

A cifra díszű ablak nyitva van — a cár az ablakban áll. A térről tisztán szállnak fel a hangok. A cár kék török atlasz-kaftánjába[2] öltözött. Baloldalt minden gombja gyémánt. A kaftán rövid ujjain drágakőből és igazgyöngyből kivarrt minták tarkállanak. A Monomah-korona mellette egy kerek, alacsony asztalon ragyog. Ugyanoda támasztotta jogarát is, melynek fogantyúján kereszt aranylik. Derékhozálló drága kaftánjában néha végigmegy a termen a szakállas bojár-asztalnok. Mindannyiszor tisztelettel meghajtja a fejét. A szomszédos, kisebb teremben lakomára teríttetett a cár: fogadni akarja a bojárokat, hogy tanácskozzék velük. Olyan sok munka halmozódott össze, hogy a cár felhatalmazta legbizalmasabb és legtekintélyesebb bojárjait: egy s más ügyben az ő megkérdezése nélkül is dönt-

[1] Prémmel szegélyezett kucsma formájú korona volt. Általában csak koronázás alkalmával viselték a cárok. A hagyomány szerint 1113-ban, a bizánci császártól kapta Monomah Vlagyimir kievi fejedelem. — *A ford.*

[2] A török szabású kaftán — szemben a karcos, galléros, derékhozálló kaftánnal — korctalan, gallértalan. — *Csapigin.*

hetnek. A cár mellett laposhátú, aranyozott, színes cifrázatú magas szék és kék bársonnyal bevont lábzsámoly áll.

A cár az ablakból látja, hogy a prikázépületből kihurcoltak egy szőrös deákot és a járdán keresztül a magányos deres-hez vezették. A Granovitája-palotánál felállított deresen azokat szokták megkínozni, akik szóval vagy tettel megsértették a cár nevét.

A hóhér megáll a deresnél és szétbontja a korbácsot. Vörös ingének ujját felgyűri, gallérját kigombolja.

A bakó nem bibelődik a kigombolgatással. Egyszerűen letépi a derekáról a hosszú kaftánt. A deák a porba ejti kék selyem kalpagját és amint egyhelyben topog, összetapossa, de nem veszi észre. A deák keze remeg és bár forró a levegő — egész testét rázza a hideg, arca egészen megkékült. A hosszú deres végén a deák várakozik. Kezében az ítélet szövege. Az elítélt a cári palota ablakára emeli tekintetét, és karját széttárva a földre borul.

— Bocsáss, kegyelmezz meg, nagy uralkodó! — kiáltja.

— Mit vétett? — érdeklődik a cár.

Az ítéletolvasó deák igen szorgos ember, de a cár hangjának hallatára övig meghajol és ebben a tartásban, torkaszakadtából kiáltja a választ, hogy túlharsogja az elegyes lármát:

— Nagy uralkodó! Lázárko deák — részegen-é vagy józanon, nem tudjuk — hibát vétett egy írásban a cári név ellen: atyai nevedben meglopott téged.

— Hány ütést szabtak ki rá?

— Az ítélet úgy rendeli, hogy Lázárko tolvajt erejefogytáig kell korbácsolni.

— Számlált ütésekkel bűntessétek: harmincat olvassatok rá! Az »erőfogytiglan«-ra szóló ítéletet törölni kell. Hagyjátok meg hivatalában: hadd írjon ezentúl is, de ügyeljen, mit ír!

A deák összegöngyölte az ítélet szövegét és övig meghajolt a cárnak. Az elítélt felkelt a földről. A cár elment az ablaktól és karosszékébe ült.

— Az isten is ítél káromlói felett: a cár becsületét is védje a korbács! — mondotta.

Amikor az asztalnok ismét végighaladt a teremben, a cár megparancsolta:

— Most ne engedd be a testőröket, Nyikita bojár.

— Intem őket, nagy uralkodó!

Az asztalnok elment. A cár be akarta hunyni a szemét, de

ekkor, félénken imbolyogva, besietett a kövér Goljicina, a cár gyermekeinek dadája.

— Ne menj át a másik terembe, dada! A bojárok gyűlnek ott össze fontos dolgok végett.

A bojárné tisztelettel megállt, arccal a cár felé fordult és mélyen meghajolt, de vigyázott, hogy le ne csússzék fejéről az arany homlokkaréjú, nehéz, köves kika.

— Bocsáss meg kisfiadnak, nagy uralkodó! A cárevics átszaladt a másik terembe, én meg utána igyekszem, de nem érem utól, fürge lába vagyon, az isten éltesse sokáig...

— Menj utána, egyelőre még nem lesz baj! De ne engedd futkározni a cárevicset. Némelyik lépcső szőnyeggel van leterítve. A kelme alatt szög vagy valami más lehet. Vigyázz a kicsire!

— Vigyázok is, nagy uralkodó!

A bojárné már távozni akart, de a cár utána kiáltott.

— Ne engedd a cárné termében kinyitni a térre szolgáló ablakokat. Nem akarom, hogy a lányok hallják azokat a parázna szavakat!

— Tudom, nagy uralkodó.

A bojárné elment. A cár ismét be akarta hunyni a szemét. »Szegény cár, nem hagynak békében« — gondolta.

A soros őr-bojár benyitott, földig bókolt a cárnak és megállt az ajtóban.

— Miért jöttél, bojár?

— Puskin bojár, a Razbojnoj prikáz főnöke és deákja kér bebocsátást, nagy uralkodó. Beengedjem-é, vagy várakoztassam?

— A bojárt engedd be, a deáknak most nincs mit keresni szinem előtt.

Belépett egy fekete szakállú, zömök bojár. Az ajtónál hasravetette magát, felállt, közelebb lépett és megint földig meghajolt.

— Miért nem egyedül jövél, bojár?

— A Volgáról hoztam híreket, nagy uralkodó: Sztyenyka Rázin és cimborái ugyanúgy kalózkodnak, mint ennek előtte... De nekem bajos dolog az olvasás, azért hoztam el a levéllel a deákomat is...

— Ha ilyen fontos az ügy, hivd be a deákot is... Hé, küldjétek be a deákot.

A szőke szakállú, szőke hajú deák hajadonfőtt lépett be.

Derékig hajolt a cár előtt, nesztelenül a bojár mögé állt, kibontotta az árkust és óvatosan a markába köhögött.

— Olvasd, deák! — emelte rá szemét a cár.

»Kelt Szinbirszkben, a 175-ik esztendő július havának 29-ik napján. Aljekszej nagyhercegnek, egész Oroszhon önkényurának...«

A cár kirúgta lába alól az alacsony zsámolyt, felugrott a karosszékéből és toporzékolva rikácsolta:

— Mit olvasol, ebszülte cenk?! Hova tetted atyai nevemet és a »nagy uralkodó« szavakat?

A deák elsápadt, kissé hátralépett, meghajolt. A papír megremegett a kezében, de keményen nézett a cár szeme közé.

— Nagy uralkodó! Nem az én dolgom, hogy hozzátegyek vagy elvegyek belőle. Azt olvasom, ami írva vagyon...

— Ide azt a levelet, kutya!

A deák mély meghajlással adta át a levelet a bojárnak. A bojár még mélyebb meghajlással nyujtotta át a cárnak. Az uralkodó teljes hosszában legöngyölte az írást és figyelmesen szemügyre vette a sorokat és a lapok összeragasztásának helyét. Pufók arcán, tömött szakálla fölött a harag pírja lángolt. A cár a bojár mellőzésével visszaadta az írást a deák kezébe és tovább olvastatta. Kisvártatva odaszólt a bojárnak:

— Jegyezd meg magadnak, Iván Petrovics bojár, mihelyt végzünk ezzel a levéllel, azonnal írj a vajdának, hogy keresse meg azt a deákot, aki írta. A zemszkij sztárosztával küldje Moszkvába azt a tolvajt. Itt az ablak alatti deresen majd megtiszteljük néhány botokkal... Olvasd tovább, deák!

— »...Dáskov herceg asztalnok elküldé a kalóz kozákokkal kapcsolatosan feljegyzett vallomásokat. Fegyka Seljonok, a szinbirszki naszád munkása azt vallá: e kalózok doni kozákok valának. Atamánjuk Sztyenyka Rázin, jeszauljuk Iváska Csernojárec. Ezernyi ember vagyon velük. Hozzájuk pártolnak — felbujtó beszédjeikre — a volgai rakodók is. Cáricinnál, ott, ahol az Ilovlja a Volgába torkollik, megállították az asztrahányi karaván. Midőn e haramiák elhaladának Cáricin mellett a Volgán, Cáricinból megkísérlék álgyúkkal lőni rájuk, de egy pattantyú sem sült el, mivel minden puskapor kiszóródott a gyujtólyukból...«

— Árulók azok a pattantyúsok is! — kiáltotta a cár. Megint felugrott trónjáról és toporzékolni kezdett dühében. — Olvasd tovább, deák!

— »... A martalócok négy versztnyíre álltak a várostól. Jeszault küldtek Cáricinba, kikövetelvén Ljev Pljescsejevet, meg egy perzsa kalmárt...«

— Miért nem mindjárt a vajdát követelték? Lám, milyen súlyos örökséget hagyott ránk két megboldogult főúr: Borisz Ivánovics, meg Kvasnyin bojár? És én akkor — ifjúi könnyelműségből — a Razrjádnoj prikázt bíztam Kvasnyinra, Jurij herceget pedig Morozov kedvéért megaláztam. De most már látom bojári önkényüket. Kivrin bojártól elvevék ama Rázint és titokban elbocsájtják Moszkvából. Pedig miként törte magát, miként követelte, hogy ne engedjük szabadjára azt a betyárt. Ebbe halt bele szegény öreg. — A cár keresztet vetett.

— Nem jól cselekedtek a főurak, nagy uralkodó, de Morozovval szembeszállni senki se merészelt.

— Mindig így van az, ha a bojároknak nagy hatalmat ád az ember. Olvasd, deák!

A deák a szentképek felé fordult és keresztet vetett.

— Mindent a maga idejében, deák, most kár fáradnod.

— Nagy uralkodó! Pafnutyij Vasziljevics — tanítóm és jótévőm vala. Ezért valahányszor a nevét említik előttem, mindig imádkozom érte.

— Ez dícséretes! Olvasd tovább.

— »... És elvevék a vajdától az üllőt és minden kovácsszerszámot, még a fújtatót is. A vajda pedig odaadá nekik, mivel félt ama rablóktól. Mert az atamánt és jeszault golyó nem járja, szablya nem fogja és semmiféle fegyver nem tesz kárt bennök. Ezenkívül az egész sereg oltalmazza őket... Kirablák a karaván és Vasziljij Sorinnak nem egy hajóját szilánkká apríták és elsüllyeszték a Kamisenka folyó alatt. A naszádokat és a kalmárok mindennemű hajóját sorra kifosztották. Némelyik kalmárt holttá verték, az Asztrahányba evező gályarabokról levették bilincseiket és szabadon bocsátották őket. E börtöntöltelékek pediglen még a kozákoknál is kegyetlenebbül kínozzák a hajókon szolgálatot tevő embereket... A szinbirszki Sztyepán Fedoszejevet összekaszabolták és a vízbe dobták. Két szinbirszki csaplárost, akik a cári gabonát szállították Szarátovból, megvertek és megkínoztak. A pátriárka gályájáról maga Sztyenyka Rázin vette le a zászlót és a pátriárka naszádjainak parancsnokát megverte, karját levágta és a folyóba dobatta... Ugyancsak a pátriárkának három emberét felakasztották, Vaszilij Sorin felügyelőit úgyszintén felhúzták; a

zászlókat és dobokat elvették. Sorin naszádjairól hatvan rakodó, a pátriárka gályájáról száz ember pártolt át Sztyenykához. Mellészegődtek a cári gálya lövészei és gályarabjai, valamint Lazunko Zsidovin, a pátriárkai bojárfi is. Némely kalózok a Volgán eveztek tovább, mások lóra tettek szert és a parton nyargaltak Jajik városába segítségért...«

— Mindjárt latra vetjük a dolgot a fehér asztalnál. Úgy ítélem, bojár, Hilkov herceget el kell csapni: rossz vajda.

— Bizonyára tudomása van a nagy uralkodónak arról, hogy Iván Prozorovszkij herceget és testvérét küldénk oda.

— Tudom.

— Andrej Unkovszkijt, nagy uralkodó, parancsolatodra ugyancsak elmozdítjuk.

— Turgenyev ül a helyébe. De vajjon különb lesz-é? A kalóz kozákkal kapcsolatos minden ügyeket Kazányba, Jurij Dolgorukov bojár-herceghez kell irányítani, Iván Petrovics bojár.

— Már régóta ekképpen cselekszünk, nagy uralkodó!

A cár ferdén elmosolyodott, szemében a gúny fénye csillant meg:

— Unkovszkij titkos levelet írt Cáricinból. De minek itt titkolódzni? A kalóz kozákok ellen nem merek csatározásra vállalkozni, mivel szűkében vagyok a harcosoknak, Asztrahányból és Csernoj Járból pedig mind május 17-ig nem küldték Cáricinba azokat a harcosokat, akiket ama kalózkozákok nyomába ereszthetnék.« A vajdák mind akadályokat gördítenek egymás elé, örökké civódnak és nem boldogulnak az álladalmi tennivalókkal. A fosztogatás tűzvésze mind messzebb harapódzik. Mikor pedig el kell oltani, mikor mindegyik vajdának kezd túlságosan melege lenni a maga odvában, azt kiabálják: »Könyörülj nagy uralkodó — küldj embert, meg pénzt, meg lovat!« Parancsold meg nekik, bojár, hogy bármily nagy óvatossággal éljenek is mind Csernoj Járban, mind a halásztelepeken, azért a kalózkozákokról igyekezzenek minél többet megtudni; poroszlaik, hírhozóik szűntelen legyenek a kozákok nyomában. A poroszlókat, bojár, még nagyobb számban kell munkára fogni. Erre a Nagy Udvar prikázából kapsz pénzt...

— Már felhatalmaztál nagy uralkodó, és mi e célból már régen toborozzuk a legügyesebb embereket... Minden előcsahost elfogunk, hogy kárt ne okozzanak a mende-mondák, meg a rémítő hírek...

— Újból, erélyesebben el kell rendelni! — A cár olyan erővel lendítette fel öklét, hogy kaftánja ujjáról táncoló fényfoltok vetődtek a falra. — Nem szabad tűrni, hogy azok a kozák haramiák kalózkodjanak a Volgán és más folyamokon. Nem szabad a tengerre ereszteni őket! Rögtön levelet kell írni Asztrahányba... De előbb azt beszéljük meg, ami az Iván-téren történik... Aztán ne csak Asztrahányba írj, Iván Petrovics, hanem Kazányba Jurij Dolgorukov hercegnek, Grigorij Kurakin hercegnek, továbbá Szinbirszkbe és Szamárába is küldj levelet....

— Szamárában, nagy uralkodó, Dmitrij Habárov a vajda... Eppen tegnap jelenté nekem titkon Jugan Bus ottani májer: »A vajda minden rendű embereket garázda módon sanyargat és sokakat kínzókamrákban tart és özvegy asszonyok révén a paráznaságból üzletet űz...« Ilyenek a Habárovok, uram. Fényes emlékezeted bizonyára eléd idézi uralkodásodnak negyedik esztendejét, amikor Jermoska Habárov szibériai emberek és földek felfedezőjének jelentkezett és elindult, hogy meghódítsa azokat a hercegecskéket, kik még nem valának adófizetőid, nagy uralkodó.

— Homályosan emlékezem csak amaz időkre, bojár, így hát magad mondj el mindent.

— Kevés mondanivalóm maradt már, uram: Jermoska Habárov túszokat vett ama hercegektől: asszonyokat és hajadonokat, és valamennyit megrontá, és ezzel be is végzé hódításait.

— Mind egymásra árulkodnak! A vajda — szintén titokban — Jugan Bust jelentette fel, miszerint Bus nagy korhely, főként a családos muzsikokat fogja be katonának, holott parancsot kapott, hogy a nőteleneket verbuválja. »De családtalanokat nem toboroz. A családos muzsikokat pedig állandóan fegyverben tartja, miáltal a szántóföldek elvadulnak...«

— Parancsold meg tehát, nagy uralkodó, hogy küldjek poroszlókat Szamárába és a helybeli emberek: papok, kalmárok, csaplárok, minden nemes és nem nemes emberek segítségével derítsem ki, mi az igazság a vajda és májer dolgai körül.

— Meghagyom hát neked, bojár: minden vajdának írj, még a Tyerekhez is. Lelkükre kösd, hogy nagy óvatossággal éljenek és egymással ne civódjanak. Küldj kémeket segítségül nekik. Ha pedig kozák-martalócok bukkannak fel valahol, tüstént adják hírül nekünk és vonuljanak ellenük.

— Minden így lészen, nagy uralkodó!

— Menj, deák, a bojár még marad!

A deák meghajolt a cárnak és elment. A cár kikísérte tekintetével.

— Értelmes és illedelmes deákod vagyon. Hol szerezted?

— A megboldogult Kivrin bojártól örököltem, nagy uralkodó... Szerfelett mívelt fejű, józan életű, tiszta kezű deák, nem engedi baksissal megkenni a markát.

— Jó! Olykor add kölcsön itteni dolgok végzésére is.

A cár megizzadt.

A bojár meghajolt és térdre borulva kigombolta a cár kaftánjának pitykéit.

— Miért tikkasztod el testedet, nagy uralkodó?

Mikor a bojár talpra állt, a cár kegyesen csókra nyujtotta kezét.

— Az Iván-téri dolgokról akarok beszélni legelőbb. Ki bocsátott lovas kikiáltókat a nép közé? A gyalog hírnök olcsóbb: évente négy rubel. A lóhátas sokkal költségesebb: paripa, dob, zászlósrúd és bojári öltözék — mind-mind pénzbe kerül...

— Mind a hírnökök sajátja, nagy uralkodó. Díjuk pedig ugyancsak négy rubel és öt pénz...

— Még egyet, bojár! Nyikon mindig hozzám húz... Nem hoz veszélyt hatalmunkra.

— Nagy uralkodó! Nyikon — minek utána a szent húsvét ünnepén ivott borodból egészségedre és ajándékokat kapott tőled, igen nagyraláto lőn. A Ferapont-monostor igumenje és szerzetesei pedig elhatározták, hogy pátriárkának dukáló tiszteletben részesítik. Nyikon erre — bár senkitől nem kért rá engedelmet, visszatért Moszkvába...:

— Bizonyára azt remélte, hogy majd találkozhat velem... Miért nem engedték színem elé?...

— Sötét fejű a nép, uram! Mindenért a nagybojárokra haragszik. A nép tudja, hogy Nyikont — a te akaratodból — a pórnép közül emeltük ki. És Nyikon is tudja, hogy a nép mellette áll. Ezért amerre jár, szidja a bojárokat, ezzel hajhássza a csőcselék kegyét... Máris akadtak izgága emberek, akik mindenféle ocsmányságot kiabálnak, hamis prófétasággal vádolják az anyaszentegyházat... Bocsáss meg nekünk, nagy uralkodó: Trubeckoj herceggel őrizet alatt, de bilincstelenül a Ferapont-monostorba kísértettük Anyika barátot, hogy ne keserítsünk el téged, és szíved nyugalmát meg ne háborgassuk. Szigorúan ráparancsoltunk az igumenre, hogy többé ne eressze

ki a foglyot. A hamis prófétákat kínpadra vonjuk. Hirnököket küldtünk a nép közé, hogy álló napig kiáltsák a piarcokon és tereken Nyikon gyalázatát.

— Nem titkolom, bojár, én sajnálom Nyikont! Nem én magasztaltam fel, már uralkodásom előtt is kitűnt a papok közül. De te, meg Nyikita herceg tudjátok, mi kell nekem és ezért hallgatok.

— Még valamit, nagy uralkodó. El akarjuk távolítani az Iván-térről a szolgákat. Fényes nappal úgyszólván rabló hadjáratokat rendeznek a téren...

— Ezt nem szabad, bojár! Legjobban engem zavarnak: egyenest az ablakomon kiabálnak be mindenféle trágárságot. Ha a szolgákat eltávolítjátok, a nemes bojároknak gyalogszerrel kell járniok, pedig az ősi családok sarjai szeretnek lóháton feszíteni: hiszen ők a részfejedelmek ivadékai! Hát járulhat-é egy főnemes gyalogszerrel az uralkodó lépcseje elé?... Nem, bojár, nem.

— Legyen meg felséges akaratod, uram!

Az asztalnok belépett a terembe és ünnepélyesen, hangosan megszólalt:

— Nagy uralkodó! Jön a szentséges pátriárka, hogy megáldja asztalunk'!

A cár felállt.

— Elegendő bor légyen az asztalon, Nyikita bojár!

Az asztalnok mélyen meghajolt.

ASZTRAHÁNYBAN

1.

Rázin krúgot hívott össze a Volga kellős közepén, a Katyerina-szigeten.

A tanácskozásra eljött Iván Szerebrjákov, a nagybajuszú, öreg, ősz kozák két jeszauljával; Miska Volockij és a göndör szőkehajú Iván Csernojárec, Rázin jeszaulja. Iródeáknak meg a kondor fekete fürtű Lazunka bojárfi ült egy hatalmas síma terméskő mellé.

A nyári szürkületben gályák és harci csolnakok libegtek a

sziget mögött, a csobogó vizen. Az evezők mellett sztreljecek és rakodók ültek.

A krúg várta, mikor szólal meg az atamán.

— Sólymaim! — kezdte Rázin. — Nem kellene újból felkerekedni, hogy gályákat és gabonát szerezzünk, mint Szamáránál?

— Miért, apánk?

— Sok az ember, kevés a gálya.

— Aki hajóra nem fér, a parton gyalogszerrel jöjjön utánunk.

— Csakhogy akkor azt sem néztem jól meg: lesz-é elég puska, meg puskapor. Jusson eszetekbe, nem harcos az, kinek csak bárdja van.

— A puska miatt ne aggódj, atyánk! — szólt Csernojárec. A cáricini vajdától elvettem minden kovácsszerszámot, egyúttal elhozattam a lőporos, meg a muskétás hombárokat is.

— Jó! Most kémeink révén megtudtuk, sólymaim, atamánjaim, hogy Asztrahányból ellenünk küldték Bekljemisev vajdát. Három gályán, sztreljecekkel jön felfelé. Parancsot kapott Moszkvából, hogy ne engedjen a tengerre bennünket. A jajikiak eddig sosem segítettek minket, sosem vonultak ki hivásunkra. Ezért hát gabonát kell szerezni a vajda magtáraiból és a tengeren át eljutni Jajikba. Hol várjuk hát majd a vajdát?

— A Piruski-szigetnél. Nem baj, ha messze is van innét...

Volockij a kardjával játszott: hol kihúzta a hüvelyből, hol visszadugta.

— A Piruskinál, apánk, tönkreverjük a vajdát!

Az öreg Szerebrjákov hallgatott. Meg-megráncolta fehér bajuszát, aztán határozottan megcsóválta fejét.

— Piruskinál síma a Volga — mondotta nyomatékosan. — Az a sziget nem véd meg a vajda tüzével szemben!

— Ej, Iván, ne mondj már ilyet!

— Gondold meg jól, atamán atyánk! Én csak azt tudom mondani: Piruski nem alkalmatos hely a harcra...

— Ide hallgassatok, sólymaim! Piruskinál csakugyan nem alkalmatos a part oldalazó támadásra: meredek és omladós. Ugy vélem, Piruskitól minél távolabb, Mityuskánál kell harcra kelni velük. A nagy gályák majd ott állnak, ahol a Volgába ömlik a kis folyó. Mögöttük oldalazó támadás végett libasorban állítjuk fel a csolnakokat a Mityuskán. A Mityuska és a Volga között erdős a part, de nem nagy fáradságba kerül átvontatni a szárazon a csolnakokat. A vajda majd gályáinkra veti magát,

csolnakjaink meg hátba kapják a torkolat felől, mozsarakkal lövik a vajda gályáit és rajtuk ütve, sebesen oldalukhoz eveznek... Mi pedig szemben támadjuk meg őket. Rossz pattantyúsaik vagynak, sőt lövészeik is hitványak — már tapasztaltam...

— Lám, te is rájöttél, atamán, hogy így lesz jó — felelte Rázin szavaira Szerebrjákov.

A többiek hallgattak.

A krétahegy mögül előbukkanó halvány hold feltünt a halvány égen. Fehér ragyogásától minden kísértetiessé vált: elmosódott a rőt kucsmás, lilakaftános emberek arca, bajusza, szablyája, korbácsa. Csak egy férfi alakja látszott tisztán mint nappal: kigombolt fekete kaftánt rőt záporozsjei kucsmát és rézsárga ujjast viselt. Meg se várta, mit dönt a krúg, hosszú léptekkel a part felé indult, félrehárította az illatos tűlevelű fenyőgallyakat, csípőre tette kezét és megállt a meredek parton. A krétafehér folyószakasz halványan világítva nyúlt el előtte.

— A Mityuskán vesszük fel a harcot, atamán apánk — hallotta a krúg közös felkiáltását maga mögött.

És nemcsak az emberek hallották — hallotta az álmos erdő, a távoli part, a sok gálya és csónak is, mikor a fekete kaftános ember kiadta a parancsot:

— Zajtalanul, világ és énekszó nélkül — indulás a Volgán.

Az evezővillákat meglocsolták vízzel, hogy ne nyikorogjanak. A folyón mély ezüst csík húzódott a gályák és csolnakok hosszú sora után.

A szembejövő halászok a parthoz eveztek, sorsukra hagyták ladikjaikat és a bokrok közé bújtak. A hajnalpírtól rózsaszínű levegőben kóválygó sirályok fel-felzokogtak, lecsaptak a víz felszínére és szárnyukkal hosszú barázdát vontak rajta. Majd a gályák fölé röppentek és újból felzokogtak... A szembejövő halászok közt csak egy akadt, aki szürke ladikjában ülve csendeskén lapátolta evezőjével a vizet és húzta maga után a csalétkes horgot. A százesztendős öregember ki sem vette szájából maga-készítette nagy pipáját, nyugodtan pöfékelt tovább. Arcát sűrű füstfelhő bugyolálta be.

2.

Borjatyinszkij herceg-vajda konok és goromba barátja: Bekljemisev, szentírásnak tartotta cimborájának szavait: »Minél keményebben pofozza az ember a katonákat, sztreljeceket,

minél erősebben üti a gerincüket azzal, ami épp a kezébe kerül — annál jobb«. Ez a Bekljemisev, akit a cár nevében teljhatalommal ruháztak fel a magasabb rangú vajdák, minden óvatosságot félredobva vonult a szabad Don ellen Kacskaringós káromkodásával, dühös vezényszavaival felverte az alvó partok csendjét. A parti bozótból nem békés tatárok: hírszerzők figyelték a vajda gályáinak útját. A bokrok közt megmozdult két hegyes süvegű fej. Megpendült az íj idege és két nyíl villogva repült a Volga felett.

— Ordít a cár sakálja!

— Sájtán — urusz jámán![1]

A vizen zúgva szállt az evezőlapátok csobbanása és az emberek tompa moraja.

A szeme héjáig csupa szakállas, zömök vajda a Lopuhin-prikáz kék lövészkaftánjában állt a gálya orrán és a kanyaroknál maga vette szemügyre a Volga homokzátonyait és turzásait.

— Zátonyra ne vezesd a gályát! — kiáltotta, de már hallotta is, amint a hajó feneke a homokhoz súrlódik. — Gazemberek! Ebek harmincadjára vettetlek benneteket.

Feleletül eldördül egy puska a háta mögött, aztán egy másik. Puskapor-füst úszott a halványfényű illatos levegőben. A vajda megfordult és rövid lábain szinte végiggurult a fedélzeten. Korbácsával válogatás nélkül csapkodta a szembejövők fejét és vállát.

— A kutya a veséteket, gazok! Kire lövöldöztök?

— A tatárokra. Ott ülnek a parton.

— Nyilakat eregetnek.

— Annyi nyíl repked körülöttünk, akár a darázs.

— Majd megtanítlak én benneteket!

A vajda visszatért a gálya orrára, a ritka lövések meg tovább dörögtek, füstölögtek. Nehéz kopogós, patkos csizmában, kissé pityókosan ment a vajdához a lövész-százados. Süvegén színes parancsnoki szalag.

— Mit csináljunk, vajda bojár? A sztreljecek oktalan pocsékolják a port — sirályokra lövöldöznek.

A vajda szigorú arcot vágott. Vállán keresztül nézett a magas férfira: a magas termetű emberek bosszantották a pöttöm vajdát. A kapitány nem oldalt tartotta, hanem hátra-

[1] Sátán — orosz csaló! — 4 *ford*

dugta a kezét és lehajolt, hogy a vajda jobban hallja, mit mond.

— Te borzsák! A kutya a vesédet!

A vajda kihúzta magát és csattanósan fültövön cserdítette a kapitányt.

— Nem tudod, te részeges kutya, hogy kell bánni velük? — és újból fültövön vágta vörös öklével. A vajda minden erejét belevetette ebbe a csapásba, de a kapitány meg se tántorodott. Úgy tetszett: ez a kurta vastag nyakon ülő, hatalmas kobak akár pörölyütést is kibír. A lövészkapitány lehajolt, felvette levert kucsmáját, kirázta belőle a port, feltette és tovább ment.

— Vigyázz, bojár — mondta érthetően. — Pofozkodni nem szoktam, de egy kis emléket adhatok.

— Sózz oda neki egyet, Petra!

— Ki kiabál? Mondd meg ki volt! Lázadást szíttok? Nem félek! Minden ebadta gazt sorra felakasztatok arra az akasztófára!

A vajda a Volga partjára mutatott korbácsos kezével, ahol magas bitó feketéllett egy kopár homokhegyen.

— Kinek a kezével akasztatsz fel? — szólt egy árva hang. Sokan harsány nevetéssel válaszoltak rá.

— Tudjátok meg — kiáltotta a vajda — aki oktalanul elsüti puskáját, lábánál fogva felhúzatom a gálya árbocára.

A gálya legénysége némán evezett tovább. A vajda a hajó orrán állva nézte a Volgát.

— Összeszidtam Prozorovszkij Ványkát és ő bosszúból haramiákat adott mellém lövészek helyett! — mondta magában. — Sebaj! A csatában majd lehűlnek! . . .

3.

Ott, ahol a Mityuska patak tolvajmódra, kígyózva kúszik, cserjés meg törpefenyves közé állította fel Rázin az atamáni gályát, melynek orrán a doni sereg címerével díszített lobogó lengett. A többiek mögötte sorakoznak fel.

— Csolnakokat a patakba! — hangzott a vezényszó.

A csolnakok egymásután siklottak a Mityuskára. A kozákok könnyedén, zajtalanul kezelték az evezőket. Az emberek

is hallgattak. Sok csolnak futott át a Volgáról a patakra, hogy a patak felső végén megint kijussanak a Volgára, a vajda orra elé.

Mindnyájan sokáig hallgattak. Csak Iván Cernojárec szaggatott, hangos vezényszavait lehetett hallani:

— Állítsd meg a csolnakot. Lövésre irányozd a mozsarat! Fogd a muskétát, mássz ki a partra!

Majd megint:

— Vontasd át a csolnakot a Volgára!

Az evezők csobbanása, a vajda szitkozódása egyre hangosabbá erősödött.

— Pattantyúsok! Kiontom a beleteket! Készítsétek az álgyúkat, tisztítsátok ki a gyujtólyukat és gazságot ne kövessetek el a nagy uralkodó ellen!

A csolnakokat vontató kozákok meghallották Rázin mennydörgő hangját:

— Vajdai lövészek! Én szabadságot adok nektek.. Minek szolgálnátok tovább rabságban, sanyarúságban? Nem untátok még meg, hogy örökké vernek benneteket? Álljatok bosszút ellenségeiteken, parancsnokaitokon! Eljött az ideje!

Az oldalt leselkedő kozákok a Volgába tolták a partokról átvontatott csolnakjaikat.

— Nye-e-csáj! — zúgott a kiáltás.

— Repüljetek, sólymaim! — csendült fel a parton Csernojárec jeszaul hangja, mely túlharsogta a csatarivalgást.

— Üsd-vágd!

Megdördültek a mozsarak, fellendültek az evező lapátok, melyekről mint folyékony ezüst, csorgott vissza a víz. A vashorgok és csáklyák nagy koppanással kapaszkodtak a vajda gályáinak oldalába.

— Sztreljecek, ti tolvajok! Féljétek az istent meg a nagy uralkodót!... — üvöltötte remegő hangon a vajda.

A rózsaszínű kaftánosok tömegéből gúnyos hangok röpködtek a vajda felé válaszul:

— Elfelejtettél káromkodni, gazember?!

— Most a tulajdon pocakodon táncol majd a korbácsod.

— Haramiák!

— Legyűrünk, akárhogy rúgkapálsz!

— Hé, kapitány! Bepólyáltuk! Gyere, vágj a pofájába!

4.

Rázin gályái a Volgán állva várják meg az éjszakát. A vajda három lövész-gályája mögötte sorakozik. Rajtuk fel s alá járkálnak a lövészek és evezősök. Testgyakorló mozdulatokat végeznek karjukkal, vállukkal, átölelik egymást, birokra kelnek. A vajda vezérgályájáról a partra gördítettek egy hordó pálinkát. Öt francia borral teli hordót meg az atamáni gályára vittek át. A parton szabadtüzek égnek: vacsorát főz kozák, lövész. A tűző napon tarka tömeg tolong. A Lopuhin-féle lövészek kék kaftánjai sűrűn elegyednek Szemjon Kuzjmin embereinek rózsaszínű öltözékével. Vörösből rőtté fakult záporozsjei kucsmát viselő kozákok kék dolmánya, ujjasa és vörös nadrágja vegyül közéjük. A lejtős parton meredező, magányos, száraz fához kötött, félmeztelen Bekljemisev vajda meggörnyedve állt egyszál kék selyem nadrágjában. Kifosztották, megverték, de azért nyugodtan néz a sztreljecek tarka tömegére, mely elpártolt tőle.

— No, sztreljecek — kiáltják a kozákok — mihelyt jóllakik, jót iszik az atamán, törvényt látunk csecses, pofios vajdátok felett.

— Lassú tűzön megsütjük!

— Felhúzzuk arra az akasztófára, ahová a vajdák szokták felakasztani a magunkszőrű szabad kozákot!

A vajda melle bozontos és olyan duzzadt, mint egy asszony emlője. A kozákok és sztreljecek mellénél fogva megrázzák a vajdát, ha elhaladnak mellette.

— Meg kéne fejni ezt a pocakost — mondják tréfásan.

— Ördög-vér jön belőle, nem tej!

— De kár, hogy az atamán nélkül nem lehet végezni vele!

— Pedig de elbánnánk evvel a mocskos pofájával!

A vajda bátran néz rájuk. Feje felett öklök, szablyák, alabárdok cikáznak, de a bojár arca változatlan. Kigombolt rózsaszínű kaftánjában odament a kapitány, aki fejjel magasabb volt a legmagasabbaknál is.

— Petrusa Mokejev!

— Hé, kapitány, birizgáld meg egy kicsit a vajdát, amiért fültövön vágott.

— Nem, fiúk! Ha úgy odasózok neki, mint ő nekem, nem lehet ítélőszék elé vinni — csak temetni lehet.

— Hát akkor bekaparjuk!

— De azért hadd beszélek vele!

A kapitány a vajdához lépett.

— Nagy marha vagy vajda! — mondta. — Ha pofon nem ütsz, inkább ott pusztulok el a gálya fedélzetén, de nem adom meg magam...

— Betyár vagy, Petruha, nem bojárfi!

— Inkább betyár legyek, mintsem ilyen hatökrök verjenek!

— Várj csak, majd vernek még!

— Mondd, félsz a haláltól?

— Én nem félek semmitől. Takarodj innét, te zsivány!

5.

Az atamáni gályáról csengve szállt a Volga fölé Csernojárec jeszaul hangja:

— Cimborák! Az atamán nektek adja a vajda pálinkáját. Igyátok meg!

— Ez már beszéd! Köszönjük!... Gurítsátok ide azt a hordót! Üssétek ki a fenekét, de a dongát ne törjétek össze: bognár vagyok, sajnálom. Serleget ide, vagy rubusit.[1] Nyirfa-rubusit! Igy ni!

Lassanként lement a nap. A homokos völgyekből estenden meleg homok szállt a Volga felé, a Volgáról meg sósízű, hűvös levegő áradt a partra. Por lepte be a kialvó tábortüzeket. A lövészek és kozákok egymást átkarolva sétáltak a parton és dalokat énekeltek.

A magas kapitány ugyancsak felöntött a garatra. A sztreljecek körülvették.

— Derék ember vagy, Petra! Velünk tartasz.

— Kivel tartsak, ha nem veletek?

— Mutasd meg, milyen erős vagy, kapitány!

— Csakugyan erős?

— De még milyen! Vasgyúró!

— Nincs sok erő bennem, fiuk, de a hordót jobban megülöm akárki fiánál.

— Ülj hát rá!

— Ingyen?! Fogadjunk! Ha elfoglaljuk Jajikot vagy Asztrahányt, vagy ahová megyünk — hordó vodka jár tőletek.

[1] A rubusi = nyírfa vagy egyéb fa kérgéből készült ivóedény. — *Csapigin.*

— No jól Ülj rá!

— Várjunk csak, nem jó az egyesség! Mi lesz, ha nem bírod megülni?

— Kettőt kaptok tőlem! Két hordó pálinkát, halljátok?...

— Ülj fel hát, Mokejev kapitány!

— Az asztrahányi Csikmáz kéne még ide. Az is markos legény!

— Csikmáz hóhérból lett lövész. Csak ahhoz ért, hogy kell lecsapni az ember fejét.

— Nincs is nagy erő benne!

— Ülj fel, kapitány. Ha Jajik a mienk lesz és ha nem esel le a hordóról — megkapod a vodkát...

A kapitány az alkonyatban sárgának tetsző, hűs árnyékban levetette porlepte kaftánját, araszos válláról szinte letépte a vörös gyapot inget. Bronztestű, meztelen óriás állt a tömeg előtt.

A kapitány egy fenekével felfelé fordított hordóra ült.

— Odanézzetek! Olyan nehéz, mint egy bivaly! Egészen besüppedt a földbe az a hordó!

— Csitt! Jöjjön ide, aki a legkeményebben tud ütni!

Egy tagbaszakadt, hosszúkarú lövész levetette kaftánját, felgyűrte kék inge ujját és öles nyirfahusángot ragadott.

— Üss!

A kapitány felfújta a hasát, a lövész meg teljes erejéből rávágott.

— Derék bojárfi!

— Úgy látszik, nemcsak fehér kalácson élt!

Az első ütés után megszólalt Mokejev:

— Köldökön alul ne üss, mert felállok, aztán rajtad vágok végig!

A hangos csattanás visszhangozva szállt a víz szinén.

— Üss még!

— Hányat verjek rá, cimborák?

— Ötöt.

— Ilyen vasgyúrónak öt kevés. Tizet üss!

A kapitány megint felfújta magát és a hordón lovagolva kiállta a tíz ütést.

— Elvesztettétek a pálinkát! — mondta, mikor öltözködött és az ütések elhaló visszhangjára fülelt.

— Elvesztettük! Derék legény vagy, Mokejev!

— Jön az atamán!

Egy csolnakból Rázin és Csernojárec lépett a partra. A sztreljecek levették kucsmájukat, a kozákok meghajoltak.

— Miféle verekedés volt ez?

— Hordóra ült a kapitány.

— Játszottunk atamán.

— De el is vesztettük, mert megülte az ebadta!

Rázin odament a kapitányhoz, megtapogatta karját és mellét.

— Úgy-e, sokat kibírsz, Petra? Olyan a karod, mint az acél!

— Bizony, atamán: kis segítséggel, egymagam szoktam vízbe tolni a gályát a turzásról.

— Jól van! Csak edzzed is magad: ilyen vasgyúrók kellenek nekünk!... Az erő nagy kincs! Mire ítéljük a vajdátokat, sztreljecek?

— Tekerjük ki a nyakát, mint egy kakasét!

— Bicskával ügyesebben el lehet nyisszantani...

Rázin kitárta fekete kaftánját és csípőjének szegte mind a két kezét.

— Rakjatok tüzet itt: nem látom jól a vajda pofáját.

A legközelebbi tábortüzet szétpiszkálták. Rőzsét raktak rá. Húsz-harminc száj fújta, élesztgette.

— Gyulladj meg már!

A domb tövében szürke füst kígyózott.

Rázin jócskán ivott, de nem rúgott be, bár nagyon jó kedve volt. Ha mozdult, meg-megcsillantak rőt kucsmája alól kibukó, deresedő fürtjei.

— Lassú tűzön olvasszuk ki a háját! — rikoltotta egy vidám hang a tüzet élesztgető legények közül.

Rázin a hang irányába fordult és elkomorodott.

— Ki kiabál ott a tűznél?

— Egy kozák!

— Állj elébem!

Kékdolmányos, karcsú, fekete kozák termett az atamán előtt. Csizmáját szürke porréteg lepte be.

— Oldjátok fel a vajdát! — parancsolta Rázin és a kozákra fordította szigorú tekintetét.

— Azt akarod, hogy megégessük a vajdát?

— Azt akarom, atamán! Mikor Szamárában laktam, az ottani vajda — ugyanilyen pohos disznó! — nap mint nap megvesszőzte a menyasszonyomat...

— De ez nem a szamárai vajda.

— Tudom, atamán! De csak vajda ez is!...

— Te voltál az a kocsmai szolga, kozák?

— Én, atamán apánk! Szétosztogattam a piarcon a céduláidat és hívtam az embereket, csapjanak fel kozáknak...

Az atamán arca kissé felderült.

— Rendben van. De a jót nem rosszal szokták tetézni. A menyasszonyodat úgy se veheted magad mellé. Mit csinálnánk a hadban a fehérszemélyekkel. De megígérem: ha élve elkerülök még egyszer Szamárába: kézre kerítem azt a vajdát, a menyasszonyoddal meg összeadlak. De most idehallgass: ha lassú tűzön kiolvasztjuk a vajda háját, ahogy te szeretnéd, akkor rögtön vége lesz! Én pedig tudtul akarom adni a cárnak meg a bojároknak, hogy bennünket bizony — akár tetszik, akár nem! — ki kell engedni a Káspi-tengerre... Azt kívánod, szamárai kozák, hogy az asztrahányi vajdához téged küldjelek futárnak? Pedig így lesz, ha ezzel a vajdával az történik, amit te akarsz. Akkor aztán ne csodálkozz, ha az asztrahányi vajda kínpadra von, majd meg a város kerítésére akasztat.

A kozák hátrahúzódott és ötölve-hatolva mondta:

— Azt pedig nem szeretném, atamán apánk!

— Hát akkor kit küldjek futárnak? A hozzám pártolt lövészek közül válasszak egyet, vagy kozákot indítsak útnak? Sajnálom a magam embereit! No, nem felelsz? Tisztulj a szemem elől és vigyázz: haszontalan kiabálással ne vágj a dolgok elébe!

A kozák egy pillanat alatt eltünt.

— Hé, Bekljemisev lövészei! Mit művelt véletek a vajda?

— Korbáccsal ütött bennünket, apánk, ahol csak ért.

— Agyon is vert valakit?

— Hazudni nem akarunk, agyon nem vert senkit, csak ütött bennünket — ez az igazság!

— Meg csúnyán szidott!

— Nincs értelme, hogy kivégezzük a vajdát! A pofáján látom: úgy sem fél a haláltól. De ha derekasan megkorbácsolják a hátát, oldalát, ezt a szégyent a halálnál is rosszabb büntetésnek érzi, és máskor majd tudni fogja: érdemes-e megkínozni másokat; könnyen ki lehet-e bírni a verést. Lövészek! Vegyétek el a korbácsot a kozákoktól, üssétek a vajdát, ahol éritek, csak a szemét ki ne verjétek. Hadd maradjon élni! A legrosszabb kaftánt adjátok rá, útravalónak nyomjatok a markába egy kis cibakot, hogy éhen ne vesszen az úton. Hadd men-

jen, vigye hírül Asztrahányba, milyen jó is az, ha nem akarnak a tengerre engedni minket!

— Ez már igaz!

— Igy lesz a legjobb, atamán!

— Adjátok oda a korbácsot, kozákok!

Rázin és Csernojárec visszacsónakázott a gályához.

6.

A holdfényben piszkossárgának látszó homokon tetőtől talpig fekete vérbe fagyva feküdt a vajda. Csikorgatta a fogát, de nem nyögött. A parton ugyanúgy őgyelegtek a kozákokkal összeölelkezett részeg lövészek, mint azelőtt, de most már ügyet sem vetettek a vajdára. Bekljemisev mellett ócska, rossz lövészkaftán hányódott. A vajda megtapogatta keresztcsontját.

— Az ördög vigye el! — dörmögte. — Úgy végigkorcolt rajtam avval a korbaccsal, hogy tán még a gerincemet is eltörte. Nem százados ez, hanem haramia, nem bojárfi, hanem ördögfióka!

A Volga partján meg-megmoccant egy rőtkucsmás kozák hosszú, vékony alakja. Lábbal a csónak felé feküdt.

»Mégis megölnek? — gondolta a vajda. — Lám, az az átkozott azt lesi, mikor mennek el a többiek.«

A holdfénnyel s a köveknél kerengő örvények tarajával játszadozó Volga felett megszólalt a kozákok fülének oly ismerős hang:

— Nye-e-csáj! Minden gálya útrakész! Indulás!

A vörös és égszínkék kaftános, sötétkék dolmányos emberek a Volgába tolták csónakjaikat. Elcsendesült a part. Csak a rőtkucsmás kozák hevert még mindig ott, csolnakja mellett. A vajda feltápászkodott, megtántorodott, nagyot nyögött, üggyelbajjal meztelen testére öltötte a kaftánt és tovaténfergett. Hátra se tekintett többet. Balkezével a kaftánt tartotta össze, jobbját erősen lóbálta, hogy könnyebb legyen a menés. A bojár hirtelen halálfélelmet érzett. Dagadtra vert, hurkás, meztelen lábát olyan gyorsan szedte, ahogyan csak erejétől tellett: lépéseket hallott maga mögött. Még nem is ért rá gondolkozni, mikor jobbkézfelől mintha láng lobbant volna fel: sötétkék dolmányos kozák állt a vajda mögött. Kezében fokos villogott.

— Adj hálát az istennek, piszok, hogy eleresztett az atamán, különben a másvilágra izentem volna veled.

A vajda kezéből csurgott a vér. Meg-meginogva felelt a kozáknak:

— Látod, kozák, csupasz vagyok, mint a kisujjam.

— Csupasz. De élsz! Az mindennél többet ér! Kutya!

A kozák visszament csolnakjához és eltünt a Volgán. A gályákon csörgött a vas: felszedték a horgonyokat.

A vajda a domb tövére vetődő sötét árnyéksávba, egy kőre ült. A bojárt mélyen megalázták és úgy megverték, hogy minden porcikáját égető fájdalom járta át. De amíg a fához kötözve várta a halált, magábaszállt. Nem káromkodott, igyekezett megőrizni higgadt arckifejezését. Eszébe jutott, hány embert s mily nagyon megbántott életében. Ezért, amikor kínozták, átvillant agyán a gondolat: van egy másik — egy szolgaigazság is... Most, hogy a kozákok szabadon engedték, nem is haragudott rájuk, hanem mind jobban és jobban örült az életnek. Sajog a karja, vérzik? — Ez csupán váltságdíj a nagy csodáért, hogy *él!*

— Csak az a kérdés: elbír-e a lábam Asztrahányig? Annyi vért vesztek, hogy elgyengülök. A húsom meg sajog: csak el ne gennyesedjék. Kar, hogy nincs nyers birkabőr. Különben sebaj, az a fő, hogy élek, hála néked, teremtő atyám.

Ép kezével és fogával letépett egy darabot a kaftán aljából, homokkal megszórta a sebet és bekötötte a ronggyal. Még mindig féltette életét: óvatosan szétnézett a Volgán. Már a gályák is eltüntek. A holdvilágos éjszakában már valahol messze zengtek a hangok: mintha valami dalt énekelnének. Az ezüstös víz széles felszínén két fekete hulla úszott mind messzebb és messzebb...

Balkezével keresztet vetett.

— Uram irgalmazz!

Nem szerette a halottakat és a vízbefultakat. Elfordult, a hegyre nézett.

— Oda kellene menni!

Csak ekkor vette észre, hogy akasztófa árnyékában ül. A bitó csupaszon emelkedett a homokos dombon: a tatárok lelopták róla a kötelet. Nyilván azért, hogy kötőféket csináljanak belőle lovaiknak. A bitófa láttára eszébe jutott: keresztcsókolással hogyan esküdött hűséget a cárnak.

»Szolga-igazság csak-azért-sem lehet! — gondolta magában. — Mi, bojárok a nagy uralkodó szolgái vagyunk. A köznép — akár pénzen vett cseléd, akár adófizető — testestül-lelkestül a mi szolgánk!« — Balkezével a kaftán zsebébe nyúlt. Valami érdes, kemény tárgyra tapintott. Eszébe jutott, hogy kétszersültet kapott útravalónak. Szájába dugott egy darabot, de nem tudta megrágni: annyira fájt a nyaka és állkapcsának minden izma. Kiköpte a cibakot, lassan feltápászkodott, próbált megállni a lábán, de ugyancsak imbolygott. »Ó, te vert vajda! — gondolta magában. — Itt egy halászkunyhó van a közelben, ha ugyan le nem rontották a tatárok. Ha szerencsédre megmaradt, akkor az a halász majd elvisz csónakján a városig.«

JAJIK VÁRA

1.

»Mi, Mihajil Fjodorovics, egész Oroszhon uralkodója, cárja és nagyhercege küldjük a Jajik folyóhoz Mihajil Gurjev kalmárnak és építőmesternek és minden munkásemberének.

»A Jajik-folyó partján — a bástyákat nem számítva — négyszázöles négyszögletes kővárat építsetek. Bástyától-bástyáig mindegyik fala száz-száz öl hosszú legyen. Szegletein négy bástyát kell építeni. A falak közepén pontosan ötvenölönként úgyszintén. Két bástyában vágjatok kaput. E kővárat mind széltében, mind hosszában oromzatosra építsétek, mint az asztrahányi kővárat. A vár falát másfél öl vastagra rakjátok. Magassága a csipkés oromzattal négy ölnyi legyen. Az oromzat csipkéit az egész fal mentén egy ölre építsétek, hogy azokból a bástyákból — ha az ellenség megostromolná a várat — mindenfelé meg lehessen tisztítani a falakat. A vár körül új árkot kell ásni és bele kell vezetni a Jajik folyót. A Jajik mentén pedig jó erős karó kerítést verjetek. Ahol a régi vár font sövénye haladt, ott az asztrahányi palánk mintájára gerendapalánk építsetek. Jajik várának kapubástyáján gúlaalakú templom építtessék az örökkévaló mennyei Megváltó tiszteletére, ebben a két felső mellékoltár Péter és Pál apostolé legyen. A szögletbástyákat kerekre kell építeni...«

2.

Rázin az éjjel ásott földvárban telepedett meg jeszauljaival. A földkunyhókat Jajiktól messze, a tenger felé néző oldalon asták, hogy láthassák a gályákat, csolnakokat. Rázin félkönyökre támaszkodva fekszik egy szőnyegen. Patkós-csizmás lába szinte beleér a kihunyó tűzbe. Az ataman előtt balkéz felé a nádas zug: meg-megostromolja a tengeri szél és a hullámsereg. Olyan, mint a megérett, de le nem aratott vetés. Balra a hegyen — a kis ablakon át jól lehet látni! — a várfal bástyáinak teteje kéklik. Rázin szőnyegét földpárnára terítették: az atamán a kiszögellésnek veti vállát. Egyik oldalánál vodkás hordó, a másiknál rézpántos láda áll. A ládán csillogó szálakkal átfont templomi viaszgyertya ég, melyet magas ezüst tartóba dugtak. A hordó mögött Lazunka fekszik. A bojárfi időnkint megtölti vodkával a bádogkancsót.

Rázin a bojárfi felé nyujtja nagy kezét, de oda se néz. Szótlanul átveszi és felhajtja a teli kancsót. Az atamán aranyszínű atlasz ujjasára narancssárga fényfoltokat vet az izzó parázs. Mellét sötét pettyek tarkítják: bajuszáról és deresedő szakálláról oda csepegett az ital. Lazunka gyakran feláll, megpiszkálja a zsarátnokot és egy lapáttal nyirkos homokot szór rá, hogy a gazda csizmája meg ne égjen... Rázin nem falatozik, csak iszik. Félig behunyja szemét, de néha felnyitja és éles tekintetét mereven fúrja a tenger végtelenjébe. Ha olykor-olykor nem nyujtaná ki kezét a vodkáért, azt lehetne hinni: szundikál.

A föld-fedezék mögül, az árokból, hosszú, átható fütty hallatszik: őr fekszik ott. A bojárfi kibújik a burgyugából.[1] Rázin felveti szemét: Lazunka alakjának csak egy részét: az újjas kék alját, a vörös nadrágot és csizmát látja. A bojárfi nemsokára visszamászik.

— Ugy sejtem, atamán, foglyot ejtettek legényeink.

— Lépéseket hallok... Már vezetik is.

Lazunka leül, hegyezi a fülét, de hasztalan. Csak akkor hallja már, mikor egészen közel érnek.

— Az atamán elé vezessetek! — szól valaki.

Rázin vörös-buggyos nadrágjának zsebébe nyúl és megérinti pisztolya markolatát.

— Jajiki kém, atamán!

— Hozzátok ide. Kiféle-miféle?

[1] Burgyuga = földkunyhó, földfedezék. — *Csapigin.*

A földkunyhó előtt megreccsen a homok. Valaki ütésre lendíti karját. Egy magas szakállas férfi meggörnyedve bújik be a fedezékbe. A korcos kozák-jeszauli kaftánt viselő kém oldalán korbács és üres szablya-hüvely fityeg. Napbarnította arca sovány, tekintete éles. Rázin meg se moccan, de majd felökleli szemével a belépő foglyot. A kém kezét hátracsavarták.

— Hé, vegyétek le róla a bilincset.

Egy kozák szintén bebújik a földkunyhóba, feloldja a kém kezét.

— Menj vissza őrhelyedre, sólyom! Nincs rád szükségem.

A kozák eltünt.

Az atamán ismét a fogolyra veti tekintetét.

— Ülj le, Fjodor! — mondja neki.

— Azt hittem, atamán apánk, meg sem ismersz már — hiszen csak egyszer láttál. Úgy látszik, jól megnézed az embereket!...

— Mi jót hoztál?

— Mi jót hoztam? Hát a vár kulcsát bizonyára nem hoztam, de kell is az nekünk! Nagyon várunk már, atamán!

— Jó-jó, de hogy jutunk a várba?

— Hadd kuporodjak le egy kicsit.

— Itt csakugyan le kell ülni!

A vendég letelepedett. Törökösen maga alá szedte a lábát.

— Abban fő a fejem, Sztyepán Tyimofejevics, hogy' is ereszszelek be. Ma éjjel meg holnap még várj nyugodtan. Holnap éjjel a kapubástya mellékoltárainál ünnepi misét tartanak Péter-Pál apostolok tiszteletére. Mihelyt éjjeli misére harangoznak, gyere a várkapuhoz az embereiddel. Minél hitványabb kaftán legyen rajtatok. Mindenki ácsbárdot tűzzön az övébe. Úgy harminc-negyven kozák jöjjön, add ki a parancsot: a többi lesben hasaljon és csak füttyszóra szaladjon elő, ha már kinyitjuk a kaput. Én azok közül állítok őrséget, akik Jajikba várnak téged. Ha megkezditek a bevonulást, azok eltakarodnak a kaputól. A vár kulcsát Ványa Jacin, a városfő[1] kezeli. Ha bejöttök, a várkapitánnyal végezni kell: úgy neveli a sztreljeceket, hogy hívek maradjanak a cárhoz. Poroszlókat, kémeket tart, hogy híradással a bojárokhoz küldözgesse őket... Szeret enni-inni, a más ruháját felvenni. Én majd lekenyerezem, leitatom és ráveszem: engedje be az ácsokat, hogy erősítsék meg a karókerítést.

[1] A városfő — *gorodszkoj golova* — ebben a korban a várkapitány és a polgármester tisztségét látta el. — *A ford.*

— Én szeretem a magam embereit, Fjodor!

— Én talán nem?! Hát potyára írtam én neked, Sztyepán Tyimofejevics? Fegyka Szuknyin nem szokott a levegőbe beszélni.

— Jól van! Hé, Lazunka, fontos vendégünk vagyon. Nyisd ki a ládát, ha akad benne egy kis francia bor, vedd elő.

— Van még itt, atamán!

— Ide vele, öcsém! Hahaha! Így hát felcsaptál kémnek, Fjodor? Hahaha! Gyere, hadd öleljelek meg. Az imént itt hevertem és a tengeren tűnődtem, de most jót akarok inni.

— Most nem érek rá dáridózni, Sztyepán Tyimofejevics... Hogy jutok vissza a várba, ha nagyon a kancsó fenekére nézek? Csak rövid időre engedtek el. Még világossal vissza kell mennem, mert éjjel nem eresztenek be. Már pedig minél hamarább a várban kell lennem, mert ládd, sok bajom van ezzel a Jącin kapitánnyal: ravasz ördög. Ha nem szeretné annyira az itókát, nem lesné olyan mohón az ajándékot, Moszkvába vitetne, a kínzókamrába...

— Nem tartalak hát! De útravalónak igyál egyet, aztán siess, ha olyon fontos a dolgod...

Koccintottak a bádogkancsókkal egymás egészségére és összeölelkeztek.

— Sztyepán! — tette hozzá a jeszaul. — Vigyázz, fel ne riasszák az embereid a jajiki lövészeket. Egyetlen csatakiáltás, füttyentés vagy puskalövés ne essék a város közelében.

— Én is meg az embereim is megszokták, Fjodor, hogy alattomban kell a dolgoknak nekivágni.

— No, sok szerencsét, isten áldjon!

3.

A sovány, sárga arcú, ösztövér városfő a házigazda ruháit: a gerendafalra aggatott kaftánokat próbálgatta sorra. Fjodor Szuknyin jeszaul a nagy asztalnál, a szentképek alatt, a szép sarokban ült. A házlasszony — nyalka kozákasszony — két lányával hordta és tálalta az asztalra az ételeket.

— Csakugyan nem haragszol, Fjodor Vasziljev, hogy a kapitány — vendég létére! — magára szedi gúnyáidat?

— Ugyan, Iván Kuzjmics! Dehogyis! Csak vedd el, amelyiket akarod. Szívesen neked ajándékozom, ha megtetszik...

A vár dolgaiban úgyis te vagy a gazda, mi meg mindnyájan szófogadó híveid vagyunk... Tudom, milyen becsben állsz a cárnál....

A kapitány ide-oda futkozott pipaszár lábain. Lehúzott cingár termetéről egy ezüstös nyárfalevél színű kaftánt és málnaszínűt öltött helyette. Asztalhoz ült, egyik kezével szétsímogatta gyér szakállát, a másikkal a grízes lisztből sütött, csukahúsos bélesért nyúlt.

— Sokat eszem, de engem meg a galandféreg esz meg.

— Hogy-hogy?

— Ez a derék galandféreg már csak a csontom-bőröm hagyta meg.

— De miért? Mondd el mindig az asztali áldást, akkor egészségedre válik az étek.

— Tönkretett a pántlikagiliszta... Egy Törökországból hazatérő német doktor cédulát adott arról a gilisztáról, aki bennem lakik.

A városfő a nadrágja zsebébe nyult, sokáig kotorászott benne, majd elővett egy nyűtt sárga levelet és odaadta a házigazdának. Részegen és ravaszul rákacsintott.

— Olvasd csak, Fegyko Szuknyin, betyárjeszaul!

— Miért vágsz ilyen csúfnevet a fejemhez? Különbenis rosszul olvasok.

— Ej-ej, nagy gézengúz vagy te! Nem volna szabad kikotyogni, de én nem félek megmondani: a cári poroszlók kiszimatolták, hogy levelet írtál annak a martalóc Sztyenyka Rázinnak és Jajikba hívtad! És te nem tudsz olvasni? Csak olvasd nyugodtan. Ha jó barátságot tartasz velem és megmegajándékozol, nem árullak be.

— Nincs is miért beárulni, Iván Kuzjmics... De tudom: hányszor megesik, hogy ártatlan emberre is rásütik a vétket és kiadják! Igyál!

— Iszom és eszem! Az én hivatali kötelességem az, hogy nyitva tartsam a szemem, de láddd — itt van a mi barátságunk is... Az én tisztem alantas: folyton rám irsogálnak, parancsolgatnak... de én azért pártodat fogom! Csak olvasd hát, hisz tudom, hogy nagyon mívelt ember vagy; ne is titkold — olvasd: milyen szert írt nekem ez a német.

A jeszaul lassan olvasni kezdett, a városfő pedig mohón falt, vedelt, csak néha szúrt közbe egy-egy szót.

— »Jagánusz Stern macklenburgi doktor recipéje Jajikstadt bürgermejsztere: Iván Jacin részére. Iván Jacin bürgermejszter belében pántlikagiliszta vagyon. Akinek pedig ilyen betegsége vala, azt ő, Stern doktor, különb-különb szerekkel orvoslá, és e kórt purgálással kihajtá a bél nyilásán Némelyik giliszta három, négy, sőt öt rőfnyire is megnő. De nagyon sok emberben nincs ilyen féreg. E kórság a rossz belső nedvek miatt keletkezik. A galandgiliszta közvetlenül a belek mellett nő és néha kis híján eléri a belek hosszúságát. Szélessége ujjnyi. Azzal táplálkozik, mit az ember eszik és iszik.«

— Tolmács révén iratta a német a recipét, mert egy mukkot sem értettem abból, amit gagyogott... Hát ha ez az igazság, Fedor, akkor nem gyógyulok meg soha, akkor elpusztít ez a pocsék belső féreg?! Csak abban remélek, hogy hazudik a német!

Szuknyin jeszaul tovább olvasta:

— »És mivel ez a giliszta igen közel vagyon a belekhez, eltömi az embernek ama ereit, melyeken át a máj erőt és vért vészen magába. Ez a nyitja, hogy e kórságban szenvedő felebarátaink gyengék és ösztövérek, jóllehet sokat esznek isznak.«

A kapubástya tornyában megkondult az éjjeli misére hívó harang.

— Fehérnépek! Rögtön világot a képek elé! — kiáltotta Szuknyin. — Szentmise folyik a templomban.

Felállt és keresztet vetett. Felkelt a városfő is, és hosszú karjával ittasan hadonászva keresztet vetett.

— Én pedig úgy vélem, Fegyko Szuknyin: azért jön ránk minden kórság, mert ünnep előestjén is eszünk-iszunk, mint a böszörmények, istenre nem gondolunk.

— Az isten nem tiltja az evést-ivást, Iván Kuzjmics. Csak az a bűn, ha asztalnál káromkodunk, vagy felebarátunk ellen rosszat forralunk!

Belépett egy lövész, meghajolt a házigazda és a városfő előtt.

— Munkásemberek, ácsok várnak a várkapunál, Iván Kuzjmics. Be akarnak jönni, hogy gyertyát állítsanak a két szentnek és imádkozzanak hozzájuk. Beeresszem-e őket? Ha igen, akkor kulcs kell!

— Kergessétek el őket! Tömérdek haramia hemzseg a vár környékén, ezek az ácsok is bizonnyal tolvajok.

— De ha csakugyan ácsok, be kell engedni őket. A várkerítés elkorhadt; nem ártana megerősíteni, jó oltalmat ád, ha

megtámad bennünket az ellenség. Aztán meg a várban is akad tatarozni való: a templomra, hídra szintén ráfér a javítás...

— Hányan vagynak, sztreljec?

— Vagy harmincan, Iván Kuzjmics.

— Gyerünk, nézzük meg... A te kozákjaidban nem nagyon bízok, Fegyko. A sztreljec — az más. A lövészek derékul szolgálják a cárt. A te kozákjaid betyárok!

— Csakugyan betyár volna minden kozák? Nesze, itt a doktorod recipéje!

— Adszi, gyerünk! Hopp, várjunk csak! A kerítés kulcsai az ócska kaftánban vagynak.

— Vedd ki belőle, Iván Kuzjmics!

A városfő kivette a kulcsokat a régi ruhájából és az újba tette át, és skarlát kaftánjának szárnyait széttárva, elindult a kapubástya felé. Szuknyin követte és valahányszor Jacin megtántorodott, készséggel belekarolt.

A bástyáról mind szélesebben ömlött a harangzúgás a végtelen messziségbe. Jacin meg-megrázta fejét és nagyott döfött a levegőbe.

— Eláztál, kapitány! Biztosan leszoptad magad. Ej-ej, ez nincs rendién... A szemem lát, a nyelvem forog, de kezem-lábam mintha nem is az enyém volna: nem érzem.

4.

— Az ördög se jut be ebbe a Jajikba! Fal, sánc, árok, magas kerítés, záros kapu!... Odanézz, minden karó — gerendányi vastag szálfa és mindegyik tölgyből vagyon.

— No majd az atamán! Olyan, mint egy varázsló. Szablya nem fogja, golyó nem járja...

— Úgy sejtem, miséznek a templomban, a kapubástyán.

— Hát már elfelejtetted? Holnap Péter-Pál vagyon.

— Ahá, hallom is: énekelnek a papok. Hogy harangoznak! Itt jó messzire szállhat a harangszó: tenger, puszta mindenütt...

— Bevezetnek bennünket a várba: tegnap kémet fogtak a mieink.

— Elfogták, pisztolyát, szablyáját elvették tőle, de vissza is adták, aztán visszaengedték Jajikba.

— Bizonyára így kellett.

— Így-így. De mikor idefelé jöttünk, azt a polyák Ruzsinszkij ezredest nyílt csatában vertük tönkre. A sztreljecek kisebb

részével — látod — egy bárkán mégis sikerült egérutat nyernie. Igaz, hogy a javarészük — majd minden asztrahányi lövész — mihozzánk állott.

— Hányan vagynak?

— Háromszázat olvastunk meg, de annál is többre rúg a számuk.

— Asztrahányiak?

— Azok. Esztendős lövészek.[1]

— Tyühaj!... Odanézz, csak nem az atamán jön ott?

— De az az!

— A járása — az övé, de a gúnyája — nem az övé.

— Ő az! Csernojárec jön mellette. Rajta is rossz kaftán vagyon.

— Nézd csak! A jeszaulok is mind rongyos, ócska kaftánt vettek magukra. Fegyver nincs náluk, csak egy-egy szekerce...

— Egy mukkanást se! Hallgass... Az atamán ránkparancsolt, hogy ne beszélgessünk.

Rázin odament a cserjés közt hasaló őrökhöz.

— Szót hallok sólymaim! Egy hangot se többet! Jó mélyen ássátok be magatokat. Ha füttyentünk, puskástúl rohanjatok a vár kapujához. El ne aludjatok!

— Úgy lesz, atamán!

Rázin és a jeszaulok felmentek a lejtős parton. A vár bejárata előtt gerendahíd, a hídon túl tölgykerítés. Belülről retesszel, zárral csukott erős kapu vezet át rajta.

Mikor közvetlenül a karókerítéshez értek, levették kucsmájukat.

— Hé, jó emberek! Jajik kegyes urai. Sztreljecek, kozákok, várlakók.

A kapubástya őrszobájának ablakán kikukkantott a kapuőr.

— Mi kéne, rongyosok?

— Imádkozni szeretnénk, jó ember, meg gyertyát gyujtani Péter- és Pálnak! Jámbor keresztyének vagyunk, s holnap ünnep lészen.

Rázin szavait megtoldotta Csernojárec:

— A sajkánkat összetörte a vihar. Hány napig hányódtunk

[1] Esztendős lövészeknek — *godovaljnyiki*-nak — azokat a sztreljeceket nevezték, akiket egy évi szolgálatra vezényeltek Asztrahányba. A szó a *god* = év szóból származik. — *Csapigin.* — *A ford.*

a tengeren! Nem is láttunk napvilágot... Tudod, a Tyerekhez igyekvénk, de...

Az őr — mivelhogy volt ideje bőven — megeresztett egy tréfát.

— Ej, te legény — mondta Csernojárecnek — olyan a képed, mint egy zsiványé. A mi asszonyaink meg épp az ilyen zsiványokért bolondulnak. Ha takaros ruhát adnánk rád, minden lány beléd habarodna. Micsoda szem! Mondom: igazi betyárpofa! Hát aztán miért indultatok a Tyerekhez: rabolni vagy koldulni?

— Nem koldusok vagyuk mi, édesöcsém, hanem ácsok, munkásemberek!

— A pofátokról ítélve bizony nem kézművesek, hanem kalózok vagytok. De azért szólok a sztreljecparancsnoknak: ő itt a gazda. Ha ő bebocsát, én nem bánom... Hányan vagytok?

— Leszünk vagy harmincan!

A tolóablak becsukódott. Jócskán telt az idő. A tengerről estenden még sűrűbb homály kúszott a lapályra, de a bástyák felső felét még megvilágította a kihúnyó nap fénye...

Megnyikordult a várkapu, vascsörömpölés hallatszott: maga a várkapitány közeledett a sánckerítéshez. Hódprémmel körülszegett lövészkucsmája a tarkójára csúszott. A kozákok a karók közti résen át jól látták, hogy a városfő ugyancsak dülöngél, és ittasan, álmosan bámul ki rájuk.

— Mit kerestek itt, rongyosok? — kérdezte.

A kába szempár gyanakodva meredt a sánckerítés túlsó oldalán várakozó tömegre. A karók mögött födetlen fejek hajbókoltak.

— Munkát keresünk, apánk... Csernoj Járban ácsmunkát végeztünk: megerősítettük az őrbástyákat a kalózok ellen. Aztán a Tyerekhez akartunk menni, de a tenger elbánt velünk...

— Jajik is szűkében van a kenyérnek. Nem hoztak elég gabonát. Felkopik az állatok. Hányan vagytok?

— Csak harminc fő, vagy tán annyi se — még nem számoltuk meg: hány veszett a tengerbe máma.

A várkapitány öklendezett, szuszogott, sokáig csörömpölt a kulcsokkal. Sehogy sem talált bele a zárba, de azért a világért sem bízta volna másra ezt a munkát — végülis kinyitotta. A szesz nagyon a fejébe szált és elaltatta szokásos gyanakvását. Belökte a vaskapu két szárnyát és előre indult.

Meg sem fordult, vissza sem nézett a betóduló csapatra. A kapuőr durcás arccal állt a kapu fölött, az őrház lépcsőjén. A várkapitány odament hozzá, átadta neki a kulcsokat és ráparancsolt:

— Engedd be ezeket a rongyosokat, de olvasd meg őket! Harmincnál több nem jöhet be. A kulcsokat meg majd hozd el Szuknyinékhoz...

A kapun túl megint belekarolt Szuknyin. A kozák az őrséghez fordult, intett, hogy oszoljon szét. A kapitányt pedig visszavezette a házába.

— A leghátulsó maradjon kívül a falon, füttyentsen — parancsolta Rázin, mikor bement a kerítés kapuján.

— Úgy lesz!

— Csikmáz hegyeset tud fütyölni!

Az alkony homályába burkolt téren mint kísértetek, jöttekmentek a városi népek, meg-megálltak a fabódék előtt és portékára alkudoztak. Sétáltak köztük bárányból kucsmás, kék köpenyes kozákok, és nyárfalevél színű világos kaftánt viselő puskás, alabárdos lövészek.

A gúlaalakú toronyban ünnepien zúgtak a harangok. Rázinék beléptek a várba... Rázin előreengedte embereit és megállt a bástya ívei alatt. Egyetlen polgár se tekintett a jövevényekre. Csak az őr nézett rájuk az esthomályban egészen sötétnek látszó, durcás arccal, mely oly simának tetszett, mint a szürke gránit. Miután átvette a kapitánytól a kulcsot — és azzal együtt mintegy a parancsnoki hatalmat is— gőgösen állt előbbi helyén.

— Hé, rongyosok, megmondták, hogy csak harminc mehet be, akkor mért jöttök negyvenöten?

— Nem tudsz számolni.

— Dehogy nem! Az egyházi ábécés könyvből tanultam; elolvasok én ezerig is.

— Rosszul olvasol, muzsik!

— Hé, ki fütyöl ott, mint egy betyár?

— Azért van szája, hogy fütyöljön.

— Miért ne fütyölne, ha jólesik neki?

A jövevények mind sűrűbben tolongtak az őr körül. Eleinte csak rongyosok jöttek, de nemsokára kék és bíborvörös kaftánok tüntek fel a szürkületben...

— Nem értem — az anyjuk kiskésit — hé, ki fütyöl ott? Az ördög vigyen el benneteket!

— Ivásko Kondirj lelke süvöltözik!

— Úgy látszik, visszajött a másvilágról, hogy másodszor is elpusztítsa Jajikot.

— Bajunkra még ez a harang is úgy kong, hogy semmit se lehet hallani.

— Ne ugrálj ott, te strázsa!

— Árulás! Úgy sejtem: az! — A strázsa kétségbeesetten futkosott a lépcsőfokokon. — Őrség! Hé, kozákok! Hová vitte őket az ördög? No itt hét baj lesz

— Lesz itt hetvenhét is.

— Mert a baj fiadzik ám!

— Mikor lesz már vége, átkozottak?

— Holnapután kiskedden, borjúvágó pénteken! Le is út meg fel is út, ne zárd be a várkaput!

A strázsa leszaladt a lépcsőn és a beözönlők közt átfurakodva igyekezett a vár belseje felé. A várkapun most már lovas csapatok vonultak be...

— Árulás! Árulás!

A pipa felszított parazsának világánál soha nem látott sötét és világoskék meg vörös ruhák táncoltak a strázsa szeme előtt. A mérhetetlen sötétség is összefogott a vár ellen vonuló néppel: a tengerről fekete-kék fellegek kúsztak az égre. A mennybolton sárga és fakó villámok cikáztak.

— Karóba huzatlak benneteket, gazok!

A sánckerítés felé újabb tömeg tódult a hídon. Elől magas, izmos, fekete alak lépkedett kopogós, patkós csizmában és pipált. A strázsa becsapta előtte a sánckerítés kapuját és gyorsan a lebocsátott reteszért nyúlt, de a higgadtan pöfékelő fekete ember berúgta a rácsos kaput. A kerítés kapuja nagy nyikorgással tárult ki. A strázsát fejbe sujtotta valami. Előrelökődött és egyetlen nyikkanás nélkül elterült a vaskapu előtt. Pjotr Mokejev százados kiverte pipáját a puska agyán és átlépte a hullát. Rá se tekintett. A mögötte haladó karcsú kozák látta az előbb, hogy az őr be akarta reteszelni a rácskaput. Lehajolt, felemelte a strázsát, kicipelte a hídra és a korláton át a sáncárokba dobta. Az őr kezéből csörömpölve estek a kulcsok a hídra.

— Várjunk csak! Ha a szamárai csaplár elejtette a kulcsot, mindig felszedtem; ezek pedig nem is kis korcsma, hanem nagy vár kulcsai, ezeket meg kivált felveszem!

Bő nadrágja zsebébe dugta a nehéz kulcsokat és a várba vonuló kozákok után szaladt... Rázin emberei még mindig

csapatostul tódultak befelé. A fekete emberek fegyvereket cipeltek a vállukon vagy húztak maguk után. A tengeren messze zúgott a visszhang:

— Nye-csá-á-áj!

A távoli partok gyengén verték vissza a kiáltást:

— Jö-ö-ön Nye-e-ecsáj!...

A végtelen kék síkon sok-sok apró fény villant fel és a nagy fekete gályák jelentek meg rajta. És abban a várban, ahol az előbb még ünnepélyesen zugott a harang, most riadót vertek.

— Hej, üssétek agyon azt, aki a harangot félreveri! — dörgött egy hang, amelyet mindenki meghallott a várfalon belül és kívül egyaránt.

A kapubástya lépcsőjén patkós csizmák dübörögtek felfelé. A harang kondult még egyet és elhallgatott.

A varba szüntelen özonlött a sereg.

— Mit nekünk a földkunyhó: most már mienk a vár! — kiabálták.

— Csak beljebb, beljebb, cimborák!

— Odasüss, felserkentek az ördögök. Lidérc-lángot gyujtottak.

A teren fáklyások futkosnak össze-vissza.

— Hátha a mieink?

— A mieink nem világos kaftánt hordanak. Ezek jajiki sztreljecek.

A világos kaftánosok a fáklya lobogó fényénél felfejlődtek, sorbaálltak. Izgatottan kiabálták:

— Hol van Jacin?

— Szuknyinnál; iszik!

— Elitta a várat! Árulás!

— Zsiványok vannak a várban!

— Hívjátok ide azokat a kozákokat meg polgárokat, akik a nagy uralkodó hívei.

— Hé cáriak! Foglaljátok el a sarok-bástyákat!

A szövétnek-sorok mint lángoló láncok, húzódtak a szögletbástyák felé.

— Ágyúval lőjétek a várat!

— Varjatok még egy kicsit! Hol a kapitány?

— Megmondtam már, hogy iszik.

— Cipeljétek ide úgy, ahogy van. Hé, hozzátok ide Jacin kapitányt a bástyára!

A jajiki lövészek kiabálását megint túlharsogta egy hang,

melyet meghallott az egész vár és meghallották a tengerparton álló gályák:

— Hé, sólymaim! A mi embereinkből állítsatok őrséget a kapuhoz, parancs nélkül egy lelket se engedjetek se be, se ki!

— Úgy lesz, atamán!

5.

Szuknyin jeszaul selyemhímes kék ingben ül az asztalnál. A részeg várkapitány — az ajándékba kapott kaftánban — kucsmájába dugott arccal fekszik a padon.

— Szedd le a halszálkát, cseréld ki az abroszt, asszony! Abroszt váltottak.

— A maradék bort öntsd ki a butellába, anyjuk, meg aztán tedd ide a méhsörös korsót, de ne azt töltsd bele, amivel a vendéget kínáltad!... — tette hozzá.

— Hát még mindig nem volt elég a bor?

— Ne feleselj! Háztűznézők jöttek a várba!

— Hiszen mindig kitaláltok ti valamit, csak győzzön az ember hallgatni benneteket. Mindennap lakzi van nálatok, ti korhelyek, meg névnap.

— Hát ma legyen a te kedved szerint: ma névnapot tartunk... Sztyepán Rázin bejött a várba.

A várkapitány tágra meresztette a szemét és felült a padon.

— Aruló vagy, Fegyko! Ezt már régen tudom... De megállj, kutyaházi, most szorul a kapcád! Holnap lesz a napja: fedezettel kísértetlek Asztrahányba!...

— Mi az Iván Kuzjmics?! Tán rosszat álmodtál? Felébredtél? — kérdezte gúnyosan Szuknyin.

— Felébredtem én már regen. Hallottam, hogy mit beszéltél. Most már mindent tudok! Sztyenyka Rázint várod. Itt az ideje, hogy végezzek veled.

— Vesd le a kaftánomat, kapitány!

— Ajándékba kaptam, nem adom vissza. A cár parancsára úgyis elkobozzák majd minden vagyonod.

A pitvarban kattant az ajtó kallantyuja; lábdobogás hallatszott. Négy lövész rohant be a szobába. Egyikük fáklyával világított.

— Miért engedted be a kalózokat a várba, kapitány?

— Ki? Én? Kalózokat? Hol vannak?

— Szaladj a térre, Jacin! Mondd meg, mit kell csinálni.

— A mi embereink már a szegletbástyákon ülnek!

A kapitány vaktában tapogatva kereste a lócán a kucsmát, de kucsmája, kaftánja lent hányódott a padlón.

— Mit ülsz itt? Sürget az idő!

Jacin felemelte részeg kobakját.

— Fiúk! Fogjátok el ezt a zsiványt.

— Kit?

— Fegyka Szuknyint, ezt a kutyaházi betyárt!

— Ez meghibbant!

— Pfü, az ördög vigye el!

— Gyerünk! A mieink pattantyúval akarják lőni a várost!

— Mi? Ti is a rablókhoz pártoltatok? Nekem és a cárnak engedelmeskedjetek!...

A lovészek indulni készültek. A várkapitány felállt, üvöltözött és toporzékolt.

— Akkor takarodjatok, árulók!

A lövészek elmentek. A várkapitány a házigazda felé fordult és megfenyegette öklével:

— Lakat alá kerülsz, Fegyko cimbora.

Szuknyin felkelt az asztal mögül, két ujjal lendületesen keresztet vetett a sötétarcú szentek felé, akik előtt mécsek lobogtak, aztán a várkapitányhoz lépett és az odaajándékozott kaftán gallérjánál fogva megragadta.

— Fogd ki magad az én hámomból, Iván. A halálnak a régiben is szép vagy...

A kapitány hallgatott. Úgy rémlett, mintha nem hallaná a gazda szavait, bamban bámult maga elé, nagyokat csuklott és erőlködött, hogy eszébe jusson valami, ami nagyon fontos. Megadóan tűrte, hogy kifordítsák a málnaszínű kaftánból. Szuknyin felvette a padlóról a kapitány kucsmáját, ruháját és ráhúzta. Még az üres szablyahüvelyt is felcsatolta a derekára.

— Mehetsz, Kuzjmics! Ha elköltözöl ebből az árnyékvilágból, mondd meg nagyapámnak, hogy köszöntetem — szólt és kivezette a lövészkapitányt. Hamar visszatért.

A kerekarcú, keményhúsú, gömbölyded háziasszony háttal állt a kemencének; nagy mellén összefonva tartotta meztelen karját. Szeme nevetett. Szuknyin odament hozzá.

— Jó mézsört főztél, asszony! Hadd csókoljalak meg érte. Te, te, de kemény a húsod! — Izmos karjával átnyalábolta feleségét és hangos cuppantással csókolgatni kezdte.

— Olyat kotyvasztottam, amilyet kértél.

— Négy kupától megbolondult a kapitány, még most se tért észhez, az utat se látja!

A jeszaulné felnevetett, és enyhén ellökte magától az urát.

— De rám ragadtál, édes uram! Éjjel bezzeg nem így csókolsz! Akkor azt gondolod: csak minél hamarább essünk túl rajta és aludjunk.

6.

A fáklyavilágnál zöld kaftános lövészek bukkantak fel és tolongtak a bástyák felé. Rázinék rájuk lövöldöztek. Ők meg vissza.

Pjotr Mokejev százados egyik kezében fáklyát, a másikban alabárdot tartott. Széttárta rózsaszínű kaftánját.

— Engedjétek a bástyákba őket, ne álljátok útjukat! Hozzatok deszkát, törjétek össze a bódékat!

A lobogó fáklya világánál csattogni kezdtek a téren a bárdok. Recsegve hulltak a deszkák, csikorogtak a szögek, garmadával omlottak a lövészek és a kozákok lába elé a portékák. De a bódékat szétromboló harcosok közül senki sem szedte fel az összetiport javakat. Csak néhány, nagy kutyához hasonló kócos alak mászkált a pusztítók lábánál és női hangon üvöltött, sikoltozott:

— Jaj a vagyonkám! Oda mindenem!

— Összetaposták minden javainkat!

— Végünk van! Ó, az átkozottak! — kiabáltak és nyalábszámra ráncigálták ki a színesruhájú lövészek csizmája alól a húsdarabokat, a vásznat, kelmét, ruhaneműt, hogy a sátrakból a komor házak mögé cipeljék.

Az ellenséges sötét bástyák előtt — összehordott deszkák és gerendák halmaza tornyosult.

Mokejev hangja úgy harsogott, mint a harsona:

— Fogd meg ezt a szövétneket! — mondta és odaadta a fáklyát egy lövésznek. Hóna alá kapott egy gerendát és a végét nagy lendülettel a bástya ajtajának döfte. A szorosan bezárt tölgyajtó behorpadt. — No még egyszer!

A második ökleléssel félfástúl beszakította az ajtót.

— Dobáljátok be a deszkát a bástyába! — rikkantotta kurtán és élesen — gyujtsátok meg őket, cimborák!

A lövészek a bástya aljának belsejébe dobálták a deszkákat és meggyujtották. Az alsó lövőrésből megeredt a füst.

Hirtelen megvilágosodott a bástya kőfala: vörösre festette a tűz. A fenti ágyúkból sortűz dördült el. Villantak egyet a várfal öles agyarai: az oromzat csipkés mellvédei.

— Szorosan a falhoz, cimborák!

— Sebaj, apánk! Csak az égbe lövöldöznek, mi meg kifüstöljük őket, mint svábbogarakat a hasítékból... — kiáltott Mokejev.

A másik bástya ajtaját is bezúzta. A másik bástyában is ropogott már a meggyujtott deszka, füstöltek a lövőrések és a sötétben a sok, apró fáklyafény között hirtelen óriásira tátotta vörös lángtorkát a tűz.

Rázin vállon veregette Mokejevet:

— Derék legény vagy, Petra!

A százados fáklyát tartott a kezében és felfelé nézett.

— Dobjatok a tűzre, kozák, lövész cimborák!

A bástyák betört ajtajában mind hevesebben és hevesebben lángolt a tűz. Fentről kétségbeesett hangok szólongatták a kozákokat:

— Oltsátok el a tüzet, kozákok, megadjuk magunkat!

A másik bástyából hasonlóképpen kiabáltak:

— Megadjuk magunkat, cimborák.

— Ahá! Úgy látszik, megpörkölődtek egy kicsit! — mondta Mokejev. — Verjétek szét a tüzet csákánnyal, alabárddal, hadd jöjjenek le az ebadták.

A világoskaftános lövészek kiözönlöttek a bástyákból. Megmegrázkódtak, prüszköltek és mohón szívták be a friss levegőt.

— Hé, sólymaim, a jobboldali bástyánál is rakjatok tüzet!

Rázin hangjára máris ugrottak a kék és rózsaszínű kaftános lövészek. Fáklyájukat foguk közt tartva cipelték halomba a gerendákat és deszkákat. Pattogva kapott lángra a tűz és ismét megélénkült a sötét bástyafal: vörösre festette a fény.

— A tűz mellett ássatok gödröt.

Valahonnan ásókat kerítettek. Ezekkel és alabárdjaikkal nagy, fekete gödröt ástak a tűznél.

— Csak minél szélesebbre és mélyebbre ássátok! — mennydörgött az atamán hangja. — Állítsatok tőkét bele.

Hosszú gerenda puffant a gödör szélére; a gerendára merőlegesen vastag tönk csúszott lefelé, míg a vége a gödör fenekébe süppedt.

— Hé, Csikmáz! Hé, asztrahányi!

— Itt vagyok, atamán!

A Golovljenkov-prikáz málnaszínű kaftános, hosszúkarú lövésze odament a tönkhöz.

— Szoktál-e nyakazni, Csikmáz?

— Megtanított rá Moszkva, nem egyszer nyakaztam!

— Vesd le a kaftánt, fogj egy bárdot!

— Igenis...

— No, jajiki lövészek, ki tart velünk és ki akar a másvilágra költözni? Beszéljetek!

A fekete alakhoz, aki csípőnek szegett kézzel állt és villámló tekintettel nézett a tömegre, odament egy nagyszakállú, galambősz lövész, levette kucsmáját, fejét mélyen meghajtotta és az atamán lába elé szúrta alabárdját.

— Elébed állok, szabad sasmadár. Esdve kérlek: engedd el azokat, akik nem akarnak szolgálni, engedd el Asztrahányba.

— Téged már láttalak! Te lőttél a bástyáról?

— Én lőttem, atamán! Pattantyús vagyok...

— Nem akarsz közénk állni?

— Öreg vagyok én már ahhoz, fiam. Meg aztán mindig hűséggel szolgáltam a cárt, az uralkodót, és a ti igazságotokat nem ismerem... Nem is hiszek benne. De más is van ám, aki nem tart veletek. Engedd Asztrahányba őket...

— Úgy látszik, azt akarja a sors, hogy éppen rajtad kezdjük. Hé, az öreget! — kiáltotta.

Meglebbent a kaftánok szárnya és ujja; itt-ott fogak villogtak. Az öreg lövészt megragadták és a tőkére feszítették. Csikmáz csapásra lendítette bárdját. Két láb kalimpált a gödör felett és a mélybe hullt a test. Puffanását nem hallotta senki, csak az atamán.

— Most a városfőn a sor!

A részeg várkapitány világos kaftánban állt a fekete gödör szélén. Ámulatában széttárta vékony karjait:

— Ki ítél felettem? Ébren vagyok-e vagy álmodom?

— Még nem alszol, de aludni fogsz — felelte Csikmáz. Könnyedén és ügyesen megvillantotta bárdját és a fej messze a gödrön túl repült, a világos alak meg közvetlenül a tőke tövébe siklott.

A világos kaftános lövészek sorban eldobták fegyverüket és lesütött szemmel mentek a vesztőhelyre...

Csikmáz már térdig gázolt a vérben. Csizmája átázott. Teleszítta levegővel széles mellkasát, csak a tarkóját nézte annak, akit eléje dugtak a tőkére és rásujtott.

— Szítsátok fel a tüzet! — kiáltotta a fenyegető hang.

A pislogó tűz — melynek fénye a sötétségbe oszlott a kékfekete ég alatt — megint fellobbant. Újból megélénkült a bástya rőt fala is: emberek árnyéka libegett rajta... Senki sem mert közelébe lépni ennek a fekete alaknak, aki csipőre tett kézzel, tarkóra tolt záporozsjei kucsmában, a kaftán alól kivillanó, rézszínben játszó ujjasban állt a tűznél. Sovány arca komor. Göndör szakálla ezüstösen ragyog... Egy kék kaftános, makacs, merev tekintetű kozák — homlokán mély sebhely húzódik — mégis odament. Rázin lába elé vágta kucsmáját és hangosan, gorombán kiáltotta:

— Atamán! Eleget szolgáltalak már, hogy a szemedbe vághassam: kegyetlen vagy! Nem látod, mennyi vért ontattál már ebbe a gödörbe?

Rázin szemében megvillant a harag.

— Te ki vagy?

— Fegyko Spiny! Emlékezhetsz rá: vendéged voltam a szamárai kocsmában. Egy murzával nyargaltam hozzád, hogy hírt vigyek...

— Emlékszem rá. Mit tolakodsz ide?

— Kegyelmezz a sztreljeceknek!

— Tudom én, kinek kell kegyelmezni és mikor! És hogy te se ugrálj máskor... Hé, tőkére a kozák nyakát!

A szófogadó kozákok hatalmas markában megreccsent a kék kaftán, nagyot villant a hüvelyéből kirántott szablya. Csernojárec szőke fürtjeit rázva lépett Rázinhoz. Mellette fehérlett Szerebrjákov jaszaul födetlen, galambősz feje.

— Ne nyakaztasd le a kozákot, atamán!

— Én is arra kérlek, Sztyepán Tyimofejevics!

— Várj, Csikmáz, meghallgatjuk, mit mondanak a jeszaulok!

— Bajusz Vaszjka fogadott testvére volnál, atamán?

— Az vagyok, Iván! Megesküdtünk, hogy testvérül fogadjuk egymást...

— Csakhogy Vaszjka Fegyko kozákot is szereti és Bajusz Vaszjka szilaj kozák...

— Tudom!

— Bajusz Vaszjka nagyon búsulna Fegyko miatt... Ki tudja: hátha még valami rosszat is forralna az atamán ellen?...

— Én semmiféle rossz szándéktól sem félek! Hát te mit akarsz mondani, fehér sólyommadár?

— Azt mondom, atamán: sok bátor kozákot láttam már életemben, olyat, aki se tűztől, se víztől, se kötéltől nem fél, aki nem törődik magával, életével, ha csatába megy. De Fegyko Spiny ezek közt is az első, a legkülönb, Sztyepán Tyimofejevics! — mondta Szerebrjákov.

Rázin lesütötte a fejét. A kozákok, lövészek és jeszaulok, akik ismerték az atamán szokását, feszülten várták: hátratolja-e fején a kucsmát. Mert akkor vége Fegykónak.

— Tarkómra csúszott a kucsma, hátrább nincs hova tolni! Adjátok vissza a kozáknak ruháját, szablyáját, hadd menjen.

Az atamán felvetette fejét. A szabadon bocsátott kozák az atamán pillantását kerülve vette fel kucsmáját a földről és nyugodt, kacsázó léptekkel indult a sötétségbe...

Spinynek több rokona is volt a várbeli lövészek között...

A tenger felől rózsaszínű felhőfoszlányok: a hajnal hírnökei futottak tova a vár felett az égen.

Csikmáz leengedte bárdját, szétnézett, kifeszítette vállát és azt gondolta magában: »Tyű, de sok fej van még ott!« De ekkor megpillantotta, hogy a zöld kaftános és ugyanolyan zöld arcú lövészek kucsmájukat lengetve kiabálják:

— Megadjuk magunkat, atamán!

— Veletek tartunk!

Csikmáz szemügyre vette a bárd élét és így morfondírozott magában:

— Megadták magukat? Jól van! Már nem vág: szaggat a bárd — kicsorbult. Pedig azt hittem, le kell nyakazni még a százhetvenegyediket is...

7.

Rázin arca, keze csupa vér. Így megy vendégségbe Fjodor Szuknyinhoz, jeszauljai élén.

A jeszaul megcsókolja az atamánt.

— Most aztán tisztességesen megüljük a lakomát, méghozzá nem földkunyhóban, hanem házban.

— Jól van Fjodor! Minden úgy történt, ahogy írtad: innen indulunk a tengerre portyázni.

— Asztalra, asszony, mindennek a legjavát! — kiáltotta Szuknyin. — Üljetek le, várva-várt vendégeink!

— Jó lenne megmosdani — mondta Szerebrjákov. Mindnyájan sorban követték a pitvarba, ahol a mosdó állt. Csak

Rázin maradt a helyén. A házigazda lányai gyapjúfonállal kivarrt törülközőket hoztak a vendégeknek. A tágas pitvar falára sárga foltokat vetett a nap. A pitvarban méhsör, maláta és szárított hal illata érzett.

— Nagylábon él ez a Fjodor, duskál minden jóban! — dörmögte szuszogva, prüszkölve Szerebrjákov, míg mosdott.

A megmosakodott kozákok friss arccal tértek vissza az asztalhoz. A nyalka, vidám háziasszony serényen irgett-forgott az asztal körül, egyre-másra tálalta fel a fogásokat. Mikor a vendégek leültek, törülközőt terített a térdükre.

— Ne piszkítsátok be a kaftánotokat! — Rázin előtt különösen mélyen meghajolt: kecses ívbe görbült szép nyaka.

Rázin felállt, megölelte és megcsókolta a gazdasszonyt.

— A mi kaftánunknak ugyan nem árt! — mondta és Szuknyinra pillantott: — Arany ez az asszony, Fjodor...

— Takaros fehérnép, Sztyepán Tyimofejevics, keményre gyúrták, csak azt nem tudom, miből! Kincset ér az ilyen aszszony.

Az asztalon ezüst korsók, serlegek, tálak és aranyozott kancsók ragyogtak. Behozták a kocsonyás hallal, hússal, vaddal megrakott tálakat is.

— Ilyen dús asztalnál sem ültem mostanában. Talán csak fiatal koromban, meg Moszkvában, a Sztreljeckájában ettem ilyen finomat. Hej, de elrepült az idő! — Az atamán arcára a szomorúság felhője szállt...

— Elég volt, Sztyepán Tyimofejevics, félre mindent, ami régen elmult, ideje, hogy valami újat kezdjünk, most pedig igyunk!

— Igyunk, Fjodor Vasziljevics. Úgyis ritkán látjuk egymást. És ha találkozunk is, nem mindig mulatunk együtt. Igyunk gazduram! Egészségünkre, jeszaulok!

Az egész krúg felhajtotta a vodkás serleget.

A símára gyalult ajtó fényfoltokat vetett a falra. Most tovasiklottak a foltok: kinyílt az ajtó, belépett a hórihorgas, vén Rudákov. Keze érdes és még mindig erős. A szikár aggastyán szeme olyan élesen villog, mint a héja tekintete.

— Helyet az öregnek, sólymok! — A jeszaulok összébb húzódtak a padon.

— Micsoda öröm! Nem is gondoltam, kivel iszom még ma! Apám, Tyimosa jut eszembe...

— Én sem felejtem el Tyimosát, atamán. Hányszor portyáztunk együtt! Egyik kezünkben szablya, a másikban pálinkás

kancsó vagy pipa. Erős, bátor ember volt, Moszkvára mindig agyarkodott. Egészségedre, sólyom nemzette sas.

— Egészségedre, Grigorij. Én is haragszom Moszkvára. Meglakol még Moszkva a Rázinok miatt. Egyszer még elmegyek s megüljük Moszkvában apám torát... A bojárok méreggel tették el láb alól az öreget egy lakomán, Iván bátyámat meg szemem láttára kínozták halálra a nyujtón és a kínzótoronyból már nem is embert, hanem csak egy idomtalan húscsomót csúsztattak ki! — Az atamán az asztalra csapott az öklével. Veszettül villogott a szeme. — Lehet, hogy engem is kézrekerítenek, de én nem adom meg magam olcsón. És ha rám emlékezik majd a nép, tudni fogja, hogy' kell letörni a bojárok szarvát. Ki él szabadon Oroszországban, ki duskálkodik minden földi jóban? Csak a nagykutyák, akik mint a házőrző ebek, mindennap a cár kezét nyalogatják... Itt a százados: bojárfi, ő mondja meg, hazudok-é?

Mokejev dörgő hangon kiabálta:

— Örökös sztreljec-szolgálatra fogják a bojárfiakat. A cár még a koldusokra is különb ruhát ád és jobban kegyeli őket. De ha harcra kerül a sor valahol, akkor, nosza-rajta, lovastul, fegyverestül siessen az ember megvédeni a hazát. De ezért is minden órán csak szitkokkal meg pofonnal fizet a bojár... Ha panaszt akar tenni az ember a cárnál, nem tud átfurakodni a nagy bojárok tömegén, azok meg csak lepocskondiázzák az embert, és ha volt valami rangja, még attól is megfosztják és bottal veretik: »Ezt azért kapod, mert kevesled a cár kegyét«.

A százados enyhén az asztalra csapott, de máris táncra perdült minden edény, akár üres volt, akár vodkával teli.

— Egye meg a fene a bojárokat is, meg a cár kegyét is! A nagy bojárok ellen szívesen harcolok és mindig kész vagyok feláldozni az életemet!

— Igyunk hát, Petra.

— Igyunk, atamán!

Meleg lett a házban, kinyitották a pitvarajtót. Ünnepi kék ujjasban, feketebajuszos, karcsú kozák lépett a szobába. A mécsek halvány fénye felé fordulva elmondott egy imát, aztán meghajolt az atamán előtt és kucsmáját lengetve mondta:

— Tisztelem a krúgot és atamán apánkat. Jó étvágyat kívánok.

A pityókos Rázin a falnak dőlt és mogorva pillantással kérdezte:

— Megint te vagy az, te szamárai? Potyára tolakodtál ide, vagy fontos ügyben jöttél?

— Először is: kinél legyen a vár kulcsa, ha nem nálad, atamán? — odament és az asztalra tette a kulcsokat. — Az őr elejtette, majdnem az árokba pottyant, de én felvettem.

— Jól van, amiért ilyen szemfüles vagy, mégegyszer megígérem: ha élve visszamegyek Szamárába, megkeresem a menyasszonyodat és összeadlak vele! De egyelőre csak itt nézz széjjel a várban, melyik asszony kedveli a csinos kozákokat... Hahaha!...

— Még valamit, atamán: a hadnép a kocsmát ostromolja, de én megtiltottam, hogy engedelmed nélkül italhoz nyúljanak... Így hát várnak.

— Jól tetted! De most nyisd meg előttük a csapszéket, legény. Vedd számba az italpénzt. Ha nincs csapláros, te adj számot róla, mekkora a summa. Ha van kocsmáros, állíts őrt mellé, mert ő felel a pénzért. Kell a sereg kosztjára!

— Mindent így intézek, apánk!

— Bort töltsetek a kozáknak!

Teletöltöttek egy kupát. A kozák csak félig itta ki és harapnivalóért nyúlt.

— Még volna egy szavam, atamán!

— Nocsak ki vele.

— Rimánkodnak a papok, eresszem be őket a kapubástyába: ünnep tisztességére misét akarnak mondani a Péter-Pál oltár előtt. Bebocsássam-e őket?

— Hahaha! Ez a szamárai egészen a kezébe kaparintotta a váramat, node így van rendjén. Rajta kívül senki sem törődik a gazdasággal. — Az atamán széles karmozdulattal összeölelte a levegőt az asztal felett. — Ereszd be a papokat. Ha a templomba megy a hivő nép, hát csak hadd menjen, hadd hajbókoljon előttük. Nem én szabom meg, ki miben higgyen. Nem tiltom én el a vallást, csak engem is híven szolgáljanak. Aki akar, hajbókoljon, én már semmiben sem hiszek. De a népem gyakran imádkozik és néha még magam is keresztet vetek. Ereszd be a pópákat, legény.

— Én is azt mondom, Sztyepán apánk, nem érdemes itt tilalommal élni — szólt közbe Szuknyin és vodkát töltött a serlegekbe.

— Menj, sólyom, végezd, ahogy meghagytuk.

A kozák elment.

— Ettünk-ittunk, most már táncolni kell, hogy viduljon a lelkünk — mondta az atamán.

— Lehet!

Fjodor Szuknyin kikecmergett az asztal mögül, odament az ócska szekrényhez, kotorászott mögötte egy darabig, aztán előhúzott egy poros dombrát. Barna ujjait végigfuttatta a húrokon, letörölte a port, visszahúzódott a padra és a dombrát pengetve rázendített:

Ha én szabad kozákleány lennék,
egy fekete paripát szereznék,
kinyargalnék rajta a zöld rétre,
a tógyest is mind bejárnám vele!

Csernojárec táncra perdült. A nap aranyporos pászmákban sütött be a keskeny ablakokon, amikor pedig le-leguggolt a kondorfürtű táncos, a napfény vakítóan tündöklött selymes haján. A jeszaul szinte nesztelenül siklott körbe. Testének súlyától csak úgy rengett a ház, de lába dobogását nem lehetett hallani. Csak betyáros füttyentés rázta meg a résalakú ablakok üvegét. A táncos lábát senki sem látta, mert csizmája alól, mint sűrű ködgomoly, szállt fel a fehér por.

Szuknyin félbeszakította a játékot.

— Úgy hallottam, atamán: délcegen járod a táncot — kiáltotta.

— Bizony, Fjodor, már nem úgy mozog a lábam a táncban, de a te kedvedért megpróbálom: megint legénynek képzelem magam.

Rázin levetette kaftánját. Kopogott csizmája sarka, felborzolódtak dérütötte fürtjei, az aranyszínű ujjas meg úgy ragyogott, mint a brokát. Karja a megszokott mozdulatokkal villogtatta a szablyát, majd a falhoz penđült az atamáni kard, de nem fúródott bele: lapjára fordult és a padra esett.

— Aludjunk! Kifáradt a lelkem, eltompult sasszemem.

Pjotr Mokejev széttolta óriási karjával a jeszaulok csoportját. Szokása szerint hátratette kezét, előregörnyedt és ittasan, mohón bámulta a táncolókat. Ütemre mozgatta nehéz, lomha lábát. Csernojárec helyet engedett az atamánnak és megveregette Mokejev hátát.

— Táncolj, Petra, rajtad a sor!

— Nem, Iván, egyszer táncoltam életemben: Moszkvában, egy bojárné termében. Nagyon ittas voltam és bizony nagy kalamajka lett belőle...

— Hogy-hogy?
— Mondd el, miért lett belőle olyan nagy kalamajka?
— A, nem érdemes!
— De csak mondd el, Petra!
— Hát... felborítottam mindent... egye meg a fene!
— Mondd el már, no!

— Felborult az edényes polc és minden összetört, ami a lábam alá került... Voltak ott kis asztalok is — tölgyfaasztalok. De bizonyára elrágta őket a szú. Engem mintha az ördög pörgetett volna. Amelyik asztalra rácsaptam az öklömmel, az rögtön összetört, vagy elferdült, de én csak táncoltam tovább, hadonásztam. Annyira nekiszilajodtam, hogy szűk lett a ház: utamban volt az ajtó — hát belerúgtam. Az ajtó előtt éppen az udvarmester állt. Megeredt a vér a hasából, lerepült a pitvar lépcsőjén, kezét-lábát összetörte, még a szeme is kifolyt. A bojárné — Goljicina bojárné révén — feljelentett a cárnál. Eleinte Holmogoriba akartak vinni, de aztán Asztrahányba küldtek és még a rangom is meghagyták. De a családomat nem engedték utánam. A feleségem a pátriárka révén távollétemben elvált tőlem és másodszor is férjhez ment. Igy hát: Petruha Mokejevnek elég volt a táncból, mert ha hozzáfog, nagyon szilaj...

— A sors akarta úgy, Petra! — mondta Rázin. — Szerencsés volt az a tánc. Ha Moszkvában maradsz, nem találkozol velünk, nem állsz közénk.

— Lehet, hogy csakugyan a sors akarta így. Az első hetekben elfogott a bánat, valahányszor láttam, hogy döglött hal rothad a parton, büdösség és forróság bántja az embert mindenütt. De aztán megszoktam. Megszerettem ezt a helyet, még a bűzét is, de kivált ezt a nagy vizet, ami a messziségbe csalogatja a lelkemet.

A jeszaulok berúgtak. Ki dalolt, ki dörmögött magában valamit. Az öreg Rudákov már rég aludt egy lócán, lábbal az ajtó felé. Kék kozák köpenye földre siklott. Nadrágja kigombolódott, a csizmája száráig csúszott: kilátszott ősz bozóttal borított teste. A lócáról a padlóra csüngött számtalan kék ér hálózatával keresztül-kasul szeldelt, öregesen érdes, barnabőrű keze. Az aggastyán a kucsmájába dugta arcát. Egyenetlen lélekzésére meg-meglebbent és szétzilálódott lompos, ősz bajusza. A gazda helyén, a szentkép alatt, Rázin ült. Arcán nem volt egyetlen redő sem, csak a ragyagödröcskék mélyültek el orcáján és hom-

lokán. Almosan és komoran nézett. Hatalmas ökle egy ezüst méhsörös korsó mellett feküdt az asztalon.

— Sátán ez a Fegyko kozák! — mondta hangosan az atamán, de csak úgy magának. — »Kegyelmezzek a sztreljeceknek!« Ha ég a ház, dobáld ki belőle a bútort, ne nézd, mekkorát esik. Aztán is megolvashatod, mi maradt épen...

— Hé, gazdasszony, hamar ágyat vetni a nagyházban az atamánnak...

— Mit kiabálsz, édes uram, nem vagyok én süket! Az ágy már rég készen várja a vendéget.

— Örömömben kiabálok, hogy sárba tapostuk ellenségeinket! No meg a bortól is jókedvem van! Még egy nótát!

Borízű, de még mindig kellemes hangján zendített rá:

A parton labodát vetek...
sok palántát elültetek...
Mind elszáradt a laboda,
szép palántám is mind oda...
Kellene egy kozák asszony,
Aki nékem vizet hozzon!

A padon ült és ütemesen dobogott a lábával.

Rázin felkelt az asztal mellől. Egyenes léptekkel, kissé nehézkes járással indult kifelé. Felállt Szuknyin is és úgy ledobta a dombrát, hogy csakúgy brummogtak húrjai.

Az atamán megölelte a gazdát.

— Mutasd az utat Fjodor: lever az álom.

8.

Jajik vár terén dobszóval hirdette ki a gyalogos kikiáltó a jajiki lakosoknak: »Főember: Szakmisev várkapitány, a cár hivatalos embere a várba érkezett Asztrahányból és mindenkit a kapubástyába, az örökkévaló megváltó templomába hivat.« A téren Asztrahányból jött lövészek, a Golovljenkov-prikáz málnaszínű, kaftános emberei sorakoztak fel. A lövészek láttán eltréfálkoztak a járókelők:

— Jajiknak nem illett a zöld gúnya, hát málnaszínű kaftánt küldtek, meg alabárdot!

— Nemcsak alabárdot: puska meg karabély is van itt!

A kapubástya templomában megkondult a harang. A tarkaruhás, kék, vörös kaftános lakosok a templomba ballagtak.

A tenger felől meleg nedvesség áramlott a vár felé... Az almafa virágjában állt. A topolya ezüstösen ragyogva zöldelt...

A templomban, áldás után, előrelépett a kifakult palástot és ibolyaszínű süveget viselő ősz protopópa és szentbeszéd helyett azt mondotta a népnek:

— Kedves híveim! Ne széledjetek szét házaitokba: kérdést intéz hozzátok az uralkodó hivatalos embere.

— Meghallgatjuk, szent atyánk!

Hosszú szakállú, málnaszínű kaftános, szablyás, szőke férfi sietett a királyi ajtó felé. Három ujját összefogva széles lendülettel, nyikoni módra vetett keresztet, megcsókolta szent Miklós, a megváltó és az istenszülő képét. Felzúdult a nép:

— Háromujjas!

— Ujhitű!

A várkapitány jól hallotta a felkiáltásokat, de nem felelt rá. Fellépett az oldalsó mellékoltárnál álló ambonra[1] és jobbkezébe szorított sapkájával hadonászva, előre-hátra hajladozva, hangosan és érdes hangon beszélni kezdett:

— Kérdésem vagyon hozzátok, jajiki emberek! Midőn a kalózok Jajikban voltak Sztyenyka Rázinnal — aki a mult hónapban a tengerre ment — hová tette Sztyenyka az uralkodó, a cár levelét, melyet egyezkedés végett Asztrahányból hoztak néki Iván Szemjonovics herceg, asztrahányi vajda követei? Átadták-é és felolvasták-é neki ezt a levelet? Ez az én első kérdésem. Válaszoljatok rá őszintén, ne kerteljetek és ne füllentsetek, mert az isten házában vagyunk és itt az úristen és az ő szentjei és uralkodónk, a cár mindnyájatokat igaz feleletre szólít.

— Rövidebbre fogd a kérdést, kapitány!

— Úgy kérdezek, ahogy tudok — felelte a várkapitány és hátralépett.

— Aztán mit hajladozol, mint szélben a fa?!

— Megszoktam. De nem erről van most szó. Ti majd később válaszoljatok, egyelőre lelki atyátok hadd beszéljen helyettetek — tette hozzá a várkapitány.

A violaszínű süveges, ősz protopópa kilépett a szentély egyik oldalsó ajtaján, megállt a királyi ajtóval szemben, lassan keresztet vetett és a nélkül, hogy a várkapitány felé fordult volna, vékony mekegő hangon felelte:

[1] Az *ambon* (a görög ὄμβων-ból) emelvény a szentélybe vezető középső ú. n. királyi ajtó és a két mellékajtó előtt. Ott mondták a prédikációt. — *A ford.*

— Itt, az úristen előtt, azt válaszolom: nem tudom, hová tették a cár levelét! — és méltóságosan visszament a szentélybe.

— No, sokmindent megtudtál, kapitány?

— Majdcsak megtudok egyet-mást! Ki látta, hallotta, mi lett a levéllel? Mondja meg!

A szakállas arcok szürkén néztek a szentély felé, higgadtan emelkedtek keresztvetésre a nagy kezek, fel-fellebbentek a kék ruhaujjak, aranyszőkén vagy szurokfeketén ragyogtak a göndör vagy sima hajfürtök. A bástya keskeny ablakán fénypászmák lövelltek a templomba, áthatoltak a sűrű páragomolyokon. Az izzadságszag kék felhőként bodrosodó tömjénfüsttel keveredett össze az emberek feje felett, lent meg a szurkos csizmák bűze érzett.

— Aki nem forral rosszat a cár ellen, beszéljen!

Lövészkucsmájával hadonászva, kék kaftános ember tolakodott át a tömegen. Az ambon előtt állt meg.

— Sztyenyka Rázin atamán...

— Ugy kell mondani: kalóz!

— ... Sztyenyka Rázin annakidején átvette a levelet, a követeket sem szidta össze, egybehívta a krúgot, meghányták-vetették a dolgot, aztán azt mondta a cár követeinek...

— Egész Oroszhon uralkodójának, cárjának és nagyhercegének követei voltak azok... — igazította helyre szigorúan a várkapitány.

— »Hát levélnek levél, csak az a kérdés, ki küldte. Erősen kételkedem és nem hiszem, hogy csakugyan a cár iratta volna. Azt az egyet jól tudom: mégha a cár megbocsát is, a bojárok sosem kegyelmeznek meg nekem. A bojároknak nem hiszek, míg élek.« Ennyit tudok, de hogy hová tette a levelet, nem láttam!

A jajiki lövészek közül előlépett egy kalmár.

— Idehallgass, kapitány! — kiáltotta. — Én tudom.

— No?!

— Mivel az atamánnak. .

— A kalóznak! Megmondtam már: a kalóznak!

— ... mivel Rázinnak nem tetszett az a levél, mivel nem hitte, hogy a nagy uralkodó megbocsátja bűneit...

— Várj egy kicsit, jajiki, amennyire én tudom, abban a levélben szó sem volt arról, hogy a nagy uralkodó megbocsátja ama kalóznak bűneit. Erről nem is történt említés...

— No lámcsak! Akkor nem csoda, ha az atamán széttépte

és a homokba taposta a levelet, aztán azt mondta: »Ha másik, valódi levél érkezik, akkor én is megbánom vétkeimet«.

A várkapitány az ambonon hajladozva fürkészte végig tekintetével a tömeget, majd hangosan mondta:

— Hé, cári poroszlók, jegyezzétek fel, amit ez a jajiki kalmár vagy kézműves mondott, írjátok fel a nevét is és tüzetesen kutassátok ki: miféle ember?

Mintha orkán zúdult volna végig a tömegen.

— Azért jöttél, hogy parancsolj, de nem azért, hogy uralkodj a várban.

— Ránk uszítja a poroszlókat és még szájára meri venni az isten szent nevét.

— Ej, kapitány, rossz ez a te törvényed!

— Nektek rossz, de nekem jó! Én mindennek a végére járok, és ha szépszerével nem mondjátok meg az igazat, tömlöcbe csukatom azt, aki nem akar beszélni.

— Vigyázz, így nem lehet basáskodni a várban.

— Tengerparton laktok, tudom, ősidők óta kalózok vagytok, dehát a nagy uralkodó szeme nyitva vagyon, jobbja pedig erős, mint a vas! Iván Jacint is ti tettétek el láb alól...

— Túl korán rágalmazod a népet! Előbb csak kérdezz tovább...

— Hová vitette az a kalóz Sztyenyka Rázin ama tatár foglyokat, akiket Asztrahány alatt, Jemanszugban fogott el?

— A lányokat meg az asszonyokat eladta a kalmüköknek, a férfiakat meg magával vitte a tengerre.

— Hát az erőd nagy ágyúit hová hurcolta az a rabló, amikor megkoppasztotta a falakat?

— A kisebb pattantyúkat elvitte, a nagyobbakat a tengerbe süllyesztette és azt mondta: »Jajik várost pedig el kell törölni a föld színéről, mert csak akadály a szabad nép útjában.

— Tyühaj!

Valaki dühösen elszólta magát:

— Hallod-é, poroszlók kapitánya! Mi ám az emberek nyakát is ki tudjuk tekerni, akár a kakasokét!

— Ki kiabál ilyen fenyegető szavakat az isten házában?!

— Magad tetted kocsmává a templomot: ránk uszítottad a kopóidat!

— Poroszlók! Írjátok fel minden szavukat és járjatok utána, kifélék ezek?

— Már pedig Jajik nem áll sokáig, úgy lesz, ahogy az atamán mondta: eltöröljük a föld színéről!

— Poroszlók!

— Inkább a sztreljeceket hívjad!

Odakint ágyú- és puskalövések dördültek el a bástyán. A bezárt ablakokat lőporfüst takarta el. A szögletbástya mellvédjén nagyot pukkant a strázsaágyú és a toronyban megkondult a riadóharang. A várkapitány jobbkezébe kapta pisztolyát, baljában meg kucsmáját tartva szaladt le az ambonról, hogy csakúgy lötyögött a hasa, aztán eltünt a szentélyben.

— Zsákba dugjuk ezt a sátánt?

— Várjunk még vele!

— Ki lövöldöz?

— A tengerre lövöldöznek. Szuknyin meg Rudákov elcsente a heverő hajókat és...

— Elszöktek vele?

— Látod, hogy a sztreljecek elébük vágtak, mert őrség rejtőzött a nádasban...

Amikor a várkapitány meghallotta, hogy »a sztreljecek elébük vágtak« — kardját az oldalához szorítva, előjött a szentélyből.

A nép kiözönlött a templomból.

Szakmisev várkapitány a várkapu előtt a szakadékos part szélén állva, szokása szerint előre-hátra felé hajladozva kiabált és hadonászott kivont szablyájával.

— A bástyába vigyétek a kutyákat! Majd megnézem, jól megvasaltátok-e őket? Erős őrséget állíttatok a börtön elé, hogy meg ne szökjenek.

A partról vagy húsz kozákot és kék kaftános lövészt vezettek felfelé. Mindegyiknek hátracsavarták a kezét. Legelől Szuknyin jeszaul jött, szintén összekötözött kézzel. Korcos jeszauli kaftánja rongyokban lógott rajta, fekete hajából vér csurgott a nyakára. Ősz fejét lehorgásztva az agg Rudákov sántikált utána. Sasszemével mereven nézett maga elé, sűrű, deres szemöldöke alól. A lehajtott fejű aggastyán konoknak és dühösnek látszott.

A várkapitány menetközben hüvelyébe dugta szablyáját és a homokot felverve, gyors léptekkel sietett a megkötözött foglyokhoz. Öklével Szuknyin arcába sujtott és rárivallt:

— Nesze, te haramia, nesze, te lázadó! — esetlenül ismét ütésre lendítette karját és Rudákov ősz tarkójára csapott.

Szuknyin orrából megeredt a vér, de ugyanolyan némán ment tovább, mint azelőtt. Rudákov cifra káromkodással felelt az ütésre.

— Fogadok Jajikban egy hóhért és vérben fürösztelek, megbotoztatlak benneteket, zsiványok!

— Itt ugyan nem egykönnyen találsz hóhért, te cári kopó. Addig elrepülnek a sasok! — dörmögte hangosan Rudákov és a kapitányra sandított.

— No, majd én szárnyukat szegem, hogy el ne repüljenek!

Szakmisev szigorúan megparancsolta: olyan házat keressenek neki, amelyik külön áll a többitől és ahol legfeljebb egy ember lakik. A lövészek sokáig szaladgáltak szerte a várban, míg végre olyan szállást találtak, amellyel meg volt elégedve a kapitány: a ház a sztyepre szolgáló kapu közelében épült. Kürtős szoba volt benne. Azt mondták, hogy egy rabló kozák lakott itt, de Rázinhoz szegődött. Az is tetszett a kapitánynak, hogy az öreg háziasszony teljesen süket volt. A szembenéző fal szépsarkaiban fáklyát gyujtatott a kapitány. Az asztalra réz gyertyatartókat állított és meggyujtott négy faggyúgyertyát. Mind a tartókat, mind a gyertyákat magával hozta. Az ajtó mellett a szögletbe állított egy megtöltött nagy puskát, a simadeszkájú széles asztalra tett két pisztolyt, egy árkus papírt, egy üveg tintát és három lúdtollat. Az ablak alatti lócára terítette kaftánját arra az esetre, ha elszunnyadna.

De nem jött a szemére álom. Asztrahányból idejövet sem hunyta le szemét: haramiák cselvetésétől rettegett. A várban látottak után pedig minden neszre felriadt. Úgy rémlett neki, mintha csak ideig-óráig csendesedett volna el a szendergő város. Szakmisev csökönyösen várta, mikor verik félre a harangot. Meg-megjelent előtte a zsiványságukat alig palástoló várbeliek gonosz arca... Irni akart, de az se sikerült. Mivel az álom is elkerülte, az utcára ment, mert kellemetlen volt a házban gubbasztani.

A ház előtt öt lövész állt őrt, öt alabárd vasa fehérlett a holdvilágnál.

A várkapitány kucsma nélkül, szürke, rövid kaftánban, kardosan sétált el a ház előtt; a kapu felé indult.

— Vodkát kaptok, fiúk, csak el ne aludjatok — szólt az őrségnek.

— Ne félj, Afonászij Kuzjmics!

— Állva nem lehet elaludni!

A kapun túl, a holdfényben piszkossárgának látszó végtelen sztyep terült el. A meleg szél távoli szikek sós illatát hozta feléje. A kapitány elálldogált a kapunál és hallgatódzott. Előbb vékony madárfüttyentést, később a teve bőgésére emlékeztető távoli bömbölést hallott. Feje fölött bagoly szállt fel, mint egy nagy göröngy. Szélesen kitárta bozontos szárnyát, és csőrét csattogtatva, lassan vitorlázott az opálos levegőben... A közelben felsírt egy nyúl: bizonyára az éjjeli ragadozó karmai közé került. A kapitány visszament a várba. A kapunál két őrlövész állt. Az egyik kint a holdfényben, halványpiros kaftánban, a másik a homályba húzódott. Az árnyékban feketének látszott a ruhája, arca meg szürkének.

— Pálinkát kaptok, fiúk, csak el ne aludjatok!

— Őrségen nem szoktunk aludni!

— Nem szunyókálunk mi, kapitány! — mondta a másik lövész, de mikor továbbment a parancsnok, gúnyosan tette hozzá: — Ma még akár imádkozunk is előtted, holnap meg a torkodnak ugrunk!

Az első sztreljec nevetve válaszolt barátja szavaira:

— Elbánunk a disznóval!

»El kellene menni a bástyához is, de lusta vagyok... Ott úgyis jó, erős őrség áll. Mit csinálhatnának ott a kalózok?... Bilincsbe verték őket, meg se mozdulhatnak! A pusztára nyíló kaput eltorlaszoltatom... Kalmükök meg mindenféle portyázók törhetnek ránk. A sztreljecek — az ördög vinné el őket! — szemtől-szembe hízelegnek, de a pofájuk gonosz...« — gondolta a kapitány.

A halomról patak omlott alá a bokrok között és a szakadék alatt csillogva folyt tova a fal tövében.

— Bizonyára a titkos bástyakút vize: kieresztik a felesleget.

A patak partján fekete bódék állnak a domb tövében. Fürdőházak. Némelyiket agyagból rakták, némelyiket gerendákból tákolták össze. A fekete fürdővityillók között a holdfényben meg-megcsillannak a fürgén tovairamló hullámok.

Szakmisev a várépületek felé kanyarodott a kapukhoz vezető útról.

A fekete házakkal egybeolvadnak a holdvilágnál piszkos zöldnek, az árnyékban meg ugyancsak feketének látszó bodros koronájú fák. A meleg szél fű-illatot lehel az arcába. Megmeglengeti a lövészparancsnok dús szakállát és haját. Úgy tetszik, mintha körüllengené az álom, és lassanként lecsillapodnának a nap izgalmai.

»Szépek ezek a fekete minták — gondolja álmosan a kapitány — mintha csillámüvegből és pazgyerából[1] csinálta volna valaki: olyanok, mint a patinás ezüst... — Hirtelen megrezzent és óvatosan hegyezte a fülét. — Semmi, semmi... Úgy rémlett, mintha megkondította volna valaki a harangot a toronyban. A fene enné meg ezt a sötétséget: csak riogatja a lelkemet, álmot meg nem hoz... Miért félek én mindig a sötétben? Hátha az írás segít« — mondta magában és az öt villogó alabárd felé ténfergett.

— Nyitva legyen a szemetek, fiúk!

— Ne félj, kapitány, éberen figyelünk!

Füstölnek a fáklyák, sűrűn bekormozzák a ház mennyezetéről lelógó pókhálót. Csurog a faggyú a gyertyák oldalán. A kapitány lekoppantja az elhamvadt belet. A széles kemencén sípolva horkol az öregasszony. Áporodott, savanyú szag terjeng a levegőben.

— Ej, ördögadta vénasszonya! Ne hortyogj! Ki kellene nyitni az ablakot. — A kemencéről még harsogóbb horkolás hallatszik.

»Süket a vén banya! Bottal ütheti ablakát az ember, azt sem hallja meg... — gondolta a kapitány, odább tolta a padot és leült. Olyan nagy lendülettel nyúlt a tollért, mintha alabárdot akarna felragadni. Kövér hasaaljához húzta hosszú szakállát és maga elé vette a papirost. — Először csak a vázlatot irom meg, elhagyom a címeket.«

Előrehajolt és bemártotta tollát.

»Iván Szemjonovics herceg vajdának. Afonyka Szakmisey jelentése. Meghagyád herceg és vajda, hogy írjak levelet Jajik váráról és jelentsem, mi történik itt. Itteni tartózkodásomnak mindjárt az első napján, késedelem nélkül írok is. Ezt a jelentést Uruncsej tatár kengyelfutóval küldöm. Mindent a valósághoz híven mondok el Jajik váráról. Először: a megváltó templomában mégkérdeztem a vár lakosait, mit tudnak Sztyenyka Rázin kalózról és hozzá írt leveledről. Megtudtam, hogy az a zsivány széttépte és porba tiporta leveledet. Másodszor: a jemanszugi tatár foglyokat hatalmába kerítvén, az asszonyokat és leányokat eladta a kalmüköknek, a férfiakat pedig magával vitte a tengerre és huszonnégy nagy gályával a Küljzüm-tenger[2] partján fekvő

[1] A pazgyera = tilolt kenderről lefoszló fás kéreg: pozdorja. *Csapigin*

[2] A Káspi-tenger. Szerepel még Hválini-tenger néven is. — *A ford.*

Gilján felé hajózott. Ha igaz a hír, akkor azért megy Giljánba, hogy alávesse magát Abbász sah hatalmának. Ezt a hírt jelentsd Moszkvába, Puskin bojárnak, hogy a cár követe révén figyelmeztesse a sahot: be ne fogadja a kalózokat. Küldj segítőtársakat, Iván Szemjonovics herceg, hogy kipuhatoljam, igaz-é ez a hír és merrefelé haladnak a kalózok a Küljzüm-tengeren. Minél derekabb embert küldj, de Vasziljej Boltyin kapitány is megfelel. Az itteni nép ingadozó, zendülésre hajló betyár-banda, mivelhogy a tenger közelében lakik. A templomban fenyegetően rám kiabáltak. Mialatt lelkükre beszéltem, hogy ne kalózkodjanak és mindent mondjanak el a levélről, a tatár foglyokról és egyebekről, tizenkét kozák a Lopuhin-prikáz ama zsivány sztreljeceivel, akik még az Ilovlja folyón átpártoltak ahhoz a haramia Sztyenykához, elrabolták a heverő bárkákat, ama kis csoportok számára, amelyeket Sztyenyka kalóz Jajikban hagyott és tűzharccal a tengerre indulának, de isten segítségével elfogtuk őket és főkolomposaikat: Fegyka Szuknyint meg Kondirj emberét: a martalóc vén Rudákovot vasra verve a szöglet-bástyába zárattuk és őrizet alatt tartjuk, amíg parancsot nem kapunk tőled, herceg és vajda. Én kínvallatásra akarom fogni őket, hogy elárulják a többi jajiki betyárt, mert itt bizony teméntelen sok betyár nyüzsög. A templomban azt is kikiabálták, hogy Sztyenyka Rázin kalóz el akarja törölni a föld színéről Jajikot. Ez a banda meg örül neki, mert maga is erre törekszik. Ha cári haderők nem tartózkodnak a várban, ám töröljék el a föld színéről, mert én úgy vélekedem, hogy jobb lenne, ha a folyó mentén a tengertől jóval messzebb építenénk fel újra Jajikot, ott, ahol még mindig megvannak a sáncárkok, megvagyon a sánckerítés és néhány kis épület. Itt ugyanis könnyen kiköthetnek és tovább állhatnak a kalózok. Az új vár megépítése nem kerül sok fáradságba, elég sok kő vagyon a hegyekben. Az uralkodó parancsára Csernoj Járt is más helyre vitték át, mert különben a Volgába omlott volna...«

A kapitány nem fejezte be a levelet, az asztalra borult, érezte, hogy a sok izgalmas nap és álmatlan éjszaka után elnyomja az álom.

— Igy nem jó lesz! Le kell feküdni, hogy jobban pihenjenek a csontjaim...

Félálmában felállt, megigazította a fáklyákat, elfújta a gyertyákat, lecsatolta kardját, de csizmáját nem vetette le. Hasra feküdt a kaftánjával leterített lócán és váratlanul úgy elaludt, mintha agyonütötték volna.

A várfal és a bástya sűrű árnyékot vetett, mely a tér nagyrészét süvegalakú pászmában borította be. Az árnyékban a Szuknyin és Rudákov őrizetére felállított lövészek csoportosultak. A vállra vetett puskával fel s alá sétáló sztreljecek mellett ünneplőbe öltözött, magas, derék asszony haladt el. Erős lábát gyorsan szedegetve, lesütött szemmel, ugyanolyan termetes lány követte. Haja szétzilálódott. Tarka selyem szarafán volt rajta. A világos ing kifeszült dús mellén.

— Ejha!

— Hé, menyecske! Hány óra van?

— Miért kérded, jó vitéz?

— Messze még az éjfél? Mert akkortájt váltanak le bennünket.

— Úgy sejtem, éjfélig még van egy jó félóra. — Az asszony a holdra emelte tekintetét.

— Ej, hogy a fene egye meg!

— Takaros menyecske, mi?

— Bizsereg a vérem, ha ránézek! Nagyon takaros.

— Hé, menyecske! Kinek viszed a tejet?

— Nem tej ez, vitézek, hanem egy kis szeszes méhsör...

— Hát aztán sok-e benne a szesz?

— Nem sok... Ez csak arra való, hogy felviduljon egy kicsit az ember! — Az asszony megállt, levette válláról a korsót.

— Nem hoztál véletlenül kupát is?

— Nálam nincs, de a lány talán hozott. A bátyám névenapjára megyünk, ajándékba visszük ezt a méhsört.

A sztreljec közelebb ment, bekukucskált a kancsóba.

— Ez aztán ital! Hadd kortyintsak egyet belőle!

— Hát ha nem utálod, csak igyál.

— Miért utálnám, hiszen tudom: te is keresztény vagy!

— De óhitű. — Az asszony átvette a lánytól a kendőbe göngyölt ezüstkupát.

— Hát ez olyan szép kupa, hogy akár a vajda is ihatna belőle!

— Uh! De finom.

Odament egy másik lövész is.

— Nekem mért nem töltesz, ha a másiknak adtál?

— Igazad van! Te sem vagy hitványabb semmivel! Igyál hát az egészségemre.

— Mind megihatom? Derék asszony vagy!

— Igyatok mind — majd főzök a bátyámnak másikat... Úgyis csak holnapután lesz a nevenapja, addig ráérek. Ott hálunk nála.

— Hagyd a bátyádat! Ne is emlegesd. Jó emberek vagyunk mi, maradj velünk.

— Nekem is adjatok, hékás!

— Mindnyájan az uralkodót szolgáljátok, oltalmaztok bennünket a rablóktól — a hideg lelje ki őket! — igyatok hát, tőletek igazán nem sajnálom!...

A tíz lövész felváltva, mohón szürcsölte a kupából a sűrű szeszes italt.

— Csudajó! Az egész város csupa ördöggel van tele, de végre akadt benne egy jótét lélek is.

— Várj, hé! Te már a harmadikat iszod, mi meg csak a másodiknál tartunk. Ha nem vigyáz az ember, egymagad felhajtod az egészet!

— Hát igyál, csak mellé ne csorgasd!

— Ej, hogy az ördög döfjön meg.

A félhomályban megcsillantak a szemek, szabadabban mozgott a nyelv és a kéz.

— Meg kéne szeretgetni ezt az asszonyt!

— Csak ne mind egyszerre! Igyatok, aztán szeretgessetek, van idő bőven. Úgyis régóta vágyom már férfi után...

— No az ördög döfjön meg, kapsz itt mindjárt tizet is egyszerre.

— Ide hallgassatok, legények! Az asszony nem bánja, ha megszeretgetjük. Özvegy vagy?

— Négy esztendő óta.

— No akkor én a falhoz támasztom a puskát!

— Lökd le itt!

— Száraz a homok, nem fogja meg a rozsda!

— Mit bánom én, ha megfogja is, vigye el az ördög!

— Egye meg a fene ezt a puskát! Tíz esztendeje nyomja a vállamat... Már bütyköt tört rajta.

A sztreljec eldobta a puskát és az asszonyt átölelve nótára gyujtott:

Vigyázz legény, ne mássz rám,
ne kend össze a ruhám...
Piros vászon-szarafán,
én szőttem, nem a babám!

A másik tántorogva kiáltotta:

— Holtomig innám a söredet!

— Nagy boszorkány ez az asszony! Olyan Italt főzött, amilyet még sose kóstoltam: a fejem tiszta, mintha nem is ittam volna, a szemem lát, de kezem, lábam mintha fából lenne!

— Én hívtalak először. Ha lefekszünk, majd én leszek az első, ugye?...

— Jó, csak igyátok ki mind!

— Ki is isszuk! Egy cseppet sem hagyunk.

Az egyik sztreljec megpróbálta felemelni a földről a puskát.

— Csak erre ne ténferegjen az a Szakmisev, fiúk! Mert kegyetlenül elbánik velünk.

— Ne bántsd azt a puskát, én is lelöktem! Forduljon fel az a kapitány.

— Hahaha! Míg a pusztán jöttünk, folyton pálinkát igérgetett, de még most sem ittunk a vodkájából egy kortyot se.

— Ő issza meg! Pereputtyostúl pokolba küldeném, ha lehetne...

— Hagyjunk itt mindent, gyerünk a tengerre.

— Vigyük magunkkal őt is.

— Zsákban? Hahaha!

— Zsákban hát!

— Hahaha! Megérdemli az a sátán...

— Hohohó...

— Várjatok itt! Én nektek hagyom az asszonyt, mert a lányokat jobban szeretem. Hadd tapogassam meg, kemény-e a húsa?

— Én is!

— Nem szeretem az ilyen sógorokat!

— Nem úgy verik a cigányt, hé! Idehallgassatok, cimborák. Egyezzünk meg: vagy mind megy a lánnyal, vagy egy se.

— Mind megy! Azért vagyunk lövészek...

— Bakkecskék vagytok!

— Azok hát!

— Ahogy perzsául mondják, hárik![1]

— Nem úgy kell azt mondani! Amikor Asztrahányban őrt álltam a bódék előtt, megtanultam: perzsául úgy mondják, hogy — te bácsa![1]

— Bolond! A bácsa nem szalad a lány után.

[1] *Hári* tulajdonképpen *szamarak*-at jelent. A *bácsa* szintén perzsa szó; jelentése: cinéda, nőt helyettesítő fiú. — *Csapigin.*

Mikor a lány a lövészek egyezkedését hallotta, a tér felé húzódott a holdfénynél csábítóan ragyogó selyemszarafánban. Sudár alakja erősen csalogatta a sztreljeceket. Különösen akkor hevültek fel a részegek, mikor szemük láttára kigombolta ingét. Dülöngélve indultak utána.

— Ne szaladjatok, fiúk! — csillapítgatták egymást — még elijesztitek!...

— Először körül kell fogni, aztán katonamódra sarokba szorítani.

— Okosan mondod! Igy fogjuk meg a kismadarat!

— Csak ne szaladjatok! Látjátok, milyen gyorsan szedi a lábát, mi meg alig ténfergünk.

— Hát bizony, én alig bírom magam.

— Az én lábam is gyökeret ver!

— Visszaforduljunk?

— Forduljunk vissza! Ne csámborogjunk el az őrhelytől...

Hárman visszamentek, leültek a bástya küszöbére. Rázinék pusztító hadjárata után lécajtóval zárták be a bástyát. De félig már az is összetörött. A többi hét sztreljec makacsul követte a lányt.

— Nem tudjuk elcsípni ezt a dögöt.

— Vissza kéne menni a bástyához. Mert a kapitány majd...

— Úgy megrúgom azt a kapitányt, hogy meg sem áll a pokolig.

A fényesruhájú, hajlékony, karcsú lány nem messze haladt előttük, felhúzta szarafánja alját, kivillantotta térdét, meztelen mellével elbűvölte őket. A lövészeknek úgy tetszett, mintha incselkedve kacsintgatna rájuk. Egyik mellékutcából a másikba suhant. Majd egy palánk résén át fehér és sötét karókra futtatott, illatos, ragadós, bolyhos, zöld komló közé siklott.

A lövészek trágár tréfákat dörmögve cammogtak utána, mintha mindnyájukat egy kötélre fűzték volna. Fűtötte őket a vágy, hogy elcsípjék és zsákutcába szorítsák. Némelyik sajnálkozott, hogy nem ismeri a várost: minden utcája idegen. Bárgyún dülöngélt, hangosan szuszogott, dadogva káromkodott a lármás, részeg csapat. Mintha kővel megrakott talyiga döcögött volna, amerre mentek.

— Hát jól eltévedtünk ebben a városban!...

— Ne mondd már, hát a bástya — kutya?

— Annyi itt a bástya, mint rostán a lyuk. Egész éjjel járhatsz egyiktől a másikig, mégsem találod meg azt, amelyiket kellene.

Ketten megálltak, hogy elvégezzék kisdolgukat. Amint a nadrágban kotorásztak, szigorú, fenyegető arccal egymásnak buktak, káromkodva átölelték egymást, leültek és mihelyt földet értek, elnyomta őket az álom. Ismét lemaradt kettő, ezek meg azt kérdezgették egymástól, nem az ördög vezetgeti-e őket orruknál fogva. A bástyákról elmélkedtek, de akárhogy erőltették a szemüket, egyet se láttak. A többi három be akarta várni a hátramaradókat, de közben szem elől tévesztették, sőt egészen el is felejtették vágyaik tárgyát, a bűbájos leányt. Szidták a várost: miért éppen ilyen homokos dombra kellett építeni, ahol járni se lehet. A homokba süppedő lábuk mindjobban elnehezedik. Szétszélednek, dörmögnek valami bástyákról, őrhelyről, puskákról és kilátástalanul bolyonganak a holdfény zöld varázsfátylába burkolt, álmos, meleg sikátorokban.

Mikor a sztreljecek eldülöngéltek, az asszony szétnézett, odament a bástyabörtönhöz, óvatosan fülelt a három alvó sztreljec szuszogására, hajuknál fogva megrázta őket, aztán elővett egy kis kézidobot és gyűrűs ujjaival rá-rákoppantott. A dobpergésre előpenderedett a bástya mögül egy fakózöld kaftános, karcsú ifjú. Olyan fürgén mozgott, mint az evet. Homlokát és fülét egyenletes, sima, fekete körhaj takarta, mint valami kalpag.

— Ahogy megegyeztünk, Haszán — mondta az asszony erélyes hangon. — Törd be a rácsos ajtót, mássz be a börtönbe és fűrészeld le a bilincset Fjodor meg az öreg Rudákov kezéről.

— Megyek! Jól van... Insallah.[1]

Az ifjú meggörnyedt, nekiugrott a rácsos ajtónak. Az ajtó nagyot reccsent és a földre terült. Haszán alakja, mint zöldes csík villant meg a bástya mélyében, aztán elhalkultak léptei.

10.

A bástyabörtönből előjöttek azok a kozákok és sztreljecek, akiket Szakmisev bilincsbe veretett. Mögöttük, mint halványzöld kísértet, jelent meg a feketehajú, karcsú legény alakja. A korsós asszony eltűnt. A kiszabadult foglyok ötös-tizes csoportokra oszlottak a téren. Árnyékuk egybefonódott a holdfényben. Némelyik — miután megkapta a parancsot — szablyával, bárddal

[1] *Insallah* perzsa szó, annyit jelent: ha isten is úgy akarja — *Csapigin.*

felfegyverezve, azokhoz a házakhoz lopakodott, ahol a várkapitány lövészei aludtak. Ott, ahol őrszemek álltak a házak előtt, néma, szinte zajtalan csata folyt. Egyetlen lövés sem esett. A jajikiak egymásután intézték el asztrahányi vendégeiket, aki pedig megadta magát, azt megmotozták, elvették tőle a fegyvert és erős őrizet alatt ideiglenesen a térre kísérték. A fal bal és jobb sarkában öt-öt ember dolgozott, ásóval, lapáttal a bástya tövében. Mások hordókat görgettek oda.

A börtön ajtajától félrevonszolták az alvó lövészeket, rázták őket orruknál, fülüknél fogva, de a sztreljecek úgy aludtak, mintha agyonütötték volna őket. Nem ébredtek fel semmire.

— Nem asszony: boszorkány ennek a Fjodornak a felesége.

— Miért?

— Olyan italt főz, hogy elveszti az ember az eszét, ha hörpint belőle!

— Hát nagy mester a sörfőzésben!

— Van nálatok gyujtózsinór?

— Van! De előbb taplót dugj alá, mert tapló nélkül nem kap lángra a puskapor.

— Tudom, testvér! Ahány sátán idejön Moszkvából, vagy Asztrahányból, mind börtönbe veti az embert, kopókat uszít rá és hóhérokat verbuvál, hogy megkínoztassa a jajikiakat...

— Kutyavilág jár most Jajikra: felfalnak bennünket a cár ebei!

— Hej, ha a cár palotája alá gördíthetném ezt a kis hordót. Hej, ha ezt megadná az isten!

— Bízd csak Sztyepán Tyimofejevicsre. Majd gördítünk mi még lőporos hordót a cár palotája alá is.

Kék, rövid kaftános, szablyás, magas férfi tartott a bástya felé.

— Halad a munka, cimborák?

— Már beástuk, Fjodor Vasziljics.

— Jól van. Csak minél hosszabbra húzzátok a gyujtózsinórt és mind az öten húzódjatok a térre. Mindjárt felébresztjük kedves vendégeinket, a zűrzavarban mind lekaszaboljuk, aki nem tart velünk...

— Hát a mi kozákjaink meg lövészeink felkészültek-é?

— Készen várnak a kozákok is, a várbéliek is. Most aztán nem úgy harcolunk az asztrahányiakkal, mint a tengeren!

— Hát lesben ülnek-é elegen?

— Annyian, hogy több se kell.

— Asogatunk még egy kicsit, aztán beigazítjuk a gyujtózsinórt.

Szuknyin a másik bástyához indult.

11.

Szakmisev fülét édesapja hangja ütötte meg:

— Elalszod a hajnalt, Afonyka, szól a dob!

Az álmos kapitány fordult egyet a lócán — és a padlóra pottyant. Beverte fejét a deszkába. Tarkója és csizmája sarka tompán koppant egyet. Felült a padlón.

— Miféle szózat volt ez, uramistenem? Úgy hallottam, mintha megboldogult apám beszélt volna hozzám, emlékszem, azt mondta: »Szól a dob!«

A kapitány ismét elálmosodott. Felállt, hogy megint végigfeküdjön a padon, de valami recsegést hallott a közeli sarokban. Megdörgölte álmos szemét és látta, hogy megdőlt a fáklya: a deszka szentképtartóhoz görbült és megpörkölte; már füstölgött is a festék a képen. Tyü, a nemjóját! A párna alól előkapta kucsmáját, elfojtotta a fáklyát és elpaskolta a tüzet. Valami mintha felüvöltött volna az ablak alatt. A kapitány félretolta a kis ablak szorosan záró fatábláját, a párkányra fektette állát és fülét. Úgy rémlett, mintha valaki kiabálna és zürzavaros morgás felelne rá. A kapitány hajadonfőtt sietett ki a házból. Az őrlövészek öt alabárdja — lám — nyele végével a földbeszúrva állt az ajtó előtt. Pengéjük úgy ragyogott, mint öt sarló-alakú hold, mely lehullt az égről, de mégsem ért földet.

— Hé, sztreljecek! Micsoda gazság ez, elhagytátok az őrhelyet?! — Előre-hátra hajlongva állt az alabárdok előtt és úgy érezte, hogy árral szurkálják a fületövét, széles hátán meg hideg veríték csurog végig. Behúzta a nyakát és hallgatódzott. Éles betyárfüttyöt hallott, amilyen nem egyszer ütötte meg fülét a Volgán. A fütty most másutt ismétlődött meg.

— Semmi kétség, tengeri kalózok támadták meg a várat. Elaludtam az időt, menekülni kell. Ha a pusztába szaladok, talán ráakadok az embereimre.

Fogvacogva tért vissza a házba. Felöltötte kaftánját, derekára csatolta kardját, hegyestetejű, hódprémmel szegett kucsmájáról letépte a brokátszalagot, a parancsnoki rang jelét,

zsebbe dugta, aztán vállára kapta a sarokba állított nehéz puskát. Kilépett az ajtón és a sztyepre szolgáló kapuhoz indult. A kapufélfánál jobbról is, balról is ugyanúgy állt a két lövész, mint az este. A kapitány elhaladt mellettük és szokása szerint biztatgatta az őröket, bár dörmögése most szinte eltévedt lompos bajusza közt.

— Ne aludjatok, fiúk! Vodkát kaptok...

A lövészek hirtelen lökéssel keresztbe tartották alabárdjukat a kapu előtt.

— Parancs! Éjfél után senkit sem szabad engedni se be, se ki.

— Ez az én parancsom volt, én vagyok a kapitányotok!

— Kicsoda?

— Afanaszij Szakmisev várkapitány...

— Ez a kucsma nem az övé!

— A pofája is idegen, nem ismerjük!

— Ugyan mit akadékoskodtok?! Eresszetek ki.

— Takarodj innen!

— Agyonvágunk, ha át mersz bujni!

A kapitány eloldalgott a kaputól.

»Kópéskodnak, vagy csakugyan a parancsomat teljesítik? Nem értem! Csakugyan el kell pusztulnom? A bástyához kéne menni, de őrök nélkül, egyedül félek nekivágni. Betyárkodnak ezek a lövészek, látom a pofájukon! El kellene bujni valahová.«

Szétnézett, gyorsan lekanyarodott az útról, csaknem hasmánt mászott le a dombról a patakhoz, a bokrok közé dugta a nehéz puskát, meggörnyedve bujt be egy fekete gerendafürdőház öltözőjébe, leült a padra és dideregve szorította össze magán a kaftánt.

»Másik kaftánt kellett volna felvenni; ez túlságosan díszes: a vajda ajándéka...«

Iszonyú dörej szakította félbe gondolatait. Mintha megrázkódott volna az egész hegy, amelyen a város épült. A fürdőház mennyezetéről homok és szemét hullt a kapitány nyakába. Megint fellökődött a lócán: még erősebb dörgés rázta meg a levegőt.

— Ej, nem sikerült elmenekülni! Nagyon elaludtam... Gazemberek ezek a lövészek, sejtettem, hogy baj lesz, hát most itt is van: földig lerombolják Jajikot, szétrobbantják a várfalakat!

Csendesen belopakodott a fürdőszobába, vigyázott, hogy ne nagyon csikorogjon az ajtó. Tapogatva kereste meg a polcot,

noha a patak felszínéről visszaverődő holdfény besugárzott az ablakon, és a fekete mennyezeten ezüstös folt világlott a polc felett. Felmászott a polcra és még mindig tapogatódzva nyujtotta nyakát az ablak felé. Arcát nem lehetett látni, csak széles szakálla csillogott a hold visszfényében. Szájtátva és lélekzetét visszafojtva hallgatta, mit kiabálnak odakint:

— Húzzátok elő az ötvenedeseket, félszázadosokat,[1] fiuk!

— Hasítsd ketté!

Szakmisev várta, mikor kiáltják az ő nevét és rangját.

»Végem van — suttogta magában — a kalózokhoz pártoltak a sztreljeceim!«

Ismerős hang ütötte meg a fülét, az utolsó hang, amit hallott:

— Bizonyára a fürdőbe bujt!

— Itt vagyok, sztreljecek, a rablók elől bujtam el — kiáltotta és a polc belső sarkába kucorodott. Fejét válla közé húzta.

A fürdő ajtajánál megreccsent a küszöbre szórt szén és kavics, megnyikordult a száraz ajtó, amint bevágta egy fürge kéz.

— Itt van, cimborák.

— Húzzátok elő azt a gazembert!

12.

Mikor a térre értek, Szakmisev nem ismerte meg a várost. Óriási ezüstös porfelhő gomolygott felette. Az egész teret tégla-, kő- és vakolattörmelék borította. A város elülső fala meg a sarokbástyák eltüntek a föld színéről. A középső, templomos kapubástya árván meredt az égnek. Vaskapuit kiszakították. A körbe futó sáncárkot tégladarabok temették be. Az árokból is ezüstös por szállt fel.

Bárányből kucsmás, kék köpenyes emberek, világoskék és málnaszínű kaftános lövészek tolongtak a piacon. Amint Szakmisev szemügyre vette lövészeit, nem ismert rájuk. Az Asztrahányból áthozott lövészek arca durcásnak és haragosnak látszott. Hallotta, hogy néhányan valami parancsnokféléhez fordultak:

[1] Tisztj rangok a sztreljec-seregben. — *A ford.*

— Hát a kapubástyával mi lesz, Vasziljics? Azt is felrobbantsuk?

— Nem, cimborák! — felelte egy sötétkék, rövid kaftános, magas férfi. A várkapitány azt a főkolompos Szuknyint ismerte meg benne, akit ököllel orrbavágott, mikor bekísérték a tengeren elfogott kozákokat.

— Pedig egyúttal azt is felrobbanthatnánk.

— A kapubástyán, látjátok, templom vagyon: abban imádkoztak volt apáink és nagyapáink, most már nem okoz semmi bajt, csak hadd álljon ott!...

»Elárultak a sztreljecek... De kár, hogy elaludtam...« — gondolta a várkapitány.

Egy sastekintetű, magas kozák Szakmisevhez lépett.

»Agyonvág! A szablyájához kap!«

— Hát ezzel mit csináljunk, jeszaul? Agyonvágjam?

— Zsákba vele! Hadd mérje meg, milyen mély a Jajik... Cári vendégeknek mindig bőven akad hely a Jajikban...

— Hahaha! Zsákba vele! Hozzatok, fiuk, egy szütyőt!

A magastermetű várkapitány nem fért bele a zsákba. Feje és szakálla kint maradt.

— Húzzátok meg a madzagot!

Szakmiseven végigfutott a hideg. Hallgatott. Félig fekvő helyzetben nekitámasztották egy téglarakásnak. Összeszedtek egy csomó követ és bedugdosták mellé a zsákba. Szuknyin jeszaul visszanézett Szakmisevre és úgy tett, mintha eszébe jutott volna valami.

— A, majd el is felejtem! — Odament és patkós csizmájával Szakmisev arcába rúgott.

— Jaj! Ja-a-aj... — A várkapitány szűntelen üvöltözött, szeméből patakzott a könny, orrából pedig — melyet elcsúfított az ellenség csizmája — sűrű vér csurgott végig szakállán.

— Tartoztam is ezzel a szolgálattal, meg amúgy is akartam egy kis emléket adni!

A várkapitányt taligára lökték a tulajdon testével és a kőnehezékkel teletömött zsákban. Saját lövészei: a málnaszínű kaftános sztreljecek húzták a folyó partjára.

Reggel volt, a tengerről hűvös ködfelhők közeledtek. A Jajik torkolatánál laposfenekű sajkákat raktak meg gabonával, lisztel és puskaporral. Itt is, ott is szálfákba mart a bárd, és nedves szilánkok pattantak a földre: árbócokat és födeles bódékat ácsoltak a sajkákra. Némelyik sajka új árbócán már ott fehér-

lett vagy kéklett a vitorla. A hegyen, egy téglahalmazon nyalka, magas asszony zokogott és jajveszékelt, mint aki halottját siratja. Fjodor Szuknyin erősen megölelte a jajveszékelő asszonyt, lassan tovább ment, majd visszaszólt.

— Sztyepán Tyimofejevics parancsára maradtam itthon eddig is; tudod, Ivanovna, hogy vele nem jó ujjat húzni.

— Jaj, édes uram, hová legyek nélküled?

— Irgalmas az isten, még találkozunk! — szólt Szuknyin és a folyó partjára sietett.

— Igyekezz, jeszaul! — kiáltott utána a tetőtől-talpig sötétkék ruhába öltözött, galambősz, agg Rudákov hajadonfőtt. — Nagy munka vár: parancsolni kell az embereknek.

— Megyek, atamán! — megfordult és visszakiáltott: — Ne búsulj, aranyos Ivanovnám! Egy könnyet se ejts, nemsoká találkozunk!

A meredek hegyről egy kifakult zöld kaftános, feketehajú ifjú teljes lendülettel Rudákov sajkájába ugrott.

— Insalla! Én is veletek megyek...

— Jól van, Haszán! Gyere. Szolgálatodért az egyesség szerint elviszünk Perzsiába.

Amikor Szuknyin visszanézett a hegyre, nem birta megállni: visszaszaladt feleségéhez, átölelte. Az asszony meg a nyakába csimpaszkodott és még jobban zokogott.

— Ne késlekedj, Fjodor! Magad is tudod: lovas őröket láttunk a sztyepen: hadinép jön Jajik ellen; élén a vajda! — kiáltotta Rudákov. — A cári kopók elébe kell vágnunk, magunknak is el kell takarodnunk innen, aztán Sztyepán apánkhoz kell vinnünk a sztreljeceket, kozákokat meg azokat, akik Szakmisevtől pártoltak át hozzánk!

— Tudom, atamán, megyek! Isten áldjon, szép asszonyom, látod, olyan idők járnak, hogy a kozák nem tanyázhat otthon!... Ne keserítsd a szívemet, eredj haza!... Megyek, atamán, megyek.

A sztreljecek zsineggel tekerték körül a zsák száját, amelyben a síró-rívó kapitány kuporgott és kárörömmel énekelték a parton:

— Félre az útból, cimborák, fürösszük meg a bácsikát!

— Á-á-á-á! — szűkölt a zsákban a kapitány. Úgy visított és sírt, mint egy kis gyerek.

— Hó-ó-ó-rukk! — a zsák a szakadék fölé lendült, nagyot csobbant a Jajikban, aztán elmerült, csak néhány buborék, néhány fehér hullámgyűrű jelezte, hol süllyedt el.

— Szerencsés utat, vajda barátja!
— Te sem szimatolsz többet utánunk.

Egy óra mulva útnak indult a jajiki szabad csapat. Vörös és kék kaftános hadfiak álltak a szürke sajkákon, nagyokat kurjantottak és nótákat énekeltek. Ropogtak és csikorogtak az evezővillák. A Hválini-tengerre eveztek. Ugyanaznap este megérkezett Asztrahányból Vaszilijj Boltyin várkapitány, hogy újjáépítse Jajikot és rendet teremtsen.

A HVÁLINI-TENGERBEN

1.

A kék éggel egybeolvadó végtelen kék vizet fehér sávokkal barázdálva haladnak a gályák a Hválini-tengeren. Csolnakok hosszú sora húzódik utánuk. Sikoltanak és recsegnek az evezővillák. Az alacsony, kátrányos árbócokon felhúzták a vitorlákat. A fekete háttéren itt-ott zászló lobog. Rázin karaván ja hosszan elnyúlt: a hajósor vége a ködös távolba vész. Olykorolykor jelkiáltás hömpölyög elölről-hátra és hátulról-előre.

— Nye-csa-aj!
— Nye-ecsa-aj!...

A kék messziségben szigetek fekete foltjai látszanak.

— Jó irányban tartanak-é a gályák?
— Keletnek tartanak, jeszaul!
— Szigeteket látok, pedig itt nem lehetnek szigetek...

A nagy gálya mély gyomrában, a szőnyeggel leterített alsó fedélzeten az atamán és fogadott testvére, Kancsi Szerjozska fekszik. A hajóürben imbolyogva égnek a gyertyák, leesnek, kialusznak. Ha újra meggyujtják őket, lobogva, olvadozva égnek. A hajótér keskeny ablakait marhahólyaggal vonták be. A hólyagon úgy dobolnak a vízcseppek, mint a sörét, valahányszor az ablaknak ütődik a hullám. A fogadott testvérek mély serlegekből isznak, olykor kaftánjukra csurgatják a túlérett szeszes méhsört. A zsinóros mellű zöld, rövid kaftánt viselő, feketeszakállú Lazunka bojárfi a ládákban babrál, szorosabban egymás mellé állítgatja a réz boroskorsókat. A hajóür szögletében méhsörrel megtöltött kátrányos hordók kotyognak, melyeket Szerjozska

még hazulról hozott ajándékba az atamánnak. A hordókat gyékénybe burkolták és zsineggel a falhoz kötötték, hogy a tenger ne görgesse ide-oda a hajótér fenekén.

— A vajdák nem akartak a tengerre engedni, Sztyepán testvér, de én úgy odapergeltem egynek Karabuzánnál, hogy a lövészei szerteszét széledtek a csata után, a parancsnokuk meg alig tudta elvinni az irháját. Mégiscsak eljöttem hozzád, elhoztam az embereimet, meg az ajándékokat — mondja Szerjozsa, kinyujtja a nyakát, hallgatja a hullámok locsogását. Jobbfülében rubinköves, nagy aranykarika csillog.

— Mit nyujtogatod a nyakad, Szergej, mint a ló, ha vihart érez?

— Úgy sejtem, Sztyepán, hogy nem szigeteket vettek észre a legények a tengeren: giljáni gályák lesznek azok.

— Jó szemük van azoknak az őröknek. Igyál!

— Iszom, miért ne igyak? De a tengert úgy ismerem, mint a tenyeremet, ember füle nem érti úgy minden neszét, mint az enyém... Hangokat hallok, mintha csatazaj közeledne.

— Igyál hát, most nem dobál a tenger, mert különben a szádhoz sem tudod emelni... Te tanú voltál a menyegzőmön. Mindent el kell mondanod a feleségemről. Beszélj: hogy' van otthon az én Oljenám?

— Tudom, hogy vállaltam... El is mondok hát mindent. Keresztapád, Kornyej atamán, még mindig a sarkát tapossa, teszi körülötte a szépet, ajándékokat hord neki.

— A sátán! Hát Oljena? Hogy fogadja?

— Nincs ott semmi baj, kitart. Az ajándékokat elveszi, de kitart melletted... A gyermekek már nagyok! Az idősebb, Griska, bátor, ügyes, akár a tengerre is magaddal hozhatod, a kisebbik meg vasgyúró kozák lesz... Hanem az öcséd — vénasszony... Kutyából nem lesz szalonna... Örökké csak a dombráját pengeti, dalol, meg lakziba jár... Már beszédet is hallok, Sztyepán, mégiscsak gályák lesznek azok!

— Igyunk! Én sem vagyok süket, az én fülem is messzire hall.

— Fel kellene menni.

— Igyál, menjünk!

Fent a gályák két oldalán fekete fejek bólogatnak a kékfekete éjszakában. Csikorognak az evezővillák és hamisan dúdol mellé a tenger. A tenger kék síkján halványfehéren tarajlanak a hullámgyűrűk, és fürtökbe verődik a tajték. A sötét háttérben

néha gyémánttollakkal díszített ezüstkikás, világos fej bukkan fel, mint a hullámfodor. A messzeségben fekete pontokat látni. Rázin és Szerjozska hasonfekve lapul a gálya magas orrán, mint az ugrásra készülő vad. A messzeségbe néznek, mélyen beszívják a tenger és a szél illatát. A légáramlás néha emberszagot hoz feléjük.

— Hallod?

— Hallom, Szergej!

— Az emberszagot is érzed?

— Érzem! — Rázin feláll és elkiáltja magát, hogy az egész karaván hallja:

— Nye-e-csa-aj!

— Nye-e-csa-aj!

— Hol vannak a jeszaulok, sólymaim?

— A jeszaulok az elülső gályán vannak, atamán apánk. Ezen a hajón csak Petra Mokejev alszik, de olyan mélyen, hogy félünk felkelteni. Ha felserkentik, mindig verekszik, már pedig magad is tudod, hogy nem jó kikötni vele. De azért megpróbálom.

— Petrát ne háborgasd, hadd aludjék, hívd a többieket.

A kék éjszakában és a sós szélben álló fekete kozák elindult a gálya oldala mentén; olykor-olykor az evezősök fejébe ütközött.

Rázin megérintette Szerjozska vállát.

— Ez a Petra olyan erős, mint hajdanában a záporozsjei Burljáj volt: hasánál fogva felemel egy lovat.

— Honnan került ide?

— Még a Volgán pártolt át hozzánk a vajdától. Úgy rohan a harcba, mintha hazamenne. De olyan együgyű, mint egy csecsemő: mindennek örül. Ma adtam neki egy cifra mívű aranyozott lemezvértet — majd a földig hajbókolt előttem... Nagy gyermek, de iszonyú erő van benne.

— Jól van! Az erőt tisztelem...

Hosszú betyárfütty harsant fel. A jeszaulokat összehívó kozák füttyentett. A fütty elnyomta az evezővillák csikorgását.

— Megyünk! — hangzott a válasz.

Az atamán gályájára Iván Szerebrjákov, majd utána egy alacsony ember kapaszkodott fel. Szerebrjákov ősz feje halványan fehérlett.

— Hol az atamán? — csendült fel később Iván Csernojárec hangja.

Volockij megszokott mozdulattal csattogtatta szablyáját a hüvelyben. Jött a vékony, görbelábú, magas és ösztövér Rudákov is. Utolsónak egy sudártermetű férfi: Fjodor Szuknyin lépett fel a fedélzetre. Rövid kaftánja feketének látszott a homályban. A jeszaulok körülvették Rázint. Az atamán a karaván vége felé fordult, elkiáltotta magát, és a hajók egész hosszú során végighömpölygött a mennydörgő hang:

— Szigorú parancs: csendben kell haladni, csak szemmel figyeljétek az irányt!

— Parancsod szerint lesz, Sztyepán Tyimofejevics!

— Csak azt akarom kérdezni, cimborák, mit láttok ott elől?

— Mintha gályák lennének.

— Dehogyis! Szigetek azok.

— Bizisten hajók azok, jeszaulok!

— Giljáni gályák volnának? Bizonyára...

Bizony, cimborák, nem szigetek azok, hanem gályák. Adjátok ki a parancsot, hogy a kozákok szálljanak csónakba... Ahogy a kémek jelentették is, perzsa hajók várnak bennünket... A csolnakokba ne vigyenek pattantyúkat, csak vontcsövű puskákat, mert hátha mégis tűzharcra kerül a sor.. Tüzetesen meg kell vizsgálni a vasmacskák kötelét! Kurta fejszét és csákányt is kell vinni, hogy legyen mivel tüzet vetni. Alabárdot ne vigyetek. Keletnek menjetek, de kerülővel. Lassítsuk a gályák járását: hadd pihenjenek az evezősök, míg előre futnak a csolnakok. A csolnakok várják meg a jelt: ha megszólal az ágyú, forkőzzenek oda a perzsa gályákhoz és a víz felszíne alatt lékeljék meg a hajók hasát. Még valamit: tíz-tíz csónak élén egy-egy jeszaul álljon, az egyikben majd én, Iván Szerebrjákov és egy lövészcsapat indul útnak.

— Jó!

— Akkor hát gyerünk, atamán!

Ujból fütty és kiáltás hallatszik:

— Útra készíteni a csónakokat, kozákok!

A fütty és a hang jelére feketén csillogó cseppek fröccsentek szét a tenger sötétkék felszínén. Az atamán hangja elcsitult.

2.

Ott, ahol a giljáni part keletről északnak kanyarodik — a törpe ciprusok borította, alacsony hegyekkel körülvett, mély vízű öbölben — csoportosult a giljáni kán nagy hajókaravánja.

A hajók — a kán parancsa szerint — várják a hajnalt. Az egyik nagy gályán — melynek fedélzetét szőnyegekkel díszítették — haditanácsot hívott össze a kán. Hajóján pálmadeszkából épült alacsony világos ház áll. A félköralakú üveges ablakokat faragott ráma veszi körül. A káni sátor falait és padlóját szőnyegek borítják. Belsejében aranycsillogású fergáni szőnyegekkel leterített, nagy, széles diványra emlékeztető emelvény áll. Három aranyozott lépcsőfok vezet fel rá. Szorosan a fal mellett, magas, faragott ébenfa állványokon, lapos tálformájú petroleum-mécsek égnek. Két mécs közvetlenül a kán mellett a felső lépcsőfokon lobog. A kán arca halványbarnának látszik a pislogó fénnyél, orcáját és homlokát vörös foltok borítják, hosszú fekete szakálla kékesen csillog. Lábát maga alá húzva üldögél. Előtte színes nargilé, de ő aranydíszes hosszúszárú elefántcsont csibukot szív. Jobbján göndör, feketehajú, kidülledő barna szemű, sötét bőrű ifjú ül. Világoskék palástot visel, mint maga a kán. A palást alól szűk rózsaszínű selyem ujjas, ezüst lemezekből összefűzött öv és görbe tőr látszik ki. A nargilé mellett ugyanolyan ezüst egyiptomi sisak fekszik, amilyen a kán fején díszeleg, csak annyi a különbség, hogy a kán sisakjának búbján bojtorján formájú aranybütyök meredezik. A kán előtt a hegyilakók vezérei és giljáni nemesek állnak, hosszú bozontos fekete burkában[1]. A burka alatt páncélt viselnek. Oldalukon görbe kard, fejükön rostélytalan egyiptomi sisak. Elől az ősz vezir, Ali Haszán áll hajadonfőtt. Sárga orcája csupa redő. Fehér bajuszát megbarnította a dohányfüst. Forradásos barna koponyáján ősz hajtincs lobog, mely elárulja a vezir hegyi származását. Az aggastyán meggyszínű palástot, felül bő és alul szűk világoskék nadrágba igazított sötétkék alsóruhát visel. A világosköket és sötétkéket széles sárga öv választja el. Övébe pisztolyt dugott. A hadvezér és a nemesek felfelé görbülő, rézorrú sarut hordanak. Tudják, hogy a kán nem szereti, ha az emberek lesütik a szemüket: a vezirtől kezdve minden alárendeltje emelt fővel, nyiltan a szemébe néz. A kán hallgat. A többiek sem szólnak. A kán kiveszi szájából a csibukot és nagyot köp a legközelebbi mécs lángjába. Perzsául szólal meg, mert Iszfagányban többnyire ezen a nyelven beszélnek.

— Sebiny fiam, ha nem öltesz páncélt — amit te annyira nem szeretsz — még ma visszaküldelek Giljánba. Addig

[1] A *burka* csúcsos vállú fekete kaukázusi guba. — *A ford.*

kunyeráltál, míg megígértem, hogy magammal hozlak a csatába, de most látom, milyen makacs vagy és még egyszer kijelentem: páncél nélkül nem engedlek a harcba!

Az ifjú ledobta a nargilé szopókáját, felállt, meghajolt a kán előtt és jobb szeméhez emelte jobb kezének ujjait.

— Csasm![1] — mondta — ha úgy akarja a kán, máris indulok, felveszem a páncélt. — Egyszerre átugrotta mind a három lépcsőfokot és fürge járással távozott.

A kán végignézett a körülötte állókon és ismét megszólalt:

— Asref-i Irán![2] Kaszpulát Mucalovics hegyi herceg, a próféta igazhitű fia válogatott harcosokat küldött hozzám és figyelmeztetett, hogy kalózok közelednek Gilján felé, a Csecsni sziget felől jönnek ellenünk. Néhány nappal ezelőtt még ott álltak hajóik. Midőn a szigetnél állomásoztak, bort, asszonyt és fegyvert követeltek a hercegtől. Kaszpulát herceg — hogy megóvja tartománya partjait a háború pusztításaitól — bort küldött nekik. Ezután mifelénk indultak a rablók. Mi ugyan nem nagyon örülünk a dicsőségnek — hiszen egy zsiványbanda legyőzése nem nagy dicsőség! — mégis harcra kelünk ellenük és mindörökre szétverjük a Küljzüm-tengeren kóborló kalózhordákat — insallah. Szeretném hallani Ali Haszán, miként vélekedsz seregemről és hajóimról.

A hadvezér a szeméhez emelte kezét.

— Csasm! A hegyi emberek bátor harcosok a szárazföldön, hozzáedződtek a hegyeken-völgyeken vívott csatákhoz, de a tengeren úgy viselkednek majd, nagy kán, mint a macska, ha vízbe esik...

— Én, Gilján ura, így válaszolok neked: a nagy sah, Második Abbász felhatalmazott, hogy csak a bátrakat válasszam ki, és én valóban méltó harcosokat hoztam magammal.

— Ne haragudj rám, öregre, nagy kán. Ha parancsolod, elhallgatok és akár födetlen fővel vezetem csatába gályáidat. Sohasem féltem és nem félek a harctól.

— Biszjor hub![3] Mondd el, amit akarsz.

— Nagy kán! Parancsold meg, hogy szálljanak ki a gályákból a csapatok, csak az alantasok maroknyi csoportját hagyják rajtuk. E hajókat martalékul kell odadobni a gyauroknak. Harcosok helyett azzal kell megrakni a gályákat, amit

[1] *Csasm* — szem. Értelme itt: igenis; engedelmeskedem.
[2] Nemes Irán, vagy Irán nemesei.
[3] Nagyon jól van. — *Csapigin.*

igazhitűtől eltilt a korán: borral. A parton lesbe kell állítani a legjobb lövészeket. Hosszú életemen át mindig azt tapasztaltam, hogy az északról idehajózó kalózok mohón isszák a bort... Ha kezükbe kerítik a zsákmányt és megisszák azt az italt, ami elhomályosítja az ember értelmét, megvakítja a harcost és alkalmatlanná teszi a tűzharcra, csalétekül céda asszonyi állatokat kell a partra bocsátani a gályákkal szemben: Azok majd oda csalogatják a kalózokat, ahová parancsoljuk és ott majd elpusztítjuk őket, insallah!

— Ej, ej, Ali Haszán, olyan tanácsot adsz, mint egy gyaur, nem úgy beszélsz, mint a próféta hű fiához illenék! Azt javallod, hogy odadobjuk a hitetleneknek Gilján asszonyait?

— Csak a céda asszonyi állatokat, nagy kán!

— Nem restelsz így beszélni, tisztes ősz?! Nem átallod-e kiejteni, hogy Perzsiában céda asszonyi állatok is vannak. Az igazhitűek országában nem akad egyetlen olyan ledér asszony sem, aki átadná magát a körülmetéletlen gyaurok ölelésének és nem akad olyan, aki a törvényt áthágva, fellebbentené arca fátyolát a pogányok előtt.

— Úgy ítélem, nagy kán, komoly veszedelem fenyeget. A Giljánra törő kalózok élén az az agg vezér áll, akinek már puszta neve is úgy fellelkesíti őket, miként a próféta neve az igazhitűeket. E vezér neve, nemes kán: »Nyecsaji«! Emlékszem rá: fiatalkoromban végigrabolta Sztambul partjait és felégette Szinopot. Az iráni falvakat állandóan rettegésben tartotta és úgy pusztította az embereket, mint a dögvész. Amíg ő velük van, addig legyőzhetetlenek azok a kalózok, kik ellenünk törnek.

— Biszmillahi rahmani rahim![1] — Győzni fogunk és Küljzümtenger úgy elnyeli őket, mint a dögöket.

Az egyik hegyi vezér előre lépett, szétnyitotta burkáját, mellére csapott, hogy csak úgy döngött belé a páncél, magasba lendítette barna kezét és ugyancsak perzsául mondta:

— Nemes kán, mi, szabad kumikok[2] jól ismerjük a messzi Tanaisz[3] partjáról jött kozákokat. A hegyek közt nem egyszer megvertük őket a Kura és Tyerek partján, ezért hatolnak most a Küljzüm-tengerre. Számtalan kozák fő rothad a hegyek közt. Vezéred, Ali Haszán — a próféta bocsásson meg neki! —

[1] A kegyelmes és irgalmas isten nevében. — *Csapigin.*
[2] Kumikok — kaukázusi néptörzs. — *A ford.*
[3] Tanaisz a Don ókori neve. — *A ford.*

gyenge és öreg. Ő is hegyi lakó volna, de már elfelejtette népét és nem hisz abban a vitézségben, amiről a hegyi lakók híresek.

A kán a fiatal vezérre pillantott: a magas termetű, szikár férfi szemében a bátorság tüze ég. Vékony arca sárgásbarna. A kán felállt.

— Biszmillahi rahmani rahim! Úgy lesz, miként mondtam. Készüljetek a harcra... Mindjárt virrad! Ezt az ellenséget megvetem! Csupa vakmerő vitézt látok magam körül. Bátrak előtt még beszélni is restellek e kalózokról. Tengerre a hajókat! Neked pedig azt mondom, Ali Haszán: nem te leszel a hadvezér, hanem én.

Mindnyájan jobb szemükhöz emelték jobb kezüket és egyszerre kiáltották:

— Csasm, nagy kán!

A sötétkék víz halványan világosodni kezdett. A vasmacskával csörömpölő hajók kitódultak az öbölből a világoskék tengerre, mely a partok mentén már zöldre vált. A gályákon felharsant a figyelmeztető kiáltás:

— Habardor![1]

3.

A csolnak orrán, az evezősök élén fekete kaftánban Rázin áll. Csipőjének szegett balkarja kifeszíti a kaftán félszárnyát; jobbjában hosszú nyelű, hegyes orrú fokost tart. Az evezősök alig eveznek. Legtöbbjük puskát és szekercét ragadva várja, mikor kell már lőni-vágni. A magas, idegen hajó lassan közeledik kibontott vitorláival. Fekete oldala kékes fényben ragyog.

— Tűz, pattanytyúsok! — mennydörög az iszonyú hang.

Rázin félelmes hangjára a víz színén tovahullámzó pukkanással válaszolnak az ékalakban felvonuló gályák pattantyúi.

— A hajók orrára, sólymok!

— Allah! Allah!

— Mi győzünk — insallah!

— Törjétek be a hajók fenekét!...

A kékségből nesztelenül elősiklottak a fekete csolnakok, mint óriás cápák, melyeknek hátát vörös záporozsjei kucsmák-

[1] Vigyázz. — *Csapigin.*

kal rakták tele. Mindegyik csolnak orra szorosan az ellenséges hajók domború oldala alá futott. A szekercék megkezdték pusztító munkájukat. A fellángoló hajnal sárga világánál a frissen vágott lékeken át kék kaftános kozákok másztak a hajók belsejébe. A hajók tatján, csattogás, durrogás, lánccsörgés és kiabálás hallik:

— Üsd-vágd a vizipatkányokat!

— Tüzet vessetek a puskaporba!

— Hé, sólymaim! Szorosan a hajók oldala mellett tartsátok a csolnakokat.

Az atamán harci csolnakja méltóságosan úszott el az egész karaván mellett. A kozákok horgokat akasztottak a perzsa hajókba. Az atamáni csolnak tatján, megtöltött puskák között, görnyedten állt a vörös kucsmás Szerebrjákov. A jeszaul sasszemmel figyeli a hajókon folyó csatát. Mindig kiszemeli a parancsnokot. Ha megtalálja a kavargásban, célzásra emeli a következő puskát. Két tűz lobban fel. Az egyik az arcát világítja meg, a másik a cső végénél villan fel: párját ritkító, büszke tartású hegyilakó, vagy perzsa dől ki a csatából: a jeszaul golyója célba talált.

— Jól van, Iván!...

Szerebrjákov a csónakba dobja az elsütött puskát és másikat vesz kezébe. A csolnak fenekén egy lövész töltögeti Szerebrjákov fegyvereit.

— Ha én közéjük eresztek, atamán, úgy hullanak ezek a festett fejűek, mint ősszel a légy!...

— Legény vagy a talpadon!

A horoggal egymáshoz húzott hajók között egy csolnak cikázott; a karaván hol egyik, hol másik oldalán bukkant fel. A csolnak orrán Szerjozska áll. Egyik kezében égő fáklyát, a másikban rövidnyelű csákányt tart. A fordulóknál megmegcsillan a fülében a függő. A lövöldözés és üvöltözés közepette is hallani lehet éles hangját, mely úgy sérti a fület, mint a kés sikítása, ha vasat ér az éle.

— Tüzet a gályák hasába!

— Úgy lesz!

— Tüzet vetünk bele, jeszaul!

— Hadd égjen!

4.

Az álmos Mokejev, az egykori százados fülénél nagyot rikkantott valaki.

— Hallod-é, Makarjevna![1] — Agyúdörej rázta meg a levegőt.

Mokejev felült.

— Hogy a nyavalya törje ki! Elaludtam volna a csatát?

— Ne szaladj, kecske: segíts — legyűrjük a farkast! — nyugtatta meg Mokejevet a hang.

A taton két fej bólogat: egy kékruhás, tagbaszakadt kozák áll ott, mellette az ősz Grigorij Rudákov hajadonfőtt. A szél pajkosan lengeti fehér üstökét.

— Erre fordítsd a kormányt, kozák! — kiált társának és öregesen, de hetykén ránt egyet a fején.

Mokejev ültében, matatva keresi fegyverét. A feje zúg, mintha harangoznának benne. Mellette fekszik puskája és bárdja. Megtapogatja mellén a Rázintól kapott lemezvértet, megnyugszik, markába kapja a bárd nyelét és feláll.

A csobogó kék hullámokra, mint brokátkelme, terült rá a hajnali fény. Mokejev elhaladt az evezősök mellett, akik frissítő mozdulatokat végeznek karjukkal, vállukkal. Csakúgy párállik a fejük. Sötét ingük csuromvizesen tapad testükhöz. A rozsdás vasmacskák szilárdan belevágták karmaikat a nagy hajók fájába. A horgokkal összekapcsolt karaván mesebeli szörnyetegnek rémlik. Némelyik gálya oldalt dőlve fekszik, jobbrabalra törött árbócok merednek ki belőle, mint a sörte. A hajók oldalába vágott réseken kék kaftánosok másznak be. Azok a gályák, amelyek még állnak, ég felé emelik világos árbócaikat. Tarka zászlóikon érthetetlen, cikornyás betűk. Mokejevnek úgy tetszik, mintha nem is a kozákok, hanem a kék levegő-ég dörögné, melyet narancssárgára fest a hajnal:

— Nyecsáj!

— Aprítsd!

Kisebb-nagyobb tüzek lobbannak fel; ismerősen csettennek, pukkannak a puskák. Száz meg száz torokból harsogó káromkodás üti meg a fülét. Lentről, a víz színéről, bárdok csattogása és gerendák ropogása tör felfelé.

[1] Női név. A kozák azért csúfolja így Mokejevet, mert ez a név hasonlít az övéhez. — *A ford.*

— Úgy látszik, elsüllyesztik... Meglékelik a fenekét.

A jeszaul zúgó fejjel, de megszokott, nyugodt léptekkel ment előre. A hajó imbolygásának ütemére, hol egyik, hol másik lábára nehézkedett. Óriási dúvadhoz hasonlított, mely leterített zsákmánya felé halad. Átmászott egy idegen hajó magas tatjára és megpillantotta, hogy a kozákok és perzsák kézitusát vívnak.

— Csendes Don!

— Biszmillahi rahmani rahim!

— Én is hadd segítsek!

Elől Szerjozska hangja hasít a levegőbe:

— Hadd égjen, az ördög vigye el! — kiáltotta lentről, a víz színéről.

A hajó aljában iszonyút dörrent: gerendák, horgonyok és láncszemek repültek a magasba. A perzsák abbahagyták a vagdalkozást és egy másik hajóra szaladtak át. Némelyiket a tengerbe dobta a robbanás.

— Üsd a vizipatkányokat!

— Még egy kis tüzet a lőporba! — cseng Szerjozska hangja.

— Ia allah![1]

— Ia![2]

— Hinnye, az anyátok teremtésit — elaludtam a csatát.

Mokejev egy arany-cikornyás, magas tatba vágta a bárdját, közelebb húzta a hajót és átmászott. A gálya fedélzetén mint vörösfejű, nagy zöld bogár, ugrált árbóctól árbócig a rövidkaftános Lazunka. Piros övét köröskörül teledugdosta pisztolyokkal. Nem is célzott, csak lőtt, mégis minden golyója pontosan az egyiptomi sisakok alá: a perzsák koponyájába fúródott. Egyszer sem vétette el.

A hajó tatjánál tűzvörösre festett szakállú, magas perzsa hajlongott, kiabált valamit embereinek, hadonászott görbe kardjával, Lazunka felé böködött, nyilván mérgelődött, amiért perzsái bújni igyekeztek a lövöldözés elől.

— Pedár szuhte![3]

— Majd a pokolba küldelek én mindjárt *téged!* Látod azt a nagy tüzet? — Mokejev a perzsához lépett.

— Pedár!... — kiáltott a perzsa, és Mokejevtől három

[1] Istenem!

[2] Baj van!

[3] Égjen meg az apád a pokolban! — *Csapigin.*

lépésnyire élettelenül rogyott össze. Lazunka golyója levitte a sisakját és kiloccsantotta agyvelejét.

— Biztos keze van a gézengúznak!

Mokejev átlépte a perzsát és egy másik hajóra mászott át.

— Ej, de kár, hogy elaludtam.

Balkéz felől bozontosgubájú hegyilakó mászott elő a fedélzet alól, megvillant a szeme és pisztolya tüze. Mokejevet mellbevágta a lövés. De a golyó akadályba ütközött és süvítve pattant félre.

— Pedár szuhte! — A sárga kézben szablya villant.

Mokejev mintha félreugrott volna, hirtelen ütésre lendítette bárdját és lecsapott az élével. Nem is nézett a lába alá, tovább indult. Kopogós csizmája meg-megcsúszott a vérben.

A hegyi ember elterült a fedélzeten. Amint haláltusájában a levegőbe rúgdosott, meg-megcsillant sarujának rézorra. Haránt kettévágott fejéből véres agyvelő fröccsent szerteszét.

— Hol a csata?! — kérdezte Mokejev, lépett még egyet, szokása szerint meggörnyedt, hátradugta bárdot tartó kezét és megállt. Csernojárec feküdt előtte keresztben. Úgy elnyúlt a fedélzeten, mint egy részeg. Világos haja vérbefagyott, mindig vidám arcán alvadt vér ferde szalagja húzódott keresztül.

— Ilyen legényt megölni? No megálljatok csak, gazok!

— Üsd-vágd, nem apád! Rajta, sólymok!

A zölden világosodó, párálló vizen, mint nedves szikra, száll a hang. Az atamán szavára még nagyobb recsegés-ropogás, vascsörömpölés felelt. A tenger illata vérszaggal elegyedik.

— Ihtijat kun, szultan-i Gilján![1]

— Él — insallah!

— Ia, nagy kán!

Mokejev hallja a gurgulázó idegen szavakat. Puha holttesteken át gázolva halad el a pálmasátor előtt: az egész hajó kozákhullákkal van tele... A hajó orrán kozákok és lövészek vagdalkoznak.

Ugyanott, a hajó aranyozott orránál, bozontos gubájú, sisakos vitézek között védekezik, támad, verekszik Rázinékkal egy világoskék ruhás, fekete szakállú perzsa. A világoskék ruha alatt láncing csörög. Az acélszemek meg-megcsillannak. A kozákok hátratorpannak a görbe szablya elől: a fekete szakállú harcos kardjáról vér fröccsen szét, ruhája ujja könyökig nedves: vér áztatta át.

[1] Meneküljön, Gilján ura! — *Csapigin.*

— Allah, asref-i Irán![1]

— Eresszetek csak, fiuk! — Mokejev megint csapásra lendítette bárdját. — Nesze egy kis dübbencs a melegéből!...

A fekete szakállú szablyája darabokra törött és pengve hullt a tengerbe.

— Ritka vendég vagy nálunk! Kapsz még egyet! Egyél még!

A második csapás hirtelen és megsemmisítően sujtott le, akár a villám. A világoskék kaftán alól mint fehér tűz szikrái, lövelltek széjjel a páncél láncszemei. A világos sisak hátrahanyatlott, a fekete szakállú lezöttyent, világoskék ruhája gyorsan átázott, megfeketedett törzse — balvállától derekáig — kettéhasadt.

— Ia allah!

— Nemes kán!...

Mokejev hátrafordult és epésen elkáromkodta magát. A hegyilakók ledobálták burkájukat és a tengerbe ugráltak. A kozákok meg kaszabolták, akit elértek. Amerre Mokejev elhaladt, élő kozákokon és holt perzsákon kívül nem maradt senkisem. A tenger már csaknem elöntötte az ellenséges hajók fedélzetét.

— Ó, én részeg disznó! Elaludtam Csernojárec harcát, meg az egész csatát.

Mokejev elhajította a fejszét. Még mindig futkostak, kiabáltak körülötte.

— Insallah! — ordították az idegenek.

Kurjongattak a kozákok is.

— Hát ez kicsoda? Olyan cifra, mint a kakas!

— A kán öccse, vagy fia, tudja a manó.

— Hát a kán?

— A kánt Petra Mokejev vágta ketté — de sarkig!

— Nem is láttam csatát, mégis megöltem volna a kánt? Hazudnak! Nem igaz!

— Mi megmaradtunk, de Volockijt meg Csernojárecet átküldték a másvilágra.

— Ahol kenyeret szelnek, öcsém, ott morzsa is hullik ám!

— Ej, Petruha! Lám, két jeszault is elaludtál...

Mennydörgő hang rázta meg a levegőt:

— Vigyétek a csolnakokba a zsákmányt meg a foglyokat, sólymaim!

— Halljuk!

[1] Isten nevében előre, nemes Perzsia. — *Csapigin.*

— A kán holmijait cipeljétek ki a hajóházból.
— Hát ez csinos kis hajó! Takaros!
A csatazaj elcsitult, már halľani lehetett a hullámok csobogását.
A homályosan sárgálló, ködbe burkolt partok felől ismeretlen növények fűszeres illatát hozta a szellő. Szinte szikrát hányt a zölden hullámzó, csobogó víz.
— De szép ez a táj, öcsém! De más ez, mint Moszkva volt. Itt még azt sem bánnám, ha meg kellene halni...

PERZSIÁBAN

1.

Iszfagán bazárait, tereit és kávéházait hosszúhajú, rőt emberke járja reggeltől öreg éjszakáig. Tűzvörös, kis kecskeszakállt, övetlen szürke-fehércsíkos kaftánt, karton inge alatt pedig nyakbavaló rézkeresztet visel. Valahányszor ismerős perzsákkal találkozik, a csintalanság árnyalata jelenik meg szeplős arcán, meglengeti sötétkék bársonysüvegét és vidáman kiáltja:
— Szalam alejküm — de meg sem várja, hogy viszonozzák köszönését, befurakodik a legközelebbi embercsoport közé, mindenütt locsog valamit perzsául, csakúgy pereg a nyelve. Néha arabul szólal meg. Ha elkerepel egy-egy muzulmán imát, félreköp, de úgy, hogy ne vegyék észre.
— Ej, hogy nőne géva a nyelveden, Gavrjuska! — pirongatja magát.
Ha nem ezt az ócska orosz gyapotkaftánt, nem ezt a moszkvai kalpagot hordaná, amelyet már régóta jól ismernek a perzsák, ha vörös szattyáncsizmája helyett tömpeorrú iszfagáni sarut, a kiejtés alapján — melyet a fürge vándor tökéletesen megtanult — mindenki perzsának tartaná, noha a kakasformájú emberke nem nagyon hasonlít a bennszülöttekhez. Az elvétve előforduló pravoszláv szentképesfák előtt buzgón földig hajlong, áhitatosan gyertyát gyujt előttük, faolajat kér a barától, bedörzsöli vele tenyerét és haját. A vörös emberke külsőleg bárgyúnak, együgyűnek látszik, de közelülő, fekete patkányszeme éles, nevetve, fürkészve tekintget széjjel, vagy — ami gyakran megesik — titkolt haragot rejteget. A perzsa kalmá-

rok el-eltréfálnak vele, bolti asztalukon ülve szívesen megkínálják: szívjon nargilét. Az emberke jól ismeri a perzsák imáit, szólásmondásait.

Befurakodik oda, ahol legsűrűbb a tömeg, legnagyobb a lárma és a dübörgés, ahol semmit sem lehet hallani, csak az ökörfogatok kocsisainak, a málhával teleaggatott tevék hajcsárainak szavát, akik teletorokból szüntelenül azt óbégatják: »Habardor!« Le s fel mászkál a fokhagyma, citrom és veríték szagával áthatott kanyargós kőlépcsőkön, betolakszik a rikító színűre festett kő-boltokba, ahol tintát ládákat készítenek és könyveket árulnak. Átlapozza az arab és perzsa könyveket. Különösen a francia képekkel illusztrált műveket kedveli. Alkuszik. Gyakran elismételgeti: »Biszjor hub!«

Ha végighalad a forró kövektől átmelegedett, hepe-hupás utcákon, ahol minden lapostetejű kőház második emeletén árnyékszék épült a járókelők részére — tréfásan morfondírozik magában — az utcán keresztbefolyó híg trágya láttán, mely a porral elegyedve ott bűzlik egészen kora reggelig, amíg meg nem érkeznek a kertészek és fel nem lapátolják kordéikra a trágyával átitatott földet.

— Hogy felvitte isten a böszörmény dolgát — gondolja gúnyosan, amint átlép a büdös tócsákon dongó legyek raja felett. — Megengedi nekik, hogy toronymagasságból piszkoljanak! — óvatosan körülnéz és feltétlenül hozzáteszi: — De azért nemcsak az utcájuk szennyes, hanem az a pogány hitük is...

Ha buggyos nadrágban — salaváriban — fátyolosan tovahaladó perzsa nőt pillant meg, utánaszalad és futtában így elmélkedik: »Mi lenne, ha ezt megszólítanám?«

Lekapja fejéről a kalpagot és halkan, de érthetően súgja:

— Kurbanet sávám![1] — sovány arcát lesüti, hogy ne lássák patkányszemének tüzét.

A perzsa nő rásandít fátyla alól.

— Takarodj innen, gyaur!

A vörös emberke megáll.

— Úgy látszik, Gavrjuska, Koljesznyikov fia, a böszörmények országában nem tapogathatsz, nem ölelhetsz asszonyi testet!

Miután már mindenütt megfordult, ahol csak lehetett, éjszakára kőviskójába húzódik. A rámátlan és üvegezetlen ablak előtt — amelyre csupán egy kék nankingfüggönyt akasztottak, de azt is félrehúzták — oldalt fordított, sima deszkájú, nagy

[1] Á . zalod vagyok. — *Csapigin.*

láda áll asztal helyett. Mellette ébenfa-zsámoly. A rőthajú emberke végigtapogatja a zsámolyt, megkeresi a dohányt, leül, rágyujt egy vadkanfejjel díszített pipára és lassan szopogatja a csibukot. Nappal oly gondtalannak látszó arca egészen megváltozik, mintha pipaszó mellett emlékezetébe idézné mindazt, amit a nap folyamán látott. Pöfékel egy darabig, nagyot köp a kőpadlóra, a ládába nyúl, elővesz néhány összeragasztott papírlapot, tapogatva megkeresi a réztintatartót, a lúdtollat és kirakja. A sötétben tüzet csihol, meggyujt két gyertyát, vagy néha egy kőolajos serpenyőt és írni kezd mindarról, amit Abbász sah fővárosában látott és hallott.

Mint mindig, ma is járt a Tajnoj-prikázban[1] és megtudta, hogy a kalmárudvarról egy kincstári biztos és néhány felügyelő Asztrahányba utazik a Perzsiában vásárolt portékák áráért, amelyet a cári kincstár még nem küldött meg Iszfagánba. Eltette a pipát, a papírra szegezte éles szemét, és száraz keze máris a megszokott mozdulattal futott az árkusokon. A poggyacsij sürgős ügyben írt Moszkvába:

»Jóltevőm, Iván Petrovics, cári nagybojár, itt rostokolok Iszfagánban, lesem a kalózok követeit, mikor jönnek már Abbász sah őfelségéhez, de még mindig nincsenek itt és — úgy sejtem — nem is látjuk őket egyhamar. Abbász sah nincs Iszfagánban. Ugy vélem, ezt a kalózok is tudják. Az itteniektől hallottam: — mivelhogy értem a perzsa nyelvet —: Sztyenyka Rázin és cinkosai Gilján partjait fosztogatják, és hol itt, hol ott tivornyáznak, a szerint, hol mire vetik ki a horgot. Én semmi szín alatt sem akarom elszalasztani őket, mihelyt megérkeznek, mellékük szegődöm, azt mondom nekik: ‚Majd tolmácsotok leszek'. Másképp nem juthatok be a sahhoz. Ha pedig velük a sah elé kerülök, átadom neki a nagy uralkodó izenetét, miként rendeléd, kegyelmes bojár, mert a cárért akár az életemet is szívesen feláldozom. Hogy pedig ne fecséreljem hiába az időt, ugyancsak a te parancsodra, Iván Petrovics bojár, apró-cseprő dolgokkal bibelődöm, hisz úgyis ráérek. Ma felkerestem a Tajnoj-prikáz embereit, akik perzsa portékát vásárolnak a cári udvar részére. Betekintettem feljegyzéseikbe, de Fjodor Miloszlavszkij asztalnok keményen összeszidott engem, szolgádat és az uralkodó szolgáját. Midőn megmutattam neki titkos leveledet, téged is ugyanúgy ócsárolt, kegyes bojár és toporzékolva rikácsolta: ‚Én a cár sógora vagyok, nem félek senkitől, és mindjárt le-

[1] Kémhivatal. — *A ford.*

töröm a kopók derekát!' De én nem nagyon ijedtem meg. Kifaggattam a kincstári biztosokat, akiket Fjodor herceg küldött: Vaszjka Sztyepánovot és Mityka Jakovljevet. A nagy uralkodó nevének említésére és titkos leveled láttára megijedvén, bevallották, hogy midőn Tevriz városán áthaladtak volt, meglopták őket a Kromszarájon: elorozták ládáikból az orosz portékákat:

Először: három szorok[1] cobolygereznát; ára hét-hét rubelével számítva, összesen huszonegy rubel.

Másodszor: hat szorokot; ára hat rubelével, összesen harminchat rubel.

Harmadszor: tizenegy szorokot; ára öt rubelével, összesen ötvenöt rubel.

Negyedszer: hat szorokot; ára négy rubelével, összesen huszonnégy rubel.

Azt a tolvajt, aki e portékákat elorzá, megfogták a Kromszarájon és a lopott jószággal együtt a piarci rendbiztos elé hurcolták. Vaszjka Sztyepánov és Mityka Jakovljev kincstári biztosok ama tolvaj vallomása alapján felkeresték a kánt és más tevrizi hatalmasságokat, követelték ama gereznák elkobzását. Követelésüknek eleget téve, el is koboztak és visszaadtak a kincstári biztosoknak négy szorok gereznát, melynek árát három és fél rubelével számították meg. De többet nem sikerült visszaszerezni.

A hivatalos emberek hanyagsága mián összesen százhuszonkét rubelnyi kár érte Aljekszej Mihajlovics cárt, a nagy uralkodót, egész nagy és kis és fehér Oroszországnak önkényurát.

E hivatalos emberek még egyéb vétket is követtek el; erről még nem sikerült megtudnom semmi biztosat, de igyekszem mindent kipuhatolni. A kincstári biztosok elmondották nekem: ‚Mikor a Kromszarájon ellopták tőlünk a cobolygereznákat, erősen ittasak voltunk. Attól a tevrizi bortól rúgtunk be, amit Fjodor Miloszlavszkij asztalnoktól kaptunk szolgálatunk fejében.' Milyen szolgálatot teljesítettek az asztalnoknak — még nem derítettem ki, de ki fogom deríteni.

Kegyes bojár! Ha hallok valami hírt a kolózokról, tüstént megírom, csak legyen alkalom, hogy Moszkvába küldhessem levelemet. Ugyszintén fölöttébb érdeklődöl a perzsák iránt. Szo-

[1] *Szorok* — negyven. Egykor mértékegység volt: a cobolygereznákat negyvenével kötözték össze, ez a mennyiség számított egy csomónak. — *A ford.*

kásaikról, pogány hitükről, szőrméikről, kaftánjaikról, csalmájukról, mindenről külön írni fogok. A fizetséget, amit te és a nagy uralkodó számomra rendeltetek, aláírásomra kiadták a Tajnoj-prikázban. Az egész summa: öt rubel, tíz altin, három pénz.

Ne haragudj, kegyes bojár, hogy nem derítettem ki mindent. Minden igyekezetemmel azon leszek, hogy minél többet megtudjak. Szolgád: Gavrjuska Matyjejev, Kuretnyikov fia, poggyacsij, akit titkos ügyekben Koljesznyikovnak neveznek.«

2.

Rázin szótlanul ivott, Lazunkán kívül senki sem merte meg sem közelíteni. Még Szerjozska is csak messziről tekintgetett az atamánra, aztán elsomfordált. A gályában azt suttogták:

— Volockijt meg Csernojárecet gyászolja az atamán.

A rettegett Rázin csak Lazunkához volt nyájas és néha még részegen is hajlott a szavára:

— Ne igyál már annyit, atamán!

— Ej! Aranyért jöttem ebbe az átkozott Perzsiába, de érzi a lelkem: elveszítem minden kincsemet. Ládd, Lazunka: két drágakő esett a tengerbe, két ragyogó gyémánt!

— Ugyan, apánk, van még vitéz embered elég!

Rázin fogcsikorgatva temetkezett el az atamáni gálya hajóterébe. Még a tengerre szolgáló keskeny ablakokat sem nyitotta ki, nem gyujtott világot, csak ivott, aludt és megint ivott. Néha, mikor erősen a kancsó fenekére nézett, a semmibe fúrta vad tekintetét, előhúzta zsebéből a pisztolyt, és a hajóűr falába lövöldözött. A golyó visszapattant és tompán dobolt a hordók, korsók oldalán.

— Szebb odafent a világ: széles a tenger, süt a nap, és fúj a szél. Csillapodj le, atamán!

— Takarodj a pokolba, Lazunka: a sötétségben derűsebb a lelkem... Hej, Iván, Iván! Hej, Mihajlo...

Az atamáni hajó tatján két aggastyán: Iván Szerebrjákov és Grigorij Rudákov tanyázott, pipált.

— Borzasztó, ahogy ez az atamán iszik!

— Fajtájára ütött — feleli Rudákov és felidézi a régmultat: — Tyimosa Rázja is sokat ivott, többet, mint más, sokkal többet! Néha úgy elfogta a lelkét a bánat, hogy még a feje

is lekókadt. »Mi lelt, kozák?« — kérdeztem. Azt mondja: »Kemény az én szívem, öcsém, mégis erősen átérzi az emberek minden gondját, baját...«

A gályák visszafordultak Csecsni szigete felé, és látótávolságban, lassan haladtak el a part mellett. Az atamán helyett Szerjozska állt a gálya orrára. Jószerével nem is eveztetett. A partot, a városokat, telepeket nézegette — olyan figyelmesen, mintha tanulmányozni akarná őket. Portékával megrakott, málhás tevéiken kalmárok utaztak a parton.

— Csolnakba kellene szállni, megmotozni egy kicsit ezeket a festetteket.[1]

— Festett itt kevés akad, errefelé lezgek laknak — mondták a kozákok.

Szerjozska hallotta a kozákok beszélgetését, de nem szólt semmit, csak a távolba fúrta éles tekintetét.

A lassan tovaúszó városokban bazárok zsibongtak. Lármájuk elnyomta a tenger csobogását, a tevék bőgését és a szamarak fülhasogató, kellemetlen ordítását. Amikor estenden elcsendesült a zaj, a mecset karzatán felhangzott a mullah elnyujtott, monoton szózata, messzire látszott csalmás alakja és felfelé szegezett merev szakálla.

— Ne deir mollah azanvahti!...[2]

A hajók kora reggel egy nagy parti város mellett úsztak el. A városban mindent élesen, világosan lehetett látni. Az egész város fehér kőből épült. A tenger szélén félig elöntött bástya emelkedik. Azon túl felírásos, nagy kőlapok állnak, vagy feküsznek oldalt dőlve a parton. Senki sem tudja kisilabizálni, mi van a lapokra vésve. Ókeresztény temető. A kőlapok közé ugyancsak kősorokkal elkerített muzulmán sírokat szorítottak. Messzire ellátszanak a mohával benőtt, megdőlt kőoszlopok. Csúcsukon szintén kőből faragott csalmák. A temetőn túl szürke mecset, a mögött a város haránt fala húzódik. A falon túl lapostetejű, fehér házak sorakoznak felfelé a hegyoldalon. A szűk utcák mélyén ismét egy fehér harántfal emelkedik. Mögötte a város házacskái kapaszkodnak felfelé, a hegyek közé. A jégborította ormoktól jóval lejjebb két fehér bástya áll. A szélkergette felhők bodrosan gomolyogva tolongnak a komor hegynyúlványok között.

[1] Festettek alatt a perzsákat értik, akik festették hajukat, szakállukat. *A ford.*

[2] Hívlak benneteket. — *Csapigin.*

Szerjozska előregörnyed. Záporozsjei kucsmája tarkójára csúszott. Sasszemét a fehér város utcáinak mélyébe mereszti. Mögötte patkókopogás hallatszik. Lomhán közeledik valaki, mintha alig vonszolná a lábát.

— Idenézz, atamán! — harsant fel egy trombitahang.

Szerjozska hátranézett. Pjotr Mokejev jeszaul a mellére bökött.

— Látod, az atamántól aranyvértet kaptam...

— Tudom, Petra! Ha atamán akarsz lenni, örömest lemegyek, átadom az atamáni helyet. No, lépj fel! Nem? Akkor mit akarsz?

Szerjozska megint a városra fordította tekintetét és mereven bámulta.

— Nem az kell énnekem, atamán.

— Hát mi?

— Nézd meg jobban! Egy bozontos ördög belelőtt ebbe az atamánadta vértbe és szétroncsolt benne minden díszt... Node én is megpöcintettem a bárdocskámmal.

— Megpöcintetted? Hahaha... Egy ici-picit, mi?

— Rögtön szétesett — egye meg a fene. De az atamán ajándékát úgy behorpasztotta, az az átkozott, hogy sose lehet kiegyenesíteni többet.

— Ó, te bolond! Ha nem a lemezt találja el, téged is keresztüllő az a hegyi ember, mint Volockijt.

— Hátha nem lő keresztül... Látod, akkor elaludtam a csatát... Agyonvágtam egy fekete szakállút, akinek veres foltok voltak a pofáján, aztán mérgemben elhajítottam a bárdot, mert már nem volt kit aprítani...

— A giljáni kánt vágtad le, cimbora. Neked dukál a legnagyobb dicsőség: vitéz harcos volt a kán, sok emberünket leterítette!

— Köpök az ilyen dicsőségre! Bizonyára az atamán is haragszik, amiért akkor részegen aludtam, mint a bunda.

— Mindenki derékul verekedett, mindenkinek kijutott a csatából... És te harcoltál a legkülönbül, ha mondom. Nagy szamár vagy, komám, eredj innen, mert csak láb alatt vagy.

— Nem megyek bíz én! Idehallgass, atamán. Nekem nagyon kicsi rész jutott abból a harcból. Ki kéne pótolni. Látod, ott az a kis város, mi lenne, ha elfoglalnánk, szétdúlnánk? Kedvére tennénk Tyimofejevicsnek, úgy-e? Gyerünk, Szergejusko! A fiúk már mind felkészültek. Egyúttal egy kis bort is

zsákmányolunk. Most, hogy visszafelé jövünk Giljántól, közel vannak a kumikok. A hegyiek pincéje mindig tele borral... Ők ugyan mohamedánok: nem isszák, csak a kalmároknak tartogatják.

— Nekem is viszket a markom, Petra, én is ilyesmit forgatok a fejemben, de attól félek, megharagszik az atamán... Azt mondta, a sah hatalma alá veti magát. Már pedig az a sah városa: perzsák lakják.

— Akkor inkább az ördög hatalmának vesse alá magát! A sah túlságosan is szereti Moszkvát, Iszfagánban mindig bőven akadnak bojárok, meg cári kémek... Mi ugyan nem férhetünk meg békességben a sahhal. Jusson eszedbe a szavam.

— Dehát mégis: hogy kelhetnénk harcra az atamán engedelme nélkül, ámbátor — megvallom, kedvem volna hozzá! Nagy kár, hogy közelébe se lehet menni, mert folyton csak alszik, meg iszik.

— Ugyan, Szergejusko, miért haragudna? Ha találunk valami játékszert a városban, hamarább elfelejti a jeszaulok halálát, kivált ha takaros fehérnép lesz a játékszer. Ezt a jó alkalmat nem akarom elszalasztani! Még akkor sem, ha az életembe kerül. Csak gondold meg. Az idegen város olyan, mint a tolvaj: nappal is bátran meg lehet támadni; bizonyára találunk benne valamit, hiszen a tolvajnál is akad legalább egy rossz kucsma, ha a lopott holmit már elkótyavetyélte. Ugyhát kezdjük?

Szerjozska a fedélzethez vágta a kucsmáját. Fülében megcsillant a karika.

— Hát jó, kezdjük! — kiáltotta és kivicsorította fogát.

— Hé, legények!

A gályák során dobpergés hullámzott végig...

3.

Estére már csak üszkös romok füstölögtek a város helyén. A szétrombolt épületekből ezüstös por szállt felfelé. A fehér városból csupán a harántfalak, a sírok kőlapjai, a mecset meg a három bástya maradt meg: egy a vízben, kettő a hegyoldalon. A kozákok az átvetett pallókon bálaszámra cipelték a gályákra a selyemkelméket, az összegöngyölt szőnyegeket, ezüst- és rézedényeket. Boros és ivóvizes hordókat görgettek a hajókra. Az éjszakába hajló est mindjobban halványuló kék, szürke és vörös

színárnyalatait aranytárgyak, drágakövek ragyogása élénkítette meg. A kozákok boldogan vigyorogtak.

A taton ugyanúgy üldögélt és pipázott a két aggastyán: Szerebrjákov és Rudákov, mint azelőtt. Ők nem vettek részt a fosztogatásban.

— Csecsni szigete felé tartanak a gályák? — kérdezte Szerebrjákov.

— Vissza kellene fordulni Gilján felé. Mihelyt szól az új atamán, azonnal útnak indulunk.

— Hanem ezt a várost betyárosan kirabolták!

— Szereztek egy kis bort. Ez a fontos, a többit megeheti a fene!

A homályos sötétkék éjszakában Szerjozska állt a gálya orrán. Hangja belehasított a zengő messziségbe:

— Az asszonyokat ne kötözzétek meg, cimborák, csak a férfiakat.

— Van, aki keresztet vet, atamán!

— A kereszténveket ne bántsátok.

— Aki meghúzza magát, ahhoz egy ujjal sem nyúlunk!

A parton megszólalt egy dörgő hang:

— Vessetek át egy gerendát, fiúk!

Pjotr Mokejev áll odalenn, hatalmas mancsában nagy batyut tart: a fémszálakkal szőtt faragáni szőnyeg aranysárgán csillogott a holdfényben.

— Kerítettem egy rézkalickát madarastól!

— Megvakultál a csatában?! Nagy az a madár, te! Odanézzetek. Egy fehércseléd van a batyuban!

— Rossz ez a palló, fiúk, egy gerendát vessetek át.

— Nehéz ez az elefánt! Kétszeres pallót vessetek át.

— Bánom is én, csak lökjétek már!

Vastag deszkákat dobtak a gályát a parttól elválasztó vízsáv fölé. A palló meghajolt a súlyos teher alatt. A gálya beleremegett, amikor Mokejev a fedélzetre lépett.

Nem is vette át a másik kezébe a batyut, csupán a szőnyeg egyik részét hajtotta fel és odament Szerjozskához.

— Idenézz, atamán!

Szerjozska hátranézett és éleset füttyentett:

— Ez már derék, Petra!

A szőnyeg közt egy félmeztelen nő ült. Gömbölyded, rugalmas testét leomló hajfonatok tarkították. A nő szabad jobbkarján csuklójától könyökéig érő, csőalakú ékszer ragyogott.

Finom orralyukában fehérköves aranykarika remegett. A nő előre hajbókolva, zokogva ismételgette:

— Zejneb, Zejneb, ia, Zejneb!

— Bizonyára az urát szólítgatja.

— A tolmács majd megmagyarázza, hogy kit szólongat... Ej, hogy az ördög döfjön meg, hol tettél szert erre a nőre?

— Mikor észrevettem, hogy tevehátra tuszkolják, odarohantam, foglyul ejtettem. Gondoltam: Tyimofejevics jól elmulatja majd magát vele. Erősen kapaszkodtak belé, a fejfedőjét letépték róla holmi szakállasok. Láttam sokan vannak. Szaladnak felém csapatostul mások is. Páncéling van rajtuk, éles a szablyájuk... Szétütöttem köztük: aki el nem hordta az irháját, az a fűbe harapott! A bárd éle kicsorbult a láncszemeken, így hát a fokával vertem őket, aztán elhajítottam és később azzal ütöttem a böszörményt, ami nehéz épp a kezem ügyébe akadt... Egy kicsit megkarcolásztak, de csak ennyi baj legyen!

— Derék, derék!

Szerjozska még magasabbra lépett a gálya orrán és elkiáltotta magát:

— Grigorej bácsi! Fordítsd vissza a gályát Gilján felé!

— Hallom, atamán.

— Hej, kozákok, fordítsátok meg a gályát.

A város óriási kialvó tábortűznek rémlett. A szél széthordta a hegyek szakadékaiból a piszkosszürke porgomolyokat és a füstfelhőket. A romok felett csak a szürke mecset meredt az égnek, és a holdvilágos éjszakában zöldes árnyalatú fehér bástyák árválkodtak a lejtőn. Az egyik távoli bástya ormáról nagyot kiáltott valaki:

— Szerkes![1]

— Azer, azer![2] — felelték lentről.

A romok közt néha még fel-fellobbant a tűz.

— Szerbáz sahszeven![3] — üvöltötte egy zokogó hang.

A bástyák fölött mind élesebben ragyogtak a bércek ormán a jégmezők, mintha egy láthatatlan óriás folyékony ezüsttel öntötte volna le a gigászi csúcsokat. A gyöngén hallható nyögések és a tenger moraja közepette tisztán lehetett hallani, amint a romok közt feljajdult egy örmény:

— Váj, asztvadz![4]

[1] Szerkes — nagyraláto, dölyfös
[2] Tűz, tűz!
[3] Sahszerető katona!
[4] Jaj, uramistenem! (örményül.) — *Csapigin*

Sötétedett. A vörös poggyacsij megszokta, hogy mindent szemügyre vegyen. Jól megnézte hát a sahi palota kapujánál, a földön heverő nagy ágyúkat is, mikor arrahaladt. Jobbjával megsimogatta az ágyúk hátát és elvigyorodott.

— No, ezek nem sokat lőnek többet. Lám, tele van a csövük földdel. De vajjon miért hevernek itt, talpatlanul, miért eszi őket a rozsda?

A kapu felett, a hegyoldalon, egymás mögé sorakozva emelkedtek a követek és kalmárok arannyal díszített, a szürkületben egyre jobban elmosódó fehér palotái, a »tárgyaló paloták«. A paloták és a tágas boltíves kapuk hosszú folyosója mögött kertek terültek el, kihallatszott a szökőkutak csobogása. A hűvös szellő virágillatot szórt szét a levegőben. A kapu szájánál, az aranyozott boltívek alatt — melyeket aranyalapra írott koránidézetek díszítenek — két ezüst lemezpáncélos, görbeszablyás testőrparancsnok állt díszőrséget a bejárat két oldalán. Mellettük — márványtalapzaton — sárgaréz szálakból font, cifra, hengeralakú, kosarakban, petroleummal teletöltött serpenyőkben, gyapot mécsbelek égnek. Az őrök vállán aranyszínben játszik az ezüst: sárgásbarna fényt vet rá a serpenyő világa. A mozdulatlanul felfelé tartott, szakállas, barna arcok, kivált a kidomborodó pofacsontok, úgy ragyognak, mint a bronz: az őrök tömör szobroknak látszanak.

A vörös ember a perzsák megtermett alakjára tekintett és azt gondolta magában: »Mintha a földből ásták volna ki ezeket a bronzbálványokat. A sah bégjei volnának ezek?« — gyorsan elkanyarodott e mozdulatlan, szigorútekintetű őrök mellől.

Lenn egy mecset felírások-tarkította, kék-arany, szögletes falipillére látszik. A mecset csúcsa a sötétkék és fekete magasságba vész lapos kiszögelléseivel. A mecset ajtajánál, jobbkéz felé durva mintájú, olcsó, tulipiros szőnyeg fekszik. Sarkain agyagtálakra tett petróleumos serpenyők égnek. A mozdulatlan levegőben kozma- és porszag terjeng. A szőnyeg belső végén, háttal a mecsetnek, széles, fehércsalmás, szürkearcú, agg mullah ül. Mögötte, a szőnyeg sarkainál, jobb- és balkéz felől, két ujjatlan köntösű, kékkaftános irnok. Az egyik a tudósok fehér turbánját, a másik az egyszerű irnokok élénkzöld csalmáját viseli. Ujjatlan meggyszínű köntöst, az alatt meg fekete kaftánt viselő férfiak járulnak — nagy tisztelettel — a szőnyegen

ülők elé. Mindegyik asszonnyal jön. A nők fátyla mintásan fehérlik az esthomályban. Mindegyik pár sorban a szőnyeg elé, a homokra áll; igyekszik, hogy meg ne érintse a szőnyeget. A férfi és a nő egymás kezét fogva térdel le, de ha felállnak, gyorsan elkapják kezüket.

— Biszmillahi rahmani... — mondja a férfi.

— ...rahim! — teszi hozzá a mullah, de nem nyitja fel a szemét.

— Atyám, az a nő, aki velem együtt térdet hajtott itt előtted, többé nem feleségem.

— Utódaitok vannak-é?

— Nincs, atyám, nincs tőle gyermekem.

— Biszmillahi rahmani... — szól az asszony.

— ...rahim! — fejezi be csukott szemmel a mullah.

— Az a férfi, aki itt térden áll, többé nem kell nekem, más férjet akarok keresni magamnak...

— Nincs tőle gyermeked?

— Nincs, atyám, nem szereti az asszonyokat — a fiúkat szereti...

A mullah felnyitja mozdulatlan szemét és szigorúan mondja:

— A próféta törvénye szerint öt igazhitű tanu szükséges, hogy a férj bűnei bizonyítást nyerjenek. Tanúk nélkül hazugság a szavad, asszony. Vigyázz magadra! — Hallgatott egy ideig, majd megint lehunyta szemét és szenvedélytelenül folytatta: — Biszmillahi rahmani, rahim. Ha a férj és a nő eltávoznak az ő házukból és nem hálnak éjjel együtt és nem osztják meg egymással a nyoszolya örömeit, akkor a mecset elé járulnak mindketten fizetnek jek abaszit[1] Abbász, a nagy és mindenható sah elődei sírjának feldíszítésére — és attól fogva semmi sem köti őket egymáshoz, mindketten szabadok.

Az elválasztott pár feláll a földről. A férj lefizeti a pénzt a tudósturbánt viselő irnoknak, a feleség pedig a mullah balján ülő, zöld csalmás íródeáknak.

— Nálunk, Moszkvában, három csizmát is gacsosra taposhat az ember ilyen ügyben, mégsem ér célt! — gondolja magában a vörös. — Félrehúzódott, hogy tovább is figyelje a válási ceremóniát, de a mecset szöglete mögül, a kék homályból a serpenyők sárga fénykörébe lépett egy perzsának öltözött férfi. Hirtelen bukkant fel, mintha az égből pottyant volna. Ismerős

[1] A XVII. században a perzsa *tumán* egyenlő volt huszonöt rubellel. A *tumán* ötven *abaszi*-ból áll. *Jek* — egy. — *Csapigin.*

szempár pillantott a vörösre és a szakállas, piszeorrú ember máris sietve indult a sahi palota előtere felé.

— Peder szeg![1] Állj meg, hé! — kiáltotta a vörös, a perzsát az orosszal keverve. Utólérte a tér felé lépkedő férfit és köpenye szárnyába ragódzott.

— Este vöröset látni — rossz jel! Honnan cseppentél ide, te moszkvai patkány?!

— Biztosan nem az égből... Tengeren jöttem.

— Majd elválik, melyikőnk ebadta gaz! Én azt hiszem, Gavrjuska, te leszel az!

— Ej, ej, hát megorroltál?! A perzsákra gondoltam, mégis rád kiáltottam ezt a csúnya szót, csak véletlenül szaladt ki a számon!

— Nem először esik meg! Kiszaladt már a te szádon más rágalom is ellenem. Emlékszel rá, hogy kikergették Akim Mitrjev deákot a Poszolszkoj prikázból? Emlékszel, hogy odalöktek a Volga mellé?

— Úgy látom, te rágalmazol engem. Esküszöm a szentháromságra, Akim Mitrics...

— Ne esküdözz! Nem haragszom miatta, hiszen a Volga mellett szabad az élet...

— Menjünk egy kávézóba: nagy megtiszteltetés a poggyacsijnek, ha moszkvai deákkal cseveghet.

— Csak voltam moszkvai, de Puskin bojár és Gavrjuska poggyacsij kegyéből Dáskov asztalnok szinbirszki deákja lettem.

— Mindent tudok! Azt is, hogy a kalózokról írott levélben elfelejtetted kiírni a cár és uralkodó kereszt- és atyai nevét.

— Egyen meg a fene benneteket, nevestül együtt!

— No-no! Mindenkit, Akim Mitrics?

— Mindenkit hát! — vágta oda dühösen a pisze.

— A nagy uralkodót is?

— A nagy cárt, egész nagy, kis és fehér Oroszhon uralkodóját is, a pátriárkát is, meg a méltóságot viselő bojárokat, azokat a pohos ördögöket is.

— Ej-ej, Akim Mitrics, de elpogányodtál, amióta Iszfagányban élsz!

— Igy van az, patkány, ha pogányokkal barátkozik az ember.

A vörös felnevetett. A homályban megvillant a szeme.

[1] Ebadta (szuka fia). — *Csapigin.*

— Lám, hogy felbőszültél! Magam is erősen szidom Moszkvát, ha az itteni állapotokat nézem.

— A cárt is szidod?

— A nagy uralkodót is!

— A pátriárkát is?

— A pátriárkát is, mert üldözi a máshitűeket, mert igazságatlan egyházi ítéleteket hoz!

— No, ha így van, akkor menjünk egy kávézóba, mert nagyon vágyom már honi szót hallani!

— A legfőbb ideje, Akimuska! Minek marakodnánk?

— Igazad van.

A kávézó tágas helyiség. Díszes, festett tetejét oszlopok tartják. Farács veszi körül. A bejáratnál maga alá húzott lábbal ül a gazda egy szőnyegen. Előtte réztál, térde közt nargilé.

— Szalam alejküm! — köszönt mind a vörös, mind a barátja, amikor belépett a rács ajtaján.

— Va alejküm asszeljam!

— Ma miért két sai a díj?[1]

A kávézó gazdája kiköpte a szopókát és csettintve mondta:

— Két csinos új fiúm van... Takaros bácsák!

A fehér kőből épült kávézó közepén szökőkút áll. Hűs cseppjei felfrissítik a fülledt levegőt. Körülötte nargilét szívó perzsák ülnek vörös gyapotszőnyegeken. A külső rácshoz közelebb — fonott acélhengerekre állított serpenyők égnek. A szökőkút körül tizenhárom-tizennégyéves fiúk táncoltak. Arcuk finom, mint a lányoké. Minden vonásuk lágy. Arannyal áttört, kék selyemcsalmát viselnek. Testüket fémlemezekkel, kis csörgőkkel aggatták körül, kezükben féldob. Karjuk vállig meztelen, de tele van kösöntyűkkel. Derekukon csillogó fémszálakkal ékesített, kék és sárga tollak csüngnek nadrág helyett. Táncközben gyakran körbe pörögnek a tollak, ilyenkor kilátszik barna tomporuk... Némelyik perzsa kiköpi a nargilé szopókáját, elvigyorodik és lelkesen összeveri tenyerét.

— Szeg![2]

A fekete utcáról mindenünnen szakállas arcok kandikáltak be a kávézó rácsán. Zöld- és kékcsalmások nyüzsögtek odakint. Néha feltűnt egy-egy tudós hatalmas, fehér turbánja is. De a zöld és kék között kevés fehér akadt. Mikor a táncoló fiúk

[1] Az *abasszi* négy *sai*-ra oszlik.

[2] Kutya. Itt becéző értelemben használják. — *Csapigin.*

körbe forogtak és testükről fellebbentek a szines tollak, az utcáról bekiabáltak:

— Azer! Azer![1]

Ha pedig egymást kézenfogva, simán hullámzó mozgással járták a táncot, csillogtatták a fémszálakat, a karpereceket és barna testüket, egy másik szó futott végig a tömegen:

— Ab![2] — hangzott fel itt is, ott is.

Az arányos, nőies, barna lábak fáradatlanul mozogtak és mindinkább úgy tetszett, mintha lányok táncolnának. A nargilé füstje lassankint megsűrűsödött, ólomszürke színárnyalatot öltött és a rácson keresztülkúszva a fekete messzeségbe úszott: elhajtotta a szökőkút felől áramló hűs levegő.

— Jó volna egy kis bor, Akim Mitrics!

— Jó volna, de meglásd, nekem nem adnak, mert perzsa ruhában vagyok.

— Dehogy is nem adnak ezek a festett ördögök!

— A moszkvaiak sokkal rosszabbak, Gavrjuska.

— Akármilyen rosszak is, mégiscsak azok a mieink!

Kértek egy korsó bort. A gazda sokáig figyelte a bejárat mellől a moszkvaiakat, aztán legyintett. A felszolgáló fiú megszólította őket:

— Azt kérdezteti a gazdám, hogy mind a ketten gyaurok-é vagy igazhitű-e valamelyikük?

— Mondd meg, bácsa, moszkvaiak vagyunk! De ez nemsokára Mekkába megy és igazhitűvé metélteti magát — mutatott barátjára a vörös, majd oroszul folytatta: — Miért öltöztél perzsának, Akim Mitrics?

— Az az én dolgom...

— Ha visszamegyünk Moszkvába, megint orosz kaftánt kell viselni.

— Hát csak viseld. Nekem jobb így: csalmában, lepelben.

— Nem vágyódol haza?

— Idehallgass, te patkány! Hát nem tudod, hogy mihelyt beteszem Moszkvába a lábam, rögtön az Iván-térre cipelnek, a Granovitája palota előtt ráhúznak a deresre és a cár majd az ablakból gyönyörködik a fenekemben! Nagy megtiszteltetés: látni a cárt — de csak szemmel és nem más egyébbel... Itt sokkal szabadabb az élet: olyan hitet vallhatsz, amilyet akarsz,

[1] Tűz! Tűz!
[2] Víz. — *Csapigin.*

nem tiltja meg senki. Olyan könyvet olvashatsz, amilyen épp a szemed elé kerül. És Moszkvában?

— Hát bizony, ha nem istenes könyvet olvas az ember, azonnal rákenik, hogy eretnek és megégetik...

— Itt pedig elég, ha sahszeven[1] vagy, ha eldarálsz két-három szúrát a koránból, a hit parancsa szerint reggel, délben, este elmondod az imát — nem kell hajbókolni boldog-boldogtalan előtt... Mert Moszkva csak a hajbókolást, a talpnyalást szereti!

— De. ha itt nem mégy az utcára, fogadni a sahot — a piacon felhasítják a hasad, és ebek harmincadjára vetnek!

— De mit jelent az, hogy légy sahszeven? Évente egyszer-kétszer ki kell menni az utcára. Hát miért ne mennél ki, már csak kíváncsiságból is?

— Hogy s mint éldegélsz, Akimusko?

A volt deák elázott a bortól, de még mindig gyanakodott:

— Mondd, Gavrjuska, nem kémkedni jöttél te ide? Puskin bojár ravasz, mint a róka, ámbátor medvének látszik. Ügyes embereket verbuvál a kémkedésre és mostanában úgy szaporodnak a kémek, mintha fiadzanák egymást.

— Nem, én csak azért jöttem a Tajnoj prikázba, hogy számontartsam, milyen portékákat szállítanak a cárnak...

— Nem szívelem a kémeket! A kém olyan, mint az örömlány, aki áruba bocsátja magát. Még annál is rosszabb, mert az csak a testét adja el, de a kém a lelkét is.

A volt deák nem vette észre, hogy a vörös ember összeráncolta homlokát.

— Élek-éldegélek. A deáktudományra itt nincs szükség. Foglyokkal kereskedem. Gyere el hozzám.

— Jó, barátom, menjünk! — ugrott fel a vörös.

A fekete levegőt apró villámok barázdálták keresztül-kasul, mintha ezüsthálók lógnának a házak között: mindenütt nagy szentjánosbogarak röpködtek. A két orosz most kávézók, boltok mellett haladt el. A sah palotája előtt serpenyők és fáklyák égtek, szakállas emberek nyüzsögtek a téren. Némelyik homokkal és kaviccsal szórta fel, némelyik meg vizes vödörrel locsolgatta a teret. Aztán keményre döngölték.

— Azért csinálják, hogy ne porozzanak a lovak?

— Igen, hogy ne legyen por. A sah gyakorta kijár ide. Olyankor mindenféle mulatságot rendeznek, összecsődítik a

[1] Sahot szeretõ. — *Csapigin.*

fiúkat a kávézókból, hogy táncoljanak a sah előtt. Este tűzkígyókat, salétromos röppentyűket eregetnek a levegőbe... A harsonák meg olyan fülbántó muzsikára zendítenek, mintha bivalybőgést hallana az ember...

— Ilyet még sose láttam, Gavrjusko!

— Majd láthatsz még, ha megéred...

A keskeny utcákon gyakran beletapostak a híg trágyába. Az ide-oda csapongó, töméntelen szentjánosbogár fénye elkápráztatta a szemet. Ilyenkor különösen sötétnek látszik az éj... Egyemeletes, lapostetejű ház kapujához értek. A házban serpenyők lobogtak. Minden ablak tárva-nyitva. Ha a szentjánosbogarak beröppentek az ablakon, elhalványodott a fényük. Mikor ismét kiröppentek az utcára, sokáig csak homályosan izzott a szárnyuk: elveszítette régi ragyogását. A szűk kőpitvar szögleteiben szövétnek lángolt. A falon perzsa felírás függött: »Aki házam felkeresi, örömre talál.« E ház ajtait sohasem szokták becsukni. A pitvarból nyíló első szoba padlója olcsó vörös szőnyeggel volt leterítve. Fehér falain korbácsok csüngtek. Ugyanott görbe tőrök, kések, bicskák markolata meredezett elő a szögre akasztott tokokból. Egy-egy huzatban több vágószerszám is volt. A fal melletti agyagtálakba helyezett serpenyők fénye meg-megcsillant a nyelükön. Mellettük harapófogók, csipeszek és összefűzött csonttűk függtek. A szögletben, a faragott, fekete zsámolyokon égő serpenyők mellett borogatáshoz való, kék és rózsaszínű orvosságokkal teletöltött palackok álltak.

— Felcsaptál orvosnak, Akimusko?

— Nőket szoktam gyógyítani... Lecsapolom a vérüket onnan, ahol felesleges!

— Honnan?

— Nagyon kíváncsi vagy! Ha nem kívánnék oroszul beszélgetni egy kicsit, sose mutattam volna meg a házamat, Gavrjuska.

— Már megint neheztelsz? Tudod: olyan a természetem, hogy mindent szeretnék tudni.

Átmèntek a másik szobába. Itt tíz-tizenegy éves kislányok ültek, ugyanolyan rikító szövésű, olcsó szőnyegeken, piszkos, tarkacihájú vánkosokon, melyeket rendetlenül szétdobáltak a fal mellett égő serpenyők és a füstölgő nargilék között.

Némelyik rövid fehér pendelyben feküdt, mezítlen lábával a levegőbe rúgkapált és nargilét szopogatott. Némelyik bábuformájú játékszerrel bibelődött: rongydarabokba pólyálgatta. Egyik-másik a párnákon meg a szőnyegen ugrált, rövid ingében

és visongva kapkodta el az ablakon beröppenő, csapongó jánosbogarakat. Két olajbarna csitri egy zöld papagájjal incselkedett. A madár a sarokban, egy faoszlopocskán álló rézkalitkában szunyókált. De a gyerekek nem hagyták békésen szenderegni, egy tollal meg-megbirizgálták a szemét. A papagáj igyekezett elkapni csőrével a tollat és dühösen raccsolta:

— Peder szuhte!

A kislányok turbékolva kacagtak, mikor a papagáj elkáromkodta magát. Mikor a gyermekek megpillantották, hogy gazdájuk idegen emberrel lép be, tüstént sorba rakták a párnákat és mintegy vezényszóra — arccal borultak a szőnyegre, kidüllesztették soványkа tomporukat. Lehettek vagy tizenöten.

— Látod, kedves vendégem, itt ezzel mutatják ki a tiszteletet.

— Megtaníthattad volna őket, hogy kórusban mondjanak el egy muzulmán szúrát is, ha már ilyen szépen fogadnak! — nevetett a vörös.

A piszeorrú deák komoly arccal járta sorra a párnákon fekvő lányokat.

— Hozz vizet! — szólt az egyiknek.

A kislány bukfencet vetve állt fel a vánkosról, elszaladt, majd ugyancsak futva hozott egy kancsó vizet.

— Mosakodj meg! — mondta szigorúan a gazda. Intett egyet és szintén perzsául tette hozzá: — Játsszatok.

Megrántotta vendége kaftánjának ujját.

— Feküdj le, Gavrjuska, — mondta oroszul.

— Ej, ej, de elböszörményesedtél, Akim Mitrics — dörmögte a vörös, mikor a padlóra kuporodott. — Se asztal, se zsámoly, se szentkép: nincs mi előtt meghajolni.

A gazda nargilét tolt a vendég elé. A csészében zsarátnok izzott.

— A görcs húzza össze a torkod, földi.

Valahonnan belépett két öreg perzsa. Nyilván várták már a rabszolgakereskedőt. Mind a kettő ujjatlan meggyszínű köpenyt, rojtos, zöld övvel körülvett, piszkos szürkeszínű, keskeny kaftánt és a tömpeorrú sarura mélyen leomló, fehércsíkos nadrágot hordott.

— Szalam alejküm!

— Va alejküm asszeljam!

Kézenfogtak egy-egy barna kislányt és alkudozni kezdtek. Az egykori deák közönyösen szívta a nargilét és nem is nézett az öregekre.

— Dzsinsze![4]
— Sze tuman!
— Csahar tuman![2]
— Biszjor hub — sze!...[3]
— Sze tuman...

A kislányok félénken pillogtak a szakállas aggastyánokra. Az egyik vénember széles, zöld övében sárgamarkolatú tőr villogott, a másik agg övéből pisztoly agya kandikált ki. Mikor megalkudtak, az egyik öreg ismét odament a kislányhoz, akit az alkudozás alatt elengedett, fejére borította a kurta pendelyt, szemügyre vette kis testét és halkan mondott valamit a tömpeorrúnak. A rablány gazdája bólintott és kézenfogva a másik szobába vezette a gyermeket, ahol a görbe tőrök csüngtek. Mikor visszajöttek, a kislány hangosan sírt.

— Nesze, egy kis helva, egyél! — kínálta az öreg, majd megkérdezte az emberkalmártól: — Alkalmas-é?

— Most már alkalmas a nyoszolyára! — felelte a gazda.

A kislány nem tudott kiabálni, mert a nyúlós nyalánkság összeragasztotta a száját, csak hüppögött és összegörnyedve állt egyik lábáról a másikra. Az öregek lefizették a portéka árát és elvezették a kislányokat. A gazda eltette az ezüstpénzt és kikísérte a vevőket a pitvarig. Amikor visszatért, a vörös gúnyos megjegyzéssel fogadta:

— Tudom már, milyen orvos vagy, Akimusko!

— Szívjad, ne beszélj, te patkány!

— Eleget szívtam már. Tudod mit? Adj kölcsön egy kislányt, nemsokára visszaadom! Hisz látom, hogy ez a mesterséged.

— Megmondtam — mit akarsz még? Megpróbáltam bácsával kereskedni, mert annak nagy az ára, dehát fiút nehéz foglyul ejteni, kislányt sokkal könnyebb... De minek neked az a lány?

— Átkozott hely ez, sehol egy parázna nőcseléd! Pedig a testemet szörnyen piszkálja az ördög!

— Minek a perzsának nyilvános ringyó! Magad is láthattad, hogy a sahi mecsetnél mindenkit szívesen elválaszt a kejsa, aki legalább egy félévig élt a feleségével... Szeretem az itteni

[1] Jó portéka.
[2] Sze — három.
[3] Négy tumán.
[4] Nagyon jó — három. — *Csaplgin jegyzetei.*

rendet: itt minden gyors és egyszerű! A ház ajtaját nem csukják be, a tolvaj fehér holló, de ha kézrekerül — befellegzett neki. A régi piarcon, ahol a tüzifát árulják, megragadja a hóhér, a térdére fordítja a tolvaj fejét, orralyukába dugja az ujját és — nyekk! — elnyisszantja a torkát egy acélpengével... Foglyokkal akarsz kereskedni? Tessék! Igen egyszerű! Moszkvában meg örökké a cár rendeleteitől kell rettegni... De megálljunk csak: a leány ám pénzbe kerül! Látod, ezek a perzsák százötven rubelt fizettek a kettőért; ha moszkvai pénzre átszámítjuk a summát. Magam is drágán vettem a portékát Sztyenyka Rázin kalózaitól... Akkor éppen Baku alatt jártak.

— Magát Sztyenykát is láttad?

— Nem, ott csak kozákok meg jeszaulok voltak. Szerettem volna látni, hacsak félszemmel is, de nem lehetett... Az egyik jeszault ismerem: Csikmáz, az egykori moszkvai sztreljec. Tagbaszakadt, keménykötésű legény.

— Mit gondolsz, most merre járnak a kalózok?

— Mért kell azt neked tudnod?

— Beléjük ne ütközzek, ha hazafelé utazom, a tengeren, mert akkor nagy baj lesz.

— Úgy hallottam, visszaindultak: a Tyerek felé tartanak...

— Igen, visszaindultak, de Derbentet azért elfoglalták... Nem örökre kérem a kislányt, csak egy éjszakára...

— Ingyen akkor se adom!

— Vigyen el az ördög! Tudod-e, hogy mit rendelt a cár a rabtartók ellen?

— Hogyne, hisz magam írtam, mikor még a Poszolszkojprikázban szolgáltam. Hahaha! Ott lóg a falon a rendelet, hogy el ne felejtsem. Néha felolvasom a perzsáknak, lefordítom perzsára a moszkvai tilalmakat... Tyü, hogy szidják a cárt meg a bojárokat. Te még nem tudod, mi van benne? Olvasd el!

A vörös gyorsan felállt és végigfuttatta szemét a falon. Közelebb lépett, maga elé húzott egy lobogó serpenyőt és hangosan olvasta el a moszkvai módra összeragasztott, sárga árkusra rótt, nagy betűs szöveget:

— »Szigorúan megparancsolom, hogy a sahi követ házába senki idegen ne járjon; semmiféle vadaskerti állatot, madarat, kerecsen sólymot, másmilyen sólymot és fehér héját oda ne vigyen, se keresztény, se pogány rabokat, se asszonyokat, se lányokat, se fiúkat oda bé ne vezessen, úgyszintén az orosz hivatalos személyek és közemberek se járjanak sem a sah

embereihez, sem más idegen követekhez, bort ne igyanak, dohányt ne szívjanak, effélét se pénzen ne vegyenek, se ingyen el ne fogadjanak, és a követségi emberek se éjjel, se nappal ne tartsanak tüzet a házban.«

— Tudod mit, Akim Mitrics?

— No mit, Gavrjuska?

— Vigyázz! Ez titkos parancs, ami a lövészkapitánynak szól, te meg ezt a titkos írást felolvasgatod a sah embereinek. Ezzel viszályt szítasz a felséges sah és a nagy uralkodó között.

— Ne járjon a pofád, ebadta!

— Most hát zokszó nélkül át kell engedned a lányt, különben feljelentelek a nagybojároknak meg a cárnak!

— Látom már, hogy ki vagy: kém!

— Hát aztán? Mi bajod velem?

— Takarodj a pokolba, te sátán. Ó, én balgatag! Farkast hoztam a hodályba. És még borral itattam a gyalázatost! No, ha bakot lőttem, alkudjunk meg valahogy. Csak az a baj, hogy úgysem állod az alkut, mert rothadt a lelked.

— Ha ideadod a lányt — akkor állom a szavam! Esküszöm a szentháromságra.

— Válaszd ki, amelyik tetszik, vidd el holnapig, de aztán visszaadd!

A vörös kiválasztott egy szőke leánykát, aki oroszul is gagyogott valamelyest.

— Ez jó lesz! De mire elhozom, gondoskodj borról, itass meg tisztességesen és adj dohányt.

— Mondom, hogy rothadt a lelked: hiszen még tőled járna a portékáért.

— Dehogyis! Tőled jár nekem, amiért hallgatok és még a nagy uralkodót is elárulom a kedvedért.

A vörös elindult a kislánnyal, de a pitvarban megállt.

— Mit akarsz még?

— Karcold meg a késsel, ahogy a vallása rendeli!

— Nem vagy te öreg ember, elboldogulsz vele az én segítségem nélkül is.

A vörös lassan, óvatosan ment ki a házból.

— Mi az ördögnek gyulladtam be tőle? Hisz itt igazán semmit sem árthat nekem, sem a cár, sem a bojárság — dünnyögte az egykori deák.

Elvigyorodott, tömpe orra alatt markába fogta bajuszát és a nyitott ablakhoz szaladt.

— Hé, Gavrjuska! — kiáltott ki.

— No, mi az? — hallatszott a kérdés a sötétségből.

Elfelejtettem mondani: ha a kislány meghal, vagy valami baja esik és én — a sah törvényei szerint — követelem rajtad, akkor az orrod lyukába dugja ám az ujját a hóhér!

— Egyen meg a fene! Éjfélre jár az idő, te meg visszatartod az embert.

A vörös visszajött, betessékelte a kislányt a küszöbön. A gyermek boldogan megrázta magát, mint a szabadonbocsátott kismadár, ha az ablakpárkányra ültetik, hogy kiszállhasson.

— Nem ilyen lakomára fáj az én fogam — dörmögte a vörös, mikor elment. — Ez nem asszony, csak gyermek!

A pisze az ablakpárkányra dőlve fülelt Koljesznyikov lépteire. A sötétből két kurtalebernyeges, fekete alak bukkant elő. Amint elhaladtak a ház előtt, egyiküknek hegyes orrát és arcát megvilágította a pipa tüze. Fekete süvegén fehér toll libegett.

»Németek. Hátha betérnek?! Vajjon nem éppen vásárról diskurálnak-é?« — A hajdani deák értette a német nyelvet: valamikor a Poszolszkoj prikázban szolgált.

Az egyik német, aki ráérősen szívta pipáját, kíváncsian kérdezte társától:

— Ist wohl der Armeiner reicher denn der Perser?[1]

— Der Perser im Handel kommt gen den nit auf![2] — felelte a másik.

»Mindenki tudja, hogy az örmény ügyesebb, mint a perzsa, mert nem lusta... A perzsa szeret sokáig elhenteregni az aszszonnyal az ágyon!«

A pisze elment az ablaktól. Vagyona szanaszét hevert a párnákon. Lefeküdt a kislányok közé, szájába vette a nargilé szopókáját, tünődött egy ideig, aztán, a serpenyők lángját eloltva, becsukta az ablakokat: »Be ne tévedjen valami lidérc!...« — Megigazította a kislányokon a felgyűrődött ingecskéket, vékony szőnyeggel betakargatta őket, kényelmesebbre igazította fekvésüket a párnán és keresztet vetett rájuk.

»Nekem ugyan nem árthatnak a bojárjaid, te patkány. Körülmetéltetem magam, más nevet veszek fel, asszonyokat hozok a házhoz. A sah nem adja ki az igazhitűeket, még akkor se, ha falba vered a fejed!«

[1] Az örmény csakugyan gazdagabb, mint a perzsa?

[2] A perzsa a kereskedelemben nem ér fel az örménnyel. — *Csapigin.*

A vörös felvánszorgott kőkuckójába és leült az ablakkal szemben. Nem gyujtott világot. Előkotorta a papirost, a lúdtollat, a tintát és rágyujtott. Kődvát mintha hevenyén tapasztották volna oda a lapos terraszok fölé. Az a ház, ahol a poggyacsij lakott, magas fennsíkon állt, előtte, a lejtőn terült el a város. Mikor a poggyacsij hazafelé tartott, a hold még oldalvást, a hegyek mögött állt, most pedig előkúszott a csúcsok mögül és halvány fényét világos fátyolként terítette a sah fővárosára. A vörös emberke elbámulta az ékalakú várost, amely mint óriási egyenes kard cifra hüvelye, feküdt a lejtőn. Innen, a fennsíkról, még a gyémántköveket: a házak és kávézók udvarán csobogó szökőkutak tündöklését, az itt-ott pislákoló serpenyők és fáklyák tüzét is jól lehetett látni.

A vörös ember szerette elnézegetni a várost. Ez a tündérkert, melynek belsejébe nem hatolhatott, élveteg gondolatokat keltett benne: milyen gyönyörűek lehetnek Kelet asszonyai! De tudta, hogy ezek az asszonyok — számára elérhetetlenek.

»Pisze Akimka olyan könnyen váltogathatja a hitét, mint a piszkos gatyáját. De én utálom az idegen vallást...«

A poggyacsij vityillójához órával díszített, aranycikornyával ékes, magas kapu áll a legközelebb. A vörös ember tudja, hogy az órát egy orosz ember szokta felhúzni, ugyancsak ő gyujtja meg éjjel a mécset az óra üvege mögött és ő oltja el, ha megvirrad. A tarka színek kusza díszével borított kapun túl [illegible], buharai és perzsa kalmárok piacsorai és bódéi húzódnak. Távolabb — jobbra és balra — kávézók kerek teteje látszik. Rajtuk mint aranykígyók, kúsznak a cikornyás díszítmények. A kávézók mögött megint kapu nyílik. A kapu íve alatt vaslánc húzódik keresztbe, mely megakadályozza, hogy lóháton a sahi palota előtti térre lehessen kijutni. A lánc galambszürke fényben csillog. A késő éjjel teljesen egyenletesnek és néptelennek látszó sahi téren túl a sah kertjeibe és udvaraiba vezető kapuk aranylanak. A kapuk jobb- és balolda'án a testőrbégek lemezpáncéljának fényfoltjai tündöklenek. Kivont szablyájuk úgy ragyog, akár az öntött üveg. Az őrök oldalánál nagy, barna pontok: olajos serpenyők égnek az állványokon. A holdfény mind élesebbé válik, mind szélesebben elömlik a földön és Iszfagánról lehull a homályos ezüstös fátyol. A holdvilág visszaverődik a gránittal és márvánnyal körülkerített szökőkutak cseppjeiről, libegve vetődik a cifra ajtókra, a cikornyás boltívekre és élénk

kék foltokkal tarkítja a vízparttól nedves platánok és ciprusok lombját. A keskeny utcákon törtvonalú tömpe árnyékok hevernek.

»Elég, Gavrilka, elég! Vigyázz, mert még te is belehabarodsz ebbe a böszörményországba, akárcsak Akimko deák.«

A vörös ember megmozdult, kiverte pipáját, elővette a tűzszerszámot, lángot csiholt és gyertyát gyujtott, de a konok gondolatok gyertyavilágnál sem hagyták békében a poggyacsijt. Lám, a tintatartó mögött ott fekszik egy pergamenlapokra írt, sokszor forgatott arabs könyv. Egy tudós fordító arabusul tolmácsolja benne a Kelet asszonyainak szóló tanítást, melyet valami más nyelven fogalmaztak meg: »Hogyan lehet a nő mindig pótolhatatlan az ő ura számára, hogyan ápolja testét, hogy örökké lángra gyujthassa a többnejű férfi vérét a szerelem gyönyöreivel.« A könyvet egy nagy művész alkotásai: szerfelett csábító színes képek díszítették. A vörös ember ismét rágyujtott, pipaszó mellett emlékezetébe idézte a könyvben foglaltakat, tovább bámulta a várost és úgy tetszett, mintha abban a fehér kis házban, ahol gyémántként tündöklenek a szökőkutak, áttetsző öltözékű nők sereglenének össze és szinte rátapadnának a brokát köntösű, ősz perzsa férfira... A boldog többnejű felolvassa nekik »A szerelem végtelen gyönyöreiről« szóló tanításokat és végighúzza ujját a csábító képeken. A poggyacsij szinte félálomban nyujtja ki kezét az arab könyv felé, hogy még egyszer megnézze a varázslatos leveleket — de felborul az égő gyertya, melyet az imént az asztal lapjára ragasztott és a fellobbanó láng megégeti ujjait. A vörös ember elkapja kezét és fejcsóválva pirongatja önmagát:

— Úgy kellett! Az ördög döfköd téged, Gavrjuha!

Kissé lecsillapodott, aztán írni kezdett:

»A perzsa asszonyok, kegyes bojár, Iván Petrovics, vékony fátyolba burkolódzva járnak. Lábukon selyem vagy bársony botos. A lányok és asszonyok nadrágot és övig, gyakran sarkig érő hosszú hajfonatot hordanak. Hajukat két-három vagy négy ágra fonják. Tulajdon hajuk közé néha vendéghajat is fonnak. Orruk lyukába drágakővel és igazgyönggyel ékes arany karikát akasztanak. Alsóruhájuk — egy szűk kaftán. Mellükön, nyakuk táján, de egész testükön is, fonálra fűzött gyöngyöt viselnek.«

— Lám, még mindig nem távozott el tőlem a sátán, még mindig incselkedik velem. Örökké csak a nők járnak az eszemben. Miért is vagyok én ilyen gyáva. Hisz a pisze ideadta

a lányt. Az igaz: bűnt követtem volna el, hisz még gyermek az a lány... A böszörmény persze fütyül az ilyesmire. Nohát akkor a vadakról írok.

»A sah őfelségének van egy városa, melynek Farabát a neve, kegyelmes cári nagybojár, Iván Petrovics. Úgy hallottam, abban a városban vasketrecben tartják a sah vadállatait, az elefántokat és párducokat. A párduc, Iván Petrovics bojár, az oroszlánnál is hosszabb állat. Szőre olyan, mint a sötét ezüst. Fekete harántcsíkok és foltok tarkítják. A párduc szőre igen apró. A szája olyan, mint a macskáé, ugrani is úgy ugrik, akár a kandúr, de mivel sokkal nagyobb, sokkal nagyobbat: a párduc, kegyelmes bojár, miként mondják, öt ölet is képes ugrani. Fölöttébb mohónak mondják. Lábai rövidek, hangja iszonyú, karma olyan, mint az oroszláné.«

— Hej, Gavrjuska, Moszkvában korbáccsal tisztelnének meg az ilyen levelekért!...

A vörös ember felállt, még egyszer rátömött és ráérősen pöfékelve, sokáig sétált szobácskájában. Félretolta az arabus könyvet és letakarta kalpagjával. A kék nanking függönyt ráhúzta a kis ablakra, hogy be ne áradjon az éjszakai nedves virágillat.

— Ebből elég ennyi! — mondta, arrább seperte a teleírt lapokat, tisztát vett elő, leült és különösen gondos, olvasható írással kezdte fogalmazni:

»Kegyelmes bojár, Iván Petrovics. Ezt a jelentésemet azzal kezdem, hogy a sah őfelsége visszatért Iszfagánba és fogadásán jelen valának minden perzsák, örmények, görögök, hindusok és zsidók. Én is ott voltam, ez alól senki sem húzhatja ki magát, mert aki megteszi, kivégzik; nem nagyon kérdezgetik, milyen hitet vall! Iszfagán városa, kegyes bojár, hegyek közt terül el, mint egy kőmederben.«

— Ej, nem jól kezdem! No nem baj. Azért írom tovább, majd meglátom, jó lesz-e. Most feltétlenül a kalózokra kell sort keríteni...

»Iván Petrovics bojár! A zsivány Sztyenyka Rázin és cinkosai úgy feldúlták Derbentet, a sah őfelségének városát, hogy ott kő kövön nem maradt. Úgy hallottam a Derbentből Iszfagánba menekült lakosoktól, hogy a kalózok ama városban megölték Abdullah nagybéget, testvérét és fiát. A bég Zejneb nevű leányát pedig foglyul ejtették. Nem tudom, hogy a sah hallotta-e már... Sztyenyka Rázin, Kancsi Szergunyka és cim-

borái eme dúlás előtt összecsaptak a Hválini-tengeren a giljáni kán hajókaravánjával. A gályákat forgáccsá aprították, a kán fiát rabul ejtették, magát a kánt pedig levágták a csatában. Miként említém, fejszével széthasogatván, minden hajót elsüllyesztének, csupán három gálya nyert épségben egérutat, de azokban alantas emberek ültek... Kegyelmes bojár! Előkerült Dáskov herceg asztalnoknak az a szinbirszki deákja, aki valamikor a moszkvai Poszolszkoj prikázban szolgált, de a cár és uralkodó parancsolatára — korbácsütések nélkül — Szinbirszkbe helyeztetett át, mivel okmányt hamisított... Ugyancsak ez a deák: Akimko Mitrjev, Razuvájev fia, írta meg Dáskov asztalnoknak Sztyenyka Rázinról és kalózairól szóló jelentését a 175-ik évben, a nagy uralkodó címére, de ama jelentésben elmulasztá kiírni a nagy uralkodó atyai nevét, miért is megparancsoltatott, hogy kerítsék kézre és küldjék Moszkvába, hogy megbűnhődjék e gazsága miatt. De Akimko Mitrjev a sah városába menekült a korbácsütések elől és most Iszfagánban rabokkal: gyermeklányokkal kereskedik. A nagy uralkodóról és a szent pátriárkáról káromló szavakat mond, úgy pocskondiázza őket, hogy még hallani is szégyen-gyalázat! Ezenkívül visszavonást szít a cár az uralkodó és egész Oroszország nagyhercege, valamint a felséges sah között. Ilyen gazember Akimko deák, ez a szökött gonosztevő. Akimko írta az uralkodónak egy sztreljec-kapitányhoz intézett parancsát is. A kapitány nevére nem emlékezem, csak annyit tudok, hogy a sah moszkvai követének házát őrizé. Ezt a titkos írott parancsot, tulajdon szememmel láttam: Akimko iszfagáni házának falán vagyon kifüggesztve. Az a gaz Akimko gyakorta elolvassa a perzsáknak, lefordítja az ő nyelvükre a titkos iratot. A böszörmények pedig gyalázzák és ócsárolják egész Oroszhon nagy uralkodójának nevét... Egyéb dolgokon kívül írd meg, kegyes bojár, hogyan lehetne a legügyesebben hazacsalogatni vagy elfogni ezt a tolvaj Akimkót, hogy számot adjon ama nagy gaztettéről, amelyet, ím, én deríték fel.«

6.

A kán zsákmányul ejtett hajójának fedélzetét szőnyegekkel díszítették fel a csendesen párolgó, zöldelő felszínű tengeren. A szellő a hajóra hozza a szétfröccsenő cseppek nedves, sós szagát. A part felől nehéz leánder-illat áramlik a fedél-

zetre, ha pajkosan megfordul a meleg szél. A hajó középső árbócát lefűrészelték, lebontották a káni sátor elülső falát és tágas kilátást nyitottak a fedélzetre. A sarokban gondosan szétaggatott szőnyegekkel takarták el a rombolás nyomait. Az evezősök legközelebbi padjain dobos, dombrás, dudás és kürtös zenészek foglaltak helyet.

Rázin brokátkaftánba öltözött, és záporozsjei kucsmáját arannyal áttört világoskék csalmával tekerte körül. A herceglányt nyitott mellű, szűk selyemköntösbe öltöztették a perzsa rabnők. A kék kelmét aranyhímzés tarkította. Lábára vörösselyem buggyos nadrágot, kék selyem botost és mintás szatytyánszandált húztak. Meztelen mellére furfangos mintájú ékszert szőttek nagyszemű gyöngysorokból és a harmatos testen vércseppként ragyogó rubinkövek füzéreiből. Mikor a csolnakba ültek, Rázin letépte az áttetsző, kék muszlinfátylat és eldobta. Előtüntek a lány fejbúbján aranyabroncsokba szorított fekete hajfonatok. Látni lehetett az agátfüggős arany-kék sapkácskát is. Szőnyegekkel leterített csolnakban siklottak a káni hajóhoz. Az evezősök szőnyegestül felemelték és a káni emelvényre, a sátorba vitték át őket. Az emelvény lépcsője összetörött. Azt is szőnyeggel borították egészen a fedélzettel határos elülső falig.

A herceglány előtt, az atamántól balra, díszes nargilé füstölgött, de a lány hozzá se nyúlt. Rázin nem dohányzott.

Az atamán lábánál Lazunka meg a két aggastyán: Szerebjákov és Rudákov ül hajadonfőtt a szőnyegen. Szerjozskának jobboldalt mutatott helyet az atamán. Rázin elé nagy ezüst boros korsót állítottak a szolgák. Lazunka merített belőle egy kis kancsóval, majd aranykupába töltötte a bort. Odanyujtotta Rázinnak. Az atamán jót ivott, göndör szakálláról gyakran letörölte a rácsorduló cseppeket. Megkínálta a herceglányt is; a rabnő nem merte visszautasítani: ivott egy keveset, és pillái alatt sötét félelmet rejtegető szemét lesütve, mozdulatlanul ült. Lazunka az atamán parancsára bort töltögetett a serlegekbe és odanyujtotta a jeszauloknak.

Legkésőbb Pjotr Mokejev jött közéjük a Rázin-ajándékozta aranyozott lemezvértben. Reggel óta részeg volt: berúgott örömében. Amint leült Rudákov mellé, páncélja aranysárga fényfoltokat vetett a szőnyegekre.

— Csak ne nagyon ölelgess, kozák! — mondta Rudákov.

— Hátha mégis megölellek, öreg?

— Akkor mindjárt meg is ülhetitek a toromat! Amúgy is nehéz ember vagy, hát még páncélban!

— Hahaha! — hahotázott a jeszaul.

— Szeretlek, Petra! — mondta Rázin. — Sokat ittál, de még igyál, hogy felviduljon az én hercegném, a te foglyod. Az ő egészségére...

— Iszom én, atamán, miért ne innék? — mondta Mokejev és a vért lemezeivel csörömpölve lomhán felállt. Kezében serleg. Óvatlanul lelöttyintette Rudákov ősz fejét és nagyot kiáltott: — Sztyepán Tyimofejevics egészségére! Az ő örömére és boldogságára! Aki nem iszik itt, az majd a tengerben iszik...

Amikor Mokejev elkurjantotta magát, megperdültek a dobok, és felharsantak a kürtök.

— Csak csendesen, muzsikások — kiáltotta az atamán — te énekeld el Lazunka, amit az a bojár-agyad az én hercegnőmről költött. — Rázin meghajolt a herceglány előtt, odanyujtotta kupáját, hogy kortyintson egyet, majd maga is ivott.

— Nem olyan érdekes az, atamán. A hangom is olyan, mint a kecskemekegés.

— Énekelj, kutya!

Lazunka továbbra is ülve maradt, de halkan rázendített:

Ne zokogj, te szép rableány,
hiszen oly igen szeretlek,
aranyhimes bársonyruhát
hozok, abba öltöztetlek.
Minden hajszáladra gyöngyöt,
gyémántból szőtt pántlikát,
amilyet senki se kaphat
amíg világ a világ.

Mindnyájan erősen dícsérték.

— Énekelj még, Lazunka — mondta Rázin. — Szeretem hallgatni.

Lazunka felállt, meghajolt az atamán előtt, felhajtott egy kupa bort, megrázta göndör, fekete szakállát és haját, aztán a szőnyegen halkan dobogva ismét rágyujtott:

Az én gazdaasszonyommal
történt ez a bús eset,
gyönyörű bársony kikája
a lóca alá esett...
Lóca alatt a kotló
éppen csibét költött,
azt hitte, hogy magocska,
s kiszedte a gyöngyöt.

Azóta a gazdasszony
nem jár lakomára,
nem ragyoghat homlokán
kincse, gazdagsága...

Az atamán szerette volna, ha még énekel Lazunka, de Mokejev másokkal mitsem törődve, nagyot kiáltott félelmes, mennydörgő hangján:

— Emelem kupámat atamán apánkra, meg a semahai perzsa cárnőre!

Rázin jóizűt nevetett:

— Ne tódíts, Petra! Derbentben ejtetted foglyul a herceglányt, mégis Semahát emlegeted? Semaha magasan a hegyek közt fekszik, jeszaul.

— Ha te vezetsz bennünket, apánk, a hegy is csak vakondtúrás. Veled akár az égbe felmegyünk, ha kell!

— Igyunk, Petra!

A sütés-főzést Fegyka kozák, a volt szamárai csaposlegény irányította. A szolgák az ő felügyelete alatt hordták körül a vendégeknek — a zenészekkel együtt az evezősök padján és a tatfedélzeten ülő kozákoknak — a sült ürű-, gazella- és vaddisznóhússal megrakott tálakat. A gazellát és a vadkant a Gilján és Farabát között elterülő sahi vadaskertben ejtették el. Rázin földvárat ásatott azon a tájon, egy túrzáson, mely messze a tengerbe nyúlt. Most ott álltak a gályák, csupán négy hajó járt a tengeren az atamánnal. Ugyanott tartották a perzsáktól elvett rabokat meg az örmények és buháriaiak kincseit is. A kozákok javarésze a földvárat őrízte. A vár atamánjának Fjodor Szuknyin jajiki jeszault tették meg.

— Vezessétek ide a vén igricet, sólymaim! — parancsolta Rázin. — Énekeljen el nekünk egy-két régi regét.

— Hé, öreg!

— Hol van Vologzsenyin?

— A hajó fenekén alszik!

— Ne locsogjatok gyerekek! Dehogy is alszom én ilyen nagy vigasságban.

Szürke bárányból süvegben, hosszú kozák kaftánban egy ősz aggastyán lépett a tatról a fedélzet közepére. Hóna alatt dombra. Derékig meghajolt az atamán előtt, levette süvegét és sebesen darálta:

— Bort, búzát, békességet, atamán apánk!

Leült a fedélzet puszta padlójára, az atamán felé fordította arcát, vaksi szemét a dombra húrjaira szegezte és szaporán hadarta:

Arany nadrágját felhúzza Iván cár,
aztán égzengésnél nagyobbat kiabál:
»Hej bajnokok, jó vitézek,
titeket én arra kérlek,
birkózzatok meg Kosztrjukkal,
az én áldz sógorommal!«
Válaszként egy szó se hallik,
tán minden bátorság alszik?
De nem... sánta Potanyusko,
egy félnótás muzsikocska
biceg, biceg, majd megállva
néz a magasságos cárra
és így szól: »Jó egészséget,
Iván Vasziljevics, néked!«

— Bort a vén igricnek!

A dalost óriási kupa borral kínálták. Felállt, kiitta mind, letörölte szakállát és meghajolt. Megint leült, felhangolta a dombrát és folytatta:

»Ha nekem azt parancsolod,
jó atyuskám, cárom,
Kosztrjukkal én megbirkózom,
a földhöz is vágom...«

— Hol az én pohárnokom? Hé, Fegyko kozák!

— Itt vagyok atanám!

— Miért nem adsz inni a népnek? Ha az atamánok isznak, a kozákok se szomjazzanak!

Egy pillanat alatt kiverték a rég kigördített boros és pálinkás hordók fenekét. A kozákok és a volgai hajóslegények sorban odamentek, merítettek és ittak.

A kozákok között óriás temetű, csontos férfi: Csikmáz lövész, a jajiki sztreljecek hóhérja lépkedett. Oldalán elválaszthatatlan barátja, a széles vállú, sebes homlokú, bronz-arcú, tömzsi Fegyka Spiny.

Összeölelkezve ittak és csak egymással beszélgettek.

— Lám, a sólymok! Szeretem, mikor így öntik magukba az italt.

Rázin óvatosan karolta át a perzsa rableányt, mint egy drága játékszert. Valahányszor átölelte, felpezsdült a vére, erős

karjával magához húzta és csókkal halmozta el ijedt fekete szemét. Majd szájon csókolta. Napbarnította arcán a szenvedély tüze lángolt fel. Újból és újból megcsókolta a lányt. Amint a lány hajára tűzött kék sapkácskát babrálta, bajuszának néhány szála beleakadt a perzsa lány finom orrában függő arany karikába. Ujja közé szorította és összeroppantotta a karikát. Az arany csengve pattant a boroskorsó szélére és a borba esett.

— Uram... Ia allah!... — mondta halkan a lány.

— A mi asszonyaink nem így hordják az ékszert! Mi az öreg? Énekeld hát azt a regét!

Az öregnek most egy kupa pálinkát töltöttek. Támolyogva meghajolt, a padlóra huppant és zsibbadó kézzel pengette a dombra húrjait:

Elsőízben Kosztrjuk győzött,
másodízben Potanyusko,
úgy hevert Kosztrjuk a földön,
mint egy ledöntött fatuskó.
Felugrott a muzsikocska
Kosztrjuk hatalmas mellére,
a bajnok brokát kaftánját,
himzett ingét is letépte!

— Hej, sólymaim! Jól tetted Petra, hogy halálos álmomból felébresztettél. Igyunk.

Az esti hűvösségben mind szélesebben áradt szét a leánder, viola és a nedves, meleg szél szaga. A part felől álmosító egyhangúsággal szállt a müezzin négyszer megismételt kiáltása:

— Allahu akbar![1]

A távolban homályos kék csalmák bukkantak fel. Homokszínű köpenyekben a muzulmánok haladtak lassan a mecsetbe, mintha homokos hegyrétegek kúsztak volna alulról felfelé.

Mikor a perzsa nő meghallotta a mullah imára hívó szavát, megborzongott, lehajtotta a fejét, mintha félne, hogy honfitársai a távolból meglátják födetlen arcát.

Az öreg igric rezgő hangon és pengő dombrával énekelt egy másik dalt.

Fölkél a földről, egy leány,
egy derék szűz, egy rableány,
egy szép csecsű cserkesz leány.

[1] Nagy (hatalmas) az isten! — *Csapigin.*

Görnyedve jön,
óh erre jön,
óh erre, erre, erre jön.
A cári palotába megy,
a folyosókon őgyeleg,
Nem láthatod, milyen az arca,
ott őgyeleg, ott őgyeleg...
hisz' kesztyűjével eltakarja...

A kócos fejű, nagycsontú hatalmas Csikmáz a fedélzet közepére ment és hosszú karját hátratéve nagyot kiáltott:

— Ki áll ki birokra velem, ki húzza le rólam a kaftánt?

A kozákok ismerték Csikmázt — nem szóltak semmit. Csak barátja, Fegyka Spiny nyújtotta feléje a karját.

— Én még a gatyát is lehúzom rólad, ördögadta!

— Hahaha! — vihogott Csikmáz — ilyen szilaj vagy, ha berúgsz? No gyere!

Alighogy összeakaszkodtak, Csikmáz máris óvatosan a fedélzetre fektette Spinyt.

— Elég volt?

— Elég, Csikmáz.

Néhány kozák még birokra kelt vele, de Csikmáz tréfálkozva fektette vállra mindegyiket.

— Ez aztán a jó birkózó! — mondta Rázin. — Úgy látszik, nekem kell kiállnom vele... Megyek, Csikmáz!

— Veled nem birkózom, atamán.

— Miért nem ?

— Nem illik! Én csak a kozákokat meg a jeszaulokat hívom. Inkább Szergej jöjjön helyetted.

Szerjozska merített egy kupával a boros korsóból és legyintve mondta:

— A csatában bárkivel kiállok, de a birokban annyit érek, mint egy gyerek!

— Hát te, Mokejev? Tudom, erős vagy, de azért téged is legyűrlek!

— Igaza van Szergejuskának: a csatában nincs ravasz fogás, de a birkózás csak abból áll. Én se szoktam hozzá!

Mokejev szavainak hallatára elkezdtek kiabálni a kozákok:

— Tanítsd meg móresre, Petra, ne hencegjen itt ez a Csikmáz!

— Csak hadd hencegjen!

— Állj ki velem, kapitány! — hívta Csikmáz is.

— Voltam, ami voltam, ma már nem az vagyok! ... Üsse kő!

A lomha Mokejev kissé imbolyogva ment a bajnokhoz. A lemezvért az esti homályban is meg-megcsillant rajta. Csikmáz előre nyújtotta hatalmas kezét. Amikor összeakaszkodtak, Mokejev magához húzta a birkózót. Csikmáznak minden csontja recsegett.

— No te nagy legény! Petrát vágd földhöz, ne minket! — kiáltották a kozákok és körülvették őket.

Mokejev esetlenül dobálta Czikmázt jobbra-balra, aztán felkapta a fedélzetről és leterítette. Nem bírt megállni a lábán, maga is a bajnokra esett.

Csikmáz krákogva tápászkodott fel.

— Mintha egy ház esett volna a mellemre!

— Jól odakente ez a Petra! No, máskor ne hetvenkedj, Csikmáz!

— Erős vagy, de Petra mégis palacsintává lapít! — kiáltották a kozákok.

— Csak volt erős, de most olyan, mint a tinó, az ökörhöz képest!

— No még egyszer, kapitány!

— Ne hívj engem kapitánynak!... Sokat ittam — kavarog a gyomrom.

— Sebaj! Csak a vértet vedd le, mert így nem lehet hozzád férni. Abban van az erőd.

A kozákok még közelebb léptek Mokejevhez és levették róla a vértet.

— Úgy sem bír veled, te meg majd könnyebben mozogsz!

— Csakugyan könnyebbnek érzem magam, fiúk.

Megint lefektette Csikmázt.

— Azt hiszem, hogy a sátán sem bírna meg vele — mondta Csikmáz, mikor felállt. Borízű hangjában haragos árnyalat csengett. — Akkora, mint egy hegy!

Most már nem volt kivel birkózni. Mokejev fogta a lemezvértet és az atamánhoz ment. Ekkor talpra ugrott Szerjozska. Fülében szikrát hányt a karika. A herceglány összerezzent az iszonyú füttyre és kezével eltakarta a fülét.

— Ne feledkezzetek meg a mulatságról se, fiúk!

Szerjozska kiáltására és füttyére táncba mentek a kozákok. Úgy dobogtak a lábukkal, hogy beleremegett a hajó, az edényekből kilöttyent a bor. Felharsantak a kürtök és hangjuk messze

szállt a víz színén. Mintha a tenger és a part is táncra perdült volna a rézhangszerek pattogó muzsikájára. Mindenki táncolt, csak Rázin és jeszauljai nem. Mikor a tömeg középre lökdöste, még a vén Vologzsenyin is topogni kezdett, de egyhelyben, bambán, akár a medve. Dombrájával a levegőbe bökdosött. Kucsmák repültek a tengerbe. Szerjozska megint füttyentett, de akkorát, hogy túlharsogta mind a zenét, mind a dobogást. Ekkor fellobbantak a hajó oldalán, a padokon a fáklyák, melyeket a hajóslegények gyujtottak meg. A táncolók tört vonalú, lobogó árnyéka a kékséget lehelő éji tengerre hullt. Sokáig táncoltak; az atamán nem háborgatta őket. Mikor bevégezték, Rázin magasra tartotta serlegét.

— Hé, sólymaim! — kiáltotta. — A vasgyúró Pjotr Mokejevre! Mindenki őrá igyék!

— Iszunk, apánk!

— Petra egészségére!

— Csikmáz! — szólt Rázin. — Hol vagy, te asztrahányi?

— Itt vagyok, atamán.

— Gyere, igyál velünk!

Csikmáz odament. Rázin összeölelkezett, koccintgatott Mokejevvel.

— Tudom, látom: erős, ügyes legény vagy — mondta Csikmáznak. — Csak dícsérni lehet. Dehát Petra ereje már nem is emberi erő!

Csikmáz felhajtott egy kancsó bort és összeborzolt fakó szakállát törölgetve mondta:

— Olyan erő van énbennem, atamán, amilyen senkiben sincs!

— Igyál még egy kancsóval, legény, és mondd meg, mekkora erő van benned!

Csikmáz felhajtotta a második kancsót is, kaftánja ujjával megtörölte szakállát és azt mondta:

— Az én ütésem ereje különb, mint azé, aki körülötted sündörög.

— Nem értem!

— Pedig világos! Ha hordóra ül, akkorát csapok rá, hogy még egy óriás is leesik — nem üli meg! Még akkor sem, ha magán hagyja a kaftánt.

— Most is csak hencegsz! — mondta Mokejev. — Én pucin is megülöm, csak az a baj, hogy túlsok lé van a hasamban.

— Ha megülöd, öt hordó bort kapsz!

— Ugyan! Hát van neked öt hordó borod?

— Majd lesz! Az életem árán is szerzek a böszörménytől.

— Ej, de harcias ez a sztreljec!

Mokejev kilépett a fedélzetre, a hajóslegények fáklyákkal vették körül. Félmeztelenre vetkezett. Az éjjeli sötétségben a fáklyák lobogó világánál különösen nehéznek látszott kissé petyhüdt hasával. Olyan volt, mint egy bronzszobor. Csikmáz. — mint a hóhér kivégzés előtt — ünnepélyesen kiáltotta:

— Hé, kozákok! Keressetek egy ütő husángot. Ha megnyerem Petrától a bort, együtt isszuk meg.

Simára gyalult öles rudat: az ormányárbócot vitték oda.

— Hányat üssek, kapitány?

— A fene egyen meg! ... Hányszor megmondtam már, hogy ne szólíts kapitánynak, nem az vagyok én. Üss ötöt! Kibírok többet is, de látod, most lágy a hasam; belül meg kavarog.

A hajdani hóhér megrázta magát, egyetlen rántással megigazította kaftánját, hogy kényelmesebb legyen, de az ujját nem gyürte fel. Ügyes fogással, melyet csakis ő ismert, lassan Mokejev fölé emelte a rudat és lecsapott. A husáng csakúgy süvített a levegőben.

— Derékul üt! — krákogta Mokejev. — Nem úgy, mint a többiek, hanem jó keményen! — De azért mégis kiállt öt olyan szörnyű csapást, amelytől más holtan fordult volna le a hordóról. Ő — meg se ingott rajta.

— Pjotr Mokejev százados nyert! — rikkantotta vidám arccal Csikmáz. — Én tartozom hát a borral, de azért mégis iszunk fiúk! ... — Eldobta a rudat és dörgő, részeg hahotára fakadt.

Mokejev leszállt a hordóról. Sóhajtott egyet, lehajolt és tapogatódzva megkereste ruháját. Lassan öltözött.

— Gyanítom fiúk, hogy megvakultam Csikmáz ütésétől — mondta kijózanodva, ráérősen és szerényen, ahogy máskor is beszélni szokott.

A Mokejev győzelmén fellelkesült, ujjongó, pityókos kozákok rásegítették a ruhát és tréfásan csipkelődtek:

— Ugyan, Petra! Nem olyan kényes a szem, mint az a tag, amivel a gyermeket csinálják — addig pislogsz, míg majd megint látsz vele.

— Hát jó is volna, ha visszapisloghatnám a szemem világát. De a hasam is csupa tűz. Először esik meg velem!

— Legyőzted Csikmázt! Igyunk, Petra, derék legény vagy, nyertél — mondta hangosan a megkótyagosodott atamán.

— Nem, apánk — vesztettem: elvesztettem a szemem világát.
— Mi-i?
— Rőfnyire se látok...
— Ez annak a sunyi Csikmáznak a gaztette, mi?
Rázin felugrott.
— Hé, Csikmáz! Gyer' ide! — Az iszonyú hang még a távoli part csendjét is felverte.
— Hallom, atamán! — Csikmáz odament.
— Miért vakítottad meg az én daliámat? Tán elöntött az epe, amiért birokban legyűrt?! Beszélj, sátán, de az igazat mondd!
— Nem először játszunk ilyet, atamán. Egyesség szerint ütöttem, nem orvul támadtam meg, hanem itt a szemed előtt mértem rá, ami járt...
— No, no, vigyázz magadra!
Rázin szeme Csikmáz arcára vetődött. Keze a szablya markolatára siklott. Csikmáz leszegte a fejét, de szemöldöke alól mereven nézett az atamánra, mert félt elfordítani tekintetét.
— Hallgasd meg Petrát, atamán. Akkor ítélj meg, ha rám vall!
— Hé, Petra!
A kozákok karon fogva támogatták Rázin elé Mokejevet.
— Szánt szándékkal ütött rosszul Csikmáz? Mert ha megfontoltan csapott arra a veszedelmes helyre, akkor vége.
— Nem, apánk! Ne bántsd a legényt. Rendje-módja szerint ütött. Tudod, hogy magam ajánlkoztam, magam ültem a hordóra. Fával ütött, mint más...
Rázin megcsikorgatta a fogát.
— Mehetsz, Csikmáz, egy hajadszála se görbül meg, ne félj! Hé, nincs itt egy orvos?
A fekete bajuszú szamárai kozák, a lakoma rendezője lépett Rázin elé.
— Itt vinnyog egy tudós zsidó a hajó fenekén. Derbentben ejtettük foglyul. Összekötöztük. Beszéli a mi nyelvünket is. Azt mondja, hogy orvos...
— Ki az az oktalan, aki bántja a tudósokat? A cár német meg francia tudósokkal erősíti meg a moszkvai hatalmat, nálam meg tömlöcben üljenek? Ez nem járja!
— Nem szívelem a zsidókat, atamán! Én kötöztettem össze a kutyát — felelte Szerjozska.
— Azonnal oldozzátok fel a zsidót és vezessétek ide. Fajtájáért, hitéért senkit se bántok!

Hosszú, fekete köpenyegben, kócos huncutkával, csupa véresen, piszkosan egy borzas zsidó közeledett hajadonfőtt, meghajolt és alázatosan kérdezte:

— Mivel lehetek szolgálatjára az úrnak?

— Adjatok bort neki! Ennivalót is — parancsolta Rázin.

A zsidónak adtak egy tányér húst, nagy karéj fehér kenyeret és egy kupa bort. A húshoz hozzá sem nyúlt, de a bort felhajtotta és lassan majszolni kezdte a kenyeret.

— Most mondd meg, mit tudsz?

— Arra kérlek, uram, ne kötöztess meg... A szegény zsidó nem szökik sehova, a szegény zsidó becsületes! Mihez értek? Megőrzöm és számon tartom az úr kincseit: az aranyat, a drágaköveket a zsidó ismeri a legjobban.

— Kincstartóim vagynak nekem, kik megőrízik és számontartják drágaságaimat. Nekem orvos kell.

— Jól van, atamán úr, én orvos is vagyok — bólintott a zsidó.

— Hát akkor vizsgáld meg. — Rázin Mokejevre mutatott, aki lehajtott fejjel ült mellette. — Összeverték a hasát. Mondd meg, attól veszítette-e el a szeme világát.

— Vetkezzék le az a kozák, jó uram!

Mokejevnek segítettek levetkőzni. Mellétől köldökéig csupa kék volt a hasa. A zsidó megtapogatta a beteget, szíve tájára tapasztotta a fülét.

— Öltözz fel!

— Nos, mit mondasz, orvos?... Hosszú időre vagy mindörökre elvesztette-é a látását?

— Atyáimnak istene, Adonáj megvilágosította az én elmémet. Benne hiszek, őt imádom és néki engedelmeskedem. Egyiptusba vezérelt engem és én ott a bölcsek könyveiből megtanultam a gyógyítás mesterségét. A hellének, uram, azt tanították, hogy a köldök táján lakozik az élet és ezért a Nap helyének nevezték ezt a helyet, mivel e két szó: nap és élet szinte egyet jelent.

— Zavarosan magyarázol, de meghallgatom, csak mondd, ahogy tudod.

— Égyiptus hajdani bölcsei szintén azt tanították. hogy a köldök környékén lakik az élet és a halál. De ők más szóval nevezték ezt a helyet. Úgy hívták: Csillagzat, mivel ott fonódnak egybe az erek. Ha ezeket az ereket karddal szétmetszik, elszáll az élet.

— Ej, te szószátyár! Én is tudom, hogy halált jelent, ha a hasat felhasítják.

— Ne haragudj, uram. Abból is nagy veszély ered, ha megsebzik, vagy nagyon összeverik azokat az ereket. Ott vagynak a látást, meg a hallást szabályozó erek is. A kozák köldökénél elszakadt a látás ere...

— Vállalod-é, hogy meggyógyítod a jeszault?

— Vállalom, uram! Nem tudom, lesz-é látatja gyógyító munkámnak, de majd csak megsegít atyáimnak istene: vállalom, atamán!

— Menj a hajó fenekére vele. Kérj, ami kell. Ha segítesz rajta, megjutalmazlak és szabadon bocsátalak, sőt oda viszlek, ahová akarod... Az én szavam pedig szent!...

— Köszönöm! Engedelmeskedem, uram!

— Hé, úgy tegyetek, ahogy a zsidó mondja! Adjatok meg neki mindent, amit csak kér! Hé, Fjodor!

— Itt vagyok, atamán!

— Te tartasz számon mindent, te ügyelsz a rendre, te tudod, mi van, mi nincs — tiszta helyet adj Mokejevnek, meg a zsidónak! A hajó fenekén lesz ilyen tiszta hely. Adj mosdóvizet és fehér ruhát az orvosnak.

A zsidó meghajolt az atamán előtt.

— Még egyszer nagyon-nagyon köszönöm, uram!

7.

Az atamán a hercegnővel, a jeszaulokkal és a kozákokkal együtt átcsolnakázott a káni hajóról az atamáni gályára. A hajón csak öt őrkozák maradt, köztük Csikmáz. A hajóürben Pjotr Mokejev, a zsidó orvos meg a szolgálatára rendelt két hajóslegény tartózkodott. A bársonyosan lagy és meleg kék sötétségben nem gyujtottak fáklyát a fedélzeten. A taton a termetes Csikmáz állt; kezében puska. Félrehúzódott a többitől, kereste a magányt. Az őrség többi tagja a hajó orrán tanyázott. A kozákok a gálya oldalához támasztották karabélyukat, az evezősök padjaira telepedtek és pipaszó mellett, halkan elbeszélgettek: hogy s mint folyik az élet a Don meg a Volga mentén. Csak Csikmáz őrködött fegyelmezetten, szigorúan, ahogy szokta. Úgy emelkedett a hajó oldala fölé, mint egy fekete szobor. A hajót csendesen ingatta a tenger sóhaja: a hullámverés. A tatnál valami fekete tárgy siklott elő a kék sötétségből.

— Jelszót, hé, vagy lövök — kiáltotta marconán Csikmáz.

— Nye-e-csáj! — felelték odalent.

A hajó oldalába — közvetlenül Csikmáz előtt — kötélre erősített vashorog koppant; belevágódott a fába. Gyakorlott, ügyes mozdulatokkal egy tömzsi alak mászott fel a kötélen. Agyarán — égő, pöfékelő pipa.

— Alig ismerlek meg! Pedig már törtem a fejem: hová tünt az én Fegyko barátom?

— Felőlem akár lőhetsz is, én nem félek a golyótól. — A tömzsi férfi kissé távolabb állt meg. Tovább pipázott. Fejét a hajó orra felé fordította.

— Gyer' közelebb, nem hallok semmit — mondta Csikmáz a széles vállú, fekete alaknak.

A zömök jövevény egészen közel lépett hozzá.

— No most rajtad a sor, mondj el magadról mindent. Én már egész életem történetét elmondtam a lakomán...

— Én is elmondom! Tudod-e Fjodor, hogy mint lövész szolgáltam Moszkvában a bojárokat és szolgálatom fejében gyapotkelmét meg posztót kaptam a cártól.

— Nem, nem tudom...

— No, hát így volt. Aztán megtettek hóhérnak. Moszkvában jó világ jár a hóhérra: mindennap rubelekkel kenegetik a markát, hogy lágyabb legyen az ütés...

— A kutya mindenségit!

— Úgy bizony!... Egyszer felforrt bennem a méreg: a deresen egyetlen korbácsütéssel agyoncsaptam egy nemest. Büntetésből Asztrahányba loktek át — megint a sztreljecek közé... A sztreljec-szolgálatban még több borsot törtem a bojárok orra alá. Volt ott egy ötvenedes: annak a Szakmisevnek a sógora, akit a minap a Jajikba fojtottak. Ez az ötvenedes parancsolt a cár kopóinak. Egy fejszével főbe kólintottam, holttestét a vízbe cipeltem, a fejét meg a kutyáknak dobtam. No ezért hurkot köt a nyakamra a vajda! — gondoltam. Beálltam az atamánhoz... De látom, hogy itt sem becsülik meg az embert. Magad is tudod: együtt harcoltunk a giljáni pasa ellen, együtt dultuk fel Derbentet, legalább annyi örményt és perzsát kaszaboltam le, mint mások és még jó szóval sem fizettek érte... Pedig az én természetem már csak ilyen; azt vallom: ha nincs látatja a szolgálatnak, élesen kell tartani a bárdot. Petruha Mokejev eltakar bennünket az atamán elől. Szó ami szó, erős ember. Asztrahányban tapasztaltam az erejét. De hát mi se vagyunk hitványabbak egy hajszállal sem.

— Megvédjük a magunk jussát.

— De még mennyire. Más úgysem védi meg... Részeg voltam, már pedig olyankor nagyon nekiszilajodok és — nem dicsekvésből mondom, Fjodor, de az én kezem közül még senki sem került ki elevenen... Egyetlen korbácsütéssel agyoncsapom az embereket, pedig nem is vetem bele minden erőmet... Mokejev vasgyúró, de ötnél többet ő sem áll ki. Az atamán olyan szerelmes belé, mint egy szűzleány. Látod, kis hiján agyonvágtam. Ha meghal, tudom: még rettenetesebb lesz az atamán haragja. El kell szökni! Ha nélküled vágok neki a vakvilágnak — vagy a hegyek közt pusztulok el, vagy a tengeri szörnyetegek falnak fel. Tudom, hogy te jóbarátságot tartasz a hegyi kumikokkal.

— Rabokat cserélgettem velük; néha közösen osztoztunk a martalékon.

— Vitéz vagy, de neked sincs nagy becsületed az atamán előtt.

— A becsület még csak hagyján! Elfelejtetted már, hogy majd fejemet vetted Jajikban?

— No látod csak!... Amióta barátságot fogadtunk egymásnak, és ittunk is rá, folyton a szökésen töröm a fejem. Jössz?

— Persze, hogy megyek. Az imént két argamákot[1] láttam a parton. Zabola van, a kumikok majd nyerget is adnak. Ólomról, lőporról, két pisztolyról és szablyáról gondoskodtam...

— Én is előkészítettem már a pisztolyt, meg a szablyát. Szökünk, komám? Néha végigborsódzik a hátam, ha arra gondolok, hogy hátha utánunk ered az atamán. Kivált akkor lesz nagy baj, ha számon kérik tőlem, amiért ilyen rossz bőrben van Mokejev.

— Te hová igyekszel?

— Asztrahányba. Ott most más a vajda: Prozorovszkoj. Azt se nagyon firtatták, hogy halt meg az az ötvenedes, akit én küldtem volt a másvilágra.

— Én meg a Donhoz megyek. Megkeresem Vaszja Lavrejicset...

— Ki az?

— Beszéltem már neked Bajusz Vaszjáról?

[1] Gyorslábú ló-fajta. — *A ford.*

— Nohát akkor ehhez tartsd magad, Fjodor! Ha Asztrahányba kerülsz, okvetlen megkeress: bajodban megoltalmazlak, örömödben borral itatlak.

Csikmáz levette válláról a puskát és a hajó oldalához állította.

— Isten veled vas-feleség, Asztrahányban majd adnak másikat!

A köpcös alak a hajó oldalát végigkarcolva, lecsúszott a kötélen. Lába nagyot koppant odalent. Utána a magas figura is a csolnakba siklott. Mikor a fekete csolnak a széles kék vízre úszott, a hajó orrán elkiáltotta magát a strázsa:

— Hé!

— Ne kiabálj!.. Jóbarát!..

— Mért hagyjátok ott az őrhelyet?

— Megyünk bort szerezni, hogy megadjam Mokejevnek a fogadást!

A kozákok fel s alá sétáltak a hajó oldalánál.

— Majd ad nekik Szergej Taranuha. Nemsoká jön megszemlélni a strázsát.

— Az egyik Csikmáz, de a másik ki lehet?

— Az alakja elárulja. Te nem ismerted meg?

— Nem... Látod, sötét van...

— Fegyko Spiny volt, kozák!...

— Bátor legények azok, cimborák: nemsokára lesz borunk, amennyi kell!

8.

A kozákokat kürtszó és dobpergés hívta a káni hajóra. Rázin Szerjozska és Lazunka közt ült a káni sátorban. Borozgatott. Belépett Szerebrjákov, Rudákov és az új jeszaul: a sűrű, szőke szemöldökü, pirospozsgás Miska Csernouszenko, a daliás szép kozák. A jeszaul naiv szeme vidáman tekintett a világba. Leányos arca és göndör szőke haja Csernojárecre emlékeztetett.

— No, Lazunka, kináld borral a vendégeket, a jeszaulokat.

Lazunka teletöltötte a korsót borral és odavitte a szőnyegen lent ülő jeszauloknak. Odament Fegyko szamárai kozák, az atamáni javak felügyelője, aki egyben a rendre is ügyelt:

— Petra Mokejev fel akar jönni, atamán.

— Örülök neki! Bizonyára jobbra fordult az állapota.

— Azt nem tudom — mindig mellette az orvos.

Mokejev vastag tölgyfadorongra támaszkodva, lassan vánszorgott a taton az atamán felé.

— Jól van, Petra! Gyere, beteg cimborám.

— Jövök, Sztyepán Tyimofejevics, de látod, nem nagyon bír a két csikó.

— Még mindig rosszul vagy?

— Látni már jobban látok, de a hasamat mintha tűz marná.

Mokejev végre odaért és lomhán leült.

— Miért van rajtad a vért? Csak elnehezít!

— Mondom: ég a hasam. A vas legalább hűt egy kicsit. Ez is valami...

— Bort Petrának, Lazunka!

— A te kezedből elfogadom, atamán, megkóstolom, de semmi sem megy le a torkomon.

Mokejev keresztet vetett, kortyintott az odakínált kupából, de a bor a szőnyegre loccsant.

— No látod! Úgy látszik, éhen-szomjan kell elpusztulnom.

— Mit mond az orvos?

— Óh, hogy törte magát! Egész éjjel élő békákat rakott a hasamra, hogy hűtse. Nem is értem, hol szedtek össze annyi békát. Egész káddal van belőlük. Kenőcsökkel dörzsölgette a hasamat, a kékséget már elmulasztotta... Meg is javult a szemem világa... De azt mondja, hogy a belekben még valami sérülés van és abból nagy baj lehet.

Rázin odakiáltott a hajó tatján őrt álló kozákoknak:

— Hé, sólymaim! Fogjátok el az asztrahányi Csikmázt!

Az őrök közül előlépett egy kozák és hajbókolva indult az atamán felé.

— Csikmáz ma éjjel elszökött Fegyka Spiny kozákkal. Elhagyták az őrhelyet és eltüntek a sötétségben. Mikor elszeleltek, azt kiabálták vissza: »A böszörményekhez megyünk bort szerezni!« Nem lehetett őket megállítani. Reggel megtaláltuk a csolnakjukat: közepéig ki volt húzva a partra. Visszahoztuk.

— No, most bakot lőttem! Először: megengedtem, hogy olyan játékot játsszanak, amely már Asztrahány alatt se tetszett nekem, másodszor: nem fogattam el azonnal azt a hóhért... Balgatagul azt hittem, hogy ilyen idegen, veszedelmes tájakon nem mer megszökni. Spinyre nem is gondoltam. Világot járt gazfickó! Ismeri a hegyeket, a hegyi lakók is bizonyára jól ismerik őtet. Ej, ej Sztyenyko, bakot lőttél! Ép bőrrel csúsznak ki a kezed közül a tolvajok. Mehetsz, sólyom!

A kozák elment.

— Sose búsulj, Sztyepán Tyimofejevics, amit a sors rámér az emberre, azt nem kerülheti el. Hányszor megültem én a hordót és nem lett semmi baj... Most meg úgy ültem, mint egy hal, még a számat sem csuktam be... Ez a játék csak akkor ér jó véget, ha az ember felfújja magát. Akkor keményen feszül a hasa: csaphatnak rá, ahányat akarnak... De most részeg voltam, lágy hassal ültem a hordóra. No meg az ütés is keményebb volt, mint máskor.

— Ej, Petra, Petra, nem vigasztal az engem, hogy lágy hassal ültél a hordóra. A gazfickók elillantak. Különben sem érünk rá, hogy a körmünket rágjuk... Megmondom, miért hívtam össze a vitéz jeszaulokat. Némelyikőtök morog, hogy miért nem állom a szavam, mért nem küldök követet a sahhoz. De vajjon kell-é? Döntsön a krúg: le akarunk-é telepedni a Kura folyó mellé, ahová Semahából vezet az út... A hegyeken átkelve sztyepet lát az ember — lóháton két napi járás... A Kura ott olyan széles, mint a Moszkva folyó. A partján falvak, piacok, bazárok vagynak.... Világlátott emberektől hallottam, hogy azon a folyón hosszú komp jár keresztbe, mint valami láncon húzott mozgó híd. A kalmárok mindig révpénzt fizetnek a málha átszállításáért. De ha letelepszünk a sah országában, portyára többet nem járhatunk... És megtudtam még valami mást is: a sah nagyon haragszik ránk a derbenti dúlás miatt. A giljáni kán a maga szakállára ugrott nekünk, be se várta a sah parancsát. De Derbentet mi dúltuk fel, mi ütöttünk rajta. Nem haragszom Petra Mokejevre és Szergejre, fogadott testvéremre — mert hiszen az ő művük volt a derbenti portya! — dehát ezek után már nem való követet küldeni a sahhoz. Úgy gondolom, végig kell fosztogatni a partot. Azután megvetjük a sarkunkat valamelyik vadaskertben, kitelelünk és tavasszal majd elhajózunk a Kuma folyóra, onnan meg a Donra evezünk.

— Nem kell küldeni követet a sahhoz, atamán.

— Én is így határoztam, Petra.

— Mert látod, a sah egy gyékényen árul Moszkvával. Mikor Asztrahányban voltam, láttam, hogy állandóan járnak a futárok hol Moszkvából a sahhoz, hol a sahtól Moszkvába; hol a sah kalmárai jöttek portékával, hol a mi kincstári biztosaink és felügyelőink mentek portékáért. Ha most a sah felfogad bennünket katonának, akkor hátat kell fordítania Moszk-

vának! Tudja ő, hogy kicsodák-micsodák a kozákok: a cári kopók folyton ott sündörögnek körülötte és mindenféle rosszat pusmognak a fülébe a kozákokról. Én azt mondom, nem jó nekünk a sahhal egy tálból cseresnyét enni...

— Te látod az igazságot, Petra, én is. Úgy vélekszem: nem kell követeket küldeni. De meg hogy is dobhatnám oda az orosz népet a bojárok kénye-kedvére? Apám és bátyám vére még nincsen lemosva — itt ég rajtam. Nem nyugszom addig, amíg bojárhússal jól nem tartom a farkasokat, amíg Moszkvába nem kerülök, hogy halállal büntessem a gazokat, vagy ha kell, magam szenvedjem el a halált.

Szerjozska felállt.

— Oroszországban nem élhetünk tovább, atamán. A Don mentén a módos kozákok erőnek erejével a cár mellé vonják, zaklatják a szabad szegénylegényeket... Moszkva évről-évre szélesebben terpeszkedik a Donra... A törököt sem lehet megsarcolni: bástyákat építettek a torkolatnál, lánccal zárták el a folyót. Sok emberünk életébe kerülne, ha át akarnánk vágni rajta. Azov mellett nem lehet kijutni a tengerre. A Volga is szűk nekünk: Asztrahányban kapitányok, vajdák ülnek, Jajikban szintén.... Itt kellemes az élet: Perzsia gazdag, meleg a táj. Asszonyokat vagy itt veszünk, vagy a Don mellől hozzuk el feleségeinket családostul. Ha tengeren nem engednek haza bennünket, az se baj. Nemcsak Fegyko Spiny ismeri a hegyeket. Én is jó barátságban vagyok a hegyilakókkal: szabadon áll előttünk az út Moszkva-országba!

Most Szerebrájkov állt fel.

— Én is úgy vélekedem, Sztyepán Tyimofejevics, mint testvéred, Szergej.

— De hogy békül ki velünk a sah?

— Kibékül, atamán! A feldúlt városok csak erőnket bizonyítják. Megijed: »Ha nem fogadom fel a kozákokat, végigpusztítják egész Perzsiát«. És felfogad! Hajdanában, mikor Iván Kondirjjel jártam, sok perzsa várost szétromboltunk, Ivánt mégis mindig édesgette magához a sah — tette hozzá az öreg Grigorij Rudákov.

— Ej, sólymaim, azt hittem, örömest elfogadjátok a tanácsomat, de Szerega, Iván és Grigorij, lám, ellentmondanak, csak Petra meg én állunk az igazság oldalán. De kit küldjek a sahhoz?

— Húzzunk sorsot! — kiáltotta Szerjozska.

— Várjatok! Hány embert indítsunk útnak? A kozákok, vagy a jeszaulok közül válasszuk-é a követeket?

— A kozákok nem tudnak szót érteni a sahhal. Jeszaulokat kell küldeni.

— Hát akkor vessetek sorsot. De csak kettőt engedek, többet nem. Harmadiknak egy tolmácsot adok melléjük, azok közül a perzsák közül, akik a maguk jószántából jöttek hozzám, hogy szolgáljanak... A mi nyelvünket érti és tolmácsolni fogja a mondanivalónkat a sahnak. Petra beteg, őt nem merem elküldeni, ne is vegyen részt a sorsolásban...

— De csak engedd meg, atamán, harcra úgyis sokáig alkalmatlan vagyok, talán sohasem foghatok fegyvert. Egyhelyben ülve rosszabb bevárni a halált, mintha a te igazságodért harcol az ember!

— Látjátok, cimborák! Petra sejti, hogy halál vár a követekre.... Alantasabb embereket kell hát küldeni Ha ti, a legvitézebb tanácsadóim elpusztultok, akkor mindent elvesztettünk. Baljós álmot láttam. Nem vagyok asszony, az álmoknak nem hiszek, de ez nem is álom volt, hanem szinte valóság.

— Mi volt az az álom, atamán?

— Mondd meg Sztyepán Tyimofejevics.

— Jó... Nyitott szemmel feküdtem. Láttam, hogy hirtelen meggyulladtak a gyertyák a karos tartóban. Aztán a szélsők egymásután aludtak el... Némelyik megint fellángolt, aztán újból lelohadt. Sokáig, nagyon sokáig tartott... Utoljára csak a középső vastag szál maradt meg, de véres lett a lángja...

— Itt van Vologzsenyin, atamán — mondta Lazunka. — Ő majd megfejti álmodat. Hé, öreg!

A káni sátor egyik szögletéből előtipegett az öreg. Fején bárányből kucsma, hóna alatt dombra.

— Hallottad az atamán álmát, öreg? Fejtsd meg! — parancsolta Szerjozska. Rázin borral kínáltatta az aggastyánt.

— Igyál és beszélj, de ne hazudj! Nem bántalak, bármily kegyetlen légyen is az igazság.

— Nem is félek én, atamán! Tudom, hogy igazságos vagy. Úgy beszélek, ahogy értem látomásodat... — Az aggastyán visszaadta Lazunkának az üres kupát, megtörölte nedves szakállát és így fejtette meg az álmot: — A véres gyertya maga az atamán. A mellette álló gyertyaszálak bizalmas hadiemberei: az egyik életét kioltják, a másiké majd lángra kap...

— Hát, ha ez a való, akkor jeszaulokat küldök a sahhoz... És mit jelent az, hogy az én gyertyám véres?

— Ezt a csecsszopó is tudja, atamán! Te Oroszország véres lángja vagy... Véres tüzed sok-sok esztendőkön át világítand. Álmodban nem vártad-é meg, mikor lobban el?

— Nem, öreg!

— Ez azt jelenti: ha benned kialudnék is a láng, másban újra fellobog...

— Jól van, öreg. Igyál még! Tetszik a szavad. Tudom, a harc embere rövid életű. Csak az igazsághoz vezető út örök... Ezen az úton, mint véres láng világítand a mi igazságunk sok esztendőkön, sőt évszázadokon át!

Szerebrjákov bort kért. Teletöltötték serlegét. Meghajolt Rázin előtt és így szólt:

— Engem sorshúzás nélkül engedj a sahhoz, atamán. Elmondom én neki az igazságot, de úgy, hogy csakugyan hátat fordít Moszkvának, örömest befogad bennünket és megengedi, hogy letelepedjünk a Kuránál.

— Ej, Iván! De hátha felkoncoltat a sah? Inkább a félkarom vágják le — persze nem azt, amelyikkel a szablyát fogom... A másikat szemhunyorintás nélkül le engedem vágni, csak téged megmenthesselek.

Szerebrjákov meghajolt.

— Mégis eressz el — kérte.

— Sorshúzás nélkül nem küldhetlek el, Iván.

— Vess sorsot, Szergej!

— Írjad, Lazunka! Iván és Grigorij közt hadd válasszon a sors. Hát Petra részt vehet-é a sorsolásban?

— Már hogyne vehetnék részt, Szergej. Egyenes út vezet a sah elé, hisz az igazságot akarom.

— No akkor Petra, Mihajlo, Szergej és Lazunka is tegyen próbát a sorssal.

Rázin felhörpintett egy kupa bort.

— Inkább a nyujtón csüngjek, mint hallgassam, hogy rohantok a tűzbe, cimborák.

— Sebaj, atamán! — válaszolta Szerjozska. — Ha mégis helyet ád a sah, nagy dáridót csapunk, aztán el-eljárunk a cári vajdák városaiba, végigpusztítjuk őket. A hegyeken túl senki sem szoríthat kordába bennünket.

Lazunka felírta a jeszaulok nevét, pénzdarabokat göngyölt egy-egy kelmedarabba, majd a nevekkel együtt a vén igric kucsmájába dobta.

— Rázzad, öreg! Szedd ki, Rudákov. Két öreg kísértse a sorsot!

— Üres! Üres! Megint üres! Szerebrjákov! Üres! Üres! No mi az? Megint üres! Pjotr Mokejev.

— Lám arra esett a sors, aki maga is kérte, hogy mehessen — mondta a vén regös, amint a sorsjeleket rázta.

— No látod, atamán! A sors is alkalmatosnak talált, hogy szószólója legyek igazságodnak. Csak egy a bökkenő: nem hiszek a sahnak. A moszkvai cár Heródes, a perzsa sah sátán. Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. De azért megyek, Sztyepán Tyimofejevics.

— Hej, Petra! — Rázin lehajtotta fejét és bánatfelhős arccal, szokatlanul gyengéden, halkan tette hozzá: — Legyen, ahogy akarjátok, sólymaim, nem vetek gátat elétek... Hanem ide hallgassatok! — folytatta fejét felemelve. — A perzsák nem nagyon törődnek az asszonyokkal, akárcsak mi. Ne is emlegessétek a herceglányt, hadd maradjon nálam Pjotr Mokejev ajándéka. De van itt egy fogoly: Sebiny, a kán fia. Ha a sah tűsznak visszatartja valamelyikőtöket, mondjátok meg, hogy a kezemben van Sebiny, adjatok hírt, elküldöm cserébe, még meg is szerzem egy kis ráadással.

— Jól van, atamán, csak most tolmácsot rendelj mellénk.

— Azt válasszátok, akit akartok, aki érti a nyelvünket. Menjetek.

9.

A vörös poggyacsij nem jutott tovább a régi piacnál. A nép tömegével tódult a sahi térre. A poggyacsij felkiáltásokat hallott:

— Jön a sah!

— Perzsia ura és parancsolója közeledik a tér felé!

A vörös ember elhaladt az aszalt barackot, fügét, mazsolát és ragadós rózsaszínű nyalánkságokat árusító kalmárok sátrai mellett és így morfondírozott:

— Ok nélkül nem szabad alkalmatlankodni a sahnak.... Gyalogszerrel jár, nem úgy, mint a mi cárunk. Olyan szeszélyes, mint a bolond, és olyan kegyetlen, akár a hóhér. Néha ebek harmincadjára vetteti azt, aki apró-cseprő ügyekkel zaklatja...

A tér közepére meztelen embert vezettek.

— A! Rossz fát tett a tűzre. Bizonyára kivégzik!

A vörös ember szerette nézni a kivégzéseket: meggyorsította lépteit. A tér közepén embermagasságnál kétszerte nagyobb kőoszlopok állnak. Rajtuk vasgyűrűk, a gyűrűkben meg hosszú szíjak lógnak.

A kötésig meztelen, szakállas hóhér fekete vérfoltokkal bemocskolt vörös buggyosnadrágot visel. Arca négyszögletes, nagy orra tüskés bajusza fölé lapul. Görbe kését vigyorogva döfi a bűnös-horpasz hasába.

— Ia! Ia!

— No, végre azt mondod, amit kell, kutya! — dörmögte a hóhér; kikotorta a felmetszett hasból a beleket és a körülötte tülekedő kutyák pofájába vágta.

Az ösztövér, sárga test, mely most már olyan vékony lett, mint a nyírfa háncsa, összezsugorodott a hóhér lábánál. A hóhér széles kék övébe dugta a görbe kést, homlokáról hátratolta a turbánt — ököllel, hogy be ne szennyezze — még szélesebben kivigyorította agyarait és egy vastag gerendából felfelé meredező, éles ölnyi hosszú vasfogakra dobta a kivégzett hulláját, akár egy levágott borju tetemét.

A test meg-megvonaglott az iszonyú ösztörűn. A széthasított rekeszizmon átcsúszott szív még gyakran összehúzódott-kitágult. A felakadt szem úgy pislogott, mintha belesütött volna a nap. A kidugott nyelv görcsösen forgott. A hóhér rá se nézett áldozatára. Háttal fordult felé és tavrizi kiejtéssel, hangosan kiáltotta a tömegnek:

— Ide hallgassatok, perzsák! A nagy sah megkérdezte ettől a kutyától, akit az imént kivégeztem: »Ki vagy te?« Ő pedig azt felelte Abbász sahnak, a mi kegyelmes atyánknak: »Ember, mint te!« Erre azt mondá a legyőzhetetlen sah: »Nem: te kutya vagy, mert nem tudod, hogy kell beszélni velem!« — és elfogatta... A nagy sah mindenkit az én kezemre ád, aki Perzsia napjával epésen felesel.

— Dicsőség Abbász sahnak! — kiáltotta a vörös.

A tömeg hallgatott.

— Őfelségéről senki se kiabáljon káromló szavakat. Dicsőség a legyőzhetetlen sahnak!

A tömeg némán széledt szét...

— No, ti festett ördögök! Nincs ínyetekre, hogy a felséges sah emberhússal éteti a kutyákat? Hát ezért nem tolakodom én a színe elé. — A vörös tovább indult a téren: — Hadd hallom, mit hazudozik az az átkozott dervis. — A dervis a puszta homokon

ül a piac egyik szögletében. Hátát egy kőoszlopnak veti. Előtte ősrégi könyv hever kinyitva. A dervis teste szeme aljától a sarkáig fekete naftával van bekenve. Avas izzadság és pállott bőr bűze párolog róla messzire. A dervis meztelen. Csak szeméremtagjait takarja egy darab birkabőr. Fején színehagyott, rongyos csalma. A füle cimpájában lógó nagy, kék kristálydarabok szikrát hánynak. A nagyszakállú dervis előtt lehajtott fejjel áll a tömeg. Betegesen sárga arcú perzsa lép ki a többiek elé. Piszkosszürke, ujjatlan köpenyege alatt sípolva fujtat a melle, vékony nyakán vastag ér lüktet, kék csalmája alól verejték csurog arcára és szakállára. A perzsa ijedt tekintettel, rekedten kérdi a dervistől:

— Mondd meg, ó atyám, hány esztendőt élek még! Biszmillahi rahmani rahim... Ó mondd meg!

— E szent könyvből, ím azt olvasom, hogy még harminchárom évet élsz.

A vörös prüszkölve ment tovább.

— Hazudik az átkozott: hogy élhetne harminc esztendőt ez a csontváz, mikor már alig pislákol benne az élet? Ha nekem jövendöl ilyen szép kort, azt megértem...

Egy másik csoport — tisztes távolságban — kigyóbűvölőt vett körül. A galambszürke, tarka pikkelyű kígyók úgy csüngtek a szelídítőn, mint vastag kötéldarabok.

A kígyóbűvölő hajadonfőtt áll a kör közepén. Haját, szakállát rikító vörösre festette. Sovány teste bronzbarna s derékig meztelen. Izmai élesen kidomborodnak. Kék nadrágja korcán ugyanolyan színű széles öv.

A kör homokján tarka fejű, hatalmas kígyó csúszkált. A szelidítő az övön lógó kézidobra csapott öklével. Az eddig mozdulatlanul tarkálló kígyók felemelték fejüket és sziszegni kezdtek. A körben mászkáló magános kígyó is felkapta a fejét, egy pillanatra megállt, majd határozottan egy bizonyos irányban kúszott tovább. A tömeg nyugodtan kettévált, utat engedett a kígyónak. A vörös ember félreugrott.

— Hátha megcsíp ez az ocsmány hüllő. Hányszor láttam már és még mindig nem szoktam meg őket!

A szelidítő most kétszer ütött a dobra: a kígyó ölnyi magasra állt a farkán. Cikázott egyet a levegőben és a szelidítő vállára hanyatlott. Egy férfi előlépett a tömegből.

— Mi hát a sorsom? — kérdezte.

— A kígyó keletnek kúszik, Mekkába kell zarándokolnod — ez a te sorsod.

A vörös ember félt közel menni a kígyóbűvölőhöz.

— Ej ördögadta! — kiáltotta oroszul. — Lépj csak a kígyó farkára, majd éjszaknak kúszik! Akkor aztán nem Mekkába kell menni, hanem az asszonyokhoz, hogy szaporodjon az emberiség, vagy a korcsmába — mulatni!

A kígyóbűvölő nem értette a muszka nyelvet, csak a fejét ingatta és az ajkával ciccegett.

A sahi palota előterén rézdobok döngtek, harsonák harsogtak — sétálni indult a sah. Ekkor három férfi jelent meg a piacon: kettő kék kozákköpenyeget, a harmadik aranyozott lemezvértet viselt.

— Szentháromság egy igaz isten! Eljött a te időd, Gavrjuska! Akár tetszik, akár nem, a sah színe elé járulsz! Ezek azok, akiket vársz!

Mokejevet Szerebrjákov támogatta. Mokejev másik kezében hatalmas tölgyhusáng. Lassan lépked. Mögöttük a perzsa-kozák tolmács. A vörös poggyacsij odament és meghajolt.

— Micsoda öröm cimborák! — szólította meg őket villogó szemmel. — Micsoda váratlan öröm!.. Ugyebár, Rázin atamántól jöttök és a sah elé akartok jutni?

— Sztyepán Rázintól jövünk, legény. Mit akarsz? — kérdezte Szerebrjákov.

— Mit akarok? Ugyan testvérek, hát ki a tolmácsotok, ez a perzsa, aki kerékbetöri az orosz nyelvet? Hisz ez elcsavarja a szavatokat. Ahelyett, hogy jó szolgálatot tennétek az atamánnak, elrontjátok a dolgot, sőt fejetekkel lakoltok, mert a sah nagyon rigolyás ember ám!

— Hát te értesz perzsául? — kérdezte Mokejev lihegve. Majd összerogyott. — Ég a gyomrom! Tyű, de tüzel, a fene egye meg! Inni kéne egy kis vizet.

— Nemcsak perzsául, hanem még arabusul is tudok. Kisujjamban van mind a két nyelv. Hanem megálljatok: a sah csak az imént indult el, még nem sétálta ki magát. Üljetek le. A tolmács majd szerez egy kis ivóvizet. Jól lehűti a gyomrot, mert itt nagyon hideg a víz.

— Hát te hová mégy?

— Ruhát váltok. A sahhoz megyünk — márpedig a sah nem tűri, hogy nyűtt ruhában járuljanak a színe elé.

— Csak menj, koma. Mi majd megvárunk

A kozákok leültek egy kőpadra, a tolmács meg vízért ment. A vörös eltünt a tömeg közt.

— Egészen jól kezdődik. Akadt egy emberünk, aki tud a nyelvükön. Ez majd értelmesen elmagyaráz mindent.

— Úgy látszik, csakugyan jól kezdődik, csak az a kérdés, Petra, ki fia-borja ez az ember.

— Látnivaló, hogy derék. Itt lakik, jól ismeri a szokásokat. Hallottad, mit mondott: »A sah nem tűri a nyűtt ruhát.« Ha nem törődne velünk, akkor mindegy volna neki, nyűtt ruha van-e rajta, vagy új...

— Ebben igazad van!

A vörös nemsokára visszatért. Török szabású sárga atlasz kaftán, aranybojtos kék öv volt rajta. Fejére díszes kék nyári kucsmát tett a kalpag helyett.

— Gyors lábad van, öcsém — mondta Mokejev. — Ez már derék!

— Szép a ruhám?

— Takaros, nagyon takaros!

— Te vezess bennünket a sahhoz.

— Régóta itt lakom már, meg is tollasodtam egy kicsit: rabokkal kereskedem. Minden utcát, sőt sikátort úgy ismerek, mint a tenyeremet. Jól jártatok, hogy találkoztunk. Én majd sikerre viszem az ügyeteket!

A perzsa tolmács hallgatott.

A vörös ember perzsául szólította meg a tolmácsot.

— Jól tud-é perzsául ez a mi muszkánk? — kérdezte Szerebrjákov a perzsától.

— Harasó, jeszaul! Nagyon harasó!

— Akkor majd ő lesz a tolmács, te csak hallgasd és igazítsd ki, ha valamit közbehazudna rólunk... Mert látod, a te nyelved nem úgy forog, ahogy kéne, nekünk meg kerek, síma beszéd kell.

— Ponyemáj! Ertem, ertem — válaszolta a tolmács.

10.

A sah fehér atlaszköpenyben ül, háttal a szökőkútnak. Kék csalmáját nagyszemű gyöngyfüzérek fonják át. A gyémántos csalmára tűzött vörös toll még jobban meghalványítja a sah arcát. Jobb orcáján hatalmas bibircsók. Gonosz szeme mélyen ül üregében. Mindkét oldalán óriás testőr áll. Kezükben tölgyfabunkó. Odább a díszes öltözékű bégek között egy szolga két

gepárdot tart rövid ezüstláncon. A vadállatok szőre síma, barna. Fekete foltok tarkítják. Szájuk kicsiny. Éles agyarukat kivicsorítják. Lábuk hosszú, egyenes: ez arra vall, hogy sebesen futnak...

— Nézzetek a sah arcába! — súgta Szerebrjákovnak a vörös, mert sejtette, hogy az öreg nem nagyon bízik benne. — A sah szereti, ha úgy néznek rá, mint az istenre...

— Hallom, öcsém!

Mélységes csend uralkodott. Majd a sah szólalt meg.

— Miért zúg az a víz? — fordult a bégekhez.

Az víz csobogása megszűnt. A szökőkutat elzárták.

A sah a tömeg felé fordult és egyenletes, halk hangon mondta:

— Biszmillahi rahmani rahim! Hát nem adok én nektek szabadságot hitbéli dolgokban és az adás-vételben egyaránt? Birodalmam minden népének megengedem, hogy azt az istent imádja, amelyiket akarja. Mecseteim mellett ott emelkednek a gyaurok — örmények, oroszok és grúzok — bálványtemplomai. Hát szétveretem-é én azt, amit ők ikonnak neveznek? Nem! Az igazhitüeknek is egyenlő jogot adok: mind a síitáknak, mind a szunnitáknak. Ám hadd vallják a síiták a sokistenséget, a szunniták meg az egyistenséget, ám hadd agyarkodjanak egymásra. Én mitsem törődöm civódásukkal! Nem kérdezem meg tőletek, jártok-é a mecsetbe és elmondjátok-é a napszakokra kirótt imádságot? Tudom, hogy váláskor egy-egy abaszit fizettek elődeim temetőjének feldíszítésére. Nekem ez elég. Avagy nem adok-é szabadságot a kereskedésben? Ám, kalmárkodjatok, amivel akartok. Én azt sem bánom, ha eladjátok a feleségeteket rabnak — jogotok van hozzá. De amikor a sah hív benneteket, hogy játsszatok sárral és vízzel — vagyis játszszátok azt a játékot, amelyben már őseim, Irán urai és nagyatyám: első Abbász, a torokok legyőzője, India számos városainak meghódítója is kedvét lelé és amelyben én, második Abbász sah, szintén gyönyörködöm — akkor azt látom, hogy némelyikötök nyűtt ruhában jön játszani, fél, hogy tönkreteszi szép ruháját... Hát rongyokkal akarjátok gyönyörködtetni a sahot? Vigyázzatok a bőrötökre! Kutyával ételek fel, vagy höhérnak lökök mindenkit, aki ócska ruhában jön játszani! Egyet el ne felejtsetek: a sah csak a derviseknek bocsátja meg a pőreséget és a nyomorúságot, de nem tinektek! Ugyszintén akadnak, akik

gorombán beszélnek velem: nem hajtanak térdet-fejet előttem — az ilyet kíméletlenül kivégeztetem.

A tolmács halkan fordította a sah szavait Szerebrjákovnak. Mokejev is odafülelt.

— Látod, Iván. Ez a mi muszkánk a színigazat mondta a sahról. Pedig minket is jól belepett az úton a por.

— Először mégiscsak a mi tolmácsunk beszéljen. Petra! — Szerebrjákov a vörös emberhez fordult: — Előbb a mi tolmácsunk beszél, öcsém, csak azután te.

— Nem addig van az, kozák. Most az én kezemben vagytok. Ha akarom, kitekerem a nyakatokat, vagy visszafordítom a csolnakotok orrát!

— Nekünk megnyugtatóbb, ha a mienk beszél.

— Nektek a szablyátok éles, nekem a nyelvem. — A vörös végigfuttatta cikázó tekintetét a tömegen. — Hol van ez az Ákimkó deák?

— Hát az kicsoda?

— Az nem nektek, hanem nekem kell! Nekem hiányzik az a sátán! Mégiscsak eljött az a pisze...

A hajdani deák ott tolongott a tömegben, de nem lépett elő, hogy ne lássák.

— Gyere közelebb, különben beárullak a sahnak!

— Bennünket is beárulsz? — kérdezte Szerebrjákov.

— Majd meglátom, hogy lesz jobb.

Szerebrjákov előretuszkolta a perzsa-kozák tolmácsot.

— Mondd, hogy itt vannak az atamán követei!

A tolmács előlépett, térdet hajtott és jobbszeméhez emelte jobbkezét.

— Nagy sah! Imé, hozzád, Perzsia napjához küldé kozákjait Sztyepán Rázin, kéri, hogy fogadd be alattvalódnak. Hódolattal köszönt és jó egészséget kíván.

— Az az, aki feldúlja városaimat? Bégek! Vegyétek el tőlük a fegyvert.

Két bég kilépett az udvaroncok tömegéből.

— Adják ide a szablyát és ha van, a pisztolyt is — mondták a tolmácsnak.

Szerebrjákov és Mokejev kihúzták kardjukat a hüvelyből és odaadták.

— Az a másik adja ide a fütyköst is: követ. A furkósbot csak a nagy sah szolgáinak kell.

— De nem adom! Bot nélkül elesek — mondd meg nekik, tolmács.

A tolmács lefordította Mokejev szavait.

— Mit kiabál az a vértes? — kérdezte a sah.

— Beteg! Azt mondja, bot nélkül elesik.

— Akkor jöjjön ide bottal!

Mokejev Szerebrjákovval és a tolmács előrelépett. Szerebrjákov meghajtotta baltérdét, ahogy a tolmács tanácsolta.

— Üdvözlünk, sah!

A tolmács lefordította a köszöntést, de hozzátette a »nagy« szót is.

— Hány falvamat és városomat dúltátok fel?

— Csak azokat pusztítottuk el, akik ránk támadtak — válaszolta Szerebrjákov.

A sah Mokejevre vetette gyulladásos szemét.

— Miért nem hajtasz térdet-fejet? — rivallt rá. — Hisz hallottad akaratomat.

A tolmács lefordította. Mokejev helyett Szerebrjákov felelt.

— Ha térdet hajt, sah, nem kél fel a földről — beteg.

— Hát akkor fekve mondja el, mi kell neki! Minek jött ide betegen? — förmedt rá a sah és intett a fejével a kengyelfutóknak. Csakúgy sziporkázott csalmáján a gyémánt-tollforgó. — Állítsátok térdre ezt a kozákot! Ha nem akar letérdepelni, törjétek el a lábát. alacsonyabbnak kell lennie, mint én.

Az óriások letették husángjukat és odamentek Mokejevhez.

— Mi kell?

A tolmács lefordította a jeszaulnak, mit akar a sah.

— Kór vagyok, de ha egészséges volnék, akkor se térdepelnék le. Azért nem tudtam ránézni a moszkvai cárra se: a hajbókolás miatt. Nem szokásom az nekem!

Amikor a kengyelfutók látták, hogy Mokejev dacol, odaléptek hozzá és vállon ragadták. Mokejev rántott egyet a vállán, a levegőbe kaszált szabad kezével és a két perzsa úgy elrepült, mintha ott sem lett volna. Az egyik éppen a sah lába elé esett.

A tömeg dermedten várta, mikor tör ki parancsolójukból az iszonyú harag. A sah váratlanul felkacagott és azt mondta:

— Ez aztán a beteg!... Hát milyen lehet ez a kozák, ha egészséges?! Sok ilyen embere van-é ennek a Rázinnak?

A tolmács gyorsan lefordította. Mokejev elbődült:

— Minden kozákja ilyen! És ha te, sah, nem engeded meg, hogy letelepedjünk a Kurán, ha nem fogadsz fel bennünket, hogy életünkkel és vérünkkel szolgáljunk, akkor tűz martalékává tesszük Perzsiát, lakosait meg rabszíjra fűzzük és eladjuk a töröknek!

— Ne kiabálj, Petra! — szólt Szerebrjákov halkan. — Igy csak elrontod a dolgot. Nem jól beszélsz!...

— Látod, hogy milyen kevély, mindegy, hogy mit mond az ember!

— Ne az ő szavát tolmácsold a sahnak, hanem azt, amit én mondok — parancsolta a tolmácsnak Szerebrjákov. — »Sok ilyen erős ember van köztünk, mint én vagyok. Hűséggel és becsülettel szolgálandunk, ha a Kura folyó mentén helyet adsz nekünk.«

A tolmács perzsára fordította.

— Majd meglátom — felelte a sah. — Lehet, hogy megbocsátom Derbent városának és más falvaimnak feldúlását, elhiszem, amit mondasz, mert tudom, hogy bátor népek vagytok. Ilyen harcosok kellenek Perzsiának.

A tömegből előlépett a gilján kán ősz hadvezére, térdet hajtott és szeméhez emelte jobbkezét:

— Abbász, nagy sah! Ezek a kalózok a Küljzüm-tengeren elsüllyesztették és felgyujtották Gilján parancsolójának hajoit és gályáit. Őt magát megölték, fiát foglyul ejtették és még most is fogságban tartják. Egy nemes perzsa — tulajdon hazája földjén — idegen rablók jármát nyögi.

A sah elkomorodott.

— Kelj fel Ali Haszán — szólt szigorúan.

— Csasm, Perzsia napja! — mondta az agg és főhajtással felállt.

— Mondd csak, Ali Haszán, helytartóm vezírje, hány »parancsoló« vagyon Perzsiában?

— Egy: te vagy az, nagy sah! — felelte az öreg.

— Igen, csak én vagyok, második Abbász sah, egyedül én vagyok parancsoló! Helytartóm, akit a kozákok megöltek, elsajátította tőlem a *parancsoló* nevet. Annál rosszabb ez neki! Mindnyájatokat megtanított erre a szóra.... Udvart tartott. Portyából élt... Ügy felfuvalkodott, hogy egészen a maga lábára állt. Meg se várta parancsomat, a tengeren rávetette magát a kozákokra. — A sah Szerebrjákov felé mutatott jobbjával. — Azt hiszem, a kán egészen elvette az eszedet, öreg. Te vezetted a hajókat, mégis gyalázatosan megfutottál a csatából.

— Abbász nagy sah! A kán az ütközet előtt átvette tőlem a vezéri hatalmat, ő maga irányította a tengeri csatát. Mivel láttam, hogy a hajók pusztulása kikerülhetetlen, három gályát elvezettem a harcból, hogy megmentsem az embereket.

— Mit csevegjünk annyit a kánról, Ali Haszán? Engem csak a »parancsoló« szóval helyettesített. Téged, agg hadvezér, elcsapott. Gőgjéért méltán meglakolt. Még valamit: tudtom és beleegyezésem nélkül összeszűrte a levet a hegyiekkel. Veszedelmes ember volt.

Szerebrjákov homályosan sejtette, hogy a giljáni kánról folyik a szó. Fejét és baltérdét meghajtva így szólt:

— Sah, a giljáni kán maga támadta meg a gályáinkat.

A tolmács ezt is perzsára fordította és megint hozzátette a »nagy« szót.

— A giljáni kán miatt nem ítéllek meg benneteket, kozákok.

Előlépett a vörös.

Mindkét térdét behajtotta a sah előtt, levetette nyári kucsmáját és hadarva megszólalt perzsául:

— Aljekszej Mihajlovics, egész nagy, kis és fehér Oroszhon önkényura és nagy uralkodója, elküldött engem, szolgáját, Abbász sah őfelségéhez, hogy mély meghajlással köszöntsem, megkérdezzem, hogy szolgál egészsége és átadjam az uralkodó levelét.

— Állj fel és add át. Mit ír a muszka cár nekem. Irán parancsolójának!

— Ez az ember vesztünkbe sodor bennünket! — mondta Szerebrjákovnak halkan a tolmács.

Mokejev meghallotta.

— Úgy látom, tolmács legény, esz az irígység!...

— A tolmács igazat mond, Petra, érzem én azt...

A poggyacsij perzsául olvasta fel a levelet a sahnak. A cár címeivel kezdte, majd így folytatta:

— »Hogy pediglen ne légyen visszavonás álladalmaink között, és ne légyen sok gátja a kereskedelemnek, azért hát írok tenéked, testvérem, felséges második Abbász sah: fogd el Sztyenka Rázin atamánt, azt a haramiát, aki most városaidat sarcolja, és küldd Moszkvába, hogy leszámoljak véle... Az a martalóc Sztyenyka Rázin ugyanolyan veszedelmes az én orosz cárságomra, mint a te alattvalóidra, felséges sah...«

A sah letakarta a papírt, félbeszakította az olvasást.

— Tudom én, ki veszedelmes az én alattvalóimra. Hanyatlik a kereskedés? Nem az én bajom! Az én alattvalóim kifogástalanul megfizetik az adót, a többi — a kalmárok gondja... Azon gondolkodom, hogy be kellene fogadni a kozákokat. Majd még

meglátom, hová telepítem őket... Ha akarod, izend meg a cárodnak, vagy élőszóval add át: nekem nem parancsol senki! Nem is parancsolhat.

A vörös összegöngyölte a levelet.

»Még ma megírom a jelentést ‚A poszolszkoj prikázban hanyagul fogalmazzák a leveleket.' A sah felfortyant e levél hallatára.«

Meghajolt, de nem tette fel kucsmáját és nem ment el. A sah mérgeskedett.

— Akarsz még mondani valamit? Gyorsan ki vele, aztán tisztulj a szemem elől!

A vörös Mokejev felé bökött az összetekert levéllel.

— Felséges Abbász sah! Megtudtam, hogy Derbentben ez a martalóc ölte meg veziredet, Abdullahát, testvéreit és fiait. Zejneb nevű leányát foglyul ejté és rabnőül adá egy körülmetéletlen gyaurnak: annak a kalóz atamánnak!

— Mit? Megölték Abdullahot? — fordult a sah a bégekhez.

A bégek lehorgasztott fejjel hallgattak.

— És ti mindeddig nem jelentettétek halálát? Hát igen... Most már tudom, bégek, mennyire gyűlöltétek — kevély volt veletek szemben! Ez ölte meg? Idehallgass! — A sah Szerebrjákov és a tolmács felé bökött jobbjával. — Téged elbocsátalak, bár az atamánnal nem lesz béke! Amarra uszítsátok rá a gepárdokat. — A sah megfenyegette öklével Mokejevet és kezét még erősebben ökölbe szorítva intett a szolgának: — Ereszd el!

A szolga lecsatolta a láncot, rikkantott egyet és Mokejev lába elé dobta tőrét. Az idomított vadak ebből tudták meg, kit kell ízekre tépni. A gepárdok iszonyút bődültek és Mokejevre vetették magukat. Az egyik elől, a másik hátul mart a jeszaul nyakába. Mokejev az elsőt kupán vágta fütykösével. A gepárd szűkölve kúszott félre; csakúgy ömlött orrából a vér a homokra. A másik a hátán csüngött, összeszorította állkapcsát és macskakörmével karmolászta a vértet.

— Ez a sátán ajándéka?...

Mokejev eldobta fütykösét, előregörnyedt, nyakán végigfolyt a vér. Alig szuszogott. A jeszaul félkézzel elkapta a gepárdot, letépte magáról, bár tulajdon húsát is vele szakította, átdobta fején, a földre koppantotta és megtérdelte. Görnyedten feltápászkodott, felkapta a döglött vadat és a sah lába elé lökte.

— Nesze, te sátán. Jó lesz gallérnak!

— Ide a többi gepárdot! — kiáltotta a sah és felugrott. Arca

szürkére vált, orcáján kék méreg öntötte el a bibircsókot, csalmáján meglibbent a vörös toll.

Szerebrjákov előrelépett és térdet hajtott.

— Sah! Beteg a cimborám! Csak megrágalmazták. Nem ő pusztította el Derbentet, ott volt minden kozák!

A tolmács gyorsan lefordította. A homokon az utolsót rugták a sah kedvenc gepárdjai. A sah tombolt: miután hitelt adott az egyiknek, a másiknak egy szavát sem hitte el. Öklét rázva üvöltözte:

— Kór? Hazugság! Gepárdokat ide! Egész birodalmamban nincs olyan ember, aki *egészségesen* agyonüssön két ilyen hatalmas vadat, mint egy kutyakölyköt. Hazugság! Vigyázz, nekem ne hazudj!

A bégek fegyveresen a sah mellé tódultak, hogy megvédjék. A gepárdok bömbölésére visszatorpant a tömeg.

Négy ugyanolyan megtermett gepárd villámgyorsan ráugrott Mokejevre és tépte-cibálta, ahol csak érte. Mokejev nem állt meg a lábán. Estében átkarolta az egyik gepárdot és megfojtotta. A sah maga uszította a gepárdokat: visított és toporzékolt dühében. Egy pillanat mulva csak a vérfoltos lemezvért vonaglott, szikrázott a napon: a jeszaulnak nem volt se feje, se lába. Nem messzire az a gepárd feküdt, amelyet a vasgyúró fojtott meg. Kivicsorította szörnyű agyarát. Arrább az összegyűrt záporozsjei kucsma hányódott...

Recsegve megszólalt a kürt, a gepárdok eltüntek.

— Láttad?! Mondd meg az atamánnak, hogy' fogadtalak benneteket. Engedje szabadon Abdullah leányát, különben vasketrecben vitetem a muszka cárhoz. Vigyázz, az úton meg ne sértsd egyetlen emberemet sem, mert téged is gepárdjaim elé vetlek.

A giljáni kán ősz hadvezére mélyen meghajtotta csimbókos fejét.

— Engedd meg, Perzsia legyőzhetetlen atyja, hogy szóljak!

— Beszélj!

— Ezt a követet nem szabad élve elengedni. Ő a kalózok agg vezére — látásból megismerem — Nyecsájnak hívják. Az ő nevével mennek harcba a haramiák!...

— Ezt nem tudom, Ali! Úgy viselkedett, ahogy illik. Megmondottam, el kell bocsátani! De ha Giljan ura: helytartóm akarsz lenni, felruházlak minden joggal. Ügyelj rá, hogy épífik

majd a hajóhadat. Toborozz sereget és pusztítsd el a kozákokat, vagy kergesd ki őket Perzsiából.

A tolmács félénken és halkan fordította le Szerebrjákovnak a sah szavát.

— Csasm! Irán napja!

— Nincs mit tenni, menni kell legény!

A tömeg a szökőkút mellől lassan a sahi térre indult. A tömegben tipeg a vörös poggyacsij is. Atlasz kaftánja messze sárgállik. Bársony kucsmáját kebelébe dugja, hogy ne szijja ki színét a nap. Az áruló arca vidám, szeme fürgén futkos.

Balkézfelől Szerebrjákov mellé penderül.

— Szerencsés zsivány vagy! Azt hittem őfelsége mindhármatokkal végez.

— Aljas fecsegő — felelte hangosan a jeszaul. — Hej, ha nálam volna a pisztolyom, kapnál egy örök emléket, de, sajna, nem adták vissza a görbe kardomat sem.

— Tanítsd meg perzsára, tolmács, ezt a vén ördögöt, hadd értse meg, mit mond a sah, mikor azt mondja: »Sérelemért — halál«.

A vörös tréfálkozva távozott.

»Lám csak, Gavrjuha, ügyesen beszéltél, jobban, mint a Poszolszkij prikáz deákjai írnak...«

A sűrű tömegben nehéz volt menni. A poggyacsij kissé távolabb lépkedett, de a kozákok nem tévesztették szem elől. A tömegből egy szakállas, pisze perzsa keveredett Szerebrjákov mellé jobb felől.

— Futni hagyjátok ezt a piszkos árulót. Szégyen gyalázat, kozákok.

— Hej, ha pisztolyom volna, nem vinné el szárazon.

— Szerencséd, hogy Akim Mitrjev deáknak van pisztolya! Meg is töltöttem! — A pisze előhúzott köpenye alól egy drága fémdíszű török pisztolyt és Szerebrjákov markába nyomta.

— Köszönöm! Földi vagy?

— A Volga mellől jöttem. Deák voltam valaha! Dugd a kaftánod alá.

A volt deák eltünt a tömegben. Szerebrjákov kék köpenyege zsebében tartotta a pisztolyt. Vállával utat tört az emberek között és észrevétlenül a poggyacsij felé furakodott. A vörös már nem volt messze. A jeszaul felvillantotta fegyverét, nem is célzott, csak elsütötte. A tömeg jobbra és balra húzódott mellőle.

— Petráért! Nesze!

A vörös feljajdult, összerogyott, mellére ejtette fejét és véresen bugyborékoló szájjal dadogta:

— De... de... de... — lehanyatlott és végre kimondta: — deák!...

A tömegből többen a vöröshöz szaladtak. Szerebrjákov ugyancsak odatolakodott és egy pillantást vetett rá.

— Szerencsétlen ez a nap, de látod, mégis leterítettem a kutyát, ahogy kell.

— Ia, Iván! Insallah... Gepárdoknak vetnek bennünket is, félem én...

— Úgyünk úgyis elveszett, Petrát elpusztították. Én, öcsém, semilyen haláltól sem félek.

Szerebrjákovot meg a tolmácsot a sah elé vezették a bégek. Valaki odavonszolta a vöröset is. A poggyacsij ugyanazon a véres homokon feküdt, ahonnan csak az imént takarították el Mokejev maradványait. Szerebrjákov eldobta a pisztolyt.

— Jó szerszám, de nekem nem kell többet.

— Ez az őszbajuszú ölte meg!

A sah nyugodtan ült, de úgy viselkedett, mint aki gyanakszik. A giljáni kán hadvezére alázatosan megszólította.

— Most aztán úgy eltűnik a kozák a Küljzüm-tengerről, mint a füst. Hidd el nekem, Perzsia napja.

— Ez az öreg kozák igaz harcos, Ali Haszán. Ilyen emberekkel minden harcban diadalt arat az ember. — A vörösre mutatva kérdést intézett Szerebrjákovhoz: — A ti emberetek? Elárult benneteket? Én hiszek neked, te igazat mondasz!

— Ez cári kopó volt, sah, köztünk nincs ilyen.

A tolmács lefordította.

— Motozzátok meg a hullát!

A bégek odarohantak, átkutatták Koljesznyikov ruháját, de a levélen kívül semmit sem találtak nála.

— Lehet, hogy kalmár volt a halott.

A tömegből előlépett egy rőt köpenyes, tarka kaftános, zöld csalmás ősz perzsa és térdet hajtva megszólalt:

— Nagy sah! A halott nem kalmár volt — én minden muszka kalmárt ismerek.

A sah szétgöngyölte a poggyacsij levelét és az aláírásra pillantott.

— Nincs rajta a muszka cár pecsétje! Ismerem a pecsétjét. A halott hamis irattal tolakodott elém. Bégek! Kutassátok végig a házát, bizonyára kém! — A sah Szerebrjákovra pillantott és

hozzátette: — Tolmács! Mondd meg a kozáknak, hogy háromszorosan vétkezett ellenem: semmibe se vette tilalmamat, hogy embert ne öljön; követ létére nem adta át fegyverét; elpusztította azt, aki megmondhatta volna a hóhérnak, hogy kicsoda ő.

A tolmács oroszra fordította.

— Hát akkor meghalok, sah! Nem félek tőled.

— Igen, meghalsz! Hé, adjátok át a hóhérnak! Ne vallassátok, úgyis tudom kicsoda. Azonnal végezzétek ki.

Szerebrjákovot a régi piacra vezették a bégek.

— Mondd meg, öcsém az atamánnak — szólt a jeszaul — egy napon haltunk meg Petrával! Miattam ne búsuljon, ez volt a sorsom. Minél előbb add tudtára: hajóhadat gyüjtenek, embereket verbuválnak ellenünk, itt nincs már mit csinálni, fordítsa gályáit a Kuma folyóra vagy Asztrahány felé.

— Megmondok, Iván, megmondok. Ia allah.

11.

Rázin már több napja komor. Kelletlenül járt ki a gálya fedélzetére. Ha kiment, a távoli partot bámulta. A herceglány a giljáni kán hajóján lakott. Az atamán ritkán látogatta meg a lányt, de olyankor mindig rákényszerítette, hogy szeretkezzék vele. A rabnő más perzsa rablányok között élt. Rázin látta, hogy a szép nő elsorvad a fogságban, megparancsolta, hogy mulattassák a hercegkisasszonyt, de esze ágában sem volt, hogy szabadon bocsássa. Ugyanannak a hajónak a fenekén sztreljecek őrizete alatt, bezárva élt egy másik fogoly, a giljáni kán fia. Csak éjszakánkint engedték ki, hogy sétáljon a fedélzeten. A fiú le-leült a hajó orrán, ahol a kánt elejtették, bús dalra zendített. Mindig ugyanazt énekelte.

Senki sem mert az atamán közelébe menni. Csak Lazunka volt mellette, ő gondoskodott róla, ő hordott neki bort. Rázin az utóbbi napokban többet ivott, mint evett. Keveset aludt. Ha mélyen gondolataiba merült, úgy tetszett, mintha félre beszélne. Reggel, alighogy felkelt a nap, Lazunka azt mondta az atamánnak:

— A gályára hívattam a vén mesemondót, hadd játsszék dalt, hadd mulattasson mesével.

— Kisebb gondom is nagyobb most a mulatságnál, Lazunka, de jöjjön!

A szürke bárányborkucsmás, vaksi öreg nemsokára belépett az atamánhoz. Hóna alatt dombra. Derékig meghajolt.

Rázin felemelte lehajtott fejét és az aggastyánra vetette komor tekintetét.

— Úgy hajbókolsz, mint egy deák! Mind ravasznak tartom, aki hajlong.

— Zsenge koromban megtanítottak rá, atamán apánk...

— A bojárok földig hajtják a kobakjukat a cár előtt és az egész népet arra szorították, hogy földig bókoljon!... Hej, sikerül-e valaha kiegyenesíteni a nép hátát?!

— Szeretnék mesét mondani... Ügyesen szövöm a szálát...

— Nem a miatt ég az én szívem, öreg. Ládd, elhúzódtak mellőlem az embereim, félnek a szemem elé kerülni. Csak Lazunka sürgölődik körülöttem, de már meguntam a szavát hallgatni. Tudod mit: mesélj az istenről, de minél trágárabb legyen...

— Istenkáromló mese volna bőven, de félek olyat mesélni... Hadd gondolkozzak egy kicsit, melyiket is válasszam. Ez jó lesz!

— »Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ravasz muzsik. Dolgozni nem szeretett, csak henyélni. Minden reményét az istenbe vetette. Jártában-keltében mindig betért szent Miklós kápolnájába, utolsó garasán gyertyát vett, a szentkép elé ragasztotta és ekkép imádkozott: ‚Gyertyát hoztam, Mikola, tégy gazdaggá!'.

»Mikola szüntelen zaklatta az istent:

— »Add meg már neki, amit kér, mert nem tudom lerázni a nyakamról!«

»Egyszer hogy, hogy nem — imádság nélkül is megtörténik az ilyesmi néha — valaki elvesztett egy ládát. Hogy ki — nem tudni. Elég annyi, hogy a muzsik felvette az elvesztett ládát. Nagy kincset lelt benne. Attól fogva nem büdösítette többet a kápolnát silány muzsikgyertyájával.

»Egyszer azt mondja az isten szent Miklósnak:

»— Gyere, nézzük meg, hogy s mint él a muzsikod.

»Vándoroknak öltöztek és elmentek a muzsik falujába. Latyakos őszidőben, alkonyatkor értek a muzsik portájához. Bekopogtatott az isten a paraszt ablakán. A muzsik már faragott, festett, cifra módos házat építtetett. Elvett egy kalmárlányt, elküldte, hogy vegyen mindenféle portékát, és minden kopejkán rubelt nyert. Alig győzte élére rakni a garast.

»— Jó muzsik, eressz be minket!

»Kikukkant a muzsik az ablakon.

»— Beeresztelek benneteket, szegény ördögök — rikkantotta — de a magatok kenyerét eszitek, tőlem csak vizet kaptok! Adok egy füles dézsát: hozzatok a patakból. A meleg szállásért meg majd csépeltek néhány maradék kévét!

»— Csépelünk, csak eressz be!

»Bementek a házba. Ott ül a muzsik a szentképes sarokban.

»Hé, koldusok! — förmedt rájuk — mért nem hajoltok meg az ikonok előtt, pogányok?!

»— Mi magunk vagyunk a szentképek, de te még csak nem is gyertya vagy ott a sarokban, hanem egy élő hulla!

»Az öregek azt ették, amit hoztak. Abban heveredtek le, ami rajtuk volt. Alig kukorította meg az éjfélt a kakas, elkiáltotta magát a muzsik:

»— Hé, koldusok, menjetek csépelni!

»Mikola cingár kis öregember: sebtiben felcihelődött. Az isten elhányta valahová a bocskorát; keresi, de nem találja. Mikor végtére meglelte, összebogozódott a szíja. A muzsik türelme elfogyott, odaugrik és fültövön cserdíti az istent.

»Hinnye az anyád keservit! Bizonyára kupecféle vagy, mi? Azon a falaton zsírosodtál meg, amit a falu szájából vettél ki! — pörölt az isten.

»— Az a falu falatja volt, nem a te kenyered! Mi közöd hozzá!«

— Hallgass csak öreg! Mintha csónak jönne valahol messze. Bort ide! Igyunk! Bizonyára a jeszaulok jönnek vissza a sahtól... Vagy valaki más. Majd mindjárt jelentik...

— A jó ételt-italt sose vetettem meg...

A kozákok csak a tolmácsot vezették a gályára. Lazunka fogadta.

— Hogy vagy Lazun? Hol atamán? Petrát gepárdoknak dobta sah, Ivánt kivégeztette.

— Várj, ilyen hírrel ne menj az atamán elé, mert agyonvág dühében. Sajnálnálak: te tanítasz engem perzsa szóra, meg amúgy is hűséges, derék legény vagy.

A tolmács megrázta záporozsjei kucsmás fejét.

— Nem lehet várni, Lazun! Mikor Iván piacra ment meghalni, mondta nekem: atamánnak jelenteni gyorsan!

— Mondom: vigyázz! Bújj el! Ha kérdezi, majd én megmondom, hogy a kozákok elköltöztek ebből az árnyékvilágból... Majd ha lecsillapszik, elmondhatsz mindent töviről-hegyire.

— Nem, nem lehet! Megmondok neki: ihtijat kun, szultán

i kozak.[1] Sah sereget gyüjt atamán ellen. Iván mondta: gyorsan jelentsd!

— Várj itt a fedélzeten, ha kijön, mondd meg neki.

Lazunka nem ment be az atamánhoz, azt hitte, Rázin majd nem érdeklődik, ki jött a gályára. Az öreg Rudákovot kereste fel a taton. Odaballagott Szerjozska is és Rudákov mellé ült.

— Szórj egy kis tüzet a pipámba, öreg!

Rudákov Szerjozska pipájába rázta az izzó dohányparázs egy részét. Szerjozska erősen szívta az apróra vágott dohányt, míg meg nem gyulladt. Szuszogott, köpködött.

— Hiába várjuk itt Mokejevet meg Iványt! Potyára vesztegelünk itt az atamánnal: a sah bizonyára a Kura mellé küldte őket, hogy kiszemeljék a legjobb helyet. Ugy-e jól mondom, Lazunka? — kérdezte Rudákov.

— Jó mondod, öreg. Már ki is szemelték a legjobb helyet.

— No lám csak. Te beszéltél a tolmáccsal. Hogy vannak a jeszaulok?

Lazunka kitérően válaszolt:

— Az atamán nem szereti, ha nem ő hallja először a hírt. A tolmács nekem sem szólt semmit.

— Ez igaz, kár is faggatni! — tette hozzá Szerjozska.

Rudákov a messzi partot bámulta és eltünődött.

— Mit kóborgunk itt hiába?! Unom már!... Dologhoz kéne látni... Büszke lett a perzsa, még ő száll velünk harcba!

— Te aludtál, öreg, mikor én tegnap éjjel észrevettem két perzsa hajót. Lövöldözve jöttek ránk. Kihívtam az atamánt. Ő is tüzet vezényelt — és a perzsa hajókból csak forgácsok maradtak a Hválini-tenger színén...

— Hallottam én, de akkor már mindennek vége volt. Odamentem az atamánhoz és kértem, hogy csapjunk le Farabátra.

— Mit szólt rá?

— Mit?! Nem lehet most azzal beszélni! Mérgesen csak annyit vetett: nem illenék bajt okozni a perzsának, hacsak valami rossz hírt nem hallunk a követekről. De miért ne koppintanánk az orrukra, ha egyszer ők maguk dugják ide?

— Hej, öreg! Én is szívesen odaütnék nekik, csakhogy te Farabátot szemelted ki, nekem meg Rjas városa tetszik. Sok ott a selyem, meg a szőnyeg! Örmények lakják. Van bor, amennyi kell.

[1] Menekülj, kozákok parancsolója. — *Csapigin.*

— Én azért szeretem Farabátot, mert ott vannak a sah üdülő-palotái. Oda jár mulatni. Palotáiban minden láda arannyal van tele. Tudom. Minden aranyból van ott, még a kerítést is csupa drágakőből rakták. Régóta ismerem Farabát városát. Hajdanában meg-megsarcoltuk Iván Kondirjjel. Azóta, tudom, kétszeresére gyarapodott... Minden párducot megölök a palota udvarában: párducbőrből varratok bundát magamnak. Ha majd Szuknyinnal visszamegyek Jajikba, jó lesz emléknek a bunda: lám, késő öregségemben is kivettem a részem a vitézi tettekből. Otthon aztán akár sírba is tehetnek... Én a párducot tartom a legszebb állatnak, Szergej...

— Az atamánnak mondd el, mit szeretnél, öreg.

— Ki kell várni az időt! Jó megismertem én az embereket, Szergejusko, azokat is, akik a kezem alatt szolgáltak, azokat is, akik felettem álltak. Rettenetes ember az atamán! Várok...

*

Rázin félretolta a boroskancsót.

— No, ősz regös, igyál magadban; az én torkomon már egy csepp se megy le... Megyek, megnézem, merre kószálnak az embereim. Lám, még Lazunka is kámforrá vált!

Öltözködni kezdett. Az öreg rásegítette a kaftánt.

— A brokát jobban illik hozzád, atamán, te mégis feketét öltesz...

— Feketét, feketét, feketét! Hallgass és igyál, én meg felmegyek...

A feljáratnál ott találta a tolmácsot.

— Te vagy az?

— Én, atamán!

— Hát Petra? Hát Iván?

— Atamán! Petrát gepárdoknak dobta sah, Ivánt kivégeztette... Téged megfenyegetett; mondta: partra vidd Abdullah bég lányát! Nagyon téged megfenyegetett...

— Miért fehéredtél el, mint aki bűnös, mért reszketsz? Valami rosszat mondtál a sahnak? A te hibádból végezték ki a jeszaulokat? Te kutya!!

— Én biszjor hub beszéltem, atamán... Cári kém beszélte rosszat sahnak, muszka...

— És te nem tudtad helyreigazítani? Úgy begyulladtál a sah előtt is, mint előttem?!

A tolmács mindjobban elfehéredett. Mondani akart valamit, de nem talált szavakat.

Rázin ellépett mellette, majd félig visszafordulva megsuhintotta szablyáját. A tolmács feje a hajóűrbe repült. Lecsapott nyakából bugyogott a vér. Teste egy másodpercig ösztönösen igyekezett megállni imbolygó lábán, aztán a fej után zuhant.

Rázin vissza se nézett, elment a fedélzet közepéig és nagyot kiáltott:

— Fordítsátok Farabát ellen a gályát!

Hangjára senki sem felelt, csak az ősz Rudákov vetett keresztet födetlen fejjel.

— Dicsőség néked uram! Mégiscsak kivártam a portyát...

— Gyerünk Farabát ellen! — ismételte az atamán és csolnakba ugrott.

— Halljuk, apánk! Megyünk!

Két kozák megragadta az evezőt. Nem mertek Rázin arcába nézni.

— A káni hajóhoz, sólymaim!...

12.

— Vessetek horgonyt, cimborák! — kiáltotta Szerjozska a kozákoknak.

A horgonyok a lánccal csörömpölve csobbantak a tenger vizébe. A gályák megálltak. A parton nagy város terül el. Szűk sikátorai kacskaringósan húzódnak a piactól a hegyek felé. A hegyek lábánál messze látszó kék mecset áll egy kőterraszon, homokos omladékok között. A tengerparttól jobbra piaci tömeg zúg a lyukastetejű bódék mögött.

A piactér közepén alacsony bástya emelkedik. Csiszolt födele ólmos fényben ragyog. A parthoz közelebb szinte földbe nőtt kőraktárak sorakoznak.

— Ez Rjas városa, apánk!

— Megyek, Szergej.

Rázin a napfényben káprázatosan tündöklő aranyhímes kaftánban lépett ki az atamáni gálya fedélzetére. A nyitott kaftán alatt bíborszínű atlaszujjas feszült.

— No, testvér, itt üljük meg Szerebrjákov és Petra torát!

— Az öreg Rudákovét szintén, aztán majd megyünk a sah vadaskertjébe Szuknyinhoz...

— Majd meglátjuk, hová megyünk.

— Érzi az orrom — bor vagyon a raktárakban!

— Bor nélkül nincs tor, pedig hej, de búsulok vitéz jeszaul-jaim miatt!

— Zárjátok be a piacot! — kiáltották riadtan a városiak, mikor megpillantották a közeledő kozák gályákat.

Az egyik kalmár ökrösfogaton szállította el a portékáját, mások tevéikre aggatták a málhát.

— Habardor!

— Jól megijesztettük a festettfejűeket!

Lazunka mereven figyelte a piaci zürzavart.

— Hé, Lazunka! Mit kiabálnak a perzsák?

— Csak két szót értek, apánk: »Zárjátok be a bazárt!«, »Vigyázzatok!« Mért vágtad le a perzsámat? Ha életben marad, tisztességesen megtanít perzsául!

— Menj a pokolba! Nem alkudozni akarok én velük... Fegyvert a csolnakba, kozákok!

— A hercegnő partra szeretne szállni, atamán.

— Ohó, a semahai királynő? Ültesd csolnakba, Lazunka: hadd szívjon egy kis honi levegőt. Jót tesz neki.

A kozák csolnakok kikötöttek. Tüstént zöld és kék csalmás, szakállas ősz perzsák sereglettek a partra.

Meghajoltak Rázin előtt, majd félrehúzódtak és előrebocsátottak egy sárga koponyájú, ősz üstökű hegyilakót, hogy tárgyaljon a kozákokkal. A hegyi ember földresütötte sunyi szemét.

— A kozák meg a hegyilakó emberemlékezet óta testvére egymásnak.

— És ellensége! — tette hozzá Rázin.

— Akik bátrak a harcban, meg a rablásban, nem ölelgethetik egymást örökké, atamán. De most senki se ontson vért: vonakodás nélkül elétek hozunk mindent. Vendégeink vagytok. Adunk bort és selymet, meg mindent, amiben duskálkodik s amiről híres Rest[1] városa. Legyünk jó barátok, insallah.

— Jó! Ne ontsunk vért, lakomázzunk. Aki nem támad fegyverrel ellenünk, azt mi is megkíméljük. Szólj, hogy adjanak bort, de meg ne mérgezzék ám!

— Nálunk nem teszik el láb alól a vendéget, hanem becsülettel kínálják.

[1] Oroszul (kozákul) Rjas. — *A ford.*

— Mondd: hol találkoztunk mi? Mintha már láttalak volna valahol.

A hegyilakó színlelt gúnnyal mozgatta bajuszát, fintorgatott.

— A Küljzüm-tengeren, atamán, mikor te tönkreverted a giljáni kán hajóhadát. Én megfutamodtam előled, hogy megmentsem embereimet.

— Csakugyan.

A kozákok és sztreljecek Szerjozska parancsára egymásután verték be a kőraktárak ajtajait. Csengett a csákány, döngött a fal.

— Kár a fáradságért, kozákok: nem ott van a bor. Kaptok bőven — kiáltotta hegyilakó. Meghajolt Rázin előtt, intett a kozákoknak és a városba indult.

Húsz és egynéhány kozák utána eredt.

Az öreg perzsául kiabált mentében:

— Perzsák! Vegyetek bort az örményektől! De a legjobbat adják ám! — Majd oroszul tette hozzá: — Hadd igyék, hadd vigadjon az atamán kozákjaival. Nem bántja a várost. Finom selymet is adjatok ingyen!...

A kozákok az örmények és perzsák segítségével kigörgették a boroshordókat a partra, és a raktárakhoz cipelték a selyembálákat. Mögöttük lépkedett a vén hegyilakó. Fintorgatva mozgatta dohányfüstös barna bajuszát, szablyájával ügyesen lecsapta egy hordóról a felső abroncsot.

— Nyissátok fel a hordókat! Hadd igyanak a kozákok, amennyi jólesik. Igyanak Rest város dicsőségére! Mutassák meg az atamánnak, hogy se kígyóméreg, se más pusztítószer nincs a borban... Hadd lássa az atamán, hogy mi tisztességgel megvendégeljük azt, aki bennünket megkímél.

Egymásután verték be a hordók fenekét. Itták, dícsérték a bort. Senkinek se történt baja.

— Legyünk jó barátok, atamán! Ha nem elég a bor, majd szerzünk még és adunk, insallah.

Rázin nem nyujtott kezet, de ő is azt mondta:

— Nem bánom, öreg, legyünk barátok. Az én szavam szent: ha nem bántotok bennünket, én sem bántom a várost!

— Biszjor hub. — A hegyilakó elment.

A raktárak elé szőnyeget terítettek a parton a homokra, párnákat dobáltak rá s az atamán leült. Nem messzire — ugyancsak szőnyegen — hevert a herceglány. Rázin intett egyet: az

egyik báláról letépték a zsineget és a kék selyem, mint a tenger hulláma, csillogva lepte be a földet a perzsa lány előtt!

— Szívj egy kis meleg levegőt, cárnőm — nem szeretném ha heptikát kapnál. Egyúttal végy búcsút Perzsiától — nincs messze az idő, amikor meglátod a Volgát.

Az atamán felhajtott egy kancsó bort.

— Jó bor! Igyál, Szergejko!

— Iszom!

— Igyatok, kozákok! Ne zsugorgassátok! Ha elfogy, kaptok még bőven!

A kozákok ajándékba kapott kancsókkal merték a bort a felnyitott hordókból. A kancsókat az örmények hozták. A perzsák is sok ezüst korsót adtak ajándékul. A sztreljecek zajosabban iddogáltak, mint a kozákok.

— Micsoda átkozott hely ez a Perzsia!

— Kenyeret, vizet, mindent fegyverrel kell megszerezni.

— Ivóvíz kevés van, a sóstól meg kihullik a haj, bedagad a szem.

— Ami kevés édesvíz van, az is csupa posvány.

— De ez derék város: látod, annyi bort adtak, hogy akár fürödhetünk benne.

— Szürcsöld, ne magyarázz!

— Szürcsölöm is, testvér. No, a sok evezés után végre kiegyenesíthetjük a hátunkat.

— Strázsa nélkül nem jó mulatni, atamán.

— Hej, sólymaim! — kiáltotta Rázin. — Állítsatok strázsát a tértől a raktárakig, mindenkit fogjatok el, hozzatok elém, aki át akar jönni a láncon. Nagyon ijedősek a perzsák, Lazunka. Láttad őket Farabátban?... Némelyik fegyverrel támad ránk, de legtöbbjük fél tőlünk, fél a gyujtogatástól.

— Az ördög nem alszik — jól mondják a csimbókos záporozsjeiek. Egyszer ellenünk piszkálja a perzsát is. Ez a vén hegyi ember, akinek üstök lóg a kobakján, nagyon ravasz róka. A pofájáról csak úgy süt a gonoszság...

— Hej, Lazunka! Sokat ittam már, mégsem fog rajtam a szesz. Mindig azt látom, hogy' tépik szét a sah gepárdjai Pjotr Mokejevet... Igyál!

A kozákok, sztreljecek és rakodók kisebb őrségeket hagytak a hajókon és mind a partra mentek, hogy borozzanak. A partot ellepték a világos és sötétkék kaftánok, a hosszú ujjú lebernyeges moszkvai köpenyegek: a Poltyev-prikáz emberei. Az őr-

ség kifogástalanul teljesítette a szolgálatot. Igaz, hogy gyakran váltogatták a strázsákat.

Magas tetejű fekete sapkában, lehorgasztott fejjel, egy öreg zsidó jött a tengerparton a kozákok felé. Mikor elfogták, érthetetlen szavakat dörmögött. Rázin elé vezették.

— Azt kérte a zsidó, atamán: »Eresszetek pánotok elé!« — Egy-egy térdrúgással közelebb lökdösték a hosszú, meggyszínű kopervés, nagyszakállú vén zsidót.

— Ne bántsátok, fiúk! Te meg mondjad, hogy »Krisztus«.

A zsidó reszketett, de nyugodt arccal, komor szemmel nézett az atamánra bokros ősz szemöldöke alól.

— Adonáj! Adonáj — dörmögte mind hangosabban.

— Hallod, apánk?! Bizonyára oda valósi a kutya, ahová mi, folyton azt kiabálja: »A Donnál! A Donnál!«

— Nem azt mondja az, sólymaim!... Miért nem mondod, hogy Krisztus?

— Hát hogy ejthetném ki annak a sehonnainak a nevét, hogy szennyezhetném be véle nyelvemet.

— Jó! De vigyázz, mert csak a kisujjam moccantom meg — és elevenen lenyúzzák rólad a bőrt.

A kozákok közelebb léptek, lökdösték a zsidót, várták, mikor tolja tarkójára kucsmáját az atamán. Rázin elhajította a kis kancsót és közvetlenül a nagy kannából habzsolta a bort. Nem nagyon sietett végezni a zsidóval.

— Azért parancsolom *neked,* mert *én* sohasem mondom ki ezt a nevet... No!

— Pán atamán, panaszkodni jöttem: szolgáid Derbentben megerőszakolták egyetlen lányomat, megölték két fiamat. Gonosz emberek között mit csináljon egy magányos öreg ember ezen a világon? Ölj meg engem is!

— Várjunk csak. Miért nem adtad férjhez a lányodat? A férj megvédi a feleségét... A fiaid meg harcoltak a kozákok ellen, segítették a perzsákat. Ha bennünket nem kímélnek, mi sem irgalmazunk senkinek... Bennünket nyujtóra húznak és a város kapujára akasztanak, mi meg a gálya árbocára lógatjuk fel az ellenséget — lábánál fogva!...

— Én csak azért jöttem, pán atamán, hogy elmondjam a panaszomat. Nem harcolni akarok én veletek...

— Nem rossz szándékkal jöttél, hát én se teszek veled semmi rosszat. Visszaküldelek. Mondd meg a perzsáknak: »Az atamán most mulatni jött és nem azért, hogy feldúlja városunkat. Ve-

sétek ide az orosz foglyokat — perzsa rabokat adok értük cserébe!«

— Pán Idumej[1], a perzsák kedárok...[2] Magad magyarázd meg ezt nekik abban a városban, ahol ez a szo van felírva a kapu kövére: »Bab-ul-abvab«.[3] Ott ölték meg az én gyermekeimet is.

— Ej, te sátán! nem azért jöttem ide, hogy irtsam a perzsákat. Hisz úgyis olyan ijedősek... Csakhogy aki gyáva, az gonosz is. Követelem tőlük: javuljanak meg és küldjenek még bort.

— Értem én, mit akar a pán: magasztaltatni akarja magát a perzsák előtt. De a rabnő gyermekei ismerik Derbent és Farabát sorsát. Ha a kedárok meghallják ezt a hazugságot, agyonkövezik szegény vén zsidót.

— Hahaha! Azt mondtad, nem félsz a haláltól!...

Csizmájával porozva feltápászkodott Szerjozska.

— Hazudik a kutya! Hadd végezzek a zsidóval, atamán!

— Csak ülj le! Amikor nyugalomra hajlik a lelkem, szeretek vitázni azokkal, akiket megbántottak, feldühítettek... Ha a várost nem bántottam, miért ölném meg ezt az öreget? Semmi hasznom sem lenne belőle. Nincs mit prédálni tőle, vér is alig csordogál benne.

— Pán atamán, nem jól számít: azzal izen a kedároknak, akit halálosan gyűlölnek... A pán inkább azzal jelelje akaratját a perzsáknak, ami a csípején lóg!

— Te sátán! Az én szavam szent! Bort, selymet adtak — nem irtom ki őket.

— Még valamit, pán atamán! Akad aki halálos ellensége házába menvén, azt mondja: »Nem azért jöttem, hogy megöljelek, szeretni akarlak!« — »Akkor majd *én* ölek meg *téged!*« — gondolja magában ádáz ellensége. És a poklok tornácára küldi azt, aki helytelenül gondolkozik.

— Nem bánom, atamán, ha agyoncsapsz is, de én végzek evvel a zsidóval. Csúfot űz belőlünk a kutya! — Szerjozska kivonta kardját. Rázin — kaftánja szárnyánál fogva — elkapta Szerjozskát és leültette.

[1] Idumeus római kormányzóról minden hatalmasságot így neveztek a régi zsidók.

[2] A kedárok Abrahám és rabnője gyermekei voltak.

[3] Derbent arabul (Rázinék kegyetlenül feldúlták ezt a várost.) — *Csapigin*

— A zsidó értelmes nép!.. Azért üldözi őket a cár meg az egyház. Ők tanították meg a törököt, hogy' kell ágyút önteni...

— Csakhogy a te honfitársaid, pán atamán — dörmögte a zsidó — vérrel öntözték Ukrajnában a zsidók házait... Férjük, bátyjuk szeme láttára erőszakolták meg az asszonyokat, lányokat. Arra kényszerítették a zsidókat, hogy kóser helyett trefnit, tisztátalant egyenek, és istentelen káromkodás közepette a szent imaszíjra akasztották őket... Akik özveggyé váltak, nem maguk keresték a getet[1] — a kozákok *szablyával* választották el őket uruktól... Reggeli ima közben fogták el a zsidókat, a taleszbe[2] bugyolálták és vízbe fojtották őket...

— Félrebeszél ez a zsidó, Sztyepán testvér!

— Ne háborgass, Szergejko! Hátha nekem éppen most van kedvem vitatkozni. Én nem tudok mindent, zsidó: hogy s mint bántak a záporozsjeiek a testvéreiddel, de hallottam, hogy Bogdán apánk idejében a kozákok zsidóvérrel keverték a ganét. Ezt tudom...

— Látom, te megértesz, pán atamán, csak az a baj, hogy midőn az oly gyűlöletes kedárokat irtod, nem válogatod meg, ki zsidó, ki perzsa, és bennünket sem kímélsz.

— Eredj, inni akarok! Megölték szeretteidet — az én szeretteimet is megölték. Égeti a lelkemet a bánat!

A zsidót félrelökték, de nem engedték el.

— Hol az én cárnőm?

— Itt van, apánk!

— Jól van! Táncoljon, mulasson, engedjétek kedvére vigadni hazája földjén. Ne gátoljátok semmiben.

— Értjük!

A perzsa lány a kék selyemkelme hullámai közt feküdt a párnán. Orcáján beteges foltok. Szeme mohó tűzben csillog. Szépsége most még izgatóbb, még kihívóbb. Néha kissé felemeli szemét fekete pillái alól, olykor végigsiklatja tekintetét a tivornyázók arcán. Az atamánra nem mer nézni, összerezzen, valahányszor Rázin érdeklődik iránta.

— »Inkább haljak meg, mintsem itt eirógasson az egész város szeme láttára!« — gondolta és undorában úgy megvonaglott, mint egy csíkos kék kígyó. Hátrafordította hajfonatokkal körülfont fejét. A varkocsokat aranyabroncs szorította össze homlokán. Tüstént tudta, hogy az atamán megmámorosodott.

[1] Get óhéberül elválás.

[2] Talesz csíkos imalepel — *Csapigin.*

Összehunyorította szemét, mikor Rázin ellökte maga elől a boros kannát és megsuhogtatta villogó pengéjű görbe kardját.

— Hé, zsidó!

Az aggastyán görnyedten ment oda, előreszegezte fejét, mintha meghajolna.

— A zsidó kész meghalni, pán!

— Mi? Azt hiszed megöllek? Téged?! Pfü, te nyavalyás! Eredj mondd meg a perzsáknak: »Ne tartsatok semmi rossztól, vezessétek ide az orosz foglyokat, mert az atamán tudja, hogy Rjas városában vannak fogoly oroszok!« Visszaadom nekik a perzsa foglyokat cserébe és még ma este elhagyom a várost.

A zsidó hátrált egy lépést. Megállt.

— Nem hiszi! — mondta Rázin. — Hé, sólymaim, vezessétek a térre az öreget és eresszétek el, de meg ne verjétek!

Két kozák megragadta a zsidót és a raktárak mögé vezette.

— Mégis végezni kellene vele.

— Vigyázz, meg ne tedd, ha az atamán megtudja, hogy a magunk szakállára elbántunk vele — agyonüt bennünket!

A kozák eleresztette a zsidót, de csizmája orrával jól farba rúgta. Az öreg meglódult az erős rúgásra, lába belegabalyodott bő köpenyébe, elesett.

— Nesze, vőlegény, itt a lakodalmi ajándék![1]

Az öreg feltápászkodott, lerázta ruhájáról a port, lehajolt sapkájáért és sántikálva indult tovább. A kozákok visszamentek a borhoz. A zsidó elhaladt a téren sűrű tömegben álló perzsák mellett.

— Irán, szerkes![2] — kiáltotta feléjük.

— Csuhut![3] — kiáltották a tömegből is.

Az öreg zsidó már messze járt, de még visszakiabált egyszer:

— Szerkes — ázer![4]

A tömeg egyre sűrűbbödött. A perzsa lány — csikos kék öltözékében — felállt a kék selyem hullámok közül. Hátravetette kösöntyűk borította meztelen karját. Barna kezében halkan megcsörrent a csörgős dob. A herceglány lassan hajladozva, táncot mimelve suhant előre. Szemét a bércek ormára szegezte. Iszfagáni tájszólással, elnyujtottan szavalta, mintha énekelne:

[1] Ukrajnában abban a korban — tréfából — elfenekelték a vőlegényeket.
[2] Perzsia! Rabló!
[3] Zsidó!
[4] Haramia — tűz! — *Csapigin jegyzetei.*

— Én Abdullah herceg lánya vagyok. Azé, akit megölt a szerkes. Mentsetek meg! Apám Semahába, a hegyek közé akart vinni engem és bátyáimat... Oda, ahol sok a virág, meg a selyem... Oda, ahol a bazárok zaja a kék mennyet veri. Hányszor vendégeskedtem ott atyámmal... Ah, ott harmattal és mézzel illatoznak a rózsák!... Ne nevessetek rajtam, szerencsétlenen. Fátyol födte arcomat... De a szerkes lábbal tiporja a próféta törvényeit: letépte arcom fátyolát! Azóta olyan a lelkem, mint a sebzett madár...

Ez a tánc inkább légies suhanáshoz hasonlított: a lány lába alig érintette a földet. Az őrség gyakran váltotta egymást. Minden strázsa berúgott. Két kozák, aki a térhez közel egy-egy nagy kövön ült, összeverte tenyerét és ámulva hallgatta ezt az érthetetlen, idegen beszédet, ujjongva nézte a selyem ruhában hajlongó testet meg a táncot, mely semilyen más tánchoz nem hasonlított.

— Abdullah bég lánya!

— Zejneb?

— Igen! Maga a sah parancsolta meg, hogy szabadítsuk ki.

A perzsa lány már túljutott az őrök láncán, de még messze volt a tértől. A perzsák nem merték megközelíteni a fegyveres kozákokat. Az ősz üstökü hegyi ember: a giljáni kán hadvezére megtiltotta, hogy felbőszítsék Rázin kozákjait. A lány azt színlelte, mintha táncolna, mind tovább lendült előre zöld atlasz cipellője hegyén. Fejéről a homokba esett az arany abroncs, majd eldobta a csörgődobot is és felsikoltott:

— Szerkes! Szerkes!

Szerjozska felugrott. Füle cimpáján szikrát hányt az aranykarika. Siketítő fütty süvített a levegőbe. A bóbiskoló Rázin talpra ugrott és kirántotta görbe kardját. A fütty szertefoszlatta a varázslatot, a kozákok dülöngélve eredtek a lány után, odaszaladtak, megfogták, karjuk közé kapták és a dőzsölőkhöz vitték. A lány az izmos karok közt úgy siklott jobbra-balra, akár a kígyó. Torkaszakadtából kiabált, de berekedt és a perzsák nem hallhatták hangját:

— Üssétek őket, gyávák!... Hisz részegek!

Rázin maga elé dobta szablyáját, leült. Feje is lekókadt.

— Hé kozákok! Ideje, hogy a gályára vigyétek a cárnőt! — rikkantotta Szerjozska.

A fogoly lány rúgkapált, ököllel ütötte a kozákok kucsmáját, arcát. Karperecei egymásután pattantak szét. A kozákok

azért is incselkedtek vele, odatartották arcukat, bepólyálták szétrongyolódott selyemruhájába, mint egy kisgyermeket. A durva kezek mohón forgatták, ölelgették a lázongó, vékony, könnyű testet és nevetve adták kézről-kézre azoknak, akik közelebb álltak a csolnakokhoz. Amikor a csolnakba fektették — teljesen elgyengült, minden izében reszketett és sírva fakadt.

— Mintha az ördög bújt volna belé! Nem lány ez, boszorkány!

Fehér és zöld szikrák sziporkáztak a tengeren, megcsikordultak az evezővillák.

Lazunka és Szerjozska elé szakállas, pisze perzsát vezettek a kozákok.

— Itt az ördögadta! Egyenest odajön a strázsához és azt mondja: »Vigyetek az atamánhoz!«

— Mit akarsz?

A perzsa kezet nyújtott Szerjozskának, Lazunkának szintén.

— Erőt, egészséget, földik! Én is volgai vagyok: Akim Mitrijev, szinbirszki deák... Azért jöttem, hogy figyelmeztesselek benneteket. Meg aztán olyan régen élek már Perzsiában, hogy elfogott a vágy honfitársaim után.

— Beszélj!

— Én a cár és a bojárok elől szöktem el. Ti meg ellenük mentek. Ez derék, ezt szeretem! Haragszom Moszkvára, úgy ahogy van, cárostúl, bojárostúl. Sajnálom földieimet, azért hát intelek titeket: ne dobjátok el potyára életeteket, szükség van még a ti fejetekre.

— Aki félti a fejét, az nem kozák!

— Csak azt akarom mondani: régóta élek itt, értem a perzsa beszédet. Ahogy hallgatództam, megtudtam: a festettfejűek fegyverrel akarnak rajtatok ütni, így hát vagy menjetek el, vagy résen legyetek! Azért adtak ilyen erős bort is, hogy leverjen a lábatokról... Vessetek véget a nagy borivásnak, földik.

— Úgy látom, irigyled a bort a kozákoktól, te tintanyaló.

— Nem, kozák, magam is megkínálnálak benneteket, adnék, amennyi kell, de most nem alkalmatos rá sem az idő, sem a hely... Tiszta szívből mondom, javatokat akarom, vigyázzatok!

— Igazat mond ez az ember! — kelt pártjára Lazunka. — Fegyvert láttam a perzsáknál; valamelyest a szavukat is értem: fenyegetődznek...

— Kiontjuk a belüket az utca kövére.

— Úgy tegyetek földik, ahogy jobbnak látjátok! Engem vezettessetek vissza, lökjetek túl a láncon, a piac felé, de jól szidjatok össze, különben vallatóra fognak a perzsák.

— Kozákok! — rikoltotta Szerjozska. — Ezt a perzsát kísérjétek a térre. Ne bántsátok, de lökjétek túl a láncon és minél cifrábbakat kiabáljatok utána.

Az egykori deákot elvezették és szitkozódva lódították a tér felé. Mikor a deák a térre ért, fülére tapasztotta tenyerét és perzsa szavakat kiabált vissza. A téren meggyérült a tömeg: a sikátorokba húzódtak. A bátrabbja ott maradt és mind közelebb sompolygott a kozákokhoz.

— A katonák karbatett kézzel ülnek!

— Te is úgy ülnél, ha álló esztendeig nem kapnál zsoldot!

... Lazunka összecipelt egy csomó szőnyeget meg párnát és leheveredett az atamán közelébe. Törökszabású kék kaftánja szűk volt: kigombolta a gallérját. Szárnyai nem értek össze. A baloldalt sorakozó, gömbalakú gombokat kiakasztotta a zsinórhurokból. Görbe tatárszablyája, melytől egy percre sem vált meg, kinyomta a kaftán alját. Fektében tüzet csiholt és pipára gyujtott. Szerjozska mellé telepedett egy garmada párnára. Lazunka fel-felállt, elvette a pisztolyt egy-egy részeg, álmos kozáktól, szemügyre vette a kovát és lába elé, a szőnyegre dobta a fegyvert. Már rég nem ivott egy korty bort sem. Hallgatódzott. A tömeg újból megszaporodott a téren.

— Mért nem iszol, te bojárforma?

— Várom, hogy kijózanodjak, Szergej. Érzem, hogy a deák igazat jelentett.

— Én is sejtem, legény!

— A gályára kéne menni. Elázott az atamán?

— Ő hamar kijózanodik. Nem ismered még? Szundít egy kicsit, és megint tettre vágyik.

— Sok kozák leszopta magát, a perzsa meg töméntelen... Attól tartok, melegünk lesz.

Szerjozska kuncogva nyujtotta ki vaskemény, inas, szikár kezét.

— Add csak ide a pipád, te boglyas! — Pöfékelt egy ideig, nagyot sercintett, majd hozzátette: — Csak nem gazolsz be takácsoktól meg selyemhernyóktól, kozák?

— Ne locsogj! Világéletemben se reszkettem senkitől, azért nem vesztem el a fejem a harcban.

Tőlük nem messzire egy kozák lovagolt egy hordón. Megingott, lendült egyet, lendült kettőt, és arccal a homokba vá-

gódott. Fújtatva szuszogott: bozontos szakállából por szállt szerteszét. Lazunka felállt, odalépett hozzá, hasa alá dugta kezét, előhúzta a pisztolyt és a többi közé dobta maga elé.

— Okosan teszed.

— A kardot nem bírja a karom, Szergej.

A magas hegyek hosszú, kék-sárga, tarka árnyat vetettek a városra meg a tenger partjára. A partszélen világoskék árnyalatot öltött a víz, csak messze, a gályáknál és azokon túl zöldelt a hullámok taraja. A hegyek nemsokára eltakarták a napot. A beköszöntő hűs alkonyban dalokat dúdoltak, szelíden szitkozódva évődtek a kozákok, átölelték egymást, elestek és tüstént elaludtak a meleg homokon. Aki még állt és ivott, az a tér felé fenyegetődzött:

— Berúgtunk, de csak nyúljatok hozzánk, ördögadták!

— Kifüstölünk benneteket!

— Mindjárt felkel az atamán, tarkójára tolja a kucsmáját — és Rjas helyén csak kő meg homok marad, mint Farabátban!

A sikátorokba és utcákba még mindig özönlött a nép. Mind szélesebbre áradt a lárma, majd mintha elvágták volna... Csend lett: a perzsák lélekzetüket visszafojtva vártak valamit... A hegy terraszán emelkedő és a homályban kéknek látszó mecsetből fémlemezekkel és kristálydarabokkal díszített fekete koporsót hozott ki néhány meztelen ember. Hajlékony venyige-nyélre tűzött, hosszú, keskeny zászlók kígyóztak a levegőben. Komor, bús dalt énekelt a nagy tömeg. Aki nem énekelt, izgatottan kiáltozott:

— A katonák — ó, hogy égne meg az apjuk a pokolban! A dervisek vezetik a népet...

— Odanézzetek! Hozzák a próféta húgának koporsóját.

— Nem a húgáét, hanem Husszejnét, az öccséét!

— Az a vértanúk fejedelmének koporsója!

— Nigah kun![1]

— Jönnek azok, akik vért ontanak a tizedik muharrem napján![2]

— Meg a fekete fiúk!

— Mind, mind megyünk!

A tömeg énekszóval kísérte a koporsót a térig, majd visszafordult. A dervisek a mecsetbe vitték a koporsót. Két dervis — a muzulmán ereklyék őrei — kilépett a mecsetből. Mindkettő

[1] Odanézzetek!

[2] A próféta meggyilkolásának napja. — *Csapigin jegyzetei.*

egy-egy élesre köszörült nehéz bárdot tartott. Mögöttük suhancok a Bajram Osur[1] véres körmeneteinek résztvevői haladtak. A két dervis fején fekete kalpag. Szakálluk bozontos. Nadrág helyett szőrével kifelé fordított fekete birkabőrt csavartak csípőjükre. Énekelve indultak a tömeg élén a tengerpart felé. A tömeg felkapta a dervisek énekét. Néha fenyegetően elkiáltotta magát valaki:

— Szerkes — ázer!

— No jeszaul nyiss kaput, jön a násznép, tömegével!

— Megálljuk a sarat a takácsokkal szemben! Az én szablyám nem guzsaly — mondta Szerjozska, majd akkorát rikkantott, hogy éles hangját még a hegyekben is meghallották: — Fegyverre, kozákok!

A raktárak között, hordók közepette feküdtek és ültek a kozákok. A részeg lövészek puskájuk után kapkodtak, mert minduntalan ki akart esni a kezükből. A parton — több, mint félversztnyire — itt is, ott is kaftánok piroslottak, köpenyek kéklettek. Szerjozska hordóra pattant és szörnyűt süvített. Füttye erősebben talpra rázta a részegeket, mint a hangja.

— Csatára, sólymok!

Az atamán felállt, de megint lefeküdt és még szélesebben szétlökte hatalmas karját. Rázin brokát kaftánján hevert: az aranyon élesen bíborlott az ujjas. Szerjozska rásandított.

— Csak egy szavadba kerül, atamán, és Rjas városában kő kövön nem marad.

— Kábulatot keres a lelkem, Szergej! Annyira búsul a jeszaulok miatt, hogy mindent útál...

— Igen, hős bajnok volt Szerebrjákov meg Petra. Hé, hé, kozákok!

A legelől álló lövészek felkapták a puskát, céloztak és sortüzet eresztettek a tömeg közé. A kék és zöld csalmások szétrebbentek és nagy port vertek fel. A lövöldözésre szétzilálódott tömeg a tér felé tódult. A téren megjelent a sárga koponyájú, fedetlen fejű hegyi ember. Kurjantott egyet, megállította a menekülőket, ékalakú hadrendbe sorakoztatta a szétriasztott embereket, élükre állította a derviseket, megsuhogtatta görbe kardját a harcba induló tömeg felett, és ismét eltünt. A tömeg — a homoktól sárgának tetsző ködben — csikorgó, hersegő léptekkel kerítette be a raktárakat. Az üvöltöző perzsák csapásai alatt a lövészek a tenger felé hátráltak és rendetlenül lövöldöztek. A

[1] A muharrem ünnepe — *Csapigin.*

puskák torkolatából itt is, ott is kicsapott a láng. A kozákok hanyagul szedték össze a szablyákat, karabélyokat. Némelyik még mindig a boros hordók felé botorkált:

— Kárba vész ez a finom ital. Húzzatok belőle, cimborák!

— Ej, Szergej! A kozákok alig állnak a lábukon. Hátrálnunk kell nekünk is. El kell vinni az atamánt.

— Álljatok a sarkatokra, kozákok! Harcoljatok derekasan! Nem hagyhatjuk sorsukra őket, Lazunka, mert akkor sok kozák a fűbe harap.

— Ezek úgyis a halál fiai. Nincs ember, aki megvédje őket... Maroknyian vannak, akik csak pityókásak — a többi részeg, mint a csap.

— Rajta, rajta! — Szerjozska hangja túlharsogta a rájuk zúduló tömeg zsivaját. A kozákok és sztreljecek vállvetve vagdalkoztak. Némelyek lövöldöztek. A puskaporfüst ette a szemüket, olyan nagy volt a por meg a kozma, hogy lélekzethez is alig jutottak. Számos sztreljec visszavonulásra készítette elő a csolnakokat a védők háta mögött. A támadók és hátrahőkölők tömegében mint ördögfiókák — hajuk tövéig fekete naftával bemázolt, pőre sihederek cikáztak. Kezükben horoszáni penge. Szöcske módra szökdelve öldökölték a földön hortyogó ellenséget. Nyomukban kutyák pákásztak, szétmarcangolták a leszúrt kozákokat. A kőszálak közül szürke dögkeselyűk sereglettek össze — a raktárak tetejére szálltak. Egy rendkívül merész fekete kölyök az egyik raktárhoz osont. Fekete arcán fehéren villogó szemét bűvösen vonzotta a jeszaul fülében föggő nagy arany karika. A fekete kamasz mozdulatlanul tapadt a szürke kőfalhoz. Az atamán aludt. Nem bírták talpra állítani. Az óriási dervis bárdjával hadonászva tört utat. Csapásai alatt darabokra patlantak a szablyák, szétloccsantak a kozák koponyák. Veszettül üvöltve szökdelt előre. Veríték és vérszag érzett. A tenger forró aszfaltbűzt lihegett. A dervis már messziről meglátta a hitetlenek parancsolóját, akit bilincsbe vert az álom. Látta, hogy ketten védelmezik, oltalmazzák az atamánt. A közelebbi harcos, Szerjozska ellen indult. A jeszaul csapásra készen tartotta szablyáját és hályogos szemét összehunyorítva leste a közeledő ellenség minden mozdulatát.

A dervis kivicsorította nagy fogát, rikkantott egyet és párducugrással odaszökkent. De nagy durranással egy golyó fúródott oldalába. A levegőben szikrázva fröccsentek szét az óriás fülében csüngő kék kristály-násfa szilánkjai. A dervis La-

zunka lövésére a háta mögé ejtette a bárdot és hanyatt vágódott. Koponyája darabokra hullt és agyveleje bemocskolta a szőnyeget.

— Hát én?

Szerjozska oldalt lendült. Suhant egyet a fehérpengéjű görbe kard, és a legközelebbi perzsa levágott feje, melyet röptében újból elkapott az ügyes szablya, a zöld csalmát meg-megrázva bukfencezett át a raktár tetején. A perzsa fejetlen törzse — derekán széles, vörös öv, lábán botos — térdre bukott, aztán a földre borult.

— Ihtijat kun[1] — kiáltotta a tömeg és visszaözönlött.

Felharsant a másik — széles vállú, alacsony termetű — dervis hangja:

— Biszmillahi rahmani rahim! — üvöltötte és harcba akarta vezetni a tömeget.

De a perzsák félreugrottak és meghátráltak a lövöldözés elől. Aki hetyke előrefutott, azt szemközt lőtte Lazunka.

— Szeg!

— Kék sátán!

— Peder szuhte!

Hasztalan káromkodott a dervis, Lazunka lövései elől vagy a raktárak mögé bújtak a perzsák, vagy nyakukba szedték a lábukat. Lazunka látta, hogy a tömegben csak a dervis tartja már a lelket.

— Gyere csak ide, te gazember!

A dervis szent éneket zengedezve ugrott oda. A tömeg rikoltozva lendült utána. Minden perzsa szablyával hadonászott.

— Hátrább az agarakkal, hé!

Lazunka elsütötte pisztolyát. A dervis arca egyszeriben eltorzult. A golyó kivitte minden fogát, szétroncsolta állát és orcáját. A dervis hatalmas porfelhőt verve vonította ültében:

— Ihtijat kun!

— Kék ördög!

A tömeg meghátrált, teljesen felbomlott a rend. Szerjozska a támadók után ugrott. Kétszer suhant körbe a szablya: a véres homokra két fejetlen hulla hullt.

— Jobb lesz együtt, Szergej! Ne szaladj előre...

— Hej, Lazunka, olyan roppant erőt érzek magamban, hogy egyedül is szívesen mennék rá ezekre a selyemhernyókra!

[1] Menekülj. — *Csapigin.*

— Annyian vannak, mint a sáska... Ha pedig a böszörmény szúrát énekel, akkor nem törődik a fejével.

— Hát nem látod, hogy az atamánhoz akarnak férkezni?! Lavrejjel vidd csolnakba az atamánt! Megládd, alábbhagy a csata!

— Hát csakugyan egyszál magad akarod tönkreverni a perzsát? Vigyázz, meleged lesz... A kozákok gyatrán verekszenek, a sztreljecek valamivel jobban, de azok meg gyávák.

— Az atamán feje drágább, mint az enyém! Azt parancsolom, vidd el innen. Aztán gyere vissza. Mi ketten a hegyek közé kergetjük őket.

— Csak vigyázz magadra, Szergej! Sajnálnálak!

— Csak vigyed! Addig helyt állok itt a kozákokkal.

Lazunka a foga közé vette szablyáját, egy másik kozákkal — aki szerencsére kezére járt — a kaftánba bugyolálta és elvitte az atamánt. Csak Rázin kucsmája és görbe kardja maradt a szőnyegen. Alig távozott el Lazunka, alig ütötte meg Szerjozska fülét a víz csobogása, azonnal tudta, hogy kár volt elküldeni bajtársát. Nem értette ugyan a perzsák szavát, de hangjukból kiérezte az örömet.

— Megfutott a kék ördög! — kiáltották a perzsák.

— Elhordta az irháját.

— Biszjor hub!

A perzsák elszánták magukat, hogy hírmondót se hagynak a kozákokból. Tíz-tizenöt kozák vagdalkozott Szerjozska oldalán, de mikor a jeszaul szétnézett, látta, hogy egyik haldoklik, a másik sebet kapott. A sztreljecek nem annyira kardszálra verekedtek, mint inkább lövöldöztek. Lassan a csolnakok felé hátráltak, sőt némelyik már be is ugrott a csolnakba Lazunka mellé. Meg sem kérdezték: szabad-e, leültek az evezőpadra. Szerjozska könnyen átvághatta volna magát, elmenekülhetett volna, de nem akarta odadobni a biztos halálnak a magatehetetlen, részeg kozákokat.

— Gyorsan gyere vissza Lazunka! — kiáltotta.

— Jövök mindjárt!

— Pfű, sátánok! Gazemberek! Nem egyszer voltam már a halál torkában — most is megállok a sarkamon!

A perzsák mind nagyobb erővel támadtak a kozákokra. Szerjozskától féltek. Egész hullahegy nőtt előtte. Bárhová rohant, ott szablyája szinte játékosan szedte le a perzsa fejeket. Hiába lövöldöztek rá, egy golyó sem találta el. A jeszaul a ve-

szélyről megfeledkezve, konokul igyekezett megakadályozni, hogy kardélre hányják, koncra vessék a kozákokat. Egy hórihorgas perzsa — olyan sárga volt az arca, mint a cserzett irha — látta, hogy a jeszaul a legfőbb akadály. Obégatott valamit, félreterelte az örmények és perzsák tömegét, felkapta a dervis bárdját és Szerjozskára támadt. A perzsa már belekóstolt a harcba: hosszú szakálláról vér csurgott a porba. Szerjozska hátrált egy lépést. A perzsa sietve dobbant elébe, csapásra emelte a szekercét. De ekkor süvítve villant meg a szablya. A perzsa hátratántorodott az ütéstől, ám a jeszaul pengéje is félrerepült, mert csak a bárdot találta el.

— Megállj, te cudar! — A jeszaul akkorát ugrott, hogy minden csontja belereccsent. A perzsa üvöltve zöttyent a homokba: Szerjozska a szablya markolatával zúzta szét a koponyáját.

— Szeg!

A tömeg bömbölve zúdult előre, mikor látta, hogy a jeszaul kezéből kiverték a kardot. Szerjozska végigsiklatta szemét a földön, gyorsan letérdelt, kirántotta az atamán szablyáját, de izgatottan kapkodó kezéből kifordult a markolat. Szerjozska még mélyebben előrehajolt, hogy elkapja a kardot. A raktár mellől mint fekete macska, surrant Szergejhez a siheder és a jeszaul lapockája közé döfte éles tőrét. Majomügyességgel kirántotta, ismét megvillantotta acélját, végigrántotta az atamán fülén, és az aranykarikát egy fülcafattal együtt kis markába szorítva eltünt a raktár mögött. A jeszaul vért okádott, egész testében emésztő tüzet érzett. Fel akart állni, de nem bírt. Erős keze mind mélyebben vájódott a homokba, elnehezült teste a földre hanyatlott. Egy nagyszakállú örmény — hengeralakú magas, fekete kucsmában — Szerjozskához lépett és kárörömmel, diadallal kurjantotta fülébe:

— No, ebadta! — Nesztelenül csapott egyet görbe késével, üstökön ragadta a vitéz kozák levágott fejét, felemelte és az előretóduló fegyveres perzsák lába elé dobta.

— Biszjor hub!

— Szergejt megölték, cimborák!

— Mindenki mentse az irháját!

A kozákok és lövészek vissza-visszavágva ugráltak a csolnakokba. Onnan golyózáporral fedezték azokat, akik még vissza tudtak vonulni. A kék alkony nemsokára fekete éjszakává sűrűsödött. A fekete emberek felsorakoztak a parton és lekapták csalmájukat.

— Biszmillahi rahmani rahim!

A perzsák homokkal dörzsölték be mellüket, fejüket és karjukat: estéli imájukat végezték.

13.

Időnkint úgy tombol a szél, mint a dühöngő őrült... Majd minden elnémul és halotti csend veszi körül az atamán sátrát. Csak nyöszörgés, és közbe-közbe egy-egy részeg hang hallik.

Rázin a tűz mellett ül. Lazunka zöld ágat és füvet dob a tűzre. A füst elűzi a szúnyogokat. Valóságos szúnyogfelhők szállnak a tábor felé a mocsárból, mely két részre szeli a Mijan-Kale félszigetet, a sah vadaskertjét. A zsidó orvost — aki Mokejevet gyógyította — elbocsátották. Menedéklevelet kapott az atamántól:

»Ha nincs szükség a zsidóra, a partra kell ereszteni. Útravalónak adjatok neki három tumánt perzsa pénzben, egy napra való kenyeret, meg cibakot. Ez az ember becsületesen szolgált engem. Egy ujjal sem szabad bántani...

Sztyepán Rázin«

•

— Nem kell ide orvos, atamán — mondta Szuknyinnak a zsidó. Csak ne igyatok sós vizet, gyujtsatok tüzet és tisztítsátok meg a levegőt a legyektől. A legyek megmérgezik a levegőt a mocsár mérgével. A fertőzött levegő lázat terem, amit ti hideglelésnek hívtok.

— Légy nincs itt, orvos, de a szúnyogtól az eget se látjuk...

— Mindegy, én légynek hívom... Itt sűrű a köd, de ez ellen nincs orvosság — más vidékre menjetek. Ótvarosak az emberek? A sovány koszt az oka. Tűz a nap. A legyek felfakasztják a vart, és nagy beteg — bélpoklos lesz az ember. Ezen a tájon sok van belőlük... Aki nagyon koszos, külön kell választani a többitől!

Rázinon kívül még négyen ülnek, fészkelődnek a tűz mellett. Fjodor Szuknyin arca egészen sárga. Subájába burkolódzik, rázza a hideg. Lazunka lankadatlanul bajmolódik a tűzzel. Mellette a két új jeszaul, Csernouszenko és Sztyepán Naumov, a szélesvállú, markos kozák hever, aki magára Rázinra emlékeztet.

Rázin mélyet sóhajt, felemeli fejét, végighordja tekintetét mindnyájukon, majd megint ernyedten gunnyaszt tovább.

— Mondj el mindent, Fjodor, nem kell szépíteni semmit, beszélj magadról is, se ne kurtítsd, se ne tódítsd... Én is elmondom a teljes igazságot.

— Régóta tudhatod, Sztyepán Tyimofejevics: egyenes szavú ember vagyok... Azzal kezdem, hogy télen itt kellemes az élet. A tél itt olyan, mint nálunk a nyár. De a nyarat csak az ördög bírja ezen a tájon, magunkszőrű ember nyáron itt sorra pusztul, vagy betegségbe esik. A mocsár mérges párát ereszt. Színigazság, amit a zsidó magyarázott: a szúnyog megfertőzi a levegőt,a köd meg lázt hoz... Lám, belőlem már a csontot is majd kirázta a hideg, pedig tudod, milyen vasgyúró voltam... Más baj is van: a perzsa egészen megvadult — minden éjjel rajtunk üt. Oda kellett hagynunk a fatorlaszt meg a földvárat, és a tenger mellé, a mocsarak közé kellett visszahúzódnunk... Jöttöd előtt négy-öt nappal itt termett egy hegyi ember, mintha megnyílt volna a föld és egy sátánt okádott volna fel... A koponyája kopasz, egy szál csimbók lóg rajta, mint a záporozsjeiek fejebúbján. A bajusza félig ősz, félig barna. A tűző napon is hajadonfőtt jár... A kozákok csak ivóvízért mentek a partra, mégis hadat vezetett ellenük a hegyi ember... A csatában aztán pusztult a kozák!

— Ismerem azt a hegyilakót! Rjasban felültetett bennünket. A giljáni kánért áll bosszút: az ő vezirje volt.

— Amikor Mijan-Kaleba mentem, a hegyi ember eltünt. A hegyek közé vezette seregét is! Húsban bővelkedtünk, sorra öltük a vadkanokat. De nincs kenyér, só, meg ivóvíz... A foglyok úgy hullnak, mint ősszel a légy. A gyerekeket meg az asszonyokat mind egy szálig partra vitettem, mert róluk ragad a kozákokra a fekete kórság. A kozákok lázonganak, szüntelen azt emlegetik, hogy haza kéne menni. Dacolnak a paranccsal... Ráteszik a kezüket a gályákra, atamánt választanak a portyára, akár a Donnál, és partra szállnak, hogy bort szerezzenek. Víz nincs, hát bort isznak. Némelyik elereszti füle mellett a tilalmat, tengervizet szürcsöl, de aztán panaszkodik a gyomrára. Naprólnapra terjed minden kórság.

— Hát az orvos?

— Azt írtad azon a cédulán, hogy adjunk neki pénzt, meg kenyeret és bocsássuk el!

— Úgy van... Szavamat adtam, hogy elengedem.

— De akkor se gyógyított volna, ha itt tartjuk: megmondta, máshova kell menni — ez ennek a bajnak az orvossága.

— Itt nincs mit csinálni. Ölbetett kézzel várjuk a halált? Hej, Fjodor, vitéz daliák fejével vagyon bevetve ez az átkozott föld. Balga voltam, hogy a gilján csata után tovább mentem előre...

— Nemcsak téged hajtott a harci vágy, Sztyepán apánk, hanem mindnyájunkat.

— Bizony, bizony, mekkora erőt fecséreltünk el potyára.

— Mondom hát tovább, Sztyepán Tyimofejevics. Nap mint nap megesik, hogy amikor a kozákok elcsolnakáznak borért, kenyérért vagy ivóvízért, az a hegyi ember kelepcébe, farkasverembe csalja őket. Néha szántszándékkal kitesz egy-két hordó bort és leitatja a portyázókat... Hogyha aztán megolvasod az embereket, háromszázból csak száz vagy még annál is kevesebb maradt... Nagyon megcsappant a fegyverforgató sereg. Nekem is elgyötrődött már testem, lelkem: vágyódok a feleségem, a két lányom után, álmomban mindig Jajikot látom. Egészen elsorvasztott a hideglelés...

— Ha kevesen vagyunk is, azért elbocsájtalak Fjodor. Vedd magad mellé az alantasaidat, hajózz vissza Jajikba... De most hallgasd meg amit mondok, aztán istenhozzád, talán sose látjuk többé egymást...

— Én is úgy sejtem, Sztyepán apánk.

— A gilján csatában szemed láttára veszítettem el két bátor vitézemet: Csernojárec jeszault, meg Volockijt...

— Tudom...

— Hallgasd tovább. Nagyon búnak eresztettem a fejem. Amikor meg fáj a szívem — iszom. Szergej, fogadott testvérem, meg Pjotr Mokejev akkortájt szétdulták Derbent városát, de úgy, hogy kő kövön nem maradt benne. Hoztak nekem egy rabnőt: a sah bégének a leányát, ahogy Petra mondta, a semahai cárnőt... Most is vele élek; a fúvó széltől is óvom: Petra Mokejev bajnok ajándéka... Mindig őt juttatja eszembe... A sírban sem felejtem el, annyira szerettem Petrát. Derbent után — hallottam — mormogtak ellenem a kozákok, miért nem küldök követet a sahhoz. Összehívtam a vitéz jeszaulokat és megkérdeztem tőlük: igaz-é, hogy zúgolódnak az emberek? Kiderült hogy igaz. Azt akarják, követek menjenek a sahhoz és kérjék, hogy letelepedhessünk a Kuránál. Én nem akartam követet küldeni, előre tudtam, hogy nem várhatunk jót a sahtól, ha magunk kötöttünk bele. Szánom-bánom is, hogy nem szegültem ellene a krúg akaratának! A sah a gepárdoknak vetette Moke-

jevet, Szerebrjákovot elengedte, de visszacipeltette és kivégeztette... Eszeveszett dühömben, bánatomban lecsaptam az ártatlan tolmács fejét... Kémeket küldtem: puhatolják ki, hogy' esett, mint esett. Tudtomra jutott, hogy a sah gályákat ácsoltat ellenünk... Ezért meglakolsz, cudar!... Lecsaptam Farabátra, a sah aranyvárosára, ahol mulatni szokta magát. Rengeteg aranyat prédáltunk, ezer vagy még több perzsát lekaszaboltunk. A kozákok csak azokat a házakat hagyták meg a föld színén, ahol keresztet hánytak meg Krisztus nevét kiáltották az emberek... Farabátban pusztult el a vén Rudákov is: erősen be volt rugva, mégis bemászott egy párduc vasketrecébe, hogy leszúrja. Ez a sah mulató palotájában történt... De nem döfte agyon a vadat, csak halálos sebet ejtett rajta, aztán mindjárt hozzáfogott, hogy megnyúzza: melegen könnyebben le lehet húzni a bőrt. A doglődő párduc beleharapott a fejébe: összeroppant a vén Grigorej koponyája. Onnan Rjas városa ellen vonultunk. Ezért még most is szidom magam! Szerjozska miatt a tengerbe akartam ugrani, de Lazunka bezárt a hajó üregébe. Szörnyen megfenyegettem, mégsem eresztett ki. Később mikor lehültem, észretértem. A bojárfi megvígasztalt: ami történt, megtörtént; azon változtatni úgysem lehet. Engem megmentett a vitéz Szergej, ő meg a halálát lelte Rjasban... Ördög és pokol! És hogy' jégre vittek minket, hogy' túljártak az eszünkön a perzsák: bort adtak, elhalmoztak bennünket szőnyeggel, selyemmel! Mákonyos bort adtak, két napig nem éreztem se kezem, se lábam. Úgy látszik, elment a szép eszem, mert lépre mentem, mint egy kis kölyök. Ugyanaz a vén hegyi ember fogott ki rajtunk, aki itt titeket is jól megtépázott. Nem kellett volna inni a parton, nem kellett volna kímélni azt a gonosz várost! Ma megtudtam, hogy a sah szabadkezet adott a vén vezirnek: gyökerestül kiirthat bennünket, kozákokat... Mikor ide indultam, szinte lángolt a szívem: »Odaviszem a te embereidet és földdel teszem egyenlővé Rjas városát.« A rjasi tivornya után kevesen maradtunk: négyszáz fő pusztult el abban az átkozott városban. Pedig Szerjozska egymaga felért ezer kozákkal. De mikor megláttam itt az élőhalottak táborát, lelohadt a szívem lángja, elcsüggedt a lelkem... Látom, hallom: félrebeszélnek az emberek, némelyiket már megmarta a fekete halál, csak ténferegnek idébb-odább, mintha azt keresnék, hol roggyannak össze... Erős leszek, Fjodor: erőt veszek magamon, lenyelem a sérelmet, de lesz még a perzsa kutyákra dér... Elviszem ezt az átkozott aranyat, kelmét, ékszert, az embereim lába elé lököm és azt mon-

dom: »Osztozzatok meg, cimborák, ezen az átkozott jószágon, amiért hősök vérével kellett fizetnünk!« Én akkor is koldus vagyok, ha minden ládám tele arannyal! Hány daliát bízott rám a drága Don?! És én mind halálba kergettem őket, mint egy eszeveszett gonosztévő, pedig de nagy munka vár még ránk!... Ojjé, nagyon sok dolgunk lesz még Fjodor!

— Ne lógasd már a fejed, Sztyepán apánk! Elég volt ebből! Ha visszamégy Oroszhonba, csak egyet rikkants: újból sólymok sereglenek köréd.

— De nem ilyenek! Ilyen sólymaim nem lesznek többet.

A sötétségben az őrök jelkiáltása hallatszott:

— Nye-csa-a-j!...

— Nye-csa-a-j!...

... A Mijan-Kale földnyelv messze a tengerbe nyúlik. A legvégén szélesvállú, görnyedt férfi áll. Fekete árnyéka a partra vetődik. Az idegenül csacsogó fekete hullám zölden szikrázó taraja mint zöld fényfoltocska tükröződik a fekete ember szemében. Az atamán mögött vad dalt dalol, félrebeszél, vagy horkol a sötét föld, fekete lombkalyibák bodrosodnak a sűrűkék éjszakában, és homályosan fehérlenek a kis vászonsátrak. A földnyelv jobb- és baloldalán óriási szürke sündisznók: árbócos gályák állnak a széles tenger vizén, és még hangosabban csendül fel a jelszó, mint a szárazon:

— Nye-csa-a-j!...

— Nye-csa-a-j!...

A fekete alak a levegőbe csap hosszú karjával. Félelmes hangjától mintha még a hullámok is ijedten hömpölyögnének vissza a tenger végtelen síkjára.

— Hej, Sztyenyka! Ami eltört, azt nem lehet összeragasztani. Hát akkor gyerünk, törjünk-zúzzunk tovább!

Az atamán színtelen arccal fordult vissza és a sátrakhoz indult:

— Hajrá, sólymaim! Gyujtsatok világot, tatarozzátok meg a gályát! Hajnalban — indulás Asztrahány felé!

— Ez aztán az öröm! Itt hagyjuk végre ezt az átkozott földet.

— Talpra mind, aki bír! Gyujtsatok fáklyát! Fejszét a kézbe!

Azt hitte volna az ember, hogy a kozákok halott tábora többé nem bír lábrakapni. De a varázsló atamán hangjára mégis engedelmesen felkelt a tábor, és a környéken minden mozgásba lendült. Recsegve, pattogva lobbantak lángra a szö-

vétnekek. A fáklyák fénye hol arcokat, hol kezeket, hol kék köpenyt, hol vörös kaftánt világított meg. Fehéren villogott a bárdok éle és a szablyák markolata.

Mielőtt Rázin bement volna sátrába, halkan odaszólt a strázsának, mégis mindenki meghallotta, aki lábra állt.

— Csolnakokat készítsetek, evezzetek a gályákhoz, hogy álljanak a parthoz. Tatarozás lesz!

— Halljuk, Sztyepán Tyimofejevics!

A vízbe tolt csolnakok körül zöldesen szikrázó cseppek szökkentek szét. A víz színén meg csengő hangok kiáltották a síma, csendes, fekete tenger messzeségébe:

— Siessetek!

— Asztrahányba megyünk!

— Onnan meg a Donra, cimborák!

A gályák oldalán füstölögve kaptak lángra a fáklyák. Hol itt, hol ott lobogott fel a fényük és kiragadta a sötétségből a záporozsjei kucsmás, bajuszos, szakállas kozákok arcát.

HARMADIK RÉSZ

A CÁR ÉS A VAJDÁK ELLEN

I.

Az asztalnál — a cári tróntól jobbra — három deák hajolt a papirosok fölé.

Belépett Puskin bojár, a cár kedvelt tanácsadója, megállt az ajtónál és meghajolt. Szótlanul várta, mikor fejezik be a szibériai vajda jelentésének felolvasását.

A selymesen csillogó, sűrű szakállú, komoly szőke deák hangosan és tagoltan ejtett ki minden szót:

— »... A régi börtönt megerősítettük és a tömlöcbe vetett rabok feleségeit és gyermekeit — száztizenegy főt — akiket a te parancsodra, nagy uralkodó, Szibériába száműztek, a régi börtönbe csukattuk.«

A cár kitárta brokát köntösét, melyre gyöngyből hímezték a válldíszt, lassú mozdulattal a trón mellé állította a keresztes, díszes botot, jobbkezével megtörölte alacsony, fehér homlokát.

— Úgy kell! Férjeik, apáik ahhoz a kalóz Sztyenykához indultak a tengerentúlra, sőt másokat is rábeszéltek... Ülj le, deák. — Magához intette Puskint: — Gyere ide, Iván Petrovics! Ügyem van veled.

A szakállas, görnyedt bojár a cárra vetette mélyen beesett, keskeny metszésű szemét, a trón felé lépett és a földig hajolt.

— A pátriárka prikázának emberei most útközben adták kezembe az asztrahányi metropolita panaszát, benne olvastam azt a hírt, hogy Rázin, a kalóz atamán, ismét megjelent városainknál.

— Erről én is hallottam, bojár. Úgy vélem, írni kellene Asztrahányba a vajdáknak: Iván Prozorovszkijnak, meg Szemjon Ljov hercegnek, hogy Sztyenyka Rázin kozákjait mielőbb

válogassák szét a szreljec-prikázok szerint és mindaddig tartsák fel őket, amíg tőlem parancsot nem kapnak ebben az ügyben.

A cár gondolkozott egy ideig, aztán hozzátette:

— Mindenáron meg kell akadályozni, hogy a Donra jussanak, mínek előtte tőlem parancs érkezik!

— Azokat a kozákokat nem szabad a Donra engedni, uralkodó... A Guljáj mezőre sok szolga szaladt össze Moszkvából és más városokból, falvakból, ezért ott nagy az éhínség... Perzsa földre iparkodtak Rázinhoz. Ha Rázin most megjelenik a Donnál, az egész csőcselék azonnal hozzátódul... Deákjaim és kémeim úgy hírelik, hogy mérhetetlenül gazdag... Nekem ezt már régen jelentette Kuretnyikov nevű kémem. Ha valaki méltó minden dícséretre, nagy uralkodó, akkor ez a poggyacsij igazán méltó... Perzsiában lakván, tökéletesen megtanulta a perzsa nyelvet és szokásokat, mindent pontosan jelentett és mi tövéről-hegyére tudtuk, mi történik a sah körül. Azt hiszem, jó volna továbbra is ott tartani, de mostanában — nem tudom miért — nem küld több levelet... Mindent meglát, nagyon éles szeme van!

— Ha ide kerül — érdemeihez méltó hivatalt bízunk rá.

— Kiérdemlé ama megtisztelő hivatalt, nagy uralkodó! Úgy hallom, Sztyenyka Rázin kalóz a sahnak számos városait feldúlá.

— Nagyon sokat, bojár! Várható, hogy a sah *ránk* neheztel meg miatta. Asztalnokom, Pjotr Prozorovszkij azt írja, hogy a sah megharagudott, amiért ama kalózok: Sztyenyka Rázin és cinkosai elpusztították városait. Sereget toboroz, hogy a Tyerekhez vonuljon. Nekünk is mindeneknek előtte seregről kell gondoskodni... Minden oldalról veszedelmek leselkednek ránk.

— A hadsereget, nagy uralkodó, azonnal meg kell teremteni. Én is így látom jónak.

— Jó! Hallod-é, deák! Olvasd fel nekem, hány idegen katonánk vagyon és ki mekkora zsoldot kap. Olvasd!

Most a Tajnoj-prikáz vörös kaftános cingár deákja állt fel. Meghajolt a cárnak. Fakó szeméhez egészen közel emelte a levelet és gyér szakállával szinte szántotta a sorokat.

— Mikoláj Bovman generálisnak és ezredeseinek és más rangú tisztjeinek szeptember hónapra az alább következő zsold fizettetett ki:

»Á generálisnak 100 rubel, Szamojla Bejm[1] ezredesnek és tűzmesternek 50 rubel, Fjodor Mejer alezredesnek 18, Karl Jahán Faljasznantnak és Vaszilijij Svarcnak 15—15 rubel.

Jahán Szamsz, Anton Régelj, Pjotr Bec, Hanc és Jurij Boj őrnagyoknak 14—14 rubel.

Hanc Tomszon kapitánynak és öccsének, Frederiknek összesen 50 rubel. Pável Rudolvnak 20 rubel, Juszt Fanderkíven gránát- és pattantyúsmesternek 15 rubel«.

A cár egy kézintéssel félbeszakította az olvasást.

— A bojárokkal még megbeszéljük, de én úgy vélem, hogy emelni kellene a külföldiek zsoldját.

— Nem ártana, nagy uralkodó! Ha kitör a háború, sok bojár és bojárfi kivonja magát a szolgálat alól.

— A polyák háborúban a vajda hívására a bojároknak és a nemeseknek csupán a fele kelt fel.

— Nagy uralkodó! A bojárok csak a szakállukat ápolgatják, csak a terített asztal mellett szeretnek üldögélni meg hivatalra vadászni a Razrjadnoj-prikázban...

— Ne korholjuk őket, bojár. Olvasd tovább deák, milyen külföldi zsoldosaink vagynak még. Zsoldjukat hagyd el, csak a nevüket olvasd.

A deák meghajolt és gyér szakállával tovább szántotta a papirost:

— »Jahán Linciusz, Jahán Vit, Jakov Giter, Hanc Klauszen, Hresztyán Berkman, Albert Brunic, Anton Rebkin...«

— Nem zsidó ez a Rebkin?

— Német születésű, nagy uralkodó, bátor ember és érti a dolgát, csak az a baj, hogy részeges.

— Egy daliára ez nem olyan nagy szégyen — majd kialussza a mámort.

A deák folytatta:

— »Indrik Petelman, Hrisztofor Frej ánglius, Ditrih Kinder, Jahán Fanszvejn, Jahán Sztolpner...«

— Sok név van még?

— Vagy ezer, nagy uralkodó!

— Ülj le, deák! És miként a lajstrom elején iratott: ezek mind tisztek?

— Tisztek és pattantyús- meg fegyvermesterek. gránátkészítők.

[1] Az idegen neveket — a korhűség érzékeltetése végett — akkori orosz átírás szerint közlöm. — *A ford.*

— Most azt akarom tudni, bojár, mit ír kérelmében az én asztrahányi bogomolecem[1].

A bojár átadott a szőke deáknak — Kivrin örökösének — egy fekete, monostori pecsétes levelet.

Jefim deák meghajolt a cár felé és hangosan kezdte:

— »Aljekszej Mihajlovics cárnak, uralkodónak és nagyhercegnek, egész nagy, kis és fehér Oroszhon önkényurának...«

Amikor kiejtette a cár címét, ismét övig meghajolt.

— »Hódolattal köszönt bogomoleced, Joszif asztrahányi és tyereki metropolita. A folyó 177-ik esztendő augusztus havának 7-ik napján Sztyenyka Rázin és kalózcimborái a tenger felől jövet betörtek az én Baszárga nevű halászfalumba. Ott garázdálkodván elrablák a sóshalat, az ikrát és az enyvet, nem hagyának belőle csak egy maréknyit is. Elvivék a réz- és vasszerszámokat, az üstöket, bárdokat, csákányokat, vésőket, fúrókat, gyalukat, a hálókat, gályákat és csolnakokat, sőt a gabonát is az utolsó szemig. Engem, bogomolecedet kifosztván, Sztyenyka Rázin és cinkosai egy nagy batyuba bekötve a halásztelepen hagyának számos templomi szent tárgyakat. Ezenkívül mindenféle ruhaneműt és sok beteg, éhes foglyokat... Mikor pedig továbbmentek, azokról a holmikról lajstromot nem hagyának...«

— Lajstromoztassa maga az öreg a tollnokaival... Nem a lajstromról van itt szó.

— Eresszetek, ádáz ebek, eresszetek végre lelki fiamhoz!... — kiáltotta valaki borízű, mély hangon.

A cár elkomorodott. Bársonycsuhás pópa lépett a szálába. Mellén aranykereszt. Gyorsan és bátran lendült a trón felé, hasravágta magát a cár előtt, hogy csakúgy csörgött a kereszt lánca.

— Örökké világító napom, fényességes cár! — üvöltötte. — Ne haragudjál meg a bolond Andrjuska pópára, inkább segítsd ki őt az ő bajából... Mi tűrés-tagadás, egy kicsit többet ittam a kelleténél, de be-becsiptem én már azelőtt is! Látod, Akimko pátriárka azzal fenyegetődzik, hogy láncra ver!...

A cár felkelt trónusáról, kezébe vette botját és odaszólt Puskinnak:

— Egyelőre fejezzük be, Iván Petrovics bojár, úgysem határozhatunk mindenben. Te meg, Szavinovics, állj fel, nem való egy lelkiatyának a padlón vonszolni a szent keresztet... Hara-

[1] Olyan pap, aki állandóan bizonyos személyekért imádkozik — *A ford.*

gudnom kellene rád. Dehát nagyon elkényeztettem Andrej protopópát, érzem is, hogy nem jól tettem. Állj fel, Szavinovics!

A protopópa felállt.

— Ittas állapotban miért tolakodtál be a cári szálába? És ami még nagyobb baj: miért nevezed Akimkónak a szent pátriárkát? Ezt nem bocsájtom meg neked!

— Végeztess ki engem, bolondot, világló napunk, fényességes cár, de nem tehetek róla: nagyon el vagyok keseredve. Csupa keserüség a lelkem! . . .

— Ne keseregj, mert egészen megkeseredsz.

— Hogyne keseregnék, nagy uralkodó! A pátriárka fenyegetése nem üres szófia beszéd — bizony láncra veri Andrjuskát . . .

— Láncra veri, de majd szabadon engedi, ha szót szólok érte, már pedig úgy látom, közbe kell lépnem, mert tudom, hogy csakugyan megvasaltat . . . A pátriárka kemény kézzel bánik az iszákos papokkal.

— Igen, nagy uralkodó, és ő meg éjszakánkint az apácákkal . . .

— Csend, Andrej! — förmedt rá a cár, majd Puskinhoz fordult: — Mára asztalt terittettem a vigadó szálákban, Iván Petrovics bojár, és meghívtam a bizalmas nagybojárokat meg az udvari íródeákokat, téged is meghívlak . . . Egy német majd orgonál, azonkívül kitünő üstdobosokat rendeltem ide. Lakoma közben majd megbeszélünk minden fontosabb ügyet.

A protopópához fordult:

— Téged is meghívlak az esti lakomára, Andrej Szavinovics, de előbb menj haza, hadd verje ki belőled a protopópáné az örökös mámort!

A cár elnevette magát és a teremből kimenet megveregette a pap vállát.

— Tudok erről a lakomáról, nagy uralkodó, fényes napunk, és jóhangú olvasópapot küldettem a cári vacsorára, hogy olvasson Pál apostolnak a Rómabéliekhez írott leveléből meg az evangéliomból.

— Látod, Andrej Szavinovics, azért szeretlek, mert akármilyen részeg vagy is, az istentiszteletről sosem feledkezel meg, és tudod, hogy mi kell nekem . . .

A cár jókedvűen kopogott kifelé botjával. A lakoma még messze volt.

A szembejövő bojárok földig hajoltak a cár előtt.

A Prikáznája-palota nagytermében belépett a vajdához Mihajil Prozorovszkij. Bátyja: Iván Szemjonovics a megváltó képe előtt térdelt és imádkozott.

Az öcs nem nagyon kapkodott az imádságon, de azért nem háborgatta hiú világi beszéddel a vajda áhitatát, leült az ajtó mellett a deákok padjára. A vajda mellét verte és akkorákat hajbókolt, hogy a padlóba koppant a homloka. Nagyokat sóhajtott. A hatalmas ezüstmécs egyenletes, éles fénnyel égett. Az idő már augusztusra járt, a nyitott ablakon mégis tikkasztó hőség tódult be. Szellő se lebbent. A fiatalabb Prozorovszkij kigombolta zsinóros bársony kaftánját: melege lett ebben a fülledt levegőjű teremben. Míg kigombolkozott, véletlenül megcsörrent a kardja.

A vajda felállt, mégegyszer meghajolt, keresztet hányt a sarok felé, majd a kék kamuka-abrosszal leterített nagy asztalhoz fordult és leült a pad matracára.

Redős, barna arca nyugtalanságot árult el. Némán bámult egy sárga levélre. Hervadt ajka meg-megmozdult ősz szálakkal elegyes sűrű fekete szakálla közt.

Erőltette az olvasást, de acélkék színű bágyadt szeme minduntalan a terem falára vetődött.

Öccse nem bírta tovább a vajda szótlanságát, felállt, az asztalhoz lépett és meghajolt:

— Hogy szolgál az egészséged, vajda bátyám?

— Ejnye-ejnye, idejössz, leülsz, mint egy mohamedán és a gyíkleséget csörteted, ahelyett, hogy az istenhez imádkoznál. Várj csak: hadakozhatol még eleget... — A vajda kissé szuszkán beszélt.

— Az istenről sosem feledkezem meg, de most sietek jelenti: tudod-é, hogy Sztyenyka Rázin és cimborái kirabolták Baszárgát, a szent metropolita halásztelepét?

— Ládd, ilyenkor mindig ellankadok! Ha imádkozom sok bókolástól nyilallik az oldalam, szaggatódik a hátam; még a nyakam is alig hajlik... A baszárgai esetről már régen futárral értesítettük az uralkodót. Korábban kelj fel, levente!... Azért imádkozom — neked sem ártana — mert nagy vendég jött Asztrahány alá, meg aztán a kalmük hercegecskék is égő taplót éreznek a fülükben: lesz alkalmad a fegyverforgatásra bőven, a felől ne aggódj!

— Elég erős Asztrahány fala, bátyám. Iván Vasziljevics, a rettegett cár szilárdra építteté. Kilenc-tíz sztreljec-prikáz

védelmezi. Ötszáz főt számlál mindegyik. Ez pedig komoly erő.

— A sztreljecek mindig ingatagok, Mihajlo, nem lehet tudni kihez húznak majd. Nem egyszer megesett, hogy átálltak... De most idehallgass.

A vajda kikiáltott:

— Hé, hivatalnokok! Küldjétek be hozzám Aljekszejev poggyacsijt.

A Prikaznája-palota előcsarnokában megreccsentek a padok, majd zümmögő hangok hallatszottak:

— Hé, Lekszejev!

— A vajdához.

— Hivat a vajda!

— Gyorsan, poggyacsij.

Hosszú kék kaftános, szikár ember lépett be. Vörös haját vékony szíj szorítja le.

— Állok szolgálatodra, hercegem — mondta és meghajolt.

— Szükségem van rád... Látod, nehezen tudom kisilabizálni a tolmács levelét, mert nagyon kuszán vagyon írva. Ülj a padra és olvasd el ezt az ákombákomot. Tudom, ez nem a te dolgod, te a kincseimet tartod számon, de azért csak olvasd!

— Inkább beküldöm Jefim deákot, hercegem, mert nagyon haragszanak a többiek, hogy mindig csak én meg én...

— Ülj le és olvasd! Ne rád nehezteljenek, hanem rám.

— Csakhogy tőled félnek ám, hercegem!

— Olvasd, hadd hallja Mihajlo herceg is.

A poggyacsij odament a padhoz, de nem ült le. Állva símogatta ki kezében a levelet.

— Ülj le, parancsolom!

— Ha leülök, hercegem, mindig káprázik a szemem.

— Ülj le. Különben fekve olvastatlak!

A deák leült. Torokköszörülés helyett sóhajtott egy nagyot, aztán kappanhangon olvasni kezdte:

— »Griska tolmács elmondá és írásban jelenté, hogy számos kalmük főnökök sereglenek össze és vélük vagynak a vén Dauzán és Muncsák betyárok, akik valamikor — immár negyedszázada — fegyverforgató emberekkel portyázának. Most az uralkodó városai ellen: a kazányi kerületbe, meg Cáricinba akarnak menni. Egy kalmük herceg átkelt a Volga jobbpartjára, hogy végigrabolja az Asztrahány környéki, békés, a cárhoz hű murzák és tatárok telepeit. Még az ősszel tovább akar menni a szamárai kerületbe. Némely jó emberek még

önként jelenték, hogy Arzamászban Morozov bojár lúgkőgyárában — amely most a Miloszlavszkij hercegekre szállt át — fellázadának az öntők és lúgozók... Sok titkos cédula koboztatott el. Ezek arról szólnak: »Sztyenyka Rázin Asztrahány alá ért s onnan a bojárokra meg a főemberekre akar támadni!« A kazányi és cáricini kerületben a parasztok megszüntették a pénz- és terményadó törlesztését, a vajdáknak mitsem adnak. Ama tiltott levelekre Asztrahány alá tódulnak: lemészárolják a földesurakat, csóvát vetnek az udvarházakra és tűzzel-vassal pusztítanak mindent. Aki nem szökött el, az az erdőkben bújdosik félbe-szerbe hagyván a szántást. Eszük ágában sincs beszállítani a robotváltságot. Többnyire a nőtlenek szöknek el. Azért írok erről, hogy ti is tudjátok, asztrahányi vajda uraim«.

— Menj ki, poggyacsij! Mihajlo herceg a levelet hallván, most már megérti, miért esdem az istenhez és miért hány a kétség.

A poggyacsij meghajolt, kiment az előcsarnokba, de mindjárt visszajött.

— Majd agyonütnek az emberek, hercegem, amiért jelentettem neked, hogy a deákok ocsmányul beszélnek.

— Csak eredj majd még meghányom-vetem veled a dolgot.

A poggyacsij megint meghajolt, elment és ismét visszajött.

— Mit akarsz még?

— Beeresszem-é, hercegem, Sztyenyka Rázin követeit, ama három kozákot, akik eléd akarnak járulni?

— Menj, küldd be őket! Kifélék ezek?

Belépett a három kozák. Aranybrokátból varrt kaftán, gyöngyfüzérekkel ékes, nagy gyémántokkal díszített vörös bársonykucsma volt rajtuk.

— Köszöntjük a vajdát!

— Erőt, egészséget!

— Sztyepán Tyimofejevics, atamán apánk küldött.

— Ha mind egyszerre beszéltek, kozákok, nem tudom kihámozni, mit is akar tőlem az atamán. Miért énhozzám jöttök? Ott van Szemjon Ljvov vajda, foglalkozzék ő veletek.

— Szemjon herceg egészen más és te is egészen más vagy... Szemjonhoz — felszólítására meg az uralkodó levelére — már a tengerről küldtünk embereket.

Széles mellkasú, kissé görnyedt kozák lépett előre az asztal felé. Arcban Rázinhoz hasonlított. Még a neve is Sztyepán. Csak a válla keskenyebb valamivel, mint az atamáné. Ruhája

szárnya alól faragott elefántcsont szelencét vett elő. Az asztalra tette a vajda elé. Ügyet sem vetett az ugyanott szétteregetett levélre. Kinyitotta a ládikót: színig tele volt nagyszemű igazgyönggyel.

A vajda arcán öröm suhant végig. Bágyadt tekintetű szeme még kerekebbre tágult.

— Mondjátok meg az atamánnak, köszönöm ajándokát! Azt üzenem, adja át a lófarkas lobogót, a zászlókat, pattantyúkat, tengerjáró gályákat, meg a perzsa rabokat is.

— Azok a foglyok, akiket visszaküldött az atamán, mind itt vannak a Prikáznája előtt. Tíz perzsa bég várakozik odakint, akiket csatában fogtunk el, meg Sebiny, a giljáni kán fia. Ezeket visszaadja. De a többieket, vajda, már szétosztottuk egymás közt. Azokat nem adhatja vissza az atamán, mert így is néha tíz vagy még több kozákra esett egy fogoly. Ezeket a rabokat, vajda, szablyával szereztük, csatában; sokunk a fejével fizetett értük... Még azt is üzeni az atamán, hogy ünnepi ceremóniával fogadd!

— Engem, a vajdát sem fogadnak ünnepi ceremóniával sehol, kozákok, a nagy uralkodó parancsa nélkül én sem részesíthetek ilyen megtiszteltetésben senkit! Még csak azt akarom mondani: a tengeren megszökött tőletek egy perzsa kalmár, könyörgött, hogy járjak közben a fiáért. Bocsássátok el annak a kalmárnak a fiát. A sah őfelsége argamákokat küldött vele ajándékul a nagy uralkodónak. A paripákat is adjátok vissza. A többit majd az atamánnal beszéljük meg, hogy s mint lenne jobban.

— Azokat a paripákat nem a sah küldte, herceg és vajda. Tudjuk, hogy a kalmárok argamákokat ajándékoznak a cárnak a sah nevében, hogy még szélesebben megnyíljék előttük a moszkvai piarc. Rjas városában a kalmárok felbérelték, felbujtották ellenünk a népet. Mi egy ujjal sem nyultunk a perzsákhoz, ők gazul becsaptak bennünket, leitatták a kozákokat és négyszázat lemészároltak. A Tyereknél csak azért fosztottuk ki őket, hogy bosszút álljunk cimboráink haláláért.

— Úgy mondom, ahogy hallottam, egyebet nem tudok.

— Mi elhisszük a szavad, te is hidd el a mienket.

— Baszárgát, a szent Joszif metropolita halásztelepét teljesen megkopasztották: elvittétek a halat, a gabonát, meg a halászszerszámokat...

— A metropolita dúsgazdag és öreg. Minek neki annyi világi jószág? Mi meg éhesek voltunk, ínséget szenvedtünk .

— Csakhogy nem egyedül a metropolitáé ám az a vagyon: az egész Szentháromság-monostort az a telep tartja el.

— A monostornak templomi edényeket hagytunk a gabona helyett. Három jókora ládát is tele lehetne rakni azzal az ezüsttel. Azt mondta az atamán: »Ez lesz a kárpótlás a fosztogatásért«.

— Ezt még megvitatjuk, ha itt lesz az atamán Asztrahányban... Most azt kérdezem, hol akartok letelepedni: Asztrahány alatt-é, a külső városban, vagy azon is túl?

— Én Sztyepán Rázin jeszaulja vagyok — felelte az a kozák, aki Rázinhoz hasonlított. — Az atamán megbízott, hogy a külső város határában, a Zsárenije halmokon nézzek szét, ott válasszam ki a helyet: ott jobb lesz, mert tágasabb... Hogy előre tudjad, kereken megmondjuk: a Don mellől még jönnek hozzánk telepesek, akiknek ott szűken jut falat...

— Hát üssétek fel sátraitokat és lakjatok ott! Hányan vagytok?

— Vagy másfélezeren.

— Mondjátok meg az atamánnak, ne sok népet csődítsen ide: zúgolódni fognak ellenem a városiak, mert félnek tőletek, gyujtogatástól tartanak!

— Békességes emberek vagyunk mi, sok köztünk a beteg.

A kozákok elmentek.

A fiatalabb Prozorovszkij felállt, izgatottan járkált a szobában, felkapta kucsmáját a padról és térdére csapott vele.

— Nem jól cselekszel, Iván Szemjonovics bátyám!

— Mit vethetsz a szememre, öcsém, halljam.

— Vasra kellett volna veretni ezeket a kozák kalózokat, kínvallatással kiszedni belőlük, mit forralnak ellenünk, hány álgyúja, hány embere vagyon annak a főfő-betyárnak... Ravasz kígyók ezek, szépszerével nem mondják meg az igazat!

— Hogy hány álgyújuk, emberük van, azt majd a magunk szemével meglátjuk. Zöldfülű vagy még te, Mihajlo! Többet ésszel, mint erővel: a fej hamarább feléri az igazságot, mint az ököl. Látod, Szenyka Ljvov már elébünk vágott. Szert tett valami cári levélre és azzal megjuhászította őket. Örömükben tömérdek arany s ezüst marhával elhalmozták Szenykát!... Ládd, én egészen vaksi lettem: oly sokat olvastam a cárok viselt dolgairól szóló régi írásokat... Most Rettenetes Ivánt juttattad eszembe. De volt egy még rettenetesebb Iván: a nagyapja, aki leigázta Novugorodot. Csendes, megfontolt ember vala... Csatákban nem igen forgolódott. Ha kivonult is a harcmezőre,

ő maga sosem verekedett, mégis mindig győzött... A tatárságot úgy a sarka alá hajtotta, hogy az azóta se bírt erőre kapni. És mindezt csendesen, nem hübelebalázs módjára, nem dérreldúrral csinálta... Hát ilyen vagyok én is. Amiatt fáj a fejed, hogy kicsúsznak a markunkból a betyárok? Dehogyis! Kézrekerítjük mi Sztyenykát, csak alattomban kell hozzáférkőzni... Próbáld meg rajtautéssel elfogni!... Azt mondod, kilenc regement lövészünk vagyon? Csakhogy azok a lövészek majdnem mind a tengerre mentek Sztyenykával. Tizenöt gálya van tele velük. Mindössze másfélezer maradt Asztrahányban. Most pedig aranyszárnyú sólymok repültek ide... Azt hiszed, nem kesereg a sztreljec az örökös szolgálat miatt? Jótállasz-e érte, hogy nem esnek kísértésbe a kozákok láttán? Ha lármát verünk, fele seregem azonnal a betyárokhoz pártol. Akkor aztán elesett Asztrahány és a várossal együtt oda a mi fejünk is! Nem, itt nem szabad elhamarkodni a dolgot... A fölös ékszereket ajándék meg baksis címén elszedjük tőlük. Szóval tartjuk őket egy ideig, aztán suttyomban elfogjuk, bilincsbe verjük az atamánt és Moszkvába vitetjük. Atamán nélkül szétszélednek a kalózok, hisz akkor nincs többé keresnivalójuk Asztrahány alatt... Igy bizony! Te meg csak a szablyádat csörteted és hebehurgyán a torkuknak akarsz ugrani... Én más ember vagyok, Mihajlo... No de gyere haza, harapjunk egy pár falatot. Eljön a szent metropolita is. Úgy reszket a feje, hogy majd leesik a nyakáról, de ha megszólal, elámulsz! Aranyszája van annak a papnak!

A vajda és öccse kiment a Prikáznájából. A lépcső előtt hátaslovaikra segítették őket a szolgák.

Útközben a vajda utasítást adott, hogy a kozákok volt foglyait, a bégeket és a kán fiát vezessék a perzsa kalmárok szállására.

3.

Derüs, meleg napok jártak. Alighogy megvirradt, a városiak csapatostul jártak ki Asztrahányból a kozák táborba, hogy láthassák a rettegett atamánt. Sok idegen is akadt köztük. Rázin híre-neve mind messzebbre terjedt túl a tengeren. Már Törökország is visszhangzott nevétől. A törökök a perzsa városok pusztulásának hallatára megerősítették a végeket, erődöket építettek. Minden jövevény látni akarta a perzsa herceglányt. Száj-

ról-szájra járt, hogy a perzsa nő — a világ szépe. Voltak, akik hozzáfűzték, hogy a perzsa nő magának második Abbász sahnak a leánya és e miatt támadt a sah haddal a Tyerekre. Rázin faragáni szőnyeggel kettéosztott nagy sátorban lakott. Az idegenek tudták, hogy az atamán szeret iddogálni — bort hoztak ajándékba. Rázin vég selyemmel, brokáttal, gyönggyel viszonozta. A nép álmélkodva bámulta az atamán ajándékait. Egyre szinesedtek, bővültek az atamán krőzusi gazdaságáról szőtt regék.

Az Asztrahány alatti tatár táborokig mindenütt emberek tolongtak a parton és bámulták az atamán szőnyegekkel, selyemmel és színes kelmével feldíszített gályáit, melyek a Volga vizének széles síkján ringatództak. Az egyik gályát csupa vörös posztóval vonták be, árbócait piros-sárga selyemmel tekerték körül. Az árbócokon két aranybrokát vitorla függött.

— Ki lakik azon a csudálatos gályán? — kérdezték a kozákoktól a kiváncsiak.

— A cárevics! — válaszolták kurtán a kozákok.

— Valami tengerentúli cárevics?

— Dehogy: Ljekszej, a mi cárevicsünk — mondták némelyek csak úgy vaktában, mert viszketett a nyelvük. — Az atamánhoz szökött a cártól meg a bojároktól.

— Lámcsak! Az atamán az igazságért harcol, a vajdák ellen.

— Ideje már, hogy letörjék a szarvukat ezeknek a pocakosoknak. Összeroskad már a nép a sok adó meg harács terhe alatt!

— Majd meglátjuk, mi lesz.

Ma különösen derült napra virradt a Volga. A szél halbűzt és tengeri növények szagát hozza a tengerparti halásztelepek felől. Itt már a Volgának is tenger-illata van. Az atamán sátrába három német lépett be. Az egyik egy cári kapitánynak, a másik követnek mondta magát. A harmadik hosszú hajat, kurta bársony kaftánt, tollatlan puha kalapot viselt: festőművész volt. Az első kettő oldalán egyenes kard lógott. A harmadik fekete háromlábu állványt, lapos ládát és vékony deszkát hozott magával. Amint belépett az atamán sátrába, földre dobta kalapját, a bejárat közelében felállította a háromlábú állványt és azt mondta Rázinnak:

— Ich bin Maler. Szeretném schnell lefesteni[1].

[1] Festő vagyok. Schnell = gyorsan.

Az állványra erősítette a halvány festékkel megalapozott deszkát.

— Mit akar ez a fickó?

Lazunka mosolyogva felelte;

— Képet akar pingálni rólad, apánk... Moszkvában sok piktort láttam: jönnek-mennek, hol embereket, hol régi falakat, hidakat festenek. Az egyik egy kutyát pingált, szakasztot olyan lett, mintha élne, csak éppen nem ugatott...

— No kíváncsi vagyok rá! Nem bánom, fessen le.

— Grosser kozák! Stehen kell.[1]

A német elszaladt az állványtól, balkezét csipőjének szegte, jobbját előrenyújtotta, arcát felfújta, jobblábát előretette, mintha kérkedni akarna csizmájával.

— Also so.[2]

— Ejha! Hát állni kell ez előtt a fickó előtt? Üsse kő, akkor állok. Add csak ide a buzogányomat, Lazunka! — Lazunka odanyujtotta a buzogányt: Rázin pózba állt.

— Hamar meglesz, te nagyhajú?

— Was?[3]

Az atamán félrerántotta a nyílás függönyét — éles fény áramlott a sátorba.

— Gutes Licht![4] Haros, haros!... — A német összeráncolta homlokát és hunyorogva nézegette az atamán alakját, aki könynyedén nekitámaszkodott a faragáni szőnyegnek. A vörös szőnyegen fémszálakból szőtt minták sziporkáznak. A művész keze gyorsan, biztosan siklott a deszkán ide-oda, amint felvázolta a körvonalakat. Rázin gyémántgombos, kék bársony ujjast hordott. Piros bársonysüvegét tarkójára tolta, dérütötte fürtjei konokul le-lecsúsztak magas, komor homlokára. A kucsma hasítékaiban gyöngyös vosvik.[5] A kucsma tetejére aranyhímes zöld brokátból való keskeny csalmát csavart. A csalma végéről két rojt csüng alá. Egyik a vállára, másik a hátára omlik. Hosszú fekete bajusza lekonyul és egybeolvad sűrűn őszülő, dús szakállával. Amikor a német a beesett olajbarna arcot nézegette, melyet a tengeren kicserzett a sós szél, amikor a sűrű szemöldök

[1] Nagy kozák! Állni kell.
[2] Igy ni!
[3] Mi?
[4] Jó világítás.
[5] Hímzett, drága kelmedarabok. — *Csapigin jegyzetei.*

alól kilövellő, szúróstekintetű szemet festette, mindig ugyanazt dörmögte:

— Felelmes Adlerblick![1]

Az atamán balvállárol aranylánc ereszkedett alá; rajta szablya lógott. Derekát ezüstszálakkal áttört, élénkpiros selyemöv fogta körül. Az öv bojtos vége a térdét verte.

— Hadd lám, hogy mázol ez a fickó? — szólt Rázin és megmozdult.

A művész megrázta sörényét, megfenyegette Rázint a festékbe mártogatott ecsettel:

— Stehen bleiben.[2]

— Az ördög érti! Ecsettel fenyeget, mikor buzogány van a kezemben?!... Hahaha! Mázold már gyorsan!

— No, most már lehet.

— Pfű, de kifáradtam... Sokkal rosszabb itt állni, akár a bálvány, mint verekedni.

Rázin odaadta a buzogányt Lazunkának, de még annyi ideje se volt, hogy megnézze az arcképet, amikor szétlebbent a sátor szárnya. Daliás termetű, lövészkaftános alak bújt be és félretolta a művész alkotását bámuló, ciccegő kozákokat.

— Erőt-egészséget, fényes holdunk, Sztyepán Tyimofejevics!

Rázin mogorván ült vissza régi helyére, a szőnyegre. Nem szólt semmit. Bort töltött a kupába.

— Ide mertél jönni, Petra Mokejev hóhérja? — kérdezte aztán, de nem nézett a sztreljecre.

— Úgy hallottam, apánk, Mokejevet a sah koncolta fel, nem én...

— A sahtól nem várhat mást az ember, de te mért emeltél rá kezet.

— Nem orvul ütöttem rajta. Ilyen a játék. Részegen játszottunk, magad is láttad!

— Ha Petra élne, egyszerűen torkon ragadnánk a vajdát: add át Asztrahányt!

— Asztrahány akkor lesz a tiéd, apánk, amikor akarod! Ezért is hoztam ide néhány vitézt: ha kell, akár holnap is elfoglalhatod...

— Ne olyan hangosan, legény! Németek vagynak a közelben, sőt egy itt a sátorban áll. A vajda vendégei.

[1] Félelmetes sastekintet.
[2] Állni kell. — *Csapigin jegyzete.*

— Sokat is ért belőle a német! Hé, te tyúkfarok, kotródj innen, de gyorsan.

Csikmáz meglendítette hosszú karját, meglökte a festőállványt és kis híján ledöntötte a német alkotását.

— Halt! Mein Gott! Grober Kerl![1] — A német ijedten hadonászott egyik kezével, a másikkal megkapta a képet.

— Most nem érünk rá, tisztulj innen!

— Várj, Csikmáz, hadd nézzem meg, mit pingál ez a szőrmók.

Rázin felállt, a német megmutatta művét.

— Nagy az emberi tudomány, lám, mire képes: ez szakasztott én vagyok, csak buzogány helyett pálca van a kezemben... Megszólalásig hű ez a kép.

— Nem pálca, Marschalstab![2] Marschal...

— Adj egy összmarék gyöngyöt ennek a nagysörényűnek Lazunka, megérdemli.

Lazunka elővett egy marék gyöngyöt a sarokban álló zsákból, és a német zsebébe öntötte. A piktor meghajolt, továbra is figyelmesen szemlélgette az atamánt, mintha örökre emlékezetébe akarná vésni hatalmas alakját.

— Ha másik képet festek, neked adom.

A művész óvatosan a sátor falának támasztotta az arcképet, gyorsan összehajtotta az állványt, hóna alá kapta művét és olyan sietősen távozott, hogy a sátor földjén felejtette kalapját. Lazunka utána szaladt és a piktor fejébe nyomta a puha kalapot. Rázin leült.

— Ülj le, Csikmáz! Ne veszekedjünk, inkább igyunk. Ez nem Perzsia, hanem Asztrahány. A maga fészkében még a holló is csípi-vágja a sólymot. Megértem, hogy nyakadba szedted a lábad: nem akartad, hogy a férgek lakmározzanak a testeden.

— Hát igen, apánk, tudtam, hogy a sír széléről szököm meg.

— Sorold el, mi a számitásod a várossal meg az embereiddel — mondta Rázin és bort töltött Csikmáznak.

Csikmáz felhörpintette a bort, szokása szerint nagy lendülettel törölte le hosszú, fakó szakállát kaftánja ujjával és így válaszolt:

— Először is a lelkemet ismerd meg, Sztyepán apánk! Nem azért jöttem, hogy szemedbe hazudjak, hátad mögött meg eláruljalak.. Akkor sem hagytam volna a faképnél a tábort, ha

[1] Állj! Istenem! Durva fickó!
[2] Marsallbot. — *Csapigin jegyzetei.*

nem nyüzsögnek körülted azok, akik eltakartak előled. Petra, Szergej, Szerebrjákov miatt nem mutathattam ki, menynyire szeretlek... De ők már nem élnek, most más daliákra van szükséged. Ezentúl is szolgállak, ahogy régen szolgáltalak. Nyujtóra húznak miatta? Azt is vállalom!

— Elhiszem, de emberek is kellenek.

— Idehoztam Iváska Kraszuljint, Mityka Jaranyecet, de Asztrahányban is vár egy vitéz: Fegyka Selugyák. Négyőnk is elegen vagyunk ahhoz, hogy felfordulást csináljunk Asztrahányban — Kraszuljin lövészszázados.

— Jó!

— Engedd meg, hogy tanácsot is adjak, atamán.

— Beszélj!

— Szemjon Ljvov vajdával tarthatod a cimboraságot, nem kell félned tőle: egyenes ember! De a Prozorovszkijaktól óvakodj.

— Magam is tudom.

— Hé, Kraszuljin, Jaranyec! Hív az atamán.

Csikmáz hangjára belépett két vitéz: a szélesvállú tömzsi Jaranyec meg a hosszú, retekfejű, magas, keszeg, vörös Kraszuljin.

— Ádj még kupákat, Lazunka!

— Igyunk Sztyepán Tyimofejevics egészségére!

— Gyüjts erőt, atamán, és mielőbb gyere Asztrahányba, törvényt ülni a vajdák felett.

— Eleget basáskodtak már, eleget korbácsoltattak bennünket az idegenekkel!

— Sanyargatják a sztreljeceket!

— A sztreljecek mind a te híveid, egy szavadra cserben hagyják a cárt.

— Sztyepán apánk hamar összetoborozza azt az erőt, ami kell: sokan jönnek hozzá a cédulákra, sokan meg hallomásra... Hallottam, Sztyepán Tyimofejevics — fordult Csikmáz Rázinhoz — Bajusz Vaszjka kozákcsapatot vezet idefelé. Nem messzire látták őket. A kozákok után meg kalmükök jönnek — számos telepek. Mind hozzád igyekszik. Nem sokáig nyög már Asztrahány a vajdák igája alatt. Csak neki kell vágni!

— Elmondom, mi a szándékom, sólymaim! A lófarkat, a zászlókat, azokat a pattantyukat, amikre úgy sincs szükségem, meg a perzsa foglyokat odaadtam a vajdának. Most az egygyesség szerint követeket küldök a cárhoz, hogy hódolattal kér-

jenek bocsánatot. Előre tudom: a cár a bojárok markában van, a bojárok meg nem tűrik, hogy a cár megbocsássa amit ellene vétettünk. Dehát ki kell próbálni minden utat-módot. Ha a cár felkoncoltatja, vagy bántalmazza embereimet, akkor lecsapok a városra! Hűségesen szolgáljatok engem, lassacskán, titokban ingereljétek a vajdák ellen azokat a sztreljeceket, akikre szükségünk van, hogy bevegyük Asztrahányt. Én még több cédulát osztok szét és megtanítom a fegyverforgatásra azokat, akik hozzám pártolnak.

— Így lesz jól, Sztyepán Tyimofejevics! — mondta Csikmáz.

— Követjük a szavad, apánk. Esküszünk, hogy így teszünk! — tette hozzá Kraszuljin.

Jaranyec dühösen megrázta öklét.

— Megfizetünk a vajdáknak meg a poggyacsijeknek minden gazságukért.

— Légy nyugodt, Sztyepán Tyimofejevics! Mindhalálig híveid maradunk!

— Jól van, sólymaim!

A sztreljecek elmentek. A távolban feketéllő külváros házai eltakarták alakjukat. Kék a felhőtlen ég. A Volgán túlról, a krimi oldalról mind szélesebben és fényesebben ömlöttek el a végtelen tágas csupasz síkságon a felkelő hold arany sugarai.

4.

Ugyanazon az éjszakán öt kozákot hívott össze sátrába Rázin.

— Hatot ígértem a vajdának, de nem tudom, kit válasszak hatodiknak.

— Küldj engem, apánk! — mondta Lazunka.

— Szeretem, Lazunka, mikor magadtól jössz és unszolás nélkül állsz szolgálatomra ... Azt is szeretem, hogy mindig jó tanácsot adsz ...

— Hamar visszajövök én, atamán!

— Még meggondolom. Üljetek le, sólymaim! — A kozákok letanyáztak. — Lázár Tyimofejev — fordult Rázin egy ravaszszemű, élemedett, ösztövér kozákhoz — te ismered a dürgést. Azért küldelek, hogy nyitva tarsd a szemed, füled, hallgasd ki, mit beszélnek útközben a sztreljec-kapitányok. Mihelyt megszi-

matolod, hogy baj fenyeget benneteket — fuss Asztrahányba! Ha a Don lesz közelebb — oda. A Don nem adja ki a menekülteket.

— Majd meglátom, atamán!

— Máskor is így tegyetek, ha börtönszagot éreztek, szaladjon ki-ki ahogy az ina bírja... Ismerem a bojárokat, mézesmázos szóval hívják — és gyalázatba viszik az embert... Akár kozák, akár muzsik — az nekik nem ember, csak barom, mint amelyik a földet szántja, meg tejével, húsával táplálja őket. Most igyátok ki még a szent János poharát, aztán induljatok útnak. Lazunka! Tölts bort a követeknek!

Kiitták a bort.

— Kászolódj, Lazunka! — folytatta Rázin, mig odalesztek, Vologzsenyin apóval, az igriccel ütöm agyon az időt.

A követ kozákok elmentek.

Miért kívánkozol Moszkvába, bojárfi?

— Szeretném látni a menyasszonyomat! Lehet, hogy már máshoz erőltették! Az anyámmal is jó volna találkozni... Nagyon szeretem...

— Ki nem szereti az anyját? De én nem is emlékszem az anyámra... Ne felejtsd el, Moszkvában a cár költségén tartják a követségbe érkezett kozákokat. Borral, méhsörrel és árpasörrel itatják, fogadóba szállásolják, de külön parancs nélkül nem engedik őket sehova... Télen szánfogatot adnak az fő követeknek... Én annakidején semmibe se vettem a cár vendégszeretetét, átmásztam a kerítésen, kikerültem a követségnél strázsáló lövészeket és vendégségben ettem-ittam. Neked is azt tanácsolom, ne szállj meg strázsált házban... Különben gondolnak egy bolondot és elcsípnek, mint kotlót a tojásán... A Sztreljeckája nevű külső városban, a hídtól jobbkézt versztnyire, egy régi tűzvész helyén, földkunyhóhoz hasonlatos házikóban lakik egy asszony. Irinyicának hívják. Keresd meg. Ha otthon szűk lesz a négy fal, ő majd elbújtat. Óvakodj a poroszlóktól... Rólam mondj el neki mindent, beszélhetsz a herceglányról is, megérti... Szerfelett szeret engem — rokonánál rokonabbnak tartand téged is. Nem tudom, él-e még az a vén hőbörgős. Nagyon öreg volt már... Bizonyára meghalt... Bölcs írástudó vala, szűntelen az istent kereste... Vedd ami kell és siess: a kozákok, ládd, már nyeregben ülnek... Ha el akarnak fogni, nyargalj ide!

— Jó egészséget, apánk! Isten veled, Sztyepán Tyimofejevics!

— Aztán kísértésbe ne ess, ha cári szolgálattal kínálgatnak.

Rázin még egyszer megölelte Lazunkát a hosszú út előtt és kikisérte a sátorból. A Volgán túlra feketén terpeszkedett rá az éjszaka. Sürgés-forgás, keréknyikorgás hallatszott: a homályos holdfényben kirgiz-táborok költöztek máshová, idehallatszott kiáltozásuk.

— Zsakszi![1]

— Bujarda![2]

— Bár![3]

— Bár!

Rázin hallgatódzott, igyekezett megérteni a pusztai emberek messzibe haló kiáltásait: nem hiába járt köztük fiatal korában a doni sereg küldötteként. Az atamán magas homlokát egy redővel több szelte át. Eszébe jutott a régmult. Életében először villant át lelkén az enyhe sajnálkozás, hogy zsenge kora óta nem ismert nyugtot: lovon vagy csolnakon, de mindig harcban, csetepatéban forgott.

»Kimondhatatlanul nehéz vagy, emberi sors! — gondolta sátrába menet. — Szabadság és rabság, gazdagság és becsület, mind tömérdek vérbe kerül... Asztalnál lakomázol, ékes beszéddel bűvölgetnek, odakint meg köszörülik a bárdot, hogy lecsapjak a nyakad...«

5.

Az ezerhangú Asztrahány vegyes nyelven locsog. Tűz a nap. Fojt a hőség, mint kánikulában. Az emberek tülekednek, szidják egymást, zsibonganak az örmények, buharaiak és perzsák kőboltjai közt. A tömeg az utcákra tódul a piacról. Az utcák során kőbástyák, templomok, eszterhás oszlopos grádicsos faházak állnak.

A templomok előtt fekélyes koldusok fetrengenek félmeztelenül vagy daróc condrákban. Eltanulták a moszkvai szokást, vontatottan, éneklő hangon kunyerálnak:

[1] Jól
[2] Itt!
[3] Igen! — *Csapigin jegyzetei.*

— Az istenért, Krisztusért, a nagy uralkodóért — könyörüljetek rajtunk egy kis alamizsnával, ó, igazhitű keresztények.

Jóllehet épp igazhitű keresztény akad a legkevesebb.

A piactér sarkában szürke kínzótorony emelkedik. Keskeny ablakaiból kiáltás, sikoly, hörgés és ima száll ki a térre. A tömeggel összeőgyeledett kozákok, akiket csak dús ruhájukról, aranybojtos kucsmájukról ismerni meg, rosszallóan mondják:

— Az ördög tornyában mindig azt a nótát fújják a magunkszőrűek.

A sztreljecek irigykedve nézegetik a cifra kozákokat.

— Ez a divat most, tetvérek, egész Oroszhonban — dörmögik a kozákok oldalán. — Ahány városba bekukkantasz mindegyikben ezt zengedezik... Ahol kínzótorony nincs, ott a kínzókamara lát törvényt, de az üvöltés ugyanaz!

— A vajda minden ítélőszéke vérfürdő!

Rázin kék ujjasban halad a jeszaulok élén. Ujjasán gyémántgombok sziporkáznak. Kucsmáját bojtos brokát sávokkal tekerték keresztül. A bojtok végén drágakövek tündöklenek. Háta, válla minden mozdulatára szikrát hány az arany szablyalánc. Ha az atamán magától meg nem szólít valakit — testőrei senkit sem cresztenek a közelébe. A jeszaulok pénzt osztogatnak a szegényeknek.

— Adjon az isten az atamánnak megannyi kincset, hírnevet! — hálálkodtak a szegények, mikor sűrű keresztvetések közepette elfogadták az adományt.

— Fényességes atamán! — kiáltják a lázárok. — Isten nevében adj az isten házát lakó koldusoknak...

— Ó segíts mirajtunk! ...

— Adjatok nekik, jeszaulok!

Mind több és több a koldus, mintha lázárokon kívül nem is volna más ebben a széltében, hosszában beépített, portékával telehalmozott dúsgazdag városban. Egy toprongyos kamasz ugyancsak alamizsnáért nyújtja kezét.

— Ehetném! Anyámat elfogták, kínozni vitték...

— Miért kínozzák az anyádat, fiú?

— Káromolta a cárt — így mondták nekem...

— Adjatok a sihedernek! Hadd szidja ő is a cárt, de minél fertelmesebben.

Rázin legyint egyet és gyorsan tovább megy.

A téren a kőraktárak, bódésorok között martalékot és ruha-

nemüt kótyavetyélnek a leghátul ténfergő kozákok. A kozákok kezéből a kalmárok kezébe vándorolnak át a keleti öltözékek, brokát, selyemvégek, aranyláncok és más ékszerek. A magas feketesapkás, bársonyköntösű örmények fürgén kapkodják szét a perzsa jószágot. Egy sárga arcú, ijedt szemű örmény, fejét rázva, rekedten kiabálja honfitársai felé:

— Gharkavor-e phahel aisztergic, cahelu hetevic men k tala nen![1]

Kinevetik, köpködnek felé és köntösük zsebét csapkodják a többiek.

— Akszarjanc, incsesz vahum? Menk ait martkanceric k gharusztanank![2]

Sok kozák — miután elitta Asztrahány cári korcsmáiban a prédáért kapott rubeleket — eladja magáról a drága ruhát, a tömeg csípős élcei közepette ott helyben felránt egy-egy tetves condrát, amit potomáron vett a templomos lázároktól. Megesik, hogy boltból vásárolják meg a lábtörlőnek használt, eldobni való rongyokat. A kisebb-nagyobb legyek rátapadnak a bronzszínben ragyogó hatalmas izzadt testekre, vagy a sósvíztől felduzzadt, pőre szörnyetegekre, vagy a hidegrázta csontvázakra.

— Hát ha ló nincs, a szamár is jó! — vigasztalták magukat a kozákok.

— A kozáknak mindegy: bársony helyett darócba búvik!

— Felső ruhát majd ád az atamán, az alsó meg úgyis szétreped a harcban.

— Úgyis melegem volt! Ruha nélkül könnyebb!

Keskeny, ferdeszemű, kiálló pofacsontú emberek egész sora tolong körülöttünk színehagyott csalmában, tarka sipkában. Mind a kozákokra néznek. Mohón csillog fekete szemük és vigyorgó szájukból kivillan fehér foguk.

— Most aztán az Edil[3] folyóra megyünk?

— A Volgára! Mit beszélsz itt Edilről?

— Nekünk már csak Edil folyó!

— Hová, kozák? Miért hívtátok Asztrahányba a bulgár[4] tatárokat?

— Hazudsz! Azok kalmükök.

[1] Eladják, aztán visszarabolják tőlünk (örményül). — *Csapigin.*

[2] Mitől félsz? Belőlük gazdagszunk meg! (Örményül.) — *Csapigin.*

[3] A Volgát értik alatta. Uralaltáji nyelveken: Edil, Etil, Itil, Etel v. ö. Etele, Attila. — *A ford.*

[4] Nem a bolgárokról, hanem az őshazában, a Volga táján maradt rokonaikról van szó. — *A ford.*

— Bulgár rossz, gonosz, nem mi hitünk, nem muhamet... Bulgár bálványt imádja!

— Az atamánhoz mindenféle nép özönlik! Neki mindenféle hit jó...

— Akcsa barabisz, kozák?[1]

— Van pénz: perzsa abaszi, sajka, tallér, amit akarsz.

— Megveszed? Olcsó. Mi hitünk tiltja vaddisznó enni, parancsolja görögdinnye enni...

— Nem kell disznó: ehettek lovat!

— Fogd a pénzt, jobb a vadkan.

A kozákok nem kérdezik az árát, potomáron cipelik táborukba az elejtett vadkanokat.

6.

A faragványos, tágas faház lépcsőjén a színes tarka ablaktáblák előtt áll Szemjon Ljvov, a vígkedélyű, barátságos vajda és vörhenyes, kondor szakállát simogatja. Testhezálló kaftánja nyitva. Alatta gyöngyhímes sárga selyeming, mely aranyosan csillog a napon.

— Kerülj beljebb, kedves vendég, lakomára várlak. Végre együtt szegünk kenyeret.

— Megyek, Szemjon herceg! Senki máshoz, csak hozzád. Csupán egy gondolat bánt engemet!...

— Mi bánt, Sztyepán Tyimofejevics?

— Ládd, nem szoktam vajdáknál vendégeskedni, mert csak a mézes madzagot rángatják el az orrom előtt. Nem fogadnak asztaluk mellé, már pedig restellek korgó gyomorral hazaténferegni.

— Hát én — ha hívtalak — fogadlak is. És nem is asztal mellé — asztalfőre ültetlek.

— Köszönet érte! Ime, ajándékom! — Rázin hátrafordult egy kozákhoz: — Adszi Vasziljij!

Átvette a kozáktól a cobolyprémes aranybrokát subát, a grádicsra lépett és a vajda vállára borította.

— Viseld egészséggel, de többet ne kérj! Én állom a szavam...

— Nem jó, nem jó! Sztyepán Tyimofejevics.

Rázin elkomorodott.

[1] Van pénz, kozák? (Tatárul.) — *Csapigin.*

— Hátha neked ez a ruha sem jó, Szemjon herceg, akkor jobb nincs!

— Dehogy! A suba csodaszép! Ez aztán suba! De látod, atamán, összecsődült a nép. Bizonyára köztük vannak Prozorovszkij emberei is. Mi lesz, ha beárulnak? Mi lesz, ha Moszkvába küldenek jelentést ellenem?

— Miért jelentene fel Prozorovszkij, Szemjon herceg? Hisz ő is kapott tőlem ajándékot! Nem te vagy az egyetlen...

— De tudod, hogy milyen szörnyű a bojárok mohósága, Sztyepán!

— Majd még meggondolom... Hátha nem is lesz ideje, hogy feljelentsen.

— Jaj nem szabad így beszélni, vitéz atamán. Gyerünk a terembe, üljünk a lakoma mellé, akkor majd a nép se bámul bennünket.

7.

A sok szövétnek nappali fénnyel árasztotta el Prozorovszkij vajda nagy termét. Ő maga Rázin ajándékozta, vadonatúj aranybrokát, korcos kaftánban áll a szála közepén. Cselédei bort, méhsört és vodkát töltögetnek az ezüst serlegekbe. Valahányszor kinyílik a cselédszobákba szolgáló ajtó, a grádicson ezüst- és óntálakkal sürgő-forgó szolgákat lehet látni. A vajda sorban odamegy az étekfogások alatt roskadozó asztalokhoz, rangsor szerint átnyujtja vendégeinek az itallal teli serleget. Minden vendég övig meghajol a gazdának, mikor átveszi a serleget. Az idegenek között az asztalnál ül a vajda öccse, Mihajil Szemjonovics Prozorovszkij is és részeg fővel magasztaló szavakat kiabál bátyjának. Az oldalsó ablakok közötti, ezüstneműekkel tele pohárszék mellett fekete bársonyruhás, ősz udvarmester és két szűkszabású kék taláros szolga áll. Pontosan megszámolva adják ki az asztali ezüst edényeket, kupákat azoknak a vendégeknek, akiknek szükségük van rá. A kijárathoz közel, a terem egyik szögletében egy szolga elnyújtott dalokat játszik a kézi orgonán: egy nagy lábas ládán. Az orgona rotyog és tremolál. A német, angol és holland hadfiak hangja hamisan hasít a zenébe: vitatkoznak, dicsőítik a házigazdát. Kis tálakból, puszta kézzel esznek. Az asztalnok és két szolga ezüst bográccsal járja körül az asztalokat és lapátformájú arany kanállal rak még a fogásokból a vendégek tálaira.

— Egészségedre, vitéz herceg!

— Sokáig éljen a vajda, erőben-egészségben és dús gazdagságban!

— Köszönöm, drága vendégeim, egyetek egészséggel, szolgáljátok becsülettel a cárt és akkor az uralkodó kegye bőven háramlik rátok.

— Boldogok vagyunk, hogy szolgálhatjuk őt.

A vajda végighordozza vendégein fátyolos tekintetű szemét. Prozorovszkij szeme zöldesnek látszott a fáklya világánál. Arca megványadt. Hosszú szakálla közt mintha még több ősz szál fehérlene. A herceg kedvetlen, tünődő.

— Ülj le már, Iván Szemjonovics bátyám! Csak töröd magad és meg se kóstolod az ételt.

— Igen, igen, kapitány! Helyet a hercegnek és vajdának!

— Setzt er sich és örvendeztesse meg unsern Blick.[1]

Az orgonazenébe kürtszó vegyült. A rezesbanda muzsikája közepette alig lehetett hallani a vendégek hangját. Az orgona elhallgatott. De a kürtösökhöz síposok csatlakoztak. A zeneszóra csakúgy rezgett a zöldes, hólyagos üveg az ablakrámákban. Iván herceg csak nem régen cserélte ki a macskaüveget. A vendégek lócáit szőnyegekkel takarták le. Az egyik szőnyeges padra felugrott egy gólyalábú, cingár német, a szűk szabású, sötétkék mundért viselő Viderosz kapitány. A vajda az imént töltötte tele a kapitány serlegét szeszes méhsörrel. Viderosz kiabál. A nehéz kupa meg-megbillen hosszú, vékony kezében, melyre szorosan tapad a szűk ruhaujj. A sűrű méhsör nagy cseppekben löttyen ki a billikomból a szőnyegre meg a kapatos vendégek fejére. A muzsikások pufók arccal fújják a trombitákat. Süvítve felelnek rá a sípok. A kapitány erőlködve hadonászik szabad kezével és torkaszakadtából kiabál, hogy bíborvörösre válik az arca. Gyér rőt bajusza szétzilálódik.

— Músik, csend! En mondok beszéd! Kapitäne, mind idehallgass!

A zene elhallgatott.

A kapitány letörölte homlokáról a verítéket egy nagy zsebkendővel, keskeny fején csapzottan meredezett a lenszőke haj. Magas hangon rikácsolva folytatta:

— Külföldiek! Szóm lesz hozzátok, németek, hollandok, ángolok... Idegen nyelven kellene beszélni, de én akarok beszélni oroszul, hogy kedves gazdánk, Iván Szemjonovics is megértse...

[1] Üljön le és örvendeztesse meg a mi tekintetünket — *Csapigin.*

Tudok köztetek vannak Leute, die älter sind als ich,[1] mégis felszólok és nágyon kérlek mindenkit engem meghallgatni! Én, Viderosz und Vidrosz, szolgálok orosz cár és mindig akarok meghalni érte... Cár szeret külföldit, külföldi szeret cárt! Kérlek Deutsche[2], ti is szolgáljatok orosz cárt életetek végéig... Látom: lieber[3] gazdánk, Iván Szemjonovics vojvoda ist nicht heiter[4]. Valamiért el van gondolkozva! Asztrahány alatt letelepedett Rászin betyár kozák, ó du lieber Himmel![5] Ez van egy nagy csapás, és én mint zoldát és mint stratég, jól tudok, hogy ő nágyon veszélyes és ellene kell megerősíteni Stadt Asztrahány. Azt is tudok, sok vad Volk[6] csődült Asztrahányhoz. Rászin geheim ruft[7] an Volgántúli sztyepekről vadakat és rabszolgákat. Ő ígérte nekik, Sclaven:[8] nekik adja uraságok, bojárok birtokát. Tudok: kozák und Räuber[9] — egy szó: egyet jelent és ha nem ma, akkor morgen[10] ezek a kozákok kirabolják volgai kalmárnépet. Orosz muzsik mindig rabszolga volt, ném is lehet más, úr nélkül élni nem tudja, er ist schmutzig und ungebildet.[11] Muzsik mint féreg vájkálja földben és trágyában, szerezve magának táplálékot, gyüjtve urának aranyat... Wir, edle Deutsche und andere Ausländer,[12] nem mehetünk együtt rabszolgákkal. Én tudom, hogy ti edle Kapitäne,[13] nem mentek rabszolgákkal, mégis intek mindenkit, hogy közületek valaki wäre nicht verführt von Räubern.[14] Mindnyájan tudtok, edle Kapitäne, hogy aki Hand in Hand megy csőcselékkel, elpusztul.[15] Das ist Schicksal[16] római Mariusé és más nemeseké, kik rabszolgák tömegével együtt haladtak. Nekünk becsület parancsolja mindig cárral, bojárral menni. Es lebe hoch unser Bund der Ausländer![17] Legyünk erő-

[1] Nálam idősebb emberek.
[2] Németek.
[3] Kedves.
[4] Rosszkedvű.
[5] Ó, egek.
[6] Nép.
[7] Titokban hivatja
[8] Rabszolgáknak.
[9] Kozák és rabló.
[10] Holnap.
[11] Piszkos és műveletlen.
[12] Mi nemes németek és más külföldiek
[13] Nemes kapitányok.
[14] El ne csaljanak a rablók.
[15] Kézen fogva.
[16] Ez lett a sorsa.
[17] Éljen a mi külföldi-szövetségünk. — *Csapigin jegyzetei.*

sek. A mienk tapfern Krieger[1] nyugtassák meg a vojvoda házigazdát, hadd lássa, hogy mi vagyunk az ő Schutz und Hoffnung.[2] Iszom egészségére hercog Iván Szemjonovicsnak!

— Vivát a vajda!

— Brávó Viderosz!

A kapitány megrázta boglyas fejét, leszállt a padról, felhajtotta méhsörét, meghajolt Prozorovszkijnak és leült.

A vajda magasabban ült, mint a többiek. Felállt, odament Videroszhoz, megölelte és megcsókolta.

— Nemes Viderosz kapitány uram észrevette arcomon, hogy kétségek közt hányódom. Mi itt lakomázunk, Rázin meg egy másik vajdának, Szemjon Ljvov hercegnek vendégszeretetét élvezi! — Szünetet tartott, aztán tompa hangon, még szuszkábban tette hozzá: — A nagy uralkodó parancsa nélkül nem mozdíthatom el Szemjon Ljvovot, ámbátor tudom, hogy házában a lázadás ütött tanyát... Nem tudjuk, mit beszélnek egymással. Az a kapcabetyár atamán számos ajándékokkal halmozá el a vajdát és ki állhat jót azért, hogy Szemjon herceg az ajándékok fejében nem adja el az ellenségnek Asztrahányt. Rázinhoz rengeteg ember özönlött már eddig is. Asztrahányt azonnal meg kell erősíteni, miként a nemes Viderosz kapitány mondá. Erre int engem a szent asztrahányi metropolita is: »Be kell zárni a várost, herceg, meg kell erősíteni, míg nem késő!« Ezek őszentsége szavai!

— Hej, Iván Szemjonovics bátyám! Hát már elfelejtetted, mit mondtál, mikor a betyárok követeit fogadtad palotádban?

— Hát mit mondtam, Mihajlo?

— »Elfogjuk, vasra verjük és Moszkvába küldjük az atamánt... Akkor a kalózoknak nem lesz keresni valójuk Asztrahány alatt.«

— Csakugyan így mondtam, Mihajlo herceg...

— Akár tetszik, akár nem, kedves bátyám, én nekivágok! A magam szakállára! Hisz végre itt van Asztrahányban az a rablo Sztyenyka Rázin. A városban az ingatag lövészeken kivül itt vannak még Ruzsinszkij ezredes lengyel katonái is. Megbízható emberek, tűzön-vízen át követik kapitányaikat. A bátor külföldiek — semmi kétség — hű szolgái nagy uralkodónknak és segítenek nekem, hogy megmentsük Asztrahányt. Örömest tel-

[1] Bátor harcosok.
[2] Támasza és reménye. — *Csapigin.*

jesítem hő óhajodat: elfogom az atamánt és bilincsre verve, erős fedezettel adom át. Bandájáról, arról a muzsik csürhéről, meg azokról a vad kalmükökről beszélni is felesleges; ha elfogjuk zsivány »apjukat« szétszélednek — ki merre lát...

— Eh, Mihajlo Szemjonovics! Hát arra nem gondolsz, hogy Szenyka herceg tudta és beleegyezése nélkül semmit sem tehetünk? Nem hurcolhatjuk el tőle azt a betyárt.

— Ha utunkba áll, magát Szenykát is elfogjuk... Miért lett rablók cinkosa?!

— Ej, Mihajlo öcsém, nem olyan anyámasszony katonája az a Szenyka herceg! Szavára hajt a sztreljec, hozzá húz a kézműves — nem szabad lekicsinyelni az erejét... Másban fő az én fejem: erősítsük meg a várost. Hogy pedig az atamánnal mit tegyünk, azt nem lakoma közben kell meghányni-vetni.

— Azt akarod mondani: nem sikerül? Annyi baj legyen! Majd küldesz a rablónak egy enyhítő levelet: »Részegen cselekedett az öcsém«.

— Menjük, Mihajlo herceg, vigyünk katonákat, gyerünk!...

Mihajil Prozorovszkij előjött az asztal mögül, meghajolt bátyja előtt, odament Videroszhoz, kezet nyujtott a kapitánynak, majd mindketten eltűntek. Lassankint minden külföldi elment a lakomáról. Volt aki meghajlással búcsúzott a házigazdától, de voltak, akik titokban távoztak. A bojárok és városi nemesek tovább dőzsöltek. A házigazda töprengő arccal járkált a teremben, néha az ablakhoz ment és a sötétségbe bámult. A mind feketébbé sürüsödő homályban egymásután gyultak lángra a gyülekező fegyveres csapat fáklyái a kreml[1] mögött, aztán fülsértően megszólalt a riadó jele.

— Mégis csak nekivágnak?! Veszedelmes próbálkozás!

A vajda mécset gyujtatott a sarokban a szentkép előtt, letérdelt és imába merült. A vendégek csendben szétoszlottak. Nem is vettek búcsút a vajdától.

... Szemjon Ljvov herceg fáklyás szolgái között állt a széles, faragott lépcsőn. Sötét kaftánja alatt páncél szikrázott. Fején egyenes csúcsú sisak. Keze a szablya markolatán nyugszik. A lépcső mellett szövétnekek lobognak, fegyveres emberek tolakodnak. Mihajil Prozorovszkij előresiet, felmegy a lépcső közepéig és kivont szablyával megáll. A szél meg-megtépázza fekete szakállát. Villogó szemmel üvölti:

[1] A kreml a moszkvai Oroszországban citadellát, fellegvárt jelentett. Minden nagyobb városnak vagy várnak volt kremlje. — *A ford.*

— Add ki, Szemjon herceg, Sztyenyka Rázint, a tolvajok atamánját.

— Az én házamban nincsenek tolvajok! — feleli Ljvov vajda. Teste tartásán mitsem változtat.

— Ide a tolvajt, Szemjon herceg!

— Mihajlo Szemjonovics herceg! Sztyepán Rázinnak megbocsátá bűneit a nagy uralkodó, kozákjainak szintén. Ezért szégyen gyalázat részeg fővel, fegyveres emberek élén rajtaütni békés házamon, míg az uralkodó el nem rendeli, mi történjék a kozákokkal. Ez a durva önkény: az uralkodó akaratának megsértése... Azt, akinek megbocsátott, mint vendégemet tisztelem és nem engedem, hogy az én házamban az én vendégemet bárki is elfogni merészelje... Nem a mai napon álltam a cár szolgálatába. Életemet nem kímélve küzdöttem a pártütők ellen... Duhajságoddal, durva önkényeddel magad sodrod háborúba a várost, Mihajil herceg!

— Add ki a tolvajt, Szenyka herceg, vagy rád is haddal támadunk, amiért a rablók védelmére kelsz.

— Ha megtámadsz, Mihajlo, védekezni fogunk. Majd elválik, melyikünk kerekedik felül. Az uralkodó majd törvényt lát feletted!

— Páncélingbe bújtál?! Ej, de tetszenek neked a kalózok ajándékai! Hé, katonák!

— Jeszaulok! Vegyétek fel a harcot! Szolgáim és az őrlövészek csatára készen tartják a fegyvert!

Az udvarra berohant egy sebesült katona. Odakiáltott Prozorovszkijnak:

— Fordulj vissza, Mihajlo herceg! A kézművesek ellenünk vonultak, sőt a sztreljecek javarésze is velük tart és ránk lövöldöz.

Az utcán heves csetepaté folyt a sötétben. A kiáltozást elnyomta a puskák ropogása. Ljvov vajda eltűnt a lépcsőről...

A herceg szobájában, gyertyavilágnál sietve szedték le az asztalt a szolgák és biztonságos helyre vitték az ezüst edényeket. Mikor Prozorovszkij emberei megközelítették a lépcsőt és kiabálni kezdtek, Rázin felállt. Egy ideig az ablaknál álldogált, a fáklyák fényét és az udvaron tolongó katonák arcát nézte. Aztán hátratolta kucsmáján a csalmát, kardjához kapott és kiment a szobából. A homályos pitvarban a vajda fogadta az atamánt:

— Csak térj vissza a szobába, vendégem!

— Segíteni akarok, Szemjon herceg! Nem szoktam hozzá, hogy ölbetett kézzel nézzem: hogy verekszik értem a vendéglátó gazdám.

— Elég lesz, ha jeszauljaidat küldöd, neked nem kell beleártanod magad ebbe a csatába, különben szégyen gyalázat háramlik reám.

A vajda felvett egy gyertyát és előreindult. De nem a szobába vezette az atamánt, hanem — lépcsőkön, sötét folyosókon át — a kertbe. A gyertyát elfújta a szél. A vajda koromsötétben botorkált előre, majd erősen belerúgott a fekete palánkba, melynek cölöpei hegyesen meredeztek a csillagos égnek. Kinyílt egy ajtó.

— Bújj ki, atamán! Nyujtsd kezed! Ne feledd el: nem én támadtam rád! Ez a Prozorovszkijnak műve volt... A lakomán megegyeztek, hogy elfognak!

Rázin tapogatva megkereste a vajda kezét és megszorította.

— Kár a szóért, herceg! Mindent látok. tudok. A jeszaulokat is vezesd ki.

— Egy hajuk szála sem görbül meg! Isten áldjon!

A palánkon túl, egy széles fekete sáv mögött, a csipkeszegélyű fal vonalán túl ugyanolyan széles, de homályos szürke szalag ragyogott, mintha tompafényű gyémántokkal szórták volna tele.

— A Volga volna?

Valaki óvatosan átölelte és visszatartotta Rázint.

— Itt árok van, atamán!

— Te vagy az, Csikmáz?

— Én! Mikor meghallottuk a riadót, Fegyka Selugyákkal azonnal munkához láttunk: felvertük a külső várost, mert már előbb megtudtuk, hogy Miska Prozorovszkij az idegen katonákkal el akar fogni téged. Még idejében bekerítettük a katonákat és a sötétségből rájuk puskáztunk, aztán bárddal aprítottuk őket... A mi embereinket nem lehetett látni a sötétben, Prozorovszkij emberei meg mind fáklyát tartottak a kezükben. Híd következik, atamán! Ha átmászol alatta, kijutsz a városból.

— Jól van, Csikmáz! Azt forgatom a fejemben: meg kéne támadni Asztrahányt. Lehet, hogy hamarosan szükségem lesz a segitségedre.

— Alig várjuk már, atamán!

Rázin átmászott a híd homályos visszfénnyel megvilágított, nedves keresztgerendáinak labirintusán.

— Indulj vissza, Prozorovszkij poroszlóinak a keze közé ne kerülj. Nem tévesztem el a partot, magam is kijutok a táborba, menj!

— Szerencsés útat, Sztyepán Tyimofejevics.

8.

A Volga széles síkja sok-sok versztnyire visszatükrözi a csillagokkal teleszórt eget... A föld homályos-szürke... Néha előbukkannak a tatárok kibitkái.[1] Itt-ott lovak feketéllenek, amelyeket éjszakára kicsaptak legelni. A lovak a sötétben óvatosan felfelkapják fekete fejüket és a kibitkák felé húzódnak. A kozákok sátrai szürkén homályolanak. Valahol járőr halad tova...

— Hé, ki az? — hallatszik a halk kiáltás.

— Nyecsaj!

Az atamán nagy sátrának vásznán szétmosódó fényfolt üt át.

— Talán vár a semahai cárnő?

Az atamán nesztelenül lépked, hogy meglesse a perzsa lányt: hogy viselkedik a sátorban, ha magára marad. Arra haladt egy strázsa, megismerte az atamánt. Rázin erősen fülelt a sátrából jövő hangokra.

»Énekel, vagy beszél magában?« — gondolta és a sátorhoz lépett. Kissé felemelte a függönyt és bekukucskált: a ládákon gyertyák égtek. Az atamán helyén: a szőnyegen és a vánkosokon kissé ferde metszésű, kalmük szemű, fekete bujuszú, hórihorgas kozák ül. Sima, fekete haja homlokára és nyakára omlik. A vékony selyeminges herceglány a kozák vállára fekteti meztelen karját és ráhajtja fejét. A perzsa nő mohón hallgatja a kozákot, aki perzsául beszél. Rázin már éppen emelte lábát, hogy belépjen, de aztán lassan visszaengedte.

— Várj, Sztyenyko!

A kozák pipázva magyarázott. Mikor elszívta a dohányt, kivette szájából és kék kaftánja zsebébe dugta a pipát. A hercegnő felé fordította arcát és kérdezett valamit, de a lány nem felelt. Ekkor a kozák körülölelte a lány kócos fejét a balkarjával, melyen a perzsa nő pihent, megcsókolgatta a szemét. Zejneb nem fordult el. Mikor a kozák elengedte, a lány a tarkójára tette

[1] Nomád népek hordozható, szekéren szállítható, sátorszerű lakása. (A magyarban vityillót jelent.) — *A ford.*

mindkét kezét és felfelé nézve sírva fakadt. Ritkán pislogott. Félig suttogva hadart valamit, nyilván panaszkodott. A kozák megsimogatta baljával a herceglány fejét, de Zejneb továbbra is mozdulatlan maradt. A férfi öklével a térdére csapott és valami ismeretlen szót ismételgetett, ahogy az esküt szokták mondani.

»Na ezek szépen összeszürték a levet!« — csengett fülében amit sok évvel ezelőtt Moszkvában Irinyica házában mondott az öreg bolond. »Hát igen, szépen összeszürték!« — felelt magában a távoli hangra.

Félrelebbentette a függönyt és belépett a sátorba. A kozák gyorsan talpraugrott, de a herceglány meg se moccant. Nem is nézett az atamánra, ugyanúgy ült tovább, tarkójára tett kézzel.

— Menj ki, Zejneb!

A perzsa nő megértette gazdájának sokszor hallott parancsát és eltűnt, mintha ott sem lett volna. A kozák köszönt és kezet nyujtott. Rázin nem szorította meg a jövevény kezét. Leült a helyére. Ültében kinyitotta a legközelebbi ládát, elővett egy boroskorsót és teleöntötte a két ezüstkupát.

— Ülj le, Lavrejev — igyál.

Bajusz Vaszjka letelepedett és a kupáért nyult.

— Roppant vágyódik haza — mondta. — El kellene bocsátani: ilyen szabad madarat úgy sem lehet kalickához szoktatni.

— Nem én ejtettem foglyul, Vasziljij. Petra Mokejev szerezte nekem ezt a hercegnőt. Ha elengedem, feledésbe vész Mokejev emléke, pedig hogy' szerettem!... Igyál! Igaz: az is eszembe juttatja, hogy épp a Volgán találkoztam vele. Talán a Volgát kellene megkérdezni helyette, hogy mit cselekedjünk.

Bajusz Vaszjka kiürítette kupáját és egyszerűen, szerényen beszélni kezdett.

— Elfoglaltam a számodra Cáricint, atamán... Arra vonultam a kozákokkal és tábort vertem a város alatt. A cáriciniak bezárkóztak: azt gyanították, te mégy ellenük. Később azt kérdezgették, merre jársz. Azt mondtam: »Rázin kalmük földre ment portyázni.« Ahogy elbeszélgettünk, látták: békességes emberek vagyunk; attól fogva kijártak a Volgára vízért. Ilyenkor kívül-belül őrséget állítottak a kapuhoz, hogy a kozákok rajtaütéssel be ne vegyék a várost... Szigorúan a kozákok lelkére kötöttem: »Egy ujjal se nyuljanak hozzájuk!« Többször is szóba elegyedtem a kézművesekkel, becsületesen kereskedtünk a kalmárokkal — megszoktak bennünket... Vodkával, ukrán méhsörrel itattam őket — kitört belőlük a panasz: mocskolták a

vajdát. »Hát akkor végezzetek azzal a gonosztevővel!«— piszkáltam őket!

— Igyál, Vasziljij!

— Vezessetek be bennünket a városba, ha magatok nem birtok a vajda fogdmegeivel. A várost nem bántjuk... Titokban kihoztak egy pópát, megesküdtem, hogy a városban nem teszünk kárt. Éjjel szétzavarták az őrséget, a kapuról leverték a zárat és beengedtek bennünket. Tyimoha Turgenyevet, a vajdát felhúztuk. A sztreljeckapitányok Cáricin ellen vezették a lövészeket, de mi ágyútüzet zúdítottunk a nyakukba a falról. Amelyik kapitány meg nem adta magát, azt vagy a Volgába fojtottuk, vagy felakasztottuk.

— Derék, Vasziljij! Csak Asztrahányt kell még elfoglalni, akkor lesz mivel kihúzni a telet. Csak az nem tetszik nekem, hogy perzsa földre akarod küldeni a lányt. Ha egyedül útnak eresztjük, megint csak foglyul ejtik a kalmükök, vagy még inkább a lezgek...

— Egyedül nem is lehet elengedni, atamán!

— De ha te vele mégy, hol találok olyan dalját, mint te vagy? Kevés vitéz maradt: Szergej Rjasban pusztult el, Iván Szerebrjákovot meg Petrát a sah végeztette ki. Most te is idegenbe akarsz menni... Csak gondold meg! Özönlik ugyan hozzánk a nép, de javarésze pór, nem tanulta a fegyverforgatást, csak fejszével, ijjal meg nyillal tud bánni.. Pedig még kemény harcok állnak előttünk, mindig nem bujthatjuk fel a kézműveseket a vajdák ellen. A cárnak meg a vajdáknak külországi pattantyúsaik, kapitányaik meg tüzvetőik vagynak. Haditudományuk is külországi: sok új fogást ismernek. El kell lesni tőlük, hogy teljesíthessük fogadalmunkat: Moszkvában a cár palotájában cafatokká tépünk minden feljelentő levelet, a nép válláról meg levesszük a földesurak jármát!

— Tudom, atamán! Nagy fába vágtuk a fejszénket...

— Hát nem könnyű a dolog, de ha már nekifogtunk, meghátrálni nem szabad... Tömegével jön hozzánk a nép és sürgetve várja, mikor látunk már munkához! Te meg Perzsiába akarsz menni ezzel az asszonyi állattal. Ott majd nyilván átfested magad: perzsává vedlesz.

— Nem titkolom, Sztyepán apánk: annyira megsajnáltam, hogy szavamat adtam — hazaviszem Perzsiába...

— Szavadat adtad!... Hát rólam megfeledkeztél? Mégis csak én vagyok a fogoly gazdája... Tudván tudod, hogy az atamánt mindig külön préda illeti, azt választja, ami neki tetszik.

Az ő martalékára senki sem meri kinyujtani a kezét. Emberemlékezet óta így van ez: a legdrágább az atamáné! Te is fogadott testvérem vagy, mint Szergej. Ő — mikor kellett — életét adta érettem. Én is gondolkodás nélkül a halálba mentem volna érte. Ebben vagyon a mi erőnk... De te nem olyan vagy. Kiütközik belőled az idegen természet: nem hiába török nő volt az anyád...

— Nem török nő, Sztyepán apánk, perzsa asszony... Megtanított engem még szúrát énekelni is és ha az apám nem lett volna, akkor én ma mohamedán vagyok...

— Ez a bökkenő — idegen vagy!

— Úgy gondoltam, atamán, hogy nekem adod a lányt, mint testvérednek. Ő meg én jól megértjük egymást... Egymás mellett a helyünk! Ne haragudj meg a szóért — téged nem szeret...

— Nem is a hercegnőt sajnálom én! Én sem szeretem őt. Csak az fájna, hogy elveszítem egy vitéz emberemet is. Mert te se félsz semmitől, felveszed a harcot bárkivel, ugyanolyan bátor vagy, mint Szergej. Ha én kidőlök, jó atamán lesz belőled, nem ügyetlenkeded el a dolgot...

— Add nekem a perzsa lányt, apánk! Szeretem. Ha agyonütsz is megmondom: beleszerettem.

— Ismered már a sátrak közt a járást?

— Ismerem.

— Menj! Ha elhaladsz Sztyepán Naumov sátra mellett — ott áll a szik szélén — küldd ide Sztyepánt.

— Isten áldjon, Tyimofejevics!

9.

Rázin mélyen gondolataiba merült, üldögélt. Könyökét térdének támasztotta. Nagy kezével göndör fürtjei közt turkált. Mellé ült hasonmása, a második Rázin. Szakasztott olyan volt, mint az atamán, csak görnyedtebben tartotta a hátát, meg a válla volt kissé keskenyebb.

— Itt vagyok, apánk — szólalt meg és megérintette az atamán könyökét.

— Jól van, Sztyepán... — Rázin feltette kucsmáját, megrázta a fejét, erős méhsörrel teletöltött két kancsót, az egyiket kiitta, a másikat odakínálta jeszauljának.

— Igyál, Sztyepán Tyimofejevics atamán!

— Micsoda?! Én Sztyepán Naumovics vagyok, apánk!

Rázin makacsul ismételte:

— Te Sztyepán Tyimofejevics vagy, tudd meg!

— Mi lelt apánk?! Hős vitéz jött a táborba, Bajusz Vaszjka. Ezernyi kozákot hozott. Úgy beszélik, idejövet bevette Cáricint. Nap mint nap gyarapszik erőd, terjed híred-neved, mégis alig ismerni rád, olyan bánatos a képed.

— Azt hitted, meghibbantam? Nem jeszaul. Elmondom, mit akarok. A magam ruháiába öltöztetlek, kezedbe adom azt a fokost, amit nagyon sok kozák ismer, fejedbe teszem ezt az aranybojtos, csalmás kucsmát és — nagy ceremóniával te indulsz helyettem a Donhoz. Utánad erednek a cár kopói és azt jelentik majd a cárnak, meg a bojároknak: »Sztyenka Rázin a Donnál időzik!« Én meg itt maradok, jeszauli ruhát öltök, korcos kaftánt hordok, derekamra korbácsot csatolok. A buzogányomat odaadom neked... Ha kell, leberetválom a szakállamat, nem olyan az, mint a fej, majd nő helyette új. Csak bizalmas embereim tudják majd, hogy én vagyok az atamán, a köznép előtt csak az atamán jeszaulja leszek... Ládd, a cárevicsről az a hír járja, hogy az atamánhoz szökött a cár meg a bojárok elől. Ez nekünk éppen kapóra jön. Én még meg is akarom toldani ezt a mende-mondát. Fekete posztóval bevonattam egy folyami gályát, fekete csuhában ráültettem egy kiugrott papot, aki hasonlít Nyikonhoz, a volt pátriárkához. Nyikont még pátriárka korában láttam egyszer Moszkvában: az én papom szakálla, képe szakasztott olyan, mintha maga Nyikon lenne. Nagy kereszt lóg a mellén. Kell is az ördögnek az a Nyikon! De egy kicsit tódítani kell a mendemondát... Ha majd úgy esik sorja, látogasd meg az igazi Nyikont, keresd fel a Ferapontov monostorban, kérdezd meg tőle, nem haragszik-é a bojárokra. Az volna csak a jó, ha őt is a mi pártunkra vonhatnánk. Egész Oroszhon apraja-nagyja mögénk állna. Még az asszonyok is. De nem: érzi a szívem, meg hallottam is, hogy lelohadt az öreg haragja. A bojárok, a cárék, meg a cár körül lebzselő cudarok mindent összehazudoznak, hol ilyen, hol olyan pletykát eresztenek a nép közé, hát akkor mi is hazudni fogunk.

— Hirtelenjében nem értettelek meg az imént, atamán... De most látom, hogy ügyes a számításod...

— Hallgasd csak tovább. Az ágyúk egy részét a gályák üregébe dugjuk, beszórjuk csepűvel meg szalmával. Azokra meg, amiket nem lehet elrejteni, azt mondod a vajdának: »Ezek az

ágyúk kellenek, hogy védekezhessünk a vadnépek ellen, ha Cáricinból majd szárazföldön megyünk át a Donra. Magaddal viszed a folyami gályákat, a laposfenekű sajkákat és a csolnakokat. Evezőseid lesznek bőven: sok muzsik csődült ide... Csak egy a baj, jeszaul: a mi harcosaink mind darócruhás, bocskoros pórok, akik egyszál fejszével jöttek. Puskával nem tudnak bánni — a bojárok, földesurak megtiltották, hogy puskát vegyenek a kezükbe. Talán soha nem is látták, hogy kell célozni, meg hogy kell elsütni a fegyvert. Megtanítanánk őket, de ládd, a bojárok nem hagynak rá időt... Egye meg a fene őket! Csak a ti fejeteket sajnálom, a magamét már úgyis rászántam... Ha a Volgán felfelé haladsz és vasravert sztreljecekkel, vagy katonákkal találkozol, verd le róluk a bilincset és csalogasd magadhoz őket. Mindenki kincset ér,aki ért a puskához. Majd meglátod: a rabok maguktól szaladnak a gályádra... Ha megérkezel a Donra, Cserkasszkban ne mutatkozz a meglett kozákok előtt. Sokan gyermekkorom óta ismernek engem. Állj meg ott, ahol a Donyec a Donba ömlik. Kagalnyickája meg Vegyernyikovája közt van egy nagy sziget. Ott üsd fel a sátrad, azonnal építtess földvárat, árokkal vétesd körül, gerendákból rakass mellvédeket. Ott igazán hasznát veheted a fejszés pórnak. Embered lesz elég. Ha a kalmárok Cserkasszk felé tartanak a portékával, állítsd meg őket. Nyiss piacot nekik a szigeten, vedd meg minden gabonájukat. Hogy ki ne fogjon rajtatok az éhség, építs magtárakat, öntsd oda a szemet, vegyél annyit, hogy jusson is, maradjon is. Cserkasszkba küldj be egy megbízható embert, hívd magadhoz a feleségemet meg a gyermekeket. Frolka, az öcsém, Lavrejevvel indult útnak, de valahol elakadt, még mindig nem ért ide... Oljenának mondd el, mi az igazság. A gyermekek nem ismernek engem — apjuknak tartandanak téged. Mások előtt becézgesd is őket. Oljena egy szóval sem árul el semmit... A módos kozákoknak, akik majd pénzért küldenek hozzád, adj pénzt, de csak puskaporért meg ólomért. Ne magad fogadd őket, Oljena beszéljen velük. A földvárat ne mutasd meg a módos kozákoknak, ne engedd meg, hogy szétnézzenek az épületek közt... Ha eljön az ideje, magam hajózom Kagalnyikba, te meg titkos úton elillansz onnan. Arra az időre itt Bajusz Vaszjka áll a helyembe. Mihelyt a Donra érsz, azonnal írj Jajikba, hogy a jajikiak szabadítsák ki a börtönből Fjodor Szuknyint: elfogták, mikor hazament Perzsiából. A jajikiak mindig szót fogadnak a Donnak... Én már innen megpróbálom, hogy kiszabadítsam Szuknyint, de te azért csak írjál Jajikba. Mért nem iszol?

— Csak mondd tovább, atamán, hallgatlak! Mikor induljak?

— Nem sok időd van. Majd szólok! Csak a vajda menedéklevelét kell megvárni, hogy senki ne gördítsen akadályt az utadba, Sztyepán Tyimofejevics. Rangosan bocsátunk útnak: még majd a lövészkapitányok is eljönnek búcsúztatni. Magassabb sarkot veress a csizmád alá, én meg bővebb kaftánt csináltatok rád, kitömetem a vállát... A szemöldököd fesd feketére, változtasd el a hangod: csápolj a fokossal és kurjongass... Néha, ha kell, takard el az arcod, hogy fel ne ismerjenek. Ha mese kell a népnek, hát megkapja! Ha cári levelet hoznak, vedd el, tépd szét, lökd a vízbe vagy a tűzbe.

— Túlnagy nekem ez a rang, apánk! Node ha mese, legyen mese... Hehehe...

— Előre megmondom: a rangnál is nagyobb lesz — a hajsza; nyomodba erednek a cári ebek... Vidd az argamánokat is, amiket a cárnak szántak a perzsa kalmárok, vidd a fölös cókmókot, ruhaneműt és kincset is. Cáricinben keresd meg a régi vajdát... Ne öld meg, de lásd el a baját tisztességesen.

— Unkovszkij, apánk, szemfüles ember — ismerem. Most majd ő is megismer engem!

— Menj, Sztyepán! Szemléld meg a strázsát és aludj!

Rázin kikísérte a jeszault a sátorból. Visszatért. Felemelte az oldalsó faragáni szőnyeget. Az alacsony faragott zsámolyon, mint mindig, most is három gyertya égett. A szőnyegre dobált vánkosokon, vékony selyemtakaró alatt aludt a herceglány. Térdig meztelen, karcsú lába, cinóberrel festett körme kilátszott. Finom lábaujjai meg-megmozdultak álmában. Kösöntyűkkel ékes karját feje alá hajtotta. Halvány arca árnyékba fordult. Orcáján éles körvonalú, piros folt izzik. Nehezen, zihálva lélekzik. Rózsaszínű fülecimpájában meg-megrezzen a drága smaragdos násfa, hajlott orrának karimájában a díszkarika helye, behegedt sebhely látszik. A vékony, halványkék selyemtakaró alatt kirajzolódik az álmában meg-megremegő, kétségtelenül beteg leány kimondhatatlanul szép, meztelen alakja. Az atamán keményen megvetette lábát és rántott egy nagyot a szőnyegen. A hatalmas mozdulatra az egész nagy sátor megrendült. Az atamán homlokán lassan kisimultak a redők, nyájasan világolt tekintete, egy percig elnézegette a lányt, míg mellére nem kókadt deresfürtű feje. Aztán megrázta fejét, elfordította arcát és felsóhajtott.

— Nem hiszek a keresztvetésben... Ha hinnék, akkor most keresztet vetnék erre a kis madárra, akit hálóba kerítettek, aki a mi nyelvünkön nem tud megszólalni... Olykor fáj ránézni... Ene-

kel is. És mit énekel? Az én értelmem nem fogja fel, csakúgy, mint a madár dalát. Eh, az ördögbe is! ... Sajnálom Vaszjkát és sajnálom azt az idegen tündért ... Ha kitépi az ember a szívéből, ami fáj, sokkal könnyebbnek érzi magát ...

Az atamán nem oltotta el a világot. Ruhástúl omlott a szőnyegre. Megcsörrent szablyája, megvillant a lánca. A csalmás kucsma legurult fejéről. Rázin horkolni kezdett. Néha abbahagyta a hortyogást, mintha hallgatódznék. Álmában meg-megcsikorgatta a fogát. Odakint kutyák ugattak. A városi ebek távoli ugatással feleltek rá. Aztán mindenki elcsendesedett. Magasan, szinte a csillagos égen, egyenetlen hullámzó kongás hallatszott az asztrahányi székesegyház tornyában, az óramutató szerint, elütötte az éjfelet a templomi őr, aki egyuttal az órára is felügyelt.

Egy! Kettő! Igy egészen nyolcig, ami éjfelet jelzett.[1]

Az atamán sátra mellett a homályban, mint nesztelen árnyék suhant tova a puskás őr. Hallotta, amint a kerekes tatár száklyából[2] valaki dühösen szitkozódva kiabált egy nő után, aki eltűnt a sötétségben:

— Iblisz! Sájtán, sájtán, iblisz![3]

A szitkozódó férfi félig kidugott fejét mint óriási csuklya takarja el a bejárat nemezfüggönye.

10.

A Prikáznája termében három poggyacsij: két fiatal és egy éltesebb — a keskeny, sárga arcú Pjotr Aljekszejev a vajda kedvence ül. Vöröses szőke, gyér haját, mely szorosan simul koponyájára, fekete szíj fogja át. A főnökök meg a segéddeákok nincsenek a teremben. A poggyacsijek előtt egy-egy irat. A fiatalabb poggyacsijeknek hangosan kell minden okmányt olvasniok, de ma áthágták ezt a szabályt, mert nincsenek itt főnökeik. Csak a fiatalabb olvasta fennhangon a magáét, gondosan kiejtett minden szót, mintha maga a vajda előtt olvasna. Arca pirospozsgás, homlokán friss sebhely. Vöröses bajusza alig ütközik. A poggyacsij kihagyásokkal olvasta az iratot.

[1] Hajdanában másképp számították az órákat. Az akkori és a mai számítás közt négy óra a különbség. — *Csapigin.*

[2] A *száklya* szekérre szerelhető nomád sátor: kibitka. Ma kaukázusi házat értenek alatta. — *A ford*

[3] Sátán! Ördög, ördög, sátán! — *Csapigin*

— Vigyázz, Mityka, újra olvastatom veled! — fenyegette Aljekszejev.

A legény rá se hederintett. Folytatta:

»... az a ló átiratott és neki, Pável Matyusinnak aláírás fejében átadatott, hogy ő, Pável, egy asztrahányi éveslövész, Andrjuska Lebegyev meg egy másik lövész, Szenyka Karetnyikov kezessége mellett szállítsa rendeltetési helyére. A két lövész vállalta is a jótállást: kezeskedtek, hogy ő, Pável Matyusin, Asztrahányba szállítja ama paripát Iván Szemjonovics Prozorovszkij vajdának, ha pediglen az a ló elveszne, akkor ő, Pável, megtéríti az árát. A 177-ik esztendő augusztus 3-ik napján Griska Csikmáz asztrahányi lövész felbecsülte azt a lovat, amit Pável Matyusin elvitt. A becsűs becslése szerint harminc altin jár a lóért, meg öt kopek. A ló sárga kanca, sörénye jobbra bukik, nyolc esztendős, baloldalán mély karcolás vagyon.«

Amikor a poggyacsij elolvasta az iratot, jót nyujtózott és nagyot ásított.

— Vess keresztet a szádra, beléd ne bujjon az ördög!

A legény nem válaszolt Aljekszejevnek. Élesre hegyezett tollát bemártotta a szíjon lógó tintatartóba, vastag ujjával hangosan rákattintotta a pléhfödelet, és ezt írta az okmány margójára: »Jaj, de bizsereg a tagom!«

Aljekszejev megragadta a poggyacsij karját.

— Elég volt Mityka. Ne mocskold össze azt az iratot! Vigyázz, kikapsz...

A poggyacsij elrántotta a karját, lerázott a lúdtollból valami maszatot és tovább írta:

»Bigyeredik és munkát kíván...«

— Mért ne írnám, Aljekszejics? Hát ki olvassa el ezt a papírost? Egy asztrahányi lakos: nagynevű nemes elhajtott szegény tatártól egy lovat és nem adta át a vajdának. Majd pénzben kárpótolja. Csak gondold meg: ki ne adna harminc altint egy takaros erős kancáért? A tatár nem mehet panaszra: a szavát nem értjük, írni nem tud, a tatár murzákat meg mind tusznak szedték és Asztrahányba hozták.

— Nagy dolog is! Ha nem hozza azt a lovat, hát nem hozza! De te mit sündörögsz a tatár kibitkák körül? Úgy sejtem, néha útbaejted Rázin kalózait is. Vigyázz legény! A kezembe került a kalózok nehány toborzó levele. Az az írás nagyon hasonlít a te kezed vonásához! Te is javulj meg, Vaszja. Ne firkáld össze az okmányokat... Egyszer már megvertek. Kis híján elcsaptak. Hát csak vigyázz!

A másik poggyacsij az orcáját nyalogatta a nyelve hegyével és tovább rajzolgatott a margóra.

— Nekünk nem adnak rendes iratokat, Pjotr Aljekszejev, a csunyát pedig meg kell szépíteni — felelte — hátha abba is belekukkant valaki.

— No-no, fiúk! Sok baj van veletek! Ha megjönnek a deákok és meglátják, lesz nemulass. Kérdőre vonnak mért mocskoljátok tele trágár szavakkal a kérelmeket. Mért rajzoltok a margóra ocsmány tagokat? Akkor aztán tarthatom a hátam, hisz nekem kell ügyelnem rátok.

— A deákok még csak hagyján, Pjotr Aljekszejev! Az a baj, hogy minden apróságot besúgsz a vajdának... Az volna a kötelességed, ami a mienk: kérvényeket meg ítélőszéki iratokat olvass, de te csak árulkodol ránk. El akarsz pusztítani bennünket.

— Ezt is jelenteni fogom! Dolgozni jöttél ide, hát ne rakoncátlankodj: minden okmány — állami ügy.

— Idehallgass, Mityka! Ma esik meg először, hogy hármasban vagyunk Pjotrral. Döngessük el egy kicsit ezt a jóakarónkat.

— Rajta! Hátha ezentúl nem jártatja a száját.

A legények elvigyorodtak, mind a ketten felugrottak és könyökig felgyűrték sötétkék nankingkaftánuk ujját. Amint felálltak, megreccsent alattuk a pad.

— Nem illik neked ez a hajviselet, Petruska — kiáltotta szikrázó szemmel az a poggyacsij, aki rajzolgatott. — Mi majd máskép fésüljük!

— Nem az utcán vagyunk, hé, legények! A teremben, álladalmi iratok közepette nem szabad verekedni! No, ne bolondozzatok, fiuk!

— Ott verünk meg, ahol alkalom nyílik! Meggyűrjük rajtad egy kicsit ezt a kaftánt, amit a sok besúgásért kaptál!

— Úgy van! Kiverjük belőle a fölös szálakat, ne szúrják az oldalad. Hahaha!

A vajda kedvence az asztal alá bújt.

— Megálljatok, zsiványok! Ez nem piac! Itt nem lehet verekedni. Ezért még számoltok!...

— Szamolunk, de veled, te herceg talpnyalója!

— Rugj bele! Itt mászik.

— Olyan fürge, mint a csík! Mindig elsiklik előlem a piszok.

— No, most megvagy! Kékre, zöldre rugdaljuk a fenekedet. Disznó besugó!

— Csitt csak!

A Prikáznája terem ajtaján ismerősen kopogtak a bot fogantyújával.

— A vajda! Szaladj Mityka, vedd le a reteszt!

A poggyacsij felállította a padlóra döntött padot, asztalhoz ült, széles tenyerével letörölte arcáról a verejtéket. A másik az ajtóhoz indult. A vajda szigorúan és tagoltan kopogott újra. Aljekszejev előmászott, a helyére ült és beletemetkezett irataiba.

— Várj csak te sátán! Most megúsztad, de a hosszú nyelvedért még meglakolsz...

Aljekszejev egy okmányt olvasva, halkan válaszolta:

— Pedig azt sem nyelem le, ami ma történt...

— Ha árulkodni mersz, a pokol fenekére küldünk.

A vajda a semmibe bámult bágyadtfényű szemével, áthaladt a termen, nem vette észre mi történt, nem hallotta a poggyacsijek sugdosását. Bement a szobájába és ráérősen betette maga után az ajtót.

— Aljekszejev! — visszhangzott az egész faépület, mikor Prozorovszkij bentről kikiáltott.

— Igenis!

Az öreg poggyacsij nesztelen léptekkel ment be a vajdához és szorosan becsukta az ajtót.

— Megvernek bennünket!...

— Üssük agyon, Mityka, szökjünk meg!

— Hát jobb is az atamán toborzó leveleit írni, mint itt körmölgetni.

— Csitt, te, csendesen!

— Ülj le és hallgasd, amit mondok! — hallatszott a szobából a vajda hangja.

— Hallgatlak, hercegem!

A Prikáznája-teremben minden szót pontosan lehetett hallani. A vajda szuszkán, de hangosan és tagoltan beszélt.

— Irjad! »Sztyepán Rázin atamánnak küldi Iván Szemjonovics Prozorovszkij herceg, asztrahányi vajda.« Akadozik a tollad?

— Leírtam, hercegem!

— »Nem helyesen cselekszel, atamán, amikor sok menekült népeket hívsz Asztrahány alá. Nem magadhoz kellene édesgetned az embereket, hanem még azokat is szét kellene bocsátanod, akik veled vagynak. Ezzel magadra vonod a nagy uralkodó haragját. Mielőbb menj vissza a doni sereghez és hűséges szolgálattal tedd jóvá az orosz földdel és a nagy uralkodóval szemben elkövetett sok bűneidet. Ha engedelmeskedel a sereg főatamánjának,

a nagy uralkodó kegyre változtatja haragját. Ne vedd zokon, Sztyepán Rázin atamán, hogy Mihajlo Szemjonovics herceg a minap szitkokkal illetett Asztrahányban. Ittas állapotban tevé... Veszedelmesnek tartá, hogy oly sok nép gyűlt Asztrahány alá. Részeg fővel fel akart szólítani: küldd szét a muzsikokat, a kalmüköket meg egyéb népeket, szedd fel a sátorfádat és menj vissza a doni sereghez... Én nagyon megharagudtam rá, amiért kéretlenül beleártotta magát a dologba, és Szemjon Ljvov hercegtől mély hódolattal kértem bocsánatot öcsém illetlen viselkedéséért. Most pedig add át, atamán, a gályákat, ágyúkat és erőben, egészségben indulj útnak mielőbb. Én és Szemjon herceg szószólóid és hű pártfogóid leszünk a nagy uralkodó előtt!«

— Mind leírtad? Jól van! Add ide, alákanyarintom a nevem.

A teremben az egyik poggyacsij odasúgott a másiknak:

— Vesd le a csizmádat, Mityka, eredj oda hallgatódzni, hátha beárul bennünket ez a kutya.

A fiatalabb poggyacsij gyorsan levetette csizmáját és az ajtóhoz lopódzott. Odabent csendesen megszólalt Aljekszejev.

— Baj van, hercegem! Folyton szidnak a hivatalnokok, sőt Vaszjka meg Mityka az imént meg akart verni. Csak azért nem kaptam ki, mert jöttél... Pedig mitsem vétettem, csak megtiltottam, hogy disznókodjanak. Mityka parázna szavakat firkál a kérelmek és jelentések szélére. Vaszjka még kutyább: egy fogalmazványon puci farral, förtelmes szeméremtaggal — lócsökkel — rajzolta le a Szentháromság-monostor igumenjét. Ezt később, mint meglestem, cinóberrel mázolta be a festéktartóból és kezdőbetűt firkantott a rajz helyére. Ezzel kente el képésága nyomát, majd aranycikornyát cifrázott köré. Mityka meg ki-kijár a város határába, a tatár kibitkák közé. Úgy tudom, térültében-fordultában megír egy-egy toborzó levelet annak a gaz Sztyenyka Rázin atamánnak... Az imént azt mondta, hogy a murzákat mind tuszként tartják Asztrahányban...

— Egyelőre ne rémítgesd a poggyacsijeket... Ha eljön az ideje, Mitykát kínzótoronyba vitetem e miatt a gazságáért és kínvallatással kiszedek belőle mindent, amit lehet... Vaszjka botot kap!

A poggyacsij sietve felhúzta a csizmáját. Reszketett.

— Mi az, Mityka?

— Beárult bennünket: a te hátadra botot szánnak, engem kínozni akarnak.

— Ne félj! Még ma éjjel a kozákokhoz szökünk.

Az ajtó kinyílt, egy pillanatra feltűnt a vajda alakja. Az asztalnál ült és szakállába vájta gyűrűs ujjait... Aljekszej pogygyacsij sárga arcán az alig titkolt káröröm mosolya suhant át. Aztán komoly képpel ment asztalához és leült. Kerülte alantasainak tekintetét. Munkához látott.

11.

Míg ez a széles fedélzetű, aranyozott sajka meg nem jelent a Volgán, a nagy folyó sohasem hordozott hullámain az atamán aranybrokát-vitorlás sajkájához fogható cicomás hajócskát. A nagy cári hajó, mely nem régen érkezett Kolomnából Asztrahányba, egészen szegényesnek látszott, hiába fehérlett kátrányos oldalán a büszke felírás: »Arjol«.[1] Árbócain és keresztárbócain szorosan felvonták a vitorlákat. Oldalán acélágyúk tátogatták rozsdás torkukat. Az evezőablakokon otrombán meredeztek kifelé a nehéz evezőlapátok. A hajó orrán rövid kék mundéros, bajuszos német állt. Mellén — egészen a köldökéig — réz gombsor ragyog. A német pipál, a Volgába sercint és mogorván dörmögi:

— Ha, jetzt wird was. Die Räuber legen sich goldene Kleider an.[2]

A fedélzet felé fordult.

— Hé, tüzér! Odanézz! Itt úszik egy mozsár!

A feldíszített sajka megkerülte a hajót és elúszott mellette. Az evezősökön brokát és kék bársony kaftán. Vörös kucsmájuk csupa gyöngy. A kucsma tetejére bojtos csalmát csavartak. Valaki a fekete hajó magas tatja felé emelte fejét és a hullámok csobogását túlharsogva kurjantotta:

— Csak károgj, te cár hollója! Mindjárt a szárnyad alá durrantok egyet.

A városi és külvárosi nép kiment a partra, hogy megbámulja az atamánt. A vörös kaftános polgárok és az egyszerűbb asztrahányiak hangját el-elkapja és az egész tömegen végighömpölygeti a szél:

— Elmegy az atamán!

— Hová?

[1] Sas — *A ford.*

[2] Most lesz valami A rablók aranyruhába öltöztek. — *Csapigin.*

— Moszkvába. Hívja a cár... A cárevicset viszi — Ljekszejt... Nagyon vágyódik már utána a cár!

— Azt mondják, a Don felé tart. Miért is menne Moszkvába? Akkor el kellene hagynia a népet.

— Moszkvába megy! Odanézz: hogy ölelgetik egymást a cáreviccsel.

— Ej, ej, emberek, hová tettétek a szemeteket? Hisz az a perzsa herceglány...

— A herceglány?

— Az hát. De milyen gyönyörű!

— Rabnő! Mi tetszik annyira rajta? Idegen a hite, idegen a nyelve...

— Ugyan mit számít a hit? Maga Rázin is hússal bőjtöl.

— Borjúhússal!

— Borjúhússal? Pfű!

A hullámok mennydörgő morajjal csaptak át egymás kékeszöld tarajén, szétolvadó fehér gyöngyszemeket szórtak szét és néha úgy sercegtek, mintha acélt köszörülnének... Az atamán élénk vörös csugában[1] van. A csuga rövid ujjából keskeny aranyselyem ruhaujj nyúlik ki. Gyűrűs jobb keze átfogja a herceglány nyakát és lecsüng soványkа válláról. A perzsa lány meggörnyed gazdája karjának súlya alatt. Rázin előre hajlik és a szép lány szemébe akar nézni. Zejneb lesüti szemét, mintha sűrű szempillái alá akarná rejteni. Rázin tudja, hogy a perzsa nő ért tatárul és meg-megkérdezi:

— Jarata-szin, Zejneb?[2]

— Nem jaratam, Zejneb nem szeret... — Meg-megrázta színes selyemmel ékesített szép fejét. Nem tudja megmondani, hogy vékony nyakának nehéz ez az óriási kar, levenni meg nem meri — inkább mind lejjebb görnyed.

Rázin maga vette le a karját, felütötte fejét és nagyot kiáltott:

— Hé, Vologzsenyin apó! Dalolj valami régi regét!

A vaksi regős, a kék kaftános, szürke bárányбőrkucsmás öreg megpengette dombrája húrjait.

— Most mást akarok játszani, apánk — felelte — hadd mulattassam azokat a bojárokat, akik a partról bámulnak, meg az a német is hadd hallja ott a hajón...

[1] Csuga — a kozákok csuhának ejtik — könyökig érő ujjú, szűk kaftán. — *A ford.*

[2] Szeretsz? — *Csapigin.*

— Csak dalold!

Az öreg rázendített, dombraszóval kísérte magát. A szél foszlányokká tépte szavait és hol a Volgára, hol a partra dobálta.

Ej, ti kevély bojárfejek,
gyöngyös kucsma a díszetek!

— Derék apó, derék!

Nem gondoltatok arra még,
szabadságra vágyik a nép...

— Jól mondod!

Nem vár a nép, nem vár tovább,
vegyétek le hát az igát
véresre tört nyakáról,
mert ha másképpen nem lehet,
harcba hívja ellenetek
az atamánokat!
Köszörüli, feni a nép,
élesedik baltája...
s repül majd a piros kakas
a bojár palotákra!

— Tüzzel-vassal, öreg, tüzzel-vassal!

Megtanuljátok a nép erejét,
nincs olyan páncél, mit ne tépne szét
rettentő nagy haragja!
Nem véd ellene semmi pajzs,
se vas, se kard, se szablya!

— Nagyon jó, öreg!

Tudod mily erős vagy te nép,
légy hát erődtel bátor,
döntsd ki az erdőt és emelj,
emelj torlaszt a fákból!

Pengett a dombra.

Mint kalmár a kincset, te gyüjts
szívedben merészséget,
gonosz vajdák ne merjenek
úzni, kínozni téged!

Ne mondhassák: »Rongyos muzsik«,
»Lyukas bocskoru fajta«,
ne mondhassák: »Fegyver helyett
üres tarisznya rajta«. .
Nézzétek csak
már elszakadt
a cár arany kaftánja
s hogyan zokog
asztalnokok
hada s gonosz bojárja...
halványul a fényes arany
gyöngysor széthull a porba,
viszketni kezd a püspökök,
pópák, barátok torka...
már hallom én, sírás remeg
a hercegek sírja felett ..

— Hej, pohárnokaim, kupa italt az igricnek! Igyál, kedves regösöm, mesemondóm. Jarata-szin, Zejneb?

— Nem szeret Zejneb! Nem...

— Megkínáltátok már az igricet? Nekem is adjatok egy jókora serleget!

Az atamán a dalnok után felhajtott egy serleg bort, megtörölte szakállát, bajuszát, fenyegetően nézett körül és nagyot rikkantott:

— Hej, cimborák! táncoljatok, doboljatok: lám, Volga anyánk is vigad... Táncra vágyik a szívem!

Magasra tornyosultak, majd megint leomlottak a hullámok. A széles vízen úgy hányódott a sajka, mint szélsodorta pehely a rónák felett. Rázendítettek a síposok. Akinek csörgődobja volt, azt verte. Valaki ittasan dülöngélve, heje-hujázva táncolt. E lárma közepette mind jobban erősödött a Volga hatalmas zúgása... Az atamán egész magasságában felemelkedett és mint egy csecsemőt, hirtelen, szinte észrevétlenül karjába kapta Zejnebet.

— Jarata-szin, Zejneb?

— Nem...

A levegőben, a szétfröccsenő vízcseppek között, tovasuhant egy aranyruhás alak. Mint kék vitorla, dagadozott rajta a selyem. A tündöklő test elnyúlva zuhant a hullámok tátongó torkába. Úgy rémlett, mintha a végtelen sok kék hullám taraja egy-egy vicsorgó fehér agyar lenne. A sajka padjára aranysarkú zöld cipellő koppant.

— Ia Allah!

A közeli part visszaverte a félelmes mennydörgő hangot.

— Fogadd be, Volga! Nyeld el, drága folyó, Pjotr Mokejev utolsó emlékét.

A síposok elhallgattak. A kézidobokon nem csörögtek a rézcsengetyük.

— Evezzetek — intett karjával az atamán. Játsszatok, gazok!

A világos folt elmerült a telhetetlen, széles, kék folyó habjai közt.

A nép felhördült a parton:

— A vízbe dobta!

— A Volgába fojtotta!

— Allah nyugosztalja haló poraiban!

Rázin leült, lehorgasztotta fejét. De nemsokára fellebbentek a kucsmán a csalma arany bojtjai.

— Vologzsenyin apó — hívta halkan az öreget — mulattass! Énekelj nekünk a hitszegőkről, akik eladják testvérüket...,

— Ej-ej, atamán, tudom, hogy szíved felét szakítottad ki! Nem jól van ez így...

— Dalolj, kutya! Az ilyen szavakért... Elhallgass! Szeretlek Igric, különben utána löknélek...

— Meg se mukkanok többet — hallgatok.

Az öreg pengetni kezdte a hurokat. A dobosok és síposok elhallgattak. Senki, még a regös sem mert az atamán arcába nézni. Az aggastyán homlokára tolta kucsmáját, lehajtotta fejét és töprengett, mintha emlékezetébe akarna idézni valamit. Az atamán komoran összevonta homlokát és várt. Vologzsenyin rákezdte:

Ej, ti irígyek, hitszegők,
barátságnak gáncsot vetők!

— Hangosabban, apó! Nem hallom a Volga zajától!

A vén dalos emeltebb hangon folytatta:

Eb volt anyátok, az szülte e világra,
ti kutyafejű korhelyek,
kocsmában fetrengitek át a nappalt,
csak az éj kerget haza titeket.

— Hohó, öreg, én is szeretem ám a csapszéket!

— Én a hitszegőkről énekelek, atanám — te pedig hűséges barát vagy...

Árulás mételye hullt szívetekbe,
ugattok részeges ebek,
ajkatokon káromlás — így hordjátok
a cár kamrájába a kincseket
elisszátok utolsó ingetek —
árulás marja, tépi lelketek!

— Értem most már. Jól van. Igyunk méhsört!

Méhsört hoztak. Az atamán az öreg korsójához kocintotta a magáét, amikor meg az igric letörölte bajuszát, az atamán lehajtotta fejét, csalmájával eltakarta arcát és hallgatta tovább:

Hát nem sajnáljátok, veszendők,
elherdálni az életet,
szégyenbe süllyedve megfúlni,
elárulni testvéretek?
Az ördögé a kincs, a préda,
hasznot lát ő, sohase kárt,
de mi jut néktek, árulóknak:
karó, mestergerenda, bárd...

— Honnan veszel ilyen szavakat, öreg?

— A lelkemből tépem ki ezeket a dalokat, atamán...

— Hej, cimborák, forduljatok vissza a partra!... — Majd csendesen tette hozzá: — Utálok mindent, öreg.

— Tudom, atamán, megmondtam...

— Nem azért utáltam meg a világot, mert kedvesem a vízbe fúlt, hanem azért, mert örök harag kezdődik most két testvér között... No, de nem baj!

12.

Prozorovszkij vajda a Prikáznája szobájában ült. Gyűrűs kezét szokása szerint szakállába vájta, könyökét az asztalnak szegte és a falra szegezte ernyedt tekintetű szemét. A poggyacsij jelentését hallgatta, de rá sem nézett. A vajda rőt-szőke kedvence az ajtó mellett, a deákok padján izgett-mozgott. Néha felugrált. A hajáról leesett szíjat tekergette ujjai közt és szaporán hadarta:

— Vaszjka meg Mityka a kalózokkal szökött, hercegem.

A vajda szigorúan és meglepetten dünnyögte szuszka hangján:

— Hisz Rázin a Donra indult a minap — mihez kezdenek a poggyacsijek a rablóknál?

— Ügyes beszédű legények, az írást is jól értik, hercegem. Nem ők az egyetlenek: látom, hogy a lövészek és egyéb alantasabb cári emberek nap mint nap szökdösnek át a zsiványokhoz. Az imént is eltünt két éveslövész: Adrjuska Lebegyev meg Karetnyikov. Még a puskájukat is magukkal vitték...

— Ez sehogy sincs rendjén, Pjotr. Hátha Rázin feleútról visszatért?

— Csekély értelmemmel magam is úgy sejtem, hogy visszatért.

— Nolám! Válságos időket élünk. Nem érünk rá a tivornyára, meg az üres locsogásra. Végy magad mellé néhány poroszlót, titokban öltöztesd át őket, kit kézművesnek, kit lövésznek és a nép közé vegyülve menjetek a zsiványok táborába. Nézzetek szét. Szólok embereimnek, hogy engedjenek be akár éjjel, akár nappal mégy és hallgassanak a szavadra.

— Igenis, hercegem!

— Most menj! Mihajlo herceg lépését hallom.

Aljekszejev poggyacsijt a vajda öccse váltotta fel. Fejét büszkén feltartja, ápolt, párnás kezével megsímogatja az állát és mennydörgő hangon megszólal.

— No, hála a Krisztusnak, végre-valahára megszabadultunk attól a kapcabetyártól! — Megállt a vajda asztala előtt és kérkedve tette hozzá: — Nagy dologba fogok, Iván bátyám, herceg és vajda... Cserkesz lovasokat toborzok. A perzsa és örmény kalmárok segítenek: pénzt adnak, de azt mondják: »Baja ne történjék az asztrahányi perzsa követnek!« Nem is a perzsákra fenem én a fogam, más jár az eszemben: zsoldba fogadok egy lovassereget és a pusztába verem Asztrahány mellől ezt a kalóz csürhét, hogy hirmondója se maradjon ezen a tájon. A kalmük hercegecskéket és arikszakálokat[1] kötélen vezetem Asztrahányba! Mit szólsz hozzá?

— Eredj innen, Mihajlo herceg, ne lábatlankodj itt. Nem tudok gondolkozni, ha zavarsz...

Mihajil herceg a szigorú hangra hátrasomfordált és leült a deákok padjára.

— Miért nem mondod meg, Iván Szemjonovics bátyám: helyesen cselekszem-é, vagy sem?

— Túl fürge a lábad, Mihajlo herceg, de túl lassú az agyad!

— Panaszra nem lehet ok: istenemre mondom, jól megdícsérte öccsét a vajda.

[1] Főnökök — *Csapigin.*

— Az istent ne bántsd, Mihajlo herceg. Inkább azt mondd meg: megnézted-e ma, mit csinálnak a lövészek?

— A sztreljecekre a lövészkapitányok ügyelnek, bátyám. Nem szeretik, ha más beleüti az orrát az ő ügyeikbe.

— Hát azt tudod-e, hogy embereket küldtünk Rázinnal: vigyázzanak a rendre az úton, ne engedjék, hogy szökött katonák, sztreljecek álljanak a zsiványok közé?

— Nem tudom, herceg és vajda! Mondhatsz, amit akarsz, nem az én dolgom, hogy a lövészekkel törődjek.

— Nem is a *te* dolgod, hanem *mindnyájunké* közösen... Hallottad-e, hogy még mindig szökdösnek a kozákokhoz sztreljecek és hivatalnokok?

— Nem tudom, bátyám.

— Nem tudod? Ez a báj! Sejted-e, Mihajlo herceg: miért kerekednek fel az uralkodóhoz hű, békességes tatárok, miért indulnak a Csilgir mellé? Egész táborok költöznek át.

— Ó, Iván bátyám — a telet érzik a tatárok... Romlik a jószág — legelőt keresnek...

— Legelőt? Hát azt kitaláltad-é, kedves öcsém, miért hagyták el a hordai pusztákon vándorló kalmükök a járt utakat, miért törnek ujakat, és miért vezet minden új út éppen Asztrahány felé?

— Nem. Ezt sem tudom!

— Keveset tudsz te, Mihajlo herceg! De csak gyűjtsd azt a lovas sereget, hasznát vesszük.

— Valamit titkolsz előlem, Iván Szemjonovics bátyám. Miért nem beszélsz kereken?

— Várok még vele... Majd meglátom, mit határozok. Idejében szólok neked. Meg akarom erősíteni Asztrahányt, segíts.

— Ugyan, Iván bátyám, kár aggódnod, Asztrahány nagyon erős.

— Megerősítem a várost! Menj dolgodra, majd hivatlak, ha kellesz.

13.

Az atamán korcos kék jeszauli kaftánban, egyszerű záporozsjei kucsmában ült a szőnyegen. Eltünődött. Azután megrázta a fejét és kikiáltott:

— Hé Mitrij!

A sátor faragáni szőnyeggel elválasztott másik feléből előpenderedett a kozáknak öltözött fiatal poggyacsij.

— Ülj le! — A kozák leült. — Húzódj közelebb! — A volt poggyacsij közelebb húzódott. Rázin világosan látta a legény arcát, rövid, tüskés, vöröses bajuszát és sebhelyes homlokát. — Kitől kaptad ezt az emléket?

— A vajdánál szolgáltam, apánk, de ki-kijártam a táborba hozzád, hogy leveleket írjak... A vajdának van egy kopója, aki mindent besúg neki. Aljekszejevnek hívják. Megsejtette, hogy titkos dologban járok. Egyszer, amikor keresztülmásztam a sánckerítésen, nekem ugrott, megkarcolta a homlokom... Én jól hasba rúgtam, de úgy, hogy rögtön odakapott, összekucorodott és elbődült, mint egy tehén. Én meg a városba szaladtam, elbújtam...

— Megérdemelte! Mivel akart elcsípni?

— Bizonyára horoggal vagy vasmacskával...

— Talpraesett ember vagy; a sors is úgy akarta, hogy hozzánk szökjél... Mi sem bántunk, hacsak valami idegen meg nem öl. Megírtad a tengeri gályáknak szóló leveleket?

— Minden rendben van, atamán! Sőt azonkívül még a kalmüköknek is írtam, ahogy parancsoltad... Vaszjka vezeti a gályákat. A torkolat felől Asztrahányba tartanak...

— Tudom!

— A lövészkapitányokat mind megölték. A többi sztreljec mind hozzád pártolt. Vaszjka ravasz, jól tud beszélni, a német szót is érti!

— Derék sólyomfiókák vagytok! Megmondom, miért hívtalak: látod, esteledik; menj a külső városba, nézz be abba a házba, amelyik a legközelebb áll a város falához. De vigyázz, óvatosan menj... A vajda poroszlókat küldött mindenüvé: el ne fogjanak... Ha látod, hogy világ ég a házban, vigyázatosan surranj be, különben meglesnek...

— Tudom, atamán!

— Lakik ott egy sztreljec. Nesze! — az atamán lehúzta ujjáról rubintos aranygyűrűjét és odaadta a legénynek. — Mutasd meg neki ezt az ékszert és mondd meg: »Csikmáz, vár az atamán«.

— Ismerem én azt a lövészt, apánk — Griskának hívják.

— Jól van! Aranyember vagy...

— Engem ugyan nem ejtenek kelepcébe a poroszlók! Némelyiket arcról is ismerem.

— Ez sem rossz! Ha Csikmáz nincs otthon, a titkos járatokon át osonj be Asztrahányba... A kapu bizonyára zárva van.

Azért küldelek téged, mert úgy ismered a várost, mint a tenyeredet.

A volt poggyacsij felállt.

— Mindegy, atamán, valahol majd csak megtalálom Csikmázt!

— Menj a helyedre, vegyél sztreljec- vagy iparosruhát — ott vannak a ládában — fesd feketére az arcod: poggyacsij voltál, és a nép nagyon jól ismeri a poggyacsijeket.

A legény sztreljecnek öltözött. Szablyát csatolt az oldalára. Az atamán megigazította rajta a ruhát.

— Jobb lett volna, ha alabárdot veszel. Nem tudod, hogy kell hordani a kardot. Szorosabbra húzd az övet. A szablyát meg ne csüngesd le olyan mélyen.

— Sebaj, mégis kardosan megyek.

Az álruhás poggyacsij elment. Az atamán a párnákra dőlt és elszenderedett. A vén regös nyögve és tapogatódzva bújt elő a szőnyegfüggöny mögül. Nemez-bocskorában nesztelenül lépkedett. Tüzet csiholt és gyertyát gyújtott. Az atamán felnyitotta szemét a fényre. Jobbjával gyorsan végigsimította arcát és felállt.

— No öreg, most te leszel a gazda... Ha olyan ember jön a sátorba, akire szükségünk van, fogadd be... De vigyázz, ne engedd, hogy akárki is a ládába nyulkáljon — ott iratok vannak...

— Tudom, atamán apánk, tudom! Szigorú házigazda leszek: megtartom a rendet...

— Ha akarsz, igyál bort vagy méhsört, de be ne rúgj!

Az atamán megigazította fején a kucsmát és kiment. Az ég peremén szétoszlott a sötétség: a tenger síkjáról most kelt fel az óriási hold. Rázin lassan, szinte kelletlenül lépkedett a szik bágyadtan fénylő hátterére feketén kirajzolódó távoli sátor felé.

Bent vastag gyertya égett. Lepkék szálltak rá és beleragadtak az olvadt faggyuba. Övetlen, málnaszínű ingben hatalmas termetű férfi feküdt a földön, arccal lefelé. Elfoglalta az egész sátort. A feketehajú ember óriási háta meg-megremegett, mintha hangtalanul zokogna. Lapockája kiállt.

— Lavrejics! — szólította meg Rázin, mikor belépett.

Bajusz Vaszjka nem hallotta a megszólítást, ugyanúgy feküdt, mint az előbb. Az atamán még közelebb lépett és letérdelt a fekvő jeszaul fejénél. Hátára tette kezét. Bajusz Vaszjka rántott egyet a hátán és felemelte arcát. Foga közt, összeharapva

tartotta kucsmáját. Nagyot sóhajtott — a kucsma kiesett a szájából. Felemelt fejjel, dühösen suttogva mondta:

— Ne nyúlj hozzám, Sztyenyko!

— Mi lelt! Elment az eszed? Érdemes is pityeregni egy asszony miatt!

Bajusz Vaszjka a kucsmájába temette arcát és ugyanolyan fojtott hangon folytatta:

— Testvérem vagy, vagy idegen? Nem tudom, mi van velem — majd megháborodok... Miért ölted vízbe? Ha neked nem kell, mért nem adtad nekem?

— Azért dobtam a vízbe, hogy *te* vele ne menj. Hagyjad, ne búsulj!... A Volga meg a Hválini-tenger elviszi Derbentbe.. Az a föld lesz örök nyughelye, amelyet jobban szeretett a mienknél. Itt idegennek érezte magát... Ne bánkódj! Heptikás volt, néha vért hányt, úgyse sok ideje volt már hátra. Megszabadítottalak a keserűségtől téged is, magamat is. Rosszabb lett volna, ha még erősebben hozzákötjük magunkat, hisz már úgyis a sír szélén állt.

— Itt hagylak, Sztyenyko, kést döftél a szívembe... Mert ha nem megyek el, akkor tán még rosszabb lesz...

— A bánat beszél belőled, Vasziljij, az gyötör! Én sohasem búsultam fehérnép miatt, te se emészd magad: lesz még annyi asszonyod, amennyit akarsz.

— Most jobb, ha magam maradok, menj testvérem.

— Igy kell! Megyek, Vasziljij. Csak hadd simogassam meg a hátad.

— Hozzám ne nyúlj, mert leharapom a kezed.

— A vasba beletörik a fogad, te buta!

14.

Csipős hideget hoz a szél. A hold magasan áll az égen, világos a táj. Rázin a pusztába mered. »Felkerekednek a cár tatárjai?« — gondolja magában.

Szekérsor nyikorog, ló nyerít, bőg és béget a barom. A közelben kis szamár feketéllik. Fülbántóan, fuldokolva iázik. Egy tatár nő félrelebbenti fátylát és szitkozódva döngeti egy bottal a csacsit.

— Iblisz! Iblisz!

A szamár tovább ordít és egy arasszal se moccan arrább.

Hosszú szekerek döcögnek egymás után. A holdfényben vörösesnek látszik a ványolt sátrak oldala. A fátyolos arcú tatár nők szamáron, tevén vagy ökörháton ülnek. A karaván mellett kecske és juhnyájak haladnak. Mindenki cipeli, hajtja, amije van. Egy alacsony szamáron görnyedt aggastyán ül. Néha szemet perget egy rostába, mely a nyereg előtt, egy zsákon fekszik. A rostában, egy ócska gúnyadarabon két tyúk ugrál riadtan ide-oda: a sötétben nem látják, mit csipegessenek. A karaván élén szőrével kifelé fordított subában csalmás és birkabőr-kucsmás tatárok lovagolnak. Olyan rövidre húzták a kengyelt, hogy behajtott térddel, erősen meggörnyedve ülnek bozontos szőrű lovaikon. Hátukon tegez, a kápán íj és korbács lóg. A láncszemekre szakadozó karaván egy része már a hídon halad, másrésze csak most közeledik odafelé. A nyugati — krimi — oldalra átvezető, szélesfenekű bárkákon nyugvó, két hosszú, párhuzamos deszkapallóból álló híd minden kapcsában recseg-ropog és reng a nagy teher alatt.

A híd elejénél termetes tafár, a telep főnöke ül fekete lován. Szőrével kifelé fordított fekete suba van rajta, mint a többieken. A suba alatt páncéling. Tegeze és íja a kápára van akasztva. A nyeregben rókaprémmel bélelt kaftán vöröslik a lovas előtt. A főnök fejszét tart jobb kezében, baljában meg korbácsot.

— Nyiscsja ksi?[1] — kérdezte azoktól, akik fel akarnak hajtani a hídra.

Arcát nem lehetett látni a fekete bozontos kucsma alatt, csak a szeme és a foga villogott meg páncélja csörömpölt. Arra ügyelt, hogy ne terheljék túl a hidat, melyen már úgyis több helyütt átcsapott és ezüst brokátként suhogott a víz ott, ahol a palló lesüppedt a tovagördülő szekerek terhe alatt.

— Nyiscsja ksi? — Meg-megvillant a fejsze és a szempár, meg-megcsörren a páncél. Megmondták neki az emberek és a barmok számát. Ilyenkor intett korbácsos baljával és lebocsátotta fejszét tartó jobb kezét. Valahányszor újabb emberhullám hömpölygött a híd felé, ismét felemelte a baltát. Baljósan megvillant az éle.

Ha a hídon meglassúlt a menet, a főnök felemelte hosszú karját a bárddal és úgy üvöltötte, mint a farkas:

— Kim bul? Sájtán! Kim bul?[2]

A folyón túl kiáltozás hallatszott:

[1] Hány ember? — *Csapigin.*
[2] Ki az? Ördögadta!

— Csilgir!

— Joksi![1]

— Kim bul? Sájtán!

A kozákok kijöttek sátraikból.

— Hová viszi őket az ördög? ...

— Már egy hete folyton mennek ... Előbb nem vetted észre? Hidat vertek, de a Volga széttöri, elsodorja ...

— Hát aztán, miért oldottak kereket?

— Bizonyára a kirgizek elől menekülnek ...

— A kirgiz ellensége a bulgár-tatárnak, kozák, nem a mi hitünket vallja ... — szólt közbe egy tatár.

— Más itt a baj ... Megtudtátok, hogy a télen melegebb lesz Asztrahány környékén, mint a nyáron volt.

— Hé, te vadember! — kiáltották a hídnál álló főnöknek.

A fekete bárányból kucsma alól kivillant a szikrázó szempár.

— Nyi kirjak?[2]

— Szinbik mátur, jak sájtán, döglenél meg![3]

— Ikhol! Rásza szága bászen, urusz sájtán![4] Nyiscsja ksi?

Rázin a hídon túlra is követte szemével a tatárokat. A karaván a holdfényes sztyepen halvány ezüstös fátyolként takarta el a por. A vége még itt kiabált, kapkodott a közelben, de az eleje mindjobban eltávolodott, beleveszett a puszták végtelenjébe.

— Csilgir ...

A kozákok tovább beszélgettek.

— Csak vigyen a lábatok!

— Legalább kevesebb besúgójuk lesz a vajdáéknak.

— Akárhányszor futárt kell küldeni a cárhoz, mindig a tatár van kéznél!

— A tábor már elment, ez az asszony meg még mindig itt püföli a csacsiját, de nem tudja elindítani!

— Eredj segíts neki —dugj egy kis tüzet a szamár farka alá!

— Felkerekedtek? Mi is felkerekedünk, csakhogy mi még közelebb költözünk Asztrahányhoz.

— Odanézz, elszabadult a csődöröd!

— Hóha, te! Hova mégy ilyen öreg éjszaka? Az ördög bújjon beléd!

[1] Jó!
[2] Mi kell?
[3] Nagyon szép vagy, akár az ördög!
[4] Nektek is azt kívánjuk, orosz sátán! — *Csapigin jegyzetei.*

—Nem hallottad? Az imént visszanyerített neki egy tatár kanca: klij lja lja.[1] Nyilván az után indult Csilgirbe.

— Az után... Majd adok én neked Csilgirt! Csak merj félszemmel is arra sandítani!

— Vajjon eljutnak-e Csilgirbe ezek a pogányok? Azt mondják, hogy a pusztán egymást szokták aprítani!

— No! Az első hóvihar már végigsepert a pusztán, a folyókon meg a hegyeken.

— Várj, nemsokára befújja a városokat is!

15.

Az apácakolostor közelében, a lövészek lőporraktárán túl a munkások téglával falazzák be a Mocsagovszkája bástya rácsos kapuját. Ez kissé félre esik a Voszkreszenszkije[2] kaputól, amely a balsarokban nyílik, ha kívülről nézzük a kremlt.

A nagy kapu vasból van, de mint Prozorovszkij vajda megállapította, az idő megtette a magáét: törékennyé vált a vas. Lámpások és fáklyák világánál páros ökrös és lovas fogatok szállítják a téglát nagy szekerekkel. A bőrkesztyűs, darócruhás, durvakötényes munkások sorról-sorra habarcsolják össze a téglákat, a városiak meg vizet hordanak és térdig felgyűrt nadrág ban mezítlen lábbal dagasztják az agyagot, szitálják a homokot. Prozorovszkij éjjelente dolgoztat, hogy ne verje fel idő előtt a város nyugalmát. Nappalra csak a Volgára szolgáló Gorjanszkije kaput nyitják ki a gyalogosok meg a piactérre haladó fogatok számára. Akkor is erős őrséget állítanak fel a vár falán kívül és belül egyaránt. A kaput este négy órakor (a mi óraszámításunk szerint nyolc órakor) zárják. A Gorjanszkije kaputól egyenes út visz a piactérre.

Éjjel lövészszázadosok ügyelnek fel a munkára. Néha a várkapitány is megszemléli, sőt olykor maga a vajda is arra lovagol rövidlábú, vaskos, sárga mokánylován.[3] Kék palástja feketének látszik az éj sötétjében. Fején sárgamintás, magas, fekete kucsma. Némán messziről nézi egy ideig a munkát, de nem áll meg, továbblovagol. Jószerével nem is alszik éjszakánkint.

[1] Gyere ide! — *Csapigin.*

[2] A kapu — mivel két szárnya van — az oroszban többesszámban áll. — *A ford.*

[3] Itt alacsony, erős testalkatú paripát — muszkalovat — jelent. — *A ford.*

Fekete szakállában rövid idő alatt megannyira szaporodtak az ősz szálak. Arca megsárgult, bágyadt szeme még jobban beesett, és Aljekszejeven kívül mindenkire gyanakvással tekintett. A poggyacsij mindig a vajda sarkában volt, még aludni is a vajda pitvarában aludt.

A vajda a legrövidebb úton a vár másik végébe lovagolt az erődítési munkálatok színhelyéről, lépésbe fékezte mokánylovát és elhaladt az egymás mellé sorakozó sztreljec-prikázok hosszú épületei mellett. Ezek a kaszárnyák a térre néztek, és háttal fordultak a belső várost a külsőtől elválasztó fal felé. A vajda, minden kaszárnya gerendakapujánál ellenőrízte a strázsát, odafigyelt,mit beszélnek, kiabálnak az udvarokon és elkomorodott: a lövészek ingadozása nagy veszéllyel fenyegetett. A vajda félt.

»Hitvány ebek! Elárulták a nagy uralkodót... A torkolat védelmére rendelték ide őket, hogy a kalózok ki ne járhassanak a Hválini-tengerre — ők meg együtt korhelykednek a kozákokkal, sőt már a gályákat is visszaadták nekik...«

A Mocsagovszkája bástyánál hangosan beszélgetnek, tréfálnak és meséket mondanak a munkások. A fal közelében szabadtűz ég. Mindenféle gezemicét dobnak a tűzre és bár egy szál ingben is alig lehet kibírni a meleget, sokan odamennek — egyik azért, hogy rágyujtson, a másik azért, hogy lábából, vállából kirázza a fáradságot. A Rettegett Iván építette, régi penészes, mohos falon meg-megtörve libegnek, táncolnak az emberek, lópofák, ökörszarvak, kucsmák, kezek, orrok árnyékai. Ugyanott bolondoznak, pipáznak a lövészek is. Egyik-másik segít a munkában. Itt is ott is felvillan a fejsze éle. Fehér, kék és málnaszínű kincstári kaftánok elegyednek tarka forgataggá.

— Bezzeg a vitéz lövészeknek jól megy dolguk!

— Lám, az eb megirigyelte a kutyától a lerágott koncot!

— Őket nem verik bottal az adósságért, nem szednek tőlük semilyen adót. Szolgálj, ne szökj meg — könnyű így az élet!

— Ha kölyökkorodtól vénségedig téged is úgy hajtanának, mint minket, akkor más nótát fújnál.

— A kaszárnyában bizony hamar leapadna a hájad: ha mukkani mersz, képen vágnak. Most azért vernek meg, mert nem jól állsz, aztán meg azért, mert nem jól moccantál!

— Azt mondjátok, jól megy dolgunk? Nem, testvérek! Úgy hajtanak bennünket hol a tengerre, hol a Volga mentén, mint a barmot, hogy mi meg másokat pásztoroljunk, magunkkal ne is törődjünk, csak a kalmárok portékájára vigyázzunk.

— Csend! Jön a várkapitány...

— Sebaj: majd tovább megy az a pohos!...

— Miért nem bíznak bennetek a vajdák, lövész cimborák? — szólt közbe csengő hangon egy pöttöm kézműves. Fürtös fekete szakálla egész arcát benőtte, a szeme is alig látszik ki. Szörtyögtetve rágja félig elégett oldalú pipájának szopókáját, köp egyet és folytatja: — Lám csak, milyen hitvány népség őrzi ezt a várost!

A sötétségben, melyet két lámpás fénye hasztalan próbál eloszlatni, két katona halad tova. Mindkettő német ruhát, cipőt, sárga csíkkal körülszegett fekete süveget visel. Mögöttük katonaosztag vonul burkában és bozontos kucsmában. Az osztag élén a lámpavívők mögött ugyancsak rövid kaftános, sárgapitykés német kapitány lépked és odakiált azoknak, akik a világot tartják:

— Höher halte Laternen! Sehe voraus![1]

Félig a burkás katonákhoz fordul, akik muskétát tartanak vállukon.

— Lábod! Még! Lábod! — vezényelt tört orosz nyelven.

A katonák lomhán, de keményen vágják ki a lépést. Az osztag elvonul.

— A kovács szokta azt kiáltani a lónak: »Lábad!« A kovácsműhelyben beszélnek így! Hahaha! — tréfálkoznak a kőművesek.

A fekete kézműves rágyujtott félig elégett pipájára, de abba hagyja a dohányzást és csengő hangon mondja:

— Fekete ruhában, lámpással mennek, mintha zsidót temetnének!

— Hallga csak! Kongatnak a metropolita templomában.

Az őr fenn, a toronyban, elütötte az órát.

— Hányat olvastál meg?

— Nem olvastam végig.

— Reggel felé jár már az idő.

— Nemsokára elkészülünk.

— A lezgek, örmények meg a németek szintén fegyverrel járnak éjszakánkint.

— Meglásd, nemsokára bojárfiak járják sztreljecek helyett a várost, azok őrzik a várfalakat.

— Hát igen: szorúl a bojárok kapcája! A kozákok csendben ülnek a táborban, a vajdák mégis erősítik a várat és még

[1] Magasabbra tartsd a lámpásokat! Előre nézz! — *Csapigin.*

a piacra sem mindenkit engednek be... Tisztítják a kutakat, próbálgatják, hogy jön-e víz a titkos bástya-kútfőből...

— Nem szabad itt arról beszélni, hogy idegen őrök járják a várost és nem mi sztreljecek — erre lovagol a vajda és minden szót meghall...

— A kozákok csendben vannak, de annál hangosabbak a korcsmák... A szűz Mária-monostor mellett van egy csapszék. Onnan tegnap két kozákot cipeltek a kinzótoronyba.

— Hallottam!

— Én meg láttam!

— Titkos cédulákat olvastak a korcsmában?

— Nem. Nem olvastak!

— Hazudsz, te kecskeszakállú! Hisz minden asztrahányi olvasta: »Adjátok át Asztrahány várát! Én, Rázin, Aljekszej cárevicsért harcolok a bojárok ellen. Ti is végezzetek a bojárokkal!«

— Csudálatos! Rázin — tulajdon szememmel láttam — elhajózott a Volgán és most, azt mondják, itt van.

— Beszélnek egyebet is! Csernij Járt bevette, a vajdát a vízbe fojtotta... Úgy látszik, Rázin helyett egy elvarázsolt kozák ment a Donra... Mert az atamán ám nagy varázsló: se szablya, se golyó nem ejt sebet rajta.

— Nyikon pátriárka is vele van azon a fekete gályán, amelyik a tengerpartnál áll.

— Varázsszőnyegen repked az atamán!

— Ez már hazugság!

— Én magam láttam az éjjel: a felhőknél valamivel alacsonyabban repült...

— Így aztán akár erősítik a várost, akár nem, mégis csak a Ráziné lesz Asztrahány.

— Csend...

A sötétségben megjelent a vajda szürke árnyéka, amint lépésben tovalovagolt mokány paripáján. Mindenki elhallgatott csak a téglák tompa koppanása hallatszott, amint a falat rakták. A szürke árnyék eltűnt a monostor szöglete mögött: bekanyarodott a fellegvár felé.

A fekete kézműves hangja megint felcsendült:

— Én is úgy teszek, mint a mesebeli lovaskatona!

A fürge emberke a nadrágja zsebébe dugta a pipát, lerántotta magáról a festett inget és összegöngyölte, ahogyan a nagy levelet szokták összetekerni, aztán hirtelen kieresztette a tűz felett.

A kigöngyölődött ingből recsegve hulltak a tetvek a lángok közé.

— Lám, hazugság, hogy szer nélkül nem lehet elpusztítani a tetűt. A koma bezzeg szer nélkül is ügyesen elbánik velük. Hahaha!

— Hasznavehetetlen kis jószág, gyapja nincs, hájra sem mindegyik hízik, csak fal!

— Hát hájas tetű is van? Azt mondod?

— Hogyne volna! — A félpucér, pöttöm szőrmók hangja vígan csilingel. Meztelen mellén ide-oda leng a rézkereszt. — Volt egyszer egy lovaskatona...

— Ne füllents — lovaskatona sok van!

— Csakhogy ez a lovas, akiről a mese szól, különb volt a többinél. Öles vállú, nagy darab ember volt, nem olyan ganajtúró bogár, mint én.

— Halljuk, mi lett vele!

— Egyszer a katonaruhájába befészkelte magát a bolha meg a tetű — összesen kettő...

— Néha kétszáznál is több nyüzsög az emberen!...

— Bizony! »Hallod-e, te hosszúlábú — tanította a bolhát a tetű — ha itthon van, ülj meg békében és ne csípd, mert meg érzi. Akkor szívd a vérét, amikor gyakorlatozik!«

— Hát aztán?

— Rendje-módja szerint ettek; éltek erőben-egészségben — hájat kötöttek. A lovaskatona a gyakorlaton lovával, muskétályával, szablyájával vesződik, néha az óbester is pofon cserdíti — még a szükségét sem ér rá elvégezni, nem hogy bolhászkodjék... Ha hazatér — őrül, hogy alhat... Egyszer, mikor lefekszik, izegni-mozogni kezd a bolha... Észbekapott a lovaskatona, hogy milyen haszontalan jószágok legelésznek rajta. Lerántotta a gatyáját, hát csak kipenderedett a két jó cimbora: a bolha kiugrott az ablakon, a tetű meg az asztal alá iszkolt. A lovaskatona mégis kihúzta hátsó lábánál fogva az asztal alól...

— Nagy lehetett, ha hátsó lábánál fogva lehetett húzni.

— Akár nagy volt, akár kicsi, a vitéz megnyúzta és — három púd szalonnát szedett belőle!

— Tyű, ördögadta!

— Jól tud hazudni! No, tovább!

— Nekem már elég volt, inkább a szentatya mondjon valami csiklandós adomát.

Hórihorgas, pityókos fekete barát hajlongott a tűz mellett és a láng fölé terpesztette dagadt, vörös ujjait.

— Szedd fel a csuhád alját, szentatya, megégsz!

— A földi tűztől nem félek, atyámfiai, az égi tüzet rettegem.

— Lám, lám! Mi már csak inkább a földi tűztől őrízkedünk.

— Mindenféle csudák esnek ez esztendőben, felebarátaim!

— Ha megismered az égi dolgokat, akkor nem láthatod a földieket. Mesélj arról, amit tudsz!

— Gúnyod lepereg rólam, ember! Látom, fölöttébb érdekel benneteket, mit ismerek, mit nem.

— Csupa fül mindenki! Beszélj.

— Hallgatunk!

— Nem *mesélek,* atyámfiai: a színigazat mondom néktek, amit magam is nem egyszer láttam. Midőn a monostor dolgában jártam a várost, akkor pillantám meg.

— Mit láttál?

— A külső városokban, melyek e vár alatt terülnek el, kit a hajdani korban Asztrahánnak hívának a pogányok.

— Csakhogy a pogányok elmentek. *Azt* nem láttad? A telep egész kerítését lebontották és hidat vertek belőle.

— Nem fér a fejembe, cimborák, hogy tudták megcsinálni azt a hidat, pusztán gúzzsal, fejsze nélkül?

— Ha a ló farkára nádbuzogányt kötnek, úgy úszik, mint a veszedelem...

— Mondhatom, hitvány hidat hevenyésztek! Alig takarodtak el, a Volga az egész hidat a Hválini-tengerbe sodorta!

— A Volga nem áll, és semminek sem engedi meg, hogy egyhelyben álljon!

— Asztrahány környékén minden fekete nádat kivágtak az átkeléshez. A hidat két deszkából csinálták, amit egy rúddal erősítettek össze...

— Csudálatos! Ilyen pallón hajtották át azt a sok jószágot?

— Azok a barmok nem olyanok, mint a mieink: egyszál rúdon is átkelnek. Ha kell, akár a tengeren is!

— A fekete nád jó erős és könnyű!

— Eleget locsogtatok! A barát nem is jut szóhoz!

— Hát akkor beszélj, atya!

— Egy jelenésről beszélek: az utakon, ösvényeken, portákon és falvakban sok emberek csodálatos tüneményt láttak, mikor lement a nap: szerteoszlott a sötétség...

— Be vagy rúgva, atyám, így kikapsz az igumenttől, ne menj vissza a monostorba.

— Ne zavard a barátot, mert mindjárt te kapsz egyet.

— Napszállta után a sötétségben megjelene egy nagy csillag, és az a csillag végigszáguldott az egen, miként a villám, és azonképpen szétnyílának a mennyek, és akkor kígyóformájú szörnyeteg csúszott át a kettészakadt egen. Feje tüz, fulánkja láng. Megjelenvén pedig egy félóráig mutatá magát. Szóval ki nem mondható fény árad vala belőle. Ama fényben előtűnik egy emberi alak: fej, szem, kéz és láb — az egész tüzes tüneмény olyan, mint egy ember... Félóra multán becsukódnak a mennyek, mikéntha függönyt húztak volna rá. És akkor ama tüneményből aprószínű tűzeső permetezett az utakra, portákra, sőt a vizekre is. És ez nemcsupán egy napon esett meg, atyámfiai!

— Mondd, mit sejtesz: mit jelent ez a látomás?

— Ezt nem lehet megmondani ott, hol ily sokan vagynak!

— Hallottad: mi is beszéltünk mindenféléket — nincs miköztünk besúgó.

— De itt vagynak a lövészek, kik a cárt szolgálják!

— Csak beszélj! Aki beárul, azt befalazzuk!

— Félek a monostor kőtömlöcétől — nagyon hideg!

— Melletted állunk! Az egész nép!

— Csekély értelmemmel így fogom fel, atyámfiai: tüzes ember jövend a városokra és falvakra, vagy talán már el is jött! És miatta vér, nagyon sok vér hull!

— Hányszor láttad azt a jelenést, atya?

— Kétszer találtattam méltónak rá én, szegény bűnös! Kétszer láttam...

— Azt beszélik, hogy az asztrahányi székesegyházban a szüz Mária képe előtt kialudt az örökmécs — mondja valaki halkan és félénken.

— Nemcsak beszélik: úgy is van. Azért aludt ki, mert mostanában sokak szívében kialszik a hit...

— A harácsoló, adószedő vajdák fojtják el a népben a hitet!

— Az oltár mögött meg magától meggyulladt három szál gyertya, ha elfújják őket, megint lángra kapnak!

— Azt mondják, hogy a szentséges Joszif metropolita sírva fakadt és így szóla: »Sok csapás sujtja még e várat!«

— Úgy hallottam, valamelyik éjjel egy szálas férfiember ment a Voszkreszenszkije kapun át, egyenest a kremlbe és ott meggyulladt, elégett, mint egy gyertya. Ez meg azt jelenti: leég a kreml.

A toronyban tízszer kondította meg az őr a harangot.

— Már közel a hajnal!

— Segíts, Triska! Beragasztunk még vagy húsz téglát a habarcsba és megyünk aludni...

A szabadtűz kihúnyt, többé senki sem élesztgette a lángot. A sűrű fekete homályban hangosan mondta egy fekete alak:

— Ne engedjétek, hogy elhamvadjon a zsarátnok — parázszsal világítunk hazafelé menet.

16.

A vajda palotájának kis ebédlőtermében, a fal mellett takarosan felállított, ezüstneművel telerakott pohárszékek között ült egy asztalnál a szürke gyapotkaftános Aljekszejev poggyacsij. A sarokban, a képállvány előtt pislákoló mécsek és két gyertya halvány világánál rendezgeti az iratokat és hangtalanul motyog valamit az orra alá. Aztán felfülel, homlokán megigazítja a szíjat és a szőnyeggel leterített pad végére húzódik. A hercegi ház távolabbi szobáiból idehallatszik a vajda puha, szattyáncsizmájának csoszogása. Selyeminge fölé öltött kék selyemköntösben, piros csizmában lép be a vajda. A poggyacsij feláll a padról és derékig meghajol.

— Csak ülj le, Pjotr! Nem érünk most rá a hajbókolásra.

A poggyacsij leült. Titkárával szemben a vajda is letelepedett a másik padra.

— Néhány iratot még átnézünk, Pjotr, és elég is lesz mára — elnyom az álom. Hány éjjel nem aludtam már! Egészen eltörődtem a nyeregben. Olyan ködös a szemem, hogy alig látok. A kis mokány is elcsigázódott.

— Pihend ki fáradalmaidat, hercegem... Holnap is elintézhetünk minden ügyet.

— Ha nem nyugszom meg, nem tudok mélyen aludni. Számolj be: jártál-e a kalózok táborában... Mit forralnak a kozákok? Csakugyan maga Rázin van itt, vagy valaki más?

— Egyelőre csendes a tábor, hercegem — csak az a baj, hogy a torkolatot őrző lövészek együtt részegeskednek a kozákokkal, sőt némelyik várlövész és városlakó is kijár hozzájuk...

— Mi? Lövészek? Névszerint kik azok a városiak és miért barátkoznak a kalózokkal?

— Arcról nem ismertem meg őket... A várlövészek közül — úgy láttam — Csikmáz meg Kraszuljin volt ott. Majd még

jobban kipuhatolom és híven jelentem a dolgot. A tatárok elköltöztek a telepről és még a távolabbi táborokat is elhagyták. Erről különben már beszámoltam. Messzire indultak. Éhen vesznek az úton.

— Nem olyan nagy baj: a tatár pogány, csak pusztuljon el!

— De adót fizettek ám, hercegem, gyarapították az uralkodó kincstárát.

— Kisebb gondunk is nagyobb most, mint a tatárok adója. Ha nem az éhinség pusztítja el őket, akkor agyonverik egymást... A sivatagos, meleg sztyepen hellyel-közzel jó legelők is akadnak. A tatárok régóta ismerik ezeket a legelőket. Minden marhájukat meghízlalhatják rajta... Bizonyára nem üres kézzel indultak útnak. Azonkívül vadászatból is elélhetnének... Félnek a téltől, az Asztrahány alá csődült sok hadinéptől meg a kirgizektől. Ha beállnak a folyók, vége-hossza nincs a fosztogatásnak: mindenki a tatárok sátra körül ólálkodik. Most, ládd, olyan idők járnak, hogy még mi sem tudunk nyugodtan aludni — kőfalak mögött! Terjednek a mende-mondák, égnek az udvarházak, a csőcselék mészárolja a bojárokat... Átkozott szörnyeteget szült a Don partján az anyaföld! Érzem én: sok bojár feje lehull még. Meglásd bennünket is utolér a csapás!

— Erős a vár: kő a fala, bátrak vitézei...

A vajda bágyadt szeme szigorúan csillant meg, amint a poggyacsijra tekintett.

— Ne vigasztalgass, Pjotr! Ha valaki, akkor te tudod, mekkora erő gyűlik a bojárság ellen.

— Tudom, hercegem, aggódom is, hogy mi lesz!

— Búzgón imádkozni kell az úristenhez, hátha elhárítja a veszélyt Aszrahány felől.

— Mindig imádkozni kell, hercegem. Lehet, hogy elkerül bennünket a pusztító vihar.

— Nem tudom, igaz-é a hír, de úgy hallottam, hogy a kalózok elfoglalták Csernij Járt meg Cáricint.

— Én is hallottam!

— Kit kellene elküldeni, hogy kipuhatolja, mi az igazság?

— Mindegy hercegem, úgyis elfogják! Tele van a környék kozák őrségekkel meg torlaszokkal.

— Ez nagy baj! Azt beszélik: honnan, honnan nem — sok farkas jött erre a vidékre, pedig itt még sohasem láttak egyet is!

— Azt is hallottam.

— Holló is rengeteg szállt ide. Ez a madár nem repked hiába. Csőstül szakad ránk a baj, fiam!

— Szentigaz: annyi a holló, mint a sáska!

— Holnap küldd be hozzám Danyilka Tarlikovot. Ügyes és bátor kapitány. Őt kell az uralkodóhoz Moszkvába küldeni. Megüzenjük: »Itt ülünk, várjuk a halált. A lövészek csaknem mind átpártoltak a kalózokhoz, akik pedig a városban maradtak, megbízhatatlanok. A városiakban sem lelünk biztos támaszt, nemes emberek meg alig vagynak...« Egyúttal Szenyka herceg dolgairól is értesíteni kell az uralkodót: »Együtt tivornyázott a zsivánnyal, udvarába és palotájába fogadta és Rázin nem egyszer aludt az ő házában!«

— Szemjon herceg — biztosan tudom — ma is a betyár jeszaulok házában járt.

— Ott járt?! Akkor nyilván nem csupán Bajusz Vaszjka meg a jeszaulok tanyáznak a város alatt: maga Rázin is a táborban vagyon, nyilván visszatért! Visszafelé jövet bevette Csernij Járt és Cáricint. Ezt a hírt nem is kell tovább firtatni: igaz-e, nem-e. Biztos, hogy így van. Mindjárt holnap levelet kell írni az uralkodónak. Ahhoz amit mondottam, tedd hozzá: »Ljvov herceget azért küldtük a Volgára, hogy szétkergesse a kalóz táborokat és megerősítse Csernij Járt, de ő dolgavégezetlenül fordult vissza, mondván: ›A sztreljecek a betyárokhoz pártoltak‹. Ez szeget ütött a fejünkbe. Nem tudjuk, kinek segít majd Szemjon Ljvov vajda, ha Rázin haddal támadja meg Asztrahányt. Bennünket támogat-é, vagy a kozákokat. Mialatt mi óráról-órára imádkozunk az úristenhez, erősítjük a várost, felderítjük és csirájában elfojtjuk a lázadást, addig Szemjon herceg titokban a kozákok táborában jár. Hogy mit beszél velük — nem tudjuk. Csak annyit látunk, hogy együtt dőzsöl a haramjákkal és mi, Iván Szemjonovics Prozorovszkij, herceg és vajda, valamint deákjai a te parancsodat várjuk, nagy uralkodó, miképpen bánjunk Szemjon Ljvov herceggel e felderített gazsága miatt. Megtoroljuk-é vagy büntetlenül hagyjuk? Könyörülj rajtunk, nagy uralkodó és mielőbb adj parancsot«. Mindjárt holnap hajnalban kíséred be hozzám Tarlikovot és fogalmazd meg a levelet. Most már tudod, mit kell írni. Mi majd a deákokkal lepecsételjük és aláírjuk.

— Úgy lesz, hercegem.

— Még valamit. Átvetted-é a némettől azt az iratot, amit kértem?

— Azt, amelyik a várfalról szól? Átvettem, hercegem!

A poggyacsij előhúzott egy papirost a nagy iratcsomóból.

— Olvasd el, aztán megyek aludni. Ideje!

Aljekszejev hangosan olvasta:

— »A várfal és a bástyák leírása. Az uralkodó és cár szolgálatában álló Viderosz német kapitány, továbbá Butler német kapitány Danyila Tarlikov asztrahányi lövészparancsnokkal egyetemben megszemlélé a várat és a következő lajstromot készítteté. A lajstromot Naum Kuricin és Afonyka Kárjev piarci poggyacsijek írták meg hitelesen — tájékoztatásul Iván Szemjonovics Prozorovszkij herceg asztrahányi vajda számára.

»Milyen pattantyúk vagynak a bástyákon és milyen lőszerekkel vagynak ellátva arra az esetre, ha ellenséges had támadná meg Asztrahányt az uralkodó nagy városát, avagy ha — miként várható — Sztyenka Rázin atamán betyárjai ütnek rajta?

»Először — a Voznyeszenszkije kapunál az alsó lövőrésben talpas, kerekes, kurta rézálgyú. Három fontos a csöve.[1] Százhuszonhat golyó tartozik hozzá.

»Másodszor — a lőporraktártól kissé távolabb közönséges kapu vagyon a falban. Bástyáján, az alsó lövőrésben közepes nagyságú talpas, kerekes rézálgyú áll. Százhetvenöt golyó jár hozzá.

»Harmadszor — a sarokbástyán, mely a külső város felé néz, a középső lövőrésben kétfontos, talpas, kerekes, kurta rézálgyú vagyon, százötvenkét golyóval. A közbenső két bástyán ugyanilyen álgyúk és golyók vagynak.

»Negyedszer — a Vörös-kapun, mely a kremlből a Volga felé nyílik, kétfontos, talpas, kerekes, rézálgyú áll a bástyán. Mellette százhuszonöt golyó.

»Ötödször — a Mocsegovszkája bástyán — ahol a Volga felől járnak be — három rézálgyú áll német talpakon. Ezek kitörésekre és hadjáratokra alkalmasak. Az első háromfontos, százhúsz golyója vagyon. A másik kettő fél-félfontos, mindegyik száz ólomgolyóval. A többi bástyákon ugyanígy vannak felállítva a pattantyúk és ugyanennyi golyót tartanak mellettük.

»A felsorolt álgyúkon kívül az asztrahányi várfalnak mind a tizenhat bástyáján és a tizenhetedik, belső bástyán — mely a fellegvárnak és a puskaporos raktár udvarának szögletében emelkedik — a felső lövőrésben szilárdan csaplyukba vagyon

[1] Hajdanában a golyó súlya szerint jelezték az ágyú kaliberét. — *A ford.*

erősítve százhúsz könnyű álgyú. Mindeme álgyúk golyója félpudot nyom.«

— Ördög veszi hasznát az ilyen kis álgyúknak! Túlmeszszire hordanak, mitsem érünk velük... Nagy mulasztást követett el vajda elődöm!... A könnyű álgyúkkal legfeljebb a tatárokra lőhetünk, akik már messze járnak a sztyepen... Csapszájba vagynak szilárdítva! Az ilyen pattantyút nem lehet forgatni: csak arra felé lő, amerre beállították... Ej, Pjotr! Mi se voltunk eléggé figyelmesek. Én elfelejtettem, te meg nem javallottad előbb, hogy vétessük lajstromba a falak tűzerejét! Menj, keress egy szobát, ahol megalhatsz, én még imádkozom, aztán szintén lefekszem... Holnap sorrajárjuk a bástyákat, ismét lajstromba veszünk egyet-mást, kikérdezzük a pattantyúsokat, hisz ők ismerik a legjobban álgyúikat.

— Minden jót, hercegem!

A poggyacsij elvitte az iratokat.

Amikor Aljekszejev elment, a vajda a sarokba ment a képállvány elé. Az aranykereten fénypontocskák tarkállottak. A szentek arca sötét foltként feketéllett a sziporkázó drágakövek között. Térdre állt és párnás, gyűrűs kezével buzgón hányta a keresztet. Szakálla meg-megremegett, amint imádkozott.

— Vidd el a fejünk felől a veszedelmet, uram! Csillapítsd le, uram, e pusztító vihart, és őrizd meg, istenem, az uralkodót, a bojárokat, a hercegeket és az egész nemesi rendet. Könyörülj rajtuk és óvd meg őket az eszeveszett csőcselék gyilkos merényletétől.

17.

Az atamán sátrában ég a világ: a ládákon álló gyertyák meg-meginognak, mikor a szélesvállú, köpcös, kapatos vendégek lomhán jönnek-mennek a drága szőnyegeken, melyekkel a sátor földjét leteregették. Szemjon Ljvov herceg az atamán mellett ül. Jobbra Csikmáz, kissé távolabb Miska Csernouszenko, a tömzsi Jaranyec és a fiatal, fürge Selugyák. Szeme fényesen ragyog, halántékát és állát száraz var borítja. Az öreg Vologzsenyin ajándékba kapott vadonatúj kék kamuka kaftánjában sürög-forog, segít a szamárai Fegykának, az atamán kincstartójának — együtt töltögetik a kupákba a bort. Fegyka sorra járja a vendékeket a teli serlegekkel.

— Nemsokára elmegyünk vendégségbe a mátkádhoz, Fjodor — mondja az atamán a szamárainak.

— Csak agyon ne verjék addig, apánk!

— Nem verik agyon... De ha bevesszük Asztrahányt és ott megtetszik valaki — hozzád adom, legyen akár bojárné is.

— Nem, apánk, én már csak Násztyát szeretem, de őt annál inkább.

Az ittas vajda — szokása szerint — egyik kezével megrázta vörhenyes, göndör szakállát, a másikban a kelyhet tartotta. Mielőtt ivott volna, koccintott az atamánnal.

— Ne indulj a vár ellen, Sztyepán Tyimofejevics — mondta. — Várd meg, amíg kegyelmet ád a cár, magadnak meg minden emberednek, és várd vissza Moszkvába küldött követeidet. A cár megbocsátandja bűneid — semmi szükség sem lesz arra, hogy újra kezdd a pusztítást... Előre figyelmeztetlek: ha újra kezded, kemény küzdelem vár rád, mert a moszkvai vajdáknak külországi módra kiképezett seregük vagyon és pattantyúik sem azok, mint voltak, jóval különbek. És mi a ti fegyveretek? Íj, nyíl, bárd és tőr...

— Az van, amink van! A mi erőnk a testvéri egyetértés, Szemjon herceg. Ha szét nem ugrunk, ki merre lát — egy rohammal bevesszük a várat.

— Tanult sereggel szemben nem sokat ér a roham! Mondom, Sztyepán, várd meg míg visszajönnek a cártól sólymaid.

— Vártam is mindeddig, Szemjon herceg. De hallgasd meg, hogyan fogadták a bojárok követeimet. Hé, Lázár!

Az egyik távoli sarokban felállt és az atamán felé lépett egy kozák kaftános, olajbarna arcú, termetes férfi.

— Mondd el, jeszaul, nekünk és a hercegnek, hogyan járultatok hódolni a cár elé.

— Lóháton értünk be Moszkvába — kezdte a jeszaul, megrázta fekete szakállát és előre hajtotta fejét... — Tudom, az a szokás, hogy a kozák követeket fogadóban szállásolják el és a cár ád nekik ételt, italt mindaddig, míg fogadásra nem hívják őket.

— Hát veletek, hogy esett?

— Bennünket csak néhány deák meg bojár fogadott. A nevüket nem tudom. Mihelyt leszálltunk a nyeregből, mindnyájunkat közrefogtak a sztreljecek, és a Zemszkoj udvarára akartak kísérni... Mindenki tudja, hogy a Zemszkoj udvarára nem a követeket kísérik, hanem a gonosztevőket viszik... Mikor megorrontottam a dolgot, útközben megszöktem... Egy napig a sorompók táján lapultam a lebujokban és mindenféle aljanép között meghallottam, hogy a mieinket börtönbe vetették és vasra

verték. Csak Lazunkát nem, mert ő is megszökött velem. Ekkor aztán haza indultam... Esküszöm a szent keresztre: amit elmondtam, az utolsó szóig igaz! — A jeszaul elment.

— Igyunk, Szemjon herceg! Kár a szót vesztegetni tovább, hallottad, hogyan tisztelé meg követimet a cár...

— Micsoda népség! A bojárok félelmükben még jobban felharagítanak benneteket, iszonyú tűzvészt idéznek Oroszhonra... — mondta fejcsóválva a herceg, majd ivott és hozzátette: — Nos, Sztyepán Tyimofejevics, iszom még egyet indulás előtt, aztán megyek...

— Tölts, pohárnok!

— Tudom, atamán, hogy most majd Asztrahány bevételéről beszéltek, nem akarok terhetekre lenni.

— Igyunk még egy-egy jókora kupával, Szemjon herceg. Nem bánom, ha köztünk maradsz, te úgysem árulsz be minket.

A herceg ivott, felállt és meghajolt.

— Hallod-é, Szemjon herceg?! — szólt Rázin, mintha most jutott volna eszébe valami. — Véded-é majd ellenünk a várat?

A vajda már a sátor bejáró nyílásában állt. Kaftánja homályosan vöröslött rajta.

— Ha megtámadod a várat, Sztyepán Tyimofejevics — megtudod. Az ellenséget sose kell számolni... Ahány van, annyi van. Majd még meggondolom, mit tegyek.

— Jó! Menj, gondolkozz és mondd meg Prozorovszkijnak: »Ne erősítsd tovább a várat! Úgyis a kozákoké lesz.«

Ljvov már kilépett a sátor elé, onnan, a sötétségből szólt vissza:

— Veled könnyű beszélni, atamán, mert hozzád húz a szívem! De Prozorovszkij előtt mintha megnémulnék...

— Hej, sólymaim! Ha bevesszük a várost, Szemjon herceg vagyonához nem szabad nyúlni, őt magát nem szabad megölni.

— Tudjuk, apánk, Szemjon herceget nem bántjuk!

Rázin felállt, a jeszaulok szintén. Mindenkinek töltöttek egy korsó vodkát, az atamán a feje fölé emelte a magáét.

— A bojárok a keresztet csókolgatják, ha esküt tesznek, mi meg kocintással esküszünk!

— Éljen az atamán!

— Haditanácsra hívtalak össze benneteket, cimborák, de csak egyet kérek tőletek...

— Halljuk!

— Teljesítjük, atamán!

— Mindnyájan szabad sólymok vagytok, vitéz jeszaulok. De aki engem szolgál, egy időre áldozza fel: adja nekem a szabadságát! Azelőtt nem követeltem, hogy jeszauljaim vakon engedelmeskedjenek. Igy történt abban az átkozott Perzsiában is... És mivel nem szorítottam kordába jeszauljaimat, elvesztettem legjobb bajnokimat. Igyhát esküdjetek meg, hogy a ti akaratotok az én akaratom: nekem adjátok szabadságotokat!

— Esküszünk, Sztyepán Tyimofejevics!

— Esküszünk, apánk!

— Esküszünk, hogy akár meg is halunk veled!

— Jól van! Hej, regös, igyál te is, apó, és énekelj!

— Hallom, apánk! De hol a kancsóm?

— Hahaha! Hát milyen pohárnok vagy te? Másoknak töltögetsz, a magad kancsóját meg elveszíted? Igyál akár a csizmádból, de velünk igyál!

— Isten ments, miért innék csizmából?! No végre, megtaláltam! Előkerült a bestye!

Ittak, aztán ki-ki helyére ült. A ládák mögött a sarokban megpengette dombráját az agg regös. Alig lehetett hallani hangját, de a részeg lármában, kiáltozásban nem is vetett rá ügyet senki.

— Csikmáz!

— Itt vagyok, apánk!

— Igyunk! Jaranyec! Fegyko Selugyák! Igyál Lázár! Te sem maradj el Csernouszenko! Hol van Kraszuljin?

— A prikáznál őrködik.

— Csikmáz, holnap talpra kell állítanod a sztreljeceket. Elég volt a huzavonából! Követeim a cár börtönében sinylődnek.

— Munkához látunk! Először is zsoldot követelünk a vajdától.

— Nagyon jó! Én meg a Balda-folyóhoz hozom a gályákat. Attól tartok, ha megsejtik szándékunkat, már messziről lövöldöznek ránk a könnyű álgyukkal, mihelyt lövőtávolságba érünk.

— Karetnyikov majd megmutatja, hol lehet legjobban megközelíteni a várat!

Vologzsenyin a dombrát pengetve énekelt:

Nincsen itthon Mitrej herceg,
dicső városait járja,
megjött a tengerentúlról

sok-sok gazdag portékája,
menjünk hát, Falilejevna,
menjünk mi is lakomára!

A sátor bejáratának minkét szárnya félrelebbent és a sötétségből előbukkant egy zömök kozák alakja. Bátran lépett be. Homlokán mély sebhely. Rázin a kozákra vetette haragos, mámoros szemét...

— Hát téged, héja, ki hívott lakomára az atamánhoz?

— Nem mehetek én máshoz, apánk, csak tehozzád! A hegyeken keresztül a Donhoz, onnan meg idejöttem...

— Tudom, hogy úgy mászkálsz a hegyeken, mint a zerge. Mért szöktél meg Perzsiából? Ki engedett el?

A kozák nem felelt, tekintete végigsiklott a lövész óriás alakján, szemében megvillant az öröm fénye, arrább mozdult és megérintette a lövész vállát.

— Csikmáz! Cimborám! Megvagy épségben-egészségben? — kérdezte, de barátja marcona tekintetétől visszahőkölt.

Csikmáz megsimogatta fakó szakállát és immel-ámmal felelte:

— Virágjában, mint a tök.

Az atamán lomhán felemelkedett. Megcsörrent a szablya aranylánca.

— Én beszélek hozzád, kutya! Mégis máshoz tolakodsz, mással fecsegsz? Mért szöktél el? Ki adott rá engedelmet?

— Én senkinek sem adom el a szabadságomat, atamán. Azért mentem el, mert úgy kellett... Most meg visszajöttem, hogy tovább szolgáljalak — szemhunyorítás nélkül követlek tűzön-vízen át!

— Mi kozákok, mindnyájan szabadok vagyunk, de aki engem szolgál, az ne nagyon emlegesse a maga külön szabadságát!

A kozák hátra lépett még egyet, összevonta forradásos, konok homlokát, hetykén rándított egyet a fején, mintha a levegőbe döfne vörös kucsmájával.

— Ha akarok, szolgálok, ha akarok, továbbállok! Az én szabadságom nem eladó!...

Rázin összecsikorította a fogát.

— Ördögadta!

És nehéz öklével a dacos arcba sujtott. A kozák ott helyben penderedett egyet, tarkóját a sátor ágasába vágta, onnan is elpattant, arccal a földre bukott és kucsmáját gyorsan le-

kapva, feltápászkodott. Száját összeszorította — csöpögött belőle a vér. Az atamán leült.

— Ha még egyszer a szemem elé kerülsz, agyoncsaplak!

A kozák kiköpte a vért, nesztelenül kihátrált a sátorból és eltünt.

Vologzsenyin egymásután játszotta a dalokat. Énekkel kísérte a dombraszót.

Manók rakták ezt a házat
falán ablakot se vágtak...
hogy ugorjak ki rajta,
én meg Falilejevna?

Rázin rántott egyet a fején.

— Hé, Fegyko, tölts! Holnap lássatok munkához, sólymaim!

— Hozzálátunk, atamán!

— Mihelyt a falak alá vezeted a gályákat, meg felállítod az ostromtetőket, riadót verünk. Ez azt jelzi majd, hogy a kozákok felmászhatnak a falakra. A mi embereink fogadják őket — addig elkergetik a parancsnokokat!

— Jól van, Csikmáz! Igyunk! Talpalávalót pengess, öreg. Rázzuk le a lelkünkről a bánatot!

Mitrej hercegnek én sose leszek párja,
rá se tudnék nézni arra a csámpásra...

— Hallom, apánk! De látod ereszt ez a galád húr, hamisan szól!

Az aggastyán újra felhangolta dombráját.

18.

A tágas sátor homályában termetes férfi hevert a szőnyegen. Övetlen málnaszínű selyeming volt rajta. Fejénél, a kamukával letakart zsámolyon sercegve égett egy szál faggyugyertya. A zömök kozák még mindig vért köpködve lépett a sátorba. A bejáratnál lehajolt. Bajusz Vaszjka nem emelte fel fejét a szőnyegről.

— Megint azt izenem az atamánnak: egyék-igyék nélkülem!... De Asztrahány ellen én is megyek, egy lépéssel se maradok a többiek mögött.

— Én vagyok, Lavrejics — Spiny!

Bajusz odafordította sápadt, mogorva arcát és legyintett.

— Szüntelen az atamánhoz hivogatnak, mulatni, de nekem most egy ízem sem kívánja a tivornyát... Ülj közelebb! Jól képen mázoltak. Ki volt? Vitéz vagy, de lám, most emberedre akadtál!

— Hát én *voltam* az atamán lakomáján! Ő köszöntött ilyen szépen.

— Látom, ugyancsak megmosta a fejedet! Miért nem engedte, hogy meg is törülközz utána?

— Még ha szablyával sebez meg — haggyán... De szabad embert ököllel megütni?! Ezért még lakol! Szeget szeggel!

— Hallasz-é rendesen?

— Fültövön még sose vágtak — a pofámba is véletlenül kaptam most egyet — de annál többet ütöttem én!

— Fujd el a gyertyát! Lusta vagyok megmoccanni is, a láng meg serceg. A sötétben úgy tetszik, mintha aludnám. Ha jönnek, majd elbujsz... Beszélgetni sötétben is tudunk.

Spiny eloltotta a gyertyát.

— Ülj közelebb a fejemhez — parancsolta Bajusz Vaszjka. — Hallod?!

— Itt vagyok...

— Velem tartasz-é Fjodor, mint valamikor régen.

— Akárhová hivsz, Lavrejics, megyek!

— Nagyon derék, öcsém! Úgy látszik, bennünket összeköt a sors. Elszántam magam, hogy Rázin ellen fordulok... Figyelj, ki ne hallgasson valaki... Itt még a sátorfalnak is füle vagyon...

— Beszélj bátran! Én minden neszt meghallok.

— Hogy miért gyúlt haragra a szívem ellene, azt majd máskor mondom el... Alattomban férkőzzünk hát hozzá és kaparintsuk meg a *fejét*... Ha szerencsétlen véget ért a szerelem, legalább a becsületemet add vissza, Moszkva!

— Beszélj! Lavrejics!

— Maholnap Ráziné lesz Asztrahány. A vajda — tudtomra jutott — egy sztreljecet indított Moszkvába futárnak. Levelet küld: »Asztrahány elesett!« A te dolgod az lesz, hogy a futár után indulsz Moszkvába. Tőlem kapsz az útra cibakot, pénzt. Ha kell, gondoskodj ólomról, meg puskaporról is. A sztyepen nem haladhatsz. Tudod miért: ott egymást kaszabolják a tatárok. A folyó partján mindenütt Rázinék torlaszába botlasz... Eredj kerülő úton — Tyerek felé. A vajda futárja szintén arra tart.

szegődj mellé... Örömmel fogad cimborájának: járatlan ember, vezető nélkül át nem kél a hegyeken. Öld meg a futárt... A vajda levelét tépd szét. Te légy az első, aki hírt viszel. Tudasd izenetemet a cárral. Ha Moszkvába érsz, menj a Razbojnoj prikázba, Puskin bojárhoz. Puskin a cár bizalmasa... A többi bojárnak egy szót se szólj, de Puskinnak mondj el mindent: »Asztrahány, Csernij Jár, Cáricin Rázin kezén vagyon.« Szamarát és Szarátovot minden órán elfoglalhatja... Igérd meg Puskinnak, vagy ha a cár színe elé engednek, magának a cárnak, hogy Rázin fejét — ugyancsak veled — Moszkvába küldöm nekik, de kikötöm, hogy a cár mindkettőnknek bocsássa meg régi betyárdolgainkat és ne vonja meg tőlünk megbecsülését... Tudom, hogy nem lesz szűkmarkú: örülni fog, ha leverjük a lázadást.

— Minek halogassuk olyan sokáig, Lavrejics? Akár ma éjjel végzek az atamánnal! Megbosszulom a sérelmet: ezt a pofoncsapást, meg a jajiki esetet, amikor kis híján fejemet vétette!

— Halkan beszélj, te! Fülelj csak, nem settenkedik itt valaki?

— Nem! Hallok én minden kis neszt!

— Egyszer a Don mellől elmentem, hogy a cárt szolgáljam. A parancsnok a krimiek ellen küldött... Részeg fővel rávettem a bátrabb fiúkat, hogy a magunk szakállára portyázzunk egyet. Útközben felperzseltünk, kifosztottunk két falut... Az asszonyokat, lányokat megerőszakoltuk, a barmot elhajtottuk, eladtuk a tatároknak. Ezután a csíny után elkezdtem töprengeni: hogy tüntessem el a nyomát... Útközben összeakadtam a kozák követséggel, amelyik Moszkvába ment... Mellé szegődtem és én is kaptam a cártól egy kaftánra való jóféle posztó darabot, mint a többi követ... Most jön a java, most hallgass ide... Most már tudom, hogy vágjam ki magam a csávából: ha Rázin elmegy, engem hagy Asztrahányban atamánnak. A bojárok fortélyos népek, de mégis kapóra jön nekik a mi szolgálatunk. Bizonyára szerét ejtik, hogy tulajdon kezükkel elfogják Rázint. Minket egyelőre hadd tartsanak haramiáknak... Amig ők egymással viaskodnak, én a Hoper meg a Medvegyica mellől meg Ukrajnából összetoborzok egy sereg kozákot. Ha már jókora erő gyűlik össze, megülök itt veled a városban. Asztrahány erős, sok álgyúja, vastag fala vagyon. Gabona is bőven akad a raktárakban. Én leszek az asztrahányi kiskirály! Ha ez a számításom nem válik be, akkor kiegyezünk a bojárokkal: csorba ne

esék a tekintélyünkön! Legrosszabb esetben, ha minden kötél szakad, visszahúzódunk a hegyek közé, a kumikokhoz.

— Lehet, Lavrejics! Nem bánom! De mégis ég a szívem a vágytól, hogy meggyilkoljam az atamánt.

— Várni kell! Ha most megöljük, akkor a vajda ül tovább Asztrahányban... »Egyik haramia megölte a másikat és most még rangot, megbecsülést akar!« — jelenti majd a cárnak meg a bojároknak. Ezeket is börtönbe kell vetni — mondja majd — vagy még kíméletlenebbül kell leszámolni velük... A bojárok állhatatlan népek, szószegők. Ha ma mondanak valamit, holnap megmásítják.

— Ládd, ebben igazad van!

— Még valamit! Rázin körül mindig ott nyüzsögnek a bizalmas emberei... Úgy imádják, mint az istent. De tőlem fél, tudom... Azt is tudja, miért gyűlölöm... Ha eltesszük láb alól — a többiek elevenen sütnek meg bennünket, mert nincs más, aki kezet emelne rá, csak te meg én.

— Belátom, igazad van.

— No, ha észretértél, Fjodor, cselekedj úgy, ahogy én mondom... Többre ne törj. Hol a lovad?

— Egy üres tatár sátorban pihen! Itt van egy ugrásnyira.

— Nem csigázódott el túlságosan?

— Arganák — kincset ér! Könnyű, mint a lepke, kevés abrakkal beéri, mégis jó húsban van, majd kicsattan, olyan síma a szőre, mint az üveg.

— Bújj el a halásztelepen és várj egy-két napot. Nesze...

Bajusz Vaszjka a szőnyeg alá nyult és nyögve kotorászott alatta. Tapogatva megkereste Spiny kezét és egy kis bugyellárist nyomott a markába. — Pénz. Kell egy kis útravaló.

— Fegyver, lőszer van, amennyi kell. Elláttam magam. Inkább cibakot adj.

— Kapsz. Valamelyik éjjel gyere el, adok.

— Kezet rá, Lavrejics és isten veled!

— Itt a kezem! Ismersz?!

— Te is engem. Csak szólj és szemhunyorítás nélkül megyek harcolni vagy gyujtogatni, mindegy.

— Bízzál bennem, Fjodor! Van, akit így vagy úgy lóvá teszek, de téged nem csaplak be, neked nem hazudok, mert a mi utunk közös..

— Elhiszem, Lavrejics!

A szürke sátorból könnyedén surrant ki a sötétségbe a tömzsi ember fekete árnya. Spiny egy pillanatra mozdulatlanná

dermedt: hallgatódzott, de a környéken síri csend uralkodott. Csak a folyó hullámai mormoltak halkan a közelben, meg az atamán sátrából szállt ki a vidám kiáltás és nótaszó.

— Én a magam útját járom, atamán! Nem ijedek meg senkitől. Megemlegeted még te Fegyka Spinyt!... — motyogta a fekete és kilépett.

19.

A lövészkaszárnya elferdült gerendakorlátos lépcsőjén piros kaftánban áll Csikmáz. Hunyorog, mert szemébe süt a nap. Kezében kurtanyelű fejsze, derekán sötétkék öv. Övében két pisztoly. Kucsmáját ruhája keblébe dugta. A széles kaszárnyaajtó tágra tátott torkából laktanyabűz: izzadság, dohányfüst és a deszkaárnyékszékek nehéz szaga áradt kifelé. Csikmáz mellett lövészek dübörögnek le a nagy lépcsőn. A lövészek nem sorakoznak fel az udvaron, mint máskor, hanem kisebb-nagyobb csoportokba verődnek és kérdően tekintenek Csikmáz határozottságot sugárzó alakjára. A lövészek vártak valamit. A homályos előcsarnok mélyében megreccsentek a lépcsőfokok egy nehéz test súlya alatt. A kaszárnya emeletéről, a deákok szobájából, az előcsarnokba jött a fehér kaftános, termetes kapitány. Kaftánja mellén sárga bojárpaszomány húzódik keresztbe. Sallangok, rojtok díszítik a vitézkötést. A kapitány kacsázva lépkedett lefelé és kevélyen, a szeme sarkából nézett Csikmázra.

— Mi az, hóhér? Vérpadon érzed magad? Mit állsz itt? Úgy tudom, neked és Fegyka Selugyának megtiltotta a vajda, hogy betedd a lábad a várba...

Csikmáz a parancsnok hátára vetett egy pillantást és nem szólt semmit.

— Mit lebzseltek itt? Telebeszélték a fejeteket ezek a zsiványok? Vigyázzatok a bőrötökre! — förmedt a szreljecekre a kapitány.

A külső lépcső — három fok. A legalsónál két kék kaftános sztreljec áll, pöfékel.

— Félre az útból kutyák!

— Ki vagyon lábod alatt? Elférsz itt bőven!

— Azonnal menjen ki-ki az őrhelyére! Az anyátok... — a parancsnok cifrát káromkodott és lelépett a felső fokról. A napfényben megvillant a fejsze. A kapitány feje, nyitott szájjal, úgy lerepült, mintha sohasem lett volna a nyakán. Pörgött

egyet, lefröccsentette vérrel a lépcső mellett álló lövész vállát és a fehér homokba esett. A lövész nagyot köpött a parancsnok fejére és eltette pipáját.

— Hirtelen keze van ennek a Csikmáznak! Úgy lerepült ez a kobak, mint egy gombóc.

Elhúzódott a lépcső mellől, mert a fokokon lecsúszott a kapitány vérben hempergő teste és szinte már a lövész csizmájának ütődött.

Csikmáz arccal az előcsarnok felé fordult.

— Hej, lövészek! Én már elkezdtem: folytassátok! Végezzetek a pohosokkal!

A kaszárnya belsejéből harmincan is kiáltották:

— Végzünk is!

— Szót fogadunk, Csikmáz!

— Veletek vagyunk, cimborák!

— Hé, fiúk! Aki velünk van, azt ne bántsátok!

— Jó!

Csikmáz az udvaron álló lövészekhez fordult, a lépcső korlatjába vágta fejszéjét, lecsapta kezéről a vért és tüzet csiholt, hogy rágyujtson.

— Rontsátok le a közbenső palánkot — parancsolta —, szakítsátok egybe az udvarokat, gyujtsátok fel a gerendákat.

A csizmák fehér porfelhőt vertek. Tíz meg tíz kéz fejszével rombolta a két udvart elválasztó kerítést. A gerendákat az udvar közepére cipelték, rövidebbre vagdosták és meggyujtották. Csikmáz még előbbi helyén állt és füstöt eregetve, hangosan mondta:

— Ezen a tűzön sütjük meg, aki utunkba áll!

A kidöntött palánk mögött tágas udvar tárult elő. Ott is csoportokba verődtek a sztreljecek. Odaát ketten álltak a kaszárnya külső lépcsőjén: az ormótlan széles vállú, hájfejű Karetnyikov, meg a kék kaftános, vékonydongájú, fekete bajuszú Lebegyev. Lebegyev éles, csengő hangon kiáltotta:

— Hé, fiúk! Törjük fel a korcsmákat, amiket a vajda lepecsételtetett.

Karetnyikov a markába köhintett, élesre köszörült alabárdjával néha csapott egyet a levegőbe és mély hangon dörmögte:

— Úgy van! Először vodkát szerezzünk és igyunk!

— A kremlbe! Adja ki a vajda a zsoldot.

— Két év óta egy fityinget sem ád. Fizesse meg mind a két esztendőre.

— Ez kell nekünk!

— Első a korcsma!
— Kerítsünk vodkát és igyunk!
— Nem, nem, előbb a kapitányokkal számoljunk le!
— Ugyan fiúk! Hisz veletek vagyunk... Mi is sztreljecek voltunk valamikor.
— De ha elengedünk benneteket, úgyis a vajdához pártoltok.
— Nem, veletek tartunk!
— Ej, döntsd a palánkot — gyujtsd fel!...
Minden udvaron, melynek közbenső palánkját lerontották — máglyák lángja lobogott.
— Poloskástúl, deákostúl gyujtsátok fel a fogházakat!
— Épületet ne romboljatok le, ne gyujtsatok fel!... Hol van Kraszuljin?
— Kraszuljin Oljeskával a rab kozákkal a messzebb eső palánkokat döngeti!...
— A deákok elszeleltek! Egyelőre hát mégis csak a fogházakat gyujthatjuk fel!
— Jól van, Csikmáz — megtesszük!
— Gyerünk a korcsmákhoz!
— Várjatok még egy kicsit!
Paták csattogása hallatszott. A porfelhőben lovascsapat közeledett. Legelől mind szélesebben és fényesebben fehérlett, ragyogott a vajda lemezvértje. A vajda ötven és egynéhány cserkesz élén a kaszárnya előtt állította meg lovát. A paripák prüszköltek a poros téren. Csörgött a fegyver. A vajda egyiptomi sisakban ült, sallangos, aranyozott szerszámmal felcicomázott, sárga mokány lován. A paripán cserkesz nyeregtakaró, gyöngyös nyereg volt.
— Harcot akar? Megkaphatja, mindjárt szememhez emelem a puskám!
— Állj, ne lőj! Beszélni akar...
A vajda szuszkán, de hangosan kezdte:
— Miért lázongtok a nagy uralkodó ellen, vitézek? Mit akartok?
— Zsoldot!
— Már évek óta nem adsz semmit! Miért nem adsz?!
— Lenyűtt rólunk a ruha, éhen vész a család!
— Ládd, mi bocskorban járunk, te meg gyöngyös csizmában!...
— Még ma kiadom a zsoldot! Csillapodjatok! Menjetek a kaszárnyába!

— Nyisd ki a csapszékeket!

— Szerezzünk vodkát, igyunk!

— A csapszékek, vitézek, a zendülés fészkei. Mindenféle martalóc népség titkos cédulákat olvas ott és becsmérli a nagy uralkodót! A pártütők lázadásra bujtogatják a népet.

— Ereszd ki a tömlöcből a rabokat, meg a Szentháromság-monostor papját!

— Miért fogattad el Ljvov herceg udvari cselédjét?

— A cselédet visszavitettem Szemjon herceg házába, a pap a monostorban vagyon.

— Azt mondják, hogy börtönbe vetetted a papot.

— Pecket vertek a szájába és féket huztak a fejére!

— Derék pap — add ki a papot!

— A zsiványok papja volt, vitézek!

— A tatár murzákat, a tuszokat is bocsásd ki!

— A rab lövészeket kiengedem! De a tuszok a nagy uralkodó hatalmában vagynak. Velük csak ő rendelkezik.

— Ereszd ki a murzákat! A táboraik már úgyis elvándoroltak, mit tartod őket tovább?

— Mért te beszélsz velünk, vajda, hisz nem te vagy a parancsnokunk?!

— Azért beszélek én, mert a kapitányokat betyármódra lemészároltátok. Én meg fölöttük állok a kapitányoknak is!

— Nem mind koncoltuk fel!

— A sztreljeceket kibocsátom, zsoldot is adok, csak csillapodjatok.

— A monostor papját is add ki!

— A tatár murzákat is engedd szabadon!

— Vodkát kaptok, csak ne gyujtogassatok, ne csináljatok kalamajkát.

— Szerezzünk vodkát és igyunk, fiúk!

A vajda meg a cserkesz csapat megfordította paripáját és ellovagolt.

A kremlbe menet a vajda parancsot adott, hogy zárják be a vár kapuit és minden térre küldjenek hírnököket. Asztrahány valamennyi terére dobos kikiáltók vonultak. A nép a terekre cődült, hogy megtudja, mit parancsol a vajda. A hírnökök megpergették a dobot és harsányan kiáltották:

— Asztrahányiak! Aki hű alattvalója Aljekszej Mihajlovicsnak, egész Oroszország nagy uralkodójának, mind menjen a kremlbe, a vajda udvarára.

Most a másik hírnök vette át a szót:

— Asztrahányiak! Hagyjátok félbe munkátokat és késedelem nélkül induljatok a kremlbe, mert keresztcsókolásra, eskütételre hív benneteket Joszif, a szentséges asztrahányi és tyereki metropolita, meg Iván Szemjonovics herceg, a vajda!...

A városiak nagy tömegben tódultak a terekről a Voszkreszenszkije kapun át a kremlbe. Egyik csoport a másik után tolongott a Szentháromság-monostor kápolnája felé. A hatszögletű, tágas fakápolna a kapu mellett emelkedett. Nem fértek be mindnyájan. Aki bejutott, sietett megcsókolni a szentképeket és meggyujtotta az ugyanott vásárolt gyertyát. A szentek mogorva arccal, közönyösen néztek le az izgatott emberekre. Sokan fennhangon nyilvánosan meggyónták bűneiket a szentképeknek és kimentek. A kijáratnál nyikoni módra mindenkire keresztet vetett egy barát. Nagy és mogorva volt, mint az ódon ikonok. A vajda tágas udvarán szintén nagy tömeg várakozott. Zúgott az udvar, mint a kaptár A várbeliek között kerültek bojárfiak, városi nemesek, német kapitányok, sőt lövészek is — már akik hívek maradtak az eskühöz. A vajda erkélyes nagy háza körül — amelyben olyan szívesen látott vendégek a külföldiek — mindenütt deszkaburkolat borítja a földet. Az emeletről lefelé vezető külső lépcsők tetejét esztergályozott oszlopok tartják. A lépcsőket deszkával és bádoggal födték be.

— Lejönnek?

— Beszélnek valamit!

A lépcsőn lejön a metropolita. Aranypalást van rajta. Kereszt a kezében. A metropolitát két pap támogatja karjánál fogva. Az egyik segít tartani az aranykeresztet is. A metropolita mögött a vajda jön ezüsttel befuttatott lemezvértjében. Fején sisak, oldalán egyenes kard. Amikor e magas méltóságok a széles, födetlen alsó lépcsőre értek, a városiak földig hajoltak. Csak a külföldi kapitányok álltak egyenesen.

— Őszentsége azt a palástot vette fel, amit a pátriárkáktól kapott.

— Milyen pátriárkáktól?

— Hát az antiochiaitól meg a...

— Inkább odahallgasson: mit beszél.

A metropolita pásztorbotjára támaszkodik. Reszkető fején granáttal és rubinnal ékes süveg tündöklik. A főpap átadta a nehéz keresztet a papnak és higgadtan, halkan megszólalt:

— Pravoszlávok! Nagy csapás sujtja várunkat: kitört a lázadás. A lövészek lemészárolták parancsnokukat, Iván Koskint és a nagy uralkodó többi hű szolgáját: minden kapitányokat... Pártütésre bujtogatják a népet. Én, Krisztus urunk bűnös szolgája kérlek benneteket, hű honfiak, városlakók és lövészek, kérlek titeket is külországi kapitányok, minden erőtökkel védelmezzétek meg az istenszülő szűz templomát... Ne féljetek a csatától! Hőstetteket várok tőletek. Akit pedig a harcban ér kora veszte, aki a szentélyeknek és a nagy uralkodó hatalmának védelmében esik el, azt a mennyeknek országában szent malasztal jutalmazza: megidvezíti az úr...

— Testünkkel védelmezzük a várat, atyánk!

Joszif metropolita elhallgatott. Megszólalt a vajda:

— Városiak! Külhoni kapitányok, lövészek! Már régóta tudjátok, hogy a város környékén az istentől elrugaszkodott Sztyenyka Rázin kozákjainak és más szökött szolgáknak gyülevész hada lázong ellenünk! Ez a haramja-vezér lábbal tiporta a nagy uralkodó kegyét, semmibe sem vevé bocsánatát: követeket külde hozzám és követelé, hogy adjuk át a várost. A lázadás, melyet ő szíta, íme ma kitört: a lövészek agyonütötték parancsnokaikat, önkényesen feltörték a cári kocsmákat, részegeskednek és duhajkodnak. Meghallották, hogy nincs messze az idő, amikor faltörő kosokkal és ostromlétrákkal megjelennek Asztrahány falai alatt a martalócok! Szentséges Joszif atyánkkal együtt én is kérlek benneteket, készüljetek fel a védelemre! Hordjatok üstöket és szurkot a falakra, rakjatok tüzet, vigyetek a bástyákra köveket és forróvizet, minden erőtökkel oltalmazzátok az istenszülő szűz templomát. Én is mindent megteszek, ami tőlem telik: kiadom a lövészeknek a zsoldjukat, hogy lecsillapodjanak... Teljesítettem követelésüket, az imént kibocsátám a börtönből a rabokat, csak kettőt nem engedtem szabadon: a Szentháromság-templom galád papját, ki a rablók mellé állt és Szemjon Ljvov herceg szökött cselédjét, kit az imént felakasztaték..

— Megálljuk a sarat! Keményen küzdeni fogunk a kalózok ellen!

— Csak törjétek magatokat, aztán majd megint megszorongat benneteket az adóval, mihelyt lecsendesedik az élet...

— Hallgass!

— Én nem lázongok, csak megmondom a magamét, mert most meg lehet mondani.

— Pravoszlávok! Csókoljátok meg a szent keresztet és esküdjetek meg, hogy védelmezni fogjátok a várat...

A városiak szétszéledtek. A városban őrcsapatok vonultak Asztrahány főbb kapui felé. A Szentháromság-monostor kápolnájában éji szertartásra készültek a barátok. A tágas monostorudvart szőlővel befuttatott palánk veszi körül. Széles kapuja — mint mindig — nyitva áll. Sok városi — javarészük asszony — a kápolna közelében álldogált, várta az istentisztelet megkezdését. A vár sötétben is tovább morajlott és élte lázas életét. A Voznyeszenszkije kaputól nem messze, a Szpaszo-Preobrazsenszkij-monostor közelében a lövészek kigurították a kocsmából a pálinkás hordókat és az utcán tivornyáztak. A csapszék nagy faépületét felgyujtották, hogy világos legyen. A kremlből hazafelé tartó városiak megpróbálták eloltani a tüzet, de a lövészek elkergették őket.

— Jobban mulatunk, ha ég!

— Úgy sincs a közelben más épület, csak a monostor, annak meg kőből van a fala!

— A várost nem gyujtjuk fel, igyatok velünk!

Sok városi a lövészek közé telepedett és együtt mulatott velük.

A cári korcsma gerendafala szinte lángokra kap a sok fáklya tüzétől. A gerendák közé tűzött fáklyák, mint fekete gyertyák lobognak a falon. A csaplárosok megijedtek és kereket oldottak, hogy el ne náspángolják őket. A korcsmát a sztreljecek kényére-kedvére hagyták. Az ivóban lövészek álltak a kármentő mögött és zsebrevágták a beszedett italpénzt. A falba tűzött fáklyák és a kármentőre ragasztott faggyúgyertyák világánál kecskének öltözött maskurák és igazi medvék ugráltak, táncoltak. A hosszú ivóasztalnál a lövészkucsmák között itt is, ott is előbukkantak Rázin fiacskáinak[1] bojtos, vörös bársonysüvegei. Az asztalon mind több titkos levél sárgállott. Senki sem olvasta őket, csak a vajda álruhás poroszlói. Ezek óvatosan összeszedték a leveleket és halkan beszélgettek egymással.

— Mityka poggyacsij kezevonása!

— Elvetemült betyár!

— Hallgassátok csak, mit locsog az a bársonykucsmás!

[1] A titkos levelekkel — röpcédulákkal — agitáló kozákokat és Rázin más híveit nevezték Rázin fiacskáinak. — *Csapigin.*

A vöröskucsmások trágár szavakkal szidták a vajdát, magasztalták a rettegett atamán bőkezűségét, gazdagságát, harci erényeit: »Az atamán varázsszőnyegen úszik a kék tengeren, a levegőben is azon repül.«

— Várjatok türelemmel, még ma berepül Asztrahányba. Tetőtől-talpig tüzesen, ahogy megjövendölték!...

20.

Fekete burkás lovasok élén maga Mihajil Szemjonovics herceg járta a várost és nógatta azokat a városiakat, akik nem mentek a falakhoz, hogy dolgozzanak. Mihajil herceg egyik kezében fáklyát a másikban kivont szablyát tartott. A cserkeszek lépésben lovagoltak, hogy a kápára erősített lámpásokban el ne aludjék a gyertya. A levegő mozdulatlan volt és meleg. A herceg előrerúgtatott fekete paripáján. A fáklya, a páncél és a beezüstözött csúcsos sisak homályos visszfénye tűzkígyóként szelte át az éjszaka sötétjét. A vajdának szótfogadó polgárok vizet, üstöket és köveket cipeltek vagy szállítottak a fali bástyákhoz. A vár süvegalakú felső része feketének, az alsó hol szürkének, hol fehérnek látszott a bolygó szövétnekek fényénél. A vár falain kigyúltak a tüzek és megvilágították a vörös bástyákat és a falak másfélöles oromzatát. Mihajil herceg csapatán kívül más lovas sztreljecek is járták a várost egy vérbeli lovas lövésztizedes, a széles, szőrtelen arcú, szemöldöktelen Bolond Frol vezénylete alatt. A részeg lövészek a kremlbe mentek a csapszékekből meg a cári korcsmából. A vajda még nem záratta be a kreml kapuját. Várta, míg visszaérnek a jelentéssel a poroszlók és más nélkülözhetetlen emberek. sztreljecek megint tömegbe verődtek a vajda udvarán és óbégatva követelték:

— Minek erősíted a várat, vajda? Hagyd abba!

— Add ki a zsoldot!

Prozorovszkij lemezpáncélban ült a teremben, haditanácsot tartott. Egyiptomi sisakját a mintás kék abroszra tette. Vele szemközt az agg metropolita ült az asztalnál. Palástja és süvege a szoba sarkában, egy padon feküdt. A drágakövek szivárványosan tündököltek a gyertyák fényében. A metropolita a fekete csuhát és a mellén hordott keresztet simogatta bal kezével, jobbját meg szokása szerint keresztvetésre fogta össze és lassan húzogatta a kék kamuka abroszon. Bozontos, hosszú-

szálú ősz szemöldöke a vajda felé meredt, kopasz feje reszketett.

— Hej, fiam! Rég meg kellett volna erősíteni a várost... Most már késő. Elérkezett a végső szorongattatás órája! Tombolnak az emberek. Hallod, hogy döngetik a házad ajtaját?

— Én már a legrosszabra is felkészültem, szentatyám.

— Hát a nyáj, fiam? A te nyájad a hadi nép, az enyém — az igazhívők serege... Ezt is, azt is szélnek eresztettük, miként a rossz pásztorok.

— Ebben nem én vagyok a hibás, atyám! A sztreljecekkel nem én rendelkeztem. A bojárok és a nagy uralkodó nem csupán nekem, hanem minden vajdának meghagyták: »A sztreljec-regulát ne ti szabjátok meg...«

— Ez nagyon helytelen! Intézd a hadi ügyeket — de a haderőknek nem parancsolhatsz... Ki látott már ilyet?

— Ez a nagy uralkodó akarata! Ezeket a dolgokat a kapitányokra, ötvenedesekre és másokra bízták. Hej, adjatok valami enni-inni valót! — parancsolta a vajda. Felállt és a terem ajtaja felé indult. — Hozzatok gyertyát is!

A herceg hívására csendesen, szinte nesztelenül lépett be a vajdáné és meghajolt. Ezüst tálcán szeszes méhsört, mézeskalácsot, szőlőt és lágy, fehér kenyeret hozott. A háziasszony mögött ugyanolyan zajtalanul két nanking szarafános tarka pántlikás, fekete hajú szűz jött be. Az asztalra állítottak két háromkarú gyertyatartót és meggyujtották a gyertyákat.

— Már vártam, mikor szólsz, uram, Iván Szemjonovics.

A vajdáné zöld atlasz rövid kaftánban volt. Fején bíborbársony alapon aranyrecével díszített kika. Halvány ajkával csuklón felül megérintette a főpap fonnyadt sárga kezét és alig hallhatóan mondta:

— Áldj meg engem bűnöst, szentséges atyám...

A metropolita nem nézett a bojárnéra — bűnnek tartotta, hogy egy nőre emelje szemét — az asszony melle előtt keresztet vetett a levegőbe, ugyancsak keresztet vetett a távozó lányok felé is. A vajdáné meghajolt férje előtt.

— Hallod-é, uram, Iván Szemjonovics herceg?! Hallod-é a lármát? A részeg fáklyás lövészek be akarnak törni és ocsmányul kiabálnak. Szidalmaznak téged és az ajtót döngetik. Zsoldot követelnek...

— Nagy baj van, Fjodorovna bojárné. Szavamat adtam, hogy kifizetem zsoldjukat, és egy kopejkám sincs!

A metropolita az asztal fölé emelte pergamensárga kezét.

— Fiam és barátom Iván herceg! Menj ki a zendülőkhöz, küldd a monostor udvarára a Szentháromság kápolna mellé, valamennyit. Mindjárt megyek a monostorba és tulajdon kincstáramból adok pénzt.

— Ó, lelki atyám! Úgyis sokkal vagyok már adósod...

— Enyészendők a földi javak, fiam. Ha élni maradunk, elszámolunk, ha magához szólít bennünket az úr, majd ő megfizet.

A bojárné kiment, de nem csukta be maga mögött a terem ajtaját. Sebbel-lobbal bejött, szinte berohant egy ifjú. Földig hajolt a vajda, majd a metropolita előtt. Az aggastyán keresztet vetett a sihederre. Az ifjú a vajdához fordult.

— Apám! Engedd meg, hogy fegyvert fogjak, eressz a falakra, harcolni akarok.

A vajda felállt, megsímogatta fiának hosszú, sötétszőke haját, gondosan megigazította az ifjún a gyűrött sötétkék csugát és szigorúan nézett nagy zöldes-szürke szemébe.

— Várj, Borisz! Nem szabad kilépned a házból. Avagy nem hallod-é, hogy döngetik az ajtót a részeg lázadók?

A fiú elment, a vajda kiment az erkélyre. Odakünn fáklyák imbolyogtak. Recsegett-ropogott az ajtó fája. csörgött a vasalás.

— Vigyázz, vajda, mert rád gyujtjuk a házad!

— Szépszerével add ki, ami dukál!

Prozorovszkij áthajolt az erkély korlátján.

— Fiúk! — kiáltotta az udvar homályába — menjetek a Szentháromság-kápolnához, a monostorban majd kifizetik a pénzt. De ne zavarjátok ám az áhítatot!

— Jó!

— Aki imádkozik — hadd imádkozzék!

— Mi meg a füstölőt[1] rázzuk, de úgy, hogy leperzselődik a szentek szakálla.

A metropolita éppen csak megkóstolta az étkeket, aztán felállt és pásztorbotjával kopogva beszólította szolgáját.

A vajda visszament a szobába, fejét csóválva és öklét rázva sziszegte:

— Máskor a kínpadra vontalak volna benneteket az ilyen pökhendi beszédért és istenkáromlásért . . . De most el kell tűrnöm.

— Nagy csapások sujtandanak bennünket, fiam!

[1] A lövész a tömjénezőre és a füstölgő fáklyára céloz ezzel a kettős értelmű szóval — *A ford.*

Belépett a metropolita szolgája, meghajolt a vajdának, karjára vette a holmikat, a palástot és a süveget, odament az öreghez és karonfogva kivezette a házból. A vajda felkapta a háromkarú gyertyatartót és kikísérte a metropolitát.

— Úgy vélem — és e halvány remény vígasztal — ha kifizetjük a zsoldot, sokan lecsillapodnak... Csak az a baj, hogy a legnagyobb gazembereket kiengedték a tömlöcből. Ezek elől a lázadók elől nincs menekvés... Egy alávalót: Rázin követét már felakasztattam a várfalon...

— Nem csak a sztreljecektől kell tartanunk, fiam... Imádkozz az istenhez, mentsen meg minket!... A városiak az imént, mikor a szent kereszthez járultak és megcsókolták, igen haragos ábrázatot mutattak. A városiak — és még sokan mások is — pusztulással fenyegetnek bennünket...

— Igen, atyám! Szemjon herceg nem is palástolja árulását. Nem tart velünk és sehol sem kél az uralkodó ügyének harcos védelmére... Házából titkos járatok vezetnek ki a várból az árkokhoz... Félek tőle, atyám!

— Aggodalmad fölösleges, Iván. Szemjon herceg nem merészel együtt haladni a martalócokkal...

— Áldj meg éjszakára, szent atyám!

— Nem szent vagyok én, hanem bűnös... Az úr nevében megáldom Ivánt, isten szolgáját. Ne zúgolódj! Isten útjai kifürkészhetetlenek. És az ő akarata nélkül egy hajadszála sem hull ki.

Prozorovszkij kikísérte az ajtón a metropolitát, majd visszatért a szobába. Felesége nyilván várta már, mert a vajda után ő is belépett.

— Fjodorovna! Mondd meg Tyiska cselédemnek, hogy öltöztesse harci díszbe a lovamat és a lovászok azonnal vezessék a monostor udvarára a kis mokányt. Megyek, kiadom a lövészeknek a zsoldot, aztán megszemlélem a várfalakat is...

A bojárné sírvafakadt és átölelte férjét.

— Aggódom miattad, gazdám, Iván Szemjonovics!

— Nem szabad kétségbe esni, Fjodorovna. Légy erős! Bűnök közepette éltünk, nyilván eljött az ideje, hogy elszenvedjük ama büntetést, amit az isten reánk mért. Ég áldjon!

A herceg előszólította két belső cselédjét, meg Alekszejev poggyacsijt és a kápolnához indult. A sztreljecek körformájú helyet csináltak maguknak a tömeg közt és táncra perdültek.

Némelyik hujjogott, fenyegetően meglobogtatta a szövétneket és megvillőgtatta a szekercét.

— Ne zsolozsmázzatok már annyit, barátok!

— Inkább gyászéneket zengedezzetek a vajdának!

— Legalább ti adjátok ki a zsoldot, ha már a vajda elherdálta a kincstár vagvonát!

A monostor udvarán ládákkal és zsákokkal közeledő feketeruhás embereket pillantottak meg a szélesre tárt kapun bebámészkodó duhajok.

— Hej, cimborák!

— Pénz áll a házhoz!

— Hozzák a zsoldot!

— Idevele, füstölőrázó zsoltárkornyikálók!

— Gatya sincs rajtuk a csuha alatt, mégis lám, hogy csörgetik a pénzt!

A tágas monostor-udvar közepére asztalt és zsámolyt állítottak a vajdának. Két oldalt egy-egy állványos lámpást gyujtottak meg a barátok. A vajda Aljekszejev mellé ült, marékszámra szedte ki a pénzt a ládákból, maga elé tette és megszámolta. Aljekszejev egy sávokból összeragasztott hosszú papírlapra felírta a zsoldot felvevő lövészek keresztnevét, atyai és vezetéknevét meg a rangját. A sztreljecek, mihelyt megkapták a pénzt, az udvarról a térre indultak, a táncolók körébe álltak.

— Nem unalmas szárazon ropni ezt a táncot?

— Hej, cimborák! Akinek pénze van, jöjjön a cári korcsmába, ott maskurák vannak meg muzsikások!

Aki megkapta zsoldját, távozott a fellegvárból.

21.

Mihajil herceg, cserkeszei élén, bejárta a fehér várost. Elkanyarodott az örmény, perzsa és buharai kalmárok kőboltjai és raktárai mellől, melyek a piactéren álltak és a fáklyák fényében úszó korcsmaudvar irányába lovagolt. A fegyveres részeg sztreljecek a herceg szemeláttára tülekedtek a tágas udvaron át az ivóház felé. A korcsma pitvarában borízű, mély hang énekelt, több vékony hang kísérte. Olykor-olykor belevágtak a dobba.

Farkasfalka üvölt nyomunkban,
előre a karddal, jó vitézek,
bojárok és deákok testéből
farkasoknak terítsünk ebédet..
Felgyujtjuk a kastélyt és a törvényházat,
nem kegyelmezünk mi egyetlen bojárnak!

Ismét a dobba ütöttek.

Jön a farkas lakomára,
jön már, jön a vér szagára —
égő csóva száll a házra!

A herceget felbőszítette ez a dal. Szörnyű haragra gerjedt az ittas lövészek láttán.

— Ne menjetek be a korcsma udvarára — vezényelt cserkeszeinek. — Itt sorakozzatok... Ne bocsássátok ki az udvarról a korhelyeket! Majd megmutatom én nekik, hogy' kell betyárnótákat énekelni... Elvágtatok, hívom a lovas-lövészeket és egy csapásra végzünk minden pártütővel!

A herceg elnyargalt. Páncélja, szablyája messze villogott. A cserkeszek egymástól tíz könyöknyire sorakoztak fel a korcsmaudvar körül. Amint a herceg az iddogáló sztreljeceket kereste a Szpászo-Preobrazsenszkij-monostor mellett, a lassanként kialvó tűznél — egy kék kaftános záporozsjei kucsmás emberbe ütközött. A zsarátnok fénye élénk vörösre festette a kucsmát. A férfi sunyin nézegetett szét és rövid kopjára támaszkodva baktatott. Amikor észrevette a páncélos, fáklyás herceget, gyorsan oldalt kanyarodott. A herceg utána nyargalt. A szél zászlóként lobogtatta dús, fekete szakállát. Fején szikrát szórt a sisak.

— Állj meg, zsivány!

A hercegnek úgy rémlett, mintha a férfi megszaporázná a lépést.

— Állj meg, ördögadta!

A kozákruhás ember megállt és hátrafordította vörösfoltos halvány arcát.

— Mit erőltetted a torkodat, Mihajlo herceg? Asztrahányi vagyok én, Fegyka Selugyák!

— Zsivány vagy! Kalózruhát hordasz.

— Olyanban járok, amilyen van.

— Hazudsz! Volna más is. Ezt a gúnyát attól a haramja Sztyenykától kaptad ajándékba!

— Nem igaz, nem ajándék! Különben is: semmi közöd hozzá!

— Majd adok én neked! — A herceg a feje fölé emelte aranyozott jelmányos,[1] nehéz kardját.

— Inkább én adok neked, nesze! Nem sajnálom!

[1] Nehezék a görbe kard végén. — *Csapigin.*

Selugyák dobásra lendítette a kopját. Az izmos kéz dobta nyél süvítve szállt és szelet hajtott. A herceg elejtette a fáklyát, teste hátrahanyatlott. A szablyát még mindig görcsösen szorította. A férfi körülnézett és gyorsan eltünt a sötétben. A herceg nem esett le a lóról, lába a kengyelbe gabalyodott.

— Segítség! — suttogták ajkai.

A herceg törzse mindjobban a ló hátára hanyatlott... A széles, kerekarcú Bolond Frol odavágtatott lövészeivel. A sztreljecek lámpással és szövétnekkel kutatták át a környéket, de senkit sem találtak. Mihajil Szemjonovics ívalakban meggörbülve feküdt a ló hátán. A tatárkopja nyele csillogva sárgállott, hegye átfúrta a herceg torkát — közvetlenül az álla alatt és egészen tarkójáig hatolt. Csak a sisak acél nyakvédője állította meg.

— Ez nagy baj, legények, nagy baj! De vajjon ki döfte le?

— Bizonyára valami lovas. Pogány lehetett, mert lám a kopja tatárkopja!

— Füleljetek mindenre, legények, és nézzetek körül, nincs-e valami lovas a környéken?

A lövészek szétszéledtek: kutató útra indultak. Szikra-esőt szórtak a fáklyák. Bolond Frol levette a herceget, de nem szállt le lováról. Keresztbe fektette nyergében a fiatalabb Prozorovszkij holttestét. Nagy csizmáját beleakasztotta a herceg lova kantárjának szárába. Lépésben indult a kreml felé: vitte a halottat és vezette a gazdátlan lovat.

— Nagy baj, nagy baj! — ismételgette.

A lövészek utólérték!

— Semmi nyom!

— Egyetlen lovast sem találtunk, Frol...

— Úgy látszik, ilyen volt a csíziója. Ej, herceg, herceg!

A sztreljecek gyalog szálltak a kremlbe, bevitték a holttestet a kápolnába és az oltár előtt, az emelvénynél letették a padlóra. A nép ijedten csődült köré. A barátok a herceg fejénél gyertyákat ragasztottak a padlóra, meggyujtották őket, majd körültömjénezték a halottat. Mihajil herceg kivicsorította nagy fogait. Feje hátranyaklott. Dús szakálla eltakarta a sebet, de a páncél vállán vér csurgott végig. A lövészek tovább táncoltak a téren. Ócska, rossz dobot vertek, amelyet a vajda udvaráról cipeltek ide. Egy lövész kivételével senki sem pillantott oda, amikor a kápolnába vitték a tetemet. Ez az egy sztreljec odaszólt szomszédjának:

— Úgy látszik, megint kivégeztek egy ötszázadost.[1] Gyászmisére cipelik.

— Táncolj! Látsz még döglött nemest eleget!

A monostor udvarán, az asztal körül, ahol a vajda ült, zajoltak, vitatkoztak, sőt fenyegetőztek a sztreljecek. A vajda hallgatott. A feléje nyujtott kezeken, meg a mellette álló Aljekszejeven kívül senkit és semmit sem látott.

— Mennyit adjak?

Amikor a poggyacsijtól megkapta a választ, kifizette a pénzt és mindig ugyanazt mondta:

— Irjad, Pjotr, írjad, kinek és mennyit!

— Irom, hercegem. Ne aggódj: irom.

Az Aljekszejev mögött álló barát a poggyacsij füléhez hajolt.

— A lázadók megölték Mihajil herceget! A Szentháromságkápolnában vagyon, szent Kirill sírjánál fekszik...

Aljekszejev összerezzent. Amikor a vajda a ládához hajolt, hogy pénzt vegyen ki belőle, a poggyacsij megszólalt:

— Majd kiosztjuk, mi, hercegem... Segítenek a barátok, én meg írom... Addig fohászkodj egyet a kápolnában. Nemsokára kinyitják a székesegyházat, akkor majd odamégy...

— Félek! Ha nem leszek itt, kirabolnak.

— Egy ujjal sem nyúlnak a kincstárhoz! Részegek, de azért megtartják a rendet, tudják, kinek mennyi jár...

— Jól van! Hát csak iparkodj, Pjotr!

A vajda eltolakodott a kápolnáig; a bejáratnál levetette sisakját, szélesen keresztet vetett és földig meghajolt. Amikor felegyenesedett, meghallotta, hogy nyolcat: éjfelet üt az óra.

— Nemsokára virrad.

Alig hangzott el a bástyán az időt jelző harang kongása, amikor a kreml falain túl, a Volga táján, darabosan megperdültek a dobok, majd három gyujtólövedék hullt a kremlbe. Az egyik a homokon pörgött egy ideig, majd kialudt. A másik kettő a monostor melléképületeire esett: kigyulladtak a színek. Patadobogás hallatszott. Lovas-lövészek robogtak a kremlbe.

— Félre az útból! — kiáltotta a csapat vezetője. — Hol a vajda?

— Fordulj vissza, vitéz, végezd a dolgod! Mindent tudok! — felelte ugyancsak kiáltva a vajda és gyorsan a monostor-udvaron álló mokány paripájához furakodott.

[1] Tiszti rang; v. ö.: ötvenedes. — *A ford.*

Mielőtt a sztreljec kinyargalt volna a fellegvárból, még odakiáltotta a vajdának:

— Rázin faltörő kosokkal döngeti a Voznyeszenszkije kaput! Viderosz kapitányt megölték tulajdon emberei! Hallod, vajda?!

A lövészek kivágtattak a kremlből. A városiak — többnyire asszonyok és gyermekek — pedig befelé rohantak. Pitymallott. A székesegyház tornyában búsan kongtak a hajnali misére hívó harangok. Mintha a harangszóra akarna felelni, a falon valahol felharsant Csikmáz magas hangja:

— Hej, cimborák! Riadót verjetek a bástyákon, riadót!

— Jön az atamán!...

— Jön!

A vár legtávolabbi zúgában a sarokbástyán megszólalt a riadó jele. Nyomban ezután öt ágyúlövés dördült el — mégsem ingyen került a vár a kozákok kezére.

LAZUNKA MOSZKVÁBAN

I.

Sötét van. A város kapuit és rácsos sorompóit most zárják be. Százhangon csikorognak a kapusarkok. A Frolovája-bástyán ütött az óra: leszállt az est. A moszkvai házak előtt, a strázsák, mint mindig, most is megkongatták válaszul a vaslapot. Aztán halálos csend borult az utcákra. A csöndet csak néha veri fel egy-egy lóhátas bojár, akit fáklyatartó szolgák vesznek körül. Ilyenkor sárga fényfoltok ragyognak az utca csatakján. Néha egy-egy lámpással és utilevéllel felszerelt hóhér cammog tova. Hangosan káromkodik, mert alig tudja kihúzni lábát a sárból. Olykor mint szürke foltok, gyanús emberek bukkannak elő a homályból, de tüstént el is rejtőznek, meglesik, merre halad a tovalovagló sztreljecek járőre, milyen irányban tűnnek el a homályosan csillogó alabárdok. Csak a Jauzán túl zajong és énekel a kivilágított német telep. Mulatnak a cár német katonái: lakodalmat ülnek és mint a moszkvaiak mondják, »nótákat kakukkolnak...«

Az öreg szolga egy férfit vezetett be a felső szobába, melyet homályosan világítanak meg a szentképek mécsei. A férfi bátran lépked sárga csizmájában. Állát kondor szakáll

nőtte be, haja vállára omlik. Szablyáját hosszú kozákzsupánja[1] alá rejtette. Övébe pisztolyt dugott. A kék zsupán alól minden mozdulatára kivillan vörös csugája alja.

— Nézd meg jól, bojárné anyánk! Ejnye, hát nem ismered meg?

— Jaj, de megijesztettél! Hogy nem restelled öreg: késő este besomfordálsz az asszonyok szobájába, sőt még egy idegen férfiút is magaddal cepelsz?!

— Vajjon csakugyan idegen-é? Engem csúfolsz bandzsinak, pedig én nagyon is egyenesen látok.

— No hadd lám, kit hoztál!

A rövidlátó, testes öregasszony egészen közel ment a vendéghez. Nyári selyemszarafán és karéjtalan[2] kika volt rajta. A vendég előre lépett. A szolga megállt az ajtónál és levette kucsmáját.

— Csodatévő szent Miklós! Boldog isten, hisz ez Lazunka!

Az öregasszony a szőrös ember nyakába ugrott.

— Csak vigyázatosan, bojárné anyánk — figyelmeztette a hűséges vén szolga.

— Miért, miért, Mitrofanics?

— Tudod, mit beszélnek az emberek. Azt tartják, hogy vendégünk rég megszökött a cár szolgálatából... Nem egyszer hallhattad magad is...

— Hallottam! Irigységből sok mindent rákennek az emberek másokra.

Lazunka megölelte az öregasszonyt.

— Megvagy, anyám, egészségben?

— Éldegélek, fiacskám! Hol így, hol úgy! Menj, Mitrofanics, köszönöm!

— Megyek, bojárné anyánk, és hallgatok, mint a sír. Szerencse, hogy csak két cseléd van itthon — én meg Káska őr!

A szolga elment.

A másik szobába vezető ajtó nyitva volt. Odabent beszélgettek. A szoba belsejében az ablaknál — ahol három faggyúgyertya égett a párkányon és tükröződött a keret csillámüveges díszein — két leány szorgoskodott. Az egyik szőke, a másik barna — fekete hajfonata hosszan lenyúlik a hátán. A lányok

[1] Kaftánféle férfi felsőruha, főként a lengyelek és ukránok viselték.

[2] A karéj vagy homlokkaréj — *ocselje* — a kika pártaformájú elülső része volt, melyet csak ünnep alkalmával kötöttek fel. Gyönggyel díszítették — *Csapigin.*

nagy ládákban turkálnak, melyeknek sarkait színes bádoggal vasalták meg.

— Vetkezz le, fiacskám!

Lazunka az ablak alatt álló lócára dobta zsupánját és kucsmáját. Arannyal átszőtt vörösbársony csuga feszült rajta. Vörös-sárga tetejű kozák kucsmáját cobolyprém szegélyezte. Kurta kozák szablyájának markolatán gyémántdarabok tündököltek. Az öregasszony a kezében forgatta egy darabig a kucsmát, majd körülnézte a csugát.

— Gyönyörű ruhád van, fiam, akár cári szemlére is mehetnél benne! Aranyszövésű a csugád, a szablyád meg felbecsülhetetlen kincs. — Átkarolta fia vállát, alulról felfelé nézett Lazunka arcába és halkan folytatta: — Most mindenkit hadba szólít a nagy uralkodó: a falusi meg a városi nemesek mindenünnen Moszkvába jönnek. Lóháton, fegyveresen, páncélban, lemezvértben... Azt beszélik, hogy a Volga mellett egy gaz betyár, egy rablógyilkos garázdálkodik, felgyujtja a városokat, kiirtja a bojárokat vagy elkergeti, lerontja az isten templomait. Mostanság olyan sok a poroszló Moszkvában, hogy mindenki fél az utcán járni. Szüntelen vizslatnak és nap mint nap a Razbojnoj-prikázba hurcolnak mindenféle embereket... Hanem a nép is nagyon elkajszult ám! Le akarja rázni az adót, háborog, összecsődül a külső városokban és ilyesmit pusmog: »Eljött az ideje, hogy lerázzuk a nyakunkról az adót meg mindenféle terhet«. Nem jut eszembe annak a vérengző volgai haramiának a neve....

— Mások előtt ne fiadnak szólíts, anyám, hívjál Makszimkának, mintha én lennék az a távoli rokon... Ha valaki kíváncsiskodik, mondd meg neki: »Egy bojárfi rokonom látogatott meg bennünket. Birtoka nincs, hát a cár szolgálatába akar állni, hogy szolgáljon Sztyenyka Rázin ellen.«

— Sztyenyka, Sztyenyka! Eszembe jutott... Várj csak, gyertyát gyujtok, mert az örökmécs gyengén világít... Csak az az egy nem fér a fejembe, miért titkolódzol?

— Az a mende-monda, amit Mitrofanics említett, igaz...

— Ne ijessz, fiam! Kíméld öreg anyádat! Hát csakugyan hitelt adjak azoknak a rágalmaknak?! A rossz szomszédok így is azt vágták a fejemhez, hogy egy áruló anyja vagyok. Azt beszélték, hogy a szarátovi gabonával hajóztál a Volgán; az embereidet meg a pátriárka papjait lemészárolták a kalózok, te meg hozzájuk álltál!

— Később rendre elmondok mindent édesanyám .. Most

adj valami harapnivalót. Meg van még az a kis szoba, vagy hogy is hívják — az az alsó kamra?

— Hát hogyne volna meg, mi történt volna vele?

— Ott vess ágyat... Nem sokáig időzöm Moszkvában... Csak téged akartalak látni, meg Afimjuska menyasszonyom felől szeretnék kérdezősködni, aztán mihamar indulok tovább...

— Hová sietsz, édes fiam? A menyasszonyodról nincs mit mondani — elment! Nagyon haragszom arra a te Fimuskádra: elhitte a szóbeszédet, egyszer csak ócsárolni kezdett téged és betyárnak becsmérelt...

— Úgy látszik, így kellett történnie... Nyilván különb vőlegényt talált.

— Bizony különbet, fiacskám. Gazdagabb is, előkelőbb is... Mi tagadás, szegények vagyunk. Bizony jó lesz, ha a cár szolgálatába állsz, kitünteted magad és zsoldot kapsz, különben felkopik az állunk. Mindjárt hívom a húgodat. Bizonyára alig emlékszel rá: pindurka volt, amikor elmentél, de már eladó lány. A minap kérték meg a kezét...

— Egyelőre ne hívd, csak veled maradok.

— Úgy is jó! A kelengyét keresgélik össze a cselédlánnyal. Bizonyára még nem válogattak át mindent, de ha bevégzik a válogatást kijönnek, kihozzák a gyertyát is.

— A húgocskámnak is azt kell mondani, hogy távoli rokon vagyok.

— Nem értem, nem értem... Még az a szerencse, hogy ez a nagy szegénységünk se riasztotta vissza ezt a tehetős családot. Gazdag legény veszi el Darjuskát, nem fitymálja le az én kislányomat... A vőlegény apja rangos kereskedő. A mi nemességünk pedig már fabatkát sem ér. Látod, már a pátriárka udvara is egészen más. Nyikon pátriárkát elcsapták a bojárok, vagy tán maga köszönt le — nem tudom. Azt is beszélték: ítélőszék elé állították, megfosztották méltóságától és Bjeloozero mellé száműzték... Most más a pátriárka — Joákim őszentsége... Jaj, de miért koplaltatlak, hisz nagyon éhes lehetsz! Mariska!

— Nem kell behívni! Magad is elboldogulsz, anyám...

— Igaz is. Örömömben magam szolgállak ki, ámbátor nagyon rövid ez az öröm...

Az öregasszony izgatottan kapkodott, elszaladt valahová, hamar visszajött és egy nagy ónkorsót hozott.

— Igyál egy kis szeszes, gyömbéres méhsört.

— Jó lesz, édesanyám!

— Kalács is van, hideg bárányhús is. Mindjárt hozok sonkát, meg bragát[1] — Elment és megint ennivalóval tért vissza.

— Mindig az kóválygog a fejemben, kedves fiam, hogy csakugyan el kell hinnem ezt a szörnyűséget? Azt hittem, húgod menyegzőjén te leszel a vőfély, itt maradsz velünk, de látom, nélküled kell megülni a lakzit.

— Nem érek rá! Ha elmegy a lány, váltok néhány szót Darjuskával is... Pöttöm gyerek volt, mikor utoljára láttam, most meg lám, menyasszony — repül az idő! Ő már elfelejtett engem. Jobb is, ha nem ismer, de azért én úgy kedveskedek majd neki, mint igaz testvérbátyja.

— Sehogy sincs ez jól fiacskám. Neked csakugyan vaj van a fejeden.

— Később majd elmondom...

— Tessék, egyél, amennyi jól esik!

— El ne felejtsd: húgom előtt is Makszimkának szólíts, mondd, hogy Jaroszlávból jöttem, hadba vonulok a cár hívó szavára.

— Ugy mondom, úgy mondom...

A bojárlány meg a cseléd bejött a másik szobából. Behozták és az asztalra állították a füstölgő gyertyákat is.

— Nem szabad, édesanyám! Megszólnak, amiért késő éjjel vadidegen fiatal bojár vagy bojárfi jár a szobánkban...

— Nem vadidegen, hanem jaroszlávi rokon, kislányom. Makszimnak hívják. Iván bácsi fia. Mindjárt kimegyünk innen: nem ér rá sokat diskurálni... Eredj ki, Mariska, de vigyázz, ne hordd a szót: tudod, milyen szigorúan tartom a lányomat.

A cselédlány meghajolt, oldalvást kíváncsian végigmérte Lazunkát és kiment.

— Ülj le, Darjuska! Ez a fiatalember rokonod, még hozzá jó hírrel jött: találkozott Lazunka bátyáddal valamelyik messzi városban. Lazunka jó egészséget kíván és üdvözletét küldi.

— Nemcsak üdvözletet küld, hanem egy kis ajándékot is! — Lazunka felállt, mélyen belenyúlt kozákzsupánja zsebébe és aranyláncocskát, meg két gyémántköves aranygyűrűt húzott elő: — Ezt küldi a bátyád!

A bojárlány az ajándékra pillantott és lángbaborult az arca.

[1] Házisör-fajta. — *A ford.*

— Ó, de gyönyörűek! Ezt is beiratom Iván pópával a kelengyém lajstromába.

— Hát hová máshová? Nem is én páváskodom majd vele.

— Már lajstrom is van?

— Van bizony, kedves rokon! Iván Pankrátov, az arbáti Nyikolo-Pjeszkovszkája templom papja írta... Megnézed?

— Szívesen, bojárné anyánk!

— Majd én előkeresem, édesanyám; az is ott van a ládában.

A bojárlány kiszaladt a szobába, a sötétben kitapogatta a ládát, kinyitotta és matatni kezdett benne.

— Nagyon szeszes ez a méhsör — mondta az anyjuk. — Kevesebbet igyál — szétnézett és halkan hozzátette: — fiam!

— Sebaj, anyám. Az ilyentől még nem lehet berúgni.

— Megszoktad a Volgán, mi? Azelőtt nem ittál ennyit. No isten neki, egyél-igyál, amennyi kell...

A bojárlány csattantva csukta be a ládát és egy sárga papírlapot hozott elő: Az asztalra tette.

— Fennhangon olvasd, kedves vendég.

Lazunka olvasta:

— »Baskov bojárfi özvegyének leányával, Darja Ivanovna Baskova hajadonnal kelengyéül adatik:

»Rókaláb-szőrmével bélelt atlasz-suba ezüst csipkével, ezüst gombokkal.

»Mókusmállal bélelt kifordítható taft-suba, ezüst pitykékkel.

»Nyúlhát-prémmel bélelt zöld pamutsuba, ezüst gombokkal.

»Béleletlen vörös-sárga kamuka-ohabenyek,[1] ezüst gombokkal.

»Béleletlen, kék kínai selyem-ohabenyek.

»Tetején aranyozott recével hímezett kucsma.

»Lengyel bársony-kucsma. Varratán ezüst csipke.

»Háromfülű cobolyprémes téli kucsma.

»Aranyfüsttel befuttatott ezüst-nyaklánc, kereszttel.

»Tíz gyűrűk.

»Nyoszolya párnákkal és takaróval.

»Nyomott mintás, virágos szövettel bevont takaró, nyúlhátszőrméből.

»A móringhoz adatik még Mariska cselédleányzó, minden ingóságával. Ha férjhez megy, gyermekei is mind éltiglen a menyasszony hozományához tartozandanak.«

[1] Felsőruha. A kaftán egyik fajtája. — *A ford.*

— Ez még nem minden! Még szentképek is vagynak.

Lazunka kissé becsípett. Nem tetszett neki a dolog. A szabad kozákok között egészen más élethez szokott.

— Minden rendben volna, bojár anyánk — mondta — de miért adtok hozományul mind éltiglen egy eleven embert — egy hajadont — éppúgy, mintha suba vagy kucsma lenne?

A bojárlány haragosan arrább tolta a padot. Szeme villámokat szórt, szemöldöke összeráncolódott.

— Már pedig Mariskát nem engedem magam mellől! Szükségem van rá. Mostanában különben sem tanácsos ilyeneket mondani.

— Sokat járt idegen városokban, arrafelé bizonyára nem ez a divat... De ha köztünk él, majd megszokja — mondta az anyjuk.

— Látni való, hogy Lazunka bátyámtól jött... A mi Lazunkánkról — nem nagyon emlékszem rá — még beszélni sem szabad, különben...

— Miért nem szabad, kislányom?

— Hát csak... Nem mondtam neked, anyám, hogy látogatóban jártam a vőlegényem húgainál? Nem emlékszel rá?

— Ugyan, hogy' felejtettem volna el?!

— Volt ott vendégségben egy deák. A másik szobában beszélgettek. Felőlem kérdezősködött.

A bojárlány haragosan arrább tolta a padot. Szeme villámokat szórt, szemöldöke összeráncolódott.

— Már pedig Mariskát nem engedem magam mellől!

— Csakugyan?

— »Az a hír járja, hogy a Zsidovinnak nevezett Lazunka bojárfi a Volgán vagy nem is emlékszem már rá, melyik folyón, átállt a kalózokhoz és most Rázin jeszaulja lett! Nem az ő húgát akarják nőül adni a ti fiatokhoz?«

— Ne mondd, Darjuska!

— Csak hallgasd tovább, anyám. »Nem« — mondja a vőlegényem, aztán meg az apja. De gyorsan másra terelték a beszédet... Csakhogy a deák nem tágított ám: »Mert ha mégis Zsidovin testvére, akkor felelősségre kell vonni. Ezek mindnyájan ellenségei a nagy uralkodónak!« Azt mondják erre az én új rokonaim: »Nem, deák, ezek nem azok, akikről beszélsz!« Később láttam az ablakon át, hogy a deákot részegen vezették haza... Nem mertem akkor rögtön tudtodra adni, anyám, féltem, hogy megharagszol és nem engedsz oda többet. De most, hogy a vendég szóba hozta a dolgot, kikívánkozott belőlem. Ne

haragudj meg érte, édes jó anyám! Mifelénk, Moszkvában most rossz világ jár... Mariska nap mint nap hallja a piarcon, mit beszél az aljanép: »Alig várjuk már, hogy Moszkvába jöjjön Sztyenyka Rázin atamán! Ő majd kiirtja ellenségeinket: a bojárokat, a deákokat, meg a poggyacsijeket, leveszi a közemberekről az adó terhet meg a jobbágy-igát!« De az ilyen beszédekért megbotozzák és kivégzik a közembereket.

— Vettess ágyat, bojárné anyánk — mondta Lazunka — elnyom az álom.

— Magam készítek fekvőhelyet, hisz nem idegen vagy, vendég! Eredj a szobádba, Darjuska!

A bojárlány megcsókolta anyját, mélyen meghajolt a vendég előtt és elment. Lazunka elkísérte tekintetével az ajtóig.

»Szép lány a húgom! Nem hiába kél védelmére a vőlegénye: nem tűri, hogy megbántsák a menyasszonyát, meg a napa-asszonyát. Kalmar apjának sok penze vagyon: egy kis baksissal majd elhallgattatia a rossz nyelveket, meg a kapzsi deákokat.«

— Min tünődől olyan sokáig? Mondd meg fiacskám mi rossz fát tettél a tűzre?

— Majd holnap, anyám. Most nagyon álmos vagyok, leragad a szemem.

— Igaz is... Lesz még időnk, hogy beszélgessünk. Pihend ki az út fáradalmait. Mindjárt megvetem az ágyat.

— Egyelőre csak annyit mondok: nem azok a zsiványok, akik lázonganak — sokkal nagyobb rablók azok, akik elrabolták a nép szabadságát!

— Hol tanultál ilyen szörnyű szavakat, Lazunka?! Ugyan miféle szabadsága lehetne a népnek? Ki hallott már olyat, hogy a köznép ne adózzék a bojároknak és ne húzza a cár igáját.

— Hát a bojárok csakugyan úgy hajtják a népet, mint az igás barmot, de ez nem mehet így tovább!

— Borzasztó beszéd! Hát a szentséges pátriárka? Ő szentesíti, hogy így kormányozzák a népet. Ő felel érte az úristen előtt... Egész Oroszhon cárja és uralkodója gondot visel a nemes emberekre, hogy bőségben éljenek. Arra való a köznép, hogy dolgozzék! De a nép csak lázongani, háborogni tud.

— A nép, anyám, nem hiába háborog: sárba tiport szabadságát követeli vissza! Ha az atamán Moszkvába jön, véget vet a bojári, meg a cári rendnek...

— Jaj, hallgass! Az ilyen ócsárló beszédekért meglakolsz, elfognak! És a helyett, hogy a húgod menyegzőjén ülnél az asz-

talfőn, börtönbe ültetnek, vagy ami még rettenetesebb — nyujtóra húznak.

— Vesd meg már az ágyat, anyám! Látom, csak bosszantalak, látom, hogy úgy sem értünk szót egymással...

— Jobb is lesz, ha lefekszel. Bizonyára azért beszélsz összetücsköt-bogarat, mert berúgtál.

Abban a szobában, ahol megágyaltak Lazunkának, a bojárfi sokáig szeretettel nézegette apja rozsdamarta lemezvértjét és a falon lógó ugyanolyan rozsdás, ütött-kopott hüvelyű egyenes kardját. A karos lóca belső szögletében két török pisztolyt talált. A kovát rég lecsiholták bennük.

»Feljebb csavarom a kovát és magammal viszem mind a kettőt — gondolta lefektében. Majd így határozott: — Mátkaságomnak vége... Anyám öreg, nem ért meg. Húgom még a nevemet is retteg kimondani: félti a jövendő életét. Nincs más választásom: holnap, mihelyt kinyitják a rácsos sorompókat, el kell mennem innen, nehogy kopókat vezessek a házhoz.«

Alig pirkadt, a bojárfi felöltözött és útra készült.

Bejött az anyja.

— Már felébredtél? Kialudtad a mámort? Józanon bizonyára másképpen beszélsz majd, fiacskám. Az este nagyon megijesztettél, amikor úgy magasztaltad azokat a lázadókat!

— Isten áldjon, édesanyám! Megyek, szétnézek Moszkvában. Tudod, rég nem jártam itthon, most minden másképp vagyon. Sok új ház épült.

— Miért búcsúzkodol? Talán már vissza se jössz? Vigyázz, fiacskám, ha mégis valami rosszban sántikálsz, gyalázatot ne hozz a fejünkre ne ijessz halálra bennünket, hisz magad is láthatod, mennyire szeret élni, mennyire szereti magát piperézni a húgod.

— Isten veled, anyám! — A jeszaul megölelte öreg anyját. — Am vigasztalódj, leld örömöd abban, ami megmarad! Ne búsulj az után, ami elveszett...

— Hát csakugyan elvesztettelek volna, fiacskám? Jaj, fiam, fiam! Látod, mégis csak kesereg az anyai szív, mégis csak könnybe lábad az anyai szem. Ó, hogy miért nem gyönyörködhetem benned?! Nos, hát akkor áldjon meg az isten téged is!

A kapuban vén cseléd fogadta Lazunkát.

— Isten veled, Mitrofanics! — Lazunka megölelte a hagymabűzös és mécsolajszagú öreget.

— Isten áldjon, bojárfi!... Tarts meg jó emlékezetedben... Én meg... Én meg... — az öreg sírva fakadt.

Lazunka útnak indult, de az öreg utána szaladt, megállította és szaporán, suttogva hadarta:

— Anyád előtt máskor ne mutatkozz... Tudom, hogy értünk, cselédekért harcolsz... Keserű a szolgák élete... Ha valami baj fenyeget, bojárfi, gyere haza, elbújtatlak, nem adlak ki senkinek. Vállalom a kínhalált is érted.

— Köszönöm, öreg!

2.

Lazunka szerencsésen kijutott a Sztreljeckája külvárosba. Megtalálta a régi tűzvész helyét, de sehogy sem ismert rá a helyre. Sehol sem látott olyan épületfélét, amilyet keresett.

— Sok esztendő telt el azóta, lám, hogy beépült a környék!

Dacosan visszafordult. A lába alá nézett. A földbe süppedt, félig elégett gerendákat alig lehetett látni. A tűzvész helyén fiatal fák nőttek a téglából épült nagy raktárak között, melyeknek ajtaját nehéz függőlakattal zárták be. Lazunka továbbhaladt. A raktárakon túl bozótot és dudvalepte palánkmaradványokat pillantott meg.

— Hátha ez lesz az?

Átlépett a földbe süppedt kerítésen, keresztülgázolt a sűrű burjánrengetegen, fürkészve nézegetett szét és — vagy harminc lépésnyire — hervadt giz-gazzal borított tetőt pillantott meg. A földszínén köd gomolygott, alig lehetett látni a tetőt. Egészen közel ment. A hosszú tető mohalepte ágasokon nyugodott. Az ágasok közötti harántgerendákat benőtte a gyep.

— De most hol lelem meg ennek a veremnek az ajtaját?

Körbe került, de bejáratot nem talált. Mindent eltakart a burján, a dudvatengerbe meg sok kacskaringós csapás vezetett. Alig észrevehető aprószemű eső szitált. A dudvabokrok meg a földbe süppedt ház teteje felett mindjobban összesűrűsödött a köd. Lazunka elvesztette tájékozódóképességét, nem tudta merről jött — sehol sem lehetett látni a raktárakat. A jeszaul töprengve megállt és hosszú idő óta először gyujtott rá pipájára. Otthon nem dohányzott, hogy meg ne sértse édesanyját. Előtte vagy húsz lépésnyire megreccsent valami, majd mind láthatóbban bontakozott ki a ködből egy ember, aki feléje tartott. Lazunka foga közé szorította a pipa szopókáját és megtapogatta a pisztoly agyát.

— Különben hát nincs olyan poroszló, aki kiszimatolta volna, hol vagyok.

Amint jobban szemügyre vette a közeledő alakot, látta, hogy egészen fiatal ember. A legény magabiztos járással közeledett. Amikor hét könyöknyire ért Lazunkától, megállt. Sötét málnaszínű, egysoros posztókaftán és elől prémhajtókás gyapjúsüveg volt rajta. A panyókára vetett egysoros alatt bojtos rózsaszínű övvel körülkötött rövid kafánt viselt.

— Mit keresel itt, kozák?

Lazunka meghökkent. Nem szólt semmit. Az ifjú, aki homlokáról tarkójára tolt süveggel áll előtte — Sztyepán Rázin, csak húsz évvel fiatalabb. Göndör fekete fürtjei szemöldökére buknak. Csípőre tett karja kinyomja az egysoros kaftán szárnyát. Rázin is így szokott állni.

— Siket vagy, hé? Mit ólálkodsz itt?

— Keresem, melyik út visz ebbe a házba.

— És miért akarsz bemenni?

— Azt mondták, fiam: itt lakik egy asszony, Irinyicának hívják.

— Mit akarsz vele?

— Látod, messziről jött ember vagyok, nem moszkvai. Idvezletet meg ajándékot hoztam neki. Hogy kitől, azt majd később mondom meg!

Az ifjú közelebb lépett. Lazunka övében már rég megpillantotta a pisztolyt, azt is észrevette, hogy a zsupánt görbe kard hüvelye nyomja ki.

— Rendben van! De ha rosszban töröd a fejed, akkor vigyázz a bőrödre!

— Te kicsoda vagy?

— A fia.

— Jól van! — szólt Lazunka. »Rázin fia volna? Érdekes. Soha egy szóval sem említette... Pedig nagyon hasonlít!« — gondolta magában és a bozót közt az ifjú után indult.

A pinceformájú ház tágas pitvarában, ahová beléptek, faggyúgyertya égett egy ládán. Ha a gyertya nem világít, észre sem lehet venni a magas ládák között nyíló alacsony ajtót.

— Anyám beteg... Nyöszörög, néha sír, de hogy miért, nem tudni. — Figyelmeztetően tette hozzá: — hajolj lejjebb, bele ne verd a fejed a szemöldökfába!

A bojárfi valami puha posztófélével bevont lépcsőfokokat érzett a lába alatt. Fülledt levegő csapta meg. A fiatalember magas szobába vezette. A szögletben oroszkemence és dikó. A jobbsarokban — a szépsarokban — mécsek pislákoltak a

sok szentkép előtt. A megsötétedett ódon tölgyasztalon két gyertya égett egy háromkarú ezüst tartóban. Oldalukon lecsurgott az olvadt faggyú. A mécsek és a gyertyák sárga fényt árasztottak. Az asztal mögött őszbecsavarodott, kócos szőke hajú nő feje hevert a virágos cihájú degesz vánkosokon. A boglyas hajfürtök közt ványadt sápadt arc nyugodott. Az asszony behúnyta szemét. A vékony selyemtakaró alatt alig észrevehető test élettelennek látszott. Egyenesen és laposan nyúlt el fekvőhelyén, csak a nyaka görbült oldalt.

— Idehallgass, anyám! Egy kozák keres.

Az ifjú áthajolt az asztalon, halkan beszélt.

Az asszony nem nyitotta fel szemét, meg se moccant.

— Kozák, fiacskám? — kérdezte suttogva.

— Végy erőt magadon egy kicsit!

Az asszony nem szólt semmit és még mindig nem nyitotta ki a szemét.

— Sztyepán Tyimofejevics küldött hozzád Asztrahányból! — szólalt meg hangosan Lazunka a legény háta mögött. Jól látta, hogy szavaira apró remegés futott végig a vékony takarón.

Az asszony lassan felemelte kezét, tenyerével végigsimította arcát és felnyitotta szemét. Nagynehezen, erőlködve még a fejét is a jövevény felé fordította.

»Micsoda szem!« — gondolta Lazunka, mikor tekintete találkozott az asszonyéval. Egyik kezével belenyúlt a zsupán mély zsebébe. Matatott egy darabig, majd mikor megtalálta, előhúzott egy aranykeresztes ezüst nyakláncot. A kereszt végén kék drágakő szikrázott.

— Tessék. Ezt küldi az atamán...

Az asszony eldugta jobbkezét, nem vette el a keresztet, majd csupasz baljával összehajtotta magán raszpasnyicája szárnyait.

— Ha meglenne a mellem, nem bújnék az emberek szeme elől, mint egy tolvaj... A kis kereszt az enyém, galambom... Úgy látszik, teljesen el akar felejteni az én drága sólymom, az én egyetlen Sztyepanuskám, ha visszaküldi azt, amit éntőlem kapott... Messzi útról jöttél, úgy-e kedves vendég? Valami ennivalót kellene készíteni, de látod, milyen rossz bőrben vagyok. Nem bír a lábam. Hosszú ideje már: úgy fekszem itt, mint egy fadarab... Semmim sem beteg, mégis úgy érzem, mintha elolvadnék, akár a gyertya, ha meggyujtják. Látod,

milyen rendetlen minden ebben a házban... Vasziljusko! Eredj csak a pitvarba, fiam, vedd ki a ládából azt a sasos korsót. Hozzál kupát is... Kedves vendég lépte át a küszöbünket. Tisztességgel meg kell kínálni, ha addig élek is! — Az asszony éneklő hangon beszélt. Tekintete és hangja mindjobban lenyűgözte Lazunkát. — De még milyen kedves vendég vagy nálunk, jó uram!... Szomorkásan elmosolyodott. A padlóra bocsájtotta lábát és felült az ágyon. — Menj, menj, gyermekem.

— Hallom, anyám! — Az ifjú fürgén felszaladt a lépcsőn és kiment a keskeny ajtón.

— Te meg ülj le, kedves vendég. Ülj ide mellém az ágyra... Ne félj, nem ragad rád a kórságom: a szívem betege vagyok én, nem testi baj emészt.

Lazunka a padra dobta zsupánját és kucsmáját, gyors mozdulattal lecsatolta szablyáját, övéből kihúzta pisztolyait, sietve a padra akarta lökni azokat is, de az egyik nagy koppanással a padlóra esett.

— Milyen jól esik a fülemnek ezt a koppanást hallani. Mintha csak tegnap történt volna: Sztyepanusko, az én drága sólymom is leejtette és a lóca alá rúgta... Most is úgy érzem magam, mintha itt lenne. Csak a lába dobbantását nem hallom... Mintha tegnap esett volna: pedig de sok esztendő elszállt azóta felettünk.

Lazunka az ágyra ült. A fiatalember korsóval és két kupával jött vissza.

— Ejnye, ejnye, fiam. Hát két kupát is hoztál? Hogy én is igyak kedves vendégünkkel? Igyál, galambom, jóféle méhsör, meggyen érleltük!

— Én most elmegyek, anyám... A külső városi fiúk öklözni hívtak a Moszkva partjára.

— Jaj, csak agyon ne verjenek a játékban!

— Nem lesz semmi bajom! A ruhámra is ügyelek. Levetem, ha nagyon belemelegszünk a csetepatéba, úgyis nagyon hosszú az ujja.

— Menj, csak vigyázz magadra, gyermekem!

— Ne félj! — mondta a legény és elment.

— Látod, ilyen: hol az ökölviadalért bolondul, hol a szablyát forgatja, hol a pisztolyokat nézegeti, csavargatja bennük a kovát... De lőni nem tud tisztességesen.

— Én mestere vagyok a pisztolylövésnek, mert jól meg-

tanítottak rá, mikor még bojárfi voltam. Én is megtanítom a legényt.

— Egészen az apjára ütött. Egyszer-kétszer megmagyarázod neki, azonnal megtanulja, galambom...

— Hát ezen ne múljék a dolog: minden fogásra megtanítom!

— Igyál! Neked jó! Nekem, ládd, hiába hoztál örömhírt, több benne az üröm, mint az öröm.

— Sztyepán Tyimofejevics apánk rám parancsolt, hogy keresselek fel, azt mondta: »Ott rokonnál rokonabbnak tartandnak téged, Lazunka«.

— Hát persze! Úgy fogadlak, mint rokonomat.

— Sokat beszélt rólad, azt mondta, te vagy az egyetlen, akit szeret!

Lazunka hazudott, de úgy érezte, hazudnia kell. Tudta, hogy minden szava, amit az atamánról mond — életet önt a háziasszonyba.

— Hát szokott beszélni rólam? Mit mondott még? Emleget néha? Hogy' emleget? Csakugyan azt mondta, hogy szeret?

— Szeret, szeret.

— Köszönöm, galambom, köszönöm! Egészen erőre kapok örömömben. Madarat lehetne fogatni velem! Táncolni, danolni való kedvem vagyon! Koccintsunk, igyunk! Nem hiába két kupát hozott Vaszinyka! Mintha érezte volna...

Irinyica keze remegett. Nem bírta felemelni a kovácsolt ezüstkorsót. Lazunka felállt, félretolta a gyertyákat és teletöltötte a két kupát.

— Koccintsunk és igyunk Sztyepanuskám, az én fényes sólymom[1] egészségére! Lám, már a sírban volt a féllábam, mégis megelevenedtem, mihelyt a nevét hallottam. De jó, hogy eljöttél, kedves vendégem, galambom! ...

Kihajtották a méhsört. Irinyica magához húzta a párnákat és kissé hátradőlt.

— Hát a fiát kérdezte-é?

— Parázs idők jártak ránk! Mindig sietős dolga volt, még arra is alig ért rá, hogy parancsot osztogasson a jeszaulóknak... Nem nagyon emlegette a fiát.

[1] A »fényes sólyom« kifejezés gyakran előfordul az orosz históriás énekekben, a bilinákban *(szokol jásznij* vagy *szokol jászen)*, amolyan állandó jelzőféle. — *A ford.*

— Hát hogy' is emlegette volna?! Hisz Vaszinyka akkor még a bölcsőben ringott...

— Arra emlékszem, hogy valami öreg apóról beszélt. Hol az az öreg? »Bölcs öreg volt. Úgy sejtem meghalt« — ezt mondta az atamán.

— Ó, galambom! Meghalt bizony, meghalt. Majd mondd el neki, hogyan halt meg! Szerette az öreg Grigorejt... Azokban az esztendőkben, mikor Nyikon pátriárka kicserélte az istenes könyveket és a régieket elégettette, az öreg Grigorej — isten nyugosztalja — mintha elvesztette volna a szép eszét. Folyton csak kiabált, csörgette a láncát és mindig vasban járt. »Nagy véröntás, nagy mészárlás származik még ebből a Nyikon dolgából! Hát nem mindegy, hogy' imádkozik az ember? Jobb kézzel, vagy ballal, két, három, vagy öt ujjal vet keresztet, vagy figét mutat? Ha van isten, mindenhogy megérti az imádságot, ha meg nincs, akár kőbe verheted a homlokod, akkor se lesz látatja!« Nyájas, szíves szóval iparkodtam elvonni az effajta beszédtől, de néha, megvallom, keményen megszidtam, megfenyegettem. Mégis azt kellett látnom, hogy nem csillapodik, ugyanazokat a mérges szavakat kiabálja a piarcon, ország-világ hallatára. Vén volt már, mint az országút. Reszketett, akár a nyárfalevél, mégis úgy tapadt rá a nép, mint sonkolyra a dongó... Itt a csapszékben — csak hírét hozták az emberek, magam nem láttam — ugyanazokat a szavakat kiabálta. Akkortájt Nyikon poroszlai járták a várost. Alattomban elfogták az öreget. Nyiltan nem merték, mert a nép nem engedte volna. A csapszékből kínpadra vitték... És ő a kínpadon is ugyanazt kiabálta. Nem tagadta meg magát... Kivallatták, hol lakik. Idejöttek, elvitték minden retyerutyáját, avval együtt előkotortak holmi varázsigékkel, írott képekkel teli könyveket is. Az öreget ama könyveivel együtt elevenen megégették a pátriárka hivatala udvarán, mikéntha gonosz varázsló lett volna... Máglyahalála után. galambom, poroszlókat küldött a nyakamra a Szudnoj prikáz deákja és engem is meg Vaszjutkát is el akart hurcoltatni... Nem tudom, mi lett volna velünk. De nagyon megijedtem. Lehet, hogy ez az ijedtség meg az én kedves sólymom utáni bánat döntött ágyba... Látod, akármilyen rossz is ez a világ, mégis csak kerülnek benne jó emberek. Onnan jött segítség, ahonnan nem is sejtettem... Mikor az én Sztyepánuskómat elfogatta és a kínzótoronyba hurcoltatta Kivrin bojár, és mikor a testvérét Dolgorukij herceggel egyetértve kivégeztette ugyancsak az a gonosztevő Kivrin, én a bojárhoz futottam: annyira

keseregtem Sztyepánom miatt. Az a vén gazember elvezetett a kínzótoronyba. Megmutatta Sztyepánuskómat, akit a hideg, izzadt falhoz bilincseltek. Látván látta a vén Kain, mennyire szeretem az én egyetlen sólymomat. Vaszjkáról is kifaggatott. Egy csapásra ki akarta irtani Sztyepánuska minden nemzetségét... Engem is azért vitt oda az a gonosztévő, hogy megkínozzon... A deákkal fogatta le jó erősen a karomat és lásd! — Irinyica széttárta mellén a ruhát — mintha farkasok marcangolták volna szét a mellemet! Izzó harapófogóval maga tépte ki a vén sátán, még hóhér sem kellett neki, csak azután szólt oda a bakónak: »Vigyed és tedd, amit tenned rendeltetett!« Az a deák annak idején vissza akart tartani, hogy felkeressem Kivrint, óvott, hogy ne kerüljek a bojár szeme elé. Azt mondta, ne rohanjak vesztembe, menjek haza. Dehát engem nem olyan fából faragtak. »Látni akarom az én sólymomat!« — mondtam. Az a deák Kivrin bojár kegyeltje volt, úgy élt a házában, mintha fia lenne... Nyilván megszeretett, vagy megsajnált engem, mert amikor kiszakították a mellemet, keményen odamondogatott a bojárnak a kínzótoronyban, szót ejtett értem... Azt a deákot Jefimnek hívják. Jefim rimánkodására eleresztett Kivrin bojár. Csak a mellem haraptatta le, hóhérkézre nem adott. Lövészek hozták utánam a cókmókomat és átkísértek a Moszkva innenső partjára... Később, mikor megégették Grigorej apót, ugyanaz a Jefim deák kelt védelmemre meg Vaszjutka védelmére a deákokkal és poroszlókkal szemben... Most ez a Jefim deák a cár oldalán szolgál. Kiesdette a cártól, mint akkor Kivrintől, hogy ne bántsanak bennünket és azóta ügyünk feledésbe veszett... Nem magamért szenvedtem ennyit — nekem igazán minden mindegy, galambom. Kór vagyok... Csak Sztyepánuskát szeretném még akár fél szemmel látni, aztán szívesen sírba szállok... De Vaszjutkát féltem — vakmerő, heves, mindig vírtuskodik, semmitől sem fél egy cseppet sem... Moszkvában — nyilván magad is tudod — kétszínű talpnyaló legyen az ember... Aki bátor és egyenes — rögtön lépre ragad!

— Ma be akartam járni a várost, hogy lássam az embereket és szót halljak. Ha megismerem Moszkvát, én is hasznát látom, meg az atamán is.

— Azt mondta Vaszinyka fiam, hogy ma csepereg az eső és sötét vagyon. Már pedig ilyenkor időnek előtte becsukják a rácsos sorompókat. Ne menj el, galambom, maradj itt. Mihelyt egy kis erőt gyüjtök, asztalt terítek, ételt tálalok eléd.

Holnap indulj útnak. Jobb lesz, ha ruhát váltasz. Ilyen fényes öltözékben könnyen észrevesznek a pandurok, nyomodba szegődnek. Sőt lehet, hogy útonállók is kivetik rád a hálót... Ölts kézmíves ruhát, akkor bízvást járhatsz-kelhetsz, mitől sem kell tartanod...

— Jó! Magam is gondoltam már erre. Csak azt nem tudom, honnan vegyek egyszerű gúnyát.

Irinyica üggyel-bajjal felállt. Lazunka segített kikecmeregnie az asztal mögül. Az asszony nyári zöld köpenyt vetett a vállára, kitipegett a pitvarba és ennivalót hozott.

— Hosszú útról jött vándornak jól esik!

— Nem ide vezetett először az utam.

— Hát hol jártál még, galambom? Nem énhozzám jöttél először?!

— Rokonimnál voltam... — felelte Lazunka ímmel-ámmal és lehorgasztotta fejét.

— Bojár rokonaidnál?

— Anyámnál, húgomnál.

— Bizonyára félnek tőled?!

— Félnek... Nem is megyek többet hozzájuk... Talán majd egyszer... amikor...

— Értem... Mindent értek... Vagy Sztyepán Tyimofejeviccsel tart valaki, vagy a bojárokkal!

— Úgy ám...

— Egyél, sólymom! Nehéz sor: elveszteni a szülőanyát. Mindenki ezt mondaná... Igyál még. Ha kevés a méhsör, van még braga és van vodka is. Ha jóllaksz, mutatok neked egy rejtekhelyet, mit senki sem ismer. Ott addig elélhetsz, ameddig kell...

Evés után Irinyica egy nagy ládához vezette Lazunkát. A láda a kemence sutjában állt. Felemelte a tetejét.

— Kotord félre ezt a cókmókot a hátsó oldala mellől! — mondta.

Lazunka elhúzta onnan a ruhaneműt.

— Tapogass: egy mélyedésben találsz egy gombot — nyomd meg az ujjaddal.

Lazunka úgy cselekedett, ahogy mondták: a láda hátsó oldala leereszkedett.

— Mássz be ide!... Odalenn szobát találsz. Ha nem bírod a fülledtséget, told félre a kisablakot: rögtön szabad levegő jön

a szobába... A szentkép előtt örökmécs ég. Ha nem látsz a világánál, gyujts gyertyákat... Agy, takaró, minden vagyon ott... Ebben a szobában rejtegetem ékszereimet és némely cobolysubáimat. Ha felemeled az ajtót, becsukódik. Ha ki akarsz jönni, húzd félre a belső kampót, ereszd le az ajtót... Ide, a felső szobába mindenki beronthat, az is, aki rabolni akar. De az alsó szobát senki sem ismeri. Még kút is van benne, ihatsz, ha kell... Ezt a szobát még hajdanában csinálták, hogy legyen hová bújni a tűzvészek meg a gonosztévők elől.

Lazunka összeszedte holmijait, bemászott a ládába, lábával kitapogatta a lépcsőfokokat, lebotorkált, aztán helyére emelte az ajtót. Mikor leereszkedett, kicsiny szobában találta magát. Csempés kályha állt a falnál. Az egész szoba falán kopottas aranybrokát ragyogott homályosan. A lócákat és zsámolyokat hamvas bársonnyal vonták be. Az egyik falon ezüstrámás, ódon réztükör függött. A sarokban görög felírású, komor szentkép. Előtte örökmécs ég. A szentkép szélét bojtorján alakú ezüstgömbökkel, gyémántkövekkel ékes, gyönggyel hímezett brokát fogja körül. A tükör egy láda felett lógott. A sötétszínű fából készült ládán négy gyertya áll. Lazunka meggyujtott kettőt, felvette a nehéz gyertyatartót és a tükörhöz emelte. A sárgán csillogó fémlemezről szakállas, kócos, élesszemű, kucsmás ember tekintett rá. Lazunka elmosolyodott. Mintegy feleletül — elmosolyodott a sárga mezőről rátekintő arc is. Lazunka tudta, hogy ez ő, mégis hitetlenkedve dünnyögte:

— Én volnék? Hát ennyire megnőtt a szakállam! Csuda, hogy megismert anyám meg Mitrofanics!

Sokáig, figyelmesen nézegette a díszes földalatti helyiséget, aztán félretolta a mintás csillámüveges ablakot. Hűvös levegő áramlott a szobába.

— Lám, itt minden ellensége elől menedéket talál az ember.

A gyertyával odament az ezüsttel kivert alacsony asztalhoz. Az asztal apró lábakon állt. Közepén nehéz tetejű ládikó. A szelencében aranyholmik: nyakláncok, karperecek karikák és gyűrűk voltak. Minden aranytárgy drágakövekkel volt díszítve.

— Hohó! Hisz az én háziasszonyom majdnem olyan gazdag, mint maga az atamán!

Lazunka lecsapta a ládikó födelét, fel s alá sétált a szobában, szemügyre vette a falakat. Az egyik falon a kályha mellett, cobolysubák, brokáttal, damasztkamukával bevont nyuszt-

kabátok csüngtek. Mellettük gyöngykaréjos kikák, gyöngyfüzéres szattyáncsizmák.

— Szerencse, hogy a deákok nem ismerik ezt a szobát! Különben a gazdasszony börtönbe kerülne, ezeket a kincseket meg elrabolnák.

A másik sarokban, mint valami ikon, nagy mellkép függött. Lazunka ehhez is odament a gyertyával. A festmény eléggé homályos volt: egy ősz aggastyánt ábrázolt nyesttorok-szőrméből készült sapkában, kék kaftánban. A kaftánra aranyhímes, széles vörös övet festettek. Az öv vége gyöngydíszes, az öv mögül tőr markolata látszik ki. Lazunka kíváncsian járta sorra a falakat és hirtelen nagy fáradtságot érzett ebben a mély csöndben.

— Rosszul aludtam! Lefekszem! — Eloltotta a gyertyát, visszatette a ládára és a selyem ágytakarót felhajtva, a párnákra dőlt. Le sem vette kucsmáját, melyet feltett, mikor ide bemászott, hogy ne kézben hozza. Azonnal mély álomba merült... Mikor felébredt, nem tudta, sokáig aludt-e vagy sem, éjszaka van-e vagy reggel. Felkelt, megkereste a padlón álmában leesett kucsmáját, felbotorkált a lépcsőfokokon és azt gondolta magában:

— »Nem kérdeztem meg, hogy záródik be ez az ajtó és hogy nyílik ki a másik oldaláról?«

A mécs halvány világánál felül megpillantott egy vaskampót, jobbra fordította — és az ajtó leereszkedett. Lazunka meggörnyedve mászott át a nyíláson. Feltekintett: Irinyica lassan, de nagy igyekezettel jött-ment, takarított a szobában. Az ifjú a padon ült. A tegnapi kaftán volt rajta. Kucsmája a térdén hevert.

— Csakugyan nappal volna? — Lazunka kimászott és felhúzta maga mögött a titkos szoba ajtaját. — Szeretnék megmosdani.

— Csak mosdjál, drága vendég! Mindjárt hozok vizet, galambom. — Irinyica kiment a pitvarba és nemsokára kancsó vízzel, törülközővel jött vissza. — De mosdjál meg tisztességesen, mert lám, amúgy is milyen fekete vagy: galambomnak szólítalak, pedig olyan vagy, mint a holló.

— Holló, de nem dögmadár! — tréfálkozott Lazunka. — Már megvirradt?

Irinyica vizet töltött Lazunka kezére a mosdótál felett és szomorúan elmosolyodott.

— Meg. A nap isten napocskája, de az emberek a cár emberei: veszett fenevadak...

— No, Vasziljij Sztyepanics! Mutasd meg, hol lövöldözhetünk — megtanítalak pisztollyal lőni!

A fiatalember úgy felugrott a padról, mintha pisztolyból lőtték volna ki.

— Ez aztán a derék kozák! Anyámat majdnem meggyógyította, engem meg megtanít lőni.

— Hova, hova sólymaim? Előbb egyetek, csak aztán menjetek. Te meg Vasziljusko, hozzál ide abból a ládából, ami a szögletben áll, egy kézmívesruhát, meg valami kucsmát...

— Mire megterítesz, gazdasszony, vissza is fordulunk!

Lazunka és Vasziljij elment. Irinyica az asztalra tálalta az ételt, odatette a kvászos, bragás és méhsörös kancsókat. Időnkint kifigyelt, hogy durrognak a pisztolyok odakint a ház felett.

— Még bajt idéznek a fejünkre ezzel a lövöldözéssel. Ha meghallják a poroszlók, mindent átkutatnak a környéken!

Mind a két férfi visszajött.

— Aranyember a vendégünk, anyám! Úgy lő, ahogy senki más harcos... Ilyet még nem láttam. Nézd a kucsmám: felhajítottam, keresztüllőtte. Még egy pitykét is eltalál, ha kell! Csuda ügyes keze van!

Lazunka ivott és falatozott.

— Én az apád embere volnék, Vasziljij!...

Irinyica fenyegetően villantotta szemét Lazunkára.

— Menj fiacskám, ha jóllaktál, hozz ruhát a vendégnek, hogy válthasson... Szeretne szétnézni Moszkvában. Mondta.

A fiatalember elment. Irinyica Lazunkához fordult.

— Eddig mindig azt mondtam neki: »Apád meghalt«, máskülönben még valami rosszat gondol, azt hiszi, hogy valamelyik utcasarkon fogantatott és nem szeret többé. Ettől félek!

Lazunka felvette a kézmívesruhát, amit az ifjú behozott. Irinyica motyóba szedte a kozáköltözéket és két törülközővel keresztbekötötte.

— Hová tegyem a szablyádat, kedves vendég? Abba a szobába-é, ahol pihentél?

— Mindent rejts el gazdasszony, még a pisztolyokat is, csak ezt az egyet ne. Ezt a legkisebbet magammal viszem. Most pedig Vaszinyka, újdonsült lövész vitéz, gyerünk, nézzünk szét Moszkva városában!

— De ne maradj oda estig, édes gyermekem, szükségem vagyon rád.

— Hamar visszajövök én, anyám!

Mindketten elmentek.

3.

A cár szálájában mintás csempéjű, kerek kályha áll az ablaknál a sarokban. Odább az ablakok alatt esztergályozott lábakon nyugvó, matractalan, síma padok húzódnak. A padok elejét csipkéhez hasonló fafaragások díszítik. A szála mennyezete aranyozott. Boltíveit cifrára festették. A mennyezeten szentek irott képét látni. Némelyiket szhimákban,[1] némelyiket nyitott könyvvel ábrázolják. A homályban tompán fénylő, aranyozott falakon szárnyas sasok és oroszlánok feje sötétlik. A cár helye: az aranyrojtos vörös posztóval takart asztal felső vége fölött gyöngyös és gyémántos dicsfénnyel körülvett szentek képe függ a falon. A meggyujtott mécsek faolajszagot és kozmát árasztanak. Az imafülkéből tömjénillat száll kifelé: a cár imádkozik. A cár asztalán francia óra: ezüstsisakos vértes áll. Az órát a lovag balkezében tartott kerek pajzsba illesztették. Jobbjában lándzsát tart a dalia. Ugyanott ezüst tintatartó, porzódoboz, hegyesre vágott hattyútoll és — »hívó« csengő helyett — aranyfütyülő fekszik. Balkéz felé a deákok fekete posztóval borított asztala látható. Az asztalnál többen hajolnak holmi iratok fölé. Ott ül Jefim, Kivrin bojár neveltje. Világosszőke szakállát hosszúra növesztette, ugyanolyan szőke haját középütt szétválasztotta, szétfésülte. Jefimen kívül még három deák szorgoskodik az asztalnál. A fődeák — a tanácsdeák — fején a sztreljecekéhez hasonló gyöngyhímes, vörös tetejű, nyusztprémmel szegélyezett kucsma. A tanácsdeák nyakában aranypecsét lóg egy gyöngyfűzéren. A másik két deák kucsma nélkül, hajadonfőtt dolgozik. Jefim nyakában ugyanolyan fűzér lóg, mint a tanácsdeákéban, de más — sasos — pecsét van rajta.

A cár helyéhez közel két bojár ül a padon. Mind a kettő atlasz dolmányt visel. Dolmányuk ujját különleges hímzésű brokát betétek díszítik. Egyiküké világoskék, a másiké vörössárga. Mindkettejük fején nyuszttorok-szőrméből varrt, rőfnyi magas kucsma. A kucsmák teteje lapos, felül bővebbek, alul

[1] A *szhima* a legszigorúbb aszketikus szabályok teljesítését követelő életmódot, illetve az életmód gyakorlásának eszközeit jelentette. — *A ford.*

összébbszűkülnek. A cárhoz a botra támaszkodó szélesvállú, görnyedt hátú, hosszú szakállú Puskin bojár és a cár új kedvence, a külországi módit kedvelő kurta szakállú és rövidre nyírt hajú »újító« ül.

A terem félhomályát a bársonykaftános bojár asztalnok oszlatta el, aki gyertyával lépett be. Lassan, lomhán, de ceremóniásan gyujtotta meg a gyertyákat a cári asztalon: három vastag viasz-, meg egy tömzsi faggyúgyertyát. Egy pillantást sem vetett senkire és ahogy bejött, gőgösen kivonult. A teremben hallani lehetett a kántor fojtott zengedezését, meg néha a cári lelkész émelygősen kenetes felkiáltásait. Ez a pap ma soronkívül végezte a szertartást: különben a soros pópák szoktak misézni.

A kékdolmányos bojár botjára hajló társa felé fordította fejét.

— Maradj hivatalodban, Iván Petrovics bojár. Ne köszönj le! A nagy uralkodó szerfelett meg van elégedve szolgálatoddal.

A vörös-sárga dolmányos bojár nem szólt semmit.

— Avagy megúnta már a bojár, hogy mindennap színről-színre lássa a fényességes uralkodót?

A bojár megrázta magas kucsmáját a bot fölött és elkrákogta magát. A másik csak nem akart csillapodni.

— Csak ne lásson olyan nagyra Odojevszkij herceg, ne kérkedjék nemzetségével! Mostanában úgyis vesztett tekintélyéből a familiája: lecsúszott ahhoz képest, ahol azelőtt állt. Én úgy vélekszem — nem a származás teszi az embert: hű szolgálattal és éles ésszel ki-ki többre viszi.

A bojár megint megrázta kucsmás fejét és elkapta szakállát a boton nyugvó kezefejéről.

— Felettébb fontos embere valék a cárnak, Artamon Szergejevics, de látod, most akadtak, akik eltakarják szolgálati érdemeimet a nagy uralkodó előtt!

— Nagyeszű ember vagy, Iván Petrovics bojár, de úgy látszik, néha még az ilyen hatalmas ész is felmondja a szolgálatot.

— Mit beszélsz, Artamon Szergejevics? Énrám célzol?

Most a kékdolmányos bojár tett úgy, mintha nem hallaná, amit Puskin mond.

— Üres és ostoba dolog ez az örökös torzsalkodás — folytatta — »ki hová üljön?« Nekem mindegy, akár a küszöbre is ülhetek.

— A nemtelen származásúnak[1] csakugyan minden mindegy! — mordult fel Puskin. — Ha kell, akár vályuba ül, mint a malac, vagy rostába, mint a csibe! De nekünk, bojár őseink tekintélye nem engedi meg, hogy lejjebb üljünk, mint Odojevszkij.

— En volnék nemtelen származású?! Hisz deákok valának őseim és a nagy uralkodó sem vonta meg tőlünk kegyét soha.

— Lámcsak! En nem szóltam semmit, Artamon bojár, te támadtál rám, mint gerellyel a medvére, szinte átdöfted a hasamat. Ne csodálkozz hát, ha én is kieresztem a körmöm...

— Nem haragszom, amiért a származásomat ócsároltad, Iván Petrovics, inkább az bosszant, hogy egy rátermett, okos ember, csupa nyakasságból, elhagyja fontos álladalmi hivatalát.

— Mindjárt nem szólok megint egy szót sem. Átadom Odojevszkij hercegnek a helyemet az asztalnál és átadom hivatalomat is: »Vedd át herceg és intézd a gonosztévők ügyeit!« Miért ne adnám át?! Ideje már, hogy nyugalomba térjek...

— Kérdés, miként vélekedik erről a nagy uralkodó...

Az imafülkéből a terembe sietett a kántor. Púdos csizmájával nagyokat lépett. Fekete csuha volt rajta. Igyekezett lábujjhegyen járni, hogy ne kopogjon, de mindig egész talpra zötyögött és csoszogott. Szurok, borgőz és retek szaga áradt felőle. A kántor széles arca bíborvörös. A szertartáskönyvet ruhája öblébe dugdossa. Gyorsan eltűnt a teremből. A bojárok felálltak. A cár a lelkész kíséretében kilépett az imafülkéből.

— Nem szaporodott még meg a család, Andrej atya? — kérdezi tréfásan. — Ha megint gyermeked születik, szeretnék annak is keresztapja lenni. De azért így is elmegyek hozzátok. A protopópáné komámasszony pompás gyömbéres bragát szokott készíteni.

— Tessék, nagy uralkodó, gyere el! Mind a ketten nagyon örülünk, ha láthatjuk a mi fényes napunkat. Kimondhatatlanul boldog leszek én is, a protopópáné is!... Csak az a baj, hogy már nincs kit keresztelni többet. De annál szebben serdülnek, nagy uralkodó, régi keresztgyermekeid. Örvendeztess meg bennünket, látogasd meg családunkat.

— Hanem a kántorod erősen retekszagú, Andrej atya. Egyházi emberhez — nem mondom — illik is, hogy bőjtösen kosztoljon. De azt már nem értem, miért keni a csizmáját olyan

[1] Nemtelen, azaz nem nemes származásúnak — *hudorodnij* — nevezték azokat a nemeseket, sőt bojárokat is, akik csak egy-két nemzedékre vezették vissza nemességüket. — *A ford.*

büdös szurokkal. Látom, megint költségbe kell vernem magam: jóféle kecskebőrből vadonatúj csizmát kell szabatnom a lábára...

— Boriszák ez a kántor, nagy uralkodó — minden keresetét a korcsmába viszi. Csak a hangjáért tartom, mert ritkaság, amilyen gyönyörű hangja van.

— Savanyú almát étess vele, azzal kúráld. Azt mondják, némelyik részegen segít.

— Megteszem, nagy uralkodó, kipróbálom!

— Menj, lelki atyám — mondta a cár — látod, várnak az országos dolgok.

A protopópa mélyen meghajolt és elment. A cár fellépett a helyére.

— Üljetek le, bojárok! Mindkettőtökre szükségem vagyon. Először is te mondd meg, Artamon Szergejevics, mikor lenne alkalmatosabb megejteni a hadiszemlét és ami még fontosabb, rendesen gyülekeznek-é Moszkvába a nemesek, polgárok és bojárfiak?

— A becsüsök,[1] nagy uralkodó, azt jelentik, hogy sok novgorodi és jaroszlávi nemes hiányzik.

— Éppen ezért adunk utasítást a vajdáknak, már kész is vagyon a rendelet. Most azt kell megfontolni, tegyünk-e még hozzá valamit. Deák, olvasd fel a levelet!

A deákok asztalánál felállt Razrjadnoj prikáz deákja. Legöngyölt egy hosszú papírtekercset és értelmesen, igen tagoltan olvasni kezdett. A vajda nevét elhagyta, mert úgyis tudta a cár.

— »Ama nemesek és bojárfiak felől pedig, akik az összeírási jegyzék és a pénzbéli zsold-lajstrom szerint jelentkezni kötelesek, de ezt mégis elmulasztják, mind te magad, vajda, mind pedig legjobb választott embereid érdeklődjetek a becsüsöknél: hol vagynak most azok a nemesek, bojárfiak, újonnan megkeresztelkedett murzák és egyéb tatárok — valamilyen szolgálatban vagynak-é, vagy kiküldettek-é valahová, avagy más fontos ügyet intéznek-é? Kérdezzétek meg, kik haláloztak el. Puhatoljátok ki: miért nem jelentkezett az uralkodó szolgálatára: csupa lustaságból mulasztá-é el kötelességét, vagy szegénysége gátlá-é. Van-é adományozott vagy örökös birtoka? Hol lakik? A becsüsök tehát jelentsenek meg róluk mindent. A becsüsök jelentése szerint készíttessenek lajstromot: mely városoknak neme-

[1] Ezek a becsüsök — *okladcsiki* — azt állapították meg, melyik nemes hány embert, lovat stb. köteles kiállítani háború esetén. — *Csapigin.*

sei, bojárfiai, atamánjai, kozákjai és megkeresztelkedett murzái nem jelentkeznek a seregszemlére. Érdeklődni kell felőlük ama városok becsüseitől és legjobb embereitől: nemeseitől, bojárfiaitól, hercegeitől, murzáitól és tatárjaitól. A nem jelentkezőkről mindent pontosan jelentsenek a becsüsök, e jelentés alapján pedig lajstromot kell készíteni és az egész ügyről azonnal írásban be kell számolni az uralkodónak...«

— Egyelőre elég lesz!

A deák meghajolt.

A kékdolmányos bojár ismét megszólalt:

— Jurja Borjatyinszkij és Bogdán Matvjejevics Hitrovo vajdák panaszkodtak, nagy uralkodó, hogy szűkösen vagynak ellátva járművekkel és pattantyúkkal, mozsárálgyúhoz értő embereik meg egyáltalán nincsenek. Ilyeténképpen azonnal önkénteseket kell toborozni azok közül, kik mesterei ennek... Ha a vajdák elindulnak Moszkva felé és útközben meg akarnak tisztítani a rablóktól néhány várost, akkor bombavetőkre vagyon szükségük. A rabló csőcselék nap mint nap szaporodik és délfelől már egészen Szamáráig hatolt.

— Vannak embereink, bojár, akik értenek ehhez a mesterséghez! Berendeljük őket hadi szolgálatra. — A cár a sokgyertyás deákasztalra fordította tekintetét.

Pillantására felállt a Puskárszkoj prikáz[1] deákja, hosszú szakállát átvetette a vállán, hogy ne zavarja.

»Jegyzék. Készítették Vaszjka Boriszov és Iváska Klimov mesterek, kiket külországi mesterek oktattak volt és kiket szolgálatodra berendeltek, nagy uralkodó. Az alább következő készletekre vagyon szükségük.

»Két púdos álgyú, százötven gránáttal.

»Púdos álgyú százhatvan gránáttal.

»Négyszáz gyujtókanóc. Réz- és faálgyúkhoz való puskapor — amennyi szükségeltetik. Vagy tizenöt púd salétrom gyujtógolyók készítéséhez; öt púd gyúlékony kén. Két púd viasz. Egy púd és húsz font terpentin. Szurok, amennyi szükségeltetik. Két rézüst szurokolvasztáshoz. Mindegyik hatvödrös legyen. Tíz púd len. Kátrány, amennyi szükségeltetik. Egy kétvödrös üst salétrom készítéséhez. Rézmozsár rézmozsárütővel, vegyi anyagok (gyujtógolyók készítéséhez). Tizenöt font kámfor, tíz font szalmiák. Húsz font antimón, húsz font kéneső. Ötszáz puskapordöngölőfa az említett álgyúkhoz. Ötszáz kétrőfös zsineg. Negy-

[1] Tüzérségi hivatal — *A ford.*

ven rőf jóféle paraszt háziszőttes, festett szövet. Hüvelyek. Ütőkalapács, amivel be lehet verni a szegeket a gyujtógolyókba. Három szita. Hársfadeszka, amin dörzsölni lehet a vegyi szereket. Hatvan vasgyűrű a gyujtógolyókhoz. Ugyanezekhez hatvan nagy csésze. Ugyanezekhez csövek, amelyekből ki lehet lőni a gyujtógolyókat. Ugyanezekhez négy vasfűző, amivel körül lehet fűzni a gyujtógolyókat. Ugyanezekhez két vasszög és négy fakalapács.«

— Elég! Azt olvasd fel, deák, kinek küldetik ez a levél?

A cár szigorúan pillantott a kékruhás bojárra.

A deák emelt hangon fejezte be:

— »A nagy uralkodó úgy rendelé, hogy mindezeket — az álgyúkat, gránátokat és minden készleteket — Novgorodba, Artamon Szergejevics Matvjejev helytartónak és tanácsdeákjainak: Grigorij Bogdánovnak és Jakov Pozdnisevnek kell küldeni.«

— Az imént kaptuk meg, Artamon Szergejevics, eme bombavető mesterek folyamodványát, mely szerint »mindezideig mitsem kaptak!«

— Távol voltam, nagy uralkodó: Zamickij városi nemessel ama helyeket jártuk be, ahol a vajdák gyülekeznek. Meghallgattuk, milyen panaszt tettek egymás ellen. Erről írásban beszámoltam. Az írást elküldtem a Razrjadnoj prikázba. Neked még nem jelentették, nagy uralkodó?

— Jól van, bojár! Járj utána és mielőbb add ki a mestereknek, amire szükségük van. Ha a Puskárszkoj prikáz húznáhalasztaná a dolgot — annak is járj utána és mindent jelents nekem.

— Azonnal teljesítek mindent, nagy uralkodó.

— Most téged hallgatlak meg, Iván Petrovics bojár.

Puskin felállt.

— Én, nagy uralkodó, szintén fontos dolgokról fogok beszélni...

— Jól teszed, bojár!

— Ma, nagy uralkodó, ezt jelentették lövészeim: »Néhány nap óta, valahányszor reggeli őrségváltásra megyünk, mindig puska- vagy pisztolyropogást hallunk a Sztreljeckája külsőváros felől. Úgy véljük, ott lövöldözhetnek, ahol Sorin kalmár raktárai állnak.« Azonnal utánanéztem a dolognak, uram és az alábbiakat tudtam meg: a raktárak mögötti puszta téren vagyon egy ház, mely külsőleg ugyancsak üresnek látszik... A telekkönyvi bejegyzések szerint ez a ház egy Irinyica nevű polgárasszony

tulajdona... Irinyica asszony látszólag békés nőszemély: templomba, piacra jár csupán. Fiával lakik... Én mégis azt gondolom: itt valami nincs rendjén. Amikor Sztyepán Rázinnak, az istentől elrugaszkodott haramjának jeszauljai Moszkvába jöttek, hogy hódoljanak előtted uram, mi — parancsod szerint — a Zemszkoj-udvarba vezettük, majd egyiket egyik, másikat másik városba száműztük... Mindezideig úgy rémlik, uram, hogy — bár nem olvastam meg őket, mikor bekísérték — egy vagy kettő megszökött közülük.

— Beszélj, bojár!

— Azt hiszem, uram, hogy az az asszony a haramják cinkosa. Embereim egész Moszkvát felkutatták. Rázini kozákot sehol sem találtak. Pedig én azt hiszem — vagynak! Hát kinek engedtetett meg a lövöldözés? A lövöldözést csakis te engedheted meg, uram, és te is csupán hadi oktatás alkalmával... A városban és a külsővárosban senki sem lövöldözhet.

— Ki kell kutatni annak az asszonynak a házát, bojár!

A bojár nem felelt. A cár is hallgatott.

Az asztalnál felállt a higgadt Jefim deák, meghajolt és a cár felé fordulva így szólt:

— Jóltévőm, Kivrin bojár emlékére kérem a nagy uralkodót, hadd szólhassak amaz asszony érdekében!

A cár legyintett.

— Ülj le, deák, várj sorodra.

A deák leült és irataiba temetkezett.

Puskin újra megszólalt:

— Tegnapelőtt reggel egy Spiny nevű kozák jött hozzám és azt mondta: »Asztrahány alól küldtek.« Ez a kozák ideadott nekem egy kis cédulát, amit Bajusz Vaszjka martalóc jeszaul írt: »Kérem a nagy uralkodót, hogy nekem, Vaszjkának és Spiny kozáknak bocsássa meg régebbi gonosztetteinket és engedje meg, hogy a doni seregben szolgálván, akár életünk feláldozásával, jóvátegyük bűneinket. Ha a cár megbocsát, kivégezzük Sztyenyka Rázin haramját!«

— Nálad van ama tolvajnak cédulája, bojár?

— Nincs nálam, nagy uralkodó! Az a kozák elkapta a levelet az asztalról és széttépte. Amikor haraggal fordultam hozzá, azt válaszolá: » Én nem félek semmitől! Amit jelentettem, vedd tudomásul, egyebet ne kérj, ha azt akarod, hogy Vaszjka vagy én hűséggel szolgáljuk az uralkodót!« Azzal elment... Bajusz Vaszjka felől érdeklődtem a kozákoktól. A Poszolszkoj prikázban is találtam egy régi okmányt. Ebben az iratott, hogy

Bajusz Vaszjka összeesküvést szőtt a doni sereg főatamánja meg a nagy uralkodó ellen. Ezenkívül egyéb gaztetteket is követett el. »Amikor berendelték a cár szolgálatára, útközben falvakat és telepeket dúlt fel...« Midőn ama Spiny kozák széttépte a levelet, megszállt a kétség, uram, ezért jelentem neked a dolgot, hogy tudjad. Ezért kérdezem tőled, hogy mi történjék a kozákkal.

— Nehéz idők járnak, bojár. Aki most hajlandó Sztyenyka Rázin ellen vonulni, azt nyájasan kell fogadnunk, legyen bár jeszaul, kozák, tatár vagy cseremisz... Ezt a Spiny kozákot szállásold el tisztességesen, adjatok neki kosztot és lovat, mint a doni sereg követeinek... Bajusz Vaszjka ügyét még külön meghányjuk-vetjük a bojárokkal...

— Minden parancsod szerint történik, uralkodó!

— Még valamit akartam mondani, bojárok. Az imént tanácskoztam a szentséges pátriárkával. Szent atyánk azt javallá: »Elérkezett az idő, amikor átokkal kell sujtanunk az istentől elrugaszkodott Sztyenyka Rázint!« Ti mit véltek erről?

— Amit te rendelsz, nagy uralkodó és amit a szent pátriárka javall, annak úgy kell lennie, az másképp nem lehet...

— A szentséges pátriárka azt javallotta: »Gyüjtsünk össze egynémely bölcs emberünket és kérdezzük meg őket.«

— Az átok elrettentő hatást teend a köznépre, nagy uralkodó. Artamon Szergejevics bojár számos könyveket olvasott, melyekben e dolgokról is írtak volt. Úgy gondolom, ő tudja, mi a szokás külországokban.

— Hallod, Artamon Szergejevics?! Igaza van Iván Petrovicsnak...

— Szólok, uram, ha megengeded, hogy szóljak: sok könyvet olvastam idegen népekről, vallásokról, szokásokról és nem egy külországi embert megkérdeztem. Úgy találtam, hogy sehol sincs iszonyúbb büntetés, mint a perzsák országában.

— Csakhogy azok böszörmények, bojár. Ám mondd, milyen átkot találtak ki a böszörmények?

— A Bajram-Osur ünnepén, avagy »a próféta megölésének napján«, avagy a »muharrem napján« a perzsák nagy népcsődület közepette íjjal, nyíllal, tegezzel felfegyverzett, teljesen felöltöztetett bábut hordoznak végig a városok utcáin. Ezt a bábut mindenki leköpdösi és szidalmazza... E sok szidalmazás után a mezőre viszik a bábut, a próféta gyilkosának jelképét, és ott ország-világ szemeláttára a tűz martalékául dobják. Hát nem a legszörnyűbb anatéma ez?

— De igen, Artamon. Csakhogy ez színjátszás. A pátriárka pedig tiltja.

— Ebben a bábuban a pátriárka is a pópák becsmérelte, kiátkozott haramiának a képét látandja, nagy uralkodó...

— Nem »pópák«, hanem lelkészek, Artamon Szergejevics!... Én úgy gondolom, hogy helyes, amit a báburól mondtál. Tanácsodnak hasznát vesszük! Te mit szólsz hozzá, Iván Petrovics?

— A kiátkozásnak ez a módja teszi a legnagyobb hatást a köznépre...

— Akkor hát csinálni kell egy pártütőnek öltöztetett bábut. Most azt kérdem tőled, Artamon Szergejevics: mikor hívsz meg engem, a cárnét és leányaimat a magad rendezte alakos mulatságra?

— Hamarosan, nagy uralkodó! Kolomenszk falvában azonnal megkezdik egy díszes sátor felépítését. Az uralkodói család majd onnan nézi végig a játékot.

— Üljetek le, bojárok! Te is, Iván Petrovics, te is, Artamon bojár és hallgassuk meg, mit jelent nekünk a deák erről a zsiványokkal cimboráló nőszemélyről.

Jefim deák felállt.

— Nagy uralkodó! Jóltévőm, Pafnutyij Vasziljevics Kivrin bojár mondott nekem valamit erről az Irinyica nevű némberről. Történt pedig ez az ő halálának emlékezetes napján, amikor is ő, Kivrin bojár, az igazságot védte előtted nagy uralkodó, Iván Kvasnyin megboldogult bojárral szemben...

— Régi dolgokat emlegetsz, deák!

— Akkor imígyen szóla az én jóltévőm: »Menj Jefim, a Sztreljeckájába, ama Irinyica nevezetű némberhez — egy régi tűzvész helyén földbe süppedt, dudvával benőtt házban lakozik — járj utána, nem szűri-e össze a levet holmi zsiványokkal. Nem rokona-é ama gonosztévőknek, kiket a mái napon a Nyikitszki-kapun túli külső városban egy elhagyott német udvarban fogtanak el?« Megvallom, nagy uralkodó: annyira elfoglalt Pafnutyij Vasziljevics temetése, annyira betöltötte lelkemet a keserű bánat, hogy megfeledkezém e dologról és elmulasztám jóltévőm utolsó akaratát teljesíteni... Holott jóltévőm mindennémű kérését hívséggel és minden huzavona nélkül teljesíteni szoktam volt... Adj parancsot, nagy uralkodó, hogy tüstént végrehajtsam a megboldogult bojárnak, istápolómnak akaratát! Álmomban többször megjelent, szemrehányóan csóválván fejét, és én nem tudtam, mi vétket követtem el. De most már tudom! Kipuhatolom, ki s mi ama némber és a nyo-

mozatról teljes jelentést adok annak, akinek parancsolod, uram...

— Kicsit késő lesz, deák! De nem bánom, ha megtészed is: Iván Petrovics szava dönt.

Puskin ülve szólalt meg.

— Én nem gátlom, nagy uralkodó, hogy Jefim Bogdanov, Kivrin fia végezze a nyomozást. Arról az asszonyról nem tudunk semmi biztosat. Lehet, hogy a részeg német lovasok vagy dragonyosok lövöldöznek azon a környéken. Még szerencse, hogy elhagyott és javarészt beépítetlen a város ama része. Vegyen maga mellé a deák városi lövészeket. Mindjárt kiadom az írásos engedelmet... Igy legalább a deák jóvá teszi bűnét, pótolja mulasztását. Pafnutyij Kivrin haló poraiban is megérdemli, hogy tiszteletben tartsák akaratát: nagyon szerette az uralkodót és Oroszhont. Jó, hogy szóba került a dolog: ments fel engem uram a bűnügyi hivatal vezetésétől. Odojevszkij herceg pályázik a helyemre és Romodanovszkij is arra felé tekintget.

— Nem, bojár, várj még a leköszönéssel... Akad munka meg hivatal Odojevszkij hercegnek is... Válságos idők járnak, most nem cserélgethetjük a prikázok vajdáit.

A bojár felállt, makacsul megrázta lapostetejű, magaskucsmás fejét, többször egymásután meghajolt és határozottan ismételgette:

— Ne haragudj, uram! Bocsásd el szolgádat, bocsásd el, nagy uralkodó!

— Mennem kell, bojárok! Ti is gyertek velem ebédelni... Tarts velünk te is, tanácsdeák! Szóljatok néhány tanácsbéli bizalmas bojárnak is: sok hadi ügy vagyon és mind meg kell hányni-vetni.

— A cár felhúzta bő brokát köntösének alját és lassan előjött az asztal mögül.

4.

Lazunka átment a Moszkva hidon.

— No most hová? A Kremlbe, az Iván térre? Jó: ott mindent tud mindenki, sok érdekes ujságot hallhat az ember.

A bojárfi körülnézett, meglátta az ismerős fürdőházat. A gerendafalak még jobban elferdültek. Az ablakokat nyirfavesszö nyalábokkal tömték be. A ház csaknem a föld színéig süppedt.

— Valamikor itt támadt rám Sztyepán apánk szablyával. Ma egészen más világ járja... Akkor egy feslett nőszemélynek kelt védelmére, ám belátta, hogy nem érdemes és abbahagyta a vívást... De most a népért kél harcra és ezt nem fogja abbahagyni. Bizonyára hiányzok már neki...

A fürdőház mögött nem messzire csapszék áll a folyó partján. A fürdőházból távozók arra menet be-betérnek a korcsmába. Azok sem kerülték el, akik a hídon túlra, a külvárosokba mentek.

— Ez sem rosszabb, mint az Iván-tér. Ebben a csapszékben is megtudhatom, ami nekem kell.

A rövidkaftános, szürkekötős Lazunka kiskereskedőhöz vagy kézműveshez hasonlított.

Már megvirradt, de komor felhők borították az eget. A nagy sötét ivó kármentőjén gyertyák égtek. Nemcsak a vendégek, hanem a csaplár sem szerette a homályt. Rövidlátó lévén attól tartott, hogy elszámolja magát. Valahányszor visszaadott, minden pénzdarabot megforgatott a gyertya világánál és sokáig tapogatta ujjai hegyével.

— Még csak az hiányzik, hogy bele is harapj.

— Fogd be a szád. Nem vagyok kíváncsi a tanácsodra. Úgy teszel, mintha nem tudnád, hogy a kincstár bottal kenegeti annak a csaplárosnak a hátát, aki egy krajcárt is téveszt a számolásban.

— Mit neked! Legfeljebb levernek egy kicsit a hájadból, úgyis nagy a pocakod, csak úgy reng rajtad a hús. Különben akkor is póruljársz, ha nem számolod el magad: asszonyokkal van tele az oldalsó szoba.

— Ki vagy te, tán kincstári biztos, mi? Még az sem vethet a szememre semmi rosszat!

— Én csak egyszerű ivó vagyok... Azért beszélek, mert viszket a nyelvem.

— Hát akkor igyál és ne locsogj, az ördög szánkázzon végig a hátadon! Két altint ide! Kettőt adj, piszok, kettőt!

— Nesze fogjad! Csuda rigolyás ember vagy, hallod...

Lazunka leült az ivóasztal mellé és kíváncsian nézett körül. Rég nem járt Moszkvában, egészen újnak, másnak látszott a nép.

A korcsma tisztább részének, az oldalsó szobának ajtaja nyitva áll. Odabenn fiatal és takaros öltözetű korcsmai nők ültek a melegre fűtött feketeszájú kemence padkáján és a padokon. Azok a polgárasszonyok, akik férjüket keresték a korcsmában,

szintén odamentek: mikor megtalálták a férjüket, elvették tőlük a boros vagy pálinkás kancsót, átvitték az oldalsó szobába és ott iddogáltak. A korcsmai nők kártyából vagy tenyérből jósoltak a polgárasszonyoknak. Nótáztak. Lazunkát megkérték, hogy húzódjék arrább a padon: alig fértek el a hosszú asztal mellett. A fapadok nyögve recsegtek az újonnan érkezett ivók súlya alatt. A sokféle ital nyirkossá áztatta az asztalt.

Lazunka mögött vékony csengő hangon megszólalt valaki.

— Ej, kortyondi cimborák! Hát már helyet sem adtok Jersnek az asztalnál...

— Majd csak szorítunk, Jers Jersovics! Húzódjatok összébb emberek!... Jers sohasem volt deák, a pogovacsij-hivatalból meg kiebrudalták, hát legalább a korcsmában lelje meg a helyét...

A Lazunkával szemben ülő rákvörös arcú korhelyek összébb szorultak a padon. Gyors, tolvaj szemű emberke ült az asztal mellé. Bajusza, mint két eleven svábbogár szüntelen mozog. Szőke haja boglyas.

— Hé, csapos, bort ide egy kis kancsóval!

A csapos zsebretette a pénzt és mindjárt hozta is a bort!

— Merre jártál, hol mit láttál, Jers?

— Várjatok, komám! Előbb iszom, majd csak aztán beszélek! Kenetlen torokban elakad a szó! Elsorolok mindent, hogy az is tudja, aki nem járt tegnap a Kremlben.

— Nem mindenki ér rá mindig tekeregni!

— Én meg azt mondom: foglalkozni nem érdemes semmivel. Mindenbe belekötnek és félő, hogy eldöngetik az embert az Iván-téren!

— Féljen az, aki meglopja a kincstárt! — Vagy valami más gazságot követ el.

— Nohát idehallgassatok! A cár palotájának lépcsőjén kikiáltották, hogy Sztyepán Rázin atamán istentagadó és hogy a papok még a mai napon egyházi átokkal sujtják.

— Ne mondd!

— Tulajdon fülemmel hallottam... Még azt is hallottam, amikor felhívták a bojárokat, meg a hercegeket, hogy fogjanak fegyvert Rázin ellen és vonuljanak a Volgához.

— Csakhogy a nemesek nem nagyon szeretik a csetepatét!

— Most keményen megfenyegették őket! Azt olvasta a deák: »Menjetek, harcoljatok a nagy uralkodóért és tulajdon hajlékaitokért. Azoktól a nemesektől pediglen, kik nem szállnak

hadba, hanem továbbra is házaikban ülnek és birtokaikon maradnak — ezektől a szökevényektől elkobozzák örökbirtokukat és ama kérelmezők javára írják át, akik hadba vonulnak és harcolnak a martalócok gyülevész serege ellen!«

— Ki megy megnézni a szemlét? Az uralkodó ma seregszemlét tart a Gyevicsje mezőn!

— Nem érdemes odamenni, úgysem engednek közel. Ma különben sem a nemesek meg a hercegek, hanem csak a lovaskatonák meg a paraszt gyalogosok vonulnak fel.

Agyúlövés dörrent. A korcsma minden polca beleremegett Csakúgy csengtek az edények.

— Kezdődik! Jösztök, fiúk?

— Gyevicsjén durrogatnak.

Sokan elmentek a csapszékből. Csak az asztalnál ülő ivók nem mozdultak.

— Ráérünk!

A Moszkván túlról, ugyanabból az irányból, karabélyok és muskéták ropogása hallatszott.

— Hát ez miféle lövöldözés?

— A lovasok meg a gyalogosok lőnek a cár előtt: a német hadnagyok és ezredesek most mutatják meg, jól betanították-e a katonákat.

— A bojárparádé — az lesz csak ritka látvány! — szólalt meg Jers. — A főnemesek meg az előkelő polgárok számára egész házat építenek a Gyevicsjén. Onnan nézik végig a szemlét. Ott állítják fel a cár trónusát is...

— Én is láttam valami bojár udvarokat: ősi hadidíszben minden városból ezekre az udvarokra gyülekszik az egész hercegi rend iastúl-fiastúl...

— Csakugyan?

— Még a lovaik is tele vagynak aggatva mindenfajta drágaságokkal. Felbecsülhetetlen az a szertelen kincs! A füle hegyétől csülkéig aranyba, ezüstbe bújtattak minden lovat. Még a farkukba is gyöngysorokat fontak.

— Lerázzák ám magukról azt a sok aranyat, ha belemelegszenek a harcba.

— Hát bizony jó volna utána kimenni a csatatérre, bizonyára összeszedhetnénk egy-egy kucsma gyöngyöt!

— Hát menj a Volga mellé! De mégsem ajánlom, mert elcsípnek a bojárok és karóba húznak...

— Bizony, az lesz a fáradság jutalma!

Egy mélyhangú férfi nehézkesen csóválgatja mámoros fejét.

— Azt mondják, igazhívők... — kiáltotta.

— Nem annyira igazhívők, mint inkább igaz ivók volnánk — szakították félbe.

— Hát akkor idehallgassatok, igaz ivók, azt mondják, hogy az az elcsapott Nyikon pátriárka Sztyenyka Rázinnál vagyon! Jön...

— Hol hallottad ezt?

A csapszék szögletében, a hordók mögött, barátcsuhás, magas részeg ember állt világi posztó kalapban. Egy hordó felső szélébe fogódzott és álltában szunyókált. Mikor meghallotta Nyikon nevét, felemelte fejét, dörmögött valamit, engedetlen kezét nagynehezen elhúzta a boros edényről, majd hangosan mondta:

— Atyámfiai! Nyikon emberei nem krisztusi erényekre, hanem verekedésre és vérontásra tanítják a népet! Disznóorrukkal felturkálják az ősi szent Oroszországot. Eljövend az idő, amikor egy kanál vízben is megfojtanák a hívőket — gyalázat rájuk!

— Csapos, kergesd ki azt a sátánt — kiáltotta a csapláros — ne a csapszékben, hanem az utcán jártassa a pofáját.

— Elhallgatok...

A magas férfi tántorogva jött elő a hordók mögül és az ajtó felé botorkált. A küszöbnél egyetlen széles karlendülettel lekapta fejéről a kalapot és még mélyebb hangon mennydörögte:

— Atyámfiai! Csupán *az* igaz szolgája Krisztus urunknak, aki a mi atyánkat, Avvakum protopópát pártolja. Mindenki más — sátánnal cimboráló, kárhozandó lélek! — Kiment az utcára.

— Ragadna össze a torkod, te sátán! — kiáltotta a csapláros.

Lazunka ráérősen szürcsölte a méhsört. Az asszonyokat nézegette. Az oldalsó szobában — a csapláros lakásában — mind zajosabban vigadtak a vendégek. A korcsmai nők már nem jósolgattak se tenyérből, se kártyából hanem csak lármáztak, énekeltek, vitatkoztak. Egyikük lakodalmi dalra zendített, de vajmi bús hangon fújta:

Menyecskét hoznak a házba,
teli ládát a kamrába..

Gyakran a tenyerébe csapott, meg-megbotló nyelvvel hadarta:

Vasból van a pantja,
bádog a lakatja,
aranyos a kulcsa,
szattyán csizma lakja..

Fején jobbra-balra billent a vörös szövetből varrt piszkos kika.

Egy másik szajha — kicsiny, sovány és éppoly részeg, mint éneklő társa — termetes, hájas iparosnéval beszélgetett, aki hatalmas kancsót tartott a kezében.

— Most hallgasd meg, galambom, hogy megjártuk a menyasszonnyal...

— Menyasszonnyal? Jó, hát legyen! Elhiszem: menyasszonnyal.

— Bizony, galambom! Leánykérők voltunk. Ahogy a lányos házba értünk, bejött hozzánk egy varázslóasszony.

— Varázsló asszonyokról ne merészeljetek beszélni, asszonyok! — kiáltotta a csapláros.

A korcsmai nő a kiáltásra kissé megszeppent és halkan folytatta:

— Szóval, hát galambocskám, bejött a varázslóasszony a házba és ránkparancsolt, hogy nyujtózzunk el a padlón. Egy szál gyertyát ragasztott a sarokba és meggyujtotta, pedig ott nem is voltak szentképek... Sötét volt a szobában, galambom. A varázslóasszony egy fejszét kapott a kezébe...

— Megmondtam, hogy ilyesmiről ne beszélgessetek, asszonyok! Olvassátok el — ott az írás a kemencénél — rivallt rájuk ismét a csapláros.

— Ugyis füllentesz — inkább igyál!

— Egészségedre, galambom! Te is igyál, így ni, így van jól... Hanem azt rosszul mondod, hogy hazudok. Isten őrizz! A színigazat mondom... A varázslóasszony körülkerült rajtunk, ahogy ott a padlón feküdtünk és engem megpöcintett hátulról a fejszével... »Jaj — gondoltam magamban — még levágja nekem a szarafánomat!« Mert szép hosszú aranyhímes szarafánom volt.

— Világéletében sem volt olyan szép ruhája!

— Csak hallgass, te sem vagy jobb a hírednél! Nem vagy különb, mint a többi... Másodszor is, harmadszor is körülkerült az a varázslóasszony és mindig megbökött a fejszével és szüntelen varázsigéket mormogott... Mi meg tovább feküdtünk. Egyszer elment, hozott egy fenyőhasábot, kivágta a köze-

pét és megint kiment a házból. Mi meg utána indultunk... A varázslóasszony a hasáb közepéről kivágott fadarabot a barátném csizmája szárába dugta, aztán útnak eredtek a menyasszonnyal és mentek, mentek, galambom...

Az énekő némberhez most egy másik is csatlakozott. Szinte visítva nyujtották az éneket. Az egyik táncraperdült. Énekszóval kísérte táncát. A másik kontrázott neki:

Olyan nagyon boldog vagyok, anyám,
örröm kopogtat szívem ablakán,
megérkezett, jön már a kedvesem,
látom, ajándékot is hoz nekem.
Igy köszönti első boldog szavam:
»Én kedvesem, szép sólyommadaram!«

A korcsmáros odaszólt a csaposnak:

— Ügyelj a pénzre! — Odament az asszonyokhoz.

A nők abbahagyták a nótázást és a táncot. Elkezdtek hajbókolni. Az egyik, a legrészegebb, hangosan kiabálta:

— Csókoljátok meg ezt a kopasz Feofanuskát ott, ahol a legkopaszabb, a feje tetején.

— Ej, asszonyok! De illetlenek, de pajzánok vagytok! Az a csoda, hogy derült égből nem csap belétek a villám... Olvassátok el, mit írt az uralkodó, meg a pátriárka.

— Hol olvassuk el, Feofanusko?

— Itt ni, ki van szegezve!

— Olvasd el te! Mi nem értjük az írást.

— Nekem csak *egy* birkabőrre írt levelem van, de az is — lyukas.

— Hé, csapos, gyertyát ide!

A csaplárosnak odavittek egy szál gyertyát. Ujját és zavarostekintetű rövidlátó szemét végigfuttatta a sorokon: elolvasta a svábbogaraktól hemzsegő kuckóba kiszögezett papirost:

— »Egész Oroszhon nagy uralkodójának, valamint a szentséges pátriárkának rendelete az álladalmi szeszfőzdék és korcsmák kincstári biztosai és csaplárosai számára. Elharapódzott az iszákosság és mindenféle embereknek lázadó, ördöngős kicsapongása: sok helyt csúfot űznek mindenből, ami szent és a maskurák mindenféle ördögi játékokat játszanak. A sátán e tanítványai nagy haragra gerjesztik az igazhitű kereszténveket... De némelyek az istenről megfeledkezve tapsolnak e maskurák-

nak... Éppen ezért e csúfolódó, dévajkodó maskurákat nem szabad beengedni a cári csapszékekbe és korcsmákba!«

— És mégis mit csináltok itt, az én hajlékomban, ringyók? Táncoltok, énekeltek, jósoltok és varázslókról fecsegtek, pedig ezt tiltja az uralkodó rendelete!

— Ne támadj ránk ilyen dühösen, Feofanusko!

— Ha bezárják a korcsmát, akármelyikünk eljön — akit épp akarsz. Ha kell, akár most is lefekszünk veled.

— Ocsmány boszorkányok! Jó, jó, csak csendesebben beszéljetek... Errefelé haladva, sok nép betér a korcsmába, meg a szemléről hazafelé menet az uralkodó is itt vonul el a sereggel... Ne igyatok annyit, mert akkor nem mozognak a tagjaitok és semmi hasznotokat sem veheti az ember...

Lazunka már rég menni készült, de most még beljebb lépett, hogy meghallgassa, mit beszélnek az asszonyok. Megállt az ajtóban és oldalával a félfának dőlve nézegetett be a kisszobába. A csapláros kifelé jövet beleütközött Lazunkába, ráripakodott, kimeresztette gyulladásos, vöröshéjú, bágyadt tekintetű szemét és megrázta kecskeszakállát.

— Micsoda fekete, pogány, ördögi pofa! Mit tátod itt a szád? Mi kéne, tán egy nyakleves? Rabló, betyár!

Lazunka elhatározta, hogy sehol senkivel nem száll vitába. Egy szót sem felelt, eloldalgott. Az ivók csapatostúl tódultak kifelé a korcsmából. A hídon pópák jöttek kereszttel, szentképekkel, majd maga a cár közeledett lóháton serege élén, miután a Gyevicsje-mezőn befejezte a katonai szemlét.

A bojárfi a tömeg közt kifurakodott az utcára és megállt a csapszék sarkánál. A tündöklő palástba öltözött papok mögött az énekesek kara halad. Az énekeseket két megtermett bojárfi követi hosszú, lila köpenyben, páncélba és tűzött vattás kucsmában. Mind a kettő az oldalán erős szíjon lógó üstdobot veri. A két dob csupa rojt, bojt és csörgő. A dobosok mögött a köpcös cár lovagol recés bársony lovaglócsugában. A csuga ujján, szélén és alján vont aranyból varrt, különleges mintájú hímzés. Öve arany. Az övben — drágakövekkel kirakott, virágokkal ékes, görbe ezüsthüvelyű tőr. Fején lövészszabású kucsma. Teteje cobolyhasmálból készült. A cár mögött két vajda halad: jobb oldalt a magasabbrangú: Jurij Dolgorukij herceg, balkéz felől pedig helyettese, Scserbatov herceg. A két ősz hercegen nehéz kék palást fénylik, melyet jobb vállukon boglár kapcsol össze. A vajdák nyomában pedig válogatott, városi nemesek vonulnak skárlátvörös kaftánban, melyeknek hátán szárnyalakú

gallér lóg. A városi nemesek mögött hófehér lovakon a málnaszínű kaftános, sárgacsizmás sztreljec lovászok ezrede közeledik. Mellükön két egymást keresztező szalag. A sztreljecek nyergének elülső kápáján egyik oldalt puska és szablya, másik oldalt íj és nyilakkal teli tegez csüng. Rókabőr kucsmájuk csúcsos teteje oldalt hajlik. A lovászezredet válogatott bojárfiak páncélos lemezvértes és csúcsos sisakos lovagok követik. Mögöttük a lovagokhoz hasonlóan hosszú karddal és muskétával felfegyverzett dragonyosok közelednek. A dragonyosoknak lándzsájuk és kápára csatolt bárdjuk is van. A dragonyosok mögött a városokból és járásokból toborzott parasztlovasok vonulnak különféle színű lovakon. Mindegyik szablyával, pár pisztollyal van felfegyverezve. A kápán karabély. A parasztlovasokat egysoros daróckaftánt, bocskort viselő parasztgyalogosok váltják fel. Ki gerellyel, ki bárddal, ki pedig íjjal és nyíllal van felfegyverezve. A menetet a tüzérség zárja be... Tíz réz- és három vaságyút vonultatnak fel. Az ágyútalpakat — ezeket a nehéz állványokat, külön nagy szekereken szállítják az ágyúk után. A pattantyúsok kék kaftánban, gyalog haladnak a fogatok mellett. Leghátul egy pocakos, szakállas, pattantyúskapitány lovagol hollófekete paripán. Kék kaftánja mellén a bojári rangot jelző ezüst sújtás húzódik keresztbe. Övén aranyozott fityegők csüngnek. Hódprém kucsmáját hetykén félrecsapja. A tüzérség megáll a hídnál, bevárja az ágyútalpakat szállító szekereket.

Lazunka a tömeg közé vegyülve elvergődött a hídig. A hídhoz, ahol a pattantyús kapitány megállt, rövidlábú, zömök, mokány pejlován odaügetett az ezred poggyacsije. Lova szőréhez hasonló, vörös rövidkaftán van rajta. Kápáján karabély.

— Idehallgass, te pattantyús-vezér! — kiáltotta a kapitánynak, mikor odavágtatott.

— Mi kéne?

— Tegyél egy szivességet! Nem érek rá, hogy elnyargaljak hozzátok a prikázba.

— Miféle szívességről volna szó?

— Vidd el ezt a parancsot, add oda a deákoknak!

— Előbb olvasd el! Mert némelyik paranccsal bizony pórul jár az ember. Tudom!

— Ez nem olyan csalafinta irat, ebből nem lesz semmi bajod...

— Csak olvasd el, különben nem veszem át.

A poggyacsij levette tüzött vattás kucsmáját, előhúzott belőle egy levelet és a kucsmát az egyik, a levelet a másik kezében tartva olvasni kezdte.

— »A Puskárszkoj prikázban át kell venni a lőport, az ólmot, a golyókat és a pattantyúkhoz szükséges minden készleteket«.

— Lajstrom van-é? — kérdezte a kapitány.

— Van hát! »E parancshoz csatoltatik a lajstrom is. A fogatokat Grigorij Volkov deáktól kell átvenni.«

— A deákot ismerem.

— »A deák tudja, milyen postaállomásokról lehet kölcsön venni fogatokat. Minden fogatra tizenöt pudot lehet rakni.«

— Útközben nem jó leveleket átvenni, de azért csak add ide. Látom, ez ránk tartozik...

— Nagyon köszönöm!

A poggyacsij átadta a parancsot a kapitánynak, feltette kis fémkorongokkal díszített sapkáját és átlovagolt a hídon. A tömeg utána özönlött és Lazunkát is magával sodorta. A Moszkván túl, az újonnan épülő, kívülről is bearanyozott és tarkára festett Grigorij Nyeokeszarijszkij-templom mellett, a nagy üres telken, magas, kék mundéros, vörös arcú, bajuszos német tanította, oktatgatta a kovácsolt páncélba öltözött kopjavetőket. A fényesre tisztított réz meg-megcsillant a lomhán mozgó katonákon. A kopjások széles arcán verejték csorgott végig a csúcsos sisakok alól. Némelyikük orrából kicsüngött a takony, de a kapitány egy percnyi pihenőt sem adott nekik: még annyi idejük sem volt, hogy kifújják az orrukat.

Az ínas-eres német fején csúcsos rézsisak. A kék fülvédőt világoskék állszalag köti össze. A német mindjobban belevörösödik a nagy kiabálásba.

— Ti nem tudtok, hogy kell kopja tartani. Diszno bánda! No, ety-kető! Grober Kerl!... Kopjásnak kell lenni dáliának: ti királyotok kopjásnak fizet dupla zsold. Idenézz, így csinálj! Ety-kető! Hoty nehéz páncél? Nem lehet! Sisak van nektek nagy, és nincs szalag állatok alatt. Hé, oficír!

A tiszt előlépett a felszólításra. Ugyanolyan egyenruha volt rajta, mint a kapitányon, csak valamivel szerényebb: sárgapitykés, szűk kék mundért, ugyanolyan kék nadrágot, nehéz csizmát, oldalán pedig hosszú egyenes kardot viselt.

— Oficír! Kamerád! Tíz kopjásotok sem tudja, hogy' kell harcolni lovaskatona ellen. Nem tudja! No, ety-kető. Igy tarts

kopját, így tarts kezet! A nyele tompa végét húzd földön... Links, diszno bánda! Ballal, ballal! Jobb kéz, látod, tartja szablyát! Ugy, no ety-kető, szúrni-vágni!

A városiak a Kremlbe siettek. Lazunka fülét szófoszlányok ütötték meg:

— Egyházi átokkal sujtják Rázint!

A bojárfi megfordult és visszafelé tolongott a tömeg közt.

5.

Esteledett. A nép mind sűrűbben özönlött a Kremlbe. Harangoztak. A Kremlben vörös posztóval vonták be a cári palotától a székesegyházakhoz vezető deszkajárdákat. A téren hangosan cuppogott a ragadós sár. Nagy koloncokban tapadt a lábbelire. Minden prikáz előtt üres volt a tér, csak a Razbojnoj épületénél ütöttek két tolvajt a deresen, meg a Nagy Kincstár épülete előtt állt libasorban négy cári korcsmáros. Egyik a másik után tolta le nadrágját: állva korbácsolták meg őket. A deákot helyettesítő poggyacsij közönyösen számolta az ütéseket. Ugyancsak ő olvasta a bűnösök fejére elkövetett vétkeiket. A hóhér deresén »az italpénzről való számadások«: vastag üzleti könyvek feküdtek. A plüs rövidkaftános hóhér utoljára csapott a sorban leghátul álló korcsmáros tomporára.

— Ej, ej szakállasok, de sok munkát adtatok, pedig már lejárt az idő... Lám, már minden hóhér hazament.

A korcsmárosok felhúzták a nadrágjukat, hónuk alá csapták könyveiket és imbolyogva indultak a Vörös-térre.

— Igaz, hogy hiányzott az italpénz fele, de nem én vagyok a hibás, hanem a kincstári biztos. A deákok mégis a biztosnak hisznek és nem nekünk!

— Engem is teljesen ártatlanul vertek meg, de azért hallgatok!

— Sose felejtem el az Iván-teret! mondta a harmadik. — Életemben először vertek meg!

A negyedik, az utolsó, dideregve tette hozzá:

— A magunk szőrüről még a bőrt is lenyúzzák! Pedig mi nem tehetünk semmiről. A vajda annyira megnyomorította a népet a szörnyű adóval, hogy mindenki elszökdösik. Hát honnan vegyünk akkor ivókat? Ezért kevés a korcsma jövedelme!

Lazunka elengedte maga előtt a megcsapott csaplárosokat és a székesegyházak felé tartott. Az Uszpenszkij-székesegyház felé vénséges vén bojár haladt a járdán. Egy üstdobos hírnök ment mellette. Szétnézegetett és visszafogta lépteit, hogy ne hágjon a roskatag aggastyán lábára.

A bojár megállt.

— No, hírnök, hát kiáltsd meg a népnek — mondta.

A kikiáltó megpergette a dobot. Mikor a dobpergés megszünt, harsány hangon kiáltotta:

— Igazhitüek! Az Uszpenszkij-székesegyházban ma átokkal sujtandják az istentagadó Sztyenyka Rázint, ama tolvajt és gonosztévőt. A nagy uralkodó úgy rendeli, hogy az egész nép menjen a székesegyházba, de a járdára senki se lépjen fel sáros bocskorral, vagy csizmával! A nagy uralkodó még azt is elrendelé a bojárok és hercegek lovászainak, hogy rendben vonuljanak az Iván-harangtorony mögé és ott álljanak, míglen lejár a szertartás ideje. De ne dévajkodjanak ám a néppel és ne kiabáljanak a mások édesanyját káromló szavakat! Aki pedig elereszti füle mellett Aljekszej Mihajlovics, a nagy uralkodó parancsolatját, itélőszék elé állíttatik és korbáccsal erejefogytáig üttetik, miként a gonosztevőket verik!...

A hírnök a bojárral együtt a székesegyházba vonult. Nemsokára kijött palotájából a cár a bojárokkal. Lazunka fellépett a járdára és betolakodott az Uszpenszkij-székesegyház előcsarnokába. A koldusok és az egyszerű emberek tömegébe furakodott, akiket egy sötét sarokba szorítottak a bojárok, bojárfiak, a parancsnokok és a poggyacsijek. A közönséges halandókat csak a cár és a bojári rend után engedték be a székesegyház főhajójába. Az egyházgondnok még ekkor is válogatva akarta beereszteni az embereket, de Matvjejev bojár, a cár kedvence, szigorúan utasította a gondnokot:

— Eredj innen! A köznép is hadd lásson és hadd halljon mindent.

Lazunka jobbra-balra lökdöste erős könyökével a tömeget, elvergődött a székesegyház közepéig. A komor templom oldalfalait és boltíveit szentek képei díszítik. A sűrű tömeg feje fölött tömjénfüsttel elegyes pára terjeng. A gyertyák alig pislákolnak. Csak a szentélyben, a kereszt előtt égő vastag gyertyák hintenek pazar fényt és tündökölve tükröződnek a hatalmas csillárok, keresztek, papipalástok aranyán-ezüstjén. A székesegyház királyi ajtói kitárultak. A szertartás csendesebben folyt tovább, csupán

a kántor énekelte hangosan a zsoltárokat, de az ő hangja is beleveszett a fohászok, imák morajába.

— Átöltöznek! — suttogta valaki Lazunka mellett.

A cár a jobb mellékoltárnál, a cári emelvényen állt. Valamivel lejjebb, de még mindig a tömeg fölé emelkedve álltak a bojárok és hercegek.

A szentélyből jobb és baloldalt egyaránt feketébe öltözött papok vonultak ki. Kezükben gyertya. A feketeruhás és feketesüveges barátok kara követte őket. A pópák fekete, hengeralakú sapkát viseltek. A népet a kijárat és az oldalsó falak felé szorították. A pópák a székesegyház közepén álltak meg és kört formáltak. Lazunka nem látta, honnan termett elő a kör közepén egy kozákruhába öltöztetett bábu, festett, fából faragott szablyával. A bálványnak nevezett bábu arca csöppet sem hasonlít az atamánhoz. Hatalmas bajuszt, csupasz állat festettek neki. Egy pópa, fennhangon, zsoltárt olvasott. Minden pópa — lángjával lefelé fordította gyertyáját. A padlóra viasz csepegett. A barátok kara komoran elnyujtottan énekelte:

— Sztyenyka Rázinra, az istentelen gonosztévő doni kozákra...

— ...átok!... — kiáltották hangosan és egyszerre a papok.

A királyi ajtó ismét kitárult, kilépett rajta a feketeruhás, feketebotos és feketesüveges főpap. Lassan és ünnepélyesen vonult a papok és a kórus formálta körbe. Előtte szétvált a tömeg. A főpap a bot végével mellbe döfte Rázin bábuját és az egész templom hallatára kiáltotta:

— Sztyenyka Rázin gonosztévő mindörökre légyen átkozott!

— Átok reá! Átok reá! Átok reá! — ismételte háromszor a kórus.

— Sztyenyka Rázin gonosztévő most és mindörökkön örökké — légyen átkozott!

— Átok reá! Átok reá! — ismételte a kar.

A főpap a bottal megint mellbe döfte a bábut.

— Az istentől elrugaszkodott Sztyenyka Rázin, ez a megrögzött gonosztévő légyen átkozott! Átok reá!

— Átok reá!... — Zúgta komoran a kórus.

A főpap harmadszor is rásujtott Rázin képmására és akkorát kiáltott, hogy csakúgy zengett bele a boltíves templom:

— Rothadjon el az a megátalkodott istentagadó eretnek, a gonosztévő Sztyenyka Rázin! Átok reá!

A kórus rázendített:

— Bizony mondom néktek: Judás még ma elhagyja az ő tanítómesterét és frigyre lép a sátánnal...

A pópák és a kórus tagjai az Iván-térre vitték a Rázin-bálványt. Az Iván-harangtorony mellett — a deszkajárdától kissé messzebb — máglya lobogott. Egy vörösinges, torzonborz hóhér a feje fölé emelte és a tűzbe dobta a bálványt.

A harangok elnyujtottan kongtak. A homályban látni lehetett a bojárok csoportját, akik a cárral kivonultak a székesegyházból és végighaladtak a járdán. Lazunka szállása felé tartott. Hol itt, hol ott hallott egy-egy felkiáltást:

— Kiátkozták!...

— Rázint kiközösítették az egyházból!

— Az egész kereszténység kiveti őt magából!

— Isten óvjon meg mindenkit ettől!

— Borzasztó dolog ez, atyámfiai!

6.

Lazunka nem evett, nem ivott. Irinyica sápadtan és gyöngén hevert az ágyban. Fia szintén részt vett a székesegyházi szertartáson, bár nem látta Lazunkát. A fiú — származásáról mit sem tudott — rendre elmondta anyjának, mi történt. Gonosztévőnek és pártütőnek emlegette Rázint. Elbeszélte, hogyan égették el a bálványt, hogyan átkozták meg az istentagadót. Irinyica zokogott, de nem mondta meg fiának az igazat. Az ifjú elment. Lazunka lehorgasztott fejjel ült az asztalnál.

— Hallod, galambom! Nagy baj, hogy a nép elveti Sztyepanuskót. Az öreg Grigorej apó nem egyszer intette őt. Előre megmondta, mi következik...

— Hacsak az itteni nép veti el, az még hagyján, gazdasszony. Sokkal rosszabb lesz az, ha Jajik és a Don kozákjai is hallgatnak a pópák szavára és elszakadnak Rázintól...

— Az bizony nagy baj lesz, galambom!

— No de mire a pópák ordítása eljut Jajikig meg a Donig, mi már rég Moszkvában leszünk az atamánnal.

— Ó, csak azt adná az isten! De látod, nagy sereget gyüjt a cár. A németek meg nap mint nap oktatják katonáit a hadimesterségre... Vaszjutka mondta...

— Én is láttam!

— Látod: megéreztem, hogy veszedelem fenyegeti az én kedvesemet, megint ágynak estem, megint olyan kór vagyok, hogy majd szétporladok... Legalább valami szeszesitalt igyál, ha már enni nincsen kedved.

— Sürget az idő, gazdasszony! Úgy hallom, valaki idegen közelít.

— Menj a titkos szobába, galambom.

A bojárfi gyorsan a kemence mögé lépett és eltünt a földalatti szobában, ahol az örökmécs árasztott egyenletes, sárga fényt. Lazunka a mécsvilágnál helyére emelte az ajtót, de nem ment le a lépcsőn. Leült a felső fokra, lehúzta a csizmáját és fülelt mi történik odafent.

— No, fiam, vezess be! — szólalt meg a pitvarban egy idegen, parancsoló hang.

— Várj egy kicsit, deák... Anyám gyengélkedik és többnyire szendereg. Mindjárt felköltöm.

— Ej, vezess hát, nem látod, hogy nem egyedül vagyok... Csendben maradok, nem riasztom fel.

— Akkor jó! Hajolj lejjebb...

Irinyica valóban szunyókált, mikor egy köpcös férfi leült az asztalhoz az ággyal átellenben.

— Egy deák meg néhány sztreljec jött, anyám — mondta a fiú. — Térj magadhoz.

Irinyica összerezzent és lassan a jövevény felé fordította fejét, ijedt tekintetét. A deákon fekete kaftán, kaláris formájú, széles, gyöngyös szalag, mellén szétterpesztett lábú aranysas. Kezében bot. Fején magastetejű hódprémsüveg.

— Menj csak ki, öcsém — mondta a deák az ifjúnak — menj ki az udvarra a lövészekhez. Vezesd a pitvarba őket. Ha akad valami szeszesital a házban, kináld meg őket, hadd igyanak. Ne félj, nem csinálnak semmi kalamajkát... Addig mi elbeszélgetünk, Irinyicával.

Az ifjú kifelé indult, de visszafordult és megkérdezte:

— Te sem csinálsz semmi rosszat, deák. Kíméld anyámat, beteg.

— Nem teszek én semmi rosszat, öcsém. Menj és végezd, amit mondtam! A sztreljecek előtt egy szót se ejts arról, mi történik a szobába. Hallgass...

— Jól van! — Az ifjú kiment.

A deák levette kucsmáját, az asztalra tette, elfújta a háromkarú tartó legközelebbi gyertyáját, hogy ne szúrja szemét a fény. Lesimította hosszú, deresedő haját és bátorítóan mondta:

— Ne félj, Irinyica! Hallasz-é engem?

— Hallak, deák.

— Megismersz? Valamikor megmentettelek Kivrin bojártól a kinzótoronyban. Akkor is én keltem védelmedre, amikor a Szudnoj prikáz deákja indított vizsgálatot ellened. Most is magam kértem az uralkodótól: engem és ne más deákokat küldjön hozzád, hogy átkutassák a házadat.

— Ugyan mit lehet találni egy beteg asszony házában?

— Aki nagyon keres, még a kákán is talál csomót! Az a hír járja, hogy Sztyepán Rázin embereit bújtatod. Hát ha így van, a jövőben tiltsd meg, hogy hozzád járjanak... Én most átkutatom a házat és megírom a jelentést, miszerint senkit és semmit sem találtunk, ami gyanúra adna okot, de ha az én jelentésemet nem hiszik el, akkor majd *más* végez *új* házkutatást. Vigyázz, szégyenbe ne keveredj... Mostanában nagyon nehéz idők járnak. Bizony nem valami nagy gyönyörűség bilincsbe verve ülni a tömlöcben, vagy nap mint nap nehéz botokat szenvedni.

— Köszönöm, deák, hogy szólsz.

— Nincs mit köszönni... Bizonyára magad is tudod, hogy megszerettelek akkor... régen... Dehát téged akkor más érdekelt. Mégis nagyon megsajnáltalak, amikor a megboldogult bojár leégette a melled. Még most is sajnállak. A bojárra kegyelettel gondolok, mert jót tett velem és mert tanított. Te se átkozd őt, amiért veled gonoszat cselekedett. Inkább imádkozz lelke üdveért.

— Nem átkozom, Jefim deák... Nem tudom, hogy szólítsalak atyai neveden.

— Pafnutyics! A bojárok Bogdánicsnak, istenadtának hívnak, mert hisz az isten adott... A bojárokat nem szeretem.

— Ne mondd! Hisz egy asztalnál ülsz a cárral.

— Egy asztalnál ülök vele, de mindenkire óvakodva nézek. A bojárok már nem egy deákot száműztek a cár mellől, kit Bjelo-ozeróba, kit Szibériába... Némelyiket pedig korbács alá fektették...

— De téged nem enged bántani a cár!

— Az nem biztos, majd még elválik. Ha a bojárok kirúgnak valakire, legyen bár akár deák, akár pátriárka, annak

befellegzett. Ládd, itt van Nyikon: mondhatni pajtása volt a cárnak, mégis Bjelo-ozeróba száműztek, sőt úgy hírlik, még messzebb küldik számkivetésbe... A bojárok csak a maguk rendjéből valókat tisztelik, mi, akik a népből eredtünk, egytől-egyig ellenségeik vagyunk... Engem sem szeretnek a bojárok, mert cselédlány hozott a világra. Csak azért tűrnek ideig-óráig, mert kegyeletben tartják jóltévőm, Pafnutyij Vasziljevics emlékezetét... Én örülök annak, hogy Sztyenyka Rázin felkelt. Jól teszi, amit tesz. — A deák egy ideig hallgatott, aztán halkan folytatta. — Más beárulna, ha tudná, hogy Rázin nemzette fiadat. A pártütőktől számazó gyermekeket pedig mind kegyetlenül kiirtják, hogy a betyároknak írmagjok se maradjon. Szerencse, hogy a bojárok nem tudják, ki az apja fiadnak. Én pedig nem veszem a lelkemre az árulás bűnét. Ha nem tudod tovább nevelni a legénykét, küldd el hozzám, majd én taníttatom. Olyan embert nevelek belőle, akitől majd retteg a bojári rend... Vagyonom, javaim vagynak, amennyi egész életemre elegendő. Családom nincs, ketten vagyunk csak, én meg a feleségem, fiad nem lesz teher.

— Köszönöm, deák! Éjjel-nappal csak a fiam sorsa aggaszt, ládd, sírban a féllábam. Mi lesz, ha meghalok: nekivágjon szegény gyerek a vakvilágnak?! Mindig miatta rág a kétség...

— Add nekem! Csak javára válik.

— Ha halálom után ügyelsz rá és tanítod, örökké hálás leszek neked, amíg pedig élek, szüntelen imádkozom az istenhez azért a bojárért, aki kiégette a mellemet...

— Úgy is kell — imádkozz! Gyermekedet nem hagyom el, megtanítom a betűvetés tudományára, meg a hadi mesterségre. Fiammá fogadom, különben őt is fattyúnak tartják majd a bojárok, mint engem; az ilyennek pedig sehol sem adnak helyet...

— Nem is tudom, hogy köszönjem meg! Azért ne gondold, hogy olyan szegény az én Vaszjutkám, mint a templom egere: van ruhaneműje és ékszere bőven!

— Elég nekem a magamé is.

— Te mit gondolsz, deák, jön-é Rázin Moszkva ellen?

— A nép úgy várja, mint a messiást. Mégpedig nemcsak a köznép, hanem a kézművesek, kiskalmárok és pópák is, tehát mindenki várja. De Rázin nem jöhet Moszkva ellen! Mégpedig azért nem jöhet, mert parasztokkal akarja megtámadni a bojárokat. Mije van a muzsiknak? Minden fegyverzete a puszta ökle, vasvillája vagy kaszája... A cároknak, meg a bojároknak

pedig sok hadifelszerelésük vagyon és sok külföldi áll a szolgálatukban, aki mind külországi hadi oktatásban részesült. A cár ezeknek ellátásáról külön gondoskodik, hogy csakis hadi dolgokkal foglalkozzanak. Ez a mesterségük. Minden országban azért fogadják fel, hogy harcba vessék őket...

A deák feltette kucsmáját és felállt.

— Most ne ijedj meg, Irinyica! Mindjárt bejönnek a sztreljecek és megkezdjük a kutatást.

A deák az ajtóra koppantott botjával és kikiáltott:

— Hé, lövészek!

A keskeny ajtó kinyilt. Sötétkék kaftános, szürkekucsmás lövészek bújtak be Irinyica szobájába. Megvillantak az alabárdok.

A deák méltóságosan kihúzta magát és elváltozott hangon parancsolta a sztreljeceknek:

— Minden zugot szaporán kutassatok át, cári emberek! Az asszonyt már kihallgattam.

— Be kellene hívni a legénykét is, deák, hogy el ne szökjön — ajánlotta az egyik lövész.

— Hát hívjátok be! Hadd legyen itt a szobában, de aztán — vigyázzatok rá!

Egy másik lövész a fiú védelmére kelt:

— Bátor legény ez, deák. Nem illan el.

— A törvény szerint a fiúnak itt kell lennie! — felelte a deák.

Az ifjút behívták. Leült a lócára. Két lövész melléje telepedett. Három társuk megkezdte a házkutatást.

— Az ablaknál van egy nagy szekrény, deák — mondta Irinyica. — Nyissátok ki, találtok benne egy kallantyút, rántsátok fel, menjetek át az oldalsó szobába is, oit is nézzetek át mindent. Nincs az én házamban senki és nem tartok én semmit, amit nem szabad.

A szobában szesz, dohány és szurok bűze terjengett. A házkutatás sokáig tartott. A deák végre előjött a lövészekkel a kis, oldalsó szobából. A lakószobában levették a képeket az istenes sarokból, azokat is jól körülnézték és bekotorásztak a padok alá is.

— Nincs itt senki és semmi! — mondták a lövészek, akik a deákkal átkutatták a házat.

A deák leült az asztal mellé, kiteregetett maga előtt egy árkus papírt és lúdtollát a kaftán alatt egy szíjon csüngő tintatartóba mártva, hozzálátott az íráshoz.

— Vagynak-é valamilyen titkos vermek e házban, avagy nincsenek? — kérdezte, de nem nézett Irinyicára.

— Egy verem vagyon, galambom, az is inkább pince: a pitvarból lehet lejárni.

— Sztreljecek, kutassátok át a pincét is.

— Ne haragudj, deák, de már rég átkutattuk a pincét... Ami szeszes italt találtunk, majd mind megittuk. De ha akarsz, még neked is jut egy kevés.

— Nem kell! Igyátok meg az én részemet is.

A deák teleírta a lapot.

— Melyikőtök tud írni, fiúk?!

— Hárman is vagyunk: Griska, Kuzjma, meg Iván Kozirjev.

— Hát akkor írjátok alá a neveteket és gyerünk. Későre jár az idő.

A sztreljecek aláírták a jegyzőkönyvet és elmentek.

Jefim deák búcsúzóul megsimogatta Irinyica haját.

— Ne felejtsd el, Irinyica, hogy szívesen magamhoz veszem és tanítom a fiadat — mondta. — Ha elérkezik az ideje, értesíts... Hanem a betyárokat tiltsd ki a házadból! Figyelmeztetlek: esetleg újból kutatást tartanak nálad.

Keresztet vetett, levette kucsmáját, fogta botját és elment. Irinyica fia kikísérte. A lövészek még a pitvarban káromkodtak: tapogatódzva keresték a kijáratot. Az ifjú gyertyát tartott előttük és elvezette őket a raktárak mögé. Mialatt a lövészek a pitvarban tapogatództak, hónuk alá kaptak két kis bragás hordót és elvitték.

— Mégse hiábavaló volt a fáradság! — mondta az egyik.

Egy másik megkotyogtatta az italt a hordócskában és lelkendezve felelte leghátulról:

— Csak minél sűrűbben esne így! A házban nincsen semmi, ami tilos, de annál több a braga.

— Talpraesett legényfia van ennek a beteg asszonynak.

— Griska elcsent egy nyári karmazsin asszonyi ruhát, fiúk!

— Halkabban, még meghallja a deák.

— Ugyan, a deák már elment!

— Hát igaz, elsinkófálta a nyári ruhát, de keveset ivott.

— Ugyan hallgassatok: lopott ott más is!

A hangok a semmibe vesztek. Az emberek meg eltűntek a külvárosi utcák sötétségében. Irinyica fia sokáig fülelt még a

lövészek távolodó lépéseire, aztan visszatért. Bement a szobába, a kemence mogé lépett és a ládába kiáltott:

— Elmentek! Gyere ki, vendég!

Lazunka útrakészen búit elő a titkos szobából.

Irinyica gyonge hangon mondta:

— Hálj itt, galambom. Éjjel bizonyára nem jönnek. Vigyázz, ha elindulsz, megfognak a strázsák: már minden kapu bé vagyon zárva.

— Engem ugyan vas-zárakkal sem tart vissza Moszkva, nemhogy kapukkal! Köszönöm a szállást, gazdasszony. Mit izensz Tyimofejevicsnek?

Irinyica sírva fakadt, de nem változtatott testhelyzetén. Könnybelábadt szemmel felelte:

— Vidd el üzenetemet az én sólymomnak, kedves vendégem: »Szeretem a sírig.« Miért nem eszel előbb? Nagyon megéhezel az uton...

— Jóllaktam Moszkvával, torkig vagyok vele. No, isten áldjon.

— Máskor is gyere el, ha erre jársz!

Irinyica fia elkísérte Lazunkát a raktárakig. Megölelték egymást.

— Tanulj meg jól lőni-vágni. Legyél olyan, mint apád — szeresd a szabadságot!

A bojárfi gyorsan eltűnt. Az ifjú tűnődve bámult maga elé.

»De ki az én apám? Ezt végül sem mondta meg...«

7.

Lazunka megtudta, hogy a német telep felé nyiló rácsos kaput nem szokták becsukni. Az ittas német hadfiak nem egyszer megverték a strázsákat. A cár megtiltotta, hogy »kellemetlenkedjenek az idegeneknek, gátolják őket szabad mozgásukban«. Attol fogva az őrök nem jártak ki a kapuhoz, Lazunka akadálytalanul kijutott a külvárosig. A kapuba függőleges és vízszintes gerendákból ácsolt ajtót vágtak. Az ajtó nyitva állt. A közeli tiszta, német házacska ablakából lámpafény szűrődött ki. Odabent kisebb mulatság folyt. Érthetetlen dalok hangjai szálltak az utcára. A nótázókat sípoló kéziorgona kísérte. A bojárfi egy kozákkal találkozott össze. Amikor a kozák meglátta a közeledő Lazunkát, megállt, várt és nem ment át a kapun.

Lazunka megörült, hogy magaszőrűvel találkozott, de amikor jobban szemügyre vette a sebhelyes, dacos homlokot, felismerte Spinyt. »Ezt nem az atamán küldte Moszkvába.« Gyanút fogott. Amikor a kapuhoz ért, ő sem lépett át a kis ajtón.

Spiny nem tudta tovább türtőztetni haragját.

— Bújj már át, te zsivány! — kiáltotta.

— Mit becsmérelsz, te is olyan vagy! — Ha veszélyt szimatolt, mindig igyekezett különösen nyugodt maradni.

Spiny, aki a cár kenyerét ette, a cár vodkáját itta a fogadóban, elhatározta, hogy többé nem kerül Rázin szeme elé.

— Én az uralkodó szolgája vagyok!

»Bátor és erős, de van egy nagy baja: konok« — gondolta Lazunka és megtapogatta pisztolya agyát.

— Mióta vagy a cár embere? Csak a szád jár!

— Semmi közöd hozzá!

— Te menj át először! Te áruló!

— Hé, lövészek! Rázin...

— No most emberedre akadtál, piszok! — Lazunka Spinyhez lépett.

Durrant egyet a pisztoly... Spiny összerogyott, mielőtt még kiránthatta volna pengéjét. Halálos görcsben fetrengett a fekete földön. Csengett a füle. A bajuszát lepörkölte a pisztoly lángja. Orrán-száján ömlött a vér. Zsibbadt kézzel kapaszkodott a kis ajtó gerendáiba. Egyelőre még eszméleténél volt. »Elek, élek...« — lüktetett agyában. Aztán — a sötétben feketének látszó véres arcával lefelé a sárba zuhant. — Jobbkeze még mindig nem engedte el a szablyát. Balját a kis ajtó felé nyujtogatta. Lazunka eltűnt az éjszakában. Mentében megtapogatta pisztolyát.

»Elvétettem... Kicsiny pisztoly akadt volt a kezembe. Bizonyára kiheveri ez a gazfickó.«

Vissza akart menni Spinyhez, hogy végezzen vele, de már nem volt ideje. A vidám, német házacskából fiatal pár jött ki karonfogva. A magas, német katona homályosan sárgálló sisakot, sárgapitykés, fekete mundért hordott. Oldalán hosszú, egyenes kard hüvelye csillogott. A nő ruhája, melyre foltokban vetődött az ablakból kiáradó fény, tarkának látszott.

Körülkerülte Spinyt és felsikoltott.

— Ah, istenem! Mi ez? — kiáltotta németül.

— Nem olyan borzasztó dolog, kedves kisasszony! — vála-

szolta a katona úgyancsak németül. — Egy részeg dragonyos elrondította a pofáját...

— Szablya van a kezében, kapitány!

— Ennek az a nyítja, hogy az oroszok berúgnak, incselkedő ördögöket látnak maguk körül. Azzal zavarásszák az ördögöt, ami éppen a kezük ügyébe esik. Ha a boriszák véletlenül dragonyos vagy lovaskatona, akkor szablyájával addig aprítja az asztalokat, meg padokat, míg el nem vágódik ott, ahol áll.

A fekete kapitány a kapun túlra, az utca sötétjébe vezette hölgyét.

ASZTRAHÁNY

1.

Rázin a Szentháromság-monostor kápolnájának lépcsőjén ül és iszik jeszauljaival. A fellegvár terén csak az imént fejeződött be a nagy leszámolás: fütykössel, puskatussal, alabárddal ütötték-verték a nemeseket, bojárfiakat és poggyacsijeket. A kelő nap fehéren tükröződött a vértócsák felszínén. Gőzöl a tér, melyet eltakarítatlan holttetemek borítanak. A mellvéd tövében Iván Prozorovszkij vajda hullája fekszik: maga Rázin dobta le. A herceg széttárta karjait. Ezüstözött lemezpáncélja csupa vér. Fejének egy része az egyiptomi sisakkal együtt messze, félre repült. Üveges szemét a napra mereszti bozontos szemöldöke alól. Rázin fekete bársony kaftánban ül. Bojtos kék öv fogja körül derekát. Övén szablya. Fején gyöngyös, vörös záporozsjei kucsma. Lövészek pálinkás hordókat hoznak és állítanak a kápolna széles lépcsőjére.

— Igyál, atamán!

— Egészségedre, Sztyepán Tyimofejevics!

A székesegyház közelében — zokogó asszonyok csoportját lehet látni. Egyiken gyöngyös kika, másikon aranyhímes bársony főkötő, a harmadikon rubin és gránátfüzéres hajháló tündöklik. Mindnyájan a székesegyház fala tövében feküdtek vagy álltak. Némelyek az öreg bojárnék mellett ültek, akik az égre szegezték tekintetüket. Az öregasszonyok talán varázsigéket, talán fohászokat mormoltak.

A kápolna ajtaja nyitva. Odabent, az atamán és a jeszaulok háta mögött, Kirill ereklyéinél a szent lábánál és fejénél két agg

szerzetesfőnök meggyujtotta a gyertyákat a magas gyertyatartókban. A két öreg pap fején fekete alapon fehér selyemmel himzett halálfejes, keresztes, hengeralakú papi süveg. A szerzetesfőnökök búzgón hányták a keresztet, nyugodtan, lassan mozogtak és mélységes közönyt tanúsítottak mindazzal szemben, ami a kápolna falain kívül történt. Rázin ezüst kelyhet tartott a kezében és felemelte a fejét. Szabad baljával hátratolta fején a kucsmát és odakiáltott a sztreljeceknek meg a kozákoknak:

— Hej, sólymaim! Elég volt a mészárlásból. A hullákat hurcoljátok össze egy gödörbe a Szentháromság-monostor udvarára. A monostorban pedig keressétek meg az én pap követemet, akinek a szájába pecket veretett a vajda és tömlöcbe vetette, minek előtte bejöttünk volna Asztrahányba. Ezért löktem le a mellvédről!

— A Szentháromság papja él, atamán. A barátok megszeppentek és kiengedték a börtönből, mikor a városba jöttél.

— Jól van!

Odament egy sztreljec. Arca, keze csupa vér.

— A tetemeket a monostor udvarára cipeljük, apánk, csak az a baj, hogy a gödör mellett ott áll a monostorfőnök és számba veszi a halottakat. Türjük ezt?

— Mi sohasem szoktunk titkolózni! Ha kedve van hozzá az öregnek, hát írja fel, kikért kell misézni. Iszunk, Csikmáz!

— Igyunk atamán! Derekasan elláttuk a bajukat... Csak minél többször kerülne a kezünk közé ennyi nemes meg poggyacsij.

— Hadd emlegessék meg Asztrahányt! Tyimosa apámért meg Iván bátyámért kapták, amit kaptak... Hej, sólymaim! Ha akad itt olyan deák, aki nem lopta, nem zsarolta meg a népet, azt hívjátok elém! Három sötétkék, hosszú kaftános deák odament a kápolnához és levette kucsmáját.

— Deákok vagytok?

A jövevények meghajoltak.

— Deákok vagyunk, atamán apánk!

— Üljetek vissza helyetekre a prikázok házában. Tartsátok számon az italpénzt, rendeljétek el, hogy a korcsmában főzzenek szeszt, keverjenek szeszes méhsört... Ha a kozákok Jamgurcsejevben szétosztják a portékákat meg a ruhanémüket, az enyémet, az atamánét meg külön válogatják, akkor az én zsákmányomat vegyétek lajstromba és vitessétek raktárakba... Azután írjátok össze a fegyverfogható, épkézláb városi férfiakat...

Irjátok össze azoknak a házát, szőlejét, pincéjét, akik felkoncoltattak. A magtárban mérjétek meg és tartsátok számon a gabonát, ügyeljetek fel az adás-vevésre és szedjetek vámot nekem! Mindenféle vámot!

— Parancsod szerint lészen, atamán!

— Készek vagyunk munkába állni!

A deákok boldogan meghajoltak és sűrű keresztvetések közepette kisiettek a kremlből.

— Még valamit, sólymaim. A városban minden kaput csukjatok be, csak hármat hagyjatok nyitva: a Nyikolszkije meg a Vörös kaput, ami a kremlbe vezet, meg a Gorjánszkije kaput, amin át a korcsmák felé járnak a várba. Hadd járjanak a korcsmába ezek a búval bélelt asztrahányiak, úgy mint régen... Hé, szamárai Fegyko!

— Hallom, Sztyepán Tyimofejevics!

— Menj a deákokkal! Olvasd meg az italpénzt, kerítsd elő a régi kincstári biztosokat, csaplárosokat, szedd ki belőlük, ki mit lopott el és tőlük kérd számon az elorzott summát. Te leszel a korcsmák legfőbb felügyelője. Aki csapláros becsületesnek bizonyul, azt állítsd vissza a kármentő mögé.

— Igy lesz, atamán!

A fekete bajuszú szamárai jeszaul meghajolt és elment. A téren fejszék csattogtak. Gerendákat cipeltek. Az ácsok bitót eszkábáltak: a gerendák vastagabb végét beásták és bedöngölték a földbe. A fordított L-hez hasonló felső részt ferde gerendával erősítették meg. Most Pjotr Aljekszejev poggyacsijt a vajda véresre vert kedvencét vezették az atamán elé. Aljekszejev sötétkék nanking-kaftánba öltözött át. Feje födetlen. Rőtes, szőke haja kócos. Arcán könnycseppek patakzanak végig.

— Ez a vajda besúgója, atamán. A vajda kincstárát is ez kezelte.

— Te vagy Pjotr Aljekszejev?

A poggyacsij reszketett.

— Én, atamán apánk, nem Pjotr vagyok, hanem Aljekszej — mondta. — Nem tudom, miért, Pjotrnak neveztek el a deákok, aztán a vajda is úgy szólított. Pedig, mondom, Aljekszej vagyok.

— Hol a vajda kincstára?

— A vajdának nem volt semilyen kincstára. Ami volt is, rég elküldte a cárnak... Még a sztreljecek zsoldját is a metropolita fizette ki ott a Szentháromság-monostor udvarán...

— Láttam a pofád egyszer a táborban. Akkor lövész ruhában őgyelegtél ott. Emlékszel még Zsárenije Bugrira?

— Emlékszem, atamán. Mi tűrés-tagadás, jártam ott... Alárendelt ember vagyok, amilyen kötelességet elém szabott a vajda azt kellett végeznem...

— Hát azokra a poggyacsijekre emlékszel-e még, akik nekem szolgáltak? Te mindenáron kínzótoronyba akartad hurcoltatni őket. Csak azért nem sikerült, mert megszöktek és beálltak a kozákok közé.

— Mitykára, meg Vaszjkára? Emlékszem! Olyan hőbörgős fickók voltak azok. Egyik se poggyacsijnek való. Csak azért ültek ott, mert a vajda makacsul ragaszkodott hozzájuk: írni-olvasni mindegyik nagyon jól tud, de mindig valami gyermekes kópéságon jár az eszük.

— Te bezzeg mindenben kitűnő vagy, Pjotr Aljekszejev.

— Aljekszej, atamán!

— Hát legyél Aljekszej, bánom én! Látod, még a neved is ilyen kétszínű. Akarsz-e Moszkvába menni? Elengedlek.

— Ó, bárcsak elmehetnék egyszer Moszkvába! Sohasem láttam még, halálos vágyat érzek, hogy lássam.

— Hát mi majd kielégítjük ezt a halálos vágyad!

Az atamán kocintott a jeszaulokkal és egy pillantást vetett az ácsok munkájára. Látta, hogy az akasztófák elkészültek. Tarkójára tolta kucsmáját. A lövészek megragadták a poggyacsijt.

— Mutassátok meg neki Moszkvát! — kiáltotta Rázin. — Horgot akasszatok a bordájába, aztán húzzátok minél magasabbra.

Aljekszejevről a téren letépték a kaftánt, lecibálták az ingét, meztelen oldalába vashorgot döftek és felrántották. Fekete ruhás öregasszony rohant az akasztófához, összecsapta kezét és keservesen jajveszékelt:

— Gyermekem! Aljekszejuskóm!

— Rimánkodj nekik, anyám, legalább azt engedjék meg, hogy eltemess! Jaj, kifordul a gyomrom!

— Gyermekem!

— Kergessétek el a vénasszonyt, sólymaim! — kiáltotta az atamán. — Jöjjön holnap, akkor eltemetheti azt a vajda kutyáját.

A kozákok fiatal perzsát hoztak a Volga mellől a Kremlbe.

Perzsául káromkodott, öklével fenyegetődzött és a Volga felé mutogatott.

— Peder szuhte!

— Ez a perzsa a németekkel meg akart szökni a »Sas« nevű cári hajón. A »Sas«-t felgyújtottuk. A németek egy része sajkákon, a másik része kis csolnakokban a tengerre evezett. Ez meg a parton ült és sírt-rítt...

— A cárevics ez: a giljáni kán fia! Úgyanaz a sors vár rá, mint Aljekszejevre. Mindjárt horgon fog lógni. Hé, húzzátok fel ezt a perzsát!

A fiatal perzsát meztelenre vetkőztették, néhány rúgással a bitó alá lódították, horgot döftek a bordája közé és úgyanolyan magasra húzták, mint a poggyacsijt.

— Itt van még egy perzsa, atamán, bizonyára kalmár!

A sztreljecek és a kozákok világoskék bársonyköntösű, csótáros kékcsalmájú férfit lökdöstek az atamán elé. Köntösén hímzett arany arabs írás.

— Ezt ismerem — nevetett Rázin, felemelte borosserlegét és felköszöntötte a foglyot: — Egészségedre, perzsa követ!

— Csak igyál...

— Vertek-é téged úgy a kínzótoronyban, mint minket. Ültél-e szolgáiddal tömlöcben? Úgy-e nem? Hát most éppen ezért fel kellene akasztani!

— Insallah! Ha isten úgy akarja, nem bánom...

— Az isten nem akar semmit. Az a kérdés, hogy én akarom-e? Az számít. De én nem akarok neked semmi rosszat. Hol van a szablyája, sólymaim?

Csikmáz a lépcsőről felvette a követ aranymarkolatú, ezüst alapon különleges zománccal díszített hüvelyű szablyáját.

— Takaros szablya! De hát ha Sztyepán Tyimofejevics parancsolja, akkor nesze, fogjad, perzsa.

A követ átvette a szablyát.

— Menj haza, Perzsiába és mondd meg a sahnak: »Az atamán elbocsátott engem, te is engedd szabadon a kozák foglyokat.« Tudom, hogy nem egy emberem sínylődik a sah tömlöcében!

A követ felcsatolta kardját és meghajolt.

— Kérd ki az atamántól a holmijaimat is! — mondta a háta mögött álló perzsa tolmácsnak.

A tolmács lefordította. Az atamán a követ szemébe nézve felelte:

— A te holmijaidat, követ, kézen-közön mar szétosztották a kozákok. Nem áll hatalmamban, hogy elvegyem tőlük a fegyverrel szerzett martalékot. Csak indulj haza úgy, ahogy vagy. Az élet többet ér minden poggyásznál.

A követ mégegyszer meghajolt és elment.

— Hé, lövészek! Most a vajda pereputtyát hozzátok elém. Prozorovszkij herceg fiait akarom látni.

Világoskék és rózsaszínű kaftános lövészek tolongtak a kápolna lépcsője felé. Alabárdjuk meg-megvillant.

— A metropolitánál lapulnak, apánk!

— Menjetek a metropolita házába! Azt parancsolom neki, azonnal adja ki azokat a kölyköket!

A lövészek elmentek. Egy óra mulva elszántan lépett az atamán elé az idősebbik Prozorovszkij-fiú. Gyűrött, világoskék csugában jött. Símán szétfésült, hosszú haja födetlen volt.

— Hova lett az öcséd?

— A barátokkal jön.

— Jól Most mondd meg nekem, te hercegvakarcs, hová dugták el apád kincseit?

— A kincstárat Aljekszejev poggyacsij kezelte.

— De most már nem kezeli. Odanézz!

Az ifjú Prozorovszkij az akasztófa felé fordult. A poggyacsij görcsökbe vonaglott, szederjes kezével a kötélbe kapaszkodott. A bordájába mélyen bevágódott horgon és csípőjén csomós alvadt vér feketéllett.

— Látod?

— Mit nézzek rajta? Tudom, hogy ez a sorsunk!

— Hát ha tudod, akkor mondd meg, hol van az apád kincstára.

— Apámnak nem volt kincstára, egyéb holmijait meg szétrabolták a te martalóc jeszauljaid és mind Jamgurcsejevbe szállították. Miért rajtunk keresed, amikor minden javaink a te kezedben vagynak?

— Te a herceg fia vagy?

— Ha tudod, miért kérdezed?

— A bojárok gyökerestől ki akarták irtani az én nemzetségemet, hát én is elszántam magam, hogy egy lábig elpusztítom a bojár-pereputtyot. De, hej, nagyon sokan vagytok! Úgy elszaporodtatok, mint a fekete svábbogarak a jó, meleg házban. Hé, lábánál fogva akasszátok fel ezt a hercegmagzatot a vár falára!

Csikmáz felállt.

— Ehhez a munkához én értek a legjobban, apánk, hadd lógatom fel a hercegfit!

Csikmáz odalépett, átnyalábolta az ifjút, szinte egészen eltakarta fejét nagy, fakó szakállával.

— Gyere, úrfi, lökd le a csugát: könnyebb lesz lógni. A csípődet meg jó szorosan kösd át egy szíjjal: akkor nem száll olyan hamar a fejedbe a vér.

— Végezd a dolgod, hóhér, ne magyarázz!

— Lámcsak, lámcsak, milyen keménykötésű legény vagy!

A szerzetesek odavezették a pityergő kisebbik hercegfiút is. A sztreljecek mézeskalácsot nyomtak a markába, hogy ne sírjon. A sötétkék selyemkaftános, piros szattyáncsizmás szőke fiúcska ijedten meresztette szemét a részeg jeszaulokra, a lándzsás, szablyás, félelmetes kozákokra és észre sem vette Rázint. Csak akkor tekintett rá, mikor az atamán megszólalt:

— Ezt is! Úgy, ahogy Csikmáz csinálta.

A barátok a várfalhoz vezették a kisfiút. A hóhér a nyomában lépkedett egy kötéllel.

— Hívjátok ide a pópákat! Alljon itt mind!

A papokat minden egyházi épületből összeszedték, aki nem jött szépszerével, azt hajánál fogva hurcolták elő, hátba verték és farba rúgdosták.

— Hív az atamán!

A pópák a kápolna előtt szorongtak. Rázin felállt, csípőjének szegte balkezét.

— Mind itt vagytok, pópák?

— Mind itt vagyunk, atyánk!

— Hé, papok, azonnal eskessétek össze azokat a bojár ringyókat az én kozákjaimmal. Aki vonakodik elvégezni az esketést, csak azért, mert nincs kihirdetés, meg hiányzik az egyházi hatóságok engedelme, azt a nyersnyakast zsákba dugatom! Követ mellé és bele a Volgába! Volga anyánk a papot is csakúgy befogadja, mint az elesett kozákot. Hallottátok?

— Hallottuk, atamán!

— Menjetek az öreg bojárnékhoz. Itt vannak a templom mellett. Aki már nem alkalmatos a nyoszolyára, azt vigyétek a Szűz-monostorba és magatok is ott várjátok meg, míg esketésre hívnak benneteket... Ti pedig, kozákok és lövész cimborák, vessetek sorsot. Kiki vegye, vigye, aki neki jut a fiatal bojárnék vagy bojárlányok közül.

— Ez már beszéd, apánk!

— Köszönjük, Sztyepán Tyimofejevics!

— Úgyis nagyon vágytunk már a fehérnép után!

Rázin meghallotta, hogy a templom tövében maradt fiatal bojárnék sírva jajveszékelnek.

— Hé, bojárasszonyok — kiáltotta. — Inkább valami mennyegzői énekre gyujtsatok rá, az alkalmatosabb lesz! — A jeszaulokhoz fordult és megkérdezte. — Miért nem hallok óraütést!

— Amikor lelökted a mellvédről az asztrahányi vajdát, apánk, — mondta Csernouszenko jeszaul — az óra strázsája ijedtében a kertek alá menekült és most csak a másik bástyán lévő napóra szerint számolhatjuk az időt...

— Az is jó!

A székesegyház mellett lövészek és kozákok vitatkoztak. A sors döntése szerint egymás után vezették el a fellegvárból a bojárnékat és bojárlányokat. A távozók kérkedve kurjantották:

— No, ma megszegjük a bőjtöt!

Az atamán és a jeszaulok tovább dőzsöltek a lépcsőn. A kápolna tornyában éjféli misére szólt a vékonyhangú kis harang. Az ájtatos hívők a kápolna köré gyülekeztek, de nem mertek bemenni. Rázin észrevette.

— Hé, jeszaulok! Húzzátok félrébb a hordókat: engedjük a barmokat a legelőre.

A hordókat elcipelték a kápolna lépcsőjéről. A hívők megtöltötték a kápolnát. Nemsokára megjött a pap és megkezdte a misét... Patadobogás hallatszott. A Precsisztyenszkije-kapun porlepte férfi kocogott be egy sánta, fehér lovon, sötétkék zsupánban.

— Váratlan vendég jön a mulatságra!

— Ki az?

— Lazunka, apánk. Egyenest Moszkvából. No, ez majd sok újságot mond.

— Hej, cimborák! Nagy öröm ért! Nyissátok ki a székesegyházat, vigyétek a szentélybe az italt — ott iszom. A pópákat meg kergessétek a pokolba.

Lazunka leszállt a lóról, odament az atamánhoz.

— Erőt-egészséget, Sztyepán apánk!

— Erőt-egészséget, cimbora! Hadd csókoljalak meg!

— Egészen elcsigázódtam az úton, vastagon áll rajtam a sár! Ez volt csak a nehéz út, a fene enné meg!

— Nekem így is jó vagy, sólymom!

Rázin megölelte Lazunkát, összecsókolóztak.

— Hová tegyem a lovamat? Derék lovam akadt, mégis lesántult ezen a kibírhatatlan úton.

— Vigyétek el a lovat, sztreljecek. Tegyétek rendbe, itassátok, etessétek meg!

— Gondunkba vesszük, apánk.

A lovat elvezették. A pálinkás-, méhsörös- és bragás-hordókat átcipelték a székesegyházba. Rázin karonfogta Lazunkát és a hordók után indultak. Az atamán a lövészekhez fordult.

— Őrség álljon a templom elé, ahol iszom! Aki imádkozni akar, imádkozzék a kápolnában. A városiaknak ott a Voznyeszenszkije-kapunál két templom, a Szdvizsénye, meg a Szpasszkij. A fellegváriak; meg a Bogoszlovban hajbókoljanak, ha nem férnek be a kápolnába. A székesegyházban mi iszunk: én meg Lazunka. A fiatalabb Prozorovszkijt vegyétek le a falról, adjátok vissza az anyjának, hadd emlegessék meg azt az órát, amikor az én kedves jeszaulom elevenen tért meg a cári pokolból... Az idősebbik sorsáról holnap határozok.

— Úgy lesz, atamán! Őrséget állítunk és levesszük a kisfiút — teljesítjük parancsod.

— Még valamit: Szemjon Ljvov herceg házára vigyázzatok. A herceg nem harcolt a vajdával ellenünk és soha sem bántotta a népet.

— Mi sem bántjuk Szemjon herceget.

2.

A székesegyház kupolájának keskeny ablakain ezüstszürke holdfény lopódzik be a kék homályon át. A fénysugár megszakadt, nem érte el a szemben lévő, sötét fülkébe vágott ablakocskákat, melyeket elkerült a hold.

Lent, a vas tolózárral elreteszelt ajtónál halk, kellemes hang énekel. Ezt a hangot jobban lehetne hallani odafent, mint lent, a gyertyatartók, csillárok, tartóláncok és más arany templomi tárgyak között. A bejárattól távolabb, az aranyozott faragású királyi ajtóval szemben a keresztes brokát terítővel leborított oltárasztalnál ült az atamán és méhsört, néha vodkát merített a korsókból. Szakállán végigfolyt az ital. Időnkint végigsimította kaftánja ujjával, letörölte a szeszes nedűt és megint veszettül vedelte az italt, nem is evett egy falatot sem,

bár az oltár roskadozott az étkek terhe alatt... A vékony aranyszálakkal átfont vastag templomi gyertyákat ferdén szorították bele a réz és ezüst gyertyatartókba. Fény- és árnyfoltok libegtek a mogorván, ellenségesen néző sötét szentképeken. A szentélytől messze eső bejáratnál mindig ugyanúgy csengett a dalos hangja. Lazunka ült ott egy abrosztalan kis, egyszerű asztalnál, kártyát vetett. Amikor kiterítette a lapokat, sokáig szemlélgette őket és komoran csóválta göndör, feketefürtű fejét. Gyorsan csomagba szedte a kártyát, megkeverte és megint kivetette. Heves mozdulataira oldalt libbent a vékony viaszgyertyácskák lángja, melyeket az asztalon nagy félhold alakban fekvő görbe tatárkard pengéjére ragasztottak.

Az atamán nem itta ki a kancsót, lecsapta az asztalra. Szétfröccsent a szeszes ital. Rázin lomhán felállt. De nem imbolygott. Az oltár félköralakú, nagy deszkalépcsője megreccsent lépteire. A kőkockák csengve, egyhangúan kopogtak a nehéz sarok, a súlyos csizma patkója alatt.

Lazunka felemelte fejét, az atamánra tekintett és abbahagyta az éneklést.

— Miért hallgattál el, Lazunka? Danold még ezt a nótát.

— Magam költöttem, atamán, de nem szívesen éneklem másnak, mert rossz...

— Csak dalold.

Lazunka rázendített:

Gyere velem, nemesember lánya,
börtön neked apád palotája,
nem láthatod ottan a világot,
kóstold, szép lány, a szép szabadságot!
Vár bennünket a tenger hulláma,
Onnan áthajózunk a Volgára:
Cáricinban kiszállunk,
éjszakára ott hálunk...
Cáricinban nincs virág, dudva nő csak ottan,
annál több virágot láthatsz a habokban:
fehér vitorlákat,
csolnakot, sajkákat ..
Ha virágot akarsz, lábad elé hintek
gránátot és gyöngyöt, minden drága kincset,
aranyos brokátot,
így lesz majd, meglátod!
Mit hallasz? Sólyomvijjogásnak véled?

Vagy azt hiszed, hangja viharnak, szélnek?
Megismerem én e jelet:
vitézek füttye száll e víz felett.

— Jól van, Lazunka! A dalban szabad hetvenkedni... Szabad... Kártyát vetettél?

— Kártyát vetettem, apánk!

— Kitől tanultad a bűbájosságot?

— Egy moldvai asszonytól, atamán. Egy vén boszorkánytól... Moszkvában a téren koldult. Egyszer részeg fővel félrubelest vetettem neki. Kezet akart csókolni, de nem engedtem. Azt mondja: »Ha akarod, megtanítalak jövendőt mondani«. »Hát taníts meg rá.« Egyszer-kétszer kivetette előttem a kártyát — rögtön meg is tanultam. Adott kártyát is, de lelkemre kötötte, hogy vigyázzak rá. Azóta nem is válok meg tőle.

— Mit mond a kártya?

— Csupa rosszat, atamán. Makrancos lapok, ha megmakacsolják magukat, akkor sehogysem lehet jót jósolni belőlük...

— És mi az a rossz?

— Halált jövendöl a papír! Akárhogy keverem, kavarom, mindig halál, halál! Pedig Moszkvában sem öltem meg senkit, csak akartam. Lelőttem Spinyt, azt a kémet, de úgy látszik, nem halt bele.

— Kerüljön a kezem közé az a Spiny, azonnal hurkot köttetek a nyakára!

— Én azt hiszem, apánk, hogy Spinyt Bajusz Vaszjka küldte Moszkvába.

— Ugyan Lazunka! Mi haszna lenne belőle?!

— Bajusz Vaszjka korcs. A korcs lelkében meg sosem alszik az ördög. Azt tartja a záporozsjei közmondás. Áruló lett a jeszaul.

— Nekem is gyanús, de azt hiszem, azért duzzog, mert haragszik a perzsa lány miatt. Különben fogadott testvérem, hát csak nem árul el... Nem ő küldte Spinyt a bojárokhoz, magától ment az a gazember. Fáj ez nekem nagyon! Tulajdon szemeddel láttad Moszkvában azt a bálványt, amit megátkoztak a pópák?

— Magam láttam, apánk! Megátkozták és elégették az Iván-téren, a Kremlben.

— Úgyhát! Némelyik muzsik, aki közénk jött, az átok hallatára, megingott és most egymás után szökdösnek el. A tatárok, csuvasok és cseremiszek rosszul vannak felfegyverezve. Csak íjuk, bárdjuk vagyon, de az sem alkalmas csatára, mert fából csinálták. Van még villájuk és gerelyük is, de nem ez a baj. Sokkal rosszabb az, hogy örökké torzsalkodnak egymással! Tősgyökeres kozákom kevés van... Irattál-e a deákokkal Szerkónak, Záporozsjébe?

— Irattam, apánk! Megfogalmazták a levelet, magam is elolvastam.

— Mondd el, mi volt benne?

— »Kenyerespajtásom, Szerkó! Köszöntelek téged és kérlek, küldd el a megígért segítő hadakat. Küldj puskaport és ólmot, verbuválj önkénteseket és karabéllyal, muskétával indítsd útnak őket Asztrahányba. Minél nagyobb lesz a had és a felszerelés, minél hamarább jönnek kozákjaid, annál jobban tiszteledünk téged és annál nagyobb zsákmányt kaptok a szabad kozákoktól és tőlem, Sztyepán Tyimofejevicstől.« Ráütöttük a pecsétedet és elküldtük egy bátor záporozsjeivel, Gunyával.

— Elment már a futár?

— A mai napon elindult, apánk.

— Jól van! Oszipov meg Haritonyenko jeszaulok elhozták a maguk embereit a Don, meg a Hoper mellől... Szamára, meg Szarátov a mi kezünkben van, a vajdákkal végeztek... Most nemsokára Szinbirszk alá küldjük a hadinépet. Petruha Uruszov nem mer kibújni a fellegvárból, fél tőlünk, ő nem gördít akadályt az utunkba... Hadd menjenek ellene a jeszaulok — Csernouszenko úgyis ég a harci vágytól... Csikmázt meg Fegyka Selugyákot hagyom Asztrahányban, hogy szemmel tartsák Vaszjkát... Azt gondolod, Bajusz Vaszjka áruló?

— Azt gondolom, apám!

— Várjunk még, Lazunka!... Egy hét mulva, vagy akkortájt, rázz fel engem a mámorból, ne hagyjad, hogy tovább igyam...

Az atamán előre görnyedt. Tekintete iszonyú...

— De aztán sietni kell, Lazunka, mert ha nem találunk célba, vérpad vár ránk.

— Én csak a te fejed féltem, apánk, ne igyál többet...

— Most még mienk az erő! Ne félj, nem lesz baj, ha iszom... Egy hét mulva rázz fel. Tudd meg, senkiben sem

hiszek, csak benned, meg Csikmázban. Amikor alszom, álmomban úgy látom, mintha Vaszjka Lavrejev mindnyájatok feje felett kóválygogna és vigyorogna, akár a sátán. Tartsátok szemmel...

Az atamán elment. Lazunka megigazította és kicserélte a leégett gyertyákat, aztán ismét nekilátott a kártyavetésnek. Hangja még csengőbben visszhangzott a fátyolos holdfényben úszó kupola alatt...

3.

Eltelt még két nap és két éjszaka. Az atamán szüntelen ivott. Szemét elfutotta a vér. Néha felállt, tántorgó léptekkel végigment a falak mellett és össze-vissza kaszabolta az ikonokat. Szablyája súlyosan, vésztjóslóan villogott a homályban, melyet hasztalan próbált eloszlatni néhány pislákoló gyertya.

Ilyenkor Lazunka rákiáltott:

— Ülj vissza az asztalhoz, atamán!

Rázin agyában felderengett valami az ismerős hang hallatára — engedelmesen visszament a helyére, leült, elbóbiskolt az oltárnál, majd megint ivott. A szentélybe néha bejárt egy fekete csuhás, pöttöm szőrmók ember, a kántor. Rázin Ördögnek hívta. A kántor gyakran keresztet vetett. Kicserélte az asztalon a csonkig égett gyertyákat és nesztelenül eltűnt az oltár mögött, mint egér a lyukában. Rázin üggyel-bajjal felemelte karjáról elnehezedett fejét.

— Hé, Ördög!... Világot!

— Hozom, apánk, hozom! Esküszöm a Krisztusra, hozom...

A kis kántor úgy forgott-pörgött, mint a csiga. A ládákból előcipelt egy csomó gyertyát. A nagy korsók között hamar fellobbantak, de mindjárt ki is aludtak a gyertyák. Azok a szálak, amelyeket a brokát terítőre ragasztottak, felhólyagosították a terítőt és eldőltek.

— Tüzet, Ördög!

— Esküszöm a Krisztusra, még keresztet vetni sem érek rá! Adom, adom... — A kántor visszaragasztotta a gyertyákat a brokát terítőre és remegve dünnyögte az orra alá.

»Könyörülj rajtam, uram, mert végtelen nagy a te irgalmad...«

— Tán elnyelt a föld?! Világot ide!

A kántor gyertyákat ragasztott a nagy korsók szélére is. Az atamán vadul hahotázott.

— Jól kilelted, Ördög! Igy aztán majd látok inni. De van-e még bor?

— Van, apánk, csak ne sujts haragoddal!

— Tűnj el, te papok patkánya. Te templom egere!

A kántor eltűnt. Az atamán egy nagy korsó szélére illesztette a száját és közvetlenül a nagy edényből itta a szeszes méhsört. Bizonytalan lendülettel letörölte őszülő szakálláról a rácsurgott italt, majd karjára hajtotta deresedő fejét. A gyertyák olvadozva, füstölögve égtek. A templomban viaszillat lengett. A sok gyertyától lassanként átmelegedő pálinka erősebb szagot árasztott. Az atamán imbolyogva felállt, marcona tekintettel bámult a korsó szélén lobogó gyertyákra és egyszer csak észbe kapott.

— Hátha tüzet támaszt?! — széles tenyerével leseperte a gyertyákat a korsók széléről és a lába alá dobálta őket. — Úgy bizony! — Körülnézett. Tekintete a kiskancsóra esett. Felvette, vodkát merített vele a korsóból és egy szuszra felhajtotta a teli kancsót...

A falakon komor színekkel írott fancsali szentképek lógtak. Rázinnak úgy rémlett, hogy felismeri köztük Kievi Vlagyimirt.

— Te vagy az, apostoli fejedelem? Te! Te sokfeleségű, parázna vadember! És te voltál szent? Ugyan melyik tagoddal érdemelted ki a szentséget? Vagy talán azért lettél szent, mert a folyóba kergetted az embereket, ahogy itatóra hajtják a barmot? Hahaha! Ti is mind olyanok vagytok, ti, akik a szekerét toltátok! Megmentettétek Oroszhont? Melyik Oroszhont? A bojárokét! És mit mondtatok a muzsiknak? Etesd a bojárokat, meg a cárt és küzdjél és higyj! Minden földi kincs a ti zsebetekbe vándorolt és ti garmadára gyüjtöttétek a javakat! Elűztétek magatok mellől az asszonyokat? Hogy szentségeteket fitogtassátok, sihedereket csaltatok a monostorokba, de megtiltottátok nekik, hogy nadrágot hordjanak. Hosszú szoknyát adtatok rájuk, megnövesztettétek a hajukat, hogy olyanok legyenek, mint az asszonyok!

Az atamán félálomban lehajtotta a fejét, vodkát merített a kancsóval, ivott, majd akarata ellenére lomhán leült a padra, széles tenyerébe fektette szakállát és furcsa tüneményt pillantott meg: megindultak az aranydíszes falak, szentképek, ott pedig, ahol szétváltak, fekete ruhás aggastyánok léptek be a

réseken. Kezükben gyertyatartó. Lenn a lépcső előtt csoportba verődtek és énekre zendítettek... Az atamán mozdulatlanul bámult. Egyszer csak azt vette észre, hogy maga is ott áll a falból előseregleti fekete aggastyánok között. Rajta is ugyanolyan fekete ruha, nyakában meg egy hurkos kötél lötyög. A körben álló aggastyánok tömegéből előlépett Vlagyimir fejedelem. Arannyal ékesített vörös palástot borított tulajdon fejére és harsányan kiáltotta:

— Átok reá!

Az aggastyánok lángjával lefelé fordították a gyertyatartókban égő gyertyákat. Vlagyimir kivonta kardját hüvelyéből, a fekete csuhások közt feketében álló Rázinra sujtott és megint azt kiáltotta:

— Átok reá!

Az aggastyánok úgy zengedeztek, mintha temetnének valakit.

— Vén szószátyárok! — dörgött az atamán hangja, beleremegett az egész székesegyház. — Azért is élek. Ime, lássátok, itt vagyok!...

Rázin leverte és eloltotta az asztalon álló gyertyákat, lomhán felemelkedett, kirúgta maga alól a padot és lesodorta az oltárterítőt. A kísértetek felé indult. Úgy szaladt le a lépcsőfokokon, mintha meglökte volna valaki. A nagy evangéliumolvasó asztalhoz szaladt. Meg akart állni a lábán, az asztalterítőbe ragódzott, de elesett. A nagy asztal megingott, de helyreállt. A terítő, meg az ikon lecsúszott róla. A terítő takaróként födte be az ittas atamánt tetőtől-talpig. Az ikon végigcsúszott a hátán és az asztal lábánál élére állt. Rázin mély álomba merült. Lazunka az atamánhoz rohant, mert félt, hogy a gyertyalángtól meggyullad a vodka, de aztán látta, hogy az atamán egy csapásra eloltott minden gyertyát és elesett.

»Igy nem lesz semmi baj — gondolta magában. — Holnap felrázom és nem engedem, hogy igyék!«

Lazunka visszament a helyére és a nagy csendben elszunyókált. Kopogásra rezzent fel. Gyorsan felállt, az ajtóhoz lépett és megkérdezte:

— Ki az?

— Nyecsáj!...

— A bojárfi félretolta a reteszt és megnyitotta az ajtót:

— Mit akarsz?

— Nesze egy kishordó pálinka az atamánnak.

Aki az előcsarnok homályából Lazunka felé nyujtotta, szinte rátukmálta a kis hordót, botladozó nyelvvel, dadogva beszélt.

»Úgy látszik, ez is húzott egy jót a hordóból« — gondolta Lazunka.

— A kocsmából hozod?

— A deákok küldik! — A férfi bedugta a kis hordót a félig kinyitott ajtó nyilásán. Még mindig kezében tartotta. — Vedd már el, nehéz.

A bojárfi nem akarta egészen kinyitni az ajtót, kissé ügyetlenül nyúlt a hordóért. Mikor átvette, lövés dörrent. A hordó végiggurult Lazunka testén, majd a padlón. A bojárfi hangtalanul omlott a kőlapokra. Feje a székesegyház pitvarának padlójába koppant. A holttesten sötétkék kaftános, forradásos homlokú férfi lépett át. Szíj-övében pár pisztoly. Szablya nincs az oldalán. Fején alacsony fekete kalpag. Bal orcáján kerek seb látszik. Mihelyt a székesegyházba hatolt, tolvajmódra körülnézett.

»A házőrző ebet már elpusztítottam, de a gazdája nincs sehol. Hová vitte az ördög? A szentély sötét!«

Csizmája alatt megkoppantak a székesegyház padlójának kőkockái. Megállt, felemelte kezét — az előcsarnokban riadót vertek.

— Hé, strázsa! — kiáltotta Csikmáz harsányan. — Mit tátjátok a szátokat? Ki lövöldöz odabent?

»Ej, Lavrejics, nem sikerült végeznem vele — ideje, hogy nyakamba szedjem a lábam!«

A férfi összeseperte a Lazunka asztalán álló gyertyákat és mind eloltotta. Gyorsan csoszogott a sötétségben, hogy minél távolabb kerüljön a tornácban kiabáló őrségtől. Észrevétlenül, láthatatlanul nyomta ki egy ablak csillámüvegét. A sápadt fényben feketén hajlongva szakította ki a keretet is és zajtalanul lebocsátotta maga elé és kiugrott.

A székesegyház tornácában lábak dobbanása hallatszott.

— Itt fekszik valaki a pitvarban... — mondta az egyik őr, amikor be akart lépni a hajóba.

— Csakugyan itt fekszik. Hé, világot!

— Kutassátok át a kremlt, fiúk! Talán csak nem ölték meg az atamánt? — Megpergették a riadó dobokat.

— Induljatok hát, hé! Gyorsan kerítsétek be a kremlt! — kiáltotta Csikmáz.

Mikor a kozákok és lövészek az atamán parancsára sorsot vetettek a bojárnőkre és ki-ki elvitte a maga párját, odament Bajusz Vaszjka is. Ő nem vetett sorsot, esze ágában sem volt, hogy megnősüljön.

A pópák az apácakolostorba vezették az idős bojárnékat.

Véget ért a sorsolás. A kozákok éppen az utolsó két bojárözvegyen osztozkodtak. Ekkor egy fiatal kalmárné jött a kremlbe — a maga jószántából. Aranyrecés kika, női atlaszujjas és aranyhímes szarafán volt rajta.

— Odanézzetek, fiúk! — kiáltották a sztreljecek. — Ez a menyecske magától jött, mindenáron férjhez akar menni.

— Szó sincs róla! — felelte az éles nyelvű kalmárné. — Ha a sors úgy akarja, hogy ne menjek férjhez, akkor inkább özvegy maradok.

Bajusz Vaszjka odament és megsímogatta a hátát.

— Kemény a húsa. Olyan édes ez az asszony, mint a méz.

— Ládd, te fekete bajszú, tehozzád feleségül mennék, ha vennél.

— Csakugyan, no akkor elveszlek!

Bajusz Vaszjka elment az özvegy kalmárné házába. Útközben megtudta, hogy az asszony férjét lemészárolták Rázin kozákjai, amikor a fehér városban a kalmársoron a portékáit igyekezett megmenteni. »Szörnyű zsugori, nagypocakú, nagyszakállú ember volt!« Az éjszakát egymás karja közt töltötték. Másnap megtisztálkodtak a fürdőben. Egy pópa sebtében összeadta őket, majd egész éjjel náluk ivott a szerpappal meg a kántorral.

Az asszony háza, ahol a jeszaul most már végképp megtelepedett — hasas faépület volt: alsó emelete kifelé dülledt, de azért még mindig erős ház volt. A felső emeletről két oldalt fedett lépcső vezetett le. A lépcsők esztergályozott ágasait tarkára festették. A kalmárnénak igen szíve szerint való volt daliás termetű új férje. Maga hozott Vaszjkának egy sötétkék bársony kaftánt, selyem inget, drága fityegős vörös-sárga övet meg egy gyöngygyel himzett, cobolyprémes világoskék atlaszsüveget, melyet a bojárkalpagokhoz hasonlóan vert ezüst lemezekkel raktak ki. Vaszjka vidáman élte vele világát egy hétig. Sokat ittak, sokat szeretkeztek. Egyszer egy éjjel elkergette magától az asszonyt.

— Eredj innen! Meguntalak!

— Jaj, Vaszinykám! Hát miért nem szeretsz? Miért nem leled bennem kedvedet?

A jeszaul elkomorodott, felült a nászágyon és akkorát csapott öklével a falra, hogy az állványon megcsendültek a kelyhek.

— Ha elvisz a fekete halál, temess el tisztességesen!

— Miért halnál meg, fényes napom? Hisz mindenünk megvan, ami kell.

— Hagyj békét nekem! Majd ha elmúlik a baj, eleget élvezhetsz még!

Az asszony engedelmeskedett, de csöndben pityergett. Aztán kiállt a piarcra beállt a boltjukba és egész nap kereskedett, csak éjjel ment haza. A másik szobában aludt és hallgatódzott, mit beszél éji lázálmában új ura...

Bajusz Vaszjka házának alsó kamarájában a portékás csomagok, adni-venni való ingóságok, köleses és rizses zsákok között egész hosszúságában elnyúlva hasalt a földpadlón Fegyka Spiny. Bajusz Vaszjka egy ládán ült előtte. A lapos láda peremére erősített viaszgyertya fénykúpja hol erre, hol arra libbent.

— No, Fjodor! Ki az atamán? Én-e, vagy még mindig Sztyenyka?

— Megöltem egy gonosztevőt, Lavrejics! De nem az atamánt, hanem csak Lazunkát!

— Miért lettél ilyen szuszka? Már akkor is észrevettem, mikor a templomba küldtelek, de elfelejtettem megkérdezni.

— Megmondom!... Lazunka az arcomba lőtt Moszkvában... Akkor fordult meg a nyelvem a számban, ferde is maradt. Az orcámat megperzselte a láng, balfülemre megsüketültem. Sokáig feküdtem. Egy szót se tudtam kinyögni. Csoda, hogy nem döglöttem éhen: úgy összeszorult a torkom, hogy ennivaló nem ment le rajta, csak víz... Az a sátán meg még akkor éjjel útnak eredt Asztrahányba, mikor engem ledurrantott...

— Ügyes ember vagy, de úgy látom, hogy mégis csak a kutya agyarába került a nyúl!

— Sebaj! Ha egy kicsit feljebb megy a golyó, akkor nem láttalak volna többet. Azóta már alulról szagolnám az ibolyát... No de most én küldtem őt oda, ahol nem nő hosszabra az a borzas haja!

— Ej, Fjodor! Lazunka csak olyan madár, mint a kakas, de nekem, látod, a sólyom kell! Ahhoz nem tudtál hozzáférkőzni?

— Volt még egy pisztoly az övemben, az atamánnak is jutott volna egy golyó, de az a baj, Lavrejics, hogy akkor éppen nem volt a templomban. Mihelyt elsütöttem a pisztolyt, hallottam, hogy riadót vernek. Azonnal keresni kezdtek a kremlben — alig tudtam elszelelni! Szerencsére nem zárták be a Nyikolszkije kaput, különben végem lett volna.

— Hát hol volt Rázin?

— Tudja az ördög! Világ csak Lazunka előtt égett. A szentélyben, az oltárnál, sötét és csendes volt minden.

— Látod, milyen bajba keverted magad... Ha mind a kettőt megölöd, a templomot meg felgyujtod, ahogy mondtam, megszépíted a dolgot: lángra kapott a szesz, részegen mindketten benneégtek... Igy meg Szinbirszk alá kell menned.

— Nem baj az! A tatárok közé állok. Értem a pogányok nyelvét, sokszor kóboroltam már velük. Csak tatár gúnyát adj, akkor eljutok a vajdához.

— Megkapod! Potyára csináltál ilyen nagy kalamajkát: megölted az atamán kedvencét. Most abbahagyja az ivást és lesz nemulass!

— Nesze, Lavrejics! Előbb nem mutattam meg, mert egyéb dolgunk volt. Amikor a halásztelepen bujdostam, onnan meg Asztrahány felé lopództam, találkoztam egy csimbókos záporozsjeivel. Lelőttem a muskétámmal, megmotoztam. Ezt a levelet találtam a kucsmájában. Eltettem, mert sejtettem, hogy használnát vesszük.

Spiny ruhája ölébe nyúlt, előhúzott egy levelet.

— Olvasd el, mert én nem értek hozzá...

Bajusz Vaszjka átvette az iratot, közelebb hajolt a gyertyához, elolvasta és rosszalóan mondta:

— Ej, Fjodor, kár volt lelőni azt a záporozsjeit.

— Mi az, tán sajnálod? Pedig úgy sejtettem, hogy Lazunka indította útnak.

— Ebben a levélben az atamán embereket meg hadifelszerelést kér Szerko záporozsjei atamántól... A muzsikok elszöktek Rázintól, mikor meghallották, hogy kiátkozta, kiközösítette az egyház. A tatárok egymással civakodnak, a mordvák mindkét törzse: a jerzja és moksa egyaránt fegyvertelen, bocskoros gyülevész had. A muzsikoknak szintén csak fejszéjük vagyon...

— De miért mondod, hogy kár volt megölni a csimbókost? Rázin segítséget akart kieszközölni, de így most már sohasem látja azt a segítséget: mégiscsak jobb lesz nekünk.

— Értsd meg! Záporozsjeieket hívnak Asztrahányba! Mi még nem tudjuk, megbocsát-e nekünk a cár meg a bojárság? Azokat a záporozsjeieket itt tartanám és megerősíteném Asztrahányt... A hadifelszerelésekre is nagy szükségünk volna...

— »Értsd meg!« — Ki tudja ezt megérteni?!

— No, nem baj, Fjodor! Ezt a levelet Rázin nevében — saját futárunkkal elküldjük Záporozsjéba.

— Rendben van! Mégsem lőttem bakot... Hogy van a lovam, Lavrejics? Nagyon aggódom miatta.

— Jó ló! De úgy sejtem, kórság ütött belé...

— Vigyázz, Lavrejics, el ne pusztuljon a kezed alatt!

— Hallgasd meg, hogy esett: ide, a várba lovagolt egy baskir. A maga gebéjét, azt a féldögöt, az én kerítésemhez kötötte a lépcsőtől nem messzire... Én éppen a te lovadon készültem kilovagolni... Felnyergelték, felkantározták és a baskir ló mellé kötötték...

— A nogajiak meg elkötötték az enyémet is?!

— Várj, elmondom sorjába... Amikor kijöttem a házból, láttam, hogy a két ló egymást marja. A baskir lova nyavalyás volt: genny folyt az orrából. Képen vágtam a baskirt. »Mit tátod a szád, te sátán? Miért nem választod széjjel őket?« A baskir csak vigyorog és kárörömmel dörmög: »Nem baj, kozák nem baj!« Én tulajdon kaftánommal töröltem le a lovadról a gennyet és elnyargaltam. Egészen kiizzadtam, mire megint hazatértem. Lerántottam magamról a kaftánt és jól megmostam a kezemet. Ennivalót adtak — ettem... Ne ijedj meg! Nem történt nagy baj, de azóta egy kicsit beteges a lovad, genny folyik az orrából és reszket. Elhívattam a vajákost, megmutattam neki. »Ez semmi — mondta — taknyos egy kicsit, de majd elmulik!« Sóval bedörzsölte, ráolvasott, megitatta. Utána egy héttel, vagy még hamarább, kilelt a hideg... Éjszaka nem alszom — mintha férgek mászkálnának rajtam... Lerántom az inget — egy pondrót se találok! Eszembe jutott: nem a fekete halál környékez-é? Az asszonyt elkergettem magam mellől: ha meg kell halnom — gondoltam — hát csak én haljak meg, más ne! Mert a fekete halál ragadós.

— Ugyan Lavrejics, hát miért halnál meg?

— A hidegrázás nem szűnik. Pondrókat már nem érzek, de helyébe fekélyek keltek egész testemen. Tegnap az egyik kifakadt, és ugyanolyan genny buggyant belőle, amilyen a ló orrából folyt. Érzem: felére csappant az erőm.

— Eimulik! Csak gyógyítsd a lovat, mert úgy érzem, ha az argamák megdöglik, nekem is végem!

— Felgyógyulok én! A lovat is kikúrálom. Sok pénzem van, nem sajnálom. . . Addig is vedd az én lovam — három van — válaszd ki a legkülönbet és nyargalj Szinbirszk alá. . . Rázin oda küldi az embereit, maga is hamarosan utánuk megy — ott végezz vele. Előbb érj a város alá, mint ő.

— Azt már tudom, hogy végezzek vele, csak azt nem tudom, hogy kecmeregjek ki ebből a várból. Czikmáz — az a sátán! — minden kapu mellé erős strázsát állíttat éjszakára. Átmásznék a falon, de négy öl, egy könyök magas mindenütt: ha leesik az ember, szétloccsan a feje. . .

— Hát ne menj, áludj itt! Enni hoznak, gúnyát találsz eleget, vess ágyat belőle és takarózz be vele. . . Kozák ruhában nem maradhatsz. Öltözz vénembernek. Keresek valami daróc hacukát. Köss álszakállt... Eredj a kocsmába, a lebujokba. Adok pálinkára valót, amennyi kell. Gyere vissza hozzánk. Nem lesz szembeötlő, mert sok koldus bekopogtat a feleségem ajtaján. Ma még sem Rázin, sem Csikmáz nem kutatja sorra a házakat. Rázin, azt hiszem, részeg. Holnapra kijózanodik, csakhogy te már pitymallatkor útnak indulsz.

— Jól van! Maradok. . .

5.

Reggel alig derengett, máris felharsant az atamán mennydörgő hangja:

— Hej, jeszaulok! Vezessétek ide Lazunka lovát. Rajta kísérem utolsó útjára jó cimborámat!

Megszólaltak a dobok. Az atamán hívó szavára, meg a dobpergésre odasietett Dmitrij Jaranyec, Iván Kraszuljin, Fegyka Selugyák és Csikmáz. Valamennyi nyeregben. Utolsónak Miska Csernouszenko száguldott oda. A lövészek már vállukon tartották az aranybojtos, fekete koporsót. Csikmáz azt várta, hogy az atamán majd keményen megdorgálja, amiért a lövészek olyan rosszul strázsálták a székesegyházat. Egész éjjel nem hunyta le a szemét. Ő csináltatta a koporsót. Lazunka abban a ruhájában feküdt a koporsóban, amelyikben Moszkvában járt: aranydíszes, vörös csugában. Kék zsupánját derékaljnak terítették alá.

A lövészek a Megváltó-monostor mellett a Voznyeszenszkije-kapun át vitték ki a várból a koporsót a külváros és a Balda folyó közötti halomra. Ott már meg volt ásva a sír. Az ácsok talyigán, szétszedve szállították a síremléknek szánt szentképes imafülkét, melyet a deákok készíttettek. A szentképet a prikáz palota faláról akasztották le.

— Igy temetnek a Donnál. Az atamán is jó néven veszi.

A sír szélén — mikor mellé tették a koporsót, két feketecsuhás pópa zsolozsmázott. Az atamán példáját követve, valamennyien gyalog szálltak, odamentek a csodálkozó, nyitott szemű halotthoz és megcsókolták sápadt homlokát. Az atamán megigazította a halott arcát eltakaró sűrű fürtöket. Ő is megcsókolta a sápadt homlokot és Lazunka záporozsjei kucsmájával födte be.

— Tegyétek barátom mellére szablyáját, oldala mellé meg pisztolyait.

Amikor betemették a sírt, az ácsok összeállították az imafülkét, eresze alá odaszögezték szent Miklós ikonját. Rázin levette kucsmáját (a jeszaulok hajadonfőtt álltak), Lazunka síremlékéhez lépett, féltérdre ereszkedett és remegő hangon mondta:

— Nyugodj békében, drága cimborám! Te igazán, őszintén szerettél engem. . . Én sem felejtelek el, amíg élek. Ha kézrekerítem azt a gonosztévőt, akkor megemlegeti még a mi elválásunk napját! Ha pedig halálos bánat szállna meg, elviselhetetlen bú lepné meg lelkemet, akkor — ki tudja? — talán az én kezem is keresztvetésre emelkedik. Tudd meg, jó barátom: te érted mondandom az első imát!. . .

— Bajusz Vaszjka házában kellene keresni Spinyt — mondta Csikmáz, mikor az atamánnal visszalovagolt a várba.

— Azt hiszem, az a veszett kutya ölte meg a jeszault!

— Hol volt akkor az őrség, Grigorij?

— Mindig ott volt a helyén, csak egy pillanatra ugrottak szét a legények — valami zsákmányt osztottak szét.

— Én is tudom, hogy Spiny volt, de nem itt és nem most kell keresni. Majd lesz még arra alkalom. Csak mindnyájan végezzétek a magatok dolgát. Ha szükségét látom, majd szólok, hogy kezdjétek meg a kutatást.

A jeszaulok ellovagoltak. Csikmázt megállította Rázin.

— De azért vallass ki mindenkit szigorúan, aki akkor őrt állt.

— Kivallatom őket és mindent jelentek neked, apánk.

Csikmáz a többi jeszaul után rúgtatott. Rázin Bajusz Vaszjka házához lovagolt. Amikor odaért, leszállt a nyeregből és a lépcsőhöz kötötte Lazunka fehér paripáját. A jeszaul vörös bársony kaftánban, selyemhímes sárga csizmában, hajadonfőtt lépett ki a lépcsőre és mélyen meghajolt.

— Kerülj beljebb, kedves vendég!

— A lakodalmadon nem voltam ott, gondoltam hát majd temetésről térek be hozzád! Furcsa gondolat, úgy-e? Csodálkoztam: minden jeszault ott láttam barátom sírjánál, csak téged nem vettelek észre köztük, testvér!

— Nem csoda ez, Sztyepán Tyimofejevics! Nagy baj tört tént, kór vagyok — ragadós a nyavalyám... Azért nem voltan a krúgban sem, mikor törvényt ültél, leszámoltál a bojárokkal. Asszonyt sem sorsvetéssel nyertem: önként jött hozzám fele ségül egy kalmár özvegye.

— Miféle betegség esett beléd, Vasziljij?

Bajusz Vaszjka kis folyosókon és lépcsőkön át vezette be a atamánt a nagy szobába, ahol aranyozott ezüstkorsókban áll a szeszes méhsör a terített asztalon. Ugyancsak aranyfüstte befuttatott ezüsttálakban sült hús, tányérokra szedett, cukro sárgadinnye meg szőlő várta a vendéget. Asztalhoz ültek A jeszaul teletöltött egy kelyhet méhsörrel.

— Igyál, kedves vendég! — kínálta Rázint. — Aztán maj beszélünk, amiről akarsz.

— Egyedül nem iszom, csak a házigazdával. — Neken már ilyen a természetem.

— Tiltja a felcser, hogy igyak.

— Akkor én sem iszom!

— Árulónak gyanítasz? Azért félsz, Sztyepán Tyimofejevics

— Olyanformán!

— Akkor hát a te kedvedért megszegem a tilalmat, kortyintok egy keveset...

A jeszaul töltött magának egy kupa méhsört, az atamán érintetlenül álló serlegéhez koccintotta és felhajtotta. Rázin még mindig nem emelte meg a serleget és mereven nézett a jeszaul arcába. Bajusz Vaszjka töltött egy kupával a másik korsóból is, megint a serleghez koccintotta és kiitta. Rázin felvette serlegét.

— Onts a harmadikból is és igyál velem!

A jeszaul töltött a harmadikból és most már Rázinnal koccintott, majd felhörpintette az italt.

— Egészségedre, testvér! Miféle kórság rágódik rajtad? Már kérdeztem az imént, de elengedted a füled mellett.

— Egy lóról ragadt rám ez a nyavalya! A hordai pusztákról hozta ide egy baskír és az én paripám mellé kötötte gennyfolyásos gebéjét. Az én lovam elkapta a bajt attól a baskír dögtől. Én meg rajta lovagoltam: most az én testemen is fekélyek ütöttek ki. Genny folyik belőlük. Az orromból savós vér csöpög. Az orrom, látod, megdagadt... Még az a szerencse, hogy a felcser megzabolázta a nyavalyát. Tüzes vassal égeti ki rajtam a fekélyeket. Valami gyógyító fű levével itat, amibe kénesőt meg antimóniját kevert... Eddig úgy volt: annyira összecsomósodott a turha, hogy fojtogatta a torkomat. Ha meg kiköptem — ínyestül kirepült hol két, hol három fogam.

— Iszonyú nyavalya!... Azt mondd meg nekem, ki ölte meg Lazunkát?

— Biztosan Fegyka Spiny, az a pokolbéli sátán. Biztos az ő keze műve volt.

— És hol lappang most az az ördög?

— Csak nem gondolod, atamán, hogy menedéket adok a házamban mindenféle kóbor kutyának?

— Pedig így gondoltam én, Vasziljij! Tudtam, hogy a fogoly herceglány miatt még most is neheztelsz rám... Azt hittem elárulsz.

— Ezt jól eltaláltad! Hát talán hurkot kíván az én nyakam? Meggyanusítottál, hogy orvgyilkosokat bérelek, uszítok azokra, akiket a legjobban szeretek? Hogy léket ütök közös hajónkon és elsüllyesztem, mint a rossz halász az ócska ladikot?

— Hát mi haszna lenne Spinynek abból, hogyha a maga szakállára megöli Lazunkát?

— Mi haszna lenne? — kérded Sztyepán testvér. Az ilyen vadember szemében mitsem számít a haszon. Az imént hallottam a Moszkvában járó tatár futároktól, hogy Lazunka elbújt Moszkvában, mikor a többiekkel követül küldted. Spiny árulást forralt ellened, amióta Asztrahány alatt arcul vágtad sátradban a halmokon... Spiny szörnyű mérges természetű ember. Néha a nehéz nyavalya töri. Az ilyenek meg mindig borzasztó vadak, a szemükből is csak úgy süt a gonoszság. Esztendőkig sem felejtik el a sérelmet és lesik, hogy mikor álljanak bosszút.

— Ez igaz, Vasziljij. Ittas voltam — ő meg pökhendien beszélt velem, azért csaptam a pofájába.

— Spiny — mondom, rosszat forralt ellened. Nem fél semmitől, akár fellegeken repül, ha kell, olyan merész. Mindig azo-

kat a lovakat kedveli, amiket a legjobb lovas sem tud nyereg alá törni. Az úttól sem fél: a tatárok meg a hegyiek jól ismerik. Moszkvába ment hát és — ahogy a tatárok mondták — a bojárok besúgója lett... Míg ott volt, a cár tartotta. Lazunka végezni akart közös ügyünk árulójával, rálőtt, de nem tudta megölni! Spiny utána eredt és most bosszúból agyonlőtte.

— Ez igaz! Lazunka is mondta, hogy rálőtt Spinyre, de bizonyára nem sikerült végeznie vele. Hej, Lazunka, Lazunka! No, iszom!

— Igyál! Egészségedre! Ne félj! Testvéred voltam eddig is, ezután is az leszek...

— Kezet rá, Vasziljij!

— Itt a kezem, Sztyepán!

— Nagy kő esett le a szívemről, Vasziljij! Mindig nehéznek éreztem a lelkem, ha arra gondoltam, hogy itt ül mellettem a testvérem — és köszörüli a tőrét, hogy a hátamba döfje. No, most idehallgass! Holnap vagy holnapután elmegyek Asztrahányból. Sürget az idő! Téged hagylak itt atamánnak. Akivel a leszámolás napján nem végeztem, azt ne koncoltasd fel, Vasziljij... Ne pusztítsd el Szemjon herceget, inkább oltalmazd. A vén metropolitát sem kell megölni... Hiába — öreg emberekre nem tudok kezet emelni. Morogni morog, de nem csoda: tőlünk semmit sem, a cártól meg mindent kapott. Sok kiváltsága volt, vámot szedhetett a piarcon a monostor javára... Több halásztelepe is vala. Úgy sem sokáig él már, hadd haljon meg a maga halálával!

— Nem hágom át a tilalmat, Sztyepán testvér.

— Mit gondolsz, Vasziljij, hol lehet most Fegyka Spiny?

— Azt hiszem, Sztyepán Tyimofejevics, elszökött Asztrahányból. Ugyanazok a tatárok, akik itt jártak és Szinbirszkbe indultak, azt mondták: »Egy Spiny nevű kozák ígérkezett, hogy velünk tart.« Bizonyára már el is indult Szinbirszkbe. Mindig a tatárok közt érzi jól magát... Úgy falja velük a nyereg alatt puhított nyers húst, mint azok a nyersevők. Szinbirszk alatt óvakodj Spinytől...

— Az ördög keresgesse a tatártelepek közt!

— Vigyázz, hogy a közeledbe ne surranjon az a sátán!

— Isten áldjon, Vasziljij! Gyógyíttasd magad, el ne rothadj elevenen.

— Isten áldjon, Sztyepán Tyimofejevics, testvérem. Szerencsés utat.

Az atamán lement a lépcsőn. Bajusz Vaszjka az ablakból nézett az elvágtató Rázin után, fel s alá járkált a szobában, hátra tette kezét, visszament az ablakhoz.

— Nem tudlak elfelejteni, perzsa Zejneb! — mondta. Ezért nem vagyok többé szolgád és barátod Sztyepán Tyimofejevics! Felforr bennem a vér, ha erre a nagy sérelemre gondolok!

Belépett a cselédlány. Egyik kezében égő gyertyát, a másikban vaspálcát tartott.

— Mit akarsz? Fényes nappal is gyertyával jársz?!

— Azt rendelte a felcser, Vaszilljij Lavrejics, hogy fűtsem be a kemencét.

— Hát fűtsd! Végezd a dolgod és hívd a felcsert.

A csempés kemencében pattogva gyulladt fel a tűz. Odakint megreccsent a padló.

— Bemehetek-é a házigazdához? — kérdezte egy hang.

— Gyere öreg, hisz hivattalak!

Kecskeszakállú, fekete kalpagos, galambősz öreg lépett be hosszú ujjú, hosszú aljú fehér kaftánban. Ruhája öblében cinóberpiros nagy köcsög. Mélyen meghajolt.

— Most mit akarsz csinálni?

— Gyógyítani akarlak, jeszaul apánk, megmoncsolom az ereidet! Először is nesze, igyál ebből az edényből... Levetem a kaftánt, alatta még úgyis van ujjas. Hát ez a drágaköves, díszes kupa meg serleg mit keres itt? Megmondtam, hogy tartóztasd meg magad a szeszes italtól: meg kell állítani benned a rothadt vért... A szeszes ital pedig végighajtja a gennyedt vért az egész testben és ott is gennyesedni kezd, ahol nem volna szabad...

— Keveset ittam, öreg! Nem tagadhattam meg... Ez a szesz régi haragot enyhített fel: vendégem jött, nem akarta megkóstolni az italomat, míg nem ittam magam is.

— Máskor ne hívj ilyen vendéget.

— Nem hívtam, nem is óhajtottam, magától jött.

— Magától? No, ha a kallantyú magától esik le, akkor nem lehet bezárni az ajtót.

Az öreg valami barna levet öntött a kehelybe és varázsigéket mormogott:

— »Vad virág nő hegyek ormán... Tisztítja a vért, kikergeti a kórságot a testből... Szökdeljen bár ördög ez emberben, vartyogjon bár béka benne — ki mind!... Ki mind!... Se szúrás, se csípés, se szaggatás, se nyilallás ne légyen isten szolgájának, Vaszilljijnek csontjaiban, sem az ő fehér testében,

sem az ő eleven dobogó szívében... Kórság, genny ne maradjon meg benne! Ámen.« — Igyál, jeszaul!

Bajusz Vaszjka megivott egy serleggel a folyadékból.

— Végigszaladt az egész testemben!

— Annak a leányzónak, aki befűtötte a kemencét, adtam egy kis vaspálcát, hogy dobja a tűzbe. Már bizonyára izzóvá hevült. Tűröd-é a szenvedést, fiam? Megint égetni fogom fekélyeidet.

— Akár elevenen is lenyúzhatod rólam a bőrt, öreg, meg se nyikkanok.

— Így van jól, Vasziljusko. Jobban érzed-é már magad jóakaróm?

— Sokkal jobban, öreg. Kevesebb a fekély... De most meg a testi vágy kínoz, az asszonyhoz húz valami...

— Vesd le csak az inget. Mindjárt megvizsgállak és megmondom, lehet-é. Dobd le a kaftánodat, az ingedet is vetkezz meztelenre... »Fehér testet fene kór mar, szállj el nyavalya, mi hamar...« — dörmögte az öreg a varázsigét míg Bajusz Vaszjka levetkezett.

Az aránytalanul szélesvállú férfi bronzszínű testén két sötétkék karimájú, mély genyes fekély tátongott a lapocka alatt, a harmadik valamivel lejjebb, már beszáradt és összébb szűkült.

— Látod, Vasziljusko, megijedt a tűztől! Megpörköltük — összezsugorodott.

— Igen derék, öreg! — mondta ukránul a jeszaul.

— Csak a mi nyelvünkön beszélj! Várj csak, egy ronggya letörlöm rólad a gennyedtséget és megégetem a tűzben. Aztán jön a szenvedés.

— Jól van.

Az öreg egy darab ronggyal letörölte a sűrű gennyet Óvatosan, hogy be ne mocskolja a kezét. Szarvasbőrkesztyű húzott elő a padra dobott kaftán bal zsebéből. Aztán kezére húzta az egyujjú kesztyűt. A kemencéből kirántotta az izzó végű vaspálcát.

— Ez a galád nőszemély úgy megtüzesítette a vasat, hogy a másik végét sem lehet fogni. Áldj meg, uram!...

A megpörkölt fekély sisteregni kezdett.

— Csak sisteregj, sátán!... Mássz ki az ablakon — hess, hess... Nem tulságosan éget, kedves fiam? Pihenhetsz is, ha akarsz. Jó ez a kemence — megtüzesítem még egy kicsit a vasat.

— Égess bátran, öreg! Semmiség az egész, csak csíp egy kicsit.

— Erős vagy, Vasziljij és veled vagyon az isten. Olyan a tested, mint a kő. Ezért tudunk megbirkózni ezzel az elvetemedett ragállyal... Mást már egy hónap alatt a sírba tett volna — nem élte volna meg az újholdat.

— Égesd! Úgy érzem, mintha csak légy mászkálna rajtam.

Megint sercegve égett a test, a fekélyek megfeketedtek.

— No, öltözz fel! Ha éjjel vágyad támad, hogy megszeretgesd az asszonyt, csak szeretgesd, ne félj. Alsó tested tiszta, itt bujkál az átkozott kór: felül. De mi már felül is enyhítettünk rajta egy kicsit. Csak a szeszes italtól tartózkodj! Ha iszol, mitsem segít az én gyógyító tudományom.

— Jól van. Köszönöm, vén szakállas. A pénzt majd megkapod az asszonytól.

— Rendben van. De ne csókold meg az asszonyt és ne engedd, hogy nagyon elernyedjen szeretkezés közben. Óvd őt a nyáladtól meg a turhától és ne aludj vele, hanem ha végeztél, menj külön ágyba. Mielőtt odamennél hozzá, mosd meg a tested jó meleg vízben, törölközővel törüld meg szárazra, vadonatúj inget meg gatyát vegyél.

— Jól van! Ehhez tartom magam.

— No, most isten áldjon!

— Igyál egy kis méhsört, öreg!

— Én? Ezt a fertelmes szeszes löttyöt? Nem, fiacskám. Köszönöm, de az ilyen vendéglátásból nem kérek. Átkozott az az ital! Méreg!

Az öreg elment. Bajusz Vaszjka kikísérte, majd ugyanolyan nyugodtan és egyenletesen járkált a szobában, mint azelőtt. Csak néha állt meg az asztalnál és rá-rásandított. Aztán hangosat krákogott, határozottan lépett még egyet, lehajolt és beszívta az erős méhsör illatát. Szétnézett, felvette a korsót, színültig megtöltötte a nagy serleget és kiitta.

— »Ej, dögöljön meg mindenki, csak az ördögök maradjanak meg!...«

Teletöltötte másodszor is és ismét mohón felhajtotta. Sétált egy ideig a szobában, töltött harmadszor is és a szájához emelte. Megremegett a keze. Nagyot lendített a karján, a padlóra löttyintette az italt és kikiáltott:

— Hé, te lány! Vidd el innen ezt a mérget!

A jeszaulokat dobpergés hívta a kremlbe. Ott volt mind, Bajusz Vaszjka is. Rázin útnak akart indulni Asztrahányból Lazunka lován. A maga hollófekete kancáját odaadta Csikmáznak.

— Idehallgassatok, jeszaulok! Vasziljij Lavrejicset hagyom itt atamánnak...

A jeszaulok levették kucsmájukat, úgy hallgatták. Rázin átadta Bajusznak az atamáni fokost.

— Légy mindenki bírája! De igazságosan ítélj, Vasziljij. A szegényeket ne sanyargasd adóval. Azokat, akik hozzánk jönnek — legyenek bár nemesek, deákok, lövészszázadosok vagy tizedesek — meg ne bántsd, igazságtalanságoddal ne hozz szégyent a fejemre!

— Mindent úgy cselekszem, Sztyepán Tyimofejevics, ahogy megszabtad!

A jeszaulok elkísérték Rázint a kertek alá és visszafordultak. Csak Csikmáz lovagolt tovább mellette hollófekete paripáján. Fakó szakálla a ló sörényét érte.

— Nem jól tetted, atamán! Én már nem hiszek Bajusz Vaszjkában. Nem lesz igazság Asztrahány városában!

Rázin megszorította Csikmáz kezét.

— Tartsd rajta a szemed, Grigorij! Mihelyt lehet jelentsd, hogy atamánkodik Lavrejev. Isten áldjon!

...Egy hete volt már Bajusz Vaszjka Asztrahány várának atamánja. Sötétkék bársony kaftánban, záporozsjei kucsmában, arany és selyemhímes piros csizmában, erősen becsípve állt a vajda udvarának közepén. Kissé arrább vörös kaftános, alabárdos lövészek csoportosultak körben. Bajusz Vaszjka jobb- és baloldalán két dobos állt a vajda dobjaival.

A vajda udvarát sánckerítéshez hasonló magas palánkkal vették körül, kivülről földdel töltötték fel a kerítést egészen a cölöpök derekáig. Az egész palánk körül mind a széles kapuig mély árkot ástak. Bajusz Vaszjka két lövészt állított őrnek a kapuhoz egy-egy mordállyal és alabárddal. A dobosok belevágtak a dobba, összegyűltek a jeszaulok és felálltak az atamán mellett. Bajusz Vaszjka magasra emelte nagy kezében az atamáni fokost.

— Hej, sztreljecek! Menjetek Szemjon Ljvov házába és hurcoljátok ide!... Vasraverjük és megkínozzuk! Kiszedjük

belőle, mennyi kincse van, mennyi sok javakat rabolt össze a néptől?!

Leengedte a fokost és cigányfekete szemével elkísérte egy darabig a parancsára távozó lövészeket, majd a vajdaházba indult. A jeszaulok — Csikmáz kivételével — követték. Vaszjka a lépcsőfokokra törölte csizmájáról a sarat.

— Aztán majd őszentsége jön sorra! — tette hozzá hangosan. — A metropolita feje jobbfelé reszket, mi majd balfelé igazítjuk — arra reszkessen.

És felment a lépcsőn.

A jeszaulok némán követték.

A SZAMÁRAI KANYARNÁL

Magasan a Volga felett, a lépcsőalakú Szűz-hegy harmadik fokán, gyér fenyvesben ütötte fel sátrát az atamán. Az alsóbb lépcsőfokokon vastag gerendákból ácsolt palló vezet a sátorig. Lenn a Volgán a Szűz-hegy mögötti öbölben állnak az atamán gályái és harci csolnakjai. A gályákon — a vaslemez-alátéteken — szabadtüzek égnek. A fedélzeteken beszélgetés, részeg lárma és a dombraszót kísérő nóták dallama hallatszik. A legzengőbben és a legtisztább hangon egy termetes, kerekarcú, pelyhes, feketeszakállú kozák, az atamán öccse, Frolka énekel.

Az atamán sátra vitorlavászonból készült. A vászon alatt szőnyegeket feszítettek ki. Színével mind befelé néz. A sátor közepéig a földet is szőnyeggel borították. A bejáratnál tüzet raktak. A tüzet a vén Vologzsenyin, az atamán mesélője és regöse táplálja. A hegyi szél néha felsóhajt, óriási, láthatatlan mellével. Ilyenkor felzúgnak a fenyők, felsüvítenek a gallyak, meglibben a szél útjában álló sátor vászna, de a sátor falát még a volgai szél sem tudja benyomni. Csak megkóválygatja a lángot és bő marékkal szórja a szőnyegekre a kihúnyó aranyszikrákat: még élénkebben zöldel az atamán szattyáncsizmája, még fényesebben ragyog rajta a patkó. Az atamán rókamállal bélelt fekete kaftánt visel. Ujját és gallérját hódprémmel szegték körül. Jobbszárnyának alsó része vissza van hajtva. A kaftán alatt vérvörös karmazsin rövidkaftán, az övben pisztolyok. Az atamán párnákon fekszik, egy kivágott fa alacsony, vastag tuskójára könyököl. Kibámul a széles bejárati nyíláson. A távoli partot, a ködbe olvadó földet meg az eget látja a

szinte fehéren izzó hold világánál. Az atamán nem iszik. Gondolkozik. Homlokára tolja piros bársony kucsmáját. A vén mesemondó is gondolataiba merül a sátor ajtajánál — nem mer beszédbe elegyedni az atamánnal. Rázin látja, hogy az agg regös a szőnyeg mögé dugja dombráját, hogy meg ne süsse nagyon a tűz és meg ne rongálja rajta a húrokat.

— Mért hagytad abba a játékot, apó? Engem nem zavar a dal...

— Hát nem hallod, atamán, mennyire belemelegedett a játékba öcséd, Frol Tyimofejevics? Lehet, hogy egészen Szamáráig folyik a nótázás. Hát én is ezt a zenebonát hallgatom...

— Kell az ördögnek Frolka játéka, nem nekem! Bezzeg a szablyával nem nagyon játszik — arra nem szer! Azon nem nagyon kapkod. Öregeknek való a dombrajáték, fiatal kozáknak most nincs az ilyesmire ideje... Játsszál!

A vén igric előhúzta dombráját, megpengette, felhangolta és dalát kísérve ezt az éneket játszotta:

Folyó-anyánk fölé boruló ég,
fénylik rajtad csillagoknak parazsa,
a sok tábortűz köszálon, bércen
mind az ég csillagát utánozza ..
»Alma-kvász« az átkelőhely neve,
s ezeket a földi csillagokat
a Volgán túlról idevándorolt
szegénylegények gyujtották, de mindet!
Ülnek a tűznél, a jerzák, a moksák
halljátok hangjukat, s'a kancák nyerítését?
En hallom hangjuk s látom a tüzet...
Jönnek, jönnek már a tatárok,
jönnek a baskirok és letelepednek...
Az oroszok tábortüzéhez
oroszok jönnek és letanyáznak...
Magasra tartva hozzák az ellenség fejét:
nem egyet-kettőt hoznak, de sokat,
sok-sok bojárnak levágott fejét
hozzák a muzsikok.
De nemcsak bojárfejeket,
lapátot, fejszét, villát, kaszát hoznak...
Úgy látszik, felébredt Oroszhon,
felébredtek a rongyosok!
Lobogj hát szolgák hajnala, vörös fény!
Bunkózzátok le gaz vajdáitok,
kik adóval, tömlöccel sanyargattak!
Eljöttünk a Sztyenyka Rázin atamánnal,
hogy levegyük tirólatok a jármot!

Adjatok hát nékünk, adjatok pénzt, bársonyt,
asszonyainknak abroszt, hímzett kelmét!
Ha nem, hát fussatok, mint a kutyák,
kóboroljátok az egész világot
és kéregessetek! Mi elveszünk
tőletek mindent, hogy a koldusoknak
s a szegényeknek adhassuk oda —
s vagy megbocsátunk néktek, vagy dögöltök,
ha nem bocsátunk, éhen döglötök!

— Jól játszol, öreg! A dalban nem árt, ha kicsit tódít az ember.

— Mi tódítás vagyon ebben, atamán? Odanézz! Hány tábortűz ég köröskörül! A bércek közt és a halmokon, meg a völgyben számos különféle népek nagy hadiereje gyűlt vala össze...

— Nagy erő ez, öreg. Magam is tudom... De most kérdek valamit: ha te fogaton hajtanál és a lovad kirúgna rád a hátuljával, vagy elragadna téged és te leszállnál és vagy valami semlyékes helyre, vagy valami szárnyékba hajtanád a lovad — megkorbácsolnád-é keményen, mi?

— Persze, atamán atyánk. Csak nem tűrném, hogy egy oktalan állat vesztembe rohanjon velem. Hiszen így nyakamat szeghetném.

— Nost hát: a nép a ló, a lovas vagy a kocsis a bojár, vagy a kiváltságos városi nemes. Csakhogy a bojár-kocsis háta mögött is ül ám valaki — a főkocsis! A főkocsis kucsmája — kúpalakú gyöngyös korona, a tetején kereszt. Ezt a főkocsist cárnak hívják.

— Lám, csak hová vezettél, hogy felültettél engem, öreget!

— Én azért indultam utamra a néppel, hogy a rosszért rosszal fizessek: megbosszúljam apám és bátyám halálát és talpraállítsam az egész deresen vert, toprongyos Oroszországot, amit a vajdák sárba tiportak. És örülök, vén regösöm, mint a sas, ha tépett húsba vágja a csőrét. De azt nem hiszem, hogy a bojárok a nagy világba induljanak, kéregetni... Nem hiszem, annak még nem jött el az ideje. De majd eljon!

— Csakugyan eljön az az idő, atamán?

— Eljön, én hiszek benne! Nem baj, ha a bojárság most nem adja fel kiváltságait! De azért azt gondolja magában: »Bizony nem én leszek örökké felül, ha egyszer így megtépázták

a hatalmamat.« Ki ültette a cárt a nép nyakára? A bojárok, hogy vele ők is felülhessenek. Fel is ültek és most egymást támogatják. És a cár kaftánjába ragódznak: »Csak ülj a nép nyakán és tarts bennünket is rajta.« És azt a régi kötelet, amibe a bojárok kapaszkodnak, a nép most még nem szakíthatja el — nem! Sok évek elmúlandanak, talán egy század, talán még több is, csak akkor szakítja el a nép azt a kötelet, csak akkor töri össze a szekérrudakat, amibe befogták, csak akkor zúzza össze a szekeret cárostúl, bojárostúl, amikor nem lesz többé rettegett az »egyházi átok!« Látod, most elszöknek tőlünk, elhagyják a közös ügyet egynémely muzsikok, kik megijedtek a nagy cári papok kieszelte szótól... Csak az tart velünk tovább, aki végképp lerongyolódott, akinek nincs hová mennie, nincs ki előtt hajbókolnia, aki csak csöbörből vödörbe kerülne. Én bejártam az országot, sokat hallottam, sokat megtudtam s az igazságot megtudván, mesékkel tartom a népet, miként a bojárok és a pátriárka mesékkel tartják igazság helyett! Te is láttad az én fekete és vörös gályámat. Hát — a fekete a pátriárkáé a vörös meg a cárevicsé. Lehet öreg: Moszkváig sem mondom meg a népnek, hogy ha bévül kerülök — nemcsak a feljelentő leveleket tépem szét, hanem átkozott palástjukat is lerántom a cárról meg a pátriárkáról. Nem mondom meg a népnek, hogy a Moszkva folyóba dobom a cári trónt a cárral együtt, és gyökerestűl kiirtom az egész cári pereputtyot. Ezért toborzom mesékkel a népet. Ezért nevezem árulóknak csupán a bojárokat azokban a levelekben, miket muzsikoknak, a tatár murzáknak meg más népeknek írok, de a cárt nem mondom annak.

— Dehát, atamán...

— Hallgass, regös! Kinek vagyon hatalma a bojárok felett? A cárnak! Ki szólít fel mindeneket, hogy küzdjenek hajlékukért? A cár! Mire mehetne a cár a bojárok és vajdák nélkül? Semmire! Nélkülük nincs mit cselekednie a cárnak, nélkülük a cár — semmi!

Az atamán elhallgatott és még jobban szemére tolta kucsmáját. Az öreg — most már nem félt megzavarni az atamán gondolatait — megszólalt:

— Látom, Sztyepán Tyimofejevics atamán apánk, összegörnyedtél. Nagy teher nyomhatja a szívedet!

— Ez igaz, öreg!

— Ha ilyen nagy teher van a szíveden, ne lázongj... Csillapodj le! Végy mindent úgy, ahogy vagyon: a rossz az rossz,

a jó az jó... Máskülönben ekkora teher még olyan nagy embereket is időnek előtte a nyirkos földbe temet, mint te vagy. Ne engedd, hogy elhomályosodjék sólyom-tekinteted. Ha tekinteted elhomályosul, ez az átkozott teher úgy szorongatja majd szíved, mint izzó harapófogó.

Az atamán felemelte fejét és felült.

— Tudod, mit gondoltam, apó? Dobd le ezt a kozák hacukát, adok neked egy ködmönt, jó erős csizmát és útnak indítalak.

Az atamán bőr pénzeszacskót nyujtott a regösnek.

— Nesze, fogjad!

— Hát mivel érdemeltem én meg ezt a sok pénzt, atamán apánk?!

— Vedd el és hallgass! Koldus álarcában elvergődöl Moszkvába, öreg. Az ilyen lázárt senki sem bántja... Ha Moszkvába érsz, a Sztreljeckája külsővárosban keress meg egy házat, ami egy régi tűzvész helyén áll. Azt mondta Lazunka — kinek emlékét kegyelettel őrzöm — ott most kőraktárak épültenek. A raktárak mögött vagyon egy ház, mely ereszéig a földbe süppedt vala... Keresd meg abban azt az asszonyt, akit Irinyicának hívnak. Add át izenetemet. Ott lakik fiam is... Téged mint rokont fogadandanak.. Ha majd én is Moszkvába kerülök, meglátod, megtudod, hogy' lesz tovább...

— Hallom, apánk! Csizma nem kell, de egy ócska ködmön felfér. Bocskorban is elvánszorgok odáig. Csak majd posztó kapcát csavarok a lábamra.

— Jól van! Menj és ahol lehet, játssz regös éneket! Utolsó kedvtelésem a játékod, de tőled is megválok, mert most fergeteges idők jönnek úgysem lelnéd helyed mellettem...

— Akkor hát menjek?

— Ma éjjel még itt alszol, tán játszol is, vagy mesét mondasz. Reggel egy gálya elvisz a sík rónáig, hogy ne kelljen hegyeket másznod... Aztán eredj!

Rázin felállt, a szakadék szélére lépett, elkiáltotta magát:

— Frolka, te ördög, elég volt a dalból, gyere hívlak!

— ...hívlak... — visszhangozták a mennydörgő hangot a hegyek.

Odalent zúgás támadt. Lábdobogás, kiabálás hallatszott.

— Az atamán!...

— Az atamán!...

A pallón zöldeskék folt kúszott fürgén fel, az atamán sátra

felé. Az atamán visszament sátrába és visszafeküdt a párnákra. A sátor nyílásában kozákzsupános, magas alak rajzolódott a csillagos ég hátterére. Kerek arcára tarka foltokat vetett a a lobogó tűz lángja.

— Mit kíván atamán bátyám?

— Csernouszenko századából végy magad mellé ötven válogatott kozákot, vidd magaddal a szamárai Fegyko jeszault és keljetek át Szamárába. Szamárában kivégezték az új vajdát, de a régi még él. A cár törvény elé akarta idézni, de békében hagyta és megparancsolta neki: éljen Szamárában mindazideig, míg Moszkvába nem rendelik. De mi népi itélőszékünk elé állítjuk ama Habárovot, meg azt a pohos feleségét... Panaszkodtak nekem a szamáraiak, mikor ama partokon jártam: »Az új vajdát kivégezték, de a régi sértetlenül él udvarházában a kertek alatt holott sokkal ádázabb volt, mint az új«. Menjetek be hát Fegykoval Szamárába. Ott vagyon a menyasszonya. Többször megígértem, hogy összeadom őket. Keresse meg. Vegye el és menjen a Donra Kagalnyik szigetére. Nemsokára én is ott leszek, hogy harcba küldjem Sztyepán Naumovot a módos kozákok ellen hogy bosszút álljak a szegénylegényekért... Habárov vajdát tehát lábánál fogva húzzátok fel a legközelebbi haranglábra, vagy horgot akasszatok a bordája közé! De úgy, hogy le ne szakadjon! A bojárnét, Habárov feleségét, tömjétek tele puskaporral ott, ahol a legcsiklándósabb, dugjatok bele gyujtókanócot is — hadd mulasson rajta a nép mekkorát pukkan. De minél szorosabban dömöcköljétek bele a csepüt, hogy erőset robbanjon...

— Úgy teszünk, ahogy rendelted, Sztyepán bátyám!

— Fegykát indítsd útnak menyasszonyával a Don felé, te meg haladj felfelé kozákjaiddal egészen a Zseltovodszkij Makarjev-monostor alá... A hoperszki fiukkal oda vonult Oszipov jeszaul. Ha egyesültök, ijesszétek meg a szentatyákat. Úgy hallottam, hogy a bojárok meg a kalmárok óriási kincseket és sok élelmet halmoztanak fel ama kolostorban. Nekünk is jó lesz az — vegyétek el! Menj! Siess!

Frolka nesztelenül tünt el.

— No, öreg, mesélj nekem valami mulattatót — parancsolta az atamán — aztán úgysem érünk rá, mert nagy dolgok vagynak készülőben... Sok nép gyült össze táboromban, de a vajda emberei sem alszanak: ezredeiket rég útnak indították Szinbirszk alá, hogy előbb oda érjenek, mint mi. Még néhány nap és kisebb gondunk is nagyobb lészen, mint a mese. Nem hallom többé

hangod, pedig úgy szerettem!.. Ki tudja, hátha utoljára ülsz itt szemtől szembe velem, öreg bölcs?!

— Ugyan miért. atamán? Ha akarod, veled megyek, veled leszek a harcban is. Ha melletted vagyok azt sem bánom, ha meghalok. Eleget éltem már e világon...

— Nem! Nem szabad velem tartanod, tégy úgy miként rendelém. Most pedig mesélj.

— Meséljek hát?... »Hol volt, hol nem volt, atamán apánk, volt egyszer egy oktondi pap meg egy buta papné. Mit ki nem lelt a pópa — maga eszétől-e, avagy más javallá — úgy határozott: ráül egy görögdinnyére és csikót költ belőle...«

— Te is jól kilelted...!

— Hát igen... »A tyúk csibét költ a pirinyó tojásból, hát hogyne költenék sokkal nagyobb állatot én ebből a sokkal nagyobb micsodából« — mondta és felült a dinnyével a kemence tetejére... A pópáné nagyon örült a dolognak: »Ha a pópának sikerül, akkor én is költök — egész kis ménest tenyésztünk!« Csuhájába burkolódzva ott ül a pópa egy napig, két napig. Még múlhatatlan szükségből sem száll le a kemencéről, hogy ki ne hüljön a görögdinnye... Nem tudom, meddig gunnyasztott ott a pópa, de az biztos, hogy kibírhatatlanul büdös lett a levegő a házban... Tűrte a pópáné, tűrte, de egyszer csak elfogyott a türelme. Megsokallotta a büdösséget. Nyelvvel ugyan nem nagyon győzte, de annál szaporábban járt a keze. Meghevített egy vashorgot és avval piszkálta le a pópát a kemencéről.

— »Ördög vagy, nem pópa! Az egész házat úgy telebűzölted, hogy nem lehet kibírni.«

És kikergette a pópát a tüzes piszkavassal. Kitárta az ajtót, hogy kimenjen a rossz levegő. Ő maga meg hasra vágódott a küszöbön. A pópa betakarta a kimondhatatlan részét, atamán atyánk, a csuhával, keresett magának egy félreeső helyet az udvarban, bevette magát egy szegletbe a szalma közé és csak rákuporodott a dinnyére... Ül, ül és örül.» Már mozog alattam. Nemsokára kikél a kiscsikó és elkezd nyihorászni!« De a dinnye nem azért mozgott, hanem egészen másért: megrohadt alatta. A pópa az édes szabad levegőn elbóbiskolt egy kicsit... Hogy', hogy' nem, a szöglet mögül épp akkor előugrott egy újdonszült kiscsikó. Nyilván elvesztette az anyját. Nagyot nyerített. Felugrott a pópa: úgy rémlett neki, mintha elaludta volna a csikócsibe születését. »No, hogy az ördög vigye el, úgy látszik, kivájta a patájával a dinnye héját, kiszökött alólam és most nyihorász!«

Amiként a szabály megszabja, a pópán nem volt nadrág meg gatya a csuha alatt, a csuha meg elhányódott a szalma közt. De az idő sürgette. Utána rohant a mezőn a csikónak! Csak úgy villogott a tompora! Jól bírta az ügetést — sebes lábú pópa volt! Elkezd ám nyihogni maga is:

»Nyihahahaha! Állj meg hé! Én vagyok az anyád, meg a pap...

»Meglátták a parasztok a papot a csikóval... Azóta jár szájról szájra a nép közt a szállóige: csődör-természetű pópa.«

Az atamán jóízűt nevetett, elgondolkozott, aztán megszólalt:

— Nem szeretem a pópákat!... De vigyázz: van jóllakott pópa, meg van koplaló pópa. A kettőt nem kell összekeverni. A jóllakott pap a cár és a bojárok körül sündörög, a korgó gyomrú pap meg úgy szánt-vet, úgy húzza az igát, akár a paraszt. A népből való, a népért élő pópák azt mondják: »Mindegy, mit tartok a kezemben: szekercét-é, vagy evángyéliumot...« Az ilyen pópák értünk, a szabad népért imádkoznak a templomban. Többet mondok. A minap a mi embereink elfogtak egy futárt. Megtalálták nála egy vajda levelét. Azt írja a vajda a cárnak: »A lázadás főkolomposai: kozákok, sztreljecek, pópák és polgárok« — és névszerint megmondja, kik azok a pópák.

— Tudom, apánk, a vajdák sok pópát ugyanúgy deresre húznak, ahogy' az adófizető muzsikot kínozzák.

— No látod! Én senkit sem gátlok semmiben, aki velem halad. Most aludj, én várok, hátha még lesz alkalmunk, hogy együtt lakomázzunk.

Az öreg bevette magát a sátor széljárta végébe, de nem fázott, mert ott égett a tűz. Az atamán elhallgatott és gondjaiba merült.

Nem egy óra telt el. A hold már bejárta a fél eget. Az atamán sátrában alig pislákolt a tűz, már csak a nagy zsarátnokok izzottak, sőt azokat is hamuréteg vonta be. Csönd borult a Volga vizére. Csak az egyik gályán ropta a táncot egy fürgelábú kozák a fafedélzeten, szilajul füttyentgetett és pajzán dalt énekelt:

Hogyha bűn a napammal,
bűn a menyasszonyommal:
ide hát az ángyommal!

Ez az utolsó dal is elcsitult. Az atamán görnyedten felemelkedett. Csizmája patkóján zöldesen villant meg a tűz fénye. Kilépett. A sátor mögött, a szakadék szélén állt meg.

A szamárai kanyarban hullámos ezüstös félkör alakban hömpölygött a Volga. Kicsiny hullámai közt — melyek mint apró fehér lángok, csapódtak a parti kövekre — mintha tömérdek mohó szem égett és megszámlálhatatlanul sok száj tátogott volna.

— Látom, régóta korog már a gyomrod, Volga anyánk. No, majd én jól tartalak vajdahússal.

Rázin gondba merülten nézett jobbra, folyás irányába. A dombok és szirtek között száz meg száz tábortűz égett. Körülöttük bozontos ruhájú emberek nyüzsögtek, szekercék, kopják, gerelyek villogtak. Valahol messzebb lovak nyihorásztak.

— Ez az én erőm. No, vajdák, most próbát teszünk egymással... Nekünk nincs fegyverünk, de annál jobban gyűlölünk benneteket! A szabad emberek hada mint a fergeteg, zúdul majd rátok!

A homokturzásokon, az ezüstös víz szélén, a megrekedt gályák kátránnyal bemázolt kolosszusai feketéllettek és hegyes orrú, hegyes farú, nagy vitorlások sárgállottak, melyeket sorsukra hagytak a kalmárok. E vitorlások oldalát ugyancsak megtépázta és homokkal hordta be az örökké nyughatatlan óriás folyó. A folyó túlsó partja felé két sötét, evezős csolnak úszott. Két oldalt, mint gyöngyszemek, peregtek alá a felcsapott vízcseppek. Az evezősök rőt kucsmája egyenletesen lendült előrehátra. Néhány ló fejét is látni lehetett.

— Útrakelt Frolka a cimboráival...

Az atamán a Szűz-hegy lépcsőzetes komor árnyékára tekintett, mely észak felé messze elhomályosította a folyó csillogó felszínét. A szakadék fölé hajolt. A Volgán túl a távolba nyúló vizes rétek csendjét mennydörgő hang verte fel.

— Hej, vitéz sólymaim! Mulassatok! Ezt parancsolja az atamán.

Sárga szikrák szóródtak szét a víz színén. A gályákon izgatott futkosás támadt:

— Hív az atamán!

— Mozogjatok szapporábban! Olyanok vagytok, mint a vén totyakosok!

— Bort, Sztyepán Tyimofejevicsnek, hé!...

Itt is, ott is megcsobbant a víz. Szélesen fellobbantak a holdfénnyel egybeolvadó sárga lángok.

— Vigyázz!

Az álmos hegy pallóin emberek másztak felfelé.

Az atamán fekete ruháján galambszürke színben játszott a holdfény. Csizmája patkóját megvillantva, visszament a sátorba. A sátor falára aggatott szőnyegek közt a Volgának háttal állt meg. Termetes alakja olyan homályosnak látszott, mint az árnyék. Vörös kucsmájának pereme alatt — az imbolygó gyertyalángok fényénél — aranyszínűnek látszott a haja...

SZINBIRSZK

1.

Szinbirszk vára és a közepén a hegy tetején épült gerenda fellegvár alatt szerfelett széles a Volga. A kreml tövében, szakadékos lejtőkön: a Volga felé vezető terraszokon fekszik a kereskedők deszkabódés külső városa. A külső város egészen a parton álló gabonaraktárakig húzódik. Az utcákat ősszel ragadós sár borítja. A kremlet és a régi várat a tizöles vájt szakadék mélyén kanyargó Szinbirka-patak választja el. A külső város felett, a gerenda kreml közelében sánckerítés húzódik, melyet sekélyes sáncárok vesz körül. Az árokban félig a földbe ásott karók sora áll. A kerítésen belül terül el az ostromudvar, meg a prikáz-épület. Ősszel minden városi ügyet itt szoktak elintézni, hogy ne kelljen felmászni a sáros, csúszós úton a meredek hegy tetején emelkedő kremlbe. A sánckerítés falából négy gerendabástya emelkedik ki. Az ötödik, a kapubástya — mely magasabb a többinél — téglából épült.

Rázin a Szűz-hegy alatt minden emberével és lovával hajóra szállt és kétszáz gályán elindult Szinbirszk felé. Nem akarta, hogy a hegyi út elcsigázza őket.

Alacsony és komor az őszi ég. Eső csepereg. Hol a szél bömböl, hol a széles folyó mohó hullámai üvöltenek fel. Rakoncátlanul hancúroznak és átcsapnak a gályák szélén. Meg-megreccsennek az árbócok, a merőszerkezetek csikorogva járnak és visszaöntik a vizet a folyóba...

Az atamán a város látótávolságába ért. Szinbirszk nagyon messzire ellátszik. Rázin felment gályája orrára. Hatalmas jobbját előre nyújtotta, balját csipőjének támasztotta és akkorát kiáltott, hogy minden gályán meghallották a félelmes hangot:

— Hej, doni szegénylegények, idehallgassatok! És ti is, megbántott, megkínzott rongyosok: muzsikok, városiak és lúgkőgyári munkások, akiket átjárt a lúg és szinte csontig lemarta rólatok a húst. Mennyit szenvedtetek: étlen-szomjan húztátok a legnehezebb igát! Eljött az ideje: álljatok bosszút kinzóitokon, a vajdákon! Ott a fészkük a szinbirszki hegyen, a gerendavárban! Megpörkölte őket haragotok, gyűlöletetek lángja; oda menekültek a muzsikok, kozákok, lövészek és lúgkőgyári munkások elől; oda húzódtak vissza azok elől, akik a szabadságért harcolnak... Csatába vezetlek benneteket, hogy elpusztítsátok az egész Volga és a széles Volgamellék nemességét! Ha tönkreverjük a vajdákat, felgyujtjuk Szinbirszk várát — örök szabadság lesz a részetek, vám nélkül kereskedhettek és az egész föld a tietek lesz!

Mind a kétszáz gályáról mennydörögve szállt a kiáltás:

— Éljen Sztyepán Tyimofejevics, atamán apánk!

És ismét megcsikordultak a villákban az evezők. A felharsanó dalok elnyomták a Volga bömbölését.

*

Mind lejjebb szállt a csillagtalan hátu, nyirkos fekete éj és ködbe burkolta az ellenséges várat.

Rázin három versztnyire megkerülte Szinbirszket, megállt a Csuvinszki-szigeten, századokra válogatta és az ó-vár táján partra tette embereit. Mind a gyalogosok, mind a lovasok számára pallót bocsátottak le, mely a gályák szélétől a part széléig ért. De a lóhátasok, kivált a tatárok, a pallók mellett egyenest a vízbe ugrattak. Ha mély volt a víz, tapasztalt lovaik úszva folytatták az utat, ha sekélyes volt, gázolva mentek át a túlsó partra. A Volga dühödten emelgette fakó, szőke tarajú nehéz hullámait. A hullámok a ködtakarta messzeségbe futottak és a maguk nyelvén fenyegetődztek, bömböltek valamit...

Az atamán meghagyta a furmányosoknak, hogy üssék fel a sátort; az őrségnek pedig megparancsolta, hogy vigyázzon a gályákra. A parton fellobbantak a tábortüzek. Az atamánt nem lehetett látni, csak iszonyú hangja mennydörgött:

— Tartsd meg a rendet, ne bontsd meg a sort!

A sötétségben, melyet csak a tábortüzek lángja, meg a Volga visszfénye enyhített, a kreml közelében feltűnt, majd

megindult a lovas-katonák és dragonyosok fekete sorfala. Sisakjuk csúcsa úgy fehérlett, mint az új karókerítés hegye. Amint a sorfal megindult, a tábortüzek felé lövöldözött.

— Toljátok elő a pattantyúkat, cimborák — töltsétek meg!

— Tölts, tüzelj!

A fekete éjszakában vérvörös lángnyelvek lobbantak a hegyes csúcsú sisakok sora felé. A fekete lovakon ülő seregben kavarodás támadt.

— Hé lövészek! A lovakat lőjétek!...

Rázin emberei most a pisztolyból zúdítottak sortüzet az ellenségre.

— Hej, eresszétek a tatárokat!

A bozontos ruhájú tatárok villogó szablyával vetették magukat a vajda visszavonuló lovassága után.

— Csernouszenko, Haritonov! Keressétek meg a szekereiket, vágjátok el az estrángot!

Az egybeolvadó fekete hadrendből — melyben egyetlen arcot sem lehetett felismerni — két folt vált ki, egyik jobbra másik balra ment és mind szélesebbre dagadt... Odafent a szürke homályban gyülekezőt és takarodót vertek a dobosok. A gerendavár felé lovasok és gyalogosok színes tarkaruhájú tömege — Miloszlavszkij seregének egy része rohant felfelé a hegyoldalon. A menekülő sereg fegyvereinek csörömpölése messze hallatszott.

Csak ekkor kiáltotta el magát a fővajda odalenn a fehérlő sisakok között.

— Hé, Iván Bogdanovics! Ivásko! Az anyád teremtésit! A kutya a vesétek! Hát cserben hagytok bennünket?! Hej, jó lovaskatonák! Küzdjetek a nagy uralkodóért, ez a zsivány banda nem állhat meg veletek szemben!

A vajda görnyedten, mulatságosan ült fekete lován. Maga alá húzta hosszú lábát és szinte guggolt a kengyelben. Pocakja a nyereg kápájára csüngött. Cifrán káromkodva lovagolt előre-hátra és köpködött. Széles szakálla olyan egyenletes volt, mint egy lapát. A sok nyál, meg az eső apró erekben csurdogált végig rajta. Sárga patakocska folyt a pipából is, melyet a herceg jószerint ki sem vett a foga közül.

— Kössétek szorosabbra a sisakot és gyerünk! Üsd-vágd, nem apád!

Szürke lovon fekete futár vágtatott a herceghez. A sötét-

ségben hangosan cuppogott a ló patája alatt a csatakos, ragadós föld. A futár mondott valamit, aztán észak felé robogott.

— No megálljanak csak azok az árulók! Itt hagytak engem, nyakig a csávában! Áruló Sepeljev, árulók a németek! Hogy csapnák le a kobakjukat! — szitkozódott a herceg.

Lovaskatonái és dragonyosai marconán nyargalásztak ide-oda, sokan leestek a lóról és a sárban fetrengtek. A nehéz páncél a latyakba húzta őket. A tatárok mint fekete ördögök, hajrázva kaszabolták őket és leszúrták a hasaljig sárba ragadt paripákat.

— No, ez berántott bennünket a kátyuba! Hogy az ördög vigye el! Juska Dolgorukoj parancsolatja volt. Megmondtam, hogy meg kell várni a hajnalt! De nem — ők nem akarták.

Borjatyinszkij mind erősebben káromkodott.

Mikor kissé megvirradt, a vajda azt látta, hogy lovaskatonái és dragonyosai maroknyi csapatával teljesen magára hagyták. Három oldalt még mindig verekedtek a tatárokkal a herceg lovaslövészei. Kivált a távolabbiak. A közelebbiek a szekerekhez hátráltak és összeszorultak. A vajda szekerei kerékagyig besüppedtek a sárba. A lovakat elhajlották a szekerek mellől. A vajda minden jóval, élelmiszerekkel megrakott járműveire már a kozákok ültették fel a maguk sebesültjeit. A sebesültek a ragadós pépben cuppogva, sárosan, véresen vánszorogtak a szekerek felé...

— Vonuljatok vissza a kazányi út felé, a kutya a veséteket! Ó, hogy csapnák le a fejeteket, gyáva árulók!

A vajda látta, hogy a német parancsnokok a kazányi út felé viszik sebesült lovaskatonáikat. A vajda parancsára, a még megmaradt lovasszázad is ugyanabban az irányban vonult vissza. A vajda megfordította hollófekete mokány lovát, megkorbácsolta és a lovaskatonák után nyargalt. Most sem vette a ki a pipát a szájából. Egy szekér mögül, mikor a vajda arra haladt — előugrott egy hatalmas termetű lövész s a vajda nyargaló lovának a hasába lőtt. A paripa felszökkent, a vajda meg hanyatt esett a sárba... A ló futott még egy darabig, aztán nagyot hördült és összerogyott. A vajda káromkodva hempergett a sárban. Mire felállt, csupa sár lett a szakálla és kaftánja. Ugyanaz a lövész, aki lepuffantotta a lovat, odacammogott a sárban, nyugodt mozdulattal megfogta a vajdát, hátracsavarta a kezét, de úgy, hogy belereccsent a vajda csontja, majd egy kötéldarabbal tulajdon szekeréhez kötözte a herceget.

— Ide azt a pipát, gazember! — mondta és ököllel jól állonvágta. — Pipa nélkül is eláldogálhatsz itt.

Kirántotta a herceg foga közül az erősen beszorított pipát, kiverte belőle a sarat, rátömött, rágyujtott és körülnézett, merrefelé kecmeregheine ki valami száraz helyre.

Miska Csernouszenko ellovagolt a szekerek mellett, rásandított ugyan a pipa nélkül, kikötve álló, tetőtől-talpig sáros vajdára, de nem ismerte meg benne Borjatyinszkij herceget. Aztán tovább haladt.

— No, most ünnepelhettek, a kutya a veséteket! Ej, hogy csapnák le a kobakotokat! Egye fene, ha meg kell halni, hát meg kell halni... Csürhe!... Petruha Uruszov mindezideig maga sem mert előjönni, embereket sem adott... Miloszlavszkij belefifrikált a gatyájába — bezárkózott a várba. Mintha pár órával később nem ugyanaz a sors érné utól mint minket!... Ej, a kutya a veséjüket!... Bezzeg ezek a haramják — ezek tudják, hogy kell harcolni! A bojárok is tudják, de lám, nem szokták meg a csatát és szívesebben henteregnek a fehérszemélyekkel az ágyon, mint verekednek a kozákokkal... Ha megélem, eldöntöm a vitát: ki kit fogjon a hámba: a bojár-é a szolgát, vagy a szolga a bojárt, a kutya a veséjöket!... Egy pogány jön errefelé és ahogy náluk divat, vezetéklovat húz maga után... No, ha ez észrevesz, agyoncsap!

A herceg felvetette szemét. A legközelebbi szekeren — szintén az övén — saját hercegi ládáján egy sebesült kozák ül, szunyókál és véres kezével beszorítja oldalsebét.

— Dögölj meg, martalóc — eggyel kevesebb lesz!... Lám az én jószágomra mászott fel a piszok, a gazda meg itt ázik a latyakban...

A tömzsi tatár odaügetett a két lóval. Hirtelen körültekintett, leugrott a csatakba, nyisszanó tőrével elmetszette a kötelet, mellyel a szekérhez kötözték a foglyot. De nem szabadította ki a vajda gúzsba szorított kezét. Felhúzta vezeték lovára és szuszkán mondta:

— Gyere utánam! — A kantárszárat a ló sörényére dobta, hogy ne csüngjön a sárba, aztán a part felé, a raktárak irányába kanyarodott a szekerek mellől. A herceg a tatár után lovagolt és látta, hogy a pogány a kazányi út felé tart. Amikor kiértek az útra, a tatár kiszabadította a herceg kezét is.

— Fogd a kantárszárat!

A herceg hallgatott: igyekezett a tatár után. A pogány sem szólt semmit...

Amikor Rázin felütötte sátrát, már tudta, hogy a vajdák seregének egy része a fellegvárba zárkózott.

— Itt nekem nincs több tennivalóm. Ami még hátra vagyon, majd elvégzik a jeszaulok, a murzák és tatárok...

Letanyázott a sátorban, bort kért és ivott. Az atamán sátrához odalovagolt egy kozák.

— Sok bojár a gerendavárba zárkózott, atamán apánk. Várják az ostromot... Azokat a lovasokat, akiket a másik vajda vezetett, tönkrevertük. Aki megmentette az irhájá — Kazány felé menekült. A vajda szekereit zsákmányul ejtettük, de őt hiába kerestük. Nyilván ő is megszökött a németekkel!

— Ez nagy baj! Hozzá kell fogni az ostromhoz, pedig minden út megnyálkásodott, a latyakban meg nehéz felfelé mászni.

A kozák ellovagolt. Lovának patája nagyokat cuppant az esőpatakok szeldelte sárban.

*

Csernouszenko végigkutatta az egész csatateret, odalovagolt a vajda szekereihez is. A rőt kucsmás, verejtékes kozák jeszaul vállig telefröcskölt zsupánban állt meg a vajda ládáival megrakott szekérnél.

— Nem láttad itt valahol a vajdát, sólyom? — kérdezte a sebesült kozáktól.

— Haldoklom, jeszaul...

— De nem halsz meg! Küldök felcsert! Nem láttál-é valakit gúzsba kötve. Azt mondták, egy sztreljec összekötötte.

— Volt itt egy sztreljec-tizedes. Legalább is annak látszott. A lövész kikötötte a szekérhez, aztán kivette a szájából a pipát...

— Az lesz az! Hol van most?

— Egy tatár — azonmód összekötözve — lóra ültette. Csak azt a kötelet vágta el, amivel a szekérhez kötötték.

— Meg kell nézni a tatár telepeken. Ne szólj az atamánnak. Az egyik ördög a kremlbe húzódott, a másikat — ki tudja, miért? — elvitték a tatárok.

— Nem szólok... Úgyis haldoklom. Sokan már meg is haltak...

— Várj egy kicsit, mindjárt küldöm a felcsert.

Csernouszenko megkorbácsolta lovát és elvágtatott.

2.

A külső város lakosait kikergették hajlékaikból és a sánckerítés közé terelték. A kerítésen belül kibírhatatlan az ostromlott várba rendelt polgár élete. Meleg évszakban sokan szétszökdösnek, kivált ahol erdő van a közelben. Inkább a vadon rengetegben bújdosnak, mintsem ostromlott várban tengődjenek. Az úgynevezett ostromudvarokban csak kemencétlen házak vannak. Ahol mégis akad kemence, ott örökös harc folyik körülötte és a kibírhatatlan zsúfoltság folytán összetörik az utolsó edényeket is. Gyermekek és aggok, betegek és egészségesek, emberek és barmok, mind együvé vannak zárva. Egyik ellopja a másiktól az utolsó hacukát is. A katonák szüntelenül vagy a falakra vagy a kapukhoz és sáncárkokhoz hajtják őket. Nem kérdik, éhes-é az ember, vagy jóllakott, aludt-é, vagy le sem hunyta a szemét. Aki szépszerével nem megy, megbotozzák vagy megkorbácsolják, de mégis mennie kell.

Mikor a szinbirszki sánckerítésen belül emelt prikázépületből a dob szavára minden hivatalnok, százados, tizedes, sőt minden lövész a gerenda fellegvárba vonult — a polgárok kiküldték a maguk embereit, hogy megtudják:

— Nem gyujtották-é fel a külső várost?

Mihelyt ismeretessé vált, hogy a külső város ép, sőt a külső város közepén a téren emelkedő Uszpenszkij gerendamonostor is érintetlen, mindenki hazament. Néhányan az atamán sátrába indultak, meghajoltak előtte és azt mondották:

— Elszöktek a rabló vajdák! Mi már rég várunk téged, apánk.

— Szolgáljatok engem! — mondta Rázin. — Én nem fosztom ki és nem bántom a szegényeket. Csak a vajdákat, nemeseket és a népnek ártó hivatalnokokat irtom ki. Kereskedjetek bizvást — senki sem nyúl hozzátok.

Rázin megparancsolta a kozákoknak és sztreljeceknek, hogy foglalják el a sánckerítéssel körülvett alsó várost és szállítsák át oda Borjatyinszkij vajda zsákmányul ejtett szekérkaravánját. Az alsóvárban halmozzanak fel jó csomó gabonát és élelmiszert, ássák mélyebbre a sáncárkokat, körös-körül töltsék magasabbra a földet, a sánckarók tövében tisztítsák ki a kutakat, hogy legyen ivóvizük mind az embereknek, mind a lovaknak arra az esetre, ha hosszú ideig tartana az ostrom.

Tyetyusiban, a prikáz épület előtt leszállt a nyeregből a gémlábú, pocakos herceg. A tömzsi tatár várt, nem mászott le lováról.

— Szállj le! Menj be a hazba, a kutya a vesédet, derékul megszolgáltál, pogány!

— Nem pogány vagyok én, vajda és herceg, kozák volnék, Fegyka Spinynek hívnak!

— Annál jobb, ha keresztény vagy, hogy csapnak le a kobakod!

Az izzadság- és kapcaszagú magas, kürtőtlen prikáz-épületben — ahol üveg helyett marhahólyaggal vonták be az ablakokat — a vajda a padra ült a recsegő asztal mellé. Spiny a herceggel szemben állt az asztal előtt. Szőrével kifelé fordított fekete tatársuba van rajta. Hátán puzdra. Oldalán görbe kard.

— Először is azt mondd meg, a kutya a vesédet, miből találtad ki, hogy engem kölöttek a szekérhez és nem mást. Hiszen tetőtől-talpig csupa merő sár voltam, még a szakállam is csatakos lett. Mindig minél rosszabb kaftánt szeretek viselni. Senki sem tartana vajdának ebben a gúnyában... És miért beszélsz ilyen szuszkán, miért lyukasztották ki a pofádat?

— Hosszú volna azt elmondani, én meg kurtán sem szeretek beszélni, vajda...

— Jól van!

— Abban járok, herceg és vajda, hogy' tehetném el láb alól azt a betyár Sztyenyka Rázint.

— Jól van, a kutya a vesédet! Fürge ember vagy, de mégis hogy' a csudába' láttál meg?

— Megláttalak. Elszántam magam, hogy kiszabadítalak. Mert minél több ellensége vagyon Rázinnak, annál jobban örül az én szívem. Nem csak én török rá: Bajusz Vaszjkával együtt iparkodunk jobblétre szenderíteni.

— Bajusz Vaszjkáról ne beszélj — nem ismerik az alantasabb hadfiak... De mi, vajdák, annál jobban tudjuk, hogyan garázdálkodik Bajusz Vaszjka Asztrahányban. Te az én emberem lettél, hát neked megmondom: Bajusz Vaszjka — a kutya a veséjét! — megkínoztatta és Prozorovszkij udvarán bottal üttette Szemjon Ljvov herceget. Most magát a szentséges Joszif metropolitát környékezi és ugyanazzal fenyegeti, amit Ljvov herceggel cselekedett! És te erről a zsiványról beszélsz?!

— Bajusz Vaszjka, herceg és vajda, Moszkvába Puskin bojárhoz küldött engem. Ama Puskin révén pedig a cár színe

elé kerültem. Elsőnek híreltem, hogy Sztyenyka Rázin bevette Asztrahányt, annak előtte meg Caricint és más városokat. Ezért az uralkodó kegyéből kosztot és lovat adtanak Moszkvában... Most ugyanő, Vaszjka öltöztetett tatár ruhába, ideadta a maga lovát és meghagyta, hogy álljak be a Rázinnal tartó pogányok közé. Így jutottam Szinbirszk alá...

— Mondd, a kutya a vesédet, hát miért utálta meg Bajusz Vaszjka azt a martalóc atamánt?

— Hát megutálta, az szent igaz. Nagyon fenekedik rá.

— Egy kicsit meg is tudom érteni, legény! Hát te most mit akarsz?

— Veled akarok menni Rázin ellen. Átszököm a táborába és megölöm!

— Ráérsz még azzal, kozák — csapnák le a kobakodat! — halaszd el egy kicsit, mert nekem is várnom kell a dologgal.

— Mostanság, herceg és vajda, nincsenek vitéz jeszaulja Sztyenyka Rázinnak, nagyon nehéz a helyzete. A legvitézeb jeszaulok elpusztultak Perzsiában. Odaveszett Kancsi Szerjozska Szerebrjákov és Mokejev lövészszázados. Az utolsó daliát Lazunka bojárfit én tettem el láb alól Asztrahányban.

— No, a kutya a vesédet, barátom lettél: kimentettél a haramiák karmai közül. Különben, kozák, a nyujtón lógnál azóta sok a bűnöd, de bátor fickó vagy... Nagyon bátor! A mi vajdáink felettébb félnek az ilyenektől, tűzzel-vassal pusztítják őket Szerencséd, hogy ilyen emberrel találkoztál, mint én. Én szeretem az effajta vakmerő leventéket... De Vaszjkáról ne beszél többet. Önnönmagadért szolgáld a nagy uralkodót.

— Így is jó lesz! Megyek, ahová küldesz, nem félek sem mitől.

— Hát mindjárt *ma,* Moszkvába a nagy uralkodóhoz kül delek. Kikerülöd a kazányi vajdát és egyenest tőlem viszel hír a cárnak...

— Megteszem, herceg és vajda.

— Ha Moszkvában eljártál e dologban, ne Szinbirszk alá menj, csapnák le a kobakod, hanem ide jőj, Tyetyusiba... Moszkvában add oda a levelemet Razrjadnoj prikáz deákjainak és várd meg, ha válasz lészen.

— Esmérem azt a prikázt, herceg.

— Hé, tetvesek, a kutya a veséteket!... Papirost ide meg téntát...

A másik terem ajtaja kinyílt, belépett egy bumfordi arcú, puci állú poggyacsij. Szíj alá szorított, hosszú haját bőven

bekente zsírral és símán a koponyájára fésülte. A poggyacsij még sosem látta a vajdát, aki most ilyen sárosan, piszkosan, rossz kaftánban ült az asztalnál és emberi módon békésen beszélgetett a pogánnyal.

— Mifelénk kérni szokták az embert, katona, és nem üvöltöznek rá. Hátha te magad vagy a tetves?

A herceg ügyet sem vetett a poggyacsij szavaira: a cárnak írandó jelentésen töprengett. A poggyacsij bádogtetejű tintatartót tett az asztalra. A tintásüvegnek két füle is volt, hogy szíjon hordhassák. Egy szál lúdtollat odaadott a hercegnek, a másikat a markában szorongatta. Kiterített egy hosszú papírtekercset, kisímította, hogy össze ne csavarodjon, aztán lehajtotta a fejét és nézte, hogyan ír a vajda. A herceg úgy írt, mintha nem toll, hanem vastag szög lenne kérges ujjai közt. Erősen megnyomta. Szuszogva dolgozott. A toll ugyancsak sercegett és fröcsögött. A poggyacsij még egyszer végignézett az írással kinlódó katona kaftánján, ócska görbe kardján, még közelebb hajolt és azt mondta:

— Adszi, hadfi, majd megírom én. Nekem jobban rááll a kezem.

A herceg erélyes kézmozdulattal a poggyacsij pofájába vágta a sűrű tintával bemocskolt tollat és ráordított.

— Majd teleíratom én a lovaskatonáimmal a fenekedet, de úgy, hogy állő esztendeig vakarhatod! Add ide azt a másik tollat, gazember!

A hivatalnok begyulladt, mintha hirtelenjében megsejtett volna valamit. Odadugta a másik tollat, félrehúzódott, ruhája ujjával letörölte arcát és meglepetten bámult a szélesvállú, görnyedt, szakállas férfi sáros alakjára.

A herceg nehézkesen kaparta a papírra:

»... Juska Borjatyinszkij vajda és körzeti felügyelő, hív szolgád jelenti néked, nagy uralkodó. Szinbirszk alatt állottam szekereimmel, én hív szolgád, és az a haramja Sztyenyka Rázin elvevé tőlem, hív szolgádtól, szekereimet és embereimet, kik ott valának. És levágta őket és elhajtotta a lovakat, elvitte a szekereket meg minden ruhaneműt és élelmi szereket. Semmi sem maradt. Küldj, uralkodó. hajókat és evezősöket, valamint embereket és készleteket. Küldj mindent a te hív szolgádnak. Iván Bogdánovics Miloszlavszkij herceg és alvajda, nagy uralkodó, azért jött volna, hogy segítsen nekem, de a csata éjjelén elszelelt, bennünket nem védelmezett és bezárkózott a gerenda-

várba. Emberei nem forogtak harcban, csupán a lövészkapitányok. Ezekre és a lövészekre szükség vagyon a védelemben... Mindazon nemes emberek, kik a várban vagynak, a muzsikok felgyújtotta udvarházaiból menekültenek el, nagy uralkodó. Nehéz harcot kellett megvívnom nekem, hív szolgádnak. Hiába követeltem, hogy halasszuk el a támadást, míg megvirrad, Jurij Alekszejevics Dolgorukoj herceg és bojár elrendelé, hogy harcba kell szállni, mihelyt partra lépnek a zsiványok. A lovaskatonák nehezen mozognak a lovon, meg a lovak is nehezen mozognak a csatakos földön. Ha egyszer az esőáztatta latyakos földre esik a lovas katona, vas lemezvértjében többé fel nem áll. Az a betyár Sztyenyka Rázin pediglen tatárokat vetett harcba. A tatároknak könnyű és edzett paripáik vagynak. A pogányoknak a szemök is megszokta az éjjeli harcot. Köröskörül mindenütt nagy zendülések törtek ki, nagy uralkodó. Fel sem lehet sorolni a lázadó városokat: Bjelij Jar, Kuzjmogyemjanszk, Liszkovo, Szvijazsszk, Csebokszari, Civiljeszk, Kurmis, és még sok más városok. Javarészt a városi és katona-nép meg az arzamászi lúgkőgyár munkásai lázonganak. A zendülés főkolomposai kozákok, lövészek, munkások és pópák. A vajdákat felkoncolják: Cáricinban kivégezték Turgenyev vajdát, Szarátovban Kozjma Lutohint, Szamárában Iván Jefremov új vajdát és Habárov régi vajdát, aki nem érkezett elutazni. A minap ölték meg Pjotr Ivánovics Godunov vajdát, aki megszökött a vajdaságból — Moszkva felé futott, de útközben elfogták a martalócok, meggyilkolták és minden ingóságát elrabolták az utolsó darabig.«

»Még jelentenem kell valamit, nagy uralkodó. Panaszt teszek Pjotr Zamickoj városi nemes ellen, ki tőled küldetett, nagy uralkodó, úgy szintén bepanaszolom Pjotr Szemjonovics Uruszov vajdát és herceget, pohárnokodat is. E jelentéseket saját kozákom viszi hozzád. Azért panaszkodom uram, mert megegyeztünk és megállapodtunk abban, hogy Uruszov hozzám jövend egész ezredével és ő, szolgád, nem jött, jóllehet fogatokat küldött az ezredhez. Am én megmondottam, hogy ő maga is velem, hív szolgáddal, tartson és ne csináljon semminémű huzavonát. Ő bárdolatlanul és gorombán rámrivallt, hív szolgádra, becsületembe gázolt számos emberek és tulajdon ezredtársaim előtt és azt mondá nékem, hív szolgádnak: »Fütyülök rád! Nem a te ezrededbe tartozom!« A jövőben nekem, hív szolgádnak, nem is lehet szólanom ügyedben, nagy uralkodó, az ilynémű engedetlenségnek és orcátlanságnak miatta. Parancsold meg, uram, pohárnokodnak, Pjotr Szemjonovics Uruszov her-

cegnek, hogy adjon még katonákat, harcosokat és én, hív szolgád, e katonákkal várandom parancsolatodat. Juska Borjatyinszkij herceg és vajda, a nagy uralkodó hívséges szolgája.«

A herceg lepecsételte a levelet és azt mondta Spinynek:

— Abrakold meg a lovad, kozák és te is pihenj, a kutya a vesédet! Vigyázz a levélre! Ha odaérsz, add át a deákoknak. Ha válasz lesz, várd meg. Ha nem lesz, ne maradj Moszkvában, indulj vissza, hogy csapnák le a kobakod! Itt leszel velem. Most nem írok rólad, sőt egy szót sem ejtek, de később meghálálom nagy szolgálatodat, nem kerüllek el, ha jutalmat osztogatok. Nem akarom megöletni azt a Sztyenyka haramját. Élve kell elfogni és Moszkvába kell szállítani. Menj, válaszd ki, hol kapsz jobb szállást, ha nem akarnak beengedni, csak annyit mondj: »Mindjárt jön Jurij herceg, lecsapja a kobakotokat!«

Spiny meghajolt, kiment a prikáz épületből és azt gondolta magában:

»Bajusszal megegyeztünk, hogy megölöm Rázint — hát megölöm! Megtartom a szavam. A tisztesség nem kárpótol a sérelemért.«

3.

Mihelyt megérkezett Rázin, tovább élték életüket a külső városok, csak most sokkal szabadabban. A polgárokat senki sem húzta deresre a prikáz épületében: megszünt az adó, a vám, a bírák és a deákok baksisa. Alsó Szinbirszk lakói szerfelett megörültek:

— Erre az ünnepre vártunk!

A külvárosiak legjobbjai a külvárosok minden végéből az atamánhoz mentek és hódolva mondták:

— Költözz át, atyánk, a külső városba. A legjobb házban szállásolunk el téged, megmentőnket, és asszonyaink, leányaink megteendik, amit parancsolsz.

— A sátorban maradok! Köszönöm az ajánlatot.

Rázin összehívta a jeszaulokat, bejárta velük a várat, megszemlélte a sánckerítést, a sánckarókat és megparancsolta, hogy erősítsék meg a védelmet. Megdícsérte az újonnan ásott sáncárkokat. Elindult, hogy megnézze a gerendavárat: az ostromlott kremlet.

— Megint eljött az ideje, hogy te légy Sztyenyka Rázin atamán — mondta Sztyepán Naumovnak a mind arcban, mind

termetben hozzá hasonló jeszaulnak. — Oltsd fel az én fekete kaftánomat, tégy a fejedre bársonysüveget, úgy fogd a szablyát, ahogy én. De a hangodat ne nagyon fitogtasd a nép előtt: a hangod nem olyan, mint az enyém. Úgy menj a harcba, mint én... Tudom, hogy vitéz dalia vagy, ismered a hadirendet és nem ijedsz meg az ördögtől sem!

Megszemlélte a szinbirszki hegy északi lejtőjét és azt parancsolta:

— Ássatok sáncokat! Emeljetek bástyákat és sánckerítéseket. Hogy pediglen ki ne gyulladjanak, bévül jó magasan töltsétek fel földdel. Éjjel dolgozzatok — éjszaka nem lőhetnek rátok a bojárok. Cikcakban ássátok a sáncot. Ha egyenesen ássátok, megtalálják a mértéket: belőnek bombáikkal és megrokkantják embereinket.

A parasztok, a csuvasok meg a mordvák nem szerettek karbatett kézzel ülni. Sztyepán Naumov éjjelente munkára küldte a muzsikokat: ássanak sáncokat és csapolják le a talajvizet. A gerendakreml falától százötven lépésnyire nemsokára gerendabástya emelkedett. A pattantyúk reggeltől estig felváltva lőtték a kremlből az ellenség építményét, de nem tudták szétlőni — olyan szorosan bedöngölték földdel a gerendabástya külsejét. A gerendabástya lépcsőzetes. A kozákok és sztreljecek — valahányszor lefelé haladnak a bástyáról — a sáncárkokból mindig rálövöldöznek a kremliekre. Rázin néha odalovagolt, hogy megtekintse embereinek építkezését. Megparancsolta, hogy a gerendabástyától egészen a kreml sáncárkáig ássanak futóárkot. Az árokból a hegy alá vezessék a vizet. Az árokhoz éjjelente új gerendákat szállítottak és egy másik bástyát is építettek. Ugyanúgy feltöltötték földdel. Az új gerendabástya magasabb és szélesebb volt, mint az első. Mély árokkal ásták körül. Az új gerendabástya lépcsőiről olyan ügyesen belőttek a kremlbe, hogy sorra ártalmatlanná tettek minden pattantyúst, azokat is, akik a mozgatható ágyúkat és azokat is, akik a falba épített pattantyúkat kezelték.

Mire a második gerendabástyát megépítették, Rázin kozákjai és lövészei megkeresték a külső városokban az özvegyeket és feleségül vették valamennyit. Igaz: némelyek esküvő nélkül, pénzért jártak szórakozni az asszonyokhoz, éjjelente még az őrséget is otthagyták. Amikor Sztyepán Naumov megjelent fekete kaftánjában, valamennyien a helyükön voltak. A többi jeszaultól, kivált az újonnan választottaktól nem tartottak. Rázin látta, hogy katonáit elpuhítja a tétlen ostrom. Szeretett

volna mulatni, de minden szeszes ital elfogyott. A külső város lakosai csak bragát főztek, mert a városban kevés volt a méz és a cukor. A városiak bragát hoztak ajándékba az atamánnak, de Rázin csak megkóstolta és azt mondta:

— A bragától csak felfuvódik az ember hasa!

A cári kocsma és a szeszfőzde munkátlanul állt. Minden edény épen maradt, de nem volt, aki szeszt főzzön. Szétszökdöstek a csaplárosok és a szeszfőzök is.

A külső város délnyugati részében kőfundámentumon emelkednek az Uszpenszkij-monostor gerendacellái. A palánkkal együtt minden roskadozik az idő terhe alatt, még a templomok is elferdültek. Csak egy épületszárny látszik újabbnak az udvar végében. Ott vannak Ignátyij igumennek, a ravasz aggastyánnak és a legvénebb barátoknak cellái.

— Hajbókol a felsőbbség előtt! — mondták néha a barátok az igumenről.

Az igumen cellája tágas és tiszta. A folyosó végében van. Ignátyij meghagyta egy szerzetes újoncnak, hogy hívja az ő cellájába azokat a barátokat, akikkel beszélni óhajt. Aztán bejárta a monostort, mindenütt szétnézett, még a barátok celláiba is bekukkantott: »Nem ülnek-é ölbetett kézzel?« Aztán visszatért a maga cellájába. Amint végighaladt a folyosón, elébe járultak a barátok és meghajoltak:

— Áldj meg, igumen atyánk!

A szerzetesfőnök megállt cellája ajtajánál. Ernyedt tekintetű szeme különösen szigorúra vált. Megrántotta magán a fekete csuhát, a padlóra koppantotta pásztori botját, süvege alatt komoran összevonta ősz szemöldökét és azt kérdezte a pitvarban álló újonctól:

— Téged Szavva sáfár atya állított ide?

— Igen, atyám — felelte az újonc, de esze ágában sem volt, hogy az igumen keze alá siessen és áldását kérje.

— Úgy mondd, ifjú — igumen atyám. Hisz nem egyszerű világi pópa vagyok én!

— Igumen atyám!

A rózsaszínű gyermekarcú, hosszú, szőkehajú növendék, leányra hasonlít sötét meggyszínű, hosszúaljú alsócsuhájában.

— Ha jól hiszem, nem rég vagy nálunk?

— Nem rég, atyám!

— Igumen atyám! Szóltál-é az öreg barátoknak?

— Hívtam őket — mindjárt jönnek.

— Ej, ej, Szavva! Mindig ilyen lányos ifjakat édesget ide ez a szakállas kutya, ez a parázna dög... — Az ifjúhoz fordult és megparancsolta: — Ha az öreg barátok cellámba vonulnak és leülnek, hogy beszélgessenek, tartsd nyitva szemed, füled és el ne felejtsd: mihelyt valami riadó támad, dübögtess a pitvar ajtaján és énekelj egy fohászt.

— Milyen fohászt, atyám?

— Ej, ej, hát még nem tudod? Nagy bűn ez! Szavva, Szavva, meddig leplezzem még aljasságodat?! Azt énekeld, ifjú: »Uram, Jézus istenünk, könyörülj mirajtunk.« És kopogtass a pitvar-ajtón. Azt felelendik: »Ámen!« Jöjj be a cellába — de mondom, csak akkor, ha valami riadó támad. Ha riadó nem lesz, be ne lépj, várd meg, míg kijönnek a cellából az öregek...

— Úgy cselekszem, atyám.

— Ej, Szavva, Szavva...

Az igumen nyomában négy agg barát ment a cellába Mindnyájukon fekete süveg és ugyanolyan hosszú csuha van mint főnökükön. Az igumen széles lendülettel keresztet vetett és megáldotta a sztáreceket, a vén barátokat. Botjára támaszkodva leült a fakarosszék tollpárnájára. A másik párna a lábnak való zsámolyon feküdt.

— Áldd meg, uram, a te szolgáidat, a sztáreceket!

— Küldd le áldásodat, uram, a bűnösök békés tanácskozására! — mondották egyszerre az aggastyánok.

— Szavam vagyon hozzátok, atyámfiai. Ismerlek titeket és hiszek bennetek! Ismerlek Kirill, Vonyifátyij, Gerontyij atya és testvérem, Varszanofij... Mindig tudjátok, mit kell mondani, szükségtelenül soha sem fecsegtek semmiről. Azt kérdem most tőletek, sztárecek: ki kormányozza a dicső és híres Szinbirszk városát?

— A bojárok és a hercegek, igumen atyánk!

— Ó, bárcsak ez lenne az igazság! De most az istentől elrugaszkodott Sztyenyka Rázin, az az alávaló pártütő garázdálkodik az istenoltalmazta Szinbirszk városában, tehát az a gonosztévő, akit, miként hallottátok, egyházi átokkal sújtott a szentséges pátriárka és még sok más főpap!

Az igumen keresztet vetett, a fekete csuhákon meglendültek az ősz szakállak és a keresztbe tett kezek.

— Az istenfélő hercegek és bojárok az ostromlott gerendavárba űzettek. Tudjátok pedig régesrég óta, hogy csakis ezek az istenszerető férfiak alkalmatosak és szükségesek a földi

cár szolgálatára... Hiszen ő, a nagy uralkodó adományoz szántóföldeket, erdőket, méhészeteket, földművelő parasztokkal egyetemben. A hercegektől és bojároktól állandóan érkeznek ajándékok a monostorokba... Most én azt kérdem tőletek, kiért imádkozzunk az úristenhez. Talán a lázadókért? Azt óhajtsuk, hogy a nemesszármazású ferfiak fölé kerekedjenek? Ha az ő pogány, sötét hatalmuk gyökeret ver, akkor az istentől elrugaszkodott Sztyenyka Rázin martalóc, a pártütőknek juttatja a földet és elveszi isten szolgáinak monostoraitól... Ki fogja akkor megművelni? Még egyszer megkérdem tőletek aggok, kit kívántok uratokul?

— Miért kérdezel ilyen hiábavalóságokat, igumen atyánk?

— Hisz tudod: mi a nagy uralkodó engedelmes alattvalói vagyunk, csakis ő érte esdünk az istenhez!

— Tudom! De hiába hódolunk meg isten akarata előtt, hiába könyörgünk hozzá a nagy uralkodóért, a hercegekért, bojárokért és hozzátartozóikért, nem leszen foganatja imánknak, ha tétlenek maradunk.

— Ó, hát mit tehetnénk mi, poraikba omló roskatag aggok?

— Hogyan harcolhatnánk a pártütők ellen?

— Értelmetekkel és régi tapasztalataitokkal szolgáljátok az uralkodót, atyámfiai!

— De taníts meg rá, hogyan, igumen atyánk!

— Tudjátok-é, sztárecek, hogy a cári szeszfőzdék és kocsmák be vagynak csukva és üresen állnak? Minden választott álladalmi emberek elmenekültek onnan.

— Ne vígy bűnbe minket, Ignátyij atya!

— Tudjuk, hogy a monostoriakat akarod a szeszfőző üst mellé állítani!

—Csakhogy ezt a bűnt, sztárecek, leveszi rólunk az úr, ha e bűnnel a keresztény hit megmentését szolgáljuk, ha a hitehagyottak ellen harcolunk... Mi már nagyon öregek vagyunk. Hozzánk nem illenek a földi javak, de gondoljuk meg, atyámfiai, mi lesz a monostorokból, ha mi most nem vállaljuk ezt a bűnt — szétzüllenek! Ki menti meg a régi jámborságot és az igaz hitet? Csakis mi, szerzetes papok... A pópák részegesek. Élvezettel engednek a pártütők minden kísértésének. Nem rájuk vár a feladat, hogy megőrizzék isten monostorait és templomait!

— Már én is hallottam, hogy a cári kocsmákban hasznavétlenül hevernek a szeszfőző edények.

— Hát azt tudjátok-é, hogy a haramják felettébb szomjúhozzák a szeszesitalt?

— Tudjuk, igumen atyánk, már itt a monostorban is jártak és azt kérdezték: »Nincsen-é valami szeszesital?«

— Tudjátok-é, sztárecek, hogy nekünk nagyon ügyes pálinkafőzőink vagynak?

— Hát hogyne tudnánk?

— Most még csak egyet kérdek, aztán befejezzük ezt a beszélgetést, minek során az úr megvilágosította értelmünket! Ismeritek-é a Szvijága vizes rétein termő varázserejű liljomot? Fehér a virága, sötét a szára. Bódító liljomnak hívják.

— Zsenge korom óta ismerem!

— Én is!

— Segítsetek, atyámfiai: hatalommal ruházlak fel benneteket: még a mai napon küldjétek át a monostor szeszfőzőit a cári szeszfőzdébe, hogy lássanak munkához... Nagy hasznát látja ennek a monostor. Nem csupán az a rendeltetésünk, hogy imával szolgáljuk az urat — hiszen mindnyájan ismeritek a földbe ásott tálentomokról szóló példabeszédet. Ha most jó szolgálatot teszünk Oroszhon megerősítése ügyében, az úr megjutalmazza majd fáradozásunkat... Elrendelem a növendékeknek, ássanak minél több ilyen varázserejű liljomot... Virága már lehullt, de nekünk nem is kell. Csak a szárára meg a gyökerére van szükségünk. Megszárítjuk, porrá őröljük, a monostor szeszfőzői pedig majd belekeverik a pálinkába és a szeszes méhsörbe. Az ilyen ital nem mérgezi meg az embert, de elbódítja, kezéből-lábából kiveszi az erőt. A liljomporos szesztől elkábult lázadók nem tudják majd gyorsan végezni munkájukat, a nagy uralkodónak lesz ideje, hogy istenfélő katonákat gyüjtsön és ide küldhesse a vajdákat, kik legyőzendik az istentagadó Rázint.

— Megfogadjuk a szavad, Ignátyij atya!

— Megyünk és idejében elintézünk mindent.

— De bakot ne lőjetek, sztárecek! E beszélgetésünkről senkinek se szóljatok.

— Miért nem hiszel bennünk, igumen atyánk?

— Nem vagyunk már fiatalok. Mindig a kolostor javára és dicsőségére munkálkodtunk és nem kis érdemeket szereztünk!

— Épp ezért hívtalak éppen titeket és nem másokat! Titkos dologról van szó, megbocsáthatjátok kétkedésemet.

A sztárecek felálltak a padról és meghajoltak. A négy fehér-

hajú, viaszsárga halott arcú, fekete ruhás barát lassan cellájába ment. Az ötödik tovább ült a karosszékben, fejét botja fogantyújára hajtotta és szunyókált egy keveset vecsernye előtt.

5.

Asztrahány és Szinbirszk között szabad volt a Volga: sehol sem álltak cári őrségek. Rázinhoz egy ember jött Asztrahányból csolnakon és átadott az atamánnak egy fekete viasszal lepecsételt levelet.

— Ezt a levelet jeszaulod, Grigorij Csikmáz adta ide, Sztyepán Tyimofejevics, és rámparancsolt, hogy adjam át neked.

Rázin végigböngészte Csikmáz csúnya nagy betükkel, de olvashatóan irott levelét:

»Sztyepán Tyimofejevics atamán apánknak! Amint megígértem, jelentést teszek neked Asztrahányról, én Grigorij Csikmáz jeszaulod és a sirig hűséges embered:

Bajusz Vaszjka árulónak bizonyult. Mindjárt atamánsága első napjaiban gazságokat követett el: halálra kínoztatta Szemjon herceget, és elrabolta minden vagyonát. Sorra lemészároltatta azokat, akiket te életben hagytál és akiket bántani megtiltottad volt. De még ennél rosszabbat is cselekedett. Szerko záporozsjei atamán vagy ezer embert küldött muskétával, mindennémű hadi felszereléssel, pattantyúkkal, puskaporral és ólommal ellátva. Az az áruló Vaszjka ezt a felszerelést mind elvette tőlük, a lőporraktár udvarába szállíttatta, az elégedetlenkedő csimbókosokat pedig hazaküldte és azt mondotta nekik: »Az atamánnak most nincs szüksége a ti segítségetekre, de a hadifelszerelést köszöni.« Amikor pedig én e miatt ráacsarkodtam és kikeltem ellene, három napra börtönbe vetett és meg akart vasaltatni, mint árulót. Ivásko Kraszuljin meg Mityka Jaranyec az ő, a Vaszjka pártján áll, csak Fegyko Selugyák akar Vaszjka tudta nélkül Szinbirszkbe indulni az asztrahányiakkal, hogy segítsen neked. Bajusz Vaszjka valamelyest azért is ilyen ádáz, mert ragadós fekete kórságban szenved, ami egészen tönkre tette őt: bársony ruhája alól csak úgy hullnak kifelé a lemállott, pondrós húsdarabok. Orra feldagadt, ábrázatját selyemkendővel tekerte körül — úgy jár. Egészen szuszka lett. Ha nagyon berúg, azt kiabálja: »En nem félek sem a cártól, sem a bojárokról, Sztyenyka Rázin atamánt pedig megölöm,

mert vízbe fojtotta a perzsa lányt... Közeledik a halálom órája, de nem halok meg addig, amíg Sztyenykát a másvilágra nem küldöm.« A minap kínvallatásra akarta fogni az öreg asztrahányi metropolitát, Joszifot, de a kozákok és jeszaulok szót emeltek ellene. Különben hát úgy kellene annak a metropolitának! Az bánt a legjobban, hogy az a kutya Vaszjka mindig ócsárol téged, én pedig ezt nem tűrhetem. Küldj levelet, atamán apánk, írd meg, hogyan térítsük jobb belátásra Vaszjkát! Mostanában mindig tökrészeg és mindig magánkívül vagyon. Irtam én, Grigorij Csikmáz jeszaulod, jóakaród és szolgád.«

— Akarsz visszamenni, legény? — kérdezte Rázin az asztrahányitól.

— Akarok, Sztyepán Tyimofejevics!

— Ha Asztrahányba érsz, mondd meg Csikmáznak, hogy az atamán szeretettel gondol rá és minden jókat kíván neki. Levelet nem küld, de szóban azt izeni: »Őrizkedj Vaszjka Lavrejevtől és ha lehet, nyomtalanul tünj el valahová... Mihelyt végetérnek a harcok és lesz az atamánnak egy kis szabad ideje, bárhol légy is, felkeres téged, barátját és örvendezni fog, ha viszontlát.«

Ez reggel történt. Déltájban Rázin kiment a kremllel szemben álló elülső sáncbástyába. Dühös volt. Megparancsolta, hogy vontassák fel az ágyúkat és szüntelen lőjék a kremlt. A gyujtócsövek, ahonnan az ágyúcsőbe lövell a láng, egészen áttüzesedtek, de a pattantyúsok nem mertek szólni az atamánnak: »Igy ám tönkremegy a csata után az álgyú« — csak félénken pislogtak Rázinra. A kreml több helyütt kigyulladt, a fal egy része beomlott és leestek róla a tárászok, a földdel teletömött gerendaládák is. Azokat, akik megpróbálták eloltani a tüzet, lankadatlanul lőtték a sáncbástya lépcsőiről a sztreljecek meg a kozákok. Állandóan durrogtak az ágyúk és a muskéták. Ezen a napon sok halottat és sebesültet vesztettek a bojárok. Rázin mindenünnen összeszedette azokat az esett lovakat, amelyeket a tatárok nem ettek meg, összeszedette az elhullt kutyákat és egyéb dögöket is. Kötelekre erősített kosarakkal mind bedobáltatta a fellegvárba. A kremlt nem merték kinyitni: a sok dög mind ott rothadt a falakon belül. Az atamán akkor tért vissza sátrába, amikor már sötétedni kezdett.

»Holnap vagy holnapután végzek az ostrommal! — határozta el. — Bojárostul felgyujtjuk a kremlt.«

A sátor bejáratánál barát állt egy kis hordó mellett.

— Engem keresel? Miért?

— Téged kereslek, atamán. Az Uszpenszkij-monostor főnöke azt parancsolta: »Végy egy hordót a szeszfőzdében, Irinarh testvér — gabonapálinka vagyon benne, vidd el az atamánnak. Talán majd a sztreljecek is segítenek. Ajándékba küldjük neki, amiért ilyen irgalmas volt az úr monostorának lakói iránt és amiért nem gyujtotta fel a monostort, nem tett kárt a szentképekben és nem tiltá meg az imádkozni óhajtóknak, hogy könyörögjenek lelkük üdvéért... Pénzünk nincs, hát vigyél neki egy kis pálinkát, amit monostorunk szerzetesei főztek...«

— Hát ha jó pálinka, akkor nekem minden kincsnél többet ér. Csak attól tartok, hogy el akartok tenni láb alól ti, fekete svábbogarak.

— Ugyan, apánk! Tulajdon szemed láttára megkóstolom és megbizonyítom, hogy ártalmatlan pálinka... A nép szintén ezt issza, felettébb magasztalja.

A barát felnyitotta a kis hordót, az atamán meg kupát nyujtott neki.

— No, töltsd meg! És ahogy mondtad, idd is ki!

A pap merített az italból, keresztet vetett és felhajtotta. Rázin még mindig tamáskodott. A közeli őrhelyről magához intett két lövészt meg egy kozákot.

— A barát ivott — igyatok ti is!

A harcosok felhörpintettek egy-egy kupával.

— No, milyen?

— Jó, apánk, nagyon jó pálinka...

— A cári korcsmában sokkal rosszabbat árulnak!

A sztreljecek elmentek a kozákkal. Rázin elbocsátotta a barátot.

— Köszönet az igumennek! Ha elmegyek hozzá, ajándékot adok a monostor javára.

— Igyad egészséggel ezt a pálinkát! Most rendeztünk be egy szeszfőzdét. Az italpénznek egy részét engedd át a monostor javára. Meg kellene tatarozni már azokat a düledező épületeket.

— Legyen a tietek, nem bánom!

A barát elment. Rázin akkor este megint ivásnak adta magát. Még a kreml ostroma sem érdekelte. Két jeszaulja: Sztyepán Naumov és Lázár Tyimofejev járt ki és egymást váltogatva irányították a gerendavár ostromát. Néha Miska Hari-

tonov jeszaul is velük tartott. Csernouszenkot magához hívta az atamán.

— Hajózz el, Mihajlo, Cáricinba. Vegyél magad mellé evezősöket! Cáricinban vásárolj lovat, nyargalj a Don mellé, verbuválj önkéntes portyázókat és vagy ide vezesd őket, vagy oda, ahol nagyobb szükség lesz rájuk.

Csernouszenko reggel csolnakba ült evezőseivel.

6.

A Szvijága mögül, a moszkvai út jaranszki oldala felől, egyre világosabban előtűntek a szürke ködben a lovaskatonák és dragonyosok fehér sisakjai, páncéljai és vértjei. Maga Borjatyinszkij vajda nem volt ott a bojárfiak és a teljes vértezetben közeledő polgárok között — a lovaskatonákat kék mundéros német kapitányok vezették. A vajda — ócska, rossz lövészkaftánban, báránybőrrel bevont tetejű szürke posztó kucsmában — hátul, a lovas sztreljecek közt lovagolt. Először a tatárok és a kalmükök vették észre a vajda seregét, mikor a lovaskatonák paripái még csak macskányinak látszottak a messzeségben.

Rázin karmazsin rövidkaftánban hevert a sátor szőnyegekkel letakart vánkosain. Övében csak egy pisztoly volt. Kucsmáját eldobta valahová. Feküdt és ivott. Egy tarka selyemruhás és mintás szattyáncsizmás tatársüvölvény volt a pohárnoka: Rázin értette a tatár és a kalmük nyelvet. Részeg félálmában Kornyej atamán, keresztapja lakomáján látta magát.

— Azért vártad haza a keresztfiadat, te sátán, hogy Moszkva kezére add? Hahaha! Csak intek egyet, csak elkiáltom magam, máris talpra állnak a szegénylegények és a vízbe löknek.

Szunyókál az atamán és látja, hogy megérkeznek a lakomára az állig felfegyverzett módos kozákok: Oszip Kaluzsenyin, Mihajil Szamárenyin és a vén róka, a rőt Login Szemjonov. Kardjukat csörtetve bilincset hoznak.

— Jól van, vitéz atamán! Vasra verjük a keresztfiamat — kiáltja Kornyej, megrázza ősz fején a fehér üstököt. A ravasz öregember fülében szikrázva fityeg a smaragdköves, ezüst fülbevaló. — Hé, kovácsok, ide!

Az atamán elmosolyodik álmában, összehúzza fekete szemöldökét és felveti a szemét. Helyettese, Sztyepán Naumov jeszaul áll előtte a sátorban.

— A vajda a Szvijágán túl áll hadával, atamán!

— Jól van, legény! Érdekes álmot láttam; mintha a Donnál lennék és mintha Kornyej keresztapám rám kiabálna, vasra akarna veretni.

— Az sosem lesz meg, apánk! Hanem hallod-é, mit mondok: a vajda a Szvijágához közeledik és felállítja a seregét.

— Lusta vagyok, Sztyepán! Csepp kedvem sincs harcolni, különben is most rajtad a sor — teremts rendet a táborban, add ki a parancsot, hogy mindenki készüljön fel a holnapi harcra... Hány versztnyire van tőlünk a vajda?

— Három vagy négy versztnyire.

— Át akar-é kelni, vagy ott marad?

— Nem az átkelőhely felé tart, nyilván ott marad a túlsó parton.

— Jól van! Éjjel sem próbálja meg az átkelést, márpedig nemsokára beesteledik. Az éji harctól ugyancsak elvettük a kedvét... Vedd fel az én fekete kaftánomat, tedd a fejedre a kucsmámat, ülj a lovamra és rendeld ki a népet, a csuvasokat meg a mordvákat, ássanak sáncot a Szvijága előtt az egész város hosszúságában. De hagyjanak átjáróhelyet, hogy kimehessen a hadinép. Az átjáróknál állítsanak fel akadályokat gerelyekből és nyélre fűzött vasvillákból. Ha a mieink ki akarnak menni vagy lovagolni, akkor félre kell lökni az akadályt. Ha idegenek akarnak bejönni, megint fel kell állítani, hogy ezek az akadályok elfoglalják az átjárót. Hány álgyúnk vagyon?

— Kevés. A sok tüzelés szétrepesztette a kőpattantyúkat, a bombához való faálgyúk elégtek a gerendavár alatt: gyujtógolyókat dobtak rájuk. A vas- és rézálgyúk jó felét tönkretette a sok lövöldözés...

— Miért nem csináltattad meg idejében? Mit tátottad a szád?

— Fegyvermestereink nincsenek, a külső városi kovácsok meg nem értik ezt a munkát... Meg aztán nem is sejtettem, hogy a vajda egy hónapon belül visszatér.

— Látod, látod, Sztyepán, a te hibádból mindnyájan fűbe harapunk. Nem a magam feje miatt aggódom, az enyém arra való — a tiedet sajnálom! Ha nincs álgyúnk, félig máris elvesztettük a csatát, pedig még össze se mértük az erőnket.

Az atamán gondolataiba merült. A jeszaul lehajtott fejjel állt előtte. Aztán megszólalt:

— Azt gondoltam, apánk, ki kellene füstölni a bojárokat a kremlből, és a mi embereinket kellene a fellegvárba ültetni.

Akkor a magunk álgyúi nélkül is elboldogulnánk: a fellegvárban sok pattantyú és hadiszer vagyon...

Rázin legyintett és eldobta a kupát. A kis tatár felkapta az ellökött edényt, teletöltötte pálinkával és várta, mikor szólítja magához az atamán.

— Megállj, te cári ördög, kiállunk mi ellened egy szál szablyával is és ha kardunk sem lesz, akkor puszta ököllel dömöcköljük meg a pocakod. Kapnak tőlünk a vajdák, de olyat, hogy örökre megemlegetik... Amíg le nem megy a nap, hányasd minél magasabbra azt a sáncot, Sztyepánko, az árkot meg minél mélyebbre ásasd az egész város hosszában, a Szvijagáig. A tetejére veress jó erős karókat. Éjjel a Volgáról vontasd át a könnyebb gályákat a Szvijagára. Ezeken a gályákon a gyalogosokat szállítjuk át a túlsó partra, hogy harcba szálljanak. A lovasok majd átúsztatnak. A tatárok és kalmükök sohasem ülnek hajóra, mindig úsztatva kelnek át a folyón. Lázárt vedd magad mellé segítségnek. Ha egyedül magadnak kell felállítanod és tartanod a csatarendet, akkor ne felejtsd el: a jobbszárnyra állítsd a tatárokat, a balra a kalmüköket, középre meg a kozákokat. A kozákokat ne zsúfold össze: két lovas közt mindig legyen egy kopjás, karabélyos gyalogos. Ezek szintén az ellenséges lovasság ellen harcoljanak. A kalmükök bálványimádók, a tatárok a böszörmény hitet vallják, igyhát mindig marakodnak egymással — azért kell őket szétválasztani. Különben még egymás hajába kapnak, és akkor semmi hasznukat sem lehet venni! Mert nagyon nyakasok ám ezek a vadak! Ha a makrancosabb muzsikok, polgárok vagy csuvasok nem akarnak sáncot hányni, rántsd ki a szablyádat és vágd agyon őket! Néha a marha fél a hídon menni, de ugyanakkor addig mászik a vizes sáncárokba, míg karóra nem akad a hasa. Az ilyen jószágot irgalmatlanul ütni szokták, hogy mégis a hídon menjen át! Hát te is üsd-vágd őket.

— Ne igyál, atamán! Embereink megtudták, hogy a barátok mérget kevernek az italba... Magam is láttam, hogy sok muzsik és cseremisz egymást kaszabolta mámorában — annyira elvette az eszüket az ital. Néha munka közben csap le rájuk a kábaság. Összeroggy az ember és úgy alszik, hogy nem lehet felkölteni.

— Ez rágalom! Mennyi pálinkájukat megittam már és kutya bajom! A vajda ma nem kél át. Holnap lesz a csata, ma még iszom!

A Rázinnak öltözött jeszaul talpraállította a népet. Mindenki örömest követte a szavát, buzgón látott munkához. Senki sem zúgolódott. Szinbirszk előtt, a nyugati részen, magas, fekete sáncot emeltek reggelre. A sáncot csak néhány keskeny átjáró szakította meg, melyeket vasvillából és gerelyből hevenyészett akadályok védtek. A Szvijagán ötven kisebb gálya és tíz nagy csapatszállító hajó ringott a szinbirszki partnál. A vajda nem indult a folyó felé közelebb, ott állt, ahol azelőtt.

7.

Rázin hajnalban, az aprószemű eső ködében, partra tette csapatait a Szvijága túlsó oldalán.

Megszólalt a mennydörgő hang:

— Hej, cimborák, ne felejtsétek el, hogy a szabadságért mentek harcba... Ha a bojárok legyűrnek bennünket, megint rabság szakad mindnyájatok nyakába, megint a korbács és a deres lesz osztályos részetek!

Ezer torok üvöltötte rá a választ:

— Nem hagyjuk magunkat, apánk!

— Életeteket nem kímélve küzdjetek, tatárok! Ha leverjük a bojárokat, nem szedik többé túsznak murzáitokat. Adót sem követelnek rajtatok — szabadok lesztek és a magatok módján imádkozhattok, tarthatjátok vallásotokat. Senki sem akadályozand benneteket!

Rázin a maguk nyelvén szólt a tatárokhoz. A kalmüköknek meg kalmükül kiáltotta oda:

— Kalmük vezérek és harcosok! Szerezzétek vissza magatoknak a szabad sztyepet, atyáitok és nagyatyáitok szabadságát, életeteket nem kímélve küzdjetek a szabadságért, verekedjetek az asszonyaitokért, gyermekeitekért, telepeitekért.

A vajda seregének ércfala mozdulatlanul állt. Megperdültek a dobok és a ráziniak a cári seregre vetették magukat.

— Húzódjon széjjel a közepe, a kutya a veséteket! — hallatszott a vajda hangja.

— Ti is húzódjatok széjjelebb, a kalmükök engedjenek balra, a tatárok meg jobbra.

A vezényszóra ezek is, azok is engedtek szélességben. Megdördültek a vajda ágyúi, de a golyók nem nagyon tettek kárt senkiben, annál nagyobbakat csobbant és bugyborékolt a

Szvijága vize, valahányszor belecsapott egy-egy cári ágyúgolyó.

— Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon, cimborák!

A csata kézitusává fajult. Rázin mindenütt ott volt emberei között — Lazunka jó paripája sebesen száguldozott vele. Hol itt, hol ott tünt elő az atamán nagyszemű gyonggyel telefűzött vörös kucsmája. Lázár Tyimofejev és Sztyepán Naumov vezette harcba a kozákokat. Halálmegvetően vagdalkoztak maguk is. Az elesett harcosok és lovak tetemén át mindkét oldalról újabb erők özönlöttek és csaptak össze. Az egyik oldalon azok küzdöttek, akiket mérhetetlen gyűlölet töltött el a cár ellen, a másik oldalon azok harcoltak, akik megesküdtek, hogy a cárt fogják szolgálni. A tatárok és kalmükök nyílai úgy zúdultak az ellenség fejére, mint a sáskahad. Azok a lovaskatonák, akiket éppen arcba találtak, holtan száguldottak tovább nyílakkal teletüzdelt eszeveszett paripáikon. Azután lezuhantak. Lecsapott koponyával ott feküdtek mellettük a birkabőrbe öltözött ferdeszemű harcosok is és görcsösen szorították markukba szablyájukat. A nyirkos ködöt mindjobban áthatotta a vér szaga. A szél a lovak kiontott beleinek friss trágyabűzét csapta az emberek arcába. A holló meg az ölyű hatalmas rajokban, mint fekete felhő, röpült a csatatérre és károgva keringett felette. Ezek a madarak csöppet sem féltek a csatától — rég megszokták már. Megint eldördültek a vajda pattantyúi. Levitték a kozákok fejét, nyomorékká tették a lovakat. Az atamán ágyúi csak ritkán lőttek. Csupán négy pattantyúja volt. Bömbölésük beleveszett a harci zajba: csakúgy csörömpöltek a szablyák a lovaskatonák és dragonyosok vértjein. Mindkét oldalon zászlók lobogtak. Peregtek a dobok és üstdobok. A zászlók gyakran a véráztatta földre, a keményre dagasztott ragadós sárba estek, majd ismét felemelkedett a nyelük és megint ott repkedett a lobogó a harcosok feje fölött, vagy sáros csíkokkal barázdálta tele arcukat...

Délig harcban telt a nap. Valahol a szürkeségben előtünt a homályos égitest. Az ellenség a mező felé húzódott a Szvijága mellől. Már-már megállt, de a tatárok ordítva vetették magukat a dragonyosokra, majd a kalmükök görbe szablyája villant meg a lovaskatonák felett. Csattogott a vért vasa. Némelyik kozák odahagyta leszúrt lovát és a sztreljecekkel vállvetve vagdalkozott. Ahol nagyon parázs lett a harc, torkon ragadták az ellenséget, a lovak patája alá hemperegtek, fel-

tápászkodtak és megint összeakaszkodtak. A vajda a közeli halomra vonult vissza. Köpködött és káromkodott. Őszes, széles, szőke szakállán végigcsurgott a nyál. Levette kucsmáját, megtörölte vele kócos, izzadt fejét és balra bandzsított. Egy rőt kaftános, fedetlen fejű, boglyas fekete hajú, óriási termetű lövész — elől rövid fejszét dugott az övébe — térdre ereszkedett, felemelte nehéz csövű pisztolyát, hogy lőjön. De a gyujtókanóc átnyirkosodott, és a pisztoly csütörtököt mondott.

— Hé, lövész! — kiáltott rá a vajda. — Lökd el azt a botot, a kutya a vesédet, és idehallgass.

— Hallgatok, vajda és herceg!

— Ismerlek! Te vagy az, aki a válladon cipeled az ágyútalpat. Szemjonnak hívnak, ugye?

— Szemjon vagyok, Sztyepán fia — alátori!

— Látod, ott áll egy kozák! Eredj oda hozzá és mondd meg neki: »A vajda nem engedi, hogy megtedd azt, amit tervelsz... A haramiák keményen verekednek, de a vajda tudja, hogy mégis mi, a cár emberei kerekedünk felül és a Szvijágához szorítjuk őket. Az atamánt elevenen kell elfogni.«

— Úgy lesz, herceg apánk! De hát nem kozák az, magad is láthatod: pogány!

— Kozák, ha mondom, a kutya a vesédet — Fegykónak hívják!

— Engedd meg, vajda apánk, hogy én mehessek az atamán ellen. Megfogom azt a haramját és ölben hozom ide eléd!

— Csak ne hencegj, a kutya a vesédet. De ha mégis megteszed, a nagy uralkodó megdícsér szolgálatodért.

— Már megyek is!

A lövész eldobta a pisztolyt és a kozák felé furakodott, akinek a fején ugyanolyan csalmával körültekert kucsma volt, mint Rázin tatárjain. A lövész bárddal tört utat a csetepatéban. A kozák gőzölgő hollófekete paripán ült. Körülötte szablyával, szekercével verték vagy puszta kézzel ragadták torkon egymást az emberek, itt is, ott is összerogyott egy ló, csörömpölt a vas, de a kozák úgy állt a csata kellős közepén, akár a siket. A lövész megérintette a térdét.

— Te vagy Fegyko?

— Mit akarsz?

— A vajda nem engedi, hogy megtedd. amit tervelsz. Azt izeni: »Az atamánt elevenen kell elfogni!« Engem küldött rá!

— A csatában senkinek a kedvéért sem ülök karba tett kézzel. Nem apám nekem a te vajdád: így mondd meg neki!

— Eszem ágában sincs! Visszafelé még nehezebb lenne tolakodni, meg aztán semmi értelme sem volna, jobb, ha tovább furakodok előre.

— Hassal nyomjad őket, a hasaddal!

— Szuszka ördög! Elárulta a vajdát!

Spiny kinézett egy rést a harcosok sorai közt, megkorbácsolta lovát és a ráziniakhoz vágtatott.

— A magad embereit akarod ütni, te pogány? Hová visz az ördög keresztbe?!

Spiny nem felelt Rázin harcosainak, szablyájával ügyesen elhárította a szembenálló lovaskatonák támadásait, akik alól kilőtték a lovat és most gyalogszerrel harcoltak tovább.

A közelben felharsant Rázin dörgő hangja:

— Jól van, sólymaim! Szorítsátok meg még egy kicsit és vége a sátánnak.

Rázin hangjára megindult a kapkodó, pihegő, nyögő emberek fala és előrenyomult.

— Éljen Sztyepán apánk!

— Üsd-vágd az ellenséget, Nyecsáj!

— Nyecsáj!

— A szabadságért, cimborák!

— Aprítsátok az ördögöket!...

A vajda a halmon állt lovával. A kurtára húzott kengyelben kucorogva ült paripáján. Éktelenül káromkodott. Egy nyíl a kucsmájába fúródott. A vajda észre sem vette a nyilat, tovább köpködött a szakállába.

— Ne hagyjátok magatokat, a kutya a veséteket! Egy tapodtat se hátráljatok cári vitézek, harcoljatok! No, Ivásko, most kellene kicsapni és hátbakapni őket. Dehát az a gyáva cenk még most is úgy ül a várban, mint kotló a tojásán!... Keményen szorongatnak bennünket a betyárok! Még áttörnek, a kutya a veséjüket! Mégis csak hátra kell indítani a kis mokányt.

A vajda mind lejjebb hátrált a halomról a mező felé. A lovaskatonák és a dragonyosok sora megbomlott. Sebbel-lobbal vonultak vissza. A tatárok hajrázva ütötték a vajda menekülő lovasságát.

— Birkabőrbe bujt ördögök, nyershúsevő galád vadak! Egy nadrág, meg egy szál kard — ez az egész hadidíszük, még a lovuk is akkora, mint egy nagyobbacska kutya, és lám, mégis milyen fenegyerekek! Csakugyan vissza kell vonulni? Egy tapodtat sem, az anyátok keserves mindenségét! Átkozottul erős

hangja van annak a betyárnak! Nem hiába hisznek benne az emberek: követik tűzön-vízen át... Egy tapodtat sem, a kutya a veséteket!... Phű, átkozottak! És mégis engedni kell: meghalni nem félek, de akkor még kutyább lesz a helyzet — kolbásszá aprítják a seregemet...

A páncélos, kaftános és darócköpenyes hullák garmadájából lomhán előmászott és térdre emelkedett egy lovaskatona. Közvetlenül a szeme előtt fényes foltot pillantott meg, rálőtt és visszazuhant a hullahegyre. Kezéből kiejtette a pisztolyt. A lovaskatona golyója Rázin jobblábát járta át. Lova a tomporára zöttyent: ugyanaz a golyó átfúrta a paripa hátsó lábát is. A ló panaszosan felnyerített. Az atamán kirántotta sajgó lábát a kengyelből és lehempergett a földre. A ló ott vergődött mellette — megpróbált felállni. Az atamán feltápászkodott fekete bársony kaftánjában. Födetlen feje fölött szablya villant — koponyája baloldalán égő fájdalmat érzett... Elesett.

— Nesze, te ördög! — kiáltotta mellette egy ismerős csengő hang.

A vérben fetrengő atamán arca mellé csalmával körültekert fej esett. Rázin felnyitotta szemét és nagyot kiáltott, mikor felismerte a konok arcot:

— Spiny!

A nagy kiáltásra iszonyú fájdalom nyilallott a fejébe és az atamán elvesztette eszméletét...

— Gyerünk a vajdához! Te kellesz nekem...

Szemjon Sztyepánov odalépett, lábával felfelé könnyedén felemelte a fekete kaftános atamán nagy testét. A sztreljec feje fölött golyó süvített. Az atamán csizmája átlyukadt: szárából meleg vér csöpögött a sztreljec nyakába.

— Hé, cári lovasok! Ne lőjetek! Elfogtam az atamánt, most viszem a vajdához... Húzódjatok szét, ne vagdalkozzatok!

— Nesze te, nagy darab ördög! — kiáltotta a csengő hang.

Az óriás lövész leült a földre. Az atamánt még mindig nem eresztette ki karjai közül. Sztyepán Naumov kettévágta a fejét egészen mellüregig... A csatatéren elnyúlt emberek és lovak szürke tömegébe újabb hulla zuhant. A tatárok üvöltve és hajrázva kergették el a lovaskatonákat onnan, ahol Rázin feküdt. Sztyepán Naumov leugrott a lováról, letépte magáról a sötétkék kaftánt, a feje búbjáig belegöngyölte az élettelenül fekvő atamánt, ráhengerítette lovára, nyeregbe ugrott és a tusa színhelyéről a Szvijága felé kanyarodott.

— Nagy baj van! — mondta, mikor elhaladt Lázár Tyimofejev mellett. — Spiny agyonvágta az atamánt.

— Végünk van!... Veressek-é takarodót?

— Ha besötétedik — maguktól is visszavonulnak a gályákra!

Mihelyt Rázin emberei nem hallották többé az atamán és a jeszaulok vezényszavát, otthagyták a csatát és visszavonultak. A vajda összegyüjtötte szétzilált lovasságát, de nem üldözte az ellenséget. Rázin serege lassan, rendben szállt hajóra, hátrahagyta sebesültjeit meg azokat a zászlókat és üstdobokat, amelyeket az atamán az Ilovlja-folyón zsákmányolt a cári hajókról. Otthagyták a négy megrongálódott ágyút is, melyek felmondták a szolgálatot. Szytepán Naumov és Lázár csolnakba tette a kaftánba bugyolált atamánt. Rázin eszméletlenül feküdt. Naumov még visszament a kozákokhoz.

— A Szvijága szinbirszki partjánál hozzátok rendbe a gályákat, cimborák, aztán a Volgára vontatjuk őket. A sánc mögött üssetek tábort, aztán állítsatok akadályt és őrséget az átjáró helyeken. A vajda ma éjjel nem kél át a folyón: jól megdögönyöztük; különben is sötét van.

8.

A vajda a Szvijága felé szemlélődött. Hamar besötétedett, minden fekete lett, csak itt-ott fénylettek halványan az eldobott szablyák, meredeztek szétroncsolt görbe talpaikon az ágyúk.

— Úgy látszik, most az egyszer nem bennünket vertek meg! Ők kaptak ki! Igen, igen... A betyároknál valami nincs rendben!

Borjatyinszkij a Szvijágához lovagolt izzadt, fekete mokány lován. Az épen maradt dragonyosok, lovaskatonák, lövészek és parasztkatonák a vajda után indultak.

— Megint álló napig vagdalkoztunk, hogy megmentsük azokat a pocakos bojárokat! Csapnák le a kobakjukat!... Hiába hívta őket a cár, hogy harcoljanak tulajdon hajlékaikért, nem jöttek a gyávák — csak városi nemes vagy ezer ül otthon a kuckóban. Hé, gyujtsatok tüzet a Szvijága partján. Meghálunk itt, felvarrjuk a pitykét a nadrágra, kapcával becsavarjuk a sebet... Hát a Szvijágáig is sok torlaszt kellett elfoglalni, amit a zsiványok raktak, de a Szvijágánál háromszorta sósabb levest ettek velünk!

A lövészek és a katonák fát cipeltek a folyó partjára és máris csattogtak a fejszék. Nemsokára fellobbant a láng és hosszú árnyékok lebegtek az emberek, lovak és ágyútalpak mögött. A tűz mellé vánszorogtak a vajda sebesültjei és a foglyul ejtett ráziniak. Borjatyinszkij itt bátran beszélhetett: katonái szerették, nem akadt közük áruló, aki besúgja, mit mondott a vajda. Borjatyinszkij köpködött és hangosan szidta Jurij Dolgorukit, Uraszovot és Miloszlavszkijt: a cár pereputtyát.

— Holnap reggel átkelünk a Szvijágán. A rablók eltakarodnak a hegy töveből — ágyú nélkül nincs mit csinálni a sánc mögött. Nekünk meg jó mozsaraink vagynak! Akkor aztán Miloszlavszkij is előbújik abból a tyúkketrecből — és tessék, ossza meg vele az ember a harci dicsőséget! Egymás után küldözgeti majd a futárokat a cárhoz. Csak győzze olvasni az uralkodó azt a sok levelet... Pedig ők nem csináltak semmit, csak a sutban melengették a feneküket! Nekem meg azt válaszolták a minap a cári deákok: »Csak Kazányon át, a pohárnok közvetítésével írhatsz a cárnak, magad ide ne dugd az orrod!« Az anyjuk keserves mindenségét! Fordulnának fel az átkozottak!

A herceg vastag gerendára ült a tűz mellé. Levette kucsmáját, kihúzta belőle a posztóban megrekedt tatár nyilat és a tűzbe dobta.

— Igazhitű ábrázatjába akart lőni a pogány, de túl magasra talált!

Borjatyinszkij szétterpesztette durva csizmás, hosszú lábát — melegedett. Combjára sűrűn rátapadt a ló bozontos szőre: úgy tetszett, mintha lóizzadtságtól egészen megfeketedett nadrágját birkabőrből varrták volna. A ráziniakat egy csoportba terelték, de senki sem ügyelt rájuk, úgy sem szökhettek meg: előttük a folyó hömpölyög, mögöttük meg az ellenségeik esznek, ülnek, hevernek és melegszenek a tábortűzeknél. A herceg felemelte szinte sohasem pislogó, dühös, kerek szemét és a setétbe kiáltott arrafelé, ahol lovak, emberek és fegyverek homályos körvonalai bukkantak fel.

— Nem látott valaki egy tatár ruhás kozákot?

Magas, vékony dragonyos lépett elő horpadt vértben. Féllábára sántított. Térdét ronggyal kötötte át.

— Én láttam, herceg és vajda.

— Hol, mikor? Beszélj!

— Akkor láttam, mikor egy sebesült lovaskatona a rabló atamán lábába lőtt és a haramja lovának a lábát is eltalálta.

Rázin lehemperedett a lóról, a kozák tatár meg a fejére sujtott a szablyával. Az atamán elterült. A kozák rá akart csapni még egyszer, de egy betyár jeszaul vállig kettéhasította a kozákot...

— Kettévágta a koponyáját?

— Igen, herceg és vajda.

— Hát te miért nézted ölbetett kézzel, a kutya a vesédet.

— Alig kecmeregtem ki az elesettek alól — a martalócok egész hegyet hánytak a mi embereink hulláiból, mikor arra mentek az atamánnal. Alig kászolódtam ki, hajszál híján elpusztultam, mert a pogányok mint a sáskahad rohantak felénk és visszakergették a mi embereinket — azon a nyomon, amerre jöttek.

— Sajnálom azt a kozákot! Nem nagyon hajtott a szóra, no de hát azért volt szabad ember! Nem borult az ember nyakába, de keménykötésű legény volt, a kutya a veséjét, nem ijedt meg a csatától. Hívjatok ide egy könnyűlovast és mondjátok meg neki: »A vajda azt parancsolja, hogy a szekereket hozzák közelebb a tűzhöz, tartsák jól az embereket, lovakat.« Pedig ha a rablóknak is annyi pattantyújuk lenne, mint nekünk, akkor azt mondanám: minél hátrább, annál bátorságosabb! Nem tehetnénk semmit, várnunk kellene... No, a kozáknak vége, de legalább elbánt az atamánnal! Egyhamar nem állhat megint csatasorba... Később majd felépül, de akkorra szétcsámborog az a csürhe! Mienk a győzelem! Nem is gondoltam volna! Leráztuk a nyakunkról azt, aki a lázadást szítja. Ezeket az inci-finci jeszaulokat sorban agyonroppantom, mint a tetűt.

Szekérkerekek csikorgása hallatszott. Kátrány és kenyérszag áramlott a tábortüzek felé. Éhesen nyerítettek a lovak. A herceg a legközelebbi tűzre sandított, ahol sárgapitykés mundérok kéklettek, sisakok csillogtak, borotvált arcú emberek pipáztak, pálinkáztak és idegen nyelven karattyoltak.

— Lámcsak, ezek a svábbogarak is melengetik a lábukat! — Felállt. — Hé, ácsokat ide! Bitókat állítsatok, de minél közelebb a parthoz!

Villogva csattogtak a fejszék és a sötét éjszakában egymás után nőttek ki a földből a fehér akasztófák.

A vajda sorra járta és megszámolta mind.

— Negyven! Elég lesz! Kettesével is akaszthatjuk őket! A kozák haramjákat húzzátok fel, a lövészeket majd szablyával kaszaboljuk le! Vezessétek ide őket!

A cári lövészek egymás után vezették és taszigálták a vajda elé a világosságra Rázin sztreljeceit, muzsikjait, városi

harcosait, csuvasait és tatárjait. A vajda kirántotta damaszkuszi pengéjét ócska hüvelyéből. Villant egyet a szablya!... A rázini lövész nyakáról lerepült a fej és recsegve égett el a tábortűz lángja közt.

— Még mi nem jutott az eszébe: rúgkapálni akart az igásbarom!... De bezzeg hadi szere nincs a híres seregnek! Bocskorral nem lehet agyonütni a tetüt!... Ágyútok nincs, csak vasvillátok meg gerelyetek?!... Ide a másikat!

Ismét megvillant Borjatyinszkij görbe kardja. A sztreljec teste földre omlott. Feje a vajda lába elé gurult. A vajda belerúgott. A levágott fő félrehengeredett.

— Szinbirszket Bogdánko Matvjejev, Hitroj fia építette! És ti, haramják, ősznek idején, mikor minden csupa sár, a kremlbe akartatok mászni a hegy tövéből? Csapnák le a kobakodat!

A harmadik rázini lövész feje is a földre hullt...

— Jó kis csapdát épített az a Bogdánko!

Sárba esett a negyedik fej.

— Szinbirszket alulról bevenni?! Ilyet csak részeg ember gondolhat, a kutya a vesédet! De ha kijózanodik és felnéz a várra, úgy elszalad, mintha ott sem lett volna!

Lerepült az ötödik fej.

— Nyugatról kellett volna megpróbálni, betyárok! Innen erről a partról: a Szvijágában magasabban áll a víz, mint a Volgában! Gyere csak, gyere. Nem szeretek henyélni. Viszket a tenyerem!

Szélesvállú, termetes lövész állt a vajda elé. Kezét hátrakötözték. A vajda már csapásra emelte szablyáját, de leengedte, közelebb lépett, a sztreljec arcába bámult és ráordított:

— Add vissza a pipám, a kutya a vesédet!

— Még mindig nem laktál jól emberhússal?! Gúzsbakötötték a kezem, hát hogy adjam vissza?

— Oldjátok le róla a gúzst!

A vajda csatlósai levágták a kötelet a lövész kezéről. A sztreljec megrázta jobb kezét és kihúzta a vállát. Nadrágja zsebéből elővette a dohányzacskót, a pipát, rátömött, a tábortűzhöz lépett, rágyujtott, sercintett egyet és kieresztette orrán a füstöt.

— Hadd szívjam el ezt a pipát — te szakállas ördög. Majd bőjtölhetek a másvilágon eleget. Sajnálom tőled a dohányt, csak a zacskót adom vissza. Neszel

A pipa vígan kajtolt a sztreljec foga közt. A vajda hátralépett és meglendítette a görbe kardot:

— Majd elszívod később!

A sötét éjszakában felreppent a fej, a fogak közé szorított pipával. A közelben zuhant vissza a földre. Borjatyinszkij lehajolt és nyögve rántotta ki a pipát a halott fogai közül, véres kaftánja szárnyába törölte a szopókát, leült előbbi helyére a tűz mellé, szétterpesztette hosszú lábát és lecsüngő pocakkal pöfékelni kezdett. Összevérezett szakállán nyál csurgott végig. Ritkán pislogó szemével a tűzbe meredt. Akkor sem fordította meg a fejét, amikor megismételte a parancsot:

— A lövészeket kaszaboljátok le, a kozákokat akasszátok fel!

Recsegtek az új akasztófák. Kéknadrágos, patkós, csizmás kozákok himbálództak, vonaglottak, rúgdalóztak rajtuk. Arcukat nem lehetett látni... Nem messze a tűznél a lövészek feje gurult egymás után a sárba. Éjfél is elmúlt már, de még mindig tartott a nagy leszámolás.

9.

A két jeszaul átkelt a tulsó partra, aztán a Volgához az atamáni sátorba vitte Rázint. Köröskörül őrséget állítottak fel. A jóban-rosszban hűséges bajtársak minden gyertyát meggyujtottak, amit csak találtak az atamán sátrában, kimosták mély fejsebét, letörölték arcáról a vért, csak az orrán és megványadt arcán, a ragyagödröcskékben hagyták ott a fekete foltokat. Mozsárban porrátört cukorral beszórták a sebet és hozzáláttak, hogy jó erősen bekötözzék mind a két lábát, melyet át meg átjárt a golyó. Nyolc ólomdarabot találtak a sebekben. A lőtt sebek még mindig véreztek. A jeszaulok harapófogóval huzigálták ki belőlük a vörös nadrág cafatait. A tatársuhanc mélyen aludt. A jeszaulok párnákat dobáltak rá; ha felébred, ne láthassa és el ne mondhassa, milyen állapotban van az atamán. Mikor befejezték a kötözést, rágyujtottak és aggódva nézték, véreznek-e még a sebek. Az atamán kinyitotta a szemét, fel akart ülni, de visszaesett a szőnyegre.

— Csak feküdj, apánk!

Rázin nyugtalanul nézett szét és gyenge hangon megszólalt:

— A sátorban vagyok? Hát a csata?

— Ördög vigye a csatát! — felelte Sztyepán Naumov. Szeméből könny patakzott, foga közül kiejtette a pipát. Komor volt, de nem ráncolta össze a homlokát. — Aki él, azt visszaparancsoltuk, az elesetteket ott hagytuk. Aki még bírná a harcot, az itt vár lovastúl a szinbirszki sánc mögött, a többiek a külső városban pihennek, erőt gyüjtenek, mert holnap megint harcolni kell... Téged Spiny, az az átkozott áruló vágott fejbe — de én agyoncsaptam! A vajda bitókat állíttat a túlsó parton. Felhúzatja a sebesülteket.

— Emlékszem Spiny levágott fejére... Aljasság: én ökölel ütöttem meg, ő meg szablyával felelt!

— Hányszor megmondtam, apánk: viselj sisakot, páncélt és ne rohanj oda, ahol a legparázsabb a csata!

— Azt hittem, hogy csakugyan nem jár a golyó meg a szablya...

— Drága árat fizettél érte: elveszett Szinbirszk, oda van minden...

— Nem veszett el semmi! Vedd fel a kaftánomat, Naumics, tedd a fejedre a kucsmámat, kösd az oldaladra a szablyámat és mentsd meg a népet. Én nem ülhetek lóra...

— Én most csónakba teszlek, atamán — szólalt meg Lázár — magam mellé veszek evezősnek tíz markos kozákot és a Volgán leviszünk Cáricinig. Ott majd pihensz. Keresünk egy felcsert és hazamegyünk a Donhoz.

— A Donnál halál vár rám, Lázár! Látomásom vala: vasraverettek a módos kozákok és legfőbb ellenségem: Kornyej keresztapám... Én pedig most még a szablyát sem tudom tartani, ládd, megbénult a karom... Valóra válik az az álom. Betegen nem mehetek a Don mellé...

— Dehogy válik valóra, Sztyepán Tyimofejevics! Megerősítettem én Kagalnyikot, jó földvárakat ásattam... Jönnek még tehozzád szegénylegények. Majd csak megülünk Kagalnyikon!

— Ej, sólymaim! Most aztán kiirtják a bojárok a népet... A lábammal nem sokat törődök, hanem a fejem, a fejem! Lábatlanul is felülnék a lóra, rávetném magam a bojárokra... De a fejem!... Keveset mondtam... nagyon keveset...

Rázin megint elájult és halkan félrebeszélt.

— Úgy teszek, ahogy parancsoltad, apánk!

Sztyepán Naumov megcsókolta Rázint, felállt, magára

öltötte az atamán egyik fekete kaftánját, megkereste a gyöngyös, bojtos vörös kucsmát, fehér kendővel körültekerte a fejét és feltette a süveget.

— Megyek és amennyire erőmtől telik, iparkodok megmenteni az embereket!

Lázár Tyimofejev megölelte jeszaul barátját.

— Én meg, Sztyepán testvér, magam mellé veszek néhány kozákot, útra készíttetek egy csónakot és mindjárt indulok is, hogy megmentsem az atamánt! Még sötétben eljuthatunk a Szűz-hegyig.

— Isten áldjon, Lázár!

A két jeszaul összecsókolózott és kiment a sátorból.

— A Szvijágáról a Volgára kell visszavontatnom a gályákat — mondta Naumov.

— Csak minél hamarabb, míg meg nem virrad.

A két fekete alak elvált és útnak indult. Az egyik keletre, a másik nyugatra tartott.

*

A sötétkéken csillogó fekete Volga nyájasan ringatta azt a csónakot, amelynek fenekén kaftánba burkolva, bezúzott fejjel mozdulatlanul feküdt a szőnyegen vakmerő fia: megbénult keze nem bírja a szablyát, elnémult mennydörgő hangja, elszállt testéből a szilaj erő...

AZ UTOLSÓ MOSZKVA

1.

Mintegy parancsszóra — Moszkva minden templomában egyszerre hallgattak el a harangok. Most még jobban lehetett hallani a tömeg hangját:

— Halljátok, igazhivők! Hozzák a Don mellől a betyárokat...

— Hozzák Rázint.

Az Arbáton szélesre tárták az őrök a vaskapukat, kinyitották a sorompókat. Megálltak a kapuk kőpilléreinél és ügyeltek a rendre. Az emberek — virágos kaftánban, vagy nyári dol-

mányban; bagaria-, kecskebőr-, vagy szattyáncsizmában, nyirfaháncsból készült bocskorban vagy mezítláb; kikában, kendőben vagy ványolt kucsmában — a Tverji-kapu felé siettek. A tömeget kötényes kvászárusok és szurtos süteményárusok követik. A kvászosok korsókat cipelnek a vállukon. A süteményesek fején friss gyékénytakaróval leborított portékás láda. Sok fogat tartott arrafelé. Bojárnék és bojárlányok ültek bennük. A bojárok lóháton haladtak elől és bele-belevágtak a kápán lógó dobba, félreriasztották az útból a gyalogosokat.

— Hová lovagol ez a sok bojár?

— Hová? Hát szeretnék szemtől-szembe látni Rázin atamánt, a bojárok rémét.

— Olyan félelmes szeme van annak az atamánnak, hogy némelyik bojár majd felvisít álmában, ha belenéz.

A Tverji-kapun túl nagy port vertek és a tarka házacskákkal teleszórt új külső városon át kiabálva tolongtak a Hodinka-mező felé. A toprongyos korhelyek verejtékezve szaladtak előre a kocsmákból és szeszfőzdékből elcsent tűzoltólétrákkal, hogy keressenek egy kis italra valót.

— Mibe kerül az a lábtó?

— Csak állni akarsz rajta, vagy meg akarod venni?

— Minek venném meg? Csak állni akarok rajta.

— Egy altin, te fakó szakállú, egy altin!

— Ilyen drága?

— Hát a földről olcsóbban láthatod — ha ugyan látod.

— Támaszd a háznak. Nesze, itt a pénzed.

Akik a könyöklőkre meg a háztetőkre másztak, a távolba bámultak és pillanatonkint ujságolták a lent ácsorgóknak:

— Hozzák már őket a Hodinka folyó felől, látom.

— Megálltak, megálltak.

— Miért álltak meg?

— Bizonyára a szégyentalyigát várják...

— Az már rég elhaladt az akasztófával. Csak úgy csörögtek rajta a láncok.

— Hát akkor hol van? Sehol se látni.

— Jönnek a sztrelječek, fiúk, hogy az ördög vinné el őket...

Az izzadt, haragos arcú lövészek alabárdjukat villogtatva, kék és fehér kaftánjuk ujjával és szárnyával hadonászva kergették el a népet az útból:

— Ne álljátok el az utat, húzódjatok oldalt! Szoruljatok összébb!

— Húzódunk, szorulunk, vitézek...

— Egy vén koldusasszonyt úgy összenyomtak az imént, hogy aligha vánszorog haza. — Azokat, akik felkapaszkodtak a háztetőkre meg a könyöklőkre, nem bántották a sztreljecek.

— Hé, te szakállas, pótold meg azt az altint, már eleget bámultál! Ha nem fizetsz, szállj le!

— Fogd ezt a pénzt, az ördög vigyen el, és hallgass!

— Ez már beszéd!

A kalmárok és kalmárnék, akik az új divat szerint erkélyt építettek a házukra, kitárták a keskeny, alacsony erkélyablakot és egymás után másztak kifelé, hogy bámészkodjanak. A tömeg fel-felkiabált a hájas kalmáréknak, akik négykézláb bujtak ki az erkélyre.

— Hé, kalmár, lökd farba a gazdasszonyt, különben nem tudod kituszkolni arra a kakasülőre!

— Segíteni kell neki!

— Semmi közötök hozzá.

— De van! Lám, egészen beleizzadt szegény asszony, mégsem tud kimászni!

— Meleg a húsos-béles! Itt a sárgarépás-béles!

— Nem érünk rá enni.

— Előbb a hasad tömd tele. A szemed majd úgyis jóllakik: erre viszik őket, nem másfelé.

— Eddig selyemben-bársonyban hozták a betyárokat egy szekeren.

— Hát azok a lovasok kicsodák?

— Atamánok.

— Jeszaulok.

— A jeszaulok egyszerűbb ruhában járnak.

— Itt jön a szégyentalyiga, ni, most ért ide.

— Hóhérok és lövészek jönnek a szégyentalyigával.

— Jaj istenem, jaj istenem!

— Mit jajgatsz, néni? És miért kendőt hordasz? Hisz kikád is van, tudom.

— Honnan tudod?

— Amikor meghalt a húgom, kifosztottad — levetted a halottról a kikát, de nem viseled, mert félsz.

— Ó te kecskeszakállu!

— Nini, a hóhérok most lehúzzák a bársony ruhát a rablókról: ez az ő nyereségük.

— Csak Sztyenykáról rántják le a ruhát, Frolkát nem bántják!

— Melyik az a Frolka?

— Az az alacsonyabb, akinek keskenyebb a válla is...

— A, az a kerekarcú, fekete szakállú ember?

— Az! A Zemszkojba viszik őket.

— Miért a Zemszkojba? Az ilyen ügy a Razbojnoj prikázra tartozik.

— Csakhogy a Zemszkoj felette áll a Razbojnojnak. A pogygyacsijektől hallottam...

— A Razbojnojba viszik!

— Majd meglátjuk, hová.

— A Zemszkojban akarják meghallgatni a vallomást az emberek. Máris sokan gyűltek az udvarra.

— Azt is megkínozzák, aki hallgatódzni mer. Kínvallatás előtt mindenkit elkergetnek az udvarról.

— Odanézzetek, odanézzetek! Itt vezetik Rázinék lovait, aranyszőnyeggel van letakarva mind.

— Lám, úgy indult útnak, mint a cár és úgy érkezett meg, mint egy pecér.

— Hát ezekkel most jól elbánnak.

— Szegény feje! Sajnálom ezt a vitézt. Bárcsak úgy érkezett volna meg is, mint egy cár. Hallottam: jó volt a szegény emberekhez.

— Ej, ej, Troska harangozó, a Zemszkojban kellene lajstromoznod a halottakat, és te itt vagy?

— Annyi besúgó ténfereg köztünk, mint a szemét, te meg ilyeneket mondasz.

— Nemcsak én mondom. Én az igazságot keresem, emberek... Tudom, hogy sokan megsiratják az atamánt.

— Azt mondom, fogd be a csőröd! Különben megkötöznek és bennünket is elhurcolnak. Menj a Zemszkojba, ott majd többet látsz.

A fekete harangozó izegni-mozogni kezdett a lépcsőn.

— Csakugyan ideje már. Megyek. De vajjon odaszállítják-e őket?

— Oda: hozzátok, a Zemszkojba. Tulajdon fülemmel hallottam a poggyacsijtól.

— Lám, Sztyenykát condrákba öltöztették, a másikon meg alig szaggatták meg a ruhát.

— A kovácsok vasra verik őket.

— Itt a meleg hagymás, ökörpecsenyés béles!

— Adj néhányat! Úgyis sokat kell itt várni.

Egy pocakos, szakállas polgár odament a legényhez, aki hússal töltött bélest árult.

— Egy hombárral adj neki, mert egy szakajtóval kevés lesz!

— Csak minél drágábban számítsd neki, legény.

— Ne irigyeljétek tőle! A szegényember mindig keveseb-bet eszik, mint a gazdag! Milyet adjak?

— Húsosat.

— Ezek a süteményesek mindig rothadt hússal árulják a bélest.

— Sütünk olyan bélest, mint a ti asszonyaitok.

— Hanem ez a szakállas sokat falhat — látni a pocakján.

— Olyan, mint egy állapotos asszony — folyton zabál. Bizonyára a méhsört is csakúgy önti magába ez a hitvány dög.

— Jeges a kvász, jeges! Itt a jó hűsítő kvász!

— Gyere csak ide! Ámbátor inkább méhsört főztél volna!

— A málnás kvász is van olyan jó, mint a méhsör.

— Hétszer megkeresztelték azt a málnás kvászt! Ne igya senki, mert a többiek csak ökrendenek, ha nézik.

— Ocsmány szakállas! Inkább az orrod törölnéd meg, alá fagyott a takony.

— Nesze neked: »ocsmány«! Ne mosogatólével itasd a népet!

— Odanézzetek! Styenykát a szekérre állítják, hozzábilin-cselik az akasztófához!

— Egy tőkét is tettek a szekérre. A hóhér belevágta a bárdját.

— Jaj istenkém!

— Vége az atamánnak. Elevenen megsütik.

— Jönnek a sztreljecek! Hallgassatok!

— Hé, emberek. A Razbojnojba visszük és megverjük, aki jó szóval emlegeti az uralkodó ellenségeit!

— Gyerünk, fiúk a Zemszkojba.

— Nem eresztenek.

— Hát akkor megállunk a kerítés kapujánál.

— Menjünk.

— Én is megyek.

— Én is.

— Én a kremlbe, a Razbojnojba igyekszem.

— Az is ott van a Zemszkoj mellett.

— Gyerünk! Megfordították már a szégyentalyigát.

— De még várnak valamire...
— Frolkát a szekérrúdhoz bilincselik.
— Gyerünk.

2.

Ha a Moszkva folyó partján emelkedő dombról a Pokrov-székesegyház (a későbbi Szent Vasziljij-székesegyház) felé haladunk, megpillantjuk a Zemszkoj prikáz palánkkal körülvett épületét, mely a posztókereskedők sorával szemben fekszik. Az udvar felső kötés nélküli, magas oszlopokból összerótt, széles kapuja éjjel-nappal tárva-nyitva. A tágas udvar közepén vastag gerendákból ácsolt, alacsony komor faépület emelkedik. Oldalából kiáll az egyes helyiségeket elválasztó gerendaközfal vége. Az épület vöröstégla alapon nyugszik. Lapos tetejét három réteg pázsitkockával födték be, melyet legfelül moha borít. Födeléből öles deszkakémény emelkedik az égnek. A tető elülső részén erős harántgerendákon két vaságyú nyugszik. A tetőt azért borították pázsitkockákkal, hogy a föld elnyelje a felesleges hangokat. Lent az épület tágas lépcsőjénél két ugyanolyan rozsdamarta, de még ócskább vaságyú áll. Ezek az alsó ágyúk csövükkel a Moszkva folyó felé fordulva feküdtek az akkor még meg nem épült Szent Vasziljij-templom helyén. Száz meg száz vakmerő vitézt vezettek innen a vesztőhelyre. Az ide bekerült rabok közt kevés akadt, akinek bordáját nem roppantotta össze a hóhér harapófogója. A szíjgyártók a cár parancsára évente háromszor szállítottak a prikázba egy-egy szekér szíjat és nemezből készült gyűrűt, amivel nyujtóra húzták az elfogott bűnösöket. A prikáz ablakait — mint a többi kürtőtlen épület ablakait — deszka tolólemezzel lehetett elzárni, mely vízszintesen, a gerendák mentén mozgott. A felfelé elkeskenyedő ablakokban nem volt sem üveg, sem macskaüveg. Nyáron — a hőség miatt — nem csukták be a kis tolóablakokat. A kíváncsiskodókat bottal kergették el az udvarról. Moszkva legtöbb udvarában kert is volt. Csak a Zemszkoj prikáz udvarán — melyet annyit átkozott a nép — nem nőtt egyetlen csemete sem. Itt mindig csak hullabűz terjengett.

Az udvart körülvevő palánkot a cölöpök derekáig feltöltötték földdel. Az istenes koldusok minden reggel a kerítéshez cipelték és a lejtős töltésre fektették, akiket holtan találtak Moszkvában — akár megölték őket, akár halálra itták magukat.

A külső városokból szintén ide cipelték a hullákat, hogy hozzátartozóik felismerhessék. A halottakat fejjel a kerítés felé fektették. Messziről úgy látszott, mintha heverne a megboldogult. A fejetleneket lábbal felfelé tették a töltésre. A Zemszkoj prikáz vajdái — akik gyakran váltogatták egymást — nem törölték el ezt a régi rendet.

— Ám adja a földnek a felismert halottukat az ő rokonsága — mondták.

Az ég nagyobb része derült, de mégsem süt a nap. Homályosan világít, mint eső előtt: a halvány éggel csaknem egybeolvadó széles esőfelhő lassan felkúszott a mennyboltra és eltakarta a nap fényét. A reggeli mise után a Zemszkoj prikáz udvarán megjelentek a foltos ruhájú condrás koldusok, vénemberek, vénasszonyok, hajléktalan zabigyerekek és hülye kamaszok. A kialakult rend szerint a töltésre fektették az odacipelt halottakat, elmentek és vissza se mertek nézni a Zemszkoj prikázra. A hullák szürkéskék, biborvörös vagy zöldesfakó arcán legyek mászkáltak. Felhőnyi rajokban zümmögtek és kóválygogtak a levegőben is. Hollósereg szállt a kerítés tetejére, mohón leste a prédát és éhesen károgott. A koldusok elhessegették a dögmadarakat. Némelyik hullán, mely már régóta feküdt a tűző napon, pondrók nyüzsögtek az orr, a száj és a szem körül. Ha e holttesteket megérintették, lemállott róluk a ruha és gennyel szennyezte be a koldusokat.

— Ne dobd a földre!

— Miért ne?

— Mert szétomlik: keze erre, lába arra.

— Az isten áldja meg haló poraiban, de szétrohadt szegény!

— Ha nem akad rokona — megvárja a pünkösdöt, akkor majd ruhát adnak rá a jótét keresztények és elássák.

— Addig nem húzza ki! Ládd, meleg idő járja, sok a légy: szétoszlik...

— De kihúzza! Majd elhantolják a keresztények.

Az udvaron egy sötétkék kalpagos, nyitott nyári kaftános deák közeledett. Szigorúan nézett szét. Megállt. Nem ment oda a koldusokhoz.

— Ej, ej, nyavalyás vénemberek. A jó keresztények isten nevében gondot viseltek rátok, de ti nem hálájátok meg a jótéteményeket.

— Hogy-hogy nem hálájuk meg, deák?

— Ész nélkül hajigáljátok a kerítés mellé a fejetlen hullákat, csakhogy minél előbb lerázzátok őket... Lusták vagytok megkeresni a fejüket... Lehet, hogy némelyik a híd alá vagy a járda alá gördült.

— Jól van, kegyes úr, ha a kutyák meg nem ették az elhalálozottak fejecskéjét, akkor megkeressük.

— Keressétek meg! És a régi szabály szerint, amit nem ti hoztatok be — ti csak elferdítitek — lábbal fektessétek a kerítés felé a fejetleneket, ne nyakkal.

— Az a harangozó rendelte, hogy így fektessük őket, aki lajstromba veszi a halottakat.

— Azt mondja, hogy a nyakban hordott keresztnek nem szabad a többi halott lábához esnie. Mert némelyiknek nincs ugyan feje, de azért kereszt vagyon a nyakában.

— Márpedig, ha a régi szokás szerint fektetjük őket, akkor a kereszt a többiek lába felé esik!

— Bolond lyukból bolond szél fúj. Ostobával beszélni ép olyan haszontalan dolog, mint rostában vizet hordani. No menjetek a fenébe!

A deák elindult a prikáz felé. Botjával szántotta a homokot.

— Látod, ez nem kevély! Szóba állt velünk.

— Nyilván megölték valami rokonát.

— Ma sok deák, bojár és hóhér megy a kertek alá.

— Meg se mukkanj, mert elkergetnek! Sztyenyka Rázint, azt a híres bátyárt hozzák ide.

— Igaz, hogy még nem szedtünk össze minden halottat, de nekünk is el kellene menni: egész Moszkva kiözönlött a Tverji-kapun.

— Ugyan miért mennénk? Agyonnyomnak! Tengernyi nép tódul oda bámészkodni.

— Ide vezetik azt a haramját a kínzószobába?

— Ej, ej, de zsengés az eszed, te legény. Miért beszélsz ilyen sületlenségeket?

— Milyen sületlenségeket?

— Bolond! Égnél el azokkal a szobákkal együtt.

— Mit csatorálsz, néni?

— Látod, fiam, megijesztetted Sztyepanyidát... A szobában, fiam, becsületes ember lát vendégül becsületes embereket, itt meg a hóhér kínálja a gonosztévőket — szíjfonatossal.

— Egészen el is felejtettem, apó.

— Menj a prikáz ablakához és hallgatózz egy darabig, majd eszedbe juttatják!

— Isten őrizz!

Fekete csuhában, fekete süvegben egy ember közeledett. Kezében papiros.

— Olyan vagy, Trofimusko, mint egy deák!

— Csak kaftánt ölts és botot végy a kezedbe.

— Nyomorultak vagytok, mégis szerettek gunyolódni. Resteljétek magatokat! Hány halottat hoztatok?

— Rég nem jártunk a városban, hogy összeszedjük őket, így hát bizony sokat találtunk a külső városokban is, meg a kremli kínzótornyok falánál is.

— Hányat hordtatok össze?

— Most cipeljük a hatvanharmadikat.

— Milyen gúnya van a legutolsón?

— Kendervászon!

— Városi?

— Nem; földmívesnek látszik.

— Megvagyon-é a feje?

— Megvagyon. Szőke. Orra bibircsókos, dagadt.

— Meggyilkolták? Avagy nincs rajta idegen kéz nyoma?

— Semilyen jel sem mutatja, mintha megölték volna.

— No, akkor írom: »Haja őszbevegyült szőke, orra bibircsókos — az elhúnyt nyilván halálra itta magát a korcsmában...« Szederjes az arca?

— Szederjes egy kicsit.

— Akkor csakugyan az ital ölte meg.

A harangozó minden reggel — még ünnepnapokon is — eljárt a Zemszkoj udvarára és a reggeli meg a déli mise közt lajstromba vette a halottakat. Szerét ejtette, hogy úgy mellékesen feljegyezze a halottak rokonainak beszélgetését, jajveszékelését és a prikázba ballagó bojárok, deákok szavait is. Néha az ablakok alá állt és remegő kézzel, lábbal, izgatottan fülelt a vallomásokra, bár a hallgatózást a legszigorúbban büntették. A vallomásokat is feljegyezte, sőt ezeket különös élvezettel örökítette meg: minden vallomás vád volt a bojárok, a deákok és a bírák ellen. A harangozó gyakran eltünődött: »Van-é igazság a földön?« A halottak listáját átadta azoknak a hírnököknek, akik a hatóságok adókivetéseit és rendeleteit kiáltották ki a külső városok terein. Csak azoknak nem adta oda a lajstromot, akik Kitáj-gorodban, Moszkva régi kereskedőnegyedében szokták felolvasni a cár »külön« parancsait a népnek. A kikiáltók a halaszthatatlanul fontos ügyek után kihirdették a városiaknak:

— Idehallgassatok, emberek. Újabb halottak feküsznek a Zemszkoj prikáz udvarán. Mielőbb nézzétek meg őket, hátha felismeritek bennük valami rokonotokat.

A lajstromozót »Troska harangozónak« hívták. Önként vállalt munkáját még szívesebben végezte, mikor az elhúnytak számbavételéért személyesen megdicsérte a cári lelkész, akinek templomában Troska a harangot húzta. A harangozó kitűnően ismerte a Zemszkoj udvarának rendjét és már az előkészületekből mindig kitalálta: nagy vagy kis »gonosztévőt« fognak-e vallatóra. Most is az udvar belseje felé húzódott a koldusok és a halottaikat síratő városiak tömege mellől, hallgatódzott és vizslatott. Mindjárt megpillantotta, hogy fegyverével csörtetve, hússzínű kaftánt viselő sztreljecek járőre siet be a prikáz udvarára. A sztreljecek — Fodor Aljekszandrov kapitány prikázának emberei — kikergették az udvarból a koldusokat meg a városiakat. A fekete csuhás harangozóra ügyet sem vetettek. Azt hitték: pap, akit azért hívtak a prikázba, hogy lelki vigaszt nyujtson a foglyoknak.

A Pokrov-székesegyház mögött hatalmas porfelhő kerekedett a téren.

— Hozzák már őket!

— Ez az a Sztyenyka!

— Az a rettenetes! Ó, uram Jézus!

A prikáz udvarára begördült a szégyentalyigának nevezett, külön erre a célra készített tágas szekér. Három különféle színű ló húzta. Rajta a fekete akasztófa. Rázin nyakán szeges szíjörv. Az akasztófa keresztgerendájáról lánc csüngött alá, melyet egy vasgyűrűvel az örvhöz erősítettek. Az atamán szétfeszített karjait az akasztófa oszlopaihoz láncolták. A város sorompójánál bocskorba, rongyos nadrágba bújtatott és ugyancsak szélesen szétvetett lábát szintén az akasztófa oszlopaihoz kötözték egy-egy lánccal. A szekér közepén hosszában fekete tönköt dugtak át Rázin lába közt egészen a szekér elejéig. A tönk elülső végébe élesre köszörült bárdot vágott a hóhér. Rázin öccsét, Frolkát a rúdhoz kötötték a szekér jobboldalán. Nyakán láncos vasörv. Ócska, sárga selyem kozákujjasban futott a szégyentalyiga mellett. Összeakadó lába nagy port vert. Frolkát nem öltöztették át, mint Rázint. Róla csak a sötétkék bársony zsupánt húzták le, mely ugyanolyan volt, mint az atamáné. A zsupán a hóhéroké lett. Frolka folyton igazgatta a fejét, hogy ne nyomja a vas. Hol elvörösödött, hol

halottsápadt lett és apró futólépésben kocogott a nagyokat lépő lovak után. Megfogódzott a szekérrúdban, hogy el ne essék.

— Végünk van, bátyám! Iszonyú sors vár ránk! — kiáltotta időről-időre.

Az atamán lehorgasztja fejét. Őszbevegyült fürtjei eltakarják homlokát és arcát. Feje baloldalán csupasz, vörös sáv húzódik.

— Jaj, nagy baj szakadt ránk!

— Hallgass már, te anyámasszony katonája. Vendégségbe visznek bennünket a cárhoz — hát nem nagy tisztesség ez? Te meg pityeregsz. Sőt, mi magunk vagyunk a cárok! Egész Moszkva elébünk jött, nem látod? Nagy megtiszteltetés ez — ne keverd szégyenbe magad ennyi nép előtt... Viseld el!

— Kivégeznek bennünket, bátyám!

— Eleget lakomáztunk! A bojárok megirigyelték a jó dolgunkat... Nem félek én a haláltól! Csak az a baj, hogy nem a kremlbe visznek bennünket, ahol Iván bátyámat kivégezték... Minket, látod, a Zemszkojba, a Vörös-térre hurcolnak...

Az atamán lábánál jobb- és baloldalt két-két kivont szablyás lövész ül hússzínű kaftánban.

— Egy szót se halljunk! — rivaltak Rázinra.

— Megmondták, hogy hallgassatok!

Rázin köpött egyet.

— A népnek nem is szólok én semmit — rám nincs többé szüksége — csak az öcsémmel beszélek.

— Hallgassatok!

A harangozó a prikáz mögé húzódott. Észrevette, hogy az udvar végében ottmaradt Filjka, egy félkegyelmű koldus suhanc és még mindig a halottakkal bajmolódik: elhessegeti a hullákra szállt hollókat. A piros arcu kamasz, vadul kimeresztett szemmel zavarászta a dögmadarakat és dühösen hadonászott rongyos női kacabajkája hosszú ujjaival.

— Hiss, hiss! Hogy a farkas egyen meg benneteket!

Aztán a kapu felé fordult és észrevette a szégyentalyigát, az akasztófát, a hozzábilincselt atamant, a mellette futó Frolkát. Tapsolni kezdett, táncra perdült és gúnydalt énekelt:

Hozzák a rablókat,
felakasszák őket,
meg is sütik, lesz dolguk a
pecsenyesütőknek...

— Lám, ez a bolond nem fél semmitől!

A kis harangozó odament a félkegyelműhöz, megrázta fejét, göndör szőke fürtjeit, szigorúan a legényke izzadt arcára szegezte fürkésző fekete szemét és rászólt:

— Mit röhögsz, te hülye? Siratnivaló ez! Sírj! Azonnal sírjál, Filjka!

— Hát meg szabad siratni a gonosztévőket is, Trofim bácsi?

— Meg kell siratni! Ne félj, csak sirassad őket!

A legény elváltoztatta arcát, felüvöltött és bőgve szaladt a szégyentalyiga elé.

— Szegény kis rablócskák! Hát vasra vertek benneteket? Jaj, jaj szegény fejetek! — kiabálta hangosan.

Az őrlövészek elcsípték a futóbolondot, kipenderítették a kapun és farba rúgták.

— Nesze neked, te bolond!

A siheder elesett a kapunál. Lábáról lecsúszott a túlságosan bő bocskor. Mezítláb szaladt tovább és hangosan jajveszékelt.

— Ó, szegénykék! Ó, szerencsétlen rabok!

»Ha ilyen lennék, mint ez, bárkinek megmondhatnám a teljes igazságot« — gondolta a harangozó.

A borzalmas szekér nagy port verve végiggördült az udvaron és a prikáz lépcsőjéhez kanyarodott. Azonnal körülvették az őrlövészek. Odament két fekete rövidkaftános hóhér is. Öv helyett korbáccsal tekerték körül a derekukat. A prikázból előjöttek a kovácsok és leverték a láncot Frolkáról. A sztreljecek a prikáz pitvarába vezették.

Az idősebb, szakállas, bőrkötényes kovács nyögve mászott fel a szekérre egy rövidnyelű kalapáccsal és harapófogóval. Sztyepánról is leverte a bilincset.

— Ej, te szakállkirály! Mivel harangozok, ha leveszed rólam a harangot?

— Majd harangoz helyetted más! — válaszolta a kovács.

A lövészek rájuk rivalltak:

— Ne járjon a szátok!

Mihelyt az atamán leszállt a szekérről, odaléptek hozzá. Rázin elkomorodott, egyetlen kézlegyintéssel elkergette őket.

— Ne fogdossatok!... Mindig a magam útját jártam — de errefelé is ismerem a járást.

A prikáz széles ajtaja becsapódott. Csörömpöltek a reteszek. A fekete csuhás harangozó a kinzókamrák felé osont az épület

fala mentén. Lopva tekintgetett körül. Az ablakok közelében megállt és várt. Hallotta Frolka fohászait és nyögéseit, de csak akkor látott az íráshoz, amikor káromkodva megszólalt Sztyepán. Aztán csontok ropogása és korbács suhogása hallatszott.

— Nyujtóra húzták? Könyörülj rajta, istenem!

A harangozó megszámolta az ütéseket — mind a százat. Nemsokára Odojevszkij herceg és vajda hangja harsant fel: a harangozó összeborzongott e hang hallatára. Rázin nyugodtan, de szitkozódva beszélt. A harangozó mind jobban és jobban remegő kézzel jegyezte fel az atamán szavait. A teleírt lapot ruhája öblébe dugta, kalpagjából elővett egy másikat és vigyázatosan szétnézett az udvaron. Az őrlövészek Rázinékkal együtt bementek a prikázba, a kovácsok még mindig ott piszmogtak a szekér körül, kifogták és elvezették a lovakat. Más nem volt az udvaron. A harangozó ismét az ablakhoz hajolt. Most nem hallott beszédet, csak azt hallotta, hogyan sistereg a megpörkölt test, hogyan zihál, köpköd és káromkodik Rázin. Később a vajda dühös hangja hallatszott.

— Vallasz-é, akármilyen keveset is, te betyár? — kérdezte és ő is cifrát káromkodott.

— Mit mondjak, te sátán?! Úgyis tudsz mindent, de azért idehallgass...

Az atamán beszélni kezdett. Troska harangozó egész testében remegve jegyezte szavait.

— Üssed a lábát, hóhér! — kiáltotta a vajda.

A csontok most még erősebben ropogtak, mint a nyujtón.

»Bottal törik össze a lábaszárát» — állapította meg a harangozó.

— Törjed, te gaz bakó!... Segíts a hóhérnak... Kevesebb munkája lesz a vesztőhelyen... Lábatlanul is odavihettek.

— Vallasz még valamit?

— Eredj az anyád kínjába!

A harangozó keresztet vetett és még mindig egész testében remegve, lassan hátrált az ablak mellől, hogy fel ne döntsön valamit, zajt ne csapjon és észrevétlenül elillanjon. Addig farolt, míg egy ágyúba ütközött és a csövére zöttyent. Éppen felállt, hogy tovasurranjon, de gyökeret vert a lába és egész teste megdermedt...

Maga a vajda jött ki a lépcsőre. Széthajtotta skarlát kaftánjának szárnyait, szőrös kezével a selyemnadrág pitykéi közt babrált, nagyot fújt és hangosan dörmögte:

— Phű! De kimelegedtem. Nem ember ez, hanem sátán vagy varázsló! Egy szót sem lehet kiszedni belőle, csak káromkodik, mint a záporeső! Meg sem lehet mutatni az uralkodónak a vallomást — tűzbe kell vetni.

Amikor megpillantotta a harangozó kis fekete alakját, cseppet sem restelte meg magát, tovább végezte a dolgát és ráordított Troskára:

— Hát te mit keresel itt, te papok kémje, mi?

A kis harangozó úgy érezte, hogy olyan piciny lett, mint egy légy. Tetőtől talpig végigborzongatta a hideg, leguggolt, kissé hátrább húzódott, földre borult, lekapta fejéről a kalpagot és szepegve mondta:

— Bocsáss meg nekem, bűnösnek, herceg és vajda! Azért maradtam itt, hogy lajstromba vegyem a halottakat. — Troska annyira szűkölve beszélt, hogy alig ismert rá a hangjára.

Kalpagjából — mikor lerántotta fejéről — kiesett egy papiros.

— Megbocsátok, de egy szuszra sorold el minden bűnödet. Ki vagy?

— A Grigorij Nyeokeszarijszkij templomnak, a cár és uralkodó lelkészének kántora és harangozója vagyok, kegyelmes vajda.

— Andrej Szavinovicsé?

— Az övé, az övé, kegyelmes herceg!

— Nem kell azt a protopópának tudnia, hogy mi történik itt. Vigyen a lábad, gazember! Ha nem Andrej harangozója volnál, majd megtanítanálak, hogy kell a kínzókamrák körül hallgatódzni... Takarodj a pokolba!

A harangozó maga sem tudta, hogyan került ki ép bőrrel a borzalmak udvaráról. Csak otthon, a monostori ebédlő alatt, a kis pinceszobában tért magához. Sebtében elfüggönyözte az ablakot egy gúnyával, ami éppen a kezébe akadt. A sarokban pislákoló mécsest az asztalhoz vitte és meggyujtott vele két viaszgyertyát. Kezében-lábában még mindig nem szünt a remegés. Az asztal mellé ült a padra.

— Uramisten — sóhajtotta. — Hát ép bőrrel megmenekültem? No, de ne ülj itt tétlenül, Troha! Láss munkához! Köszönöm neked uramistenem!

A harangozó letette kalpagját, felugrott, majd leguggolt a karoslóca mellé és belső szögletéből nagy csomó iratot húzott elő.

— Vallomás? Igen! Ez is vallomás? Igen! De hol van az, amelyiknek a párját el akarja égetni a pocakos. *Az* hol van, hova lett? Elvesztettem! Szent isten, elvesztettem — a harangozó egészen összekucorodott ijedtében, de ekkor hirtelen eszébe jutott:

— Itt van a kebelemben! Hála neked, teremtőm! Ó, hogy kínozták, égették, hogy tördelték a csontját! Az isten őrizzen meg az ilyen kínoktól mindenkit! — Hideg kezével előhúzta kebeléből az összegyűrt kis papírlapokat. — Elégessem? Igen, el kell égetni! Különben még ráérek... — Az ajtóra pillantott, felállt, rátolta a reteszt, kisimítgatta a lapokat és elolvasta azt, amit Rázin a vallomáskor mondott.

»Az én kincsem kellene neked? Az a kincs nem a földben van, hanem a földön. Az a kincs — az egész orosz nép. Vágjatok cafatokká, meg se rezzenek. Nagy bosszúságotokra akkor is élni fogok... Ezt a tűzvészt, ami most végigfut Oroszországon, sem vízzel, sem vérrel nem olthatjátok el. Ez a tűzvész — hamar-é vagy sokára, nem tudom — de egyszer pusztulásotokat okozandja, cári ördögök! A Volga mentén minden mese és minden dal azt hirdeti majd, hogy éltek és egyszer még eljövök! Eljövök, hogy eltépjem a feljelentő leveleket, hogy levegyem a rabigát a szegények nyakáról, nektek meg, pocakos ördögök, lecsapjam a fejeteket! És a fejeteket a cárral együtt a Moszkva folyóba dobom, hitvány gazok...«

Amikor a kis harangozó elolvasta a levelet, keresztet vetett:

— Elégessem? Hátha nem jönnek keresni? Ej, ej, Troha, egyszer téged is megégetnek ezekkel a levelekkel!

A templomi őr elhaladt az ablak előtt és bekiáltott öreges hangján:

— Ejnye, de te'eaggattad az ablakod. Tán alszol, Trofimko?! Mindjárt harangozni kell...

— Hallom, Jegorusko!

A harangozó sietve összegyűrte feljegyzéseit és Szent Miklós képe mögé, a szentképtartóba dúgta.

— Később talán majd elégetem, ha megsegít az isten, és nem engem vetnek előbb a tűzbe.

Troska harangozó feltette kalpagját, kiment az udvarra és felmászott a toronyba. Minél magasabbra emelkedett, annál könnyebbnek érezte magát: más volt itt a levegő, és az emberektől sem kellett félnie. Mikor fellépett a haranghoz, a torony padlójára, ahol úgy szeretett tartózkodni, e képpen morfondírozott magában:

»Inkább vállalom a veszedelmet, de továbbra is feljegyzem a vallomásokat: meg kell tudni az igazságot és el kell mondani egynek s másnak... Ha ma nem botlok bele abba a pocakos vajdába — urambocsá! — abba a sátánba, nem kellett volna ilyen félelmet kiállnom...«

A harangozó a Moszkva folyóra és a kremlre tekintett. A székesegyházak kupolái vörösen virítottak a kékes-szürke ködben. A felhő mögül előbújt a látóhatár peremére ereszkedő nap.

— No, Nagy Iván! Te csendíts elsőnek, én majd várok...

A Nagy Iván mellett a Feltámadás-templom kupolái és keresztjeinek aranyláncai ragyogtak. A kreml déli oldalán, az Iván-téren a két csernyigovi csudatévőnek, Mihajilnak és Fjodornak temploma emelkedett. Fala fehér. Teteje zöld. Kis tornyai tarkák. Az aranydísz szinte lobog rajtuk, mint a láng. Ugyanott nyúlik a magasba, a többi templom aranykeresztjei fölé, Hrisztofor vértanú egykupolás, keskeny, szürke harangtornya is.

— Te is kezdheted — urambocsá! — kutyafejű szent. Kongasd már a harangodat.

De a kreml harangjai hallgattak. Nem akart megszólalni sem a Nagyboldogasszony-, sem az Arkangyal-székesegyház harangja, néma maradt Nyikola Gosztunszkij és a Csudák monostora is.

— Úgy látszik, korán beszólt értem Jegorusko.

A harangozó végignézett a Moszkva folyón. A folyó galambszürke és rézszínben játszott a kremli kanyarban, amint rávetődött a lenyugvó nap vörös sugara. A templomkupolák tükörképe, mint tekergőző aranykígyó, hullámzott a víz színén. A kremllel szemben, a Moszkva folyón túl, csaknem Troska harangtornya tövében, hollóhad károgott, ácsok bárdja csattogott. A parttól nem messze nagy árkot ástak a Poltyev-prikáz fehér kaftános lövészei és karót vertek bele. Bárdolt gerendákat cipeltek a gödör mellé és vesztőhelyet ácsoltak. Két megkorhadt, régi vesztőhely oldalt feketéllett. A mellettük ásott gödörben kivégzettek feje és koponyája tarkállott, melyeket bepiszkítottak a dögmadarak.

»Keresed az igazságot, harangozó? Tessék itt van! — gondolta és elnézegette a lövészek és ácsok munkáját. — Látod, vasraverve hozták ide, mint egy dúvadat és azt mondják, hogy ez az uralkodó nevében történt. Mit cselekedett? Ahol tudta, megszabadította a népet a jobbágyság jármától. Bojárokat akasztatott... Engem magam is kis híján elhurcoltak, mint

gonosztévőt csak azért, mert kihallgattam a kínvallatást. Nem fér a fejembe: miért félnek megmondani a népnek, mit vall a bűnös, ha csakugyan az igazság nevében vallatják. Ha félnek, akkor biztos, hogy igazságtalanságot mívelnek, törvénytelenséget tesznek és azért írtják a népet, mert rettegnek az igazságtól...«

A harangozó fülelt egy pillanatig és tovább tünődött:

»Hallgat a kreml. No, akkor nesztek, bojárok! Majd én húzom meg a lélekharangot Rázin atamánnak. Zúgjatok, galambocskáim, sirassátok meg a kozákot! Mondjátok el a népnek, milyen nehéz a sorsa annak, aki síkra száll érte... Eh! Most aztán eltilt majd a protopópa a harangozástól!«

A Moszkva folyón túl, a szabad téren sokáig, elnyujtva, zengve szállt a harangok zokogása.

Akik arra haladtak, keresztet vetettek.

— Valami nagy ember halt meg ma! — mondták.

Nemsokára a kreml harangja is megszólalt — komoran, ünnepélyesen zúgta a cár dicsőségét, magasztalta a cári hatalmat, a cári igazságot.

Amikor Troska harangozó lebotorkált a toronyból, nem hallotta többé a fejszék csattogását: a Kecske-mocsárnál készen várta már a vesztőhely Sztyepán Rázin atamánt.

3.

A cár a palota halvány aranyalapon színes cikornyákkal ékített boltíves termében fogadta a doni atamánokat. Az uralkodó a Nagy Kincstár egyszerűbb díszruhájában: gyönggyel hímzett, alján és széles kézelőin smaragddal és rubinnal kivarrt, sarkig érő mintás brokát kaftánban volt. A díszruháról hiányzott a vállsáv és a vállborító lebernyeg. A dús fekete szakállú, tiszta, alacsonyhomlokú cár arca ma vidám, szeme mindenkire barátságosan tekint.

A terem falai mentén aranybrokát kaftános, nyári kucsmás, díszbotos bojárok ülnek.

A cári bot — fogantyúján kereszt — külön asztalnál állt, ahol Monomah gyémántos koronája tündöklött. Deákok nem voltak ott a teremben.

A kozákok a fogadóterem pitvarában a lócákra dobálták bárányból kucsmájukat és a cár előtt mélyen meghajolva,

beléptek a szálába. Atamáni és jeszauli botjukkal végigkarcolták a padlót. Elől a borotvált koponyájú, lecsüngő bajuszú, ősz üstökű Kornyej Jakovljev atamán halad, alul köröskörül vert fémcsipkével díszített, sarkig érő vörös bársony zsupánban. Zsupánja alatt övvel körülkötött világoskék kaftán. Füle cimpájában ezüs fityegő. Mellette ugyanolyan öltözékben a csontos, szakállas, ősztövér Mihajil Szamárenyin és a pontosan ugyanúgy öltözött, ravaszszemű, őszbe csavarodott, vöröses Login Szemjonov. Mögöttük négy jeszaul hosszú aljú, sötét posztózsupánban. A selyemmel hímzett zsupánok alatt ugyanolyan hosszú, skarlátvörös kaftán van mindegyiken. A jeszaulok szíjkorbácsot dugtak övükbe. Mind a jeszaulok, mind az atamánok lapos, ezüst fogantyús fekete botot tartanak kezükben. Az atamánok és jeszaulok oldalán cserkesz szablya csüng a zsupán alatt. Az atamánok és jeszaulok után sötétkék kaftános, fekete hajú, bajuszos írnok lép be, ugyancsak hajadonfőtt.

Mikor külön-külön valamennyien meghajoltak a cár előtt és végetért az üdvözlés szertartása, Kornyej atamán megrázta ősz üstökét tar koponyáján és a tollnok felé bólintott:

— Lépj elő, fiam — mondta és félretaszigálta az útból a kozákokat. — Olvasd fel a nagy uralkodónak a Don üzenetét.

Az írnok előrelépett nehéz csizmájában — sarka keményen kopogott — meghajolt és hangosan, tagolva olvasta:

— »Aljekszej Mihajlovicsnak, isten kegyelméből egész nagy, kis és fehér Oroszhon nagy uralkodójának, cárjának, nagyhercegének és önkényurának — hódolatát küldi a kozákok parancsnoksága és az egész doni hadsereg...«

— Csak azt olvasd, ami fontos, hagyd ki a felesleges részeket, ne terheld a nagy uralkodót azzal a sok idvezlettel — súgta az írnoknak Mihajil Szamárenyin.

Az írnok úgy tett, mintha nem hallaná, mit mond az atamán.

— »A te parancsodra, nagy uralkodó — olvasta tovább — és leveleidre elmentünk Kagalnyik városa alá, mi, hív szolgáid, hogy elfogjuk a haramja Sztyenyka Rázin árulót és öccsét, Frolkát. Isten kegyelmével és Kornyej Jakovljev atamán segítségével, nagy uralkodó, Kagalnyik városkában sikerült is elfogni Sztyenyka Rázint és öccsét, Frolkát. Ugyanakkor elvettük tőle, ez haramjától, ama három szürke argamákokat és ama három arannyal szőtt szőnyegeket, melyeket Perzsiából akartak az kalmárok ajándékba vinni néked, nagy uralkodó, de ez argamákokat és szőnyegeket annakidején elrabolták volt az

áruló Sztyenyka haramja és áruló emberei, kik vele valának. Igy vallották, mikor kifaggattuk őket. Ezeket a paripákat és szőnyegeket most elküldjük néked, nagy uralkodó, Sztyenyka Rázinnal, az áruló haramjával és öccsével, Frolkával egyetemben. Az áruló haramjákat, az argamákokat és a szőnyegeket Kornyilo Jakovljev, Mihajlo Szamárenyin, Login Szemjonov atamánok és a jeszaulok viszik hozzád, nagy uralkodó...«

— Elég, irnok. Az arany perzsa szőnyegeket, nagy uralkodó, magam adtam a Tajnoj prikáz deákjainak kezébe, akik a tengerentúli portékákat kezelik. Az argamákokat pedig Login Szemjonov atamán vezettette a kozákokkal a cári istállóba. Erről cédulánk is vagyon. A haramjákat vasra verettük a sorompónál és átadtuk a Zemszkoj prikáz lövészeinek. Sztyenykát szégyentalyigára állítottuk, Frolkát meg a szekérrúdhoz bilincseltettük — mondta Kornyej.

A cár legyintett.

— Tudom én, vitéz atamánok, kit és mit hoztatok — mondta és Kornyej Jakovljevre fordította tekintetét, majd hozzátette: — Rossz szóval illetlek, öreg, itt mindenki előtt. — A cár most is vidám arccal beszélt: mértéktelenül örült, mert a kreml faláról tulajdon szemével látta, amikor a Vörös-térre vitték a félelmetes atamánt.

— Minden feddést öreg fejemre vészek, nagy uralkodó!

A ravasz öreg mélyen meghajolt.

— Mínek előtte megszidnám öreg fejed, megkérdem: valót jelentettek-é poroszlaim, mikor azt mondák, hogy te, agg atamán éjjelente együtt lakomáztál Sztyenyka árulóval, az én ellenségemmel és ajándékokat fogadtál el tőle. Igaz-é, hogy Sztyenyka rókamál-subát, coboly-kucsmát és damaszkuszi perzsa-kardot ajándékozott neked?

— Való igaz, nagy uralkodó. Mulattam Sztyenykával, nem is egyszer. Ajándékot is kaptam tőle — amit felsoroltál... De kérdem én azoktól, akik mindezt jelenték neked: cselekedhettem volna-é másképp? Amikor Sztyenyka Szinbirszkbe menet a szamárai hegyek mellől — rövid időre — hazatért a Donhoz, minden módos kozákot félelem szállt meg, nagy uralkodó... Nagy serege volt — csak rikkant egyet és vége az alsó Donnak. Styenyka haramja valóban egyre-másra rombolta le a módos kozákok házát, sőt némelyik kozákot a folyóba dobta. Legfőképpen engem fenyegetett: »Vízbe fojtom Kornyej atamánt!« Mikor látta, hogy templom vagyon épülőben, megtiltotta a további építést, elkergette a pópákat, mondván: »Elő-

szőr a papokat ülteti a nyakunkra Moszkva, aztán majd jönnek a vajdák a nyujtóval, pedig olyat még sohasem látott a szabad Don!« A fiatalság segítségével a maga rendjét vezette be, mi meg hallgattunk, nagy uralkodó. Szemünkre vetette, hogy a lányainkat úgy neveljük, mint valami bojárkisasszonyokat, kézimunkára fogjuk őket, bezárjuk szobáikba, hogy látástólvakulásig a varrás fölött görnyedjenek. »Én minden fiatal nőszemélyt össze akarok házasítani a kozákjaimmal, úgy, mint Asztrahányban. Nem válogatom, ki módos kozák, ki földönfutó szegénylegény.« És csakugyan összeadta őket, nagy uralkodó, a nagy piarcon, pópa nélkül, csak épp a kézfogót tartották meg. Azért mulattam vele, hogy — amennyire lehet — ügyeljek a cári rendre... Nem tagadom, ajándékot is fogadtam el tőle, nagy uralkodó... Amikor Szinbirszk alatt tönkreverték vajdáid és elpusztították a kozák szegénylegények hadát, nem hozzánk, hanem Kagalnyikba jött vissza...

Kornyej megállt, mintha megfontolná, hogyan folytassa.

— Beszélj, atamán, figyelmesen hallgatom.

— Hát akkor hallgasd, nagy uralkodó! Vendégségbe mentem hozzá. Befogadott. Szétnéztem Kagalnyikban és nem győztem csodálkozni: úgy megerődítették, hogy álló esztendeig is rostokolhat az ember a város alatt és lőheti a csupasz földet potyára: mindenütt földvárat ástak, a föld színén csak könnyebb épületek, kalmárbódék és egyebek vagynak. A városban, miként a fegyvercsörgésről megállapítám, még mindig sok ember vagyon. A Guljáj-mezőn — ott vagyon tőlük egy ugrásnyira — még szintén nem irtották ki a lázadás csiráját. Ekkor ismét lakomázni kezdtem azzal az árulóval, nagy uralkodó, és megtudtam, hogy keményen megtépázták: jobb karja nem bírja a szablyát. Mikor berúgott, Kagalnyikba engedtem a módos kozákokat és titokban parancsot adtam, hogy vonják oda azt a sereget is, melyet könnyezve kértem Cserkasszkban, hogy álljon ki melletted, nagy uralkodó. Együtt tivornyáztam vele, összeölelkezve jártunk és nyájasan keresztapjának szólított engem. Én pedig, nagy uralkodó, azon törtem a fejem, hogyan fogjam el az áruló Sztyenykát, hogyan irtsam ki gyökerestül minden pereputtyát...

— Jól van, atamán! Valamikor ugyanígy cselekedett az én szeretett Hovrin bojárom is.

Egy bojár felállt, meghajolt a cárnak és kijavította:

— Kivrin Pafnyutyij, nagy uralkodó!

Kornyej atamán megerősítette.

— Kivrin, nagy uralkodó. Valamikor éppen nálam szállt meg.

— Bojár és atamán! Én tudom, mit beszélek: Hovrin bojár — miért, miért nem, nem tudom — arra kérte atyámat, hogy Kivrinre változtathassa nevét.

A bojár meghajolt és leült.

Az atamán folytatta:

— A módos kozákok nem állották a szavukat, nagy uralkodó, mert behívták ugyan Kagalnyikba a hív sereget, de túl korán indították meg a harcot. Sztyenyka haramja felesége, Oljena és két gyermeke — az egyik már fegyvertorgató kozak, a másik még siheder — elbújtak egy földvárba és erősen tüzeltek ránk és sok meglett kozákot leteritettek... Én elrendeltem, hogy éjjel ássák körül a földvárukat, vessenek tüzet a belsejébe. Igy pusztultak el, ezért nem kerültek ítélőszéked elé, nagy uralkodó, a haramja felesége és fiai... Az árulókat megbilincseltük és Cserkasszkba vittük, Kagalnyikot pedig összeromboltuk. Ugyanakkor ejtettük zsákmányul azokat a szőnyegeket és argamák paripákat is, mikről a kozákok írnak. Ezekkel végeztünk, de úgy hallom, a Guljáj mező szegénylegényei még mindig mozgolódnak... Levelemre és kérésemre küldtél ugyan segítséget, lovaskatonákat, nagy uralkodó, de úgy sejtettem, sok vér folyik még és a nagy lármában elrabolják az árulót, ha nem vigyázunk. A magam házában rejtegettem a módos kozákok elől, együtt tivornyáztam vele. Sztyenyka részegen hempergett a házamban... Én meg vártam. A módos kozákok azt kiabálták rám, hogy elárultalak. Eltűrtem mindent... Amikor rávettem, hogy velem és Frolkával jöjjön Moszkvába: hódoljunk a nagy uralkodó és cár előtt, hátha megbocsátja vétkeinket, gyanút fogott, de azért a szegénylegények elé lépett és megtiltotta, hogy harcba szálljanak: »Majd csak akkor, ha megjövök Moszkvából...« Hogy a módos kozákokat lecsillapítsam, Frolkát az ő ruhájába öltöztettem és a cserkasszki templom tornácában vasra verettem. Amikor leszállt az éjszaka, szabadon engedtem. Aztán selyemben, bársonyban idehoztam őket, az árulókat, nagy uralkodó, és elhárítottam a vihart a Don felől... Mulattam én az árulóval, nagy uralkodó és — mi tagadás — barátságot tartottam vele...

A cár felállt.

— Gyere ide, Kornyej Jakovljev atamán, hadd csókoljalak meg szolgálatodért és okosságodért!

Az öreg úgy sietett a cárhoz, hogy botját is elejtette. A cár megcsókolta a fejét, a ravasz öreg meg a cár kezére nyomott egy csókot és földre borult.

— Nem lázong többé a szabad Don szegényeinek hada, nagy uralkodó. Lecsaptuk a fejét, a többi tag magától szétesik. Alázatos szolgái lesznek hatalmadnak, nagy uralkodó.

— Köszönöm, öreg! Tudtam, hogy igaz ember vagy: előre elkészítettem az ajándékokat.

— Kegyesen ítélj meg, uram, őszinte szívvel tártam fel előtted az igazságot.

— Mindnyájatoknak köszönetet mondok, vitéz atamánok, jeszaulok és kozákok, de küldjétek Moszkvába azokat is, akik az áruló Sztyenykával együtt járták a Volgát és akikről azt írtátok: »Így vallották az áruló emberei, kik vele valának«.

— A Don mellett elfogtuk Larka Tyimofejev jeszault — mondta Kornyej — őt majd külön küldjük hozzád.

— Hiszek benned és várom. Mostantól fogva szigorúan megtiltom, hogy Moszkvából vagy más városokból elmenekült szolgákat fogadjatok be a doni kozákok közé. A rend fenntartása végett — hogy nevemet mindig megbecsüljék a kozákok — a Don mellé küldtem Koszogov vajdát egy dragonyos és lovas sereggel.

Az atamánok és jeszaulok földig hajoltak a cár előtt.

A szomszédos teremből kijött egy deák. Vérvörös karmazsin tekercset hozott. Az első darabot Kornyej atamánnak nyujtotta át és hangosan, ünnepélyesen mondta:

— Aljekszej Mihajlovics, egész nagy, kis és fehér Oroszhon nagy uralkodója, cárja, nagyhercege és önkényura kaftánra való jóféle karmazsinnal jutalmaz téged, Kornyilo Jakovljev atamán.

Kornyej mélyen meghajolt a cár előtt és átvette az ajándékot.

A deák névszerint előszólította Szamárenyint és Szemjonovot s ugyanilyen beszéd kiséretében adta át a kelmét. A jeszauloknak minden ceremónia nélkül nyujtották át a posztót az ugyanabból a teremből elősietö deákok. Mindenki rangjának megfelelő értékű és színű kelmét kapott. A cár a félrébb álló asztalhoz lépett, felvett egy aranybojtos bársony zacskót, fejbiccentéssel magához intette Kornyej Jakovljevet és azt mondta:

— Tulajdon cári kezemből száz arany cservonyecet adományozok neked, Kornyej Jakovljev ataman.

A hajbókolást meg sem várva, mosolyogva tette hozzá:

— A lázadást átvészeltük. A Donhoz küldendő külön levelemben megdícsérendem szolgálatukért az atamánokat, a jeszaulokat és mind a doni közkozákokat, titeket pedig meglett atamánok, asztalomhoz hívlak ma bojárjaimmal egyetemben.

Félkezével intett az első deáknak és hozzátette:

— A jeszaulokat vezesd az ivóterembe, deák, hadd igyanak a mi egészségünkre.

4.

A kétoldalt korhadt palánkkal szegélyezett, poros, keskeny utca hosszában kiszáradt árkok húzódnak. Nyúzott kecske-, macska- és kutyadögök bűze csap el belőlük. A szegletnél — szürke kaftánban, vaksi szemére tolt bárányból-kucsmában — vén igric ül az árok partján, bocskoros lábát a gazlepte medernek szegi, hátát a palánknak veti és dombrája húrjait pengetve énekel:

A Volga széles, nagy vize fölé
lebegni szállott egy sólyommadár.
Nem néz az égbe és nem hajt fejet
a hatalmasságok előtt soha.
Szarátov, Cárícin, Szvijazssszk alatt
vörös-sárga vizet merít tenyérrel
és megkérdezi a Volga folyót:
Szomorú anyácskánk, szomorú Volga,
miért vörös-sárga a te vized?
Felel a folyó: »Mert medrem fövényet
kavarom egyre: a mélyből kikeljen,
feltámadjon, a régi szép leány.
Gyönyörű lány, tán perzsa vagy török.
Meghallja a szép lány a folyó hangját,
meghallotta szavát, s feltámadott...
Szép arca sápadt, gyönyörű haja,
az éjnél feketébb fonat, zilált ..
Kegyetlen sors is feküdni víz alján,
soha-soha nem látni a napot.
Csodálod hát, ha vánnyadt arcocskája?
S ha barna mellecskéje kékre vált?
De szólal ím, ily szokkal szól a lány:
»Látom, szomorkodol, hős bajnokom,
miattam tán, a perzsa lányért búsulsz?
Ne tedd! A bánat szíved elsorvasztja,
elszáll belőle vitézség, erő.

Akkor aztán rádtörnek ellenid,
minden gazok és erőszakosak,
kiknek szíve gonoszsággal telt.
Vigyázz, vigyázz, én sólyommadaram,
mert ha fürtjeidet elvesztenéd,
fürtjeidet, mit annyit fésülék,
utána hullna szép szilaj fejed!

A palánkokon át a veteményeskertek felől frissen sült kenyér illata száll végig az egész Sztreljeckája külső városon: a köznépnek »tüz veszélye miatt« megtiltották, hogy nyáron befűtse a kemencét a házban, így hát a veteményeskertben meg az üres telkeken épített pestben sütötték a kenyeret.

Az öreg elhallgatott: magával egyidős dombráját hangolgatta. Háta mögött, a kerítésen túl, a pest előtt, a mélyedésben ülve, hangosan, panaszosan megszólalt valaki.

— A minap peres ügyben Moszkvába jött egy rokon-menyecske az urával, a komámmal... Nálunk szálltak meg... Egyszer elmentem velük a kremlbe, hogy megnézzék a székesegyházakat. Mikor Hrisztofor vértanú temploma elé értünk, kissé hátramaradtam. A komám az egész Iván-tér hallatára elkezd ordítani: »Ej, ej, komám, hát a ti moszkvai szentképfestőitek kutyapofát pingáltak a szent ábrázatja helyére?...

— Bolond az! Hisz Hrisztofort mindig kutyaábrázattal pingálják.

— Integettem aztán neki: hallgass már! Tyű, de melegem lett: akár azonnal elcipelhettek volna bennünket a pátriárka hivatalába...

— Hát ez csudálatos! Még a szenteket sem ismeri?!

Az öreg felhangolta dombráját és újból rázendített ugyanarra a dalra. A vesztőhelyről, Rázin kivégzéséről hazafelé menet megállt a tömeg a vén igric mellett és hallgatta az éneket. A tömeg közt szélesvállú, magas ifjú állt. Már korábban is ott volt, de most közelebb lépett. Arca sovány, felső ajka felett most ütközik bajusza. A szélén mintával kivarrt fehér süveg alól homlokára hullnak sötét fürtjei. Málnaszínű skarlátkaftánja nyitva. Botjára támaszkodik és mélán hallgatja az aggastyan játékát.

A tömeg megmozdult és szétvált. Kalmárformájú, szélesvállú, zömök pocakos férfi tolakodott az árok partjára, angol posztóból szabott, hosszú aljú, sötétkék korcos rövid szibériai kaftánban. A kalmár után furakodtak és megálltak mellette kalpaghoz hasonló nemez kalapot és szürke kötőt viselő legényei. Moszkva fölött mind szélesebben hömpölygött a Kreml

harangjainak zúgása. Nyomban megszólalt a Grigorij-templom harangja is... A kremli harangok egyenletes, ünnepélyes kongásába dacosan vegyült bele a temetésre hívó harangok szomorú szava... A kalmár kezében tartotta visszahajtottszélű, levett kalapját, mint mások, keresztet vetett és megszólalt:

— Csodálkozom, igazhívők, milyen rosszul harangoz mostanában Troska, a halottak lajstromzója. Halljátok?

— Hogyne hallanánk, kalmár? Úgy kongat-bongat, mintha főpapot temetnének.

— Ma, mikor Sztyenyka haramját a börtönből a vesztőhelyre kísérték, ugyanígy harangozott. A többi harang meg se kondult... Csak ő húzta...

— Hát igen... A szabály tíltja, hogy ilyen dolgokból csúfot üzzenek.

— Hogy tűrheti ezt a protopópa?

— A minap a Trojickóba utazott a cár és uralkodó lelkésze.

— A Szergijevszkij-monostorba?

— Hát hová máshová? A Trojicko-Szergijevszkij monostorba.

— Most aztán kedvére bolondozhat a harangozó a harangokkal.

— Nem, igazhívők. Ezt a bolondozást nem viszi el szárazon. A pátriárka majd számonkéri tőle.

— Bizony, a pátriárka hivatala számonkéri az efféle dolgokat.

— De csak akkor, ha feljelenti valaki!

— Troskát fel kell jelenteni. És ha már feljelenti valaki, igazhívők, akkor ne felejtsétek el megmondani: ez az öreg igric szintén tilos dolgot játszik és énekel, még hozzá estidőben — ez pedig nagy bűn.

— Hát ez már rágalom! Hát nem mindegy az, hogy az öreg este énekel ilyen panaszos dalt?

— De figyelitek-é, kit emlegeti?

— A Volgát!

— Meg valami lányt!

— És egy galambszürke sólymot! Azt hiszem: sólyom alatt Styenyka haramját érti, akit az uralkodó parancsára kivégeztek, felnégyeltek. Hallgassátok csak, igazhívők! Sztyenykát emlegeti.

— Csak rágalmazod az aggot, pohos dög!

— Van mit aprítanom a tejbe: azért vagyon pocakom, mert gazdag vagyok és nem koldus.

— Mindenki a maga módján gyűjti a garast. Némelyik koldus gazdagabb, mint bármelyik kalmár.

— Halljátok, igazhívők: »nem hajt fejet a hatalmasságok előtt soha«, »rádtörnek ellenid«, »utána hullna szép szilaj fejed!«

— Hát ez csakúgyan efféléket dünnyög!

— És a Volga folyó, Cáricin, Szvijazsszk meg a szamárai kőszálak... Ilyesmiről ma nem lehet dalt énekelni: ott lázadás folyik. Cári rendelet tiltja, hogy ilyesmit énekeljenek. Halljátok, pravoszlávok?!

— Halljuk hát! Mit akarsz vele?

— Lehet, hogy, úgy van, lehet, hogy nem!

— Akár igen, akár nem, azt javallom, igazhívők, hogy ezt a vén istentagadót, aki estéli órában betyárnótákat penget és énekel, a Razbojnoj prikázba kell hurcolni. Fogjátok meg legények!

— Segíthetünk, Prov Mikityics, de csak...

— Mi az a csak?

— Csak a kreml lépcsőjéig. A Razbojnoj prikázba nem megyünk — a deákokkal beszélj magad!

— Vigyétek, majd én elintézek mindent. Gyere csak, te télikucsmás vénember! Hozd a szerszámodat is!

A kalmár segített legényeinek, az árokból az útra vonszolta az agg dombrást.

— Mit akartok vélem, istenfélő emberek? Magatok is láthatjátok: vén vagyok és nyomorú. Csak azért játszom és énekelek, mert koldus vagyok. Gondolom: hátha vet ki-ki egy altint.

— Ott majd rubelt adnak — a koporsódra. Vigyétek, legények!

— Gyerünk, öreg!

— Hé, hé! Mit bántjátok az aggot?!

— Eresszétek el.

Az ifjú eldobta botját és tarkójára tolta kucsmáját. A tömeg nem vált szét. Az öreget csak lassan vonszolták tovább. Az utca tömve volt emberekkel.

— Miért nem engedtek utat, pravoszlávok?

— Cipeljétek, semmi közünk hozzá.

— Nem való ez... Vén embert elhurcolni!

A tömeg közül az ifjúhoz lépett egy kamasz és megérintette karját.

— Vaszja! A ti vendégeteket... Az öreget viszik el...

— Várj, Kuzjemka! Hadd melegedjenek bele. Hol vannak a fiúk?

— Itt a nép közt.

— Szólítsd elő őket!

Szétnyomta a tömeget, könyökig felgyürte korcos kaftánja ujját. A tömeg szétrebbent. A kereskedő-legények hátranéztek és elengedték az öreget.

— Mi az, legények?! — kiabálta a kalmár.

— Nem látod, Prov Mikityics?

— Mit?

— Szétszaladtak az emberek, mert közbelép a legkülönb öklöző.

— Miféle öklöző? Cipeljétek az öreget!

— Iriha Vaszkája. Most már tudod miféle!

— Hej, igazhivők! Segítsetek a legényeknek.

— Orülünk, hogy ép a bordánk.

A tömeg mindjobban ritkult.

— Cipeld, pohos, te akartad!

— Annyira megtetszett neki a kivégzés, hogy most már mindenkit torkon ragad.

— Tájékára sem megyünk a Razbojnoj prikáznak.

— Ilyen népséggel nem szolgálhatja az ember a nagy uralkodót!

— Nem a nagy uralkodó, hanem tulajdon rangod miatt fáj a fejed.

— Phü, piszkos csürhe!

A kalmár káromkodva hátrált meg és — talán dühében, talán félelmében — gyorsan eltűnt.

A kalmárlegények ottrekedtek: levették süvegüket és meghajoltak az öreg előtt:

— Bocsáss meg, öreg!

— Tudod, nekünk ő parancsol!

— Mit lehet számonkérni egy vén embertől?...

— Tudod, olyan bolondos ez a mi gazdánk! Minden áron a legelőkelőbb kalmárok közé akarja felküzdeni magát.

— Az ilyen ugyan nem lesz nagy kalmár sosem. Ismerjük a boltját — szegényes.

— Mi az ördögnek akar nagy kalmár lenni?!

— Mégis iparkodik — mindenütt zendülést szimatol.

A tömeg élénk beszélgetés közepette széledt szét.

— Gyerünk öreg, anyámhoz — mondta az ifjú az öregnek és odament hozzá — bizonyára vágyódik már utánunk.

— El akartak hurcolni... Csuda, hogy megmeneküllem...

— Mindjárt láttam: rossz szándékkal környékez. Mindig azt vártam, mikor nyúl hozzád, lestem, segítenek-é neki a városiak. Mikor láttam, hogy baj van, előkiáltottam a fiúkat... Csak azt sajnálom, hogy ilyen hamar elengedtek... Szeretem a harcot!

Harangzúgás töltötte be Moszkva utcáit és zugait. Az alacsony házak felett tovaszálló érces, víg harangszóba temetésre hívó bús kongás olvadt.

— Hova mégy, öreg?

— El kell mennem, fiam, a barátokhoz, az Arkangyalmonostorba, földijeim vagynak ott. Némelyik most érkezett Szolovkiból: Azarij sáfár és Levontyij pópa...

— Mit akarsz velük?

— Tudod, Vasziljusko, én apád nevében szálltam meg nálatok. Most hogy kivégezték, tovább kell mennem.

— Sztyenyka haramját mondod?

— Csitt, csitt, fiam, hallgass... Nem haramja volt ő... ne beszélj így... Hálistennek, jó helyt, bőségben éltem nálatok. Most majd a barátokkal tanyázgatok egy kicsit, hátha Szolovki cselekszik majd valamit, ami az atamán dicsőségét szolgálandja! Bizonyára cselekszik...

— Menjünk haza! Vigyázz, megint elfognak... Moszkvaszerte sok ilyen pocakos járkál... Egyre-másra fogják el az embereket.

— Jó az Isten, jót ád. Engem nem fognak el! A városkapukat nem egyhamar zárják be — még világos vagyon. Nem csavargok én, csak egy, két, három órácskát...

— Hol keresselek, öreg?

— Ne keress sehol, Vasziljusko! Majd magam hazaván-szorgok.

5.

Irinyica mozdulatlanul feküdt. Sovány kezét feje alá hajtotta. Mikor Vasziljij bement, leült a padra. Nem vetkezett le, maga mellé tette himzett süvegét. A háromkarú tartóban gyertyák égtek. Kettő már csonkig fogyott, egy, a legmagasabb, sercegve lobogott, oldalán végigcsurgott az olvadt faggyú

Vasziljij felállt, az asztalfiából elővett két gyertyát, meggyujtotta és a csonkok helyére áilította. Mindezt halkan, nesztelenül végezte. Irinyica lehúnyt szemmel suttogta:

— Hol röpködtél, galambom?

— Nem gondoltam anyám, hogy meghallod a zajt... Azt hittem, alszol. Tyű, hol voltam, mit láttam!

— Mondd el fiacskám... Hallgatom...

— Itt nem messze, a Kecske-mocsárnál darabokra aprították azt a haramja Sztyenyka Rázint... Először a jobb karját, aztán a ballábát vágta le a hóhér. Öccsét, Frolkát is a vesztőhelyre vitték a martalóccal együtt, de nem végezték ki, csak azért vezették oda, hogy ráijesszenek és kicsikarjanak belőle valami vallomást. Hát Frolka be is gyulladt a bátyja kivégzése láttán és ríva kiabálta: »Elismerem a cár hatalmát!« Sztyenyka haramja pedig, bár egész testét megcsonkították, bár vállából, ágyékából patakban ömlött a vér, rárivallt Frolkára, ahogy csak erejétől tellett: »Fogd be a szád, kutya, ne ugass! Menj a pokolba a cár hatalmával együtt...« Az egész nép meghallotta. Ekkor a hóhér rásujtott borotvált fejére, egy csapásra levágta, aztán... Mi lelt, anyám?

Irinyica remegve felült. Őszbe csavarodott haja szemébe hullt. Aszott kezével félresimította haját és olyan hangosan kiáltotta, hogy fia meghökkent:

— Nem szabad, fiam!

— Mit nem szabad, anyám?

Irinyica az ágyra hanyatlott és mint legelőbb, halkan mondotta:

— Imádkoznom kell! És te is imádkozz, galambom. Apád volt ő — Sztyepán Tyimofejevics!

— Apám? Honnan tudhattam volna? Haramja, hát haramja! Jaj, jaj, hol kellett látnom az apámat!

— Valóban apád volt, az én hibám, hogy nem mondtam meg előbb... Törvénytelenül fogantattál tőle... Azért nem mondtam meg előbb, mert féltem, hogy szememre veted és nem szeretsz majd többé.

— Ugyan, hogy vetném szemedre?!... Igy hát ő az apám?... Nem hiába mondta annak idején Lazunka vendégünk: »Légy olyan, mint apád!« — és megtanított lőni, kardot forgatni...

— Gyermekem!... Hallgasd mit gondoltam betegágyamban... Ha csak félszemmel is, de szeretném látni... Feltápászkodtam az imént, de nem merek útnak indulni, félek, nem

visz messze a lábom... Négy nappal ezelőtt, ahogy az ajtónál álltam, azt kiabálta a nép: »Hozzák!« Levert a lábamról a gyengeség, alig tudtam visszamászni a derékaljra... Ma meg, lám, kivégezték az én sólymomat!... Én is meghalok...

— Ugyan, miért halnál meg, anyám? Élj még sokáig! Mindjárt keresek egy felcsert, idehívom, hogy gyógyítson meg!...

— Nem, Vasziljusko. Ne hívj se felcsert, se kuruzslót... Elsorvadt a szívem. nincs miért tovább gyötrődnöm e földön... Eddig is az az egyetlen remény tartotta bennem a lelket, hogy megláthatom Sztyepánuskómat és lám, mi történt!...

Irinyica nyitott szemmel sírva fakadt. Arca kifejezése mitsem változott.

— Ej, ej, anyám! Nem tudtam, hogy ennyire elszomorítlak azzal, amit mondok. Ne sírj. Akármit parancsolsz, akárhová küldesz, mindent teljesítek... Ne sírj! Mit csináljak?

— Csak egyet bízok rád, galambom... Menj, keresd meg a legbátrabb pajtásodat, aki nem fél semmitől. Hallottam — te mondtad — hogy vannak ilyen merész cimboráid... Annyi pénzt adok neki, amennyit kér, meg ékszereket is — semmit sem sajnálok, csak menjen el a vesztőhelyre és hozza el Sztyepanuska fejét, amit levágattak azok a kutya bojárok.

— Értem, anyám! Elhozom!

— Csak ne te, fiam! Keress mást... Levágok egy fürtöt a fejéről és a párnám alá teszem...

— Hát nem hallottad, anyám — megmondtam az imént: leberetválták a haját, homlokától a tarkójáig.

— Akkor is! Elbúcsúzom tőle, gyermekem... Könnyebb lesz a lelkemnek. Nem fogok sírni... Menj, fiacskám, keress egy vakmerő legényt!

— Megyek, anyám. Csak ne búsulj! Ó, hogy miért nem tudtam én ezt előbb?! Igy hát apám!

Vasziljij gyorsan felkapta a lócáról süvegét, nyitott kaftánját összehúzta az övvel, kiment a pitvarba és keresgélt ott valamit, de nem sokáig.

Irinyica lassan felemelkedett, felült az ágyban, mindkét kezével végigsimitotta arcát és először lassan, aztán mind gyorsabban meg-megrázta fejét és szemrehányóan mondogatta magának:

— Ej, ej, te renyhe asszony! Eltespedsz az örökös szunyókálásban, pedig útra kell kelned.

Megpróbált lábraállni, de majd összerogyott. Makacs arc-

cal, elszántan mégis megfogódzott a nehéz tölgyasztal szélében.

— Elég volt a lustálkodásból, végy erőt magadon. Sok dolog vár rád: öltözz fel, pirosítsd ki az arcod, fesd meg a szemöldököd. Jaj, te lompos nőszemély!

A falnak támaszkodva elbotorkált a szekrényhez, kinyitotta és átvánszorgott az oldalsó szobába.

A falon óra függött. Koloncait minden reggel szorgalmasan felhúzta Vasziljij. Ma nagyon sietett valahová, elfelejtette felvonni a nehezéket és az óra megállt. Irinyica nem is látta az órát. Szarafánjai közt válogatott. Selyem inge helyett fínom fehér vászoninget öltött, aztán hímzett aranymintás fehér atlaszszarafánt és gyönggyel kivarrt válldíszt vett magára. Kikereste a legkönnyebb, karéjtalan kikát és fejére tette.

— Nem feketében, fehérben gyászolom az én drága Sztyepánuskámat — suttogta míg öltözött. — Ó, istenem, adj erőt!

Úggyel-bajjal kiténfergett a pitvarba, megkereste a boros korsót, a nagy edény széléhez illesztette ajkát és ivott belőle néhány kortyot. Elővette a köhögés. Amikor kifújta magát, evett pár falat fehér kenyeret.

— Egyél, asszony — biztatta magát — gyüjtsd az erőt, útnak indulsz!

Amikor a pitvarból a szobába ment, hozzálátott, hogy rendbe tegye. A karoslóca szögletéből elővett egy málnaszínű bársony abroszt és a tölgyfaasztalra terítette. Egy másik háromkarú tartóba gyertyákat állított és meggyujtotta. A szentképek előtt megigazította a mécseket és azokat is meggyujtotta. Keresztet vetett, de a földig nem mert hajolni, félt, hogy többé nem kél fel a padlóról.

A pitvarban bátor léptek kopogtak, bejött a fia és a padra tett egy zsákot.

— Itt van, anyám, elhoztam!

— Te? Te magad?

— Hát kit hívtam volna még segítségül?

— Jaj, fiam, fiam! Nagyon félek, galambom, hogy téged is elhurcolnak mellőlem azok az átkozottak.

— Ugyan ki hurcolna el? Kivégezték — nem törődnek vele többet... Strázsa sincs mellette... A gödörben sok fej lóg a karókon... Arra a magas karóra, amelyikre az apámat tűzték, egy másikat szúrtam, ami hasonlított hozzá. Mind beretvált és mind kikezdték a hollók. Nem lesz ebből semmi baj!

Irinyica odatámolygott a padhoz és súgva kérdezte:

— Vajjon csakugyan az ő feje-é, galambom?

— Az övé, anyám... Miért nem hiszed el?

— Csak úgy mondtam... galambom, csak úgy mondtam...

Irinyica megölelte fiát, mielőtt kivette volna a fejet a zsákból.

— Drága fiacskám, Vasziljuskám! Hadd csókoljalak meg, sólyommadaram. Hadd áldjalak meg. Bocsáss meg bűnös anyádnak...

— Mit bocsássak meg? De mire való az az áldás is? Engedd csak, majd én kiveszem — nehéz...

— Nem, nem, majd magam, magam, magam! Te meg eredj fiacskám, hívd be öreg vendégünket...

— Azt mondta: »Majd magam hazavánszorgok«. Regykin kalmár, akinek a hídnál van a boltja, kis hiján elcipeltette a legényeivel.

— Nem, nem, fiam, csak keresd meg. Látod, most is majdnem elcipelték... Hű társa volt apádnak — keresd meg. Én meg pihenek addig, talán alszom is egy kicsit.

— Szundíts egyet és gyógyulj meg! Úgy örülök, anyám, hogy megint lábrakaptál, mint akkor, mikor Lazunka itt járt... De mégis bánt valami.

— Mi bánt, fiacskám?

— Magam sem tudom... Látom: úgy kiöltöztél, mintha lakziba mennél, de a szemed...

— Milyen a szemem, Vasziljusko?

— Mintha sírna...

— Ej, ej, galambom... Isten kísérjen utadon és adjon néked erőt...

Irinyica mégegyszer megölelte fiát. A legény viszonzásul szintén átkarolta anyját. Távoztában kaftánja aljára csapott süvegével.

— Ej, ej, sehogysem akaródzik elmenni mellőled! Mindjárt visszajövök, anyám...

— Csak menj, galambom, isten nevében... Akármilyen rövid időre is, de keresd meg az öreget... Itt lesz valahol nem messzire.

— Azt mondta: »Majd hazavánszorgok«. Sötétedik, mindjárt megjön... De hát ha menni kell, megyek!

Irinyica a gyertyák sárga fényében állt a padnál, a zsák mellett. Magas volt az asszony és olyan lapos, mint egy deszka.

A mintás vörös kika alól kilátszottak őszbevegyült sárga fürtjei. Sovány kezével megérintette a zsákot, de elkapta ujjait és hátralépett.

— Nem, nem, nem így kell! Másképp, másképp!

Odament a kuckóban álló ládához és kinyitotta a titkos szoba ajtaját. A földalatti helyiségben homályosan égett az örökmécs a szentkép előtt. Irinyica imbolyogva, de határozottan ment oda az aggastyán arcképéhez, a rámától jobbra kaparászott egy ideig a kezével, megnyomott egy rúgót. Az arckép oldalt fordult a gazdaasszony felé. A kinyílt faliszekrényben halványan ragyogtak a drágakövekkel és mintákkal ékesített arany és ezüst edények. Irinyica összeszorította a fogát, megfeszítette utolsó erejét, nagynehezen levett a polcról egy széles ezüsttálat, melynek felső szélén gyémántok szikorkáztak. A nehéz tál megütötte a lábát. Leült a padlóra, de tüstént felállt: nem mert ülve maradni. A titkos faliszekrényt nem csukta be. A tálat cipelve üggyel-bajjal felkapaszkodott a sutba és bezárta a lejáratot.

Odament az asztalhoz, félretolta a háromkarú gyertyatartót és letette a tálat. Kifújta magát, aztán a zsákhoz vánszorgott, aládugta mindkét kezét és óvatosan az asztalhoz vitte. Amikor le akart hajolni, hogy a padlóra tegye a zsákot, annyira megrohanták rövid boldogságának és bánatának töredékes emlékei, hogy szinte eszét vesztette: bölcsődalra zendített. Hangja elgyengült, el-elcsuklott, néha suttogássá halkult, de ő csak énekelte:

Vénasszonyok ringassatok,
szép lányok elaltassatok.
Aludj, Krisztus áldjon!
De ha eljön az ideje,
ha majd felköltünk reggelre:
űzd az ellenséget!

Lehajolt, széthajtotta a zsák szaját, kivette belőle a csukottszemű, szederjes ajkú, véres fejet. Az ajak megdagadt. A vér megfeketedett és rátapadt a bajuszra, szakállra. A koponyát símára borotválták. Bal oldalán mély, vérző barázda húzódott. Irinyica a tálra állította a fejet és tovább énekelt, vagy csak úgy rémlett, mintha énekelte volna:

Álom jár a lócán,
halál jár a házban...
Szól az álom: Szundítani kéne,
szól a halál: Fenem már kaszámat. .

Térdre ereszkedett az asztal előtt és felzokogott:

— Ó, jaj, galambom, Sztyepánuskóm! Hát így látjuk viszont egymást?... Megmondta az én sólymom: »Nem találkozhatunk többé!« No, de mit üvöltesz, asszony, hisz útra készültél. Ezen már nem lehet változtatni... Láss munkához, te henye asszony... Elviszem, sólymom, a fejecskédet, kék kamuka abroszba göngyölöm, végighordom Moszkván és elrejtem valahová. Elviszem az én szerelmem, drágám fejét... Nem adom oda senkinek. Engem is ítéljetek halálra, mint őt. Ássatok vele el abba az átkozott gödörbe... Láss munkához, Irinyica, elég volt a könnyből!

Az asztalba fogódzva felemelkedett, átment az oldalsó szobába, ezüst kancsót hozott vízzel. Vállán törülköző. A vízzel meghintette az atamán sáros és véres fejét, közben csillapíthatatlanul sírt és korholta magát.

— Hiába: az asszony csak asszony! Nedves a szemed, jaj de nedves... Jó hideg vízzel megmosom az arcocskádat, drága galambom... Amikor a piacon jártam, hallottam, hogy poroszlók keresik azokat a lövészeket, akik engem kihúztak a gödörből. Egész Moszkvát tűvé tették értük, de nem találták meg őket. Kivált a parancsnokot keresik... Azt a pocakosat... Jaj, sólymom, nyomodra akadnak! Ha téged elvisznek, követlek akár a nyújtóra is... No, nyisd ki már a szemecskédet!

Megmosta az arcot, a szakállt, a homlokot és Spiny szablyájának tél-túl behegedt nyomát és kinyitotta Rázin szemét. A megüvegesedett szem rátekintett még egyszer, de a félelmes, komor szemöldök nem rezzent meg többé.

— Így ni, így ni... Hátha még szólnál, akár csak egy szót is! Hej, ha mondhatnál valamit szegény asszonynak! De nem, nem. Elmúlt már minden, mindennek vége. Az életnek is. Énekelj, szerencsétlen asszony! Énekelj, különben összeesel és nem mehetsz sehová... Nem, nem adlak oda senkinek, galambom, fényes sólymom, a leggyönyörűbb hercegnének sem adlak oda!... Igazgyöngy-füzérrel tekerem körül a fejecskédet... Aranylánccal kovácsolom az ágyamhoz a szíved... És csicsijgatni foglak: aludj, aludj! Mindjárt elaltatlak. Énekelj, asszony!

Fényes tűzön telj üst,
csij-csi-csijj!
vedd a kardod, vágjad, üsd!
csij-csi-csijj!
ellenséged messze űzd!
csij-csi-csijj!

Elmúlik a vihar, elmúlik felőlünk,
s az iszonyú csapás is elmúlik véle.

A kancsó csengve hullt a padlóra. Irinyica tágra nyitotta a szemét és az ágy felé tántorodott.

— Megöltek? Jaj, jaj, megöltek. Ez a vihar nem múlik el, nem vonul tova... Az átkozottak. Ó, azok az átkozottak. Hogy megkínozták! Pusztulnának el azok a becstelen gazok, azzal a pufók cárral együtt! Veszett kutyák! Várj, asszony, várj... A szíved, a szíved!...

Hanyatt zuhant az ágyra, könnye kiapadt. Szeme elködösült, amint erőlködve nézte a halott fejét, mely mozdulatlanul a falra szegezte tekintetét.

— Álom a padon... Álom! Álom szendereg a padon... De majd eljön az ideje: felköltjük, felköltjük reggelre... — Kinyujtózott, kissé hátravetette fejét, egyik karját végig fektette teste mellett, a másikat mellére hajlította...

— Anyám! Megtaláltam a vendéget, anyám! Mindjárt jön. Alszol?

Amikor a fiú belépett a szobába, mind halkabban és halkabban beszélt. Közelebb akart lépni anyjához, de aztán visszahúzódott és leült a padra. Úgy nézett szét a szobában, mintha először látná. Felterítette az abroszt?! Ellökte a kancsót?! Kilöttyintette a vizet?! Mi ez? Nini, megmosta a halott fejét... Az asztalon, a gyémántosan tündöklő ezüst tálban állt az atamán feje. Az ifjúnak úgy rémlett, mintha a halott szeme a csendesen alvó Irinyicát nézné.

— Borzalmas ez a csend... Még az óra sem jár. Elfelejtettem felhúzni. Megyek, felhúzom.

Felállt és az ajtóra pillantott. A pitvarban szöszmötölés hallatszott. Benyilt az ajtó és görnyedten tipegett le a szoba lépcsőjén a szürke bárányborkucsmás öreg. Kezében a dombra. Az ifjú intett neki:

— Alszik anyám.

Az öreg levette kucsmáját, keresztet vetett a szentkép felé, szétnézett a szobában, nesztelen léptekkel az asztalhoz ment, körülnézte a halott fejét és súgva kérdezte:

— Te hoztad haza apád fejét, fiam?

— Én, apó!

— El kell temetni, különben lerombolják a házat, téged meg elfognak, elhurcolnak és ítélőszék elé állítanak...

— Igen, de ideadja-é apám fejét anyám? Most alszik, de majd megmondja, mit csináljak.

— Nem úgy fekszik az én gazdasszonyom, mint aki alszik! Hadd lám csak közelebbről!

Az öreg odalépett, Irinyica fejéhez hajolt, kezéből a padlóra eresztette a kucsmát, meg a dombrát és két ujjal széles lendülettel keresztet vetett.

— Imádkozz az istenhez, kedves fiam, meghalt anyád.

— Meghalt?!

A fiú hátratolta fején a kucsmát, megkerülte az asztalt és Irinyica mellére tapasztotta a fülét. Az öreg rásandította vaksi szemét és azt gondolta magában: »Épp úgy tolja tarkójára a kucsmát mint az apja«.

A fiú nem siratta a halottat, a kucsmáját sem vette le.

— Meghalt, apó! Mit csináljunk vele?

— Hát csakugyan nem sajnálod szülőanyádat, fiam? Nagyon keményszívű ember vagy!

— De sajnálom... Dehát nem vagyok én vénasszony, nem jajveszékelek, annak úgy sincs semmi haszna... Mindig a sírt emlegette... Néha már azt gondoltam, hogy meg is halt. Elküldött, hogy keresselek meg téged, de előbb megölelt, megcsókolt és keresztet vetett rám... Azt kérdem, most mit tegyünk?

— Menj a paphoz, fiam, vigyél neki egy kis ékszert vagy egyéb drága jószágot... Kapva kapnak a világi javakon, igaz, hogy nem mind, de sok köztük a mohó. A pópa majd megmondja, mit tegyünk vele. Menj, fiam! Én meg ebben a szempillantásban elviszem valahová és a földnek adom apád fejét... A papnak nem szabad megmutatni. Elmegyek a mocsárhoz is és más fejet tűzök arra a magas karóra.

— Az apámé helyett már ráhúztam egyet. A Kecskemocsárhoz ne is menj.

— Megmondta anyád, hogy az apád volt Rázin?

— Megmondta, apó!

— Ugy is kell. Csak azért kérdem, mert nemrégen még »haramja atamánt« emlegettél.

— Hát honnan tudhattam volna, hogy apám?

— Eredj, gyermekem, hívd a papot! Én még itt ülök egy darabig... Visszagandolok vitézi életünkre, hol s merre jártam az atamánnal és elmondok érte egy imát...

— Megyek!

— Hát az ékszer?

— Egyelőre csak megígérem. Van mit igérni, van mit adni.

— Várj csak, fiam! Hajolj földig apád feje előtt... Nem sok ilyen apa vagyon e földön és nem egyhamar születik ilyen ember...

A fiú levette kucsmáját, a padlóig hajolt az asztal előtt és azt mondta:

— Bocsáss meg, apám, amiért tudatlanságomban ócsároltalak!

— Úgy, úgy, fiam.

— Mától fogva mindig a szabadságra gondolok. Másoknak is arról beszélek és úgy cselekszem, ahogy a szabad emberek cselekszenek...

— Értelmes fiú vagy, áldjon meg az isten. Anyádat fektesd deszkakoporsóba. Temesd el becsülettel... Derék asszony volt, jó gazdasszony. Semmi jót nem vont meg tőled... Okos emberek sok mindenre megtanítottak téged, a többire, mit a világban tudnod kell, magadtól is rájössz.

Az ifjú teljes magasságban felegyenesedett és fejére tette a kucsmát. Az öreg egy zsámolyra ült az asztal elé.

— Most megyek a pópához, apó. Holnap tisztességgel eltemetjük anyámat. Addig maradj velem...

— Várj csak, fiam. Láddd, majd el is felejtettem: hol az a zsák? Nem látom. Meg hol egy ásó, hogy elhantoljam a fejet?

— A zsák ott van a zsámoly alatt... Az ásót meg a pitvarban, az ajtótól két könyöknyire, jobbra találod meg...

— Csakugyan itt van a zsák, ezt már kitapogattam. Éjszakára eljövök hozzád, mert nem jó egyedül lenni ilyen síri csendben halottal. Holnap én is kikísérem utolsó útjára. Eltemetjük, aztán nekivágunk a kerek világnak: én majd énekeket szerzek Sztyepán Tyimofejevicsről, a félelmetes atamánról, te meg fuss a Don-folyóhoz. Hallottam a megboldogulttól: Moszkvában születtél Vasziljij, de doni kozák vére folyik ereidben... Talán eljön az idő, amikor megmutathatod: mennyire él benned apád ereje... Eredj, fiam.

Az ifjú elment. Az öreg búnak eresztette a fejét, elüldögélt egy ideig az asztalnál, megsimogatta az atamán tisztára mosott fejét, a halványan égő mécsek felé fordult, földig hajolt és imádkozni kezdett. Mikor felállt, megcsókolta a holt fő szederjes ajkát és megcsókolta Irinyicát is. Ráérősen beleeresztette a zsákba Rázin fejét, hóna alá vette. A pitvarban megkereste az ásót és görnyedten elbotorkált a szürke éjszakába.

— Ugyis szeretek kószálni... Ezt meg feltétlenül meg kell tenni...

Ugyanazon az éjszakán: az 1671-ik év június hatodikáról hetedikére virradó éjjel a vesztőhelyen, ahol kivégezték az atamánt, Troska, a Grigorij templom harangozója megállt a gödör szélénél, a földbeásott oszlopnál. A nép épülése és megfélemlítése végett a cölöpre szögeztek egy hosszú papírlapot, »Rázin Sztyepán és öccse, Frolka« halálos ítéletét. A feketecsuhás harangozó felgebeszkedett, hogy letépje a lapot, de összerezzent: bocskorban csoszogó, öreges lépteket hallott a háta mögött. Troska csak a papír végét tépte le. Szokása szerint kebelébe dugta és szaporán elkocogott onnan.

— Lemásolom. A levéldarabot elégetem. Nem találják meg nálam.

Mikor kissé messzebb haladt, visszanézett. Látta, hogy a gödör mellett — ahol a kivégzettek keze, lába meredezett felfelé, ahol borotvált fej feketéllett a magas karón — lassan totyog egy gubancos kucsmájú, kaftános, bocskoros, görnyedt öreg. Nem tekintget semerre, a földre szegezi szemét, mintha keresne valamit...

Otthon az ebédlőterem alatt a pinceszobában elfüggönyözte ablakait a harangozó, meggyujtotta asztalán a viaszgyertyák csonkjait, kihegyezte lúdtollát, maga elé húzta a tintatartót, lemásolta az ítélet töredékét és göndör szőke szakállát mozgatva morfondirozott:

»A többit is letépem a cölöpről, mind lemásolom...«

És másolta:

»...Ti haramják és szentségtörők és árulók, keresztény lelkek elpusztítói, kik cinkosaitokkal vereséget szenvedtetek Szinbirszk alatt és sok más helyütt, most pediglen Kornyej Jakovljev doni atamánnak és az egész doni seregnek jó szolgálata és buzgó igyekezete folytán, kik híven teljesítették Aljekszej Mihajlovics, egész nagy, kis és fehér Oroszország nagy uralkodója, cárja, nagyhercege és önkényura iránti kötelességüket, magatok is elfogattatok — Moszkvában a nagy uralkodó ítélőszéke elé állíttattatok és a kínvallatáson beismertétek bűnösségeteket. Az úristen és Aljekszej Mihajlovics, a nagy uralkodó, a cár, a nagyherceg és egész Oroszhon önkényura ellen elkövetett eme gonosz és ocsmány tetteitek miatt és az egész moszkvai álladalom elárulása és a sok dúlások miatt a bojárok, a nagy uralkodó parancsára, halálra ítéltek és felnégyelni rendeltek benneteket.«